

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ
І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

*Матеріали VI Міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 11 березня 2022 року)

**INTERNATIONAL AND NATIONAL
SECURITY: THEORETICAL
AND APPLIED ASPECTS**

*Theses of the VI International
scientific-practical conference*

(Dnipro, March 11, 2022)

Дніпро
2022

УДК 34+35
М 58

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 7 від 23 березня 2022 р.)*

**М 58 Міжнародна та національна безпека: теоретичні і
прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ.
конф. (м. Дніпро, 11 бер. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ.
ун-т внутр. справ, 2022. 464 с.**

ISBN 978-617-8032-52-4

Збірник містить матеріали однойменної шостої міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі закладів вищої освіти та наукових установ, а також фахівці-практики правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює актуальні теоретико-прикладні проблеми міжнародної та національної безпеки.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та навчальному процесі закладів вищої освіти, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

The collection contains theses of the eponymous sixth international scientific-practical conference. The event was attended by scholars, lecturers and post-graduates of higher schools and scientific institutions, and also enforcement agencies practitioners. The topics of publications cover urgent theoretical and applied problems of international and national security.

The conference theses can be used in research work and educational process of universities, as well as in law-making and law-enforcement activities.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

д.ю.н., доц., Заслуж. юрист України **А. Є. Фоменко** (*голова*); д.ю.н., проф., Заслуж. юрист України **Л. Р. Наливайко** (*заст. гол.*); д.ю.н., проф., Заслуж. діяч науки і техн. України **О. С. Юнін**; д.ю.н., проф. **К.О. Чаплинський**; д.ю.н., проф. **А.О. Собакарь**; д.ю.н., проф. **В.О. Боняк**; д.ю.н., доц. **В.М. Савіщенко**.

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-8032-52-4

© ДДУВС, 2022
© Автори, 2022

З М І С Т

ЗАПОБІГАННЯ І НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ У ГАЛУЗІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИКОРДОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОБОРОНИ

Андрій Фоменко

Кримінологічна діяльність Національної поліції України
в особливий період: постановка проблеми 17

Олександр Луцький, Юрій Михайлюк

Спільна спеціальна прикордонна операція
як спосіб протидії загрози нелегальній міграції 19

Наталія Голярдик, Наталія Макогончук, Світлана Шумовецька

Особливості стратегічної комунікації 22

Святослав Швець, Олег Фаріон, Дмитро Купрієнко

Протидія загрозам прикордонній безпеці України
шляхом запровадження та посилення органами охорони
державного кордону режимних (контрольних) заходів 25

Дмитро Санакоєв, Олексій Скрябін

Протидія організованій злочинності в контексті нейтралізації
загроз національній безпеці України 27

Володимир Варава

Актуальні загрози національній безпеці України 29

Дмитро Олешко, Михайло Синишин

Основні чинники виникнення конфліктних
та нестандартних ситуацій на державному кордоні України 30

Василь Поливанюк, Аліна Лукомська

Ефективна система оцінювання працівників Національної поліції України
як гарант забезпечення національної безпеки держави: досвід США 32

Кирило Степаненко

Оборонна безпека як складова системи національної безпеки України 35

Ольга Царенко, Дар'я Свінціцька, Дарина Засць

Територіальні спори щодо України 37

Владислав Шевчук

Щодо участі органів охорони державного кордону
Державної прикордонної служби України в операції Об'єднаних сил 39

Дмитро Бодирєв

Військова медицина в секторі безпеки і оборони України 40

Василь Полончук

Моделювання оперативно-службової діяльності прикордонного загону
в умовах виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру 41

Світлана Рижкова

Незаконна легалізація іноземців як чинник загрози національній безпеці України 43

Микола Хмельницький Протидія незаконній міграції як фактор забезпечення прикордонної та національної безпеки України	45
Наталія Безрідна Особливості повноважень поліції при запровадженні правового режиму воєнного стану	46
Єгор Вейна Нелегальна міграція як загроза національній безпеці України	48
ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ, ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ Й ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
Лариса Наливайко, Ольга Чепік-Трегубенко Верховенство права як принцип формування державної політики у сфері національної безпеки	51
Олександр Шамара, Володимир Комашко, Оксана Книженко, Олег Кириченко Побудова військової юстиції України в контексті реалізації стратегії національної безпеки України та стратегії забезпечення державної безпеки	53
Валентина Боняк Структура механізму охорони прав і свобод людини: плюралізм наукових підходів	60
Руслан Карагіоз, Світлана Наумкіна Теоретичне обґрунтування інформаційної безпеки суспільства як пріоритетного напрямку сучасних політико-правових досліджень	64
Роман Опацький Захист сім'ї як складової національної безпеки	66
Елеонора Скиба Гендерна парадигма як чинник впливу на соціальні перетворення	67
Мирослав Трещов Забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки та оборони України: нормативно-правий аспект	69
Олег Туренко Фактор страху в концептах державної безпеки	71
Світлана Хамініч, Наталія Ткаченко Теоретичне підґрунття національної безпеки у глобалізованому вимірі	73
Олексій Шевяков, Яніна Славська, Євген Терещук, Діана Глова, Валерія Боровських, Фрол Бичко Проблема безпеки особистості в контексті економічної теорії	75
Лілія Гиренко Тенденції цифровізації територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні	77
Ірина Єремєєва Проблеми визначення поняття міжнародний конфлікт сучасній політичній науці	79

Дмитро Казначєєв Права людини в умовах збройного конфлікту (війни)	81
Наталія Комих, Марія Тицька Латентна злочинність в українському суспільстві: теоретичний дискурс	84
Олег Левін, Олег Поплавський Міжнародні правові механізми забезпечення верховенства права в умовах іредентистських конфліктів сучасності	86
Анна Максимова Актуальні проблеми підтримання української безпеки в умовах агресії: історико-правовий аналіз	89
Anna Maksymova, Samir Abbasov The role of national security for the rights and freedom of citizens	90
Любов Мірошніченко, Д. Андрейчук Лінгвістична самоідентифікація українців у сучасному суспільстві	92
Анна Мунько Ефективні комунікації в процесах євроатлантичної інтеграції України: інструменти реалізації	93
Любов Мірошніченко, Оксана Векленко Економічна сфера суспільства	95
Олена Орлова Роль правоохоронних органів у міжнародному захисті людських прав	97
Людмила Рибальченко Правові відносини забезпечення гендерної рівності у сфері праці	98
Андрій Самотуга Рада національної безпеки і оборони України як суб'єкт інформаційної безпеки держави	100
Ігор Сердюк Проблема класифікації поняття акт офіційного тлумачення норм права: сучасний погляд	104
Лілія Сердюк Юридичний термін «притулок в Україні»: питання термінологічної визначеності	106
Олександра Скок, Таїсія Шевченко Підходи до визначення поняття: «національна безпека»	109
Олександр Талдикін Суверенітет держави в умовах мережевого суспільства: деякі аспекти	111
Ірина Тищенко Міграційні процеси у сучасному світі як елемент безпеки	113
Артем Ярошенко, Ріпсіме Сароян Міжнародне партнерство у безпековій сфері: стан і перспективи	114
Тетяна Борисенко Теоретико-правове формування сучасного поняття національної безпеки	116

Едуард Копилов Щодо формування безпекового середовища особистості, суспільства й держави в умовах сьогодення	118
Наталія Кошляк Моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з державою	120
Дар'я Лавренко Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів	122
Ірина Лантух Правовий вимір булінгу: вітчизняні та зарубіжні заходи протидії	124
Юлія Лебедєва Гестаційне сурогатне материнство як репродуктивне право людини: практика ЄСПЛ	126
Маргарита Максимова Безпека дитини як основна детермінанта безпеки нації та національної безпеки країни	128
Інна Семенова Дотримання принципу гендерної рівності в діяльності Національної поліції України	129
Олексій Бабенко Щодо співвідношення понять «громадський порядок» та «громадська безпека»	132
Богдана Богомаз Гендерний прорив у секторі оборони та безпеки України	134
Таїсія Вовк «Dulce et decorum est?». Як війна в Україні назавжди змінить світовий лад та сприяє зникненню диктатури	135
Роза Гасимова Загальна характеристика міжнародного кримінального права	137
Наргіз Гурбанова Політика ЄС та практика ЄСПЛ щодо питання домашнього насильства	138
Анастасія Данильченко Лінгвістичний аспект формування безпекового середовища особистості суспільства й держави	140
Костянтин Дейнеко Гендерна характеристика складу та діяльності органів державного управління в Україні	141
Анастасія Джаним Судова влада – основа функціонування держави	143
Олександр Комарук Право на життя в системі конституційних прав та свобод	145
Лілія Корнієнко Філософське обґрунтування поняття «національна безпека»	146
Крістіна Корольонок Система юридичних наук у системі соціальних наук	148

Поліна Кравчук Особливості захисту прав та інтересів осіб, порушених органами державної влади та їх посадовими особами	149
Єгор Маковей Деякі особливості у контексті дотримання прав і свобод громадян під час воєнного стану	150
Максим Прядко Особливості конституційно-правового статусу людини та громадянина	152
Vladyslava Pupko Gender inequalities in Ukraine: current state	154
Надія Слівінська Яка стратегія національної безпеки потрібна Україні?	155
Тетяна Стоєва Громадська думка як головний інструмент суспільного контролю за державною владою	156
Анастасія Тарнапольська Філософські аспекти забезпечення безпеки	158
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
Олександр Андрощук, Олена Андрощук Проблемні питання забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах військової загрози	160
Зінаїда Живко, Оксана Прокопишин Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки підприємства	161
Юрій Паршин Тіньова економіка та легалізація тіньових доходів як фактор нестабільності економічної системи	164
Ганна Разумова, Анна Усатенко Кадрова безпека як складова економічної безпеки підприємства	166
Володимир Тертишник Проблеми забезпечення економічної безпеки суспільства	168
Ірина Царьова Безпековий медіадискурс як домінанта медіатизації	170
Тетяна Білецька Шляхи оптимізації системи державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки	172
Надія Бублик, Крістіна Радельчук Соціальні аспекти економічної безпеки держави	175
Микола Денисенко Інформаційна безпека як складова національної безпеки України	176
Наталія Зеліско, Вікторія Малюга Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті економічної теорії	178

Олена Галушко, Євгенія Коваленко-Марченкова Соціальні та економічні аспекти дискримінації за соціальним походженням та соціальним статусом	180
Любов Мірошніченко, Єлизавета Халемонець, Інеса Рудь Управління підприємством у сучасних умовах протидії економічній злочинності	183
Ольга Кубецька, Тетяна Остапенко Рівні економічної безпеки України та їх характеристика	185
Любов Мірошніченко, Петро Кравченко Економіка: система господарювання в контексті національної безпеки	186
Олександра Нестерцова-Собакарь Малозабезпеченість як соціальний ризик сучасного суспільства та загроза національній безпеці України	188
Любов Мірошніченко, Марія Переворська-Ісакова, Карина Сойко Недоліки чинного законодавства щодо протидії правопорушенням економічної спрямованості в Україні	189
Олена Оскома, Лідія Джанумова Механізм оцінки перспективного рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі	192
Кристина Резворович Недоліки механізму забезпечення національної безпеки в Україні	193
Людмила Рибальченко Загальні тенденції тіньової економіки України	196
Людмила Рибальченко, Владислав Маркелов Загрози економічної безпеки підприємницької діяльності в умовах формування ринкових відносин	198
Вікторія Ромашенко, Анастасія Сухань Тенденції розвитку та заходи протидії кіберзлочинності	199
Світлана Тютченко, Наталія Братішко Правове забезпечення кіберзахисту в Україні	201
Надія Фісуненко Діджиталізація як один з чинників конкурентоспроможності підприємства	203
Дмитро Шиян, Ольга Шиян Нецільове використання бюджетних коштів: проблеми економічної безпеки	205
Ганна Шпортко Вплив діджиталізації на економічну безпеку	208
Тетяна Борисенко Роль інформаційної безпеки в умовах розвитку інформатизації та глобалізації	211
Катерина Мігусова Захист персональних даних в умовах діджиталізації	213
Олександр Неклеса, Денис Юр'єв Фінансово-економічна безпека в системі органів державного фінансового контролю	215
Сергій Прокопов, Катерина Буцанова Проблеми персональної інформаційної безпеки в соціальних мережах	217

Ігор Кріцак Медіація як форма досудового врегулювання адміністративно-правових спорів	219
Альона Сидорчук Забезпечення державної безпеки залізниць України внаслідок запровадження концесії	222
Ілона Ткаченко Сутність громадського контролю за діяльністю суддів в Україні	223
Інам Агасв Інформаційні аспекти забезпечення національної безпеки України	225
Аліна Антипова Забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки	227
Карина Бабенко Соціальні мережі як важливий елемент інформаційної економіки	228
Катерина Бут Економічна безпека України в контексті глобалізації	230
Анастасія Гордієнко Управління та еволюція кіберзахисту НАТО	231
Катерина Бут Економічна безпека як необхідна умова розвитку держави	233
Ігор Євдокимов Діджиталізація: погляд у майбутнє	235
Вікторія Зейкан Інформаційна безпека	237
Аліна Канівець Кіберзлочинність та її вплив на економіку	238
Олександр Співак Фінансово-економічна та інформаційна безпека в умовах діджиталізації. Державне управління у галузі національної безпеки	240
Viktoriya Shcherbyna Distance technologies as part of globalization	241

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ПОЛІЦІЇ
У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ. АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ

Лілія Золотухіна Деякі питання дисциплінарної відповідальності за порушення присяги	243
Роман Миронюк Окремі шляхи удосконалення правових гарантій діяльності поліції щодо виявлення, фіксації адміністративних правопорушень та притягнення осіб до адміністративної відповідальності	245
Андрій Собакарь Безпека судноплавства як складова національної безпеки України та об'єкт державного контролю	248

Сергій Шевченко, Андрій Косенко Розвиток взаємовідносин Литви та України в умовах російсько-української війни	250
Євген Бутирін Роль органів Національної поліції у боротьбі з курінням у заборонених місцях	251
Наталія Грищенко Критерії адміністративно-правових методів ефективності забезпечення публічної безпеки та порядку	255
Катерина Костовська Організація профілактичної роботи громадськими формуваннями з охорони громадського порядку	256
Тетяна Костюк Проблемні аспекти застосування судового контролю в адміністративному судочинстві	258
Ольга Кулініч Україно-литовське партнерство у сфері безпеки та оборони	259
Анна Максимова, Григорій Білогуб Роль правоохоронних органів у підтриманні безпеки	261
Станіслава Миронюк Інформаційні-сервісні поліцейські послуги у сфері оформлення порушень правил дорожнього руху, зафіксованих в автоматичному режимі	263
Ростислав Молчанов, Дмитро Свердлов Щодо посилення сталості концепції «Поліції діалогу»	265
Юлія Синиціна Державне управління забезпечення національної безпеки: інформаційна безпека	266
Дмитро Буцьких Значення адміністративно-правової охорони в убезпеченні водних ресурсів України	269
Катерина Гурковська, Віра Фільварська Участь громадян в охороні публічного порядку	272
Олег Завістовський Адміністративно-правове та інформаційне забезпечення професійної підготовки працівників поліції до охорони публічного порядку і безпеки	274
Влада Літошко Генеа адміністративно-правового регулювання ключових реформ в органах Національної поліції України	275
Марина Логінова Вплив інформаційно-аналітичної роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції	277
Олена Лопасва Охорона публічного порядку під час проведення масових заходів: міжнародний досвід	279
Анатолій Наточій Застосування та використання вогнепальної зброї в Україні: проблемні питання та напрямки вдосконалення	281

Дмитро Сverdлов Щодо правового казусу у сфері регулювання порядку організації і проведення зборів, мітингів, демонстрацій	283
Дмитро Сverdлов, Олексій Мамчій Деякі питання щодо профілактики адміністративних проступків, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку	285
Максим Шевяков Профілактика правопорушень у сфері громадського порядку і безпеки як складова захисту державних інтересів	287
Асіф Гумбатов Безпека залізничних перевезень як складова транспортної безпеки країни	289
Вікторія Пархета Окремі шляхи впровадження зарубіжного досвіду належного публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури та шляхи його впровадження в Україні	291
Анна Дзюба Проблематика озброєння Національної поліції	293
Микола Малюченко Реалізація поліцейських повноважень підрозділів превентивної діяльності, спрямованої на взаємодію з громадськістю	295
Вікторія Петрова Особливості структури адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки	296
Карина Слівінська Актуальні питання застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку під час проведення масових заходів	298
Анна Сопилук Технічні засоби примусової зупинки транспортних засобів	299
Тетяна Стосва Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки в Україні	301
Максим Трофимченко, Анатолій Наточій Актуальні проблеми застосування вогнепальної зброї поліцейськими	303
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ, КРИМІНОЛОГІЧНЕ, КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ Й КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
Ірина Гловюк Дотримання належної правової процедури відбирання біологічних зразків: деякі питання	305
Оксана Гритенко Деякі доктринальні аспекти щодо встановлення родового об'єкта у злочинах проти основ національної безпеки України	308
Микола Єфімов До питання формулювання дефініції «криміналістичне забезпечення досудового розслідування»	309
Олександр Коршун, Юлія Чаплинська	

Участь спеціаліста у проведенні процесуальних дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості	311
Олег Тарасенко Чинники, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет	313
Катерина Чередник, Костянтин Чаплинський Тактичне забезпечення протидії злочинній діяльності у сфері нерухомості	314
Сергій Бабанін, Вадим Рибалко Поняття умислу та його види в кримінальному праві	317
Андрій Кисельов Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням	318
Юрій Крамаренко Окремі питання результативності проведення негласних заходів у кримінальному провадженні	319
Владислав Лазарєв, Ельвіра Сидорова Окремі аспекти проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку	322
Оксана Лучко Окремі аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні	324
Олена Марченко Окремі аспекти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному судочинстві як гарантія стратегії національної безпеки	327
Олена Никифорова Деякі аспекти тактики використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування	328
Володимир Огурченко Тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із виборчим процесом в Україні: наукові диспути щодо сутності та практичного значення	330
Наталія Павлова Наукові дискусії щодо співвідношення понять «сліди злочину» та «слідова картина»	331
Володимир Приловський Основні напрями протидії втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність	333
Олена Солдатенко Сучасний стан кримінально-процесуального та практичного порядку пред'явлення для впізнання трупа та його частин	334
Віталій Телійчук Щодо питання протидії злочинності оперативними підрозділами як суб'єктами правоохоронної діяльності	336
Володимир Федченко Підозрюваний як учасник кримінального провадження у справах про національну безпеку України	338
Вадим Хашев	

Окремі аспекти кримінологічної характеристики жіночої злочинності	340
Світлана Шалгунова, Гліб Барабаш Інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності в організації запобігання насильницьким злочинам	342
Сергій Ісланкін Підстави відсторонення від посади в кримінальному процесі: окремі аспекти	345
Ірина Руденька Сучасні напрями проведення судово-гемологічної експертизи	346
Сергій Ісланкін, Єлизавета Косенко Шизофренічні розлади та їх судово-психіатрична оцінка	348
Вікторія Сенько, Єлизавета Косенко Основні криміногенні причини та умови організованої злочинності	349
Павло Ткаченко Кримінологічна профілактика запобігання злочинності в установах виконання покарань	351
Вікторія Сенько, Володимир Самойленко Проблемні питання домашньої злочинності	353
Юлія Шендрик Деякі аспекти призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи та використання її висновків як доказів у кримінальному провадженні	354
Павло Ткаченко, Альбіна Ткаченко Дослідження економічної злочинності в контексті кримінально-правової та кримінологічної доктрини	356
Марія Щербіна Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів: проблеми національної безпеки	358
Вадим Дядічко Деякі питання визначення поняття «статева свобода»	361
Юрій Єлаєв Науково-юридичне дослідження дефініції «злочин» у кримінальному провадженні (процесі) в сферах державної та національної безпеки України	363
Олексій Бабенко Особливості проведення обшуку слідчим	366
Єлисей Білієнко Дотримання принципу законності під час проведення досудового розслідування	367
Альона Бурцева Діяльність прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах	368
Артем Герасимов До питання визначення мети та завдань слідчого експерименту під час досудового розслідування	369
Євгенія Деркач Незаконне проведення абортів або стерилізації	371

Валерія Кльова Актуальні питання національної безпеки в контексті кримінального процесуального закону під час дії воєнного стану в країні	372
Аліна Немеш Привід як захід забезпечення кримінального провадження	374
Єлизавета Пересунько Актуальні проблеми національної безпеки в контексті кримінального права	375
Діана Рукіна Суд присяжних як реалізація доступу до правосуддя в Україні	378
Єлизавета Темченко Проблеми міжнародної безпеки в контексті доктрини кримінально-процесуального права	380
ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	
Роман Карпенко, Катерина Александрова Актуальні проблеми визначення інших джерел права, які містять державно-правові приписи у сімейному праві	383
Марина Юніна Щодо визначення розміру відшкодування моральної шкоди	385
Роман Карпенко Захист прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми: досвід України та країн світу	387
Людмила Андрієвська Роль суду у стадії виконання судових рішень	389
Роман Карпенко, Олег Дегтяренко Підстави виникнення субсидіарних цивільно-правових зобов'язань	391
Олена Нагорна Особливості виконання господарського зобов'язання	392
Роман Карпенко, Валерія Жил'як Право на штучне переривання вагітності в аспекті права людини на життя	394
Iryna Nikitina, Tetiana Ishchenko The rights of the child in the context of the modern world	396
Роман Карпенко, Анастасія Зибіна Актуальні проблеми правової природи комерційної таємниці як об'єкта права інтелектуальної власності	398
Оксана Поклонська Особливості правового регулювання інституту спадкування за заповітом	400
Роман Карпенко, Ольга Мосякіна Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність фізичної особи в Україні та в зарубіжних країнах	401
Катерина Артем'єва Особливості роботи нотаріуса під час воєнного стану в Україні	403

Роман Карпенко, Дар'я Піскун Проблематика виконання аліментних зобов'язань та стягнення аліментів на дитину за чинним сімейним законодавством України	405
Валерія Кльова Особливості посвідчення секретного заповіту за цивільним законодавством України	407
Роман Карпенко, Тетяна Полтавець Економіка праці та соціально-трудові відносини: теорія та практика	408
Єлизавета Нестерцова-Собакарь Формування відновного правосуддя та ювенальної юстиції як спосіб гуманізації покарання неповнолітніх правопорушників	411
Роман Карпенко, Софія Тарасенко Процесуально-правова суть заочного розгляду справи у цивільному процесі	413
Оксана Поклонська, Єлизавета Косенко Питання деонтології в діяльності нотаріальних органів	415
Роман Карпенко, Стелла Тукіна Проблематика регулювання комерційної таємниці за законодавством України та Німеччини	416
Данило Федоренко Актуальні питання щодо форми довіреності в Україні	418
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	
Василь Березняк, Алла Демичева Безпеківі характеристики м. Дніпро в уявленнях здобувачів вищої освіти (на матеріалі соціологічного опитування)	420
Валентина Мірошніченко, Руслан Сич Особиста безпека людини як запорука національної безпеки	423
Дмитро Казначєв, Євгенія Закритна Національно-патріотичне виховання молоді в умовах сучасних глобалізаційних викликів	425
Наталія Леонова Домашнє насильство та його вплив на психіку дитини	427
Любов Мірошніченко, Олександр Кобута, Роман Тепляков Безпечне впровадження гендерної освіти в навчальний та виховний процес	428
Анатолій Черненко, Анатолій Шиян Якісна підготовка співробітників правоохоронних органів як необхідна умова забезпечення національної безпеки	431
Інна Шинкаренко, Аліна Лукомська Девіантна поведінка підлітків як загроза національній безпеці держави	433
Володимир Голик, Людмила Зубченко Технології імітаційного моделювання у процесі професійної підготовки курсантів	435
Владислав Ластовкін Стрес та його значення в роботі правоохоронців	437

Олена Лопасва Психологічна підготовка працівників Національної поліції до виконання службових завдань	438
Роман Марков Підготовка працівників правоохоронних органів як показник забезпечення національної безпеки	439
Віктор Счастливцев Аналіз впливу стресу та стресостійкість в роботі поліцейських	440
Маргарита Чоботько Психологічна підготовка в роботі поліції	442
Валерія Горбач Психологічні вікові особливості здобувачів ЗВО зі специфічними умовами навчання	443
Валентин Дубинець Психологічні факти впливу на влучність стрільби працівників Національної поліції	445
Ясін Кармуа, Наталія Леонова Особливості синтаксису юридичної документації	446
Олександра Коваленко Актуальна проблема національної безпеки в контексті філології	447
Світлана Коровкіна Морально-психологічний фактор військової могутності сил безпеки та оборони України	449
Марія Пяничук Особливості інтерактивного навчання майбутніх поліцейських до забезпечення публічної безпеки	451
Ранія Бен Салех, Наталія Леонова Домашнє насильство. Сучасні парадигми	453
Софія Самойлова Теоретичні аспекти професійної підготовки поліцейських до охорони публічного порядку	454
Валерія Сарана Соціально-психологічні чинники професіоналізації фахівців правоохоронної сфери	456
Анна Сопилук Проблематика та вдосконалення вивчення тактичної медицини у системі правоохоронних органів	457
Олександр Танцюра Психологічні особливості формування гендерної культури працівників правоохоронних органів	460
Анна Сопилук Мотиваційна складова занять силовими видами спорту	461
Лілія Шакало Роль англійської мови в сучасному світі	462

ЗАПОБІГАННЯ І НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ У ГАЛУЗІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИКОРДОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОБОРОНИ

Андрій ФОМЕНКО

ректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

24 лютого 2022 року без оголошення війни розпочалася війна росії проти України, що стала найбільшим викликом світовій безпеці після закінчення Другої світової війни, вся міжнародна система безпеки зазнала краху. В умовах безпрецедентного порушення встановлених правил міжнародного гуманітарного права в центрі Європи, в першу чергу пов'язаний із порушенням законів та звичаїв війни, Український народ довів усьому світові, що Збройні Сили України, Національна гвардія України, Територіальна оборона, Національна поліція та інші силові відомства успішно знищують ворожі війська, поступово звільняючи тимчасово окуповані території.

Враховуючи численні факти воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються російськими військовослужбовцями, стає актуальною проблема документування такої злочинної діяльності та її наукове обґрунтування.

Підрозділи Національної поліції України, крім забезпечення громадської безпеки та порядку в усіх населених пунктах України, задіяні в тому числі у бойових діях. Президент України чи не в перше в нашій історії підписав Указ, яким кільком поліцейським за захист Вітчизни присвоєно звання «Герой України».

Ці та інші обставини мобілізували не лише національну економіку для забезпечення потреб армії, а й актуалізували наукові дослідження у всіх галузях, що спрямовані на забезпечення безпеки держави.

Так, наприклад, проведене протягом 2016-2019 років у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ дослідження проблеми ухилення від призову за мобілізацією показало, що якість кримінально-правового забезпечення обороноздатності країни безпосередньо залежить від її військового досвіду – наявність протягом певного історичного періоду розвитку військових оборонних та/або наступальних дій чи діючого збройного конфлікту позитивно впливає на норми кримінального закону, які були застосовані у цей час [1, с. 7].

Це вже підтверджено змінами та доповненнями до КК України, що були прийняті у березні 2020 року, проте ці законодавчі ініціативи, прийняті в умовах війни, потребують належного кримінологічного обґрунтування. Наприклад, КК України доповнено новою ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», згідно із санкцією частини першої якої це кримінальне правопорушення є кримінальним проступком, що зі свого боку вимагає зміни назви Розділу I Особливої частини КК України із «Злочини проти основ національної безпеки» на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки», оскільки раніше в цьому розділі були лише злочини. Звичайно, після нашої Перемоги ці та інші законодавчі проблеми буде вирішено, проте вже зараз варто розпочинати дослідження, що будуть спрямовані на кримінально-правове, кримінологічне та криміналістичне забезпечення безпеки кожного громадянина України від наслідків російського вторгнення. У цьому аспекті, мабуть, не зайвим буде перегляд вже існуючих результатів наукових досліджень.

Так, наприклад, міжнародні стандарти інститутів правничої допомоги та захисту в

кримінальному провадженні, розкриття доктринальних аспектів зазначених інститутів, висвітлення шляхів удосконалення законодавства з урахуванням прецедентної практики ЄСПЛ, розкриття питань усунення юридичних фікцій і колізій, забезпечення дієвості інститутів захисту та правничої допомоги [2, с. 120] однозначно будуть переглянуті з урахуванням злочинів проти людяності, в тому числі геноциду українського народу.

На підставі власного дослідження мною у 2020 році кримінологічну діяльність Національної поліції України визначено як різновид поліцейської діяльності, що являє собою сукупність правомірних дій поліцейських, які мають знання і навички їх застосування у галузі права загалом, та кримінології, зокрема, що здійснюються правовими засобами і методами з використанням актуальних кримінологічних технологій в освітній, науковій та практичних формах з метою протидії кримінальним правопорушенням, а також пов'язаних з ними негативними для суспільства явищами, усунення детермінантів учинення кримінальних правопорушень, з'ясування особи кримінального проступку та злочину, жертви кримінального правопорушення, визначення осіб, які потребують особливого захисту з боку держави та/або реабілітації [3, с. 5].

Враховуючи діяльність поліції в особливий період – воєнного стану, виконання поліцейськими невластивих їм завдань зі знищення живої сили та техніки ворога, зачистки звільнених міст і сіл України від окупантів, документування злочинної діяльності рашистів, кримінологічна діяльність поліції як вид поліцейської діяльності також має бути переглянута у бік наукового обґрунтування нових її форм прояву. Одним із таких напрямків може бути перегляд освітніх програм або програм зі службової підготовки здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України з тим, щоби майбутні офіцери поліції досконало володіли в тому числі тими навичками, що у майбутньому, можливо, стануть їм у пригоді. Сюди слід віднести відбиття збройної агресії (навички поводження із протитанковими гранатометами, наприклад), забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану, проведення слідчих дій у бойовій обстановці та ін.

Отже, кримінологічна діяльність Національної поліції України в особливий період характеризується новими викликами, відповідь на які мають дати передусім науково-дослідні установи та заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України з тим, аби науково обґрунтувати нові завдання та функції поліції, а самих поліцейських системно готувати до виконання таких завдань.

1. Шаблистий В. В., Александрова А. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія ; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 136 с.

2. Фоменко А. Є. Кримінологічна діяльність Національної поліції України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 320 с.

3. Tertyshnik V., Fomenko A. Legal assistance and protection in criminal proceedings: international standards and integrative doctrine. *Philosophy, Economics and Law Review*. Volume 1. № 2. 2021. P. 115-126.

Олександр ЛУЦЬКИЙ

ректор Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна),
кандидат педагогічних наук, доцент

Юрій МИХАЙЛОК

ад'юнкту ад'юнктури
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

**СПІЛЬНА СПЕЦІАЛЬНА ПРИКОРДОННА ОПЕРАЦІЯ ЯК СПОСІБ
ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗИ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ**

Обстановка, що мала місце у вересні-грудні 2021 року на ділянках польсько-білоруського, литовсько-білоруського та латвійсько-білоруського державних кордонів щодо спроб масового проникнення великих груп нелегальних мігрантів із Республіки Білорусь (далі – РБ) показала високу ймовірність загрози міграційних потоків для України.

Нелегальна міграція іноземних громадян через територію України до країн Західної Європи стала одним із найбільш дестабілізуючих факторів громадсько-політичного життя в прикордонних районах, є досить прибутковою сферою тіньового бізнесу, який знаходиться під перманентним контролем міжнародних злочинних угруповань та є ще одним видом впливу (загрози) гібридної війни, яку розв'язала Російська Федерація (далі – РФ). Зокрема, канали нелегальної міграції використовуються терористичними організаціями для прикриття переміщення виконавців терористичних актів у країни Європи. До виконавців належать особи, які мають військовий досвід, брали участь в складі приватних військових компаній та діючі члени терористичних організацій.

В умовах міграційної кризи існує ризик неспроможності адекватного реагування прикордонних підрозділів на обстановку через обмеженість сил та засобів, що обумовлює необхідність проведення (спільно із взаємодіючими державними структурами Національною поліцією України (далі – НПУ), Національною Гвардією Україною (далі – НГУ), Державною Міграційною Службою Україною (далі – ДМСУ), Державною Службою з Надзвичайних Ситуацій (далі – ДСНС) та Збройними Силами України (далі – ЗСУ)) спільної спеціальної прикордонної операції.

З метою сприяння координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військових формувань, утворених відповідно до законів України, правоохоронних органів та громадських об'єднань під час забезпечення посилення охорони та захисту державного кордону України Кабінетом Міністрів України створено Міжвідомчий координаційний штаб та затверджено Положення «Про Міжвідомчий координаційний штаб» [5].

З метою реагування на можливе ускладнення ситуації спільно із взаємодіючими державними структурами проведено спільну спеціальну прикордонну операцію «Полісся». В основу дій такої операції з посилення, охорони та захисту українсько-білоруської ділянки державного кордону покладено:

– збирання даних та відстеження обстановки у прикордонні РБ, встановлення фактів переміщення нелегальних мігрантів до кордону з Україною, їхніх маршрутів руху, можливих дій білоруських силових відомств зі стабілізації обстановки на українсько-білоруській ділянці державного кордону шляхом проведення розвідувальних заходів, виставлення збільшених прикордонних нарядів, здійснення постійного повітряного моніторингу державного кордону (районів ймовірної протиправної діяльності) з використанням безпілотної авіації своїх та приданих сил;

– організація узгоджених (спільних) оперативного-розшукових заходів залучених до ССПО територіальних підрозділів правоохоронних органів, спрямованих на виявлення та дискредитацію діяльності злочинних груп та окремих осіб, недопущення незаконного переміщення через державний кордон України нелегальних мігрантів;

– проведення активних заходів з контролю за дотриманням режиму державного кордону та правил прикордонного режиму із залученням НПУ, НГУ на глибину контрольованих прикордонних районів шляхом проведення розвідувально-пошукових та патрульних дій, виставлення контрольних постів, перевірку автобусних та залізничних станцій у населених пунктах прикордоння, обстеження (перевірка) місць можливого переховування правопорушників, дій спільних мобільних груп на напрямках ймовірної протиправної діяльності.

Аналізуючи тактику дій нелегальних мігрантів на польсько-білоруському кордоні, слід дійти висновку, що основними способами переправлення нелегальних мігрантів можуть бути:

– «розосереджене просочування», коли порушення державного кордону буде здійснюватися не чисельними групами нелегальних мігрантів уздовж усієї ділянки кордону на їх «прохідних» напрямках як самостійно, так і за сприяння членів організованих злочинних угруповань чи окремих пособників;

– «локальні порушення», коли представники білоруських спеціальних служб, збройних сил та правоохоронних органів будуть спрямовувати значні групи нелегальних мігрантів з метою перетину кордону на автомобільних та залізничних напрямках міжнародного (міждержавного) сполучення;

– «одночасний прорив», коли великі групи нелегальних мігрантів намагатимуться одночасно прорватися на територію України на кількох напрямках в одному районі, за сприяння силових структур РБ. При цьому можливий варіант відволікання уваги на одному напрямку з одночасною спробою прориву на іншому.

Враховуючи тактику дій правопорушників в основу охорони державного кордону доцільно покласти:

- службу збільшених прикордонних нарядів;
- оперативне нарощення сил та засобів на ділянках загострення обстановки;
- спільні контрольні пости на основних шляхах, що ведуть від кордону;
- наряди на автомобільних та залізничних станціях;
- здійснення військового спостереження;
- проведення розвідувально-пошукових та спеціальних заходів;
- спільне відпрацювання дільничними інспекторами прикордонної служби (далі – ДПС) та офіцерами поліції населених пунктів і місцевості щодо можливого перебування та переховування правопорушників поблизу державного кордону, у межах прикордонної смуги та контрольованих прикордонних районів;
- проведення превентивних заходів із місцевим населенням;
- виконання заходів з інженерного облаштування державного кордону, в першу чергу на загрозливих напрямках.

У разі спроб нелегальних мігрантів перетнути кордон у складі незначних груп необхідно передбачити проведення демонстративних заходів запобіжного характеру та стримування правопорушників силами ДПСУ, НПУ, НГУ, ДСНС та ЗСУ.

У разі прориву – забезпечити блокування відповідного району з подальшим витисненням групи мігрантів з України.

Підрозділи НПУ залучити для: ведення діалогу з мігрантами (із залученням перекладачів); посилення заходів контролю тилових напрямків та районів; участі у пошукових заходах; патрулювання основних магістралей.

У разі необхідності стримування великих груп необхідно передбачити такий службовий порядок: група прикриття окремих напрямків; група блокування району пошуку; група пошуку; авіаційна група та резерв. У разі суттєвого ускладнення обстановки мати в готовності до застосування оперативні резерви ДПСУ другого ешелону (до 1,5 тис. чол.).

Застосування пілотованої та безпілотної авіації (літаки DA-42, вертольоти Мі-8 та ІН125 від ДПСУ та безпілотні літальні апарати) надають можливість вести повітряний моніторинг, забезпечити управління, маневр складом резервів та матеріально-технічного забезпечення. Для утримання нелегальних мігрантів необхідно врахувати можливості Волинського та Чернігівського пунктів тимчасового перебування іноземців ДМСУ та розгортання чотирьох наметових містечок силами ДСНС.

Елементи службового порядку в ССПО

№ з/п	Елемент службового порядку	Хто забезпечує	Завдання, що покладаються
1.	Група стримування	ДПСУ, НГУ, ЗСУ	Стимування мігрантів та недопущення їх просування
2.	Група витіснення	ДПСУ, НГУ	Блокування груп мігрантів, створення загороджувальних рубежів та витіснення великих груп
3.	Група відокремлення	ДПСУ, НГУ та ЗСУ	Виявлення агресивних осіб та підбурювачів, розділення натовпу на дрібні групи та їх затримання
4.	Група супроводження та охорони	НПУ	Охорона та супровід затриманих осіб
5.	Група розвідки та силової підтримки	ДПСУ та НГУ	Забезпечення особистої безпеки військовослужбовців та поліцейських у разі агресивних дій натовпу
6.	Група ведення діалогу	НПУ із залученням перекладачів	Ведення роз'яснювальної та агітаційної роботи
7.	Група фото- та відеодокументування	ДПСУ та НПУ, відомча авіація	Фіксація протиправних дій
8.	Група медичного забезпечення	ДСНС, ДПСУ та НГУ	Надання невідкладної медичної допомоги
9.	Авіаційна група	патрульні літаки, гелікоптери, безпілотні авіаційні комплекси ДПСУ та НГУ	Повітряний моніторинг, патрулювання, доставка резервів
10.	Резерв	Не менше 10 % особового складу доданих сил усіх відомств	

Керівництво операцією та оперативний обмін інформацією необхідно здійснювати через Міжвідомчі координаційні штаби на центральному та обласних рівнях, із залученням керівників обласних державних адміністрацій.

У результаті проведеного аналізу організації ССПО було напрацьовано варіанти побудови охорони кордону для протидії такому виду загрози національній безпеці України, як нелегальна міграція; встановлено перелік основних дій, які необхідно запровадити під час проведення ССПО.

1. Баранов С. О. Роль запобігання та профілактики в механізмі протидії нелегальній міграції в сучасних умовах. *Південноукраїнський правничий часопис. Правове забезпечення адміністративної реформи.* 2016. № 3-4. С. 82-85.

2. Відлер О. М. Загальноєвропейський досвід протидії нелегальній міграції. *Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 2. С. 72 – 76.

3. Операція «Полісся» стане прикладом для майбутніх курсантів академії Держприкордонслужби. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/news/operaciya-polissya-stane-prikladom-dlya-maybutnih-kursantiv-akademii-derzhprikordonsluzhbi/>.

4. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 27.

5. Деякі питання взаємодії і координації під час посилення охорони та захисту державного кордону України. Постанова КМУ №1214 від 19.11.2021 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1214-2021-%D0%BF#Text/>.

Наталія ГОЛЯРДИК

доцент кафедри,
кандидат психологічних наук, доцент

Наталія МАКОГОНЧУК

старший викладач кафедри,
кандидат педагогічних наук, доцент

Світлана ШУМОВЕЦЬКА

доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна),
доктор педагогічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Про можливості стратегічних комунікацій організацій чи держави було відомо ще здавна. Ці ідеї вивчали у межах теорій пропаганди, інформаційної війни, психологічних операцій, піару, «м'якої сили», теорії управління натовпом, проектного підходу до управління державою та інших. Із появою масових комунікацій їх почали розглядати як інструменти управління.

В Україні увага до сфери стратегічних комунікацій зросла після підписання у 2015 р. Дорожньої карти Програми партнерства зі стратегічних комунікацій між Україною і НАТО. Після цього термін «стратегічні комунікації» було закріплено в низці офіційних документів – у Военній доктрині України, Доктрині інформаційної безпеки України, Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та інших.

На розвиток стратегічних комунікацій сьогодні впливають такі фактори:

- стрімкий розвиток інформатизації;
- зростання ролі інформаційного впливу для досягнення військово-політичних та економічних цілей;
- збільшення кількості збройних конфліктів у світі;
- поширення терористичної діяльності;
- формування нових національних стратегій;
- коригування і зміна іміджу країн на міжнародній арені;
- виникнення і розвиток нових форм дипломатії (громадська дипломатія, кібердипломатія тощо).

У Военній доктрині, Доктрині інформаційної безпеки України визначено, що стратегічні комунікації є основою захисту національної безпеки та національних інтересів, у тому числі в інформаційній сфері. Відповідно до цих документів, стратегічні комунікації – це скоординовані комунікативні дії та можливості держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій, спрямовані на підтримання політики та забезпечення національної безпеки [1]. Це скоординовані дії, повідомлення, зображення, призначені для інформування, впливу або переконання цільової аудиторії з метою просування національних інтересів відповідно до національних цінностей.

Основні принципи стратегічних комунікацій:

- кваліфіковане керівництво – керівники повинні чітко уявляти завдання стратегічних комунікацій для досягнення поставлених цілей;
- принцип правдоподібності – дії, їх пояснення повинні викликати довіру;
- принцип доступності – необхідно глибоке розуміння культури, ідентичності, способу життя, історії, цінностей аудиторії;
- принцип діалогу – багатосторонній обмін думками сприяє взаєморозумінню і встановленню довірливих відносин;
- принцип масштабності – стратегічні комунікації не мають тимчасових або просторових меж;
- принцип узгодженості дій – стратегічні комунікації здійснюються за єдиним задумом

і планом як по вертикалі (від тактичного до стратегічного), так і по горизонталі (в межах одного рівня);

принцип цілеспрямованості – стратегічні комунікації повинні бути спрямовані на досягнення бажаного результату;

принцип оперативності – потрібно враховувати характер аудиторії, час і місце акцій;

принцип безперервності – стратегічні комунікації є безперервним процесом, потребують постійного зворотного зв'язку між плануванням і діями, з одного боку, і аналізом і оцінкою результатів цих дій, з іншого [2, с. 57].

Щодо функцій, то стратегічні комунікації мають на меті інформування громадськості, а пропаганда насамперед спрямована на зміну думки цільової аудиторії та її поведінку. Пропаганда і стратегічні комунікації схожі в тому, що обидві впливають на думки людей, але ґрунтуються на різних принципах. Стратегічні комунікації мають на меті досягнення взаємного розуміння завдяки широкому діалогу та культурній і освітній взаємодії. Зрештою, саме людина вирішує, що сприймати на віру, тому небезпечно не вплив і технології, а цілі та зміст впливу. Якщо пропаганда є таємним і жорстко регульованим процесом нав'язування аудиторії того, як вона має думати, то стратегічні комунікації, навпаки, мають бути прозорими і зрозумілими, негайно реагувати і вирішувати проблеми, вони є тривалим процесом переконання. Для досягнення позитивних змін у переконаннях стратегічні комунікації мають пропонувати альтернативні точки зору, показувати аудиторії, як можна думати по-іншому. На відміну від пропаганди, стратегічні комунікації не намагаються досягнути негайної реакції людей завдяки поширенню хибної та перекрученої інформації [3].

На сьогодні виокремлюють такі складові стратегічних комунікацій: публічну дипломатію, зв'язки з громадськістю та інформаційно-психологічні операції. Зокрема, основи публічної дипломатії сформулював після терактів 11 вересня 2001 року К. Росс, колишній посол США в Сирії та Алжирі, старший радник Держдепартаменту з питань громадської дипломатії. Він визначив, що публічна дипломатія на основі принципів послідовності, правдивості, переконливості має допомогти порозумітися з іноземною аудиторією, ознайомити її з цінностями безпеки та мирного розв'язання конфліктів [2, с. 102].

Другою складовою стратегічних комунікацій є зв'язки з громадськістю (Public Relations). Словосполучення «зв'язки з громадськістю» вперше використав 1807 року Президент США Томас Джефферсон. Він вважав, що без цілеспрямованого конструювання взаємин із громадськістю демократія неможлива. Надалі у сфері бізнесу інтенсивного розвитку набув термін «піар» [2, с. 124].

Зв'язки з громадськістю (паблік рілейшнз) – особлива функція управління, яка допомагає налагодити контакти, досягти взаєморозуміння і співробітництва між організацією і громадськістю, загалом здійснювати максимально ефективну комунікацію як усередині організації, так і з зовнішнім світом. На сьогодні в піар-діяльності виокремлюють такі напрями, як керування корпоративним іміджем, налагодження відносин зі ЗМІ, підтримання відносин з персоналом та інвесторами, управління кризовими ситуаціями та ін. Піар-супровід також активно використовують для висвітлення діяльності державних органів та інституцій сектора безпеки і оборони. Зв'язки з громадськістю (Military Public Affairs) – відкрита інформація про діяльність військового командування, публічна інформація про дії збройних сил, контакти з громадськістю.

Третя складова стратегічних комунікацій – інформаційні операції. В. Горбулін визначає інформаційні операції як сукупність основних можливостей радіоелектронної війни, комп'ютерних і мережевих операцій, психологічних операцій, воєнних дій та операцій з метою впливу, руйнування, спотворення інформації, на основі якої приймає рішення противник [2, с. 131]. У широкому значенні інформаційні операції – це дії з безпосередньої інформаційної підтримки бойових дій, у вузькому розумінні – це інформаційні дії, спрямовані на деморалізацію та дезорієнтацію противника.

Одне із центральних понять стратегічних комунікацій – стратегічний наратив. Це зумовлено тим, що сьогодні військові набагато більше залежать від цивільного населення під час проведення своїх операцій, тобто важливе значення має вплив як на власне населення, так і на населення супротивника чи нейтральних країн. Усе це потребує серйознішого вивчення не лише динаміки громадської думки, а й моделі світу цього населення. Тільки так підвищиться ефективність комунікацій з ним.

У Доктрині інформаційної безпеки України зафіксовано, що наратив – це спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладу під час стратегічних

комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію. Стратегічний нарратив (гранднарратив) – це опис подій, переконлива сюжетна лінія, що може аргументовано пояснити події і в результаті якої можна дійти висновків щодо причини конфліктів та перспектив держави [3].

Загалом, нарратив виконує такі функції:

- пропонує перелік джерел ситуації;
- визначає причини проблеми;
- пояснює теперішню ситуацію;
- пропонує план дій задля досягнення кінцевої мети;
- визначає кінцеву мету.

Наратив дещо відрізняється від розповіді. Розповіді мають закінчений характер, розповіді (історії) – це не про нас, ми можемо їх слухати, але не діяти. Як зазначає американський історик С. Корман, «історія описує події в певній послідовності, а нарратив – це система історій» [3]. Це пояснення, яке організовує досвід народу та дає орієнтири для розуміння подій, формує сприйняття та поведінку, спільне бачення минулого і майбутнього.

Сьогодні війна на знищення як базова модель війни трансформується в іншу базову модель – когнітивну війну, коли через підбір відповідної інформації можна змусити противника дивитися на світ чужими очима. Когнітивна війна спрямована на управління мисленням та вплив на прийняття рішень: якщо заважати противнику прийняти правильне рішення, то він діятиме в результаті неправильних рішень, що з неминучістю призведе до його поразки. Значення такого формату людських розповідей, як нарративи зумовлене тим, що перемога на полі бою не є достатньою перемогою, бо насамперед потрібна перемога у головах.

Отже, в наш час значення стратегічних комунікацій зумовлене тим, що саме робота з інформаційними потоками може захистити інформаційний простір від спотворень та підвищити рівень інформаційної безпеки. Стратегічні комунікації – це сплановані, скоординовані та організовані уповноваженими державними органами заходи інформаційного впливу на цільові іноземні та власні аудиторії з метою підвищення міжнародного іміджу країни або підтримання своїх дій у разі виникнення конфлікту (війни). Сьогодні боротьба за уми і серця аудиторій та запобігання впливу меседжів противника є критично важливою умовою збройної боротьби.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

2. Стратегічні комунікації для фахівців сектору безпеки і оборони: практичний poradnik / Л. Ф. Компанцева, О. В. Окульшин, М. О. Гай та ін.; за заг. ред. Л. Ф. Компанцевої. Київ: НАСБУ, 2019. 212 с.

3. Güler R. The Role and Place of Strategic Communication in Countering Terrorism. URL: http://www.kho.edu.tr/akadmik/enstitu/savben_dergi/112/makale1.pdf.

Святослав ШВЕЦЬ

заступник начальника відділу
організації прикордонної служби
Управління організації прикордонної
служби Адміністрації Державної
прикордонної служби України
(м. Київ, Україна)

Олег ФАРІОН

доцент кафедри прикордонної безпеки
факультету підготовки керівних кадрів
доктор військових наук, доцент

Дмитро КУПРІЄНКО

начальник відділу моніторингу
освітньої діяльності та забезпечення
якості вищої освіти
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна),
доктор військових наук, професор

**ПРОТИДІЯ ЗАГРОЗАМ ПРИКОРДОННІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ
ШЛЯХОМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ ОРГАНАМИ ОХОРОНИ
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ РЕЖИМНИХ (КОНТРОЛЬНИХ) ЗАХОДІВ**

Відповідно до положень Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року прикордонна безпека України останніми роками стає все більш уразливою через активний вплив транскордонних загроз гібридного характеру. З метою протидії таким загрозам Державна прикордонна служба, як суб'єкт інтегрованого управління кордонами, реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону шляхом виконання низки заходів оперативно-службової діяльності, зокрема режимних (контрольних).

До комплексу режимних заходів, які запроваджуються та виконуються органами охорони державного кордону Державної прикордонної служби, слід відносити: режим державного кордону, прикордонний режим та режим у пунктах пропуску через державний кордон України. Посилення режимних заходів доцільно здійснювати шляхом контролю за:

недопущенням незаконної зміни проходження державного кордону України, який доцільно здійснювати шляхом: перевірки відповідності міжнародним договорам, демаркаційним документам порядку проходження державного кордону, встановлення прикордонних знаків на місцевості та стану утримання прикордонної інфраструктури; належного реагування в межах повноважень на всі спроби пошкодження, викрадення або незаконного переміщення прикордонних знаків; постійного спостереження за станом берегової смуги прикордонних річок, озер, інших водойм з метою виявлення змін обрисів їхніх берегів або русла, що сталися внаслідок певних природних явищ або діяльності людей; спостереження за суміжною територією, районами проведення різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні, територіальним морем та внутрішніми водами України з метою своєчасного отримання даних про діяльність, що проводиться з порушенням міжнародних договорів (угод) та в подальшому може вплинути на незаконну зміну проходження державного кордону на місцевості; припинення відповідно до законодавства України спроб незаконної зміни проходження державного кордону на місцевості як самостійно, так і у складі сил старшого начальника;

отриманням режиму державного кордону, який доцільно здійснювати шляхом: перевірок державного кордону, засобів контролю, які обладнані на лінії прикордонних інженерних споруджень; перевірок встановленого режиму в пунктах пропуску через державний кордон; ведення візуального та технічного спостереження за районами плавання і перебування українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, за заходженням іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебуванням у них; спостереження за проведенням різних робіт, промислової та іншої

діяльності на державному кордоні, у територіальному морі та внутрішніх водах України, інформуванням компетентних органів України про виявлені правопорушення;

плаванням і перебуванням українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, який доцільно здійснювати шляхом застосування сил та засобів підрозділів охорони кордону у взаємодії з кораблями (катерами) Морської охорони та прикордонною авіацією;

дотриманням прикордонного режиму, який доцільно здійснювати шляхом зосередження основних зусиль підрозділів охорони кордону в місцях первинної появи та на маршрутах імовірного руху правопорушників, у районах проведення спеціальних дій з пошуку правопорушників;

дотриманням правил в'їзду, тимчасового перебування, проживання та пересування громадян у межах прикордонної смуги і контрольованих прикордонних районів, який доцільно здійснювати шляхом перевірки документів у громадян під час несення служби, у тому числі на спеціально обладнаних стаціонарних постах, місцях пропуску осіб та транспортних засобів за лінію прикордонних інженерних споруджень, опитування громадян, перевірок списків осіб у місцях проведення робіт та місцях полювання, рибної ловлі в межах прикордонної смуги. До такого контролю слід залучати представників правоохоронних органів (у межах компетенції), членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону;

обліком всіх маломірних суден, інших плавзасобів, суден флоту рибної промисловості, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, та їх випуск у територіальне море та внутрішні води, який доцільно здійснювати шляхом періодичних перевірок порядку їх обліку на пристанях, причалах, базах для стоянки і в пунктах базування, що розміщені на ділянці відповідальності та їх випуску в територіальне море та внутрішні води України;

дотриманням правил плавання і пересування в територіальному морі та внутрішніх водах України маломірних суден, інших плавзасобів, суден флоту рибної промисловості, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, який доцільно здійснювати шляхом візуального та технічного спостереження за районами їх плавання і пересування, перевіркою документів членів екіпажів та пасажирів на право виходу в територіальне море та внутрішні води України;

проведенням робіт у межах прикордонної смуги, який доцільно здійснювати шляхом ведення візуального та технічного спостереження за районами їх виконання та перевірки законності їх проведення. Місця проведення робіт біля державного кордону необхідно прикривати прикордонними нарядами;

додержанням режиму в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України та контрольних пунктах в'їзду-виїзду, який доцільно здійснювати шляхом взаємодії з контрольними органами та службами під час здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та через адмінмежу до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів; координації діяльності контрольних органів і служб, що здійснюють різні види контролю щодо осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів) або беруть участь у забезпеченні режиму в пунктах пропуску; контролю за додержанням загального стану режиму всім складом зміни прикордонних нарядів; періодичної перевірки додержання режиму спеціальними прикордонними нарядами; здійснення комісійних перевірок (обстеження) стану додержання режиму; ведення технічного спостереження за територією пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України та контрольних пунктах в'їзду-виїзду; обліку, видачею, контролю представницьких карток та/або спеціальних перепусток;

в'їздом/виїздом осіб та транспортних засобів, що в'їжджають – або виїжджають, а також товарами, що переміщуються на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей та з таких територій, який доцільно здійснювати відповідно до вимог Порядку в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 815, розпоряджень Командувача операції Об'єднаних сил та Адміністрації прикордонного відомства України.

В умовах загострення воєнно-політичної обстановки на державному кордоні України можуть вводиться додаткові тимчасові режимні обмеження.

Таким чином узагальнено комплекс режимних (контрольних) заходів, організація та посилення яких органами охорони державного кордону сприятиме протидії загрозам прикордонній безпеці України.

Дмитро САНАКОЄВ

завідувач кафедри фінансових
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

Олексій СКРЯБІН

доцент кафедри кримінального
права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету
(м. Запоріжжя, Україна),
доктор юридичних наук, професор

**ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ
НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ**

У сучасному світі організована злочинність трансформується та інтенсифікується. Відбуваються кардинальні зміни в її структурі та масштабах, змінюються форми, способи та методи скоєння злочинів. Організована злочинність постає не просто як кримінально-економічне явище, вона виходить у сферу політичних відносин на міжнародному рівні. Транснаціональний характер, руйнування кордонів та нищівний вплив організованої злочинності стають загрозою світового масштабу, на боротьбу з якою спрямовують свої зусилля більшість держав. Особливу небезпеку організована злочинність становить для України. Соціально-економічна та політична нестабільність, загрози, викликані ситуацією на Сході України, обумовлюють необхідність підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю у контексті нейтралізації загроз українській національній безпеці.

Слушною в цьому аспекті є думка В. Ліпкана про те, що в сучасних умовах розбудови української державності її національна безпека повинна базуватися на стабільності внутрішньої безпеки, а дестабілізуючими факторами цього стану на сьогодні є: політичні (відсутність політичної еліти держави), економічні (зубожіння населення), інформаційні (інформаційні війни), національні (втрата пасіонарності титульним етносом), екологічні (наслідки Чорнобильської катастрофи), кримінальні (високий рівень корупції і організованої злочинності) [4, с. 20].

Інтеграція України у міжнародне співтовариство та процеси глобалізації ще більше посилюють вплив транснаціональної злочинності на ситуацію в державі і її становище у світі. Основними факторами, що підвищують рівень організованої злочинності, є:

- інтенсифікація інтеграційних процесів, євроатлантичні та європейські прагнення України;
- приєднання України до міжнародних систем: фінансової, банківської, комунікаційної;
- підвищення рівня еміграції та імміграції, поява багатонаціональних міст-мегаполісів;
- «прозорість» кордонів із державами-сусідами;
- підвищення рівня організованої злочинності всередині української держави [3, с. 6-8].

Система протидії організованій злочинності має відповідати змінам, що відбуваються у кримінальній сфері [2, с. 31]. Одним із основних елементів такої протидії є закони, стратегії, концепції і доктрини щодо забезпечення різних аспектів національної безпеки і розвитку кримінально-правової політики. В цьому аспекті важливою подією є ухвалення Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України та затвердження Стратегії забезпечення державної безпеки», яке відбулось 16 лютого 2022 року [5].

Відповідно до Стратегії, реалізація положень запланована на період до 2025 року. Основою Стратегії є дотримання міжнародних правових норм, співпраця нашої держави з міжнародними організаціями та іншими країнами в аспекті боротьби з організованою злочинністю та забезпечення миру, протидія тероризму та транснаціональній організованій

злочинності.

Одним із основних завдань Стратегії є протидія руйнуванню державного апарату та місцевого самоврядування у зв'язку з поширенням системної корупції у державних органах. О. Шостко зазначає, що зв'язок між організованою злочинністю і корупцією може бути подоланий шляхом подвійних зусиль: з одного боку, зусиллями громадянського суспільства за допомогою механізму соціального контролю і через більш ефективну роботу системи кримінальної юстиції, з іншого боку. У цьому контексті життєво важливою є профілактика підкупу службовців [6, с. 17]. Автор зазначає, що сьогодні протидія організованій злочинності може бути вирішена шляхом проведення конституційної реформи, спрямованої на зміцнення української держави за рахунок гармонізації відносин різних гілок влади. Це сприятиме побудові правової держави, становленню прозорої системи прийняття рішень органами місцевої та центральної виконавчої влади, завершенню судової реформи. Окрім цього, важливим є реалізація дій, спрямованих на активізацію громадянського суспільства та реформування економічної сфери. Успішна реалізація стратегії боротьби з організованою злочинністю передбачає забезпечення доступу населення до інформації.

На основі Стратегії планується розробити програмні документи та нормативно-правові акти в аспекті протидії організованій злочинності, тероризму, розвитку складових сил безпеки України, зокрема з питань: контррозвідувальної діяльності; удосконалення механізмів та інституційної спроможності суб'єктів боротьби з тероризмом, транснаціональною та організованою злочинною діяльністю; захисту об'єктів критичної інфраструктури; охорони державної таємниці та службової інформації; забезпечення кібербезпеки [5].

Протидія організованій злочинності повинна бути комплексною та системною. А. Вознюк зазначає, що доцільною є розробка комплексної правової моделі, яка включатиме такі блоки:

- 1) кримінально-правовий (підстави притягнення до кримінальної відповідальності відповідних суб'єктів, застосування до них заходів кримінально-правового характеру);
- 2) кримінальний процесуальний (механізми доказування таких злочинів, застосування до відповідних суб'єктів кримінально-процесуальних заходів);
- 3) кримінально-виконавчий (механізм виконання та відбування ними покарання);
- 4) адміністративний (механізм видворення цих суб'єктів за межі країни);
- 5) цивільно-правовий (механізм конфіскації їхніх активів) [1, с. 190-191].

Система протидії організованій злочинності повинна включати насамперед протидію корупції, оскільки навіть за наявності ідеальних законів про кримінальну відповідальність, представники організованої злочинної діяльності уникатимуть кримінальної відповідальності, якщо не повністю, то, принаймні, справедливої її міри.

Важливим також є подальший розвиток міжнародного співробітництва у сфері безпеки в таких аспектах, як: тероризм, кіберзлочинність, легалізація незаконних коштів, а також з питань захисту об'єктів критичної інфраструктури та запровадження національної системи стійкості.

Протидія організованій злочинності відбувається на міжнародному рівні, тому вкрай важливо, щоб правові норми та визначення основних понять в цій сфері були схожими серед національних держав. Тому доцільною є уніфікація термінології, що використовується в текстах міжнародних договорів і конвенцій, підписаних і ратифікованих Україною, як і в національних законодавчих актах [6, с. 17].

Отже, протидія організованій злочинності – одне з основних завдань для української держави в аспекті нейтралізації загроз національній безпеці. Важливою подією стало прийняття Стратегії забезпечення державної безпеки у лютому 2022 року. Основними аспектами протидії організованій злочинності на державному рівні є створення комплексної правової моделі, боротьба з корупцією, підвищення активізації громадянського суспільства, забезпечення доступу громадян до інформації, підвищення рівня економічного розвитку. Реалізація цих положень та комплексний підхід до системи протидії організованій злочинності дозволять знизити рівень організованої злочинності та підвищити рівень національної безпеки України.

1. Вознюк А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020, с. 176-194.

2. Жаровська Г. Протидія транснаціональній організованій злочинності: складова безпекової політики України. Кримінальні загрози в секторі безпеки: практики ефективного реагування :

матеріали панельної дискусії III Харків. міжнар. юридичного форуму «Право» (м. Харків, 26 верес. 2019 р.) ; редкол.: В. Я. Тацій, Ю. Г. Барабаш, Б. М. Головкін, О. В. Таволжанський. Харків : Право, 2019. С. 29-35.

3. Крутов В. Необхідність формування нових підходів системної протидії міжнародному тероризму. *Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави*. 2006. № 6. С. 6-8.

4. Ліпкан В. Неопарадигма національної безпеки. *Право України*. 2002. № 11. С. 19-23.

5. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». URL : <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5264.html>.

6. Шостко О.Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 38 с.

Володимир ВАРАВА

завідувач кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Незважаючи на високотехнологічний розвиток світу та сучасні механізми розвитку, відбуваються події, що суперечать нормам міжнародного права. Зокрема, близько п'ятої ранку 24 лютого за київським часом Путін у новому зверненні оголосив про проведення «спеціальної військової операції» в Україні. Одночасно РФ розпочала обстріли українських міст. В ніч на 24 лютого Росія розпочала повномасштабну війну з Україною, Путін назвав її «спеціальною військовою операцією». Надвечір окупанти взяли «оперативну паузу» завдяки стійкості ЗСУ

Військові дії та обстріли торкнулися 17 областей України (дані МВС України), зокрема околиць Києва (аеропорти Бориспіль, Гостомель)

З початку вторгнення загинули щонайменше 57 українців, включаючи військових та мирних жителів, 169 людей отримали поранення, постраждали чимало цивільних об'єктів. Втрати ворога – приблизно 5000 осіб убитими.

В Україні запроваджено воєнний стан та оголошено загальну мобілізацію.

Російські війська завдали понад 30 ракетно-бомбових ударів по аеродромах, військових складах та об'єктах у багатьох регіонах, включаючи західні області України.

Тактика агресора вздовж держкордону (ділянка кордону з РФ та Білоруссю) – артилерійські обстріли, а потім наступ військової техніки, війська РФ увійшли в Суми, захопили ЧАЕС, але не змогли увійти в Харків.

Війська РФ атакують також з боку Криму та спільно з бойовиками «Л/ДНР» – з боку окупованих територій сходу України (ОРДЛО). Захоплено частину Херсонської області та острів Зміїний.

Збройні сили України, включаючи Повітряні сили, відбивають напад усіма силами, ведуть бої та зупиняють ворога на фронті (не втрачена жодна позиція в зоні ООС, повідомлялося про завдання втрат окупантам у м. Щастаї Луганської області, під Харковом, знищення російської авіації).

У жовтні 2021 року Саміт Україна-ЄС підтвердив, що й далі називатиме РФ агресором за її дії щодо України, та що за події на Донбасі і зрив перемир'я відповідальна саме Росія. Сторони наголосили на важливості повного виконання Мінських домовленостей, підкреслюючи «відповідальність Росії як сторони конфлікту» [1].

24 лютого Путін заявив, що в плани Москви не входить окупація України, проте РФ прагнучиме до її «демлітаризації та денацифікації», розпочинаючи агресію.

Російська збройна агресія проти України — пряме та опосередковане застосування збройної сили Російською Федерацією проти суверенітету та територіальної цілісності України. Відкритими складовими російської збройної агресії проти України, що розпочалася 2014 року, є:

– захоплення Росією Криму у лютому-березні 2014 року (з подальшим початком

тимчасової окупації півострова Росією 20 лютого 2014 р.);

– війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року, яка розпочалась зі створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами РФ так званих Донецької та Луганської «народних республік»;

– російське вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 року, яке розпочалось після тривалого військового наративу та визнання Росією терористичних квазідержав «ДНР» та «ЛНР» як державних утворень [2].

Станом на січень 2021 року, за даними ООН, загальна кількість людських втрат у війні становить 13100-13300 осіб. Це число включає 3375 загиблих цивільних осіб, приблизно 4150 загиблих українських військових, а також приблизно 5700 загиблих проросійських бойовиків. Майже 1,8 млн осіб стали вимушеними переселенцями. Росією окуповано понад 7 % території України.

27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала Російську Федерацію агресором.

Незважаючи на всі санкції, що були запроваджені у 2014 році відносно РФ, керівники цієї держави наважилися на агресію відносно до України.

Щоб вистояти у боротьбі за свою незалежність, за своє право бути рівною у міжнародному співтоваристві держав, Україна використовує міжнародне право заради встановлення справедливості та притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності. Саме міжнародне право може стати тим єдиним інструментом, який може нам допомогти у боротьбі з набагато сильнішим агресором.

На нашу думку, з метою уникнення посягань на національну безпеку держави, в національному та міжнародному законодавстві потрібно посилити покарання за агресію, окупацію, щоб навіть думки не було зазіхати

1. Щодо забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження й забезпечення яких є головним обов'язком держави : Рішення Ради суддів України від 18.05.2018 р. № 22. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/vr022414-18>.

2. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу : навч. посібник. Київ : К.І.С., 2004. 260 с.

3. Report on the Rule of Law: Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session, Venice, 25–26 March 2011. Study №512/2009. URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e).

Дмитро ОЛЕШКО

викладач кафедри
прикордонної служби,
кандидат психологічних наук

Михайло СІНИШИН

викладач кафедри
прикордонної служби
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТНИХ ТА НЕСТАНДАРТНИХ СИТУАЦІЙ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ УКРАЇНИ

У межах норм законодавства України на органи та підрозділи охорони державного кордону Держприкордонслужби покладено низку функцій, однією з яких є здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів та вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення.

Динамічність розвитку сучасної обстановки щоденно вимагає від органів управління своєчасного реагування на зміни обстановки, прийняття якісних рішень, нормативно обґрунтованих практичних дій.

Так, у 2021 році основними передумовами виникнення нестандартних ситуацій в ППР на ділянці державного кордону можуть бути:

Чинники, що впливають на стабільність функціонування ППР (пропуск може уповільнюватися або частково припинятися):

контрабанда зброї, наркотичних речовин (на виїзд з України), в тому числі важких наркотиків, сильнодіючих лікарських засобів, психотропних та інших небезпечних речовин; незаконне переміщення через державний кордон товарів, насамперед підакцизної групи: сигарет, спирту, горілчаних виробів на кордоні з країнами ЄС, бурштину, культурних і грошових цінностей з використанням схованок у конструктивних особливостях транспортних засобів або вантажах;

порушення ритмічності прикордонного руху, пов'язаного із запровадженням (зняттям) карантинних обмежень країнами ЄС (Шенгенської угоди);

введення практики притягнення до відповідальності іноземців, які порушили правила дорожнього руху, перебуваючи в Україні;

набрання чинності змін до Податкового та Митного кодексів щодо оподаткування акцизом легкових автомобілів (т. зв. «євроблях»), встановлення суворих штрафів за порушення строків їх розмитнення;

збереження тенденцій щодо відмов у пропуску громадянам України до держав ЄС;

перегинання кордону з країнами ЄС паломників-хасидів, з метою святкування Нового року «Рош-Ха-Шана» (сезонна загроза – особливо північний та західний кордон);

збереження трудової міграції громадян України та порушення ними міграційного законодавства ЄС;

втягування прикордонників у діяльність організованих злочинних груп для створення каналів переміщення зброї, боєприпасів та вибухових речовин;

можлива дискредитацію правоохоронних органів та держави.

Чинники, які дестабілізують функціонування ППР (унеможливають пропуск і він припиняється):

провокаційні дії, у т. ч. екстремістського характеру у ППР, спрямовані на дискредитацію дій державної влади та правоохоронних органів;

уповільнення роботи (посилення заходів прикордонного та митного контролю) у ППР контрольними службами суміжних країн та виникнення у зв'язку з цим конфліктних та нестандартних ситуацій;

тимчасові припинення функціонування пунктів пропуску через надходження інформації про замінування та проведення поблизу акцій протесту.

Загальними є передумови виникнення конфліктних та нестандартних ситуацій, загроза яких є постійною у ППР на західному та північному кордоні і до яких органи та підрозділи в першу чергу повинні бути готові.

А при різкому збільшенні пасажирського та транспортного потоку (внаслідок економічного стану в країні, зміні в проведенні видів контролю, в першу чергу митного, наближенні великих релігійних свят та ін.) природньо будуть утворюватися черги перед ППР, що спричинятиме невдоволення окремих осіб (групи осіб) і в першу чергу впливатиме на незадовільну роботу прикордонних нарядів та представників митних органів.

В цій ситуації чітко проглядається можливість блокування ППР, проведення провокаційних дій стосовно прикордонних нарядів та інших контрольних служб, можливість виникнення конфлікту серед пасажирів на підступах до ППР. Окрім цього, створення черг (можливо навіть штучних) різко погіршить криміногенну обстановку перед ППР і впливатиме на організацію і несення служби прикордонниками, можливість втягування окремих прикордонників в протиправну діяльність.

У продовження попереднього пункту передумовою виникнення конфліктних та нестандартних ситуацій є жорсткість усіх видів контролю на території суміжної держави, що пов'язано з підвищенням активності незаконної міграції та контрабандної діяльності, непропуск та повернення громадян України за різними причинами.

Даний чинник, безумовно, викликатиме невдоволення у окремих осіб, груп осіб, що, не виключено, призведе до виникнення конфліктних та нестандартних ситуацій, інцидентів, гострого конфлікту. Цей чинник, в свою чергу, може призвести до блокування ППР, провокаційних дій стосовно прикордонного наряду та інших контрольних служб.

Наступним чинником, який може викликати конфліктні та нестандартні ситуації, є порушення традиційних, культурних, релігійних обрядів, що встановилися, економічних, етнічних зв'язків між населенням прикордонних районів України і суміжної держави.

Іншим, вагомим чинником, що може вплинути на виникнення нестандартних ситуацій, є зміна соціально-політичного ладу, проведення політики, спрямованої на погіршення ставлення до України.

На сьогоднішні підставами для виникнення конфліктів у ППР можуть бути такі:

введення карантинних обмежень на в'їзд в Україну (у зв'язку з поширенням вірусу COVID-19);

постійне корегування країнами ЄС та Шенгенської угоди прикордонної, візової та митної політики стосовно України, посилення заходів прикордонного та митного контролю.

Наслідками таких заходів можуть бути черги у ППР на виїзд з України, невиконання законних вимог представників контрольних служб, що може спричинити блокування ППР великими групами громадян України, незаконне перетинання державного кордону, в тому числі у конструктивних особливостях транспортних засобів перевезення великих партій контрабандних товарів, які прямують транзитом через територію України.

Отже, на підставі аналізу результатів оперативно-службової діяльності, чинників виникнення конфліктних та нестандартних ситуацій, основних понять та визначень, класифікації нестандартних ситуацій та розподілу їх за етапами прикордонного контролю виникає необхідність у корегуванні технології роботи ООДК та детальному описі завдань та процедур, які повинні виконувати всі посадові особи задля швидкого та раціонального прийняття рішення та практичної діяльності при виникненні конфліктних і нестандартних ситуацій у ППР.

1. Алгоритм дій сил та засобів відділу прикордонної служби у разі ускладнення обстановки в районі міжнародного пункту пропуску для автомобільного сполучення : розпорядження Адміністрації Державної прикордонної служби України від 27.09.2010 № 498. Доступ із інформ.- правової системи «Ліга-Закон».

2. Базаров Т. Ю. Управление конфликтами. Моббинг. *Бизнесобразование: электрон. журн.* 2006. URL : <http://www.ubo.ru/articles/?cat=132&pub=1167>.

3. Бандурка О. М., Друзь В. А. Конфліктологія : навч. посібник для вузів. Харків : Ун-т внутр. справ, 1997. 352 с.

4. Борисевич В. І., Кандаурова Г. А. Прогнозування та планування економіки. Київ : КНЕУ, 2003. 121 с.

Василь ПОЛИВАНЮК

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Аліна ЛУКОМСЬКА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної
поліції Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

**ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ДОСВІД США**

Проблема досягнення усталеної безпеки не є новою, адже вона стояла перед народами в усі часи. Найбільшої актуальності відповідна проблема набула одночасно з виникненням держави. Забезпечення національної безпеки і до сьогодні залишається однією з найважливіших функцій кожної держави. В результаті складної структури національної безпеки як системного явища, а також високої динаміки її ускладнення теоретико-методологічні основи стосовно вирішення даного питання с кожним новим днем набувають свого все більшого вдосконалення.

З прискоренням темпів глобалізації все помітніше починають проявлятися її негативні наслідки: загострення енерго-екологічної проблеми, проява іншої сторони

інформаційного суспільства, загострення проблеми тероризму, збільшення кількості злочинної поведінки серед населення. Тому у зв'язку з вищевикладеним стрімко розширюється й простір безпеки, адже він включає в себе не тільки проблеми, пов'язані з державною та військовою безпекою, але й з безпекою практично в усіх галузях життєдіяльності людини.

Варто зауважити, що об'єктом національної безпеки виступає нація. Тому під національною безпекою розуміється параметр стану історично існуючої в межах визначеної території соціальної системи (нації), що характеризує її інтегральну властивість перебувати у стані найменшої вразливості від негативного зовнішнього, а також внутрішнього впливу, зберігати свої системні взаємозв'язки та якості, стабільність, стійкість, цілісність еволюційний та раціональний розвиток [1].

Окрім цього, проаналізувавши Закон України «Про національну безпеку України», ми можемо наголосити на тому, що національна безпека – це передусім захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Таким чином, визначення поняття національної безпеки надає можливість окреслити коло суспільних відносин та інтересів, що мають бути взяті під захист від внутрішніх за зовнішніх загроз.

Метою та сенсом забезпечення національної безпеки насамперед виступає вільний розвиток, а також процвітання суспільства. Багато вчених притримуються думки, що найбільш відповідає потребам суспільства рівень безпеки особистості, суспільства та держави, який досягається за допомогою реалізації цілої низки заходів, що спрямовані на запобігання та нейтралізацію різних загроз. Стійкість стану суспільства безпосередньо залежить не тільки від інтегруючої здатності влади, але й від ефективності діяльності працівників правоохоронних органів. Адже саме на органи Національної поліції України покладається завдання щодо надання послуг у сфері: забезпечення публічного порядку та безпеки; охорони прав та свобод громадянина, а також інтересів суспільства та держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (п. 3.5.) [3]. Аналогічні положення містяться й у Законі України «Про Національну поліцію» [4].

З огляду на викладене, варто відзначити, що саме від ефективності діяльності працівників правоохоронних органів залежить суспільний порядок, рівень злочинності, публічний порядок та безпека держави. Тому розвиток Національної поліції України включає потребу у формуванні новітньої, ефективної системи оцінювання її роботи. Також окремі положення, що стосуються оцінки ефективності роботи працівників Національної поліції, прямо передбачаються Законом України «Про Національну поліцію». Таким чином, відповідний закон зазначає, що ступінь довіри суспільства до органів Національної поліції виступає головним критерієм оцінювання ефективності роботи відповідних органів та підрозділів Національної поліції.

Наявність механізму оцінки роботи працівників поліції є важливою передумовою ефективного управління Національною поліцією як на місцевому, так і на державному рівнях. Усе вищезазначене обумовлює актуальність суттєвого перегляду механізму оцінювання діяльності працівників Національної поліції України.

Тому, доцільно було б вести мову про визначення стандартів надання правоохоронних послуг, а також подальше впровадження критеріїв, які стосуються саме ефективності діяльності працівників поліції. Таким чином, проведений аналіз оцінки ефективності діяльності поліції у США надав нам можливість внести пропозиції щодо перспектив вдосконалення моделей оцінки діяльності поліції в Україні.

Не беручи до уваги той факт, що більша частина практик, які використовуються сьогодні щодо оцінки діяльності поліцейських підрозділів зародилася саме у США, у самій державі немає уніфікованої системи оцінювання роботи поліцейських. Це пов'язано з певними особливостями організації поліцейських систем Америки. Їх відрізняє доволі високий ступінь децентралізації. Таким чином, держава не має федеральної поліції (проте є федеральні правоохоронні органи, наприклад, ФБР). У кожному штаті є власні поліцейські органи. Окрім того, управління шерифів та департаменти поліції, які є незалежними від штату, діють на рівні населених пунктів та кожен з них має власну систему оцінювання.

Наприклад, у департаменті поліції міста Чикаго діє система оцінювання діяльності

поліції таким чином:

1. Поліцейська комісія Чикаго. Відповідно комісія містить у собі 9 мешканців міста, що заздалегідь призначені мером за погодженням із міською радою. Їхніми основними завданнями є:

- проведення кожного місяця зустрічей громадян, мета яких полягає у наданні відповідної можливості усім членам громади висловити зауваження та побажання комісії, керівнику незалежного органу із перевірки поліції і керівнику поліції, та поставити їм запитання;

- вирішення дисциплінарних справ, що стосуються скарг щодо неправомірних дій поліцейських;

- затвердження правил роботи департаменту поліції;

- визначення кандидата на посаду керівника поліції для призначення мером.

2. Незалежний орган із перевірки діяльності працівників поліції, основним завданням якого є безпосереднє розслідування скарг щодо неправомірних дій поліцейських.

Крім цього, варто зауважити, що при оцінюванні діяльності працівників поліції у США основна увага акцентувалася на чотири основних показники:

- кількість затримань та арештів;

- час реагування на виклик;

- зниження рівня злочинної діяльності;

- рівень розкриття злочинів (співвідношення між розкритими та зафіксованими злочинами) [5, с. 2].

Таким чином, на основі проведеного аналізу можемо зауважити таке: з одного боку, США має доволі чітко сформовану теоретичну базу та практичний досвід щодо оцінки роботи працівників поліції, проте сама система оцінювання роботи поліцейських як така на сьогодні просто відсутня. Тому, незважаючи на те що в оцінці поліції на національному рівні відсутня системність, в контексті реформування поліції в Україні доволі цікавим виступає досвід США у сфері розробки та використання безпосередніх методик дослідження ефективності роботи поліції. Саме від ефективності роботи Національної поліції України залежить суспільний порядок, рівень злочинності, публічний порядок та національна безпека держави. Адже головною метою та сенсом забезпечення національної безпеки передусім виступає вільний розвиток та процвітання суспільства.

1. Блистів Т. І., Колесник В. Т., Пригунов П. Я., Карпова К. В. Концептуальні підходи до визначення методологічної функції законодавчого забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. Вип. № 4 (81). С. 13-26.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 «Про концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента від 14 березня 2016 р. № 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

5. Sparrow, Malcolm K. Measuring Performance in a Modern Police Organization. *New Perspectives in Policing Bulletin*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 2015. 40 p.

Кирило СТЕПАНЕНКО
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ОБОРОННА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Створення України як незалежної держави, існуючі на сьогодні зовнішні загрози, які зазіхають на основи цієї незалежності, висувають як пріоритетні завдання питання розробки теорії та політики забезпечення національної безпеки. Радянські і пострадянські уявлення про національну безпеку як безпеку держави, що повністю тяжіє над безпекою особистості та суспільства, у теоретичному та політичному аспектах вже не витримують критики та не поєднуються з новими цілями та завданнями побудови правової соціальної демократичної держави, її євроатлантичними інтеграційними прагненнями. Вперше за часів існування України як незалежної держави національна безпека стала являти собою принципово новий вид орієнтації у складних зовнішніх і внутрішніх умовах життєдіяльності, заснований на ідеях європейської інтеграції та забезпечення прав людини.

Практика державного будівництва та політичні відносини обумовлюють потребу у науковому опрацюванні всіх структурних компонентів нової системи національної безпеки та функціональних компонентів системи забезпечення національної безпеки. Виникла потреба у визначенні сфер національної безпеки, необхідність у науковому аналізі та прогнозуванні реальних та потенційних загроз життєво важливим інтересам основних об'єктів національної безпеки в її структурних сферах: політичній, економічній, оборонній, інформаційній та ін. У структурі національної безпеки сфера оборонної безпеки має тісний взаємозв'язок і взаємозалежність з усіма видами та сферами національної безпеки і водночас має свою специфіку та пріоритетність у системі забезпечення національної безпеки України.

У загальному вигляді оборонна безпека передбачає підтримку оборонного потенціалу України на рівні, достатньому для надійного захисту національних інтересів країни у разі виникнення військової загрози, і навіть, за необхідності, відбиття агресії. У науковій літературі має місце більш широкий термін «воєнна безпека», яка «в умовах розвитку глобалізації та настання відтоку (відкату) глобалізації являє собою сукупність організаційних, політичних, психологічних, економічних, науково-технічних, інформаційних, ідеологічних та фінансових властивостей, які обумовлюють воєнну потужність та здатність держави протистояти потенційному нападу з боку будь-яких суб'єктів» [1, с. 301]. Оборонна сфера безпеки сьогодні особливо тісно пов'язана з політичною, економічною, науковою, технологічною, інформаційною, освітньою, культурною та іншими сферами життя суспільства. Вона передбачає реалізацію політичних, економічних, військових, соціальних, правових та інших заходів із забезпечення готовності держави й суспільства до відбиття збройного нападу на країну, захисту цілісності і недоторканності її території та державного суверенітету.

Забезпечення оборонної безпеки України включає комплекс взаємообумовлених завдань:

- зовнішньополітична та дипломатична діяльність, створення сприятливих умов для оборони країни у партнерстві з міжнародними організаціями та іншими країнами;
- законодавче та науково-методичне забезпечення сучасної оборонної безпеки;
- військово-будівництво, стратегічне планування та керівництво обороною країни, збройними силами та іншими військами за стандартами НАТО;
- вирішення розвідувальних завдань, визначення та прогнозування загроз та небезпек національним інтересам країни в оборонній сфері;
- забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності, створення підрозділів територіальної оборони;
- розвиток оборонно-промислового комплексу, оснащення Збройних сил України сучасними видами безконтактної бойової техніки, матеріальними засобами, озброєнням,

військовою та спеціальною технікою;

– організацію та здійснення військово-політичного та військово-технічного співробітництва України з НАТО, проведення з альянсом та іншими іноземними державами військових навчань;

– формування оборонної свідомості громадян та суспільства в цілому, створення фізичного та морально-психологічного потенціалу оборонної безпеки.

Система забезпечення оборонної безпеки України складається із таких основних компонентів: принципи державної політики у сфері забезпечення оборонної безпеки (законність; правова визначеність, пріоритетність національних інтересів, інтегративність); співробітництво з міжнародними системами безпеки у досягненні національних цілей та відстоюванні національних інтересів; гласність та інформаційна відкритість політики забезпечення оборонної безпеки, правових засад забезпечення оборонної безпеки; загрози національній безпеці України у оборонній сфері, національним інтересам України; сили, органи, ресурси забезпечення оборонної безпеки. Як зазначено у Стратегії воєнної безпеки України, всеохоплююча оборона України – це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо); застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [2].

Отже, проблема забезпечення оборонної безпеки України є актуальною та вимагає професійного підходу до її вирішення. На міжнародній арені відбуваються складні процеси, що позначаються суперництвом традиційних та нових геополітичних центрів сили. Окремі держави у брутальний спосіб порушують міжнародне право, що супроводжується появою нових небезпек, викликів та загроз національним інтересам України. У міжнародній політиці зберігається тенденція застосування силових методів в обхід діючих міжнародно-правових механізмів, ставка на стратегію залякування та шантажу. Не усунуті глибинні соціально-економічні, міжетнічні суперечності та територіальні суперечки, що лежать в основі більшості міжнародних та внутрішніх конфліктів.

В умовах виняткової важливості питань війни та миру перед вітчизняною наукою постає завдання актуалізації оборонних проблем національної безпеки України, вироблення оптимальної моделі державної політики забезпечення оборонної безпеки, що комплексно висвітлює завдання у галузі військового будівництва, матеріального забезпечення Збройних Сил України, мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності, створення основ інституту територіальної оборони, освіти та виховання громадян і суспільства в контексті готовності вирішувати оборонні завдання.

1. Григоренко Я. О., Черненко Д. М. Воєнна сила сучасної держави як категорія міжнародних відносин: поняття та шляхи вдосконалення. *Підприємництво, господарство, право*. 2017. № 3. С. 299-301.

2. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона»: затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL : <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4860.html>.

Ольга ЦАРЕНКО

доцент кафедри
адміністративної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

Дар'я СВІНЦЬКА

Дарина ЗАЄЦЬ

курсанти Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПОРИ ЩОДО УКРАЇНИ

Суверенітет та територіальна цілісність є ключем до існування будь-якої країни, оскільки їх відсутність є причиною нездатності країни функціонувати. Їх гарантування та забезпечення є одними з основних завдань держави у сфері національної безпеки. Цілісність і недоторканність територій є її вирішальними правовими ознаками і вимагають відповідних гарантій та спеціального правового захисту.

Територія є матеріальною основою формування, функціонування та розвитку будь-якої країни. Кордони сучасної України встановлюються відповідно до Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року [1]. Відповідно до Закону України «Про державний кордон України», державний кордон України – лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору [1]. Державний кордон забезпечує єдність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також її політичну та економічну незалежність на геополітичній карті світу.

Державні кордони України визначаються Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України. Охорона державних кордонів України є невід'ємною частиною системи національної безпеки, включаючи координаційну діяльність національних військових організацій та правоохоронних органів, організація та процедури яких визначаються законом.

Суверенітет України поширюється на всю її територію і є недоторканим у межах національних кордонів (ст. 2 Конституції України) [2].

Українська територіальна організація:

1) передбачена та гарантована нормативно-правовими актами, тобто регулюється та охороняється ними;

2) є об'єктивною, оскільки територіальна структура сформована історією і не залежить від свідомості та волі людей;

3) внутрішня єдність – історичний аспект територіального устрою, який визначає поділ територіальних одиниць. Уніфікація територіального устрою є важливою гарантією об'єднання країни. Єдиний зовнішній символ регулює формування країни, тобто відокремлення чи консолідацію навколо відповідних центрів. Внутрішній символ єдності вказує на те, що поділ національної території не може бути довільно змінений;

4) встановлено відносини між державою в цілому та її частинами, тобто визначити права та обов'язки держави і територіальних одиниць. В цьому випадку саме співвідношення слід розуміти для визначення правового статусу країни та її територіальних одиниць. Правовий статус – це статус і роль самої держави та її територіальних одиниць у процесі державного управління, що визначається їх повноваженнями, тобто правами та обов'язками, визначеними у стандартизованому порядку.

Особливостями державного устрою України є:

- орієнтація законодавчої системи держави на відповідність законодавства Європейського Союзу (відповідно до міжнародних зобов'язань за Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС від 16.09.2014);

- в Україні визріла проблема «подвійного громадянства», тобто постає етап переходу від єдиного до подвійного громадянства;

- Україна не просто унітарна держава, вона водночас є державою, яка має окуповані території – АРК та окремі райони Донецької та Луганської областей.

В цілому, державі Україна висуваються територіальні претензії від суміжних держав

щодо проходження лінії державного кордону. Враховуючи бурхливе минуле, існує багато аргументів проти сучасного проходження лінії державного кордону на Заході України. З іншого боку, кордон фактично вже існує (у межах кордону Радянського Союзу, він простягається вздовж річок і гір, є демаркованим та делімітованим) [4].

Ділянки державного кордону з Угорщиною (прикордонна смуга, контрольований прикордонний район тощо) у 1990-х роках місцевою владою були передані нібито для сільськогосподарських робіт, що зумовило їх використання в цілях незаконного перетинання державного кордону людьми чи товарами тощо.

У 1990-х роках Румунію вважали нашим найбільш ймовірним військовим противником через неможливість розділити континентальний шельф. За рішенням Міжнародного суду ООН у 2009 році, румунська сторона отримала в Чорному морі зони континентального шельфу, вільної морської економічної зони та територіальних вод, що прилягають до острова Зміїного. Водночас відповідно до рішення Суду острів Зміїний – залишається островом, що належить до території України. Окрім того, між Україною та Румунією залишаються проблемними ділянки земель Рахівського та Тячівського районів Закарпатської області. Вони вивільняються на користь Румунії залежно від зміни русла річки Тиса, по середині якого проходить лінія державного кордону [5]. У гирлі Дунаю також існують територіальні претензії між Україною та Румунією у зв'язку з будівництвом Глибоководного суднового ходу «Дунай – Чорне море».

На дипломатичному рівні жодних територіальних претензій між Польщею та Україною не висловлюється. Проте позиція деяких польських політиків полягає в тому, що без так званого східного кордону, тобто української території, «неможливо бути громадянином Польщі», оскільки вважають територію Галичини як «Східну Малопольську».

Кордон з Білорусією не виглядає безхмарним: раніше він не існував (тільки як так званий «адміністративний»), в процесі делімітації майже не було суперечок. З 2013 року встановлено перший прикордонний стовп на межі кордону. Через «бурштинову лихоманку» прикордонна смуга сповнена місцевих натовпів та зброї. Водночас міграційна криза 2021 року у Республіці Білорусь свідчить про невизначеність делімітації та демаркації державного кордону у майбутньому.

Хоча 23 жовтня 1992 р. Молдова та Україна підписали угоду про недоторканість кордону, територіальна суперечка між Молдовою та Україною тривала з 1997 по 2012 рік. Суперечки сталися в селі Паланка та порту Джурджу. 23 жовтня 1992 р. Україна та Молдова досягли угоди про визначення кордону між двома країнами та про перетин автодороги Одеса-Рені поблизу населеного пункту Паланка в Молдові. Дорога зараз є власністю України на території Республіки Молдова, де запроваджено спільний контроль в пункті пропуску.

Агресивна політика Російської Федерації щодо невизнання лінії проходження державного кордону з Україною зумовлює ситуацію окупації українських територій.

Забезпечення національної територіальної цілісності, захист недоторканності країни та охорона національних кордонів є одним із основних завдань системи національної безпеки. Через вирішення територіальних конфліктів часто виникають суперечності між правом народу на самовизначення та принципами непорушності кордонів та забезпечення національної територіальної цілісності.

1. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

5. Білан І. Підводні течії українсько-румунських відносин. URL : <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name>.

Владислав ШЕВЧУК

начальник відділу прикордонної
служби «Марківка»
3-го прикордонного загону
імені Героя України полковника
Євгенія Пікуса (м. Лисичанськ
Луганської обл., Україна) Державної
прикордонної служби України

**ЩОДО УЧАСТІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
У ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ**

Обстановка в районі проведення операції Об'єднаних сил (далі – ООС) в межах Донецької та Луганської областей динамічно змінюється та ускладнюється через активізацію діяльності незаконних збройних формувань, диверсійно-розвідувальних груп (далі – ДРГ), спецслужб противника та їх агентури, поширення терористичної діяльності та організованої злочинності тощо. Протидія зазначеним загрозам безпечного простору в районі проведення ООС здійснюється силами і засобами прикордонного відомства, Збройних Сил України, Національної поліції, Служби безпеки та інших складових сектора національної безпеки і оборони України. З цією метою проводиться комплекс військових, організаційно-правових та інших заходів стримування і відсічі збройної агресії противника.

Застосуванню правоохоронних та військових формувань на різних етапах розвитку обстановки на державному кордоні України присвячено низку наукових праць, зокрема публікації таких учених, як О. Андрюшка, А. Дацкова, А. Курашкевича, Д. Купрієнка, О. Махляя, А. Мальцева, А. Мисика, А. Мостового, Б. Олексієнка, О. Орлова, О. Ставицького, В. Серватюка та інших.

Аналізуючи праці вказаних науковців можемо констатувати, що органи охорони державного кордону в ході участі у ООС можуть виконувати наступні завдання:

- здійснення охорони та оборони державного кордону України;
- виявлення та ліквідація каналів нелегального перетинання кордону, переміщення зброї, боєприпасів, вибухових речовин, тощо;
- організація та проведення у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі пошуку і знищення ДРГ противника та інших антидержавних озброєних формувань (далі – НЗФ);
- участь у здійсненні заходів щодо евакуації (відселення) населення з прикордонних районів;
- здійснення режимних заходів у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі;
- сприяння забезпеченню правового режиму воєнного стану;
- проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів [1].

Метою дій органів та підрозділів Державної прикордонної служби України у ООС є:

- забезпечення надійної охорони й участь у захисті державного кордону в умовах загострення військово-політичної обстановки;
- недопущення у взаємодії з іншими суб'єктами сектора безпеки і оборони держави дій ДРГ та НЗФ у прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах;
- підтримання правового режиму державного кордону в умовах ведення територіальної оборони в контрольованих прикордонних районах.

Як свідчить досвід виконання службово-бойових завдань органами і підрозділами охорони державного кордону, якісно організована взаємодія з іншими військовими і правоохоронними відомствами держави сприяє більш ефективному забезпеченню прикордонної та національної безпеки в межах прикордонних областей. На нашу думку, у зв'язку із активним розвитком територіальної оборони України та розбудови Сил територіальної оборони України, доцільно організувати якісну взаємодію у ланці «штаб прикордонного загону Державної прикордонної служби – штаб бригади Сил територіальної оборони Збройних Сил України» з метою відпрацювання спільних дій при виконанні тих завдань, які законодавець визначив Державній прикордонній службі України та Силам територіальної оборони України [2] під час участі у ООС.

1. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/661-152>.
2. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. Дата оновлення: 16.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#top>.

Дмитро БОДИРСЬВ
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ВІЙСЬКОВА МЕДИЦИНА В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Питання надання домедичної допомоги в умовах як надзвичайного, так і воєнного стану останнім часом в Україні набули особливої актуальності, а відповідного його матеріального забезпечення – наріжним каменем цієї проблеми. Критичною потребою в секторі безпеки та оборони також стала і організація навчання особового складу військових і правоохоронних органів основним алгоритмам поведінки з постраждалими, надання само- і взаємодопомоги в екстремальних умовах.

Ключовими проблемами забезпечення системи цих заходів організаційно-управлінського характеру та їх реалізації вбачається відсутність уніфікованих підходів, настанов та стандартів надання домедичної допомоги спеціальними суб'єктами в період надзвичайного чи воєнного стану. Водночас вони розроблені ще понад 20 років тому, опрацьовані та перевірені бойовим досвідом зарубіжних країн ще у 90-х роках, засновником яких став Ф. Батлер, який запропонував алгоритми першочергових дій з надання домедичної і медичної допомоги пораненим на полі бою з урахуванням потреб в умовах тактичних обмежень (ворожий вогонь, виконання бойового завдання). Активно велась розробка стандартів догоспітальної допомоги в бойових умовах, в результаті чого з'явилися рекомендації ТССС і відповідні курси підготовки для Спеціальної повітряної служби у США та Спеціальної човнової служби у Великій Британії [1]. На тлі досліджень причин смертності військових було доведено, що кожен навчений таким алгоритмам військовослужбовець вижив під час поранення на полі бою, що доводило їх високу ефективність [2]. Військові зарубіжні лікарі спільно з парамедиками розробили настанову «Тактична допомога пораненим в умовах бойових дій», яка прийнята за основу домедичних протоколів (алгоритмів) для всіх військових країн-членів НАТО [3].

ТССС – як військова тактична допомога пораненим – стала основою визнаних міжнародною спільнотою методик з надання домедичної допомоги в умовах воєнного стану (так званих парамедичних технік). Зокрема, наразі вона також адаптована для підрозділів правоохоронних органів як тактична екстрена медицина – ТЕСС. Обидві вони включають адаптацію міжнародного досвіду з використання цивільно-військових органів та систем оперативного управління при подоланні медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій з визначенням задіяних сил та засобів.

ТССС та ТЕСС обидві використовуються в навчанні та в професійній діяльності відповідних підрозділів в Україні. Водночас у чинному законодавстві та профільних нормативно-правових актах розглядувані стандарти не легалізовані. Зокрема, й тому, що Україна не стала членом ані Євросоюзу, ані країною-членом НАТО. Наразі чинні алгоритми з надання домедичної допомоги постраждалому передбачені в наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах» від 16 червня 2014 р. № 398 тощо [4].

Проблема виявляється в тому, як зазначають певні вітчизняні дослідники, що такі цивільні протоколи з надання домедичної допомоги постраждалим не відповідають у повному обсязі потребам, що виникають при атиповій, загрозливій надзвичайній ситуації, тим більше – не застосовуються в умовах бойових дій [5].

Військова медицина відрізняється від цивільної типами травм і ран, зовнішніми

умовами бою, неможливістю надавати допомогу постраждалим у повному обсязі, мінімальною кількістю медичних засобів та значно довшим часом евакуації, адже допомога «під вогнем», у так званій червоній зоні спрямована на запобігання збільшення кількості поранень і поранених, пріоритетністю виконання бойового завдання особою, яка не має медичної освіти, хоча чітко усвідомлює тактичну ситуацію та характер отриманих поранень. До особливостей надання домедичної допомоги у «червоній зоні» насамперед, слід віднести й навички самопомоги, передусім – визначення сектора укриття та зупинку критичної кровотечі, а також обов'язкова координація з керівництвом та використання принципу «контакт-прикриття».

Серед принципів забезпечення національної безпеки, передбачених у ст. 5 Закону України «Про Національну безпеку», є використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки, а в ст. 6 цього Закону – інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України тощо [6]. Отже, імплементація стандартизованих протоколів Альянсу сприяла б створенню інтегрованої системи медичного забезпечення сил оборони України та дозволила б досягнути позитивних результатів з питань медичного забезпечення спеціальних та військових операцій з охорони життя та забезпечення сектора безпеки і оборони в Україні. Основними очікуваними результатами має бути побудова системи медичного забезпечення, стандартизація домедичної допомоги, створення відповідного нормативного забезпечення та унормування системи освіти з алгоритмів ТССС і ТЕСС з метою ефективної підготовки до роботи в надзвичайних ситуаціях і воєнного часу, що спроможні створити ефективну підтримку силам оборони України та правоохоронним органам, які беруть участь в обороні та захисті населення, в тому числі, фінансову та волонтерську допомогу з надання спеціальних медичних засобів.

1. Butler F.K. Jr, Hagmann J, Butler E.G. (1996 Aug). Tactical combat casualty care in special operations. *Military Medicine*. Suppl: 3-16.

2. Адаптована настанова. Тактична екстрена медична допомога. URL : <http://medrally.com/methodical-materials/2017/sumy/nastanova-tecc>

3. Бітюков Г. Допоможи собі сам. Як військовим рятувати життя поранених на фронті. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2016/02/1/207442>

4. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16.06.2014 № 398. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-14#n15>.

5. Мислива О. О. Основи надання патрульною поліцією невідкладної (домедичної та медичної) допомоги постраждалим особам: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 144 с.

6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Василь ПОЛОНЧУК

начальник курсу очного навчання
факультету підготовки керівних кадрів
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

**МОДЕЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ В УМОВАХ ВИНИКНЕННЯ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ**

Сьогодні в період світової глобалізації з урахуванням внутрішніх та зовнішньополітичних умов для національної безпеки та національних інтересів нашої держави визначено поточні та прогнозовані загрози, які стосуються надзвичайних ситуацій техногенного характеру, а саме:

збільшуються кількість та масштаби надзвичайних ситуацій природного і

техногенного характеру;

розробляються системи озброєнь на основі нових фізичних принципів, із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів;

сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркаторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження тощо;

посилюються загрози для критичної інфраструктури, пов'язані з погіршенням її технічного стану, відсутністю інвестицій в її оновлення та розвиток, несанкціонованим втручанням у її функціонування, зокрема фізичного і кіберхарактеру, триваючими бойовими діями, а також тимчасовою окупацією частини території України [1].

Індустріальний потенціал соціально-економічного та воєнного вектора розвитку України, вичерпання ресурсу можливостей обладнання, а також фізико-географічні особливості України можуть створювати потенційну загрозу виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

Актуальним питанням для дослідження є аналіз змісту моделювання у секторі безпеки і оборони для населення України взагалі та контрольованих прикордонних районів, зокрема.

Моделювання оперативно-службової діяльності прикордонного загону в умовах виникнення ситуацій техногенного характеру надає можливість створювати певний аналіз щодо вивчення окремих складових, частин об'єкта у певних взаємозв'язках і відношеннях, що полегшує об'єднання одиничних та загальних елементів [2].

Основними критеріями моделі оперативно-службової діяльності прикордонного загону в умовах виникнення ситуацій техногенного характеру повинні бути:

- здатність надати нову та актуальну інформацію;
- доступність і простота дослідження реального об'єкта;
- відображення інформації про попередній, теперішній та майбутній стани об'єктів;
- можливість ефективного управління об'єктом, за різних варіантів у випробуваннях

[3].

Практична цінність дослідження полягає у впровадженні певних особливостей моделювання оперативно-службової діяльності прикордонного загону в умовах виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру на ділянці відповідальності.

Специфічність моделювання оперативно-службової діяльності прикордонного загону в умовах техногенної надзвичайної ситуації полягає в тому, що моделі повинні відтворювати велику кількість різнопланових професійних завдань, які не завжди можливо представити в моделях.

Таким чином, моделювання оперативно-службової діяльності прикордонного загону в умовах надзвичайної ситуації техногенного характеру реалізується з метою підвищення результативності згаданої вище діяльності прикордонного загону, а також з використанням інноваційних прийомів, засобів та методів за умови систематичного та послідовного їх застосування.

Перспективними напрямками подальшого дослідження є аналіз специфіки імітаційного моделювання у Державній прикордонній службі України.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

2. Википедія. URL : <http://ru.wikipedia.org/>.

3. Безпека у надзвичайних ситуаціях. URL: http://stud.com.ua/28396/bzhd/bezpeka_nadzvichaynih_situatsiyah7.Модель/.

Світлана РИЖКОВА

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

НЕЗАКОННА ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ ЯК ЧИННИК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Поступова інтеграція України в політичні та економічні структури Європейського Союзу є одним із пріоритетних питань не тільки зовнішньої і внутрішньої політики нашої держави. Важливим у цьому напрямі є в тому числі аспекти по'язані з національною безпекою, міграційною політикою та міграційними процесами в Україні, що мають місце в умовах сьогодення. Актуальним залишаються проблеми, по'язані з аналізом та прогнозуванням міграційних ризиків на території України, протидії нелегальній міграції, а також виявлення та усунення причин та умов, що сприяють незаконній легалізації іноземців на території України.

Наведемо найпоширеніші схеми легалізації іноземців на території України.

1. Легалізація шляхом працевлаштування:

1.1. Підписання з іноземцем трудового договору, щодо працевлаштування в Україні.

Юридичні наслідки: отримання дозволу на застосування праці; отримання посвідки на тимчасове проживання.

1.2. Підписання з іноземцем трудового договору щодо працевлаштування на території України та призначення його засновником юридичної особи. Юридичні наслідки: отримання дозволу на застосування праці іноземців; отримання посвідки на тимчасове проживання.

3. Легалізація шляхом здійснення волонтерської діяльності на території України. Юридичні наслідки: видача подання іноземцю від фіктивної волонтерської організації, яка зареєстрована в реєстрі Мінсоцполітики; отримання подання та візи D-10; отримання посвідки на тимчасове проживання.

4. Легалізація шляхом перебування на мовних курсах або навчанні у ВНЗ України:

4.1. Видача запрошення на мовні курси від посередника або від ВНЗ України; отримання візи D-13, студенського квитка та формальне навчання у ВНЗ; отримання посвідки на тимчасове проживання.

4.2. Видача запрошення навчання від посередника або від ВНЗ України; отримання візи D-13, студенського квитка на період навчання та формальне навчання у ВНЗ; отримання посвідки на тимчасове проживання на час навчання у ВНЗ.

5. Легалізація шляхом укладання фіктивного шлюбу з громадянином України; за грошову винагороду реєстрація шлюбу з громадянином України; отримання свідоцтва про шлюб; отримання тимчасової або постійної посвідки на проживання, в тому числі з часом, можливість права набути громадянство України за спрощеною процедурою.

Зупинимось більш детально на легалізації іноземців шляхом укладання фіктивного шлюбу з громадянином України.

Згідно з моніторингом міграційних процесів, Службою безпеки України за підсумками аналізу міграційної ситуації за 2018-2020 роки встановлено, що все більш розповсюдженими способом легалізації іноземців на території України є укладання фіктивних шлюбів з громадянами України.

Протягом останніх двох років у кілька разів збільшилася кількість спроб переправлення в Україну громадян Афганістану, Пакистану, Ірану, Іраку (країн походження нелегальних мігрантів) під приводом об'єднання сім'ї у зв'язку із одруженням з громадянками України або іммігрантками, які отримали право на постійне проживання в Україні [1].

Слід зазначити, іноземці укладають такі шлюби без наміру створення сім'ї, основною метою такої «угоди» є набуття правових підстав відповідно до законодавства України та можливість оформити постійну посвідку на проживання, в тому числі з часом набути громадянство України за спрощеною процедурою.

Слід зазначити, що цей спосіб легалізації іноземців через укладення фіктивних шлюбів, по суті, є світовою проблемою, яка притаманна багатьом країнам. Фіктивні шлюби існують як вид шахрайства (у формі союзу між чоловіком і жінкою), але не для створення сім'ї, а для досягнення визначених цілей. Це такі шлюби, як фіктивний шлюб з іноземцями (для отримання віз в іноземних державах), фіктивний шлюб для отримання громадянства тощо.

Наприклад, міграційні служби Польщі як уповноважені суб'єкти державно-владних повноважень мають право перевіряти потенційно підозрілі шлюби на факт фіктивності. При цьому чоловіка та дружину допитують окремо, ставлячи різні запитання (часто особистого характеру) щодо їхніх стосунків (від обставин знайомства до улюбленої страви чоловіка). Відповіді кожного з подружжя можуть фіксуватися на відео чи звукозаписувальні прилади та звірятися для виявлення неточностей чи, навпаки, для підтвердження правдивості свідчень [2].

Приблизно за такою методикою здійснюється контроль міграційними службами країн ЄС, наприклад, Франції, Чехії, Іспанії, а також така практика має місце у США.

Досвід Німеччини, показує, якщо за рішенням суду шлюб визнано фіктивним, відповідальність нести іноземець та громадянин Німеччини. В цьому випадку громадянин Німеччини за рішенням суду повинен сплатити штраф, який в еквіваленті становить розмір гонорару наданих «послуг». В деяких випадках суд може призначити регулярні щомісячні виплати. Іноземець примусово видворяється за межі країни, а отриманий незаконним шляхом дозвіл на перебування в Німеччині або громадянство анулюються [3].

Досвід США у протидії незаконній легалізації іноземців шляхом укладення шлюбу задля отримання постійного виду на проживання свідчить про те, що за вказані діяння передбачено кримінальну відповідальність шляхом позбавлення волі до 5 років та штрафу у 250 тисяч доларів США. Виявленням та протидією вищезазначених правопорушень як суб'єкт владних повноважень займається Служба громадянства та імміграції США. За законодавством США передбачено процедуру та опитування двох сторін із застосуванням в тому числі відео фіксації свідчень «подружжя».

Законодавство Австрії передбачає, якщо громадянин країни або особа, яка має постійний дозвіл на проживання, та якщо доведено, що було укладено фіктивний шлюб з іноземцем, накладається стягнення у вигляді штрафу. Кримінальну відповідальність передбачено для осіб, які сприяли та організовували укладення фіктивного шлюбу – позбавлення волі на строк від 18 місяців до 5 років. Іноземцю виноситься заборона на в'їзд в країну на строк від 18 місяців до п'яти років.

Законодавство Португалії передбачає кримінальну відповідальність та позбавлення волі на строк від 1 року до 4 років для обох сторін.

Законодавство Бельгії передбачає настання кримінальної відповідальності шляхом позбавлення волі строком від 1 місяця до трьох років для обох сторін, які уклали фіктивний шлюб, а також накладення стягнення у вигляді штрафу от €50 до €250 з подальшою заборонаю в'їзду іноземця в країну строком до п'яти років [4].

З урахуванням вищезазначеного, на жаль, українське національне законодавство не передбачає настання ні адміністративної, ні кримінальної відповідальності іноземця та громадянина України за укладення фіктивного шлюбу, з метою незаконної легалізації іноземців на території України. Важливим у цьому контексті є роль Державно-міграційної служби як суб'єкта протидії вчиненню іноземцями адміністративних правопорушень в Україні.

Науковий та практичний інтерес становить зареєстрований проект закону про внесення змін до Закону України «Про імміграцію» [5], який визначає правові механізми відмови у наданні дозволу на імміграцію особам, які мають намір легалізуватися на території України на підставі фіктивних шлюбів. Державна міграційна служба відповідно до пропозиції та змін до закону «Про імміграцію» як суб'єкт владних повноважень наділяється повноваженнями здійснювати перевірку потенційно підозрілих шлюбів, шляхом проведення співбесід, тестування кожного з подружжя із застосування відеофіксації, а також інших осіб, які володіють інформацією стосовно «подружжя». Відповідно до законопроекту: «дозвіл на імміграцію не надається: особам, які уклали шлюб з громадянином України або імігрантом і факт перебування у якому є підставою для надання дозволу на імміграцію, коли такий шлюб за рішенням суду визнано недійсним у разі його фіктивності; у разі скасування дозволу на імміграцію скасовується посвідка на постійне проживання, видана на підставі цього дозволу, в тому числі в порядку обміну, разом із рішенням про скасування дозволу на імміграцію та посвідки на постійне проживання одночасно приймається рішення про примусове повернення».

Отже, на підставі проаналізованого проекту закону «Про імміграцію» передбачено відмову та анулювання дозволу на імміграцію та примусового повернення іноземця. Тобто жодна зі сторін – ані іноземець, ані громадянин України – не несуть відповідальності за укладення фіктивних шлюбів, з метою подальшої легалізації на території України. На нашу думку, вищезазначені законодавчі ініціативи є першим кроком до протидії ДМС незаконній легалізації іноземців на території України. Проте, враховуючи досвід передових країн світу, подібні дії є загрозою національній безпеці України. Тому, на нашу думку, необхідно передбачити адміністративну відповідальність іноземців та громадян України за укладення фіктивних шлюбів, з метою незаконної легалізації іноземців. В тому числі важливе значення має обмін досвідом передових країн світу щодо методики виявлення таких фактів, удосконалення чинного законодавства з урахуванням міжнародного досвіду та адаптації національного міграційного законодавства до норм і правил ЄС.

1. Уряд надав старт боротьбі із схемами легалізації незаконних мігрантів, у тому числі через фіктивні шлюби URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/226005-poryadok-otrimannya-dozvoliv-na-immigratsiyu-zminyati-kabmin-skhvaliv-zakonoproekt-monastirskogo>.

2. Шлюб іноземця з громадянином Польщі: усі важливі нюанси. URL : <http://vsetutpl.com/yak-otrymaty-gromadyanstvo-polschi-na-pidstavi-shlyubu>.

3. Любовь или расчет? Как в Германии борются с фиктивными браками. URL : <https://www.dw.com/ru/%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%B8/a-14905186>.

4. Как наказывают за фиктивные браки за рубежом. Мировая практика URL : <https://www.kommersant.ru/doc/2671230>.

5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про імміграцію»: № 6516 від 13.01.2022. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73584.

Микола ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

слухач факультету підготовки керівних кадрів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННІЙ МІГРАЦІЇ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ураховуючи виклики сьогодення, з якими зіткнулися підрозділи Державної прикордонної служби України на кордоні з Республікою Білорусь, у контексті штучно створеної міграційної кризи наприкінці 2021 року, можемо констатувати що питання протидії незаконній міграції слід віднести до питання національної безпеки. Не дарма Стратегією інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року основною загрозою у сфері прикордонної безпеки поряд з іншими визначено саме транскордонну злочинність, пов'язану з незаконною міграцією [4].

На підставі аналізу сучасного стану безпеки державного кордону, що був здійснений С. Дейнекою, визначено, що поточними та прогнозованими загрозами національній безпеці України у сфері безпеки державного кордону є: організована (транскордонна) злочинність у сфері незаконного переправлення через державний кордон осіб (організація каналів міграції та торгівлі людьми), насамперед громадян третіх країн (Близького та Середнього Сходу, Африки та Південно-Східної Азії) до країн ЄС через територію України як у пунктах пропуску, так і поза ними [3, с. 101].

У концептуально-методологічному аспекті вагомий внесок у розгляд питань, які є важливими для висвітлення проблем національної безпеки у сфері безпеки державного кордону, а також є актуальними в контексті нашого дослідження, зробили вчені-прикордонники, зокрема: О. Адамчук, О. Басараб, О. Бінковський, В. Вичавка, П. Волинець, О. Глуздань, С. Дейнеко, Ю. Івашков, М. Кабачинський, І. Катеренчук, Д. Купрієнко, М. Литвин, П. Лисак, Р. Ляшук, Г. Магась, А. Мальцев, О. Мельников, А. Мисик, Б. Олексієнко, О. Сафін, В. Серватюк, О. Ставицький, О. Сціборовський, О. Трембовецький та інші.

Складність вивчення такого соціального явища, як незаконна міграція, обумовлюється відсутністю чітко сформованого термінологічного апарату. У

багатомовному юридичному словнику-довіднику міститься таке визначення поняття міграції: переміщення населення через кордони тих чи інших територій у межах однієї країни або з однієї країни в іншу зі зміною постійного місця проживання [1].

Що стосується такого поняття, як «незаконна міграція», то слід зазначити, що сьогодні відсутнє його загальноприйняте наукове чи нормативне визначення. Як наслідок у роботах багатьох вчених можна знайти не лише різне визначення незаконної міграції, а й різне розуміння самого змісту цього явища. Так, для позначення міграції з порушенням законодавства використовується ціла низка термінів, а саме: «не документована», «незаконна», «нелегальна», «недозволена», «неврегульована», «підпільна», «напівлегальна» та інші. Вони можуть розглядатись та вживатись як синоніми або ж як окремі поняття із різним змістом. Ми дотримуємось визначення, запропоноване у роботі С. Гетманюка та В. Ганаби, де незаконна міграція – рух осіб через державний кордон України з порушенням правових норм [2, с. 260].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що активізація спільної діяльності Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Національної поліції України, Служби безпеки України щодо протидії незаконній міграції дозволить ефективно протидіяти транскордонній злочинності та забезпечить належний рівень прикордонної та національної безпеки України.

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / Голубовська І. О. та ін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.

2. Гетманюк С., Ганаба В. Правове регулювання протидії незаконній міграції: окреслення проблематики. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України : тези XII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 26 листоп. 2020 р.)*. Хмельницький : НАДПСУ, 2020. 1080 с.

3. Дейнеко С. В. Державне управління забезпеченням відновлення контролю над українсько-російською ділянкою державного кордону України : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.05. / ІПК ДСЗУ. Київ, 2021. 268 с.

4. Про стратегію інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липн. 2019 року № 687-р URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80>.

Наталія БЕЗРІДНА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Юрій ВЕЛИКИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦІЇ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії Російської Федерації відповідно до вимог законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про Національну поліцію» (далі – Закону) поліцейські окрім виконання спеціальних функцій по боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника), воєнізованими або збройними формуваннями, які не передбачені законами України, залучаються до вирішення завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану. Через ці обставини особливої актуальності набуває розкриття особливостей повноважень, які покладено на поліцейських в умовах правового режиму воєнного стану на території держави.

За щоденною статистикою, яка надається ЗМІ, проблема захисту прав та свобод громадян від незаконних посягань у воєнний час різко загострилася. Злочинність набирає обертів, розповсюджуються мародерство та інші кримінальні правопорушення проти життя

та здоров'я особи.

Однією із особливостей діяльності поліції в цей період є переведення персоналу Національної поліції на посилений варіант несення служби, відрядження курсантів закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку поліцейських, в оперативне розпорядження керівників органів поліції України, участь у виконанні завдань територіальної оборони, виконання заходів правового режиму воєнного стану (ст. 12, 23).

Згідно з вимогами ст. 2 Закону охорона прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави є пріоритетом діяльності Національної поліції під час забезпечення правового режиму воєнного стану. Це означає, що дотримання прав людини має превалювати у відносинах держави та людини, всі функції держави мають бути спрямовані на служіння інтересам людини, на охорону та захист її прав, свобод і законних інтересів. Охорона прав і свобод людини – це їх визнання державою. Майже третину обсягу Основного Закону держави присвячено правам людини, тому цілком закономірно, що один із перших її розділів (розділ II) присвячено правовому статусу особи (правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина) [1].

Відповідно ч. 4 ст. 7 Закону поліцейським під час виконання своїх завдань за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність [2].

Упродовж дії воєнного стану кожен громадянин має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського. Поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань з посиленням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня. Дотримуючись принципу безперервності, поліція повинна перебувати в постійній готовності для реагування на злочинні прояви, надзвичайні ситуації та інші події. В органах поліції заяви і повідомлення повинні реєструватися в будь-який час доби в чергових частинах службовими особами, відразу після їх надходження та вносяться до журналу єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та негайно вжити заходів щодо припинення цих злочинів. Ці вимоги визначено у ч. 2 ст. 18 Закону та у відомчих нормативно-правових актах.

У ч. 1 розділу II Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, який затверджено наказом МВС України від 08.02.2019 № 100 (далі – Порядок) облік заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних та особи заявника, проводиться уповноваженими працівниками чергових частин органів поліції й працівниками інших структурних підрозділів цих органів, яких призначено підмінними черговими в установленому порядку, оператором телефонної лінії «102» або іншою посадовою особою [3].

В ч. 6 розділу II Порядку поліцейський, незалежно від місця свого перебування в разі виявлення або отримання інформації про кримінальне правопорушення та іншу подію що звернення до нього громадян із заявою (повідомленням), невідкладно повідомляє про це за скороченим номером екстреного виклику поліції «102» і зобов'язаний ужити заходів щодо запобігання правопорушенню, його припинення, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, установлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та охорони місця події [3].

Розгляд звернень до поліції стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань здійснюється органом поліції цілодобово й оперативно, в тому числі у неробочий час, святкові і вихідні дні. Загальні засади реалізації прав громадян на звернення до органів державної влади містяться у законі України від 02.10.1996 № 393/96-ВР «Про звернення громадян» [4].

Поліцейські під час виконання своїх повноважень повинні вжити заходів щодо надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я, дітям, які залишилися без опіки, а також затриманим і взятим під варту особам (ч. 1 п. 4 ст. 18, ч. 14 ст. 23).

Відповідно до ст. 12 закону України «Про екстрену медичну допомогу» поліцейські належать до категорії осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані. Під домедичною допомогою розуміються невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у

невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми посадовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи.

Поліція повинна надавати допомогу постраждалим незалежно від того, що з ними сталося: злочин (правопорушення) чи будь-яка інша подія, наслідком яких було заподіяння особі моральної, фізичної або майнової шкоди. В обов'язковому порядку фізичній особі надається допомога, коли вона перебуває в беспорядному або іншому стані, небезпечному для її здоров'я і (або) життя.

Невідкладна домедична допомога являє собою найпростіші заходи, необхідні для збереження здоров'я й порятунку життя людини, яка раптово захворіла або отримала травму. Нещасним випадком вважається подія, в результаті якої людина отримала каліцтво або інше ушкодження здоров'я, що призвело до тимчасової або стійкої втрати нею працездатності або її смерті [5].

Отже, повноваження органів та підрозділів поліції в умовах правового режиму воєнного стану на території держави не може бути розширено жодним підзаконним нормативно-правовим актом. Ці питання мають врегулюватися лише Верховною Радою України шляхом ухвалення відповідних законів.

Відповідно до повноважень і обов'язків, які покладено на поліцію на всій території України, поліцейські повинні здійснювати безперервне та цілодобове виконання своїх посадових обов'язків. Незалежно від займаної посади, місцезнаходження і часу доби, вони зобов'язані надавати допомогу особам, які її потребують. Здійснюючи функцію допомоги населенню, органи поліції діють не тільки як органи державного примусу, а і як органи, що надають суспільні послуги та здійснюють публічні повноваження у цій галузі.

Безперервність дій поліції сприяє оперативному реагуванню, виявленню, запобіганню, припиненню правопорушень та затриманню правопорушників.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 2.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

3. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 08.02.2019 № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>.

4. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. коментар ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В.В. Сокурєнка. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 408 с.

Єгор ВЕЙНА

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Науковий керівник;

Світлана РИЖКОВА

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

У сучасному світі склалася така геополітична ситуація, як зростання міграції, зокрема ілегалі. Через географічне розташування України, видно те, що вона перебуває у центрі міграційних потоків, по суті, відіграючи роль транзитної зони на шляху до країн Західної

Європи. Механізм утворення транзитних потоків нелегальної міграції постійно вдосконалюється. У цьому аспекті нелегальна міграція стає однією з головних загроз національній безпеці України. Недооцінка масштабів та наслідків міграційних процесів, відсутність ефективних механізмів протидії нелегальній міграції, зволікання з реформуванням структури державного управління міграційними процесами завдають шкоди міжнародному іміджу країни, що призводять до прямих економічних втрат, що може спричинити для України незворотні демографічні та соціальні наслідки в майбутньому [1].

Особливе місце у міграційних процесах посідає злочинність мігрантів. Для чіткішого розуміння зазначеного явища необхідно визначити поняття злочинності мігрантів (англ. *Criminality of migrants*), під якою ми маємо на увазі сукупність кримінальних правопорушень, скоєних особами, які переміщуються через ті чи інші території зі зміною постійного місця проживання назавжди чи тимчасово.

Особливістю цього виду злочинності є специфічний статус суб'єкта, а саме належність його до міграції, тобто до всіх ознак, що належать особі-злочинцю, додається ще й статус мігранта, про що не завжди відомо правоохоронним органам. Кримінологічне значення вивчення злочинності мігрантів визначається низкою обставин: по-перше, вона має помітний вплив на криміногенну ситуацію у державі чи певному регіоні; по-друге, цей вплив різко зростає в умовах соціальних криз (наприклад, Україна за період незалежності прийняла більше мільйона вимушених переселенців, а ще мільйони українців, які проживають у країнах ближнього зарубіжжя, стали потенційними мігрантами; по-третє, виникає ціла низка нових економічних, соціальних, політичних та ідеологічних проблем, що стосуються міжнародно-правових аспектів: становище іноземців на території країни, забезпечення їхньої безпеки; по-четверте, виявити, розкрити, а отже, і запобігти кримінальним правопорушенням, скоєним мігрантами, значно складніше, ніж кримінальні правопорушення, скоєні іншими особами. Нелегальна міграція є фоновим явищем злочинності мігрантів і є досить поширеною в Україні. Громадська небезпека такого виду міграції обумовлена цілою низкою факторів. Основними з них є: міжнародний характер незаконної міграції; особливе географічне розташування України; наявність спільних кордонів із державами – членами Європейського Союзу; відсутність захисту державних кордонів України, тимчасово не підконтрольних органам державної влади; наявність безпосереднього зв'язку зі злочинністю [2, с. 64].

З огляду на це у Законі України «Про національну безпеку України» незаконна міграція визначена як реальна та потенційна загроза національній безпеці України, а в Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року, зазначено, що зростає кількість порушень міграційного законодавства України іноземцями та особами без громадянства, зокрема вихідцями з держав міграційного ризику, а також залучення цих осіб до протиправної діяльності [1; 3].

У зв'язку із запровадженням безвізового режиму з Європейським Союзом дедалі актуальнішою стає проблема нелегальної міграції. Існують загрози значного збільшення як кількості внутрішніх переселенців, так і зовнішніх мігрантів з країн, в яких ведуться бойові дії або склалася важка соціально-економічна ситуація.

Аналіз структури злочинності мігрантів свідчить про те, що серед кримінальних правопорушень, скоєних за участю іноземних громадян на території України, переважають зазіхання корисливої спрямованості — кримінальні правопорушення у сфері економіки, незаконний обіг зброї, наркотичних засобів та прекурсорів, контрабанда, шахрайство. Крім цього, у злочинності мігрантів певну частку займають насильницькі та корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення: розбої, грабежі, заподіяння тілесних ушкоджень, вбивства.

Так, протягом 2019 р. в Україні іноземними громадянами вчинено понад 2,4 тис. кримінальних правопорушень. Найбільше скоєно кримінальних правопорушень громадянами Російської Федерації – 816, Грузії – 428, Азербайджану – 253, Узбекистану – 210.

Більшість тяжких кримінальних правопорушень проти особи скоєно вихідцями з Російської Федерації – 20 (вбивства – 10, тяжкі тілесні ушкодження – 10) та Азербайджану – 10 (вбивства). У скоєнні 223-х грабежів та розбоїв загалом звинувачують громадян Грузії (56), Азербайджану (42) та Російської Федерації (36). З 634-х крадіжок, скоєних іноземцями, на громадян Грузії припадає 113 (або 34%), Російської Федерації – 84, Молдови – 51, Узбекистану – 33. Більшість квартирних крадіжок здійснили також громадяни Грузії (49 із 113 (або 43%)). Крім цього, громадянами Російської Федерації скоєно майже 57% (21 із 37) кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків [4].

В основному іноземні громадяни, які вчинили кримінальне правопорушення, проживали на території України нелегально, без реєстрації, не маючи певного місця роботи, та з порушенням паспортних, реєстраційних та міграційних правил.

Злочинність мігрантів характеризується підвищеною латентністю. Вона фіксується як така лише у разі розкриття кримінальних правопорушень та виявлення винних осіб, тобто після того, як встановлюється, що винний є мігрантом.

Злочинність мігрантів в окремих регіонах відрізняється раніше всього масштабами самого потоку мігрантів, який, як правило, вище, ніж навіть населений пункт. Великі міста з їх широким спектром можливостей завжди були привабливими для приїжджих. В Києві та Одесі, наприклад, їхня частка, за окремими оцінками фахівців, серед усіх злочинців сягає майже третини. Контингент мігрантів неоднорідний за своїм складом, мотивацією та метою приїзду, тривалості перебування, етнічними та соціальними ознаками.

У результаті різняться і характер впливу цих мігрантів на криміногенну ситуацію. В окремих регіонах сформовано стійкі етнічні угруповання, які беруть під свій контроль той чи інший вид бізнесу. Це і чеченські об'єднання (Одеса та Одеська область), і кавказці (масово присутні на ринках обласних центрів та великих міст), і в'єтнамці, китайці, лаосці, тайландці, масова поява яких у всіх областях України змушує замислитись. Це також громадяни Афганістану, Пакистану та інших мусульманських держав, для яких Україна стала місцем нелегального проживання. Небезпечним є зв'язок нелегальної міграції та організованої злочинності. По всій території України за маршрутами пересування мігрантів створено підприємницькі структури, що займаються облаштуванням та підготовкою нелегалів до переправлення до Західної Європи [5].

Сьогодні в Україні існують численні іноземні діаспори. Не без їхньої допомоги створюються етнічні громади, які займаються кримінальним бізнесом, зокрема нелегальною міграцією. Сприяють цьому та міграційна політика нашої країни, де чітко не визначено міграційне законодавство, неефективність контролю за в'їздом, перебуванням та виїздом мігрантів, а також недостатнє облаштування державного кордону [2, с. 57].

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що Україна сьогодні належить не лише до країн, громадяни яких здійснюють еміграцію та транзит країн щодо іноземців та осіб без громадянства, але є країною-призначенням для мігрантів із Південно-Східної Азії, окремих пострадянських країн. Це, своєю чергою, вимагає перегляду міграційної політики у сфері регулювання порядку перебування на території України іноземців та осіб без громадянства. Адже потік мігрантів негативно впливає на криміногенну ситуацію у відповідних регіонах, створює додаткові труднощі для діяльності правоохоронних органів у сфері запобігання злочинності.

1. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» : затв. Указом Президента України від 14.09.2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

2. Мозоль О. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні: посібник ; за заг. ред. О. Н. Джужі. Київ : НАВСУ, 2005. 160 с.

3. Про національну безпеку : Закон України, 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

4. Єдиний звіт про кримінальні порушення за січень–грудень 2019 р. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&c=fo.

5. Міграція як чинник розвитку в Україні URL.: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.

**ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ, ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ,
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ
Й ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Лариса НАЛИВАЙКО

проректор університету,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Ольга ЧЕШК-ТРЕГУБЕНКО

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП ФОРМУВАННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Верховенство права є одним із ключових принципів функціонування будь-якої сучасної демократичної правової держави. Цей принцип регламентовано в більшості держав світу, оскільки верховенство права є одним із найефективніших способів забезпечення стабільності в державі, у тому числі національної безпеки. Так, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. верховенство права є одним із основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Тож, проблематика дослідження верховенства права як принципу формування державної політики у сфері національної безпеки має як теоретичне, так і прикладне значення.

Наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. важливий внесок у дослідження різних аспектів принципу верховенства права здійснили такі науковці, як Т. Багрій, С. Бобровник, С. Головатий, В. Кампо, М. Кельман, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, В. Костицький, М. Костицький, К. Ліндгрєн, В. Лемак, С. Максимов, Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Погорілко, С. Погребняк, А. Пухтецька, П. Рабінович, М. Самбор, А. Селіванов, С. Серьогін, Ю. Тодика, М. Цвік, О. Уварова, Н. Чої, С. Шевчук, Ю. Шемшученко, Е. Юргєнс та ін. Враховуючи високу увагу науковців до проблематики принципу верховенства права та системної необхідності забезпечення національної безпеки, питання щодо верховенства права як принципу формування державної політики у сфері національної безпеки з часом лише набуває ще більшої актуальності, особливо в умовах розвитку правової держави.

Виникнення і утвердження України як демократичної, незалежної та суверенної держави пов'язано насамперед із забезпеченням її національної безпеки. Сучасні виклики та загрози зумовили кардинальну трансформацію світового економічного і соціального порядку, що супроводжується зміною політичних конфігурацій. Глобальна фінансово-економічна криза постала черговим викликом світовій цивілізації, спричинила невизначеність перспектив глобальної та національної економік, активізувала пошук шляхів модернізації суспільних систем [1, с. 6]. Верховенство права (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія й людські права. Українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу є двоскладовою: відповідно до першого складника «верховенство права в Україні визнається», відповідно до другого – «верховенство права в Україні діє» [2]. Коли йдеться про верховенство права, в європейській правовій думці існує позиція, що верховенство

права охоплює не лише формальні правові межі, але й спрямоване на досягнення демократичних засад суспільства і становлення правопорядку [3, с. 28]. Верховенство права, демократія та права людини – є тими елементами, які було покладено в основу фундаменту створення Ради Європи та сьогодні ефективно захищаються. Нині ці елементи нерозривно взаємопов'язані із забезпеченням національної безпеки в Україні.

Принцип верховенства права означає, що в правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, у руках яких перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а з боку підвладних – повагу до законів та органів влади [4, с. 187]. Принцип верховенства права – явище, що включає у свій зміст низку компонентів, де провідна роль належить верховенству Основного Закону України. Це дозволяє забезпечувати національну безпеку та формувати державну політику у вказаному напрямі на основі принципу верховенства права.

В українському праві верховенство права реалізується в різних галузях права через механізм дії права, оскільки пов'язаний із залученням нормативів і цінностей фундаментальних галузей під час виконання завдань на всіх рівнях ієрархії галузей права – від профілюючих до комплексних [5, с. 187]. Однією із вирішальних складових верховенства права є верховенство Конституції. Розгляд верховенства права поза верховенством Конституції – це шлях до всездозволеності та свавілля [6, с. 67-68]. Для національної правової системи України принцип верховенства права є невідривним від Конституції України. Це пояснює, чому конкретизація принципу верховенства права в ст. 8 Конституції полягає у проголошенні найвищої юридичної сили Конституції і в характеристиці її норм як таких, що мають пряму дію. Ураховуючи зазначене, перевірка будь-яких норм чи дій щодо їх відповідності правам людини здійснюється шляхом їх порівняльного аналізу з положеннями Конституції, а пряма дія конституційних норм є підставою найдоступнішого для громадянина судового захисту своїх порушених прав [7, с. 52; 8]. Пройшовши довготривалий історичний шлях становлення, формування сучасного розуміння принципу верховенства права в правовій доктрині України почалося після прийняття Конституції України 1996 р. та закріпленні у ній ст. 8: «в Україні визнається і діє принцип верховенства права».

Важливо зазначити, що на відміну від первинної редакції Конституції України, де принцип верховенства права було прямо закріплено лише в ст. 8 та опосередковано можна було виявити в інших, нині на конституційному рівні (після внесення змін до основного Закону України щодо правосуддя) про принцип верховенства права йдеться щонайменше в трьох-п'яти статтях, котрі передбачають різні функції, а також різний регулятивний вплив на суспільстві відносини [9, с. 59]. Тож саме принцип верховенства права є тим первинним системоутворюючим явищем, що об'єднує основоположні принципи, відповідно до яких має функціонувати сучасна правова держава.

Підбиваючи підсумки щодо ролі принципу верховенства права у забезпеченні національної безпеки, необхідно зазначити таке. Посилення різного роду загроз, зростання нестабільності у всьому світі викликає потребу у виробленні нових механізмів забезпечення міжнародної безпеки та національної безпеки. Принцип верховенства права має провідне значення для формування правової держави та забезпечення національної безпеки в Україні. Водночас ефективна реалізація принципу верховенства права потребує встановлення його чіткої визначеності, що дозволить уникнути непорозумінь та правопорушень у відповідній сфері. Подальша доктринальна розробка принципу верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки є пріоритетним науковим та практичним напрямами.

1. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монограф. / В. О. Антонов ; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

2. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 4. Стор. 62.

3. Сілантьєва Е. Є. Співвідношення формальної визначеності та верховенства права. *Право і безпека*. 2021. № 1. С. 28-34.

4. Чепульченко Т. О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 185-188.
5. Карась А. Г. Верховенство права як ціннісна характеристика права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 185-190.
6. Тодика Ю. Основы конституционного строя Украины. Харьков : Право, 2000. 367 с.
7. Цвік М. В. Верховенство права в контексті прав людини. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні. До 50-річчя Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч.* Харків, 2000. Ч. 1. С. 49-53.
8. Хаустова М. Г. Верховенство права – як основоположний принцип правової системи України в умовах модернізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. № 1062, Вип. 14. С. 22-26.
9. Кельман М. С., Кельман Р. М. Верховенство права у сфері правової теорії і практики України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2021. № 12. С. 57-66.

Олександр ШАМАРА

радник директора Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (м. Київ, Україна), доктор філософії у галузі права, старший дослідник, доцент

Володимир КОМАШКО

завідувач відділу правової та антикорупційної політики центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ, Україна), доктор філософії в галузі права, Заслужений юрист України

Оксана КНИЖЕНКО

професор кафедри кримінального права та кримінології Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна), доктор юридичних наук, професор

Олег КИРИЧЕНКО

ректор Дніпровського гуманітарного університету (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

**ПОБУДОВА ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЇ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ**

Президент України своїм Указом від 14 вересня 2020 року №392/2020 затвердив рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України».

Стратегією національної безпеки України визначено (пункти 5, 6 Стратегії), що реалізація пріоритетних національних інтересів України та забезпечення національної безпеки забезпечуватиметься, у тому числі, за напрямом: відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях України на основі міжнародного права; здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів,

спрямованих на припинення Російською Федерацією незаконної окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь; продовження реалізації заходів з оборони та стримування, активного використання переговорних форматів та консолідації міжнародного тиску на Російську Федерацію як гарантії недопущення ескалації конфлікту з боку Росії, зменшення напруги та припинення Російською Федерацією збройної агресії; використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності та державного суверенітету України; повна імплементація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та модернізація її параметрів там, де необхідно, за результатами всебічного огляду досягнення цілей Угоди відповідно до статті 481, з метою набуття повноправного членства України у Європейському Союзі; посилення спроможностей Збройних Сил України, інших органів сектора безпеки і оборони.

Усе це яскраво ілюструє про загрози, спровоковані Російською Федерацією, яку Стратегією національної безпеки України визначено (пункт 39 Стратегії) як державу-агресор – джерело довгострокових системних загроз національній безпеці України.

Крізь призму наведеного слід констатувати, що рішення Верховної Ради України, яким 19 вересня 2019 року було ухвалено законопроект про реформу прокуратури за №1032 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» є помилковим у частині ліквідації військової прокуратури.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що парламент України, по суті, здійснив ліквідацію військової прокуратури, особливо беручи до уваги, що таке рішення було прийнято в умовах існуючих загроз національній безпеці України, спровокованих агресією з боку Російської Федерації.

У серпні 2014 року Головне управління нагляду за додержанням законів у військовій сфері було розформоване, а на його базі було утворено Головну військову прокуратуру України, а також введено нову посаду – заступника Генерального прокурора – головного військового прокурора.

Проте 19 вересня 2019 року Верховна Рада України під час збройної агресії з боку Російської Федерації та тимчасової окупації частин Луганської та Донецької областей, анексії Автономної Республіки Крим ухвалила законопроект про реформу прокуратури за №1032 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури». Цей Закон передбачав ліквідацію військових прокуратур до 1 січня 2021 року.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» ядро ілюструє помилку, яку зроблено в рамках тривалого реформування прокуратури, а саме, по суті, *ліквідацію в Україні військової прокуратури*.

Про розуміння помилковості прийнятого рішення щодо ліквідації військової прокуратури свідчить намагання її виправлення з боку чинного керівництва Офісу Генерального прокурора України. Так, Генеральним прокурором України як членом Ради національної безпеки і оборони України, за результатами опрацювання Офісом Генерального прокурора матеріалів до розгляду на засіданні Ради національної безпеки і оборони України з питання «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору», було скеровано на адресу секретаря Ради національної безпеки і оборони України лист від 14.05.2021 №11/4-4вих-21 із пропозиціями Офісу Генерального прокурора щодо утворення в Україні *системи Військової юстиції (військова поліція, військова прокуратура, військові суди)*.

Пропозиції, надані Офісом Генерального прокурора листом від 14.05.2021 №11/4-4 вих-21 є нагальними та такими, що відповідають Указу Президента України від 14.09.2020 №392/2020, яким затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», особливо беручи до уваги, що в умовах збройної агресії проти України з боку Російської Федерації виняткового значення набуває створення і функціонування системи військової юстиції, відповідальної за забезпечення законності і правопорядку, захисту прав людини у військовій та оборонній сфері.

Слід погодитись із позицією Офісу Генерального прокурора, що ліквідація військових прокуратур призвела до низки проблем, які не дозволяють забезпечувати

належний правопорядок та законність у військах. Так, ліквідація військових прокуратур практично унеможливило виконання працівниками вже цивільних прокуратур повноважень у районах проведення операції Об'єднаних сил.

Крім того, в рамках розбудови Військової юстиції України Генеральним прокурором було скеровано лист від 30.04.2021 № 05/5/1-100вих21 на адресу Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України з пропозиціями – проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо соціальних гарантій прокурорів, які здійснюють повноваження у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, вчинених у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях».

У листі від 30.04.2021 № 05/5/1-100вих21 Генеральним прокурором, зокрема, зазначалось, що згідно з вимогами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» № 113-IX від 19.09.2019 *із системи органів прокуратури були виключені військові прокуратури*, в яких проходили службу військові прокурори, що мали статус військовослужбовців. З метою забезпечення виконання прокурорами повноважень у військово-оборонній сфері створено відповідні спеціалізовані прокуратури. Водночас прокурори цих прокуратур є цивільними прокурорами та не мають статусу військовослужбовців. Перебуваючи у зоні підвищеного ризику, цивільні прокурори не мають гарантій соціального захисту, які передбачені для військовослужбовців. Такий стан справ є дискримінаційним і потребує виправлення, як зазначено Офісом Генерального прокурора.

Для підготовки реєстрації проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо соціальних гарантій прокурорів, які здійснюють повноваження у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, вчинених у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях» у Комітеті було утворено робочу групу, члени якої, загалом підтримуючи ідею проекту, зазначили, що проблема, на вирішення якої спрямований проект, є актуальною та потребує розв'язання. Проте запропонований у проекті спосіб її вирішення містить певні ризики для майбутнього застосування, які слід урахувати при внесенні проекту на розгляд Верховної Ради України. З огляду на зазначене, на засіданні робочої групи було ухвалено рішення рекомендувати Офісу Генерального прокурора доопрацювати цей законопроект. Станом на грудень 2021 року зазначений проект Закону Офісом Генерального прокурора доопрацьовано не було. Питання щодо роботи Офісу Генерального прокурора із доопрацювання зазначеного проекту Закону станом на сьогодні залишається відкритим.

Утворення системи Військової юстиції України (військова поліція, військова прокуратура, військові суди) – це шлях, який відповідатиме реалізації положень Стратегії національної безпеки України, у тому числі у сфері зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття Україною повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору, в частині взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектора безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу.

Принагідним буде врахування того, що запровадження системи військових судів потребуватиме внесення змін до Конституції України, оскільки такі нововведення дещо не узгоджуватимуться не лише з положеннями ч. 5 ст. 125 Основного Закону щодо неможливості створення надзвичайних та особливих судів, а й Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини, підписаною Україною у 1997 році.

На необхідність створення Військової юстиції України було звернуто увагу на міжнародному рівні чотири рази, та тричі – опісля ліквідації військової прокуратури, за участю представників військової юстиції країн-членів НАТО.

Перший захід відбувся у травні 2019 року (м. Харків), який було організовано Головною військовою прокуратурою та Національною академією прокуратури України, за участю представників військових прокуратур країн-членів НАТО та Держави Ізраїль та державних установ цих країн. Впровадження інституції військової юстиції, а також позитивна оцінка діяльності військової прокуратури в Україні отримала схвальні відгуки від представників США, Канади, Ізраїлю, Польщі, Німеччини, Румунії та інших країн, які брали участь у міжнародній конференції з питань розвитку військової юстиції, проведеної у місті Харкові у травні 2019 року.

У 2019 році було проведено другий міжнародний науковий захід «Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України». Міжнародна науково-практична конференція «Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України», організована Міністерством оборони України, Секцією права національної безпеки та військового права Національної академії правових наук України та Державною науковою установою «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» спільно з Військовим інститутом Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Військово-юридичним інститутом Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, була проведена 29 жовтня 2019 року в м. Києві за участю представників Верховної Ради України, суб'єктів сектора безпеки і оборони та інших державних органів, навчальних закладів і наукових установ України, а також представників посольств країн-членів ЄС і НАТО в Україні.

У ході конференції розглянуто питання щодо захисту конституційних прав і свобод військовослужбовців та членів їхніх сімей, відновлення системи військової юстиції та її складових, визначення їхніх завдань і функцій, організації досудового розслідування військових злочинів, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, питань демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, а також адаптації національної системи військової юстиції до стандартів країн-членів НАТО. За результатами конференції були сформовані рекомендації, серед яких слід відмітити: «Сформувати державний правоохоронний орган зі спеціальним статусом у воєнній сфері» [1].

Третій захід було проведено у 2020 році, в рамках міжнародного наукового заходу «Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони України» [2]. Четвертий – у рамках міжнародного наукового заходу «Діяльність військової юстиції в умовах збройного конфлікту. Досвід прокуратури України» – у 2021 році, організованого Офісом Генерального прокурора та Національною академією правових наук України, з участю представників військової юстиції країн-членів НАТО [3]. У ході міжнародного наукового заходу було висловлено підтримку з боку національного та міжнародного наукового кола з числа експертів у сфері національної безпеки та військової юстиції, парламентаріїв України [4].

Представником Офісу Генерального прокурора, з числа керівництва, зазначено, що «Зараз ми активно обговорюємо з парламентарями та відповідними комітетами Верховної Ради питання щодо функціонування, зокрема військової прокуратури. Але це питання зараз стоїть більш ширше. Ми говоримо про систему військової юстиції в країні взагалі, яку, на жаль, ми до цього часу не створили в повноцінному вигляді. А це не тільки військова прокуратура, це в першу чергу повноцінний правоохоронний орган у військових формуваннях у вигляді військової поліції. Це військова прокуратура, яка має забезпечити дотримання закону цим правоохоронним органам» [5].

Згідно з Указом Президента України від 8 листопада 2019 року №837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» у сфері обороноздатності передбачено створення саме Військової поліції, а Указом Президента України від 1 лютого 2022 року № 36/2022 «Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії» передбачено збільшення чисельності Збройних Сил України до 2025 року на 100 тисяч осіб для підвищення оборонних спроможностей держави. Пунктом 5.7 Стратегічного оборонного бюлетеня України, затвердженого Указом Президента України від 17 вересня 2021 року №473/2021, передбачено завдання щодо реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію, яка буде здатна виконувати завдання з підтримання правопорядку в системі Міністерства оборони України, та одночасно передбачено розвиток спроможностей слідчих підрозділів та підрозділів оперативного-розшукових заходів Військової поліції, розвиток спроможностей органів управління Військової поліції із забезпечення правопорядку та антитерористичного забезпечення на потенційно небезпечних об'єктах у системі Міністерства оборони України.

Народними депутатами України було зареєстровано проект Закону України «Про військову поліцію» № 6569-1 від 15.02.2022, в якому визначено Військову поліцію як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, який забезпечує інтереси держави у сфері оборони та національної безпеки України із здійснення правоохоронної діяльності з запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття злочинів, кримінальних проступків, віднесених до його підслідності, а також здійснення превентивних заходів з метою забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах

України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях (далі – інших військових формуваннях), у Міністерстві оборони України, органах управління силами і засобами, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, у державних замовників у сфері оборони, окремих виконавців державного контракту (договору) з оборонних закупівель та захисту інтересів держави у сфері оборони і національної безпеки України в порядку, визначеному законом.

Для реалізації положень Стратегії національної безпеки України слід звернути увагу, що у більшості країн НАТО діють органи, які відповідають за розслідування та розгляд військових злочинів (служба військових прокурорів, військовий юридичний корпус, військова прокуратура).

У Збройних Силах *Сполучених Штатів Америки* система військово-прокурорського нагляду побудована за принципом архітекtonіки Збройних Сил цієї країни. *Військова прокуратура* окремого роду військ є самостійним органом розслідування, а головне, що її виділяє, – це те, що військова прокуратура певного роду військ не належить до федеральних органів прокуратури і входить до складу видів Збройних Сил Сполучених Штатів Америки.

Схожа побудова *Канадської служби військової прокуратури*, що є особливим підрозділом у складі Збройних Сил Канади. Завдання Канадської служби військової прокуратури полягають у справедливому, швидкому та доступному розгляді справ, вчинених військовослужбовцями.

Якщо звернутися до питання функціонування військових прокуратур країн-членів НАТО на європейському континенті, то передусім слід звернути увагу на досвід Республіки Польща, яка відновила свою військову прокуратуру у період подій на Сході України, зважаючи на позитивний досвід з цього питання України.

У структуру *прокуратури Республіки Польща* входить Департамент з військових справ, а також відділення окружних прокуратур та районних прокуратур, що відповідають за розгляд військових справ військовими судами та інші повноваження, які підпорядковуються заступнику Генерального прокурора з військових справ.

Румунська військова прокуратура побудована за принципом побудови військових судів цієї країни. У складі румунської прокуратури функціонує відділ військової прокуратури, який входить до кожного військового суду Румунії, та підпорядковується Управлінню військових судів, що є одним із центральних органів Міністерства національної оборони Румунії, який безпосередньо підпорядковується Міністру оборони країни. Систему військових прокуратур Румунії складають: відділення військової прокуратури при Верховному суді касації та юстиції; військова прокуратура при Військовому апеляційному суді Бухареста; військова прокуратура при військових трибуналах. До складу військової прокуратури входять: кримінальна та судова служби; служба мобілізації, людських ресурсів; економіко-фінансовий, бухгалтерський та адміністративний відділ; відділ обліку документів з обмеженим доступом.

У *Болгарії функціонують 5 військово-окружних прокуратур*, на які покладено обов'язок розслідувати справи про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил та працівниками Міністерства внутрішніх справ, які беруть участь у міжнародних військових чи поліцейських представництвах за кордоном.

Військова прокуратура Ірландії та Данії є незалежним органом Міністерства оборони, який розслідує та розглядає військові кримінальні справи. Військовий прокурор не залежить від системи оборони та військового командування.

Військові прокурори Нідерландів відповідають за виконання завдань військової поліції та підтримують обвинувачення в суді.

Військова державна прокуратура Португалії входить до Федеральної державної прокуратури і є відомством, відповідальним за військові злочини в рамках військового правосуддя. Діяльність військової прокуратури Португалії регулюється спеціальним законом, який відносить цю структуру до Військових органів юстиції. Військова державна прокуратура Португалії здійснює кримінальне переслідування, вирішує питання несумісності або недостойності перебування на військовій службі, організовує досудове розслідування органами військової поліції, координує їхню діяльність, підтримує обвинувачення в суді.

Військовий юридичний корпус Іспанії виконує функції застосування правосуддя в межах Збройних Сил Іспанії. Його функції ідентичні тим, які виконують державні прокурори. Військова юстиція має свої представництва у постійних арміях, є частиною судової влади держави. Її юрисдикція поширюється на кримінальні справи, захист прав у

дисциплінарному провадженні та інші питання, визначені законом.

Військова прокуратура Італії діє при судах. Органами військової юстиції першої інстанції є три військові прокуратури та три трибунали – у містах Рим, Верона та Неаполь. До органів другої інстанції відносять: Генеральні військові прокуратури Італії при Верховному касаційному суді та при Військовому апеляційному суді, а також сам Військовий апеляційний суд. При кожному представництві Військового апеляційного суду існують відділи Генеральної військової прокуратури на чолі з генеральними військовими адвокатами.

Військово-кримінальним та процесуальним кодексом *Греції* передбачено функціонування військових прокурорів, на них покладено обов'язок кримінального переслідування за військові злочини та підтримання обвинувачення в суді.

Також доречно зауважити, що *Російська Федерація* також має військову прокуратуру. Вона складається з головної військової прокуратури та військових прокуратур окружного рівня. Загалом, там 10 військових прокуратур рівня округу.

Наказом від 21.12.2019 № 99-щц Офісу Генерального прокурора «Про затвердження структури Офісу Генерального прокурора» [6], передбачено в структурі Офісу Генерального прокурора *спеціалізовану прокуратуру* у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту), яка складається з трьох управлінь:

- Управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях;
- Управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про злочини у сфері оборонно-промислового комплексу;
- Управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та при проведенні оперативно-розшукової діяльності.

Враховуючи наведене вище, в рамках відродження військової прокуратури існує необхідність створення у процесі тривалого реформування прокуратури України спеціалізованої військової прокуратури України.

Це здатний здійснити очільник Офісу Генерального прокурора. Так, частиною другою статті 7 Закону України «Про прокуратуру» у разі потреби рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури.

Перелік, утворення, реорганізація та ліквідація спеціалізованих прокуратур, визначення їх статусу, компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором.

Створення спеціалізованої військової прокуратури як суб'єкта Військової юстиції України буде одним із напрямів виконання положень Стратегії національної безпеки України, у тому числі у сфері зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття Україною повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору в частині взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектора безпеки і оборони з відповідними структурами держав Північноатлантичного Альянсу.

Офісу Генерального прокурора, за результатами наведеного та думок експертів у сфері національної безпеки України та військової юстиції, наявного міжнародного досвіду, необхідно підготувати та подати зміни до Закону України «Про прокуратуру», зокрема до статті 7 (Система прокуратури України), де передбачити у частині першій цієї статті підпункт «б) *спеціалізована військова прокуратура*». Як наслідок привести положення Закону України «Про прокуратуру» у відповідність із внесенням таких змін.

На превеликий жаль, робоча група з питань координації доопрацювання Стратегії розвитку прокуратури на 2021-2023 роки (*наказ Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року №489*) не врахувала в своїй роботі положення Стратегії національної безпеки України (*Указ Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020*), де, зокрема, визначено, що серед поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов є процеси, що тривають, а саме зростають виклики трансатлантичній та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Ситуацією намагається скористатися Російська Федерація, яка продовжує збройну агресію проти України. Для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні,

кібер- і воєнні засоби. Посилюються угруповання збройних сил Російської Федерації та їхній наступальний потенціал, регулярно проводяться масштабні військові навчання поблизу державного кордону України, що свідчить про збереження загрози військового вторгнення. Зростає мілітаризація територій тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Зберігається загроза з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці.

Створення спеціалізованої військової прокуратури, крім інших чинників, обумовлене необхідністю встановлення дієвого контролю за законністю в усіх військових формуваннях України. Загальна чисельність особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань держави становить близько 350000 осіб.

Окремо слід звернути увагу на Стратегію забезпечення державної безпеки, затверджену Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. Стратегія забезпечення державної безпеки визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у сфері державної безпеки, є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки.

У пункті 5 Стратегії забезпечення державної безпеки Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, що кореспондується зі статтею 1 Закону України «Про Службу безпеки України». Відповідно до статті 19 Закону України «Про Службу безпеки України» кадри Служби безпеки України складають співробітники-військовослужбовці. Серед основних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки у пункті 24 Стратегії забезпечення державної безпеки визначено удосконалення контррозвідувального забезпечення державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, оборонного, економічного і науково-технічного потенціалу, економічної безпеки, об'єктів критичної інфраструктури від впливу суб'єктів розвідувально-підривної діяльності.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» виключно з метою попередження, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України, отримання інформації в інтересах контррозвідки здійснювати на підставі відповідної контррозвідувальної справи заходи, визначені частиною третьою статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», – лише за ухвалою слідчого судді, постановленою за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженим прокурором. Нагляд за додержанням законів під час проведення контррозвідувальної діяльності здійснюється Генеральним прокурором, виконувачем його обов'язків або уповноваженими наказом Генерального прокурора заступниками Генерального прокурора.

Окремо постає питання статусу військових прокурорів. Військові прокурори повинні мати статус військовослужбовців, що обумовлено, у тому числі, загрозами, спровокованими Російською Федерацією, яку Стратегією національної безпеки України визначено як державу-агресор – джерело довгострокових системних загроз національній безпеці України.

Розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу передбачено кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), статті 401-435, а Кримінальний кодекс України передбачає також інші злочини, які є елементом документування військовими формуваннями сектора безпеки і оборони України фактів агресії стосовно України, у тому числі в рамках тих заходів, про які йдеться у тексті Стратегії національної безпеки України.

Слід констатувати, що це є доволі значний масив кримінальних правопорушень, що потребує певних (вузьких, специфічних) навичок, знань та вмінь з боку військових прокурорів та військової поліції. Враховуючи потужний науковий та науково-педагогічний потенціал Національної академії Служби безпеки України, вона може стати центром підвищення кваліфікації суб'єктів Військової юстиції України.

На підставі викладеного слід зазначити на необхідності перегляду Офісом Генерального прокурора Стратегії розвитку прокуратури на 2021-2023 роки (наказ Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року №489) та врахувати позиції Стратегії національної безпеки і оборони України, Стратегії забезпечення державної безпеки та визначити серед пріоритетів розвитку прокуратури України відновлення військової прокуратури. З метою уніфікації поглядів та розуміння єдиного державного підходу створення та функціонування Військової юстиції України, на виконання положень Стратегії

національної безпеки України та Стратегії забезпечення державної безпеки Рада національної безпеки і оборони України має розглянути питання щодо створення Концепції Військової юстиції України.

1. Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції / Упоряд.: Пилипчук В. Г., Коваль В. П., Богуцький П. П., Беланюк М. В., Дорогих С. О., Доронін І. М., Радзівська О. Г. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2019. 226 с.
2. Шамара О. Спеціалізована військова прокуратура як один із основних елементів військової юстиції України. *Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони України* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / Упоряд. : П. Богуцький, В. Пилипчук, Ю. Бобров, М. Беланюк, О. Довгань, С. Дорогих. Київ – Одеса : Фенікс, 2020. С. 52-57.
3. Сьогодні військової юстиції України обговорили на міжнародній конференції. URL : <https://nlu.edu.ua/sogodennya-vijskovoyi-yustycziyi-ukrayiny-obgovoryly-na-mizhnarodnij-konferencziyi/>.
4. Шамара О. Розбудова військової юстиції – шлях реалізації Стратегії національної безпеки України. Військова прокуратура як елемент архітектури військової юстиції України. *Діяльність військової юстиції в умовах збройного конфлікту. Досвід прокуратури України: матеріали міжнародного науково-практичного заходу (Харків, Краматорськ, 26-29 жовтня 2021)* / Офіс Генерального прокурора, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», 2021. С. 285-291.
5. Офіс Генерального прокурора ініціює створення військової прокуратури, поліції та судів. URL : <https://armyinform.com.ua/2021/11/generalna-prokuratura-inicziyuje-stvorennya-vijskovoyi-prokuratury-policzii-ta-sudiv/>.
6. «Про затвердження структури Офісу Генерального прокурора» : наказ Офісу Генерального прокурора від 21.12.2019 № 99-шц. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0099900-19#Text>.

Валентина БОНЯК

завідувач кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: ПЛЮРАЛІЗМ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

При підготовці тез доповіді визначено за мету розглянути існуючі підходи вчених до визначення структури механізму прав і свобод людини та запропонувати авторський підхід до вирішення цього питання.

Для досягнення визначеної дослідницької мети скористаємось гносеологічними можливостями світоглядного діалектичного підходу, системного та структурно-функціонального методів пізнання.

Звернення до даного питання викликано щонайменше двома чинниками, а саме: 1) конституційне закріплення які головного обов'язку держави утвердження і забезпечення прав та свобод людини вимагають постійної уваги до проблематики прав людини, зокрема і до механізму їх охорони; 2) відмінністю у поглядах учених на визначення елементного складу структури механізму охорони прав і свобод людини.

Питання визначення внутрішньої структури механізму охорони прав людини не нове для правничої науки, йому приділяли увагу і вітчизняні, і зарубіжні правники: ученими було акцентовано увагу на проблемі соціально-правового механізму забезпечення прав людини; формулюванні визначення понять «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини», «механізм (гарантії) реалізації прав і свобод людини», «механізм (гарантії) охорони прав людини» та «механізм (гарантії) захисту прав людини», однак поза увагою вчених залишається елементний склад вищевказаних механізмів [1; 2, с. 224–225].

Окремі юридичні механізми захисту прав і свобод людини, а саме конституційний контроль, судовий захист прав і свобод людини і громадянина, адміністративно-правові форми захисту прав і свобод людини і громадянина, інститут парламентського Уповноваженого з прав людини (омбудсмена), право на петицію, процедура Хабеас корпус (лат. – habeas corpus) тощо знайшли своє висвітлення у роботах окремих авторів. Вони

наголошують, що для виконання своєї основної функції із захисту та охорони прав і свобод громадянина правова держава має створити систему процедур, механізмів, інститутів, що гарантуватимуть захист суб'єктивних прав людини. І хоча науковцями не надається характеристика механізму забезпечення прав людини та його елементів, проте зазначається, що ці процедури, механізми, інститути не є сталими; вони перебувають у русі, вдосконалюються, враховують зміни, які відбуваються в суспільному житті.

У монографії «Конституційне право людини й громадянина на освіту в Україні» нами було сформульовано поняття та виокремлено складові державно-правового механізму забезпечення вищезгаданої можливості, а також виокремлено складові цього механізму [3, с. 104–105].

Вітчизняний учений А. Олійник окремий підрозділ свого дослідження «Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні» присвятив механізму забезпечення конституційних свобод. Торкаючись питання внутрішньої будови цього механізму, автор приділяє увагу лише механізму реалізації конституційних свобод, а механізм охорони основних свобод людини і громадянина залишився поза увагою правника [4].

Структура механізму правоохоронної діяльності (правоохорони) у вітчизняній юридичній науці була предметом дослідження Ю. Ведернікова й А. Кучука. У монографії «Правоохоронна діяльність в Україні: теретико-правовий аспект» учені запропонували власний концепт будови механізму правоохоронної діяльності та при цьому вважають, що вона охоплює собою інституційний, нормативний і функціональний компоненти.

Так, до інституційної складової механізму правоохорони правники відносять суб'єктів правоохоронної діяльності (органи та організації, які спеціально уповноважені державою на професійній основі на підставі та відповідно до закону, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів діяльність, спрямовану на охорону прав і свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин) [5, с. 176].

До правоохоронних органів дослідниками віднесено Суди, прокуратуру, поліцію, податкову поліцію, Службу безпеки України, Управління державної охорони України, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, Державну прикордонну службу України, Державну кримінально-виконавчу службу. Вчені вважають, що суб'єктами правоохоронної діяльності є і Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Генеральний прокурор України, Всеукраїнський комітет захисту прав людини, правозахисні групи та об'єднання (Харківська правозахисна група, комітет «Правозахисник» (м. Миколаїв та ін.)), адвокатура (адвокатські колегії, фірми та контори), юридичні особи і громадяни-підприємці, які надають юридичні послуги. Правники доходять висновку: суб'єктами правоохоронної діяльності є як правоохоронні органи (наділені державно-владними повноваженнями), так і громадські організації, що здійснюють правоохоронну діяльність, особливо адвокатура [5, с. 127–138].

Нормативний компонент механізму правоохоронної діяльності, як вважають Ю. Ведерніков і А. Кучук, становить система нормативно-правових актів, що визначає правовий статус, повноваження правоохоронних органів та організацій, основи контролю та нагляду за їх діяльністю та ін. Науковці слушно наголошують, що: а) ця складова механізму правоохоронної діяльності перебуває на стадії становлення; б) чинне законодавство з питання правоохорони потребує вдосконалення та усунення суперечностей, а також чіткого розмежування компетенції всіх суб'єктів правоохоронної діяльності для уникнення дублювання їх завдань в одній сфері [5, с. 137].

До функціонального елементу механізму правоохорони вітчизняні правники відносять власне правоохоронну діяльність. При цьому учені виокремлюють такі її об'єкти: 1) невід'ємні (природні) права і свободи людини та правах людини у позитивістському розумінні (суб'єктивне право і законні інтереси); 2) засади конституційного ладу, включно з основами суспільного й державного ладу, що визначені конституційними нормами, та засадах місцевого самоврядування; 3) режим законності у суспільстві; 4) правопорядок як стан суспільних відносин; 5) безпека особи, суспільства і держави; 6) стан правосвідомості і правової культури в суспільстві.

Дослідники вважають, що правопорушення та інші явища, які їх зумовлюють (зловживання правом тощо) є предметом впливу з боку суб'єктів правоохоронної діяльності. На думку Ю. Ведернікова і А. Кучука, саме в процесі правоохорони застосовуються переважно правові засоби – норми права, правові категорії, юридична

техніка, а також різні предмети матеріального світу, що допомагають правоохоронним органам та організаціям виконувати свої завдання та реалізовувати функції [5, с. 137–138].

Загалом, поділяючи думку Ю. Ведернікова та А. Кучука щодо визначеної вченими структури механізму правоохоронної діяльності (правоохорони), все ж вважаємо за необхідне зробити деякі уточнення, що мають методологічне значення в плані вирішення конкретних наукових завдань, що забезпечують досягнення визначеної дослідницької мети: 1) суб'єктів правоохоронної діяльності коректніше диференціювати на тих, які наділені державно-владними повноваженнями, та які здійснюють правоохоронну діяльність (правоохоронні органи), та суб'єктів, які здійснюють правозахисну діяльність (правозахисні інститути: адвокатура, громадські організації (правозахисні групи); 2) нормативний компонент механізму правоохорони не можна зводити лише до системи нормативно-правових актів, адже національне законодавство України містить у собі й міжнародні договори у галузі прав людини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 3) до правових засобів, що застосовуються в процесі правоохорони, дослідниками некоректно віднесено правові категорії, що тлумачаться як універсальні родові поняття, якими оперує сучасна правнича наука.

Крім того, поза увагою вчених залишилися суб'єктивні елементи, великий масив юридичних засобів, задіяних у цьому механізмі, а також зв'язки, які є необхідною складовою цього механізму як системи.

Феномен конституційної скарги у механізмі охорони прав людини досліджувався Я. Єрмоленком. Аналіз наведеного у вступній частині сформульованого автором визначення поняття «механізм охорони прав людини» свідчить про те, що він має містити у собі щонайменше інституційний та інструментальний компоненти [6, с. 27]. Зважаючи на функціональне призначення згаданого механізму, до складу інструментального компоненту повинні входити: а) юридичні засоби запобігання порушенню прав і свобод людини; б) юридичні засоби припинення протиправної поведінки; в) юридичні засоби відновлення порушеного права й притягнення винних до юридичної відповідальності.

Дослідник наголошує, що структура механізму охорони прав людини має внутрішній і зовнішній прояви: на його думку, зовнішня структура відображає його зв'язок з іншими складовими соціально-правового механізму забезпечення прав людини (з механізмом реалізації прав людини та з механізмом захисту прав людини), а внутрішня побудова являє собою тісні зв'язки частин цього механізму як цілісного правового утворення [7, с. 104–105]. Я. Єрмоленко підтримує позицію тих учених, які в структурі механізму охорони прав людини виокремлюють його інституційну, нормативну й ідеологічну підсистему. Водночас автор не приділяє належної уваги елементному складу механізму охорони прав людини.

Спробуємо усунути цей недолік. Вважаємо, що принципово важливим при характеристиці механізму охорони прав людини виходить з того, що суб'єкти, які здійснюють правоохоронну і правозахисну діяльність у державі, а саме, судові органи, органи охорони правопорядку України та правозахисні інституції є учасниками правоохоронних і правозахисних відносин. Участь зазначених суб'єктів у таких правовідносинах зумовлена їхньою правосуб'єктністю (правоздатністю, дієздатністю, деліктоздатністю), що впливає із первинних антропних властивостей людини, а саме: її розуму, волі, природної потреби у спілкуванні (комунікації). Вищевикладене свідчить на користь того, що інституційна складова (тобто суб'єкти правоохорони) не існує сама по собі, її необхідно розглядати у єдності з правосвідомістю цих суб'єктів та їх правовою культурою. Саме така єдність і утворює суб'єктно-ідеологічний компонент досліджуваного механізму охорони прав людини.

Щодо другого елемента досліджуваного нами механізму охорони прав людини, то погоджуємося з науковим підходом деяких правників, які зазначають, що ефективність механізму охорони прав людини забезпечується його інструментально-функціональним компонентом. Останній в свою чергу складається з сукупності юридичних засобів, які реалізуються в правоохоронній і правозахисній діяльності та у межах правоохоронних і правозахисних відносин відповідно (під цим поняттям в теорії права розуміються правові явища, що виражені в інструментах (установленнях) і діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей).

Щодо наступної складової механізму охорони прав людини, то слід наголосити, що функціональність досліджуваного механізму як складного системного утворення забезпечується необхідною сукупністю зв'язків між його елементами. Вони утворюють

комунікативний компонент цього механізму. Слово «комунікативний» є прикметником до термінів «комунікація» (означає шляхи сполучення, лінії зв'язку тощо; обмін інформацією; спілкування; зв'язок) [8, с. 446] та «комунікативність» (трактується як здатність до спілкування, контактів; зв'язок, спілкування, контакти між ким-, чим-небудь; комунікабельність) [8, с. 446]. Враховуючи наведені інтерпретації термінів «комунікація» та «комунікативність», словосполучення «комунікативний компонент» в аспекті механізму охорони прав людини означає не лише зв'язки між суб'єктами правоохоронної діяльності, але й зв'язки між іншими елементами цього механізму.

Це дає підстави для виокремлення зв'язків, які й складають комунікативний компонент досліджуваного механізму охорони прав людини, якими виступають: а) наявні структурні (статичні) зв'язки між елементами цього механізму (наприклад, зв'язки між суб'єктами і нормами права, між джерелами права і нормами, між суб'єктами правоохоронної діяльності та їх правовою культурою й правосвідомістю); 2) функціональні зв'язки. Вони характеризують механізм охорони прав людини у русі, динаміці (наприклад, зв'язки між нормами права і правовідносинами; зв'язки, що виникають між суб'єктами правоохоронної діяльності в процесі їх взаємодії між собою та іншими учасниками правовідносин; зв'язки між нормативно-правовими, правозастосовними актами охоронної спрямованості та правоінтерпретаційними актами тощо).

Отже, теоретична модель структури механізму охорони прав людини складається з таких елементів: 1) суб'єктно-ідеологічного (суб'єкти правоохорони в єдності з їх правовою культурою та правосвідомістю); 2) інструментально-функціонального (являє собою сукупність юридичних засобів, що реалізуються в правоохоронній і правозахисній діяльності та відповідно у межах правоохоронних і правозахисних відносин); 3) комунікативного (сукупність зв'язків між елементами механізму охорони прав людини).

1. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2000. 18 с.

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави (Енциклопедичний курс) : підручник. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Еспада, 2009. 752 с.

3. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.

4. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні. Київ : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с.

5. Ведерніков Ю. А., Кучук А. М. Правоохоронна діяльність в Україні: теретико-правовий аспект : монографія. Київ : Знання України, 2009. 219 с.

6. Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга в механізмі охорони прав людини в Україні (загальнотеоретичний аспект) : дис. д-ра філософії : 081 «Право» / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2020. 191 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

Руслан КАРАГІОЗ

професор кафедри адміністративної діяльності поліції Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна), кандидат політичних наук, доцент

Світлана НАУМКІНА

завідувач кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна), доктор політичних наук, професор

**ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА
ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ СУЧАСНИХ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Сучасний етап глобального інформаційного суспільства характеризується значним впливом дискурсивних феноменів, що реалізуються в конфліктних та інтеграційних параметрах, які безпосередньо впливають на рівень безпеки суспільства, особистості й держави, на виникнення нових загроз і ризиків.

У вітчизняній науці найбільш ґрунтовно проблеми інформаційної безпеки вивчені саме в юриспруденції. Під юридичними аспектами організаційно-правового забезпечення захисту інформації розуміється сукупність законів та інших нормативних правових актів, за допомогою яких досягалися б такі цілі: всі правила захисту інформації є обов'язковими для дотримання всіма особами, що мають відношення до конфіденційної інформації; узаконюються всі міри відповідальності за порушення правил захисту інформації; узаконюються (здобувають юридичну чинність) техніко-математичні рішення питань організаційно-правового забезпечення захисту інформації, а також узаконюються процесуальні процедури вирішення ситуацій, що складаються в процесі функціонування системи захисту.

Розробка законодавчої бази інформаційної безпеки будь-якої держави є необхідною мірою, що задовольняє найпершу потребу в захисті інформації при визначенні соціально-економічних, політичних, військових напрямків розвитку цієї держави.

У цьому плані наукову увагу привертають розробки Б. А. Кормича, який одним із перших вітчизняних дослідників ретельно проаналізував організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України [1]. У своєму дисертаційному дослідженні він розглянув динаміку процесу створення системи інформаційної безпеки, з'ясувавши причини відставання інституалізації й розвитку інформаційних правовідносин у цій сфері, визначив правові методи підвищення ефективності функціонування такої системи та запропонував перспективну модель правового захисту інформаційної безпеки. Дослідник сформулював й уточнив правовий зміст основних понять і категорій інформаційної безпеки як складової національної безпеки, створив класифікацію об'єктно-суб'єктного складу й напрямків інформаційної безпеки, придатну для застосування в нормативно-правових актах. Зазначеним науковцем визначені особливості формування інформаційного права й правової бази інформаційної безпеки на сучасному етапі, зокрема – в Україні. Особливої уваги заслуговує здійснений порівняльно-правовий аналіз повноважень державних органів у сфері інформаційної безпеки та аналіз співвідношення національного законодавства в сфері інформаційної безпеки з міжнародно-правовими нормами й стандартами, а також узагальнений сучасний досвід правотворчої та правозастосовної практики щодо захисту інформаційної безпеки як важливої функції держави.

Безсумнівним внеском у вітчизняну науку й освіту став підручник Б. Кормича «Інформаційне право» [2], в якому аналізуються базові принципи й положення інформаційного права, його основні інститути, розглядається правове регулювання основних видів інформаційних відносин та інформаційної діяльності. Особливе місце в цьому підручнику зайняли питання, присвячені інформаційній безпеці з позиції юридичної науки. Автор роботи справедливо зазначає, що інформаційна безпека останнім часом стала

одним із найважливіших напрямків інформаційної діяльності, що обумовлено низкою факторів. Насамперед це ключова організаційно-управлінська й регулятивно-контрольна функція інформаційного фактору в сучасному суспільстві. Але пропорційна до збільшення ролі цього фактору підвищується можливість суспільно-небезпечних наслідків від протиправного втручання в інформаційні відносини й процеси суспільства.

Відтак, в умовах сучасних глобалізаційних тенденцій Україна повинна бути здатною адекватно відповідати на всі виклики й небезпеки, пов'язані з побудовою глобального інформаційного суспільства, тому розробки у цьому напрямку є важливим та актуальним завданням як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Ще одним фундаментальним дослідженням у вітчизняній юридичній науці на повному підґрунті можна вважати дисертаційне дослідження Ю. Максименка «Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки» [3], в якому визначено теоретичні і правові основи забезпечення інформаційної безпеки України та здійснено системний огляд українських і закордонних науково-практичних джерел щодо наукової розробки теми. Автором окреслено напрямки співробітництва Європейського Союзу й України в інформаційній сфері, охарактеризовано стан нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки України й визначено головні проблеми в цій сфері. Особливої уваги заслуговують пропозиції з удосконалення національного законодавства щодо регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної безпеки України.

З аналогічних позицій аналізує предмет дослідження й О. Олійник. У дисертаційному дослідженні «Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів України» [4] ним виявлено й систематизовано проблеми захисту інформації як складової (підсистеми) інформаційної безпеки України, обґрунтовано правові й організаційні основи вдосконалення цієї діяльності.

Певної уваги заслуговує і дисертаційна робота І. Залєвської за темою «Інформаційна безпека України в сучасних умовах: політичний аспект», в якій розглянуто основні теоретико-методологічні підходи до дослідження політичних проблем інформаційної безпеки, виявлено інформаційно-технічні й соціально-політичні загрози та визначено національні інтереси України у сфері забезпечення інформаційної безпеки. Ретельно обґрунтовано, що інформаційна безпека є однією з головних складових національної безпеки держави і повинна поєднувати інформаційний компонент безпеки і політику його практичної реалізації в діяльності органів державної влади та управління [5].

Отже, можна зробити такі висновки. Теоретико-правові проблеми забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави, правове регулювання організації й діяльності інститутів захисту державного ладу представлені в публікаціях вітчизняних і зарубіжних учених. Водночас, незважаючи на значну увагу, що приділяється дослідниками проблем інформаційного суспільства обговоренню питань забезпечення інформаційної безпеки України, формуванню й реалізації державної політики України в цій галузі, ціла низка аспектів поки залишаються слабо розробленими, що ускладнює створення ефективно діючої системи забезпечення інформаційної безпеки держави.

1. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 42 с.
2. Кормич Б. А. Інформаційне право : підруч. Харків : БУРУН і К, 2011. 334 с.
3. Максименко Ю. Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 22 с.
4. Олійник О. В. Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 12.00.07 / Київ, 2006. 22 с.
5. Залєвська І. Інформаційна безпека України в сучасних умовах: політичний аспект : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ін-т законодавства Верх. Ради України. Одеса, 2017. 186 с.

Роман ОПАЦЬКИЙ

доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ СІМ'Ї ЯК СКДАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Нестабільна економічна та політична ситуація в державі впливає і на внутрішньосімейні відносини. У 2021 році в Україні зареєстрували 214 тис. шлюбів і 129,5 тис. розлучень, тоді як у 2019 році кількість шлюбів становила 237,9 тис., а кількість розлучень – 138 тисяч [1].

Зазначена тенденція є загрозливою для держави, особливо враховуючи демографічний стан (зменшення кількості населення з 52 млн. в 1991 році до 41,2 млн. в 2021 році) та збройної агресії на Сході України.

Основною причиною розлучень стала втрата цінності шлюбу, сім'ї, а також небажання «працювати» над зміцненням сімейних стосунків. За статистикою, 62 % розлучень припадає на молоді сім'ї. Головна причина розпаду сімей – у неготовності людей будувати стосунки.

Аналізуючи судову практику, можна зробити висновок, що у 80 % ініціаторами розлучення виступають жінки. Основними причинами подання заяви про розлучення психологи виділяють:

відсутність любові та/чи близькості (47 % респондентів вказали на відсутність любові у їхньому шлюбі, що призвело до їх розлучення. Деякі приклади відповідей: «Я не відчував до нього почуттів» та «Він більше не любив мене після того, як ми прожили разом 20 років» тощо);

проблеми комунікації (44 % учасників дослідження назвали проблеми комунікації як одну з основних причин розлучення. Так, одна з респондентів пояснила, що її чоловік «небагато розмовляв», що призвело з часом до розвитку негараздів у відносинах);

різні бачення на речі. Так, опитані жінки заявляли: «Ми раптом стали занадто різними щодо цінностей та поглядів» та «Ми обоє хотіли чогось іншого у своєму житті» [2].

Таким чином, доцільно констатувати, що основною причиною подання на розлучення є невідповідність реалій сімейних стосунків уявленням жінки про такі відносини, узяті, як правило, із соціальних мереж.

Водночас більшість чоловіків готові боротися за збереження сім'ї. Однак, враховуючи реалії законодавства, це лише слугує відстроченням неминучої руйнації одного із найцінніших суспільних інститутів. Як би не заперечував чоловік проти розлучення, шлюб буде розірвано судом за вимогою дружини. Ухилення або відмова від участі у справі про розірвання шлюбу, хоча і вплине на тривалість розгляду справи, однак не змінить його кінцевий результат – прийняття рішення на користь дружини про розірвання шлюбу.

Втім на цьому етапі проблеми не завершуються. Як правило, за час подружнього життя у одруженої пари з'являється принаймні одна дитина, і союз жінки та чоловіка перетворюється на повноцінну сім'ю. Саме діти стають заручниками ситуації та зазнають найбільшої психологічної травми.

При розлученні у 99,9 відсотках випадків суд в Україні призначає проживання дитини з матір'ю. Практично немає прецедентів визначення проживання дітей з батьком, і домогтися цього чоловікові нереально. Не беруться до уваги ні умови проживання, ні статки матері, ні її соціальне положення тощо. Це результат усталеного використання в українському праві Декларації прав дитини, що була затверджена ООН ще 1959 року. Вона суперечить і Конституції України (за якою жінка і чоловік мають рівні права), і Сімейному кодексу України (за яким рівні права мають батько та мати дитини). Отже, аліменти платить той, хто не проживає з дитиною, тобто чоловік [3].

Водночас доводиться констатувати негативну тенденцію, спрямовану на створення «негативного іміджу тата» в очах дитини та всіляке пониження його значущості, а також безпосереднє перешкоджання у спілкуванні з ним.

Виникає парадоксальна ситуація: батько повинен платити аліменти, тоді як він не

може вільно спілкуватися з дитиною. В таких ситуаціях, як правило, від матері можна почути: «дитина не хоче бачити батька», «нехай звертається до суду» тощо. Проте цілком зрозуміло що мати озвучує устами дитини своє бачення ситуації.

Сам же факт сплати аліментів, особливо якщо є рішення суду, сприймається як беззаперечна аксіома та обов'язкова до виконання. Водночас самий час платник аліментів позбавлений будь-яких способів контролю за витрачанням виплачених коштів.

Така ситуація створює сприятливе підґрунтя для руйнування інституту сім'ї, знищення авторитету батька та певним чином підштовхує певну категорію людей до розірвання шлюбу з метою отримання грошової виплати у вигляді аліментів.

Аліменти (лат. *alimentum* – харчі, продовольство) – обов'язок утримання у визначених законом випадках одним членом сім'ї інших, які потребують цього. Проводяться або за згодою, або в судовому порядку. При розлученнях кошти виплачуються на утримання дітей, а в деяких західних країнах, відповідно до шлюбного договору, – на утримання одного колишнього партнера іншим. Найпоширенішим є утримання батьками неповнолітніх і непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують матеріальної допомоги, а також утримання дітьми непрацездатних батьків.

Говорячи про аліменти в класичному розумінні, ми маємо на увазі утримання батьком своєї дитини/дітей, але ніяк не колишньої дружини. Таким чином, з метою збереження авторитету обох батьків та недопущення зловживання коштами з боку одного з батьків, з яким залишилася дитина, пропонуємо встановити контроль за витратами таких коштів. Під контролем пропонуємо обов'язковий звіт отримувача аліментів за витрачені кошти з метою недопущення зловживання ними та витрачанням цілковито на потреби дитини. Необхідно передбачити можливість припинення виплати аліментів у випадку протермінування надання звітів із підтверджуючими матеріалами (копії чеків тощо) понад три місяці із припиненням нарахування заборгованості за обов'язковими виплатами.

Запровадження такого механізму дозволить:

- забезпечити прозорість за витрачанням коштів, призначених для дитини;
- підвищення авторитету обох батьків;
- підвищення рівня статусу сім'ї та створення умов для боротьби за її існування.

Саме підвищення статусу сім'ї стане запорукою підвищення рівня міцності держави та всіх її інституцій.

1. Скільки шлюбів і розлучень реєструють в Україні та інших країнах. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/11/infografika/suspilstvo/skilky-shlyubiv-rozluchen-reyestruyut-ukrayini-ta-inshyx-krayinax>.

2. Найпоширеніші причини розлучень, – назвали вчені. URL: <https://np.pl.ua/2020/01/naupozyrenishi-prychyny-rozluchen-nazvaly-vcheni/>.

3. Ціна батьківства. Як це – бути розлученим батьком в Україні. URL: <https://zmist.pl.ua/blogs/cina-batktivstva-yak-ce-buti-rozluchenim-batkom-v-ukrajini>.

Елеонора СКИБА

професор кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософських наук, професор

ГЕНДЕРНА ПАРАДИГМА ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ

Особливе місце у розробці сучасних наукових дискурсів посідають гендерні дослідження, за якими стоять певні соціокультурні зміни у житті людини сьогодення. Стрімкі та докорінні зміни реалій життя потребують нових парадигм теоретичного мислення.

Для розуміння сутності майбутніх соціально-культурних змін важливо брати до уваги реалії сучасного дискурсу. Сучасна соціальна філософія глибоко аналізує усі складові концепту «людина». Задля успішної імплементації правових норм суспільство має

розуміти внутрішню природу та соціальне значення подальшої перспективи міжнародної норми. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає забезпечення реалізації принципу гендерної рівності точки зору надання рівного правового статусу жінкам і чоловікам та рівних можливостей для його реалізації, що надає змогу особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах суспільного життя [1].

Як відомо, світова філософія завжди визначала чоловіка як активного діяча усієї загальної картини світу, тобто чоловік у філософії та і у культурі, взагалі, мав статус суб'єкта. Жінка, навпаки, до кінця минулого століття не визнавалась як активний діяч суспільного життя, соціально-культурний внесок жінки у розбудову суспільства повністю не визнався. Лише з кінця двадцятого століття почали з'являтися роботи, які проводили розбудову філософських засад суб'єктивності жінки. Почався процес конституювання суб'єктивності і він визнається як феномен саме жіночої статі. Проблеми суб'єктивації та суб'єктивності жінки ще досить неповно розглянуті у сучасній українській філософії і мають певне коло невивчених і недосліджених питань. Дестабілізація ідентичності, взагалі, призвела до послаблення комунікативних контекстів (як визначає Ю. Габермас), що, зі свого боку, зумовило перегляд домінуючої позиції однієї статі над іншою і подальше вивчення цілого кола проблем, пов'язаних з категорією «суб'єкт».

Таким чином, вивчення гендерної суб'єктної парадигми як засади розуміння категорій гендерного режиму сучасності має свою актуальність, доцільність і перспективність для подолання соціальної кризи в сучасному суспільстві. Одним із потужних інструментів розуміння сутності соціальних перетворень, які відчуває кожен індивід, є аналіз соціокультурних трансформацій суб'єктивності у соціально-філософському дискурсі сучасності.

Особливий інтерес становить аналіз сучасних механізмів конструювання нових форм суб'єктивності жінки та чоловіка через вивчення онтологічного аспекту трансформації суб'єктивності як чоловіків, так і жінок останніми роками, коли відбуваються глобальні зміни самого буття людини.

Соціально-культурні і навіть політично-економічні зміни у суспільстві є, на наш погляд, результатом кардинальних змін процесів ідентифікації і експлікацію системно пов'язаних культурних рис, що формують «Я» чоловіків та жінок як суб'єктів і об'єктів історичного процесу і виявлення глибинних чинників, що визначають їх взаємозв'язок.

Історико-філософський аналіз проблеми суб'єкта вказує на те, що поступово класичний суб'єкт втрачає свою центрованість і в такий спосіб відбувається перегляд не лише бінарних опозицій, (в результаті чого феномен суб'єктивності жінки у філософії постмодерну набуває свого нового значення: вона ще не суб'єкт онтології, але вже й не об'єкт), але вибудовується нова парадигма самого суб'єкта.

Відбувається активний процес, з одного боку, конструювання гендеру соціально-культурним контекстом, який постійно змінюється в історичному плані, а з іншого боку, ці зміни трансформації суб'єктивації особистості впливають на зміни суспільства в цілому.

Саме вивчення природи жіночої суб'єктивації на тлі постійних змін соціальних норм допоможе розуміти і прийняти розбіжності між жіночим та чоловічим як категоріями, що постійно змінюються.

Введення у систему пізнання М. Фуко концепту переривчастості як методологічного принципу дозволило йому обґрунтувати перехід від декартівського протиставлення суб'єкта й об'єкта (чоловіка та жінки). Це дозволило у подальшому поставити під сумнів ідею, що протиставлення чоловіка та жінки є природою обґрунтоване та неминуче протиріччя, тобто повна соціально-культурна дихотомія. Такі ідеї надали новий простір думці та соціальним діям. Важливо пам'ятати, що ідеологія є ціннісно-сміисловою мережею, яка вибудовується колективно і яка розміщується між навколишнім світом та індивідом і, тим самим, впливає на його ставлення до цього світу.

Істотні зміни у сфері гендерних відносин з точки зору запобігання відтворенню та протидії гендерному насильству у сучасному українському суспільстві, безперечно, набули форми постійних і відкритих процесів. Знання з гендерної теорії, яка є невід'ємною частиною філософського дискурсу сучасності, безпосередньо впливає на те, як відбуваються ці процеси не лише у соціо-політичній сфері західноєвропейських країн, але й у етиці, естетиці, релігії, природничих науках усіх країн. Що стосується проблеми розбудови правової держави, то слід визнати, що зроблено лише перші кроки у дослідженні проблем відтворення гендерного насильства. Використання гендерного аналізу як методології є важливим для демократичного розвитку нашої країни [2]. Саме у напрямку

фундаментальних філософських розробок гендерної теорії, що досліджує складні проблеми соціуму і культури у сучасному світі, можливо поступове подолання патріархатних поглядів, редукціонізму і популістського заперечення гендерної науки та феміністської філософії.

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

2. Skyba E. Philosophy of postmodernism as a theoretical justification of the women social value. (2020). *Scientific Journal of Polonia University*, 2020. Vol. 38. P. 294-303.

Мирослав ТРЕЦОВ

професор кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор наук з державного управління

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВІЙ АСПЕКТ

Реформа сектора безпеки повинна відповідати різним потребам безпеки чоловіків, жінок, хлопців та дівчат. Інтеграція гендерних аспектів у розробку політики національної безпеки та оборони необхідна для дотримання міжнародних законів, інструментів та норм, що стосуються безпеки та гендерних питань. Зокрема, це Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.) [1] і Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» [9].

Забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків у секторі національної безпеки і оборони України є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції. Відповідні напрями закріплено в Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»: забезпечення повної та рівноправної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень на всіх рівнях, у тому числі в мирних переговорах, діяльності щодо встановлення миру, реінтеграції та примирення; участі у виборах, суспільно-політичній діяльності; запобігання насильству за ознакою статі; забезпечення участі жінок у запобіганні виникненню, поширенню та відновленню насильницьких конфліктів, а також усуненні причин їх виникнення, зокрема шляхом роззброєння, протидії всім формам експлуатації; підтримка мирних ініціатив та процесів розв'язання конфліктів; захист прав і врахування потреб постраждалих в умовах конфліктів і після їх завершення, зокрема захист від різних форм насильства та переслідування; врахування особливих потреб жінок і дівчат, у тому числі вразливих категорій, а також жінок-комбатантів, жінок-ветеранів під час надання послуг у сфері охорони здоров'я, психологічної та гуманітарної допомоги; забезпечення участі жінок в економічному відновленні та перехідному правосудді в конфліктних і постконфліктних ситуаціях [9].

На державному рівні політика гендерної рівності у секторі національної безпеки та оборони впроваджена та реалізується на підставі кількох основних нормативно-правових актів.

Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» [9] розроблено відповідно до Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2], «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [3], «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [6], Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [8], Програми діяльності Кабінету Міністрів України [5], резолюцій Ради Безпеки ООН 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467, 2493, які разом формують порядок денний «Жінки, мир, безпека», та інших.

Національний план на період до 2025 року спрямований на забезпечення: участі жінок у прийнятті рішень; стійкості до безпекових викликів; постконфліктного відновлення

і перехідного правосуддя; протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; посилення інституційної спроможності виконавців Національного плану. Особливу увагу приділено потребам різних груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, постраждалих від конфлікту, а також системному інформуванню щодо їх прав і стану виконання Національного плану [4].

Під час виконання Національного плану на період до 2020 року відбулися вагомі системні зміни, зокрема скасовано заборону для жінок сержантського складу займати бойові посади у Збройних Силах; прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях»; дозволено набір дівчат на навчання до військових та військово-морських ліцеїв; здійснено низку навчальних заходів для фахівців сектора безпеки і оборони, просвітницьких заходів для населення; продовжено фахову підготовку кадрів центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань порядку денного «Жінки, мир, безпека»; вдосконалено систему захисту жінок і дівчат, які постраждали від конфлікту [4].

Окремою стратегічною ціллю гендерної рівності у секторі національної безпеки та оборони передбачена у рамках Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО: «Ціль 2.1.3. Жінки та чоловіки у секторі безпеки і оборони України користуються рівними правами та можливостями». З метою досягнення цієї цілі визначено такі очікувані результати до кінця 2025 року: принципи рівності жінок і чоловіків реалізуються під час проходження ними служби; державна політика забезпечення гендерної рівності інтегрована у процеси реформування сектора безпеки і оборони України; підвищено рівень концептуального розуміння гендерної тематики особовим складом органів, що входять до складу сектора безпеки і оборони України; Україна виконує міжнародні зобов'язання у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [7].

Також важливо пам'ятати про міжнародні зобов'язання у контексті реалізації Цілі сталого розвитку № 5. Гендерна рівність; завдання 5.4. Забезпечити рівні можливості представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті [10]. Загалом, завжди збалансоване представництво жінок та чоловіків на рівні прийняття рішень, зокрема й у сфері безпеки та оборони, – це краще врахування інтересів та потреб різних груп жінок та чоловіків, відповідно – більш справедливі, ефективні та сталі рішення [11].

Розробка або перегляд політики національної безпеки та оборони вимагає участі широкого кола суб'єктів, у тому числі уряду, парламенту, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Кожен з переліку суб'єктів може вжити заходи для впровадження гендерного підходу в секторі національної безпеки та оборони України. На разі існують проблеми інтеграції гендерних питань, серед яких виокремлюємо ключовий: недостатній потенціал органів державної влади та обмежена інфраструктура публічного управління для широкомасштабних процесів впровадження гендерних аспектів.

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос): ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 18.12.1979. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#n14>.

5. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 № 471. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text>.

6. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.

7. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік : Указ Президента України від 11 трав. 2021 р. № 189/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>.

8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.

9. Резолюція 1325 (2000), ухвалена Радою Безпеки на її 4213-му засіданні, 31 жовтня 2000

року: ООН; Резолюція, Міжнародний документ від 31.10.2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669.

10. Ціль 5: Гендерна рівність. UNDP Україна. URL : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals/goal-5-gender-equality.html>.

11. Що жінки кажуть про гендерну рівність у секторі безпеки й оборони? *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL : <https://parlament.org.ua/2021/03/08/shho-zhinki-kazhut-pro-gendernu-rivnist-u-sektori-bezpeki-j-oboroni>.

Олег ТУРЕНКО

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Донецького державного університету
внутрішніх справ (м. Кривий Ріг
Дніпропетровської обл., Україна),
доктор філософських наук, доцент

ФАКТОР СТРАХУ В КОНЦЕПТАХ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

З часу захоплення Криму, штучного утворення Л/ДНР та сучасного гібридно-ідеологічного тероризму Російської Федерації перед українським суспільством та державою гостро повстало питання національної безпеки. Одним із напрямків державної безпеки є збереження в соціумі панування здорового глузду, певного стану неафективності та психічної рівноваги. В цьому ракурсі ключовим компонентом контролю та уваги представників громадянського суспільства та державних установ є усвідомлення сили впливу та модифікацій страху – його світоглядно-чуттєвого впливу на прийняття рішень.

Страх є амбівалентно-нумінозним феноменом, який природно присутній в свідомості і позасвідомості людства. Перефразуючи Т. Гоббса, можна стверджувати, що «страх – брат-близнюк людства». Він є не лише негативним відчуттям, але й позитивним явищем – може попереджати, мобілізувати, виконувати функції контролю та консолідації. Поряд з цим новітня історія свідчить, що держави послідовно впроваджували в свою внутрішню політику та ідеологію феномен страху. Він стає доволі звичним технологічним засобом взаємовідносин держави із суспільством та іншими державами. Більше того, на думку М. Мамардашвілі, досвід ХХ ст. показав, що можна вторгтися і в самі джерела думок і відчуттів, підрубати саму можливість мислити, саму можливість відчувати по-своєму [1, с. 206]. Внаслідок цього у людини відбулась внутрішня трансформація відчуттів та їх свідомого сприйняття, трансформація, яка спричинила атрофію психо-чуттєвого світу людини, його розриву з інтелектуальним життям індивіда. В цьому процесі страх починає усвідомлюватися як «приручений».

Втім історія свідчить, що в будь-який час у суспільстві спалахує ірраціональна «зірка страху», яка охоплює певні прошарки суспільства (або маргалізовані маси) і призводить до руйнації солідарності, корозії культурно-морального каркасу. Термін «каркас» автор використовує в його інтерпретації І. Берліном як «система політичних, соціальних, економічних та релігійних інститутів, ті «міфи», догми, ідеали, категорії думки та мови, способи відчуття, масштаби вартостей, «соціально схвалені» ставлення та звички, що віддзеркалюють «раціоналістичні пояснення», «сублімацію» та символічні репрезентації, які змушують людей функціонувати в організований спосіб, перешкоджають хаосові» [2, с. 78-79]. Таким чином, незалежно від природи виникнення, страх здатний зруйнувати культурно-моральний каркас суспільства і вкинути маси людей до стану хибної усвідомленості своїх дій.

Одним із перших наслідків такої кризи є атрофія ставлення індивіда до Іншого. Ця соціокультурна комбінація – “Я-Інший” є базовою будь-якого каркасу, адже вона є першоосновою формування свідомості і первинної культури. Усвідомлення людиною своєї унікальності або первинною спільнотою свого самобутнього порядку відбувається, на переконання Б. Вальденфельса, завдяки визнанню існування чужого-альтернативного, що перебуває поза “нашим порядком” [3, с. 6]. В цьому випадку страх відіграє амбівалентну функцію: позитивну – вказує на можливу небезпеку від Іншого, і негативну (у випадку хибного усвідомлення світу) – замикає індивіда, суспільство у замкнутий світ переляку. В ізоляційному стані відбувається демонізація, містифікація та спрощення Іншого, всього

соціокультурного світу, свідомість деформується і стає запізнілою, не здатною до модернізації. Оцінка Іншого повертається в містико-хотичні образи, стає міфологічним символом всесвітнього зла – «ворогом роду людського» [4, с. 17].

Відторгнення різноманітності світу та Іншого остаточно руйнує цивілізаційний культурно-моральний каркас і повертає людину в хаос інстинктивних імпульсів, звертаючи її до принципів природного виживання. Цю загрозу усвідомлював Е. Муньє. Французький філософ зазначав, що у той час як раціоналізм, звільняючи людину від інстинктивного страху перед передісторією, штовхає її назустріч прогресу. Нацистський містицизм, навпаки, як писав Тілліх напередодні революції, повертає нас до першоджерел людини: людина, ослаблена й роздратована сучасною цивілізацією, замикається в собі. Вона шукає захист і допомогу у своїй плоті, подібно до того як вона інстинктивно чекає на порятунки, звертаючись до свого дитинства. Грунт, кров нації є для неї новим Lebensraum, новим органічним життєвим простором. І їй здається тоді, що вона вже не загубилася, що вона не ізольована, що вона серед таких же самотніх, як і вона сама» [5, с. 284]. Отак архаїчний світогляд відштовхується від страху, який і формує різноманітні міражі хибного світу. Втім новий світогляд прагне визволення від гнітючого страху і призначає себе завдяки «священній війні» планетарну місію спасіння світу від «ворогів роду людського». Саме такою аксіологічною метою керувався більшовизм і фашизм та керується сучасна російська владна еліта.

Щоб уникнути негативного фактору страху слід розглядати його об'єкти і модифікації під різними кутами зору – постійно змінювати перцепцію та порівнювати їх образи на тлі загальнолюдських цінностей – віри, надії, альтруїзму тощо. За основу можна взяти теорію Г. Йонаса, який проголошує, що ключовою цінністю, яка б стала виправною для моралі людства та новим світоглядним «фундаментом», є феномен страху. В цьому сенсі німецький філософ зазначає, що філософія моралі мусить спершу просити поради у наших страхів, а не в наших бажань, або знати, що ми насправді цінуємо [6, с. 50]. Отже, оптимістичний аналіз (принцип надії) дійсності і майбутнього мають бути перевірені песимістичним прогнозами, основою яких є відчуття страху, що стає «евристичним» відчуттям. На думку А. Єрмоленко, «евристичний страх» «стає важливим елементом етики відповідальності. Страх переоцінює всі передуючі цінності» [7, с. 143], і таким чином перетворюється на універсальний засіб зміни світогляду і утворення нової парадигми аналізу сучасності і майбутнього.

Таким чином, страх як мінливий та багатозмістовний феномен може бути не лише домінуючим фактором свідомості, але й раціональною запорукою безпеки, знярядям аналізу можливих ситуацій у всіх сферах життя суспільства та держави. Ключовим раціональним критерієм істинності мусить бути постійна перцепція об'єктів і модифікацій страху, їх інтелектуальна реконструкція державними інституціями.

1. Мамардашвили М. Как я понимаю философию. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Культура». 1992. 418 с.

2. Берлін І. Чотири есе про свободу / Пер. з англ. О. Коваленка. Київ : Основи, 1994. 272 с.

3. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ : ППС-2002, 2004. 206 с

4. Гудков Л. Идеологема «врага»: «враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции / Образ врага ; сост. Л. Гудков, ред. Н. Кондратова. Москва : ОГИ, 2005. 334 с.

5. Муньє Э. Манифест персонализма / Пер. с фр., вступит. ст. И. С. Вдовиной. Москва : Республика, 1999. 559 с.

6. Йонас Г. Принцип відповідальності у пошуках етики для технологічної цивілізації / Пер. з нім. Київ : Лібра, 2001. 400 с.

7. Ермоленко А. Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (Современная немецкая практическая философия). Киев : Наук. думка, 1994. 200 с.

Світлана ХАМІНІЧ

професор кафедри,
доктор економічних наук, професор

Наталія ТКАЧЕНКО

доцент кафедри аналітичної економіки
та менеджменту Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ ВИМІРІ

Трансформація суспільного життя, що викликана глобалізаційними перетвореннями у демократичному світі вимагає нових підходів та методів до регулювання, забезпечення й управління безпекою держави.

Дефініція «безпека» в сучасних наукових дослідженнях використовується для опису процесів та явищ, пов'язаних із соціальними, екологічними, технологічними, економічними, організаційними факторами. Саме безпека та безпековий стан є однією з базових потреб не тільки держави, підприємства, організації, але й окремого домогосподарства чи людини.

Саме тому виділяють рівні безпеки, а саме:

- міжнародна безпека;
- національна безпека;
- безпека макrorівня;
- безпека мікрорівня (економічного суб'єкта).

Енциклопедія державного управління виділяє поняття «безпека внутрішньополітична» як рівень внутрішньополітичної стабільності, за якого забезпечується захист політичної системи суспільства від внутрішніх загроз та реалізація національних внутрішньополітичних інтересів [1, с. 53-54].

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує категорію «безпека» так: стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [2, с. 70].

Формуванню безпечного середовища присвячено праці багатьох учених з давніх часів до сьогодення [3-4], а також сформовано законодавче поле щодо визначення принципів формування основ національної безпеки [5] та методичного підґрунтя і рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [6].

Правова база, що регулює відносини у сфері національної безпеки, розроблена на основі Конституції України.

Основні засади державної політики України, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності суспільства визначає Закон України «Про національну безпеку України» [5].

Існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежить від здійснення такої цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів.

За визначенням, яке надається у Законі, національна безпека – це така захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам України. Закон визначає пріоритети національних інтересів, об'єкти національної безпеки та суб'єкти, які зобов'язані її забезпечувати, основні напрями державної політики, повноваження та основні функції державних органів у сфері безпеки [5].

Далеко не остання роль у цьому питанні належить інформації.

Безпека інформації (даних) – захищеність інформації (даних) від несанкціонованих дій (випадкових чи навмисних) [2, с. 70].

Ефективне управління виробничими та й будь-якими процесами неможливе без достовірної та об'ємної інформації. Це є підтвердженням того, що наука є складною динамічною системою збору, аналізу та переробки інформації з елементами новизни. У процесі розвитку знання інформаційні відомості можуть знецінюватися або їхня цінність

може зростати. Інформація має таку ж цінність, як засіб пояснення дійсності, реалії сьогодення; передбачення або ретробачення шляхом отримання нових інформаційних даних, опис та систематизація цих даних [7, с. 43].

Загрози національній безпеці проявляються у різних формах та змістах, тому моніторинг негативних факторів та ризиків повинен відбуватися на всіх рівнях держави (політичному, економічному, соціальному, інтелектуальному тощо) і підсистемах (фінансово-економічна безпека, інтелектуальна безпека, інвестиційна безпека, інформаційна безпека тощо).

Однак є суттєві прогалини у наукових дослідженнях науковців щодо розгляду таких дефініцій, як «економічна стабільність домогосподарства» в контексті досягнення рівня економічної безпеки саме мікрорівнем економічної системи.

Взаємозв'язок макrorівневої, національної безпеки та мікрорівневого стану безпеки є незаперечним фактом.

З точки зору наукової спадщини доцільно розглядати не лише фінансову подушку безпеки домогосподарства на мікрорівні, але й приділяти увагу формуванню продовольчої та енергетичної безпеки домогосподарств з огляду на проблеми та виклики сьогодення.

Одним із основних чинників, якому доцільно приділити увагу, на нашу думку є формування часових горизонтів безпекової стратегії домогосподарств.

Багато консультантів у сфері фінансів розглядають так звану «подушку фінансової безпеки домогосподарства» та визначають позитивні та негативні риси такої стратегічної поведінки. Серед позитивних рис виділяють насамперед можливість існування домогосподарства за рахунок здійснених накопичень фінансів при певній стабільній ситуації щодо отримання доходів членами домогосподарства.

Основними постулатами теорії накопичення певних резервних фінансових активів є використання так званої стратегії «50-20-30», тобто 50% доходу домогосподарство витрачає на обов'язкові та прогнозовані витрати, 20% витрат припадає на змінні та непрогнозовані витрати, а 30% доходів пропонують заощаджувати задля формування фінансової подушки безпеки домогосподарства. Однак в пандемічний та постпандемічний періоди, в часи воєнної агресії та повномасштабної війни здійснення цих постулатів можна піддати певним сумнівам, оскільки діє не лише хаос, а й є загроза втрати зроблених накопичень як у банках, так і в готівковій формі.

Формування продовольчої безпеки певного домогосподарства в сучасному становищі можливе завдяки використанню (за наявної можливості) переходу до натурального ведення господарства та системи товарного обміну або бартеру. При неможливості ведення натурального господарства та несформованій подушці фінансової безпеки домогосподарство потрапляє у стан небезпеки та вирішення гуманітарних питань такого господарства є завданням держави.

Особливої уваги потребує факт неможливості забезпечення енергетичної безпеки домогосподарства в сучасних умовах при проживанні в містах та неповного забезпечення стану безпеки домогосподарств у сільській місцевості (за рахунок можливого використання дров чи вугілля).

Також, якщо розглядати стратегічні аспекти формування будь-якої подушки безпеки домогосподарства, слід наголосити на факті, яким нехтують та не беруть до уваги при розробці концепцій виживання у змінному, непрогнозованому, хаотичному середовищі – це недостатній рівень доходів домогосподарств, який суттєво знизився у пандемічний та постпандемічний періоди.

Війна внесла корективи у роботу наших просторів, але наразі необхідно працювати над тим, щоб на 100% відновити потужність держави за всіма економічними, соціальними, політичними та іншими напрямками і проєктами, аби підтримати економіку в країні.

Важливим напрямом забезпечення світового демократичного суспільства є досягнення політичної стабільності у глобалізованому світі, де політичний чинник не домінує над економічним, національна безпека підпорядковується верховенству права.

1. Енциклопедія державного управління : у 8-и т. ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління ; наук.-ред. колегія: Н. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

3. Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Вип. 9.

С. 133–144.

4. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова ; за ред. К. А. Кононенко. Київ : НІСД, 2013. 56 с.

5. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

6. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

7. Косолапов В. В. Информационно-логический анализ научного исследования. Киев : УкрНИИТИ, 1968. 352 с.

Олексій ШЕВЯКОВ

професор кафедри,
доктор психологічних наук, професор

Яніна СЛАВСЬКА

доцент кафедри
психології та педагогіки,
кандидат педагогічних наук, доцент

Євген ТЕРЕЩУК

студент ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**Діана ГЛОВА, Фрол БИЧКО,
Валерія БОРОВСЬКИХ**

студенти Українського державного
університету науки і технологій
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМА БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Безпека є малодослідженою галуззю знання, і провідна роль практичної психології полягає не лише в формуванні універсальної дефініції, а й у розробці уявлень про цей феномен на методологічному рівні. Потреба аналізу основ психологічної безпеки особистості зумовлена тим, що такий аналіз дозволяє сформувати не тільки наукові положення про таке соціальне явище, яким є безпека, але й розкрити її загальні властивості та закономірності становлення й розвитку в контексті економічної теорії.

Поняття «безпека» часто-густо застосовували в межах політичної філософії, причому пріоритет віддавався державній безпеці. Сьогодні ж проблематика економічної безпеки є нагальною.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні факторів відмінності між безпекою особистості кожного окремого громадянина та безпекою колективною (суспільства, держави, групи).

Методи та методика дослідження – аналіз першоджерел з окресленої проблеми; опитування; методика “Самопочуття-активність-настрій” (В. Доскін); дослідження самооцінки особистості (за Будассі).

Більшість літературних першоджерел присвячено з'ясуванню ефективних засобів вирішення практичних ситуацій, тобто фахівці, аналізуючи безпеку, надають конкретні приклади всього розуміння цього поняття: національна [1, с. 180], освітня [2, с. 10], організаційна різновиди безпеки.

У науці термін безпеки тлумачиться таким чином:

- по-перше, безпека в контексті відсутності небезпек. Поняття «безпека» і «небезпека» є дихотомічно взаємопов'язаними характеристиками умов буття, які віддзеркалюють його суперечливі сторони і розглядаються як категорії філософії. При такому підході не завжди враховуються протиріччя об'єктно-суб'єктної сфери людської життєдіяльності, які є джерелом розвитку та особистих змін. Тому постулат про відсутність небезпеки не є коректним і потребує уточнень. Такого стану, за якого особистості не

загрожує небезпека, не існує взагалі;

- по-друге, безпека як активність із забезпечення або профілактики загроз (у контексті діяльнісного підходу, що пов'язаний із рівнем економічного виробництва). Ця позиція орієнтована на цінності практики та передбачає конкретне розуміння онтологічних основ соціального буття особистості;

-по-третє, безпека як нагальна потреба, що пов'язана з метою життєдіяльності та представлена у свідомості.

Усі перелічені визначення відносяться до так званого антропологічного інструменталізму, в межах якого безпека пов'язується з історичною практикою забезпечення існування особистості. Однак безпека як соціально-психологічна категорія не може розглядатися лише в аспекті стану захищеності людини, оскільки це одночасно властивість певної соціотехнічної системи діяльності.

Пізнання феномену безпеки пов'язане з історичними передумовами буття, з розвитком економіки та пануючими в суспільстві ціннісними орієнтаціями, що зумовлюють не лише різні точки зору, але й визначають її економічну складову. Економічний аспект безпеки полягає в тому, що безпека, існуючи в структурі виробництва, перебуває в різних формах, які є оптимальними умовами, за яких мінімізовано ризики. Цей аспект безпеки пов'язаний безпосередньо з особливостями її економіко-психологічного пізнання. Дуже важливим з точки зору предмета нашого дослідження, є огляд економіко-психологічної спадщини на теренах рефлексії проблеми безпеки виробництва. У процесі економічного розвитку безпека розумілася через виробничий досвід. Накопичені знання трансформувалися в практичний досвід і достовірні результати. Виробництво завжди прагне до умов повної відсутності небезпеки – абсолютної економічної безпеки, що є практично неможливим.

Особистісна безпека, представлена в нашому дослідженні, може бути розкладена на систему взаємопов'язаних значущих факторів, а саме: показники суб'єктивного психологічного стану (50-60 %), сприйняття фахівцем стану загрози (80-85 %), психологічні механізми утворення фобій в соціальних групах (30-40 %), маніпуляція ідентичністю та самооцінкою (80-90 %), громадянська самосвідомість як здатність самоорганізації особи (70-80 %). Сучасні економіко-психологічні теорії розширили вимір безпеки, включивши до аналітичного простору проблеми феноменологічні фактори, що впливають на сприйняття особистістю власної захищеності.

Зауважимо, що вчені, які працюють у галузі економічної психології, зазначають, що психологічний напрям у вивченні економічної безпеки істотно відрізняється тим, що вивчення безпеки заломлюється крізь міжособистісні виробничі відносини і психічну структуру особистості професіонала. Кожен фахівець взаємодіє із суспільством, визначаючи для себе економічні стандарти і межі такої взаємодії, виробляючи психологічні механізми співпраці, і якщо професіонал не готовий до соціальної взаємодії, то створюються умови для десоціалізації. Це положення підкреслює низка досліджень, що пов'язує психологічний напрям вивчення економічної безпеки із соціальним, який в умовах організаційних змін набуває особливої значущості.

Особливість соціально-економічної безпеки полягає в тому, що вона має подвійну природу. З одного боку, вона є об'єктом, тобто це особа та організація, що потребують сприятливого впливу зовнішнього середовища задля сталого розвитку. З іншого боку – така соціальна система має суто «людські» властивості, котрі слугують потенціалом захисту особистості від зовнішніх і внутрішніх небезпек. Така система виступає як суб'єктна.

Отже, зміст соціально-економічної безпеки необхідно розглядати як певний стан захищеності особи не лише від зовнішніх, а й від внутрішніх загроз. Застосування поняття «безпека особистості» як окремої економіко-психологічної категорії на сьогодні ще не має поширення. Зацікавленість проблемою психологічної безпеки у контексті економічної психології зумовлена існуючою потребою системного підходу до вивчення економічної реальності.

1. Більовський О.А. Національна безпека як предмет соціально-філософського аналізу *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип.7. С. 182–186.

2. Blynova O. Yr., Holovkova L.S. , Sheviakov O. V. Philosophical and sociocultural dimensions of personality psychplogical security. *Antropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. Vol. 14. P. 73–84.

Лілія ГИРЕНКО

доцент кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
кандидат наук
з державного управління

ТЕНДЕНЦІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Впровадження smart-технологій в українські територіальні громади та у вже сформовані муніципальні системи є ускладненим, але ймовірно єдиним реальним способом створення мережі smart city. Останнє поняття включає не лише цифровізацію, а й впровадження низки розумних технологій. Однак до стрімкої трансформації територіальних громад слід підходити саме через цифровізацію. Актуальність цифрової трансформації територіальних громад як визнаної у світі реформи посилюється в умовах пандемії COVID-19, коли дистанціювання комунікації у поєднанні з її доступністю і безпечністю стали умовою благополуччя та здоров'я населення.

Експерти доводять, що цифрова трансформація суспільства і викликані нею зміни в організації влади суттєво впливають на розвиток територіальних громад, що утворились у процесі децентралізації влади в Україні. Більш активно це відбувається в містах, але останнім часом набуло поширення і в новостворених територіальних громадах. Успішність реформи децентралізації влади має бути закріплена розширенням дієвості територіальних громад на різних рівнях: у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, енергетики, громадського транспорту, питань громадської безпеки тощо за рахунок посилення їх цифрової спроможності [1; 2, с. 100]. Цифровізація є логічним продовженням і базовим компонентом реформи децентралізації влади, що знайшла своє об'єктивне закріплення у національному законодавстві.

Цифровізація залежить від ініціативи муніципальної влади та її реальної організаційної, інституційної, матеріальної готовності. Але державна підтримка в цьому процесі є важливою, зокрема й організаційна та навчальна. Важливо ділитися досвідом і кращими практиками цифровізації державного управління.

Виділяють три важливі елементи цифровізації місцевого самоврядування, для кожного з яких потрібен свій особливий підхід в політиці цифровізації. До них належать: муніципальне управління, участь жителів у здійсненні місцевого самоврядування та безпосереднє формування жителями органів місцевого самоврядування [3, с. 97]. Такі три основні вектори цифровізації необхідно послідовно впроваджувати в громаді. Вибір першочергового напрямку залежить від потреб і пріоритетів конкретної громади та органів місцевого самоврядування.

Цифрова трансформація територіальних громад має власну архітектуру, а перший і найважливіший рівень у розвитку громади є відкриття, аналіз та захист даних. Цифровізація територіальних громад може керуватися і пірамідою партисипативності, де перший рівень – це відкриття інформації. Коли існує відкрита інформація про діяльність органів місцевого самоврядування для громадян, потрібно переходити на другий рівень і почати будувати комунікаційні майданчики з громадою [4, с. 167]. Відкриття інформації передбачає оприлюднення всіх документів та матеріалів, які є предметом особливого громадського інтересу, а також всебічне інформування громади про всі важливі події.

Прозорість та доступність інформації про діяльність органів місцевого самоврядування покладає на муніципальні органи додаткове навантаження, але й забезпечує довіру громади, збалансування управлінських процесів та нормотворчості. Цифровізація торкнулася каналів взаємодії та зворотного зв'язку муніципальної влади з місцевими жителями. Великий обсяг звернень громадян вже перейшов в електронну форму і його частка буде тільки збільшуватися. З іншого боку, нормою для багатьох депутатів і голів громад стало ведення власних сторінок в соціальних мережах. Не менш важливим напрямком є моніторинг локальних груп, в яких громадяни обговорюють актуальні для них проблеми. Вже існують спеціальні програмні рішення, що дозволяють автоматизувати цей

моніторинг, виділяючи найбільш злободенні питання і приймаючи з них оперативні рішення [3, с. 96]. Не менш актуальними є платформи для комунікації на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування, що є зручними для використання, формалізованими та офіційними.

Цифровізація надання публічних послуг органами місцевого самоврядування впливає на забезпечення доступності публічних послуг для громадян, зручності та оперативності їх дистанційного надання. Саме ця складова цифровізації є індикатором змін для громади через якість надання послуг.

Розвиток електронних послуг реалізується на практиці шляхом забезпечення доступу до всіх послуг через централізований веб-сайт, впровадження електронних адміністративних послуг, через які забезпечується надання офіційних документів і форм для паперового діловодства, розробки системи комунікації з адміністрацією і подання скарг, впровадження комплексних послуг для надання документів [5, с. 22]. Для кращого забезпечення можливості отримати адміністративну послугу через мережу Інтернет необхідно запровадити доступні механізми взаємодії між суб'єктами надання адміністративних послуг у режимі онлайн, необхідно затвердити алгоритм їхньої роботи для отримання послуг в електронному вигляді, починаючи від інформування про пакет документів і завершуючи отриманням результату послуги, засвідченої в належному форматі [6]. Актуальності в цьому питанні набуває співробітництво органів місцевого самоврядування у сфері цифрової трансформації.

Ефект цифровізації, підкріплений успіхом децентралізації, вже став реальністю для значної частини українських громадян, об'єднаних в укрупнені територіальні громади. У багатьох з них вже здійснено перехід на електронний документообіг і активно впроваджуються комплексні програмні рішення типу «електронної громади», що дозволяють вирішувати на сучасному рівні широкий спектр управлінських завдань [3, с. 96]. Але така тенденція не стала загальнодержавною.

Отже, першочерговими пріоритетами цифровізації громади є: відкриття публічної інформації про діяльність органів місцевого самоврядування; впровадження технологій електронної демократії; цифровізація управлінських процесів в органах місцевого самоврядування; цифровізація надання публічних послуг органами місцевого самоврядування; впровадження розумних технологій в інфраструктуру громади на різних рівнях. Вибір першочергового напрямку залежить від потреб і пріоритетів конкретної громади та органів місцевого самоврядування.

1. Подзігун Г. В. Публічне адміністрування у сфері цифрової трансформації: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запорізьк. нац. ун-т. Запоріжжя, 2021. 196 с.

2. Шевченко О. В. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. Київ : Україна, 2020. 153 с.

3. Бородин Є., Піскоха Н., Демошенко Г. Проблеми і переваги цифровізації місцевого самоврядування. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 4 (9). С. 95-103.

4. Костенюк Н. І. Впровадження основних елементів цифровізації територіальних громад. *Наукові перспективи*. 2021. №1(7). С. 164-172.

5. Петрова М. М. Построение электронного управления путем реформ: опыт Болгарии. *Економіка розвитку*. 2016. № 78 (2). С. 20-25.

6. Єгорова-Луценко Т. П. Цифровізація у сфері надання адміністративних послуг. URL : https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_11.pdf.

Ірина ЄРЕМСЬВА

доцент кафедри міжнародних відносин
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат історичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНИЙ КОНФЛІКТ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Розробка теоретичних основ міжнародного конфлікту є однією з фундаментальних проблем сучасної політичної науки. Головними акторами міжнародних відносин традиційно виступають держави, відносини між якими автоматично набувають політичного характеру. Таким чином, саме перед політологією стоїть задача розробки фундаментальних основ міжнародного конфлікту, які дозволять сформулювати комплексне бачення проблем конфліктності сучасного світу та шляхів її зменшення. Політологічний підхід заснований на характеристиці владних відносин, їх реалізації та трансформації. Міжнародний конфлікт за таких умов розглядається як боротьба за владу, ресурси та статуси різних акторів, які не задоволені існуючим становищем та прагнуть до зміни системи владних відносин. В межах політологічного підходу конфлікт традиційно розглядається в системі «перемога-поразка».

Основним науковим напрямком, що розробляє теорію міжнародного конфлікту є школа політичного реалізму, яка трактує конфлікт, як основу міжнародних відносин, що характеризується залученням різноманітних суб'єктів, які переслідують власні цілі, керуючись або національним інтересом (у випадку держави), або іншими задачами.

Сучасна політична конфліктологія набуває активного розвитку з 60-х рр. ХХ ст. на тлі зростання конфліктного середовища, спричиненого явищами деколонізації, національно-визвольної боротьби, протистоянням СРСР та США в ході «холодної війни» та іншими процесами світової політики. Все це стало підставою переосмислення існуючих теорій конфлікту та актуалізувало потребу пошуку нових технологій та методів вирішення конфліктів. На сьогодні теорія конфлікту є синтезом трьох наукових шкіл: позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера, конфліктної моделі суспільства німецького політолога Р. Дарендорфа та загальної теорії конфлікту К. Боулдінга. Перелічені теоретичні підходи об'єднують твердження, що конфлікти є об'єктивною реальністю усіх сфер сучасного політичного життя та не існує універсальних механізмів щодо їх припинення. Основним завданням людства є ефективно передбачення та управління конфліктами.

Зважаючи на неоднорідність політичних теорій конфлікту, визначення цього терміна теж не уніфіковане. Найпоширенішим є визначення Л. Козера, який вважає політичний конфлікт боротьбою за цінності та претензії на певний соціальний статус, владу, матеріальні та духовні блага, при цьому метою конфліктуючих сторін є нейтралізація, заподіяння шкоди або знищення суперника [2, с.10]. В широкому сенсі термін «міжнародний» конфлікт включає конфліктні відносини, конфліктні дії, кризу та збройний конфлікт.

Достатньо довго головними учасниками міжнародних відносин були держави, але політичні процеси другої половини ХХ ст. внесли свої корективи, змінивши традиційне трактування як поняття «міжнародні відносини», так і легітимності їхніх суб'єктів. Враховуючи подібні зміни, німецькі політологи Ф. Пфеч та К. Роулофф визначають міжнародні політичні конфлікти як зіткнення протилежних інтересів навколо національних інтересів (суверенітет, територія, джерела сили держави); конфлікт має бути тривалим у часі та мати достатній рівень інтенсивності між сторонами, що прагнуть реалізації власних завдань та перемоги у боротьбі за них. Принаймні одна сторона конфлікту має представляти організовану державу [4, с.7]. В наведеному визначенні зафіксовано важливі структурні компоненти міжнародного конфлікту, визначено його динамічні характеристики, виходячи із розуміння особливостей взаємодій акторів міжнародних відносин.

Політичний конфлікт виникає тоді, коли певні актори прагнуть до несумісних дій або виключному володінні однаковими ресурсами або політичним впливом. При цьому учасники конфлікту, незважаючи на різнополярні дії, можуть залишатися разом та мати спільні погляди на розвиток міжнародних відносин. Подібна ситуація на міжнародній арені спостерігалася у 2003 р., коли тривало обговорення початку воєнної операції в Ірані.

Розбіжності щодо доцільності початку війни спричинили кризу у відносинах між провідними західними країнами – США, Великобританія, Франція та ФРН. Розкол відбувся не лише на рівні ООН, але досить серйозні розбіжності відбулися між країнами-членами ЄС, які, перебуваючи в спільному інтеграційному об'єднанні, повинні виробляти спільну зовнішню політику та стратегію безпеки.

У сучасній політичній науці широке визнання отримало визначення американським ученим К. Райтом міжнародного конфлікту як «відносин між державами, що відбуваються на всіх рівнях та структура яких складається з таких стадій: усвідомлення несумісності; зростання напруги; тиску без застосування військової сили; війни» [3, с.35]. У вузькому сенсі конфлікт належить до ситуацій, в яких країни застосовують дії одна проти іншої.

Руйнування біполярної міжнародної системи та пов'язані із цим зміни у світовій політиці визначили низку пріоритетних напрямків щодо вивчення політичних конфліктів у міжнародних відносинах: поява нових держав; вивчення впливу терористичних рухів; проблеми інтернаціоналізації внутрішніх конфліктів; роль недержавних акторів у еволюції конфліктів; вивчення наслідків краху біполярної системи та розробки моделей сучасного світового порядку. Закономірним для сучасної політичної науки є певна невизначеність щодо трактування терміна «політичний конфлікт» у міжнародних відносинах за нових умов світового розвитку.

Визначення міжнародного конфлікту, його природи та основних характеристик налічують численні варіанти в межах сучасних наукових підходів. Поняття міжнародний конфлікт одночасно набуває різних характеристик, із яких найбільш поширені: міжнародний спор; ситуація, що ескалує міжнародний спір; міжнародний збройний конфлікт або позначення ситуацій, основою яких виступають протиріччя між акторами міжнародних відносин. Американський дослідник А. Рапопорт зазначав, що створення загальної теорії політичного конфлікту мало ймовірно через те, що поняття конфлікт включає явища, що мають кардинально відмінні характеристики та підпорядковуються різним принципам [1, р.70].

Тенденції розвитку сучасного глобалізованого світу дозволяють констатувати зменшення кількості класичних міжнародних конфліктів, натомість актуалізується проблема внутрішніх політичних конфліктів, що спровоковані зростанням сепаратизму, крайніми формами націоналізму та релігійного фундаменталізму, загрозами транснаціонального тероризму та міжнародної організованої злочинності. Водночас зростання активності міжнародного співтовариства в процесі глобалізації світової політики та економіки спричинило збільшення масштабів міжнародного втручання не лише в міждержавні, але й у внутрішні конфлікти, з метою запобігання їм, вирішення, сприяння постконфліктному будівництву. Отже, відбувається інтернаціоналізація внутрішніх конфліктів політичного характеру. Подібні конфлікти отримують міжнародний вимір у випадку їх безпосереднього впливу на стабільність міжнародної системи, реакції з боку інших міжнародних акторів або втручання з боку міжнародних організацій.

У зв'язку з цим деякі політологи (наприклад, К. Боулдінг, Р. Слайдер) не надають міжнародним конфліктам окремого визначення, вважаючи їх специфічною формою загальних процесів взаємодії між державами. Подібним чином оцінюються й надзвичайні події у політичному житті держав, які можуть впливати на зовнішнє становище, у тому числі громадянські заворушення й війни, державні перевороти та політичні заколоти, повстання [6, с. 229]. Прості інциденти, зокрема ізольовані випадки протистояння низької інтенсивності між переліченими вище суб'єктами конфлікту не кваліфікуються як міжнародний конфлікт.

Визначення міжнародного конфлікту часто переходить в практичну площину міжнародно-правового регулювання і тут виявляється проблема виокремлення юридичних та політичних аспектів міжнародних конфліктів. Жоден документ міжнародного права не надає визначення політичного міжнародного спору, тоді як дефініція «юридичні спори» розкрита достатньо детально. Наприклад, Статут Міжнародного суду ООН до спорів юридичного характеру відносить такі, що тлумачать договір, будь-яке питання міжнародного права, пов'язані з фактом порушення міжнародного зобов'язання або відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання (п.2. ст. 36) [5].

Політичні конфлікти в системі міжнародних відносин традиційно вважаються найскладнішими через неоднозначність методів їх розв'язання. Водночас час перебіг юридичних міжнародних спорів (як приклад – територіальні конфлікти) часто залежить від політичної кон'юнктури, яка стає визначальним чинником вирішення конфлікту, тобто

юридичні засади вирішення конфлікту можуть підмінятися використанням фактору сили або іншими засобами впливу, що мають політичний характер. Так, міжнародні територіальні спори визначаються як юридичні, але зазнають значного впливу як міжнародної так і внутрішньої політики у процесі їх розв'язання.

Положення Статуту ООН дозволяють виділити дві категорії міжнародних політичних конфліктів: такі, що загрожують міжнародному миру та безпеці, і такі, що не мають ознак загрози [5]. Однак на практиці ООН не сформулювала загальних критеріїв для такої класифікації. Незважаючи на певну невизначеність, надання політичному конфлікту категорії спору, що загрожує міжнародному миру та безпеці, автоматично підвищує увагу світової громадськості та забезпечує участь органів ООН у процедурі вирішення конфлікту.

За умов реальної загрози миру та безпеці в регіоні і світі в цілому ООН звертається до операцій з примушення до миру (peace enforcement operations), які передбачають залучення міжнародних збройних сил, що мають дозвіл застосовувати військову техніку не тільки задля самооборони, але і за прямим призначенням: знищення військових об'єктів, збройних угруповань і т.п. Операції з примушення до миру потребують чіткої санкції Ради Безпеки ООН та застосовуються з метою відновлення миру та безпеки в ситуаціях, коли через загрозу миру Рада Безпеки приймає рішення щодо активних дій.

Отже, в політологічних дослідженнях відсутня єдина точка зору щодо визначення поняття «міжнародний політичний конфлікт». Багатоманітність трактувань визначається неоднозначним розумінням природи цього явища, що ускладнює визначення механізмів врегулювання конфліктів на рівні міжнародного співтовариства.

1. Rapoport Anatol. Conflict in man-made environment. Baltimore: Penguin Books, 1974. 272 p.
2. Боднар В. Теорія позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера. *Науковий збірник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2010. №14. С. 8–12.
3. Денисенко І. Д. Сучасна теорія конфлікту: проблеми експлікації, демаркації, класифікації. *Український соціум*. 2013. № 3. С. 32-43.
4. Пфеч Р. Ф. Глобальные конфликтные формации. *International Politics*. 1998. № 3. С. 3–14.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
6. Українська криза і нові підходи до політики безпеки (глобальний, регіональний та національний виміри). Київ, 2015.

Дмитро КАЗНАЧЕСВ

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВІЙНИ)

Правове становище людини під час війни є одним з найголовніших питань у міжнародному праві і його вирішення є дуже важливим для можливої гуманізації самої війни. Очевидно, що в умовах відкритого протистояння під час воєнних дій ніхто не може нікому гарантувати життя, бо збройні сили однієї країни прагнуть фізично знищити збройні сили іншої держави, військові однієї армії вбивають військових супротивника.

Перші спроби розробити норми гуманітарного права під час збройних конфліктів були започатковані (дипломатичними) конференціями Паризької (1856), Женевської (1864), Петербурзької (1868), Брюссельської (1874), Гаазької (1899-1907 рр.) та Женевської конференції (1949 і 1977 рр.) [1, с. 48].

Документи міжнародного права, прийняті на цих конференціях, становлять основу сучасного гуманітарного права в галузі прав людини та збройних конфліктів.

Як не дивно і парадоксально це лунає зараз, але одним із основних ініціаторів та творців гуманізації війни а також розробки законів та звичаїв війни була саме Росія. Йдеться про Гаазьку конвенцію про закони та звичаї війни, прийняту в 1899 році, а також II Гаазької конференції 1907 року, де були прийняті додаткові конвенції про закони та звичаї війни, які стали важливим кроком у виробленні кодексу поведінки воюючих сторін [2-

3], а саме закріплено норми про оголошення війни, заборону використовувати отрутохімікати, атакувати та обстрілювати цивільні міста та селища, житло та будівлі, віддавати на розграбування міста та місцевості, при облогах та обстрілах міст по можливості уникати руйнувань та знищення будинків і споруд, які використовуються у наукових та культурних цілях, шпиталів та інших місць, де перебувають поранені, хворі та цивільні люди за умовами, що ці місця позначені видимими знаками і не використовуються у військових цілях. В основі цих конвенцій лежить преамбула або як її ще називають Декларація або оговорка Мартенса (Федір Мартенс – рос. юрист), згідно з якою «у випадках, не врегульованих даною угодою, населення та воюючі сторони залишаються під охороною і дією засад міжнародного права, оскільки вони випливають із звичаїв, що встановилися між цивілізованими народами, із законів людяності і вимог суспільної свідомості» [4].

Закони та звичаї війни в даний час становлять певну сукупність міжнародно-правових і моральних принципів, що регулюють права та обов'язки воюючих сторін та нейтральних держав під час війни, мета якої – усунення найбільш жорстоких форм ведення бойових дій, покращення долі поранених, хворих та військовополонених, захист мирного населення, недопущення надмірного насильства між ворогуючими сторонами стосовно як один одного, так і осіб, які безпосередньо не беруть участь у воєнних діях.

Найбільш значущою у сфері міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав людини в умовах війни є IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни у разі збройного конфлікту (1949 р.) [5]. Основна мета чотирьох Женевських конвенцій полягала в тому, щоб встановити гуманітарні правила, яких слід дотримуватися в міжнародному збройному конфлікті. У Конвенції про захист цивільного населення під час війни перелічено дії, від яких сторони повинні утримуватися за будь-яких обставин. Сюди входять дії, які визнані такими, що порушують основні права людини, забороняється насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, заподіяння каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників; наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; а також недотримання багатьох прав на належну процедуру. Конвенція рішуче забороняє використання живого щита. Вона також передбачає, що цивільні особи не можуть бути примушені працювати на державу-окупанта, якщо не дотримано певних суворих умов (ст. 51).

Також згідно з п. 4 ст. 51 Додаткового протоколу I, стосовно цивільного населення заборонено напади невивіркованого характеру, а також напади в порядку репресалій, якими є напади, не спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку поразяють воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [6, с. 184]. Присутність або пересування цивільного населення чи цивільних осіб не можна використовувати для захисту пунктів або районів від воєнних дій, зокрема у спробах захистити військові об'єкти від нападу або прикрити воєнні, сприяти чи перешкодити їм, а тому сторонам конфлікту забороняється скеровувати пересування цивільного населення або цивільних осіб з метою спробувати захистити військові об'єкти від нападу чи прикрити воєнні операції. При проведенні певних воєнних операцій кожна з воюючих сторін повинна постійно виявляти турботу про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти від нападу [7, с. 84; 8].

Спеціальний режим захисту передбачено нормами міжнародного гуманітарного права й щодо дітей. Діти належать до категорії осіб, що перебувають під заступництвом Четвертої Женевської конвенції та користуються особливою повагою. Дітям має бути забезпечено захист від будь-яких непристойних посягань. Дітям гарантовано право на піклування та одержання допомоги [7, с. 85].

Особливе значення має також таке право цивільного населення, як право на отримання гуманітарної допомоги. Згідно зі ст. 30 Четвертої Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, «особам, що перебувають під захистом, повинні бути надані всі можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій вони перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу». Крім того, Четверта Женевська конвенція передбачає, що окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів

забезпечувати населення продуктами харчування та медичними матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо; держава-покровителька має право будь-коли здійснити перевірку стану постачання продуктів харчування та медичних матеріалів на окупованій території (ст. 55).

У контексті воєнної окупації ці стандарти мають особливе значення. Окупаційній владі недостатньо просто переконатись, що цивільне населення не голодує, або утримуватись від перешкоджання роботі організацій гуманітарної допомоги, які прагнуть допомогти населенню. Окупаційна держава може також бути зобов'язаною вжити низку інших більш активних заходів для забезпечення економічної та фактичної доступності продовольства [9].

Особливу увагу слід також приділити певним вразливим групам. Безсумнівно, переміщення населення, яке відбувається в ході збройного конфлікту, позбавляє велику кількість людей їх звичних джерел харчування або їхні власних засобів виробництва продовольства. Особи, які проживають в міських районах, що постраждали в результаті руйнування інфраструктури, також стикаються з аналогічними проблемами при закупівлі продовольства. Тому окупаційна держава повинна вживати активних заходів для забезпечення мінімальної продовольчої безпеки цих груп цивільного населення [10, с. 130-131].

Міжнародно-правові механізми захисту прав людини розраховані на час ведення воєнних дій, тобто в умовах офіційно оголошеного стану війни. В інших умовах питання захисту прав людини регламентується, як правило, національним законодавством.

Проте, як ми можемо зараз спостерігати, Російська Федерація у будь-який спосіб намагається уникнути формулювання, що вона розпочала збройну агресію чи війну проти України. Замість слова «війна» свої бойові дії на території нашої країни вони намагаються приховати за незрозумілим терміном «спеціальна військова операція» і навіть прийняли закон, яким передбачається відповідальність на території Російської Федерації для тих, хто буде вживати термін «війна», а також заперечують ведення війни в Україні в міжнародних та дипломатичних перемовинах [11].

З метою уникнення відповідальності за скоєні злочини відносно цивільних осіб під час війни, Росія ще у 2019 році вийшла із Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, про що було прийнятий відповідний закон [12].

На жаль, зараз ми всі можемо спостерігати, як Росія та її військові цинічно порушують всі закони та звичаї війни, передбачені в міжнародно-правових документах, відносно цивільного населення під час повномасштабного вторгнення в Україну. Все жахіття цієї війни та злочини проти цивільного населення ми спостерігаємо в репортажах як вітчизняних так і зарубіжних журналістів, офіційних каналах державної влади України, всіх міжнародних організацій, таких як ООН та її Рада безпеки, а також власних зізнань окупантів в телефонних переговорах, що зафіксовані спецслужбами нашої країни та інших держав.

Незважаючи на те що Росія вийшла з Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, дії, які вчиняються на території України її військовими та військово-політичним керівництвом, підпадають під ознаки воєнних злочинів і мають розглядатися в Міжнародному кримінальному суді у м. Гаага, про що було подано відповідну заяву від України і є відповідне рішення про початок розслідування очільника Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду [13].

1. Аляжкін Р. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 47–51.

2. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907. Енциклопедія сучасної України. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901.

3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#text.

4. Декларація Мартенса. Архівовано 30 липня 2016 у Wayback Machine // Юридична енциклопедія : у 6-т т. ; ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2. 744 с.

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

6. Білозоров Є. В., Кіндзера Р. І. Міжнародно-правовий захист мирного цивільного населення в умовах збройного конфлікту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18*.

Економічні науки. 2015. Випуск 30. С. 181–187.

7. Бані-Насер Ф. Міжнародно-правовий захист цивільного населення та інших категорій осіб під час збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 79–87.

8. Гаврік Р. О. Окремі аспекти міжнародно-правового захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. *Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини (м. Київ, 10 грудня 2021 р.)*. Київ : ДНДІ МВС України, 2022. С.135-137

9. Сделев Р. С. Право людини на харчування на окупованій території. *Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини (м. Київ, 10 грудня 2021 р.)*. Київ : ДНДІ МВС України, 2022. С.142

10. International Humanitarian Law and Human Rights Law / edited by Roberta Arnold and Noelle Quéniwet. Leiden-Boston: BRILL, 2008. 609 p.

11. «Мы не нападали на Украину»: Лавров сделал шокирующее заявление. Інформаційне агентство УНІАН, 10.03.2022. URL : <https://www.unian.net/war/my-ne-napadali-na-ukrainu-lavrov-sdelal-shokiruyushchee-zayavlenie-novosti-vtorzheniya-rossii-na-ukrainu-11738035.html>

12. Россия вышла из Женевской конвенции по защите гражданского населения во время войны. *Юридична практика*. URL : <https://pravo.ua/rossija-vyshla-iz-zhenevskoj-konvencii-po-zashhite-grazhdanskogo-naselenija-vo-vremja-vojni/>

13. Міжнародний кримінальний суд почав збір доказів нападу Росії на Україну. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3418587-miznarodnij-kriminalnij-sud-pocav-zbir-dokaziv-napadu-rossii-na-ukrainu.html>.

Наталія КОМИХ

доцент кафедри гуманітарних
дисциплін та психології
поліцейської діяльності,
кандидат соціологічних наук, доцент

Марія ТИЦЬКА

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННИСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Проблема латентності соціальних явищ та соціальних процесів в сучасному українському суспільстві є актуальною та потребує ґрунтовного наукового дослідження. В соціально-правовому дискурсі латентність визнається як деструктивне явище, яке притаманне практично всім сферам суспільства: економічній, політичній, соціальній та призводить до соціальної деформації соціальних інститутів та руйнування соціальних зв'язків, а в соціальних відносинах вона має девіантні прояви. Так, латентна злочинність є прикладом такого явища, що притаманне українському суспільству. Незважаючи на те що дослідження проблеми латентності у злочинах вчені почали вивчати ще в 60-ті роки ХХ століття, зазначимо, що загальноприйнятого визначення цього явища у соціально-правовому науковому полі не знайти. Вивченням, дослідженням, а також відстеженням тенденцій розвитку прихованої частини злочинності займаються кримінологічні та соціологічні науки. Перша з них займається оперативними, слідчими та наглядовими методами і способами. Друга проводить соціологічні опитування, тестування та здійснює аналіз на основі вже відомої вченим інформації.

Латентну злочинність у спеціальній літературі визначають як таку частину злочинності, яка з різних причин не знаходить відображення у державному обліку вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили.

Показники злочинності в Україні ґрунтуються на статистиці даних правопорушень, які були вчинені на території держави. Але всі ці офіційні відомості відображають не стільки справжній обсяг злочинності, скільки стан її реєстрації. А отже, ми не маємо

інформації про реальні обсяги злочинності в суспільстві. Саме про цю проблему наголошує колишній заступник генерального прокурора України О. Баганець на своєму персональному блозі, на основі аналізу статистичних даних щодо розслідування Національною поліцією кримінальних злочинів у 2020 році. Він, зокрема зазначає, що ситуація із вчиненням злочинів українському суспільстві погіршується. Більше того, аналітичні дослідження достовірно свідчать про розповсюджену практику приховування, у першу чергу Національною поліцією вже вчинених кримінальних правопорушень, які не розкриті, оскільки нею реєструються лише ті, за якими встановлено особи, що їх учинили»[3].

На етапі теоретичного аналізу латентної злочинності важливим завданням є розгляд видів та типів злочинів. Так, на думку В. Н. Бурлакова та Н. М. Кропачева, за ступенем латентності, злочини можна розрізняти:

- мінімально латентні злочини: вбивство, розбій, тяжкі тілесні ушкодження, теракти та ін.;
- злочини із середньою латентністю: крадіжки, зґвалтування та ін.;
- злочини з максимальною латентністю: хабарництво, браконьєрство, незаконне носіння вогнепальної та холодної зброї, злочини у податковій сфері [4].

Отже, запропонована класифікація видів латентних злочинів є достатньо умовною та не відображає специфіки прихованості, невизначеності, що важливо розуміти при з'ясуванні причин латентної поведінки індивіда.

Інший, більш цікавий підхід та основу для класифікації запропонував кримінолог Р. Акутаєв. Евристично важливим для подальшого аналізу є те, що дослідник поділив латентні злочини на чотири види, враховуючи роль суб'єкта та об'єкта скоєння злочину:

- 1) злочини, про скоєння яких може не знати ніхто, включаючи й самого правопорушника (необережні, ситуативні злочини);
- 2) злочини, про які потерпілі не повідомляють через незацікавленість у їх виявленні;
- 3) «злочини без жертв», коли нікому повідомляти в компетентні органи (екологічні злочини);
- 4) злочини, які відомі дуже вузькому колу осіб, заінтересованих у його приховуванні [1].

Не менш важливим питанням при концептуалізації поняття латентної злочинності є з'ясування факторів, що сприяли правопорушенню, яке з тих чи інших причин не встановлено, не виявлено і тому не було відображено в офіційному обліку. Цих факторів може бути безліч. Починаючи від просто людського фактору, соціальних, соціально-психологічних та закінчуючи примітивно бюрократичними, якщо акцентувати увагу на специфіці діяльності представників правоохоронної сфери. Іншу групу факторів становлять ті, що стосуються особистості злочинця, – соціально-психологічні. І третя група факторів, на наш погляд, достатньо важлива – це соціальна реальність. Маємо на увазі соціокультурну толерацію різних видів злочинів, унормування в суспільній свідомості видів злочинів (наприклад, хабар).

Що стосується зауважень до роботи правоохоронних органів, дійсно, українське суспільство не завжди задоволено працею Національної поліції. Інституційні реформи відбуваються поступово та не завжди мають позитивний ефект для суспільства. Довіра населення до правоохоронних органів, зокрема поліції, зростає помірковано, через це, жертва, на яку було скоєне протиправне посягання, не завжди сприятиме роботі поліцейських.

Одним із позитивних механізмів, який започатковано з процесами реформи поліції, – це регулярні опитування громадської думки стосовно діяльності безпекових інституцій. Що стосується рівня довіри до діяльності правоохоронних органів, то за даними опитування громадської думки Центром «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» за неповний рік зросла недовіра до Національної поліції та Служби безпеки України – для обох із 25 до 31% [5].

Водночас після подій революції Гідності громадянське суспільство достатньо активно реагує на злочинність та неправові дії окремих представників Національної поліції та правоохоронних структур загалом [2]. Тим самим громадянська спільнота (територіальна громада) виконує функцію соціально-політичного контролю за діяльністю правоохоронних структур, яка їй належить в демократичних суспільствах. І, як наслідок, має сприяти покращенню довіри та співпраці населення з представниками поліції та інших правоохоронних структур та зниження рівня злочинності.

Кожне правопорушення тяжіє до латентності. Кожен злочинець прагне до того, щоб його діяння не було засуджене, і, на жаль, не кожна жертва має змогу повідомити поліцію про скоєний злочин. Для злочинності та правопорушень є «нормою», коли одна зі сторін

(винний суб'єкт) приховує злочин. Але для деяких видів злочинності така «норма» поширюється на обидві сторони [6].

Приховування справжнього обсягу скоєних правопорушень втягне за собою суспільну небезпеку, яка полягає в тому, що:

- суттєво спотворює уявлення про реальний стан злочинності, ступінь достовірності прогнозів злочинності;
- послаблює результативність критеріїв злочинності;
- спричинює безперешкодне відтворення злочинності;
- породжує недовіру громадян до ефективності роботи правоохоронних органів щодо можливості забезпечити захист їхніх прав та свобод.

Отже, під латентною злочинністю в українському суспільстві слід розуміти сукупність факторів та обставин, людських переконань і вагань. Дослідження справжнього обсягу скоєних злочинів – складний процес, який вимагає серйозного наукового аналізу. Теоретичне дослідження та усвідомлення факторів, що обумовлюють латентну злочинність інститутами безпекової сфери, надає можливість розширення практичних дій стосовно процесів взаємодії правоохоронних структур та громадянського суспільства, формування правового суспільства, розробки ефективної системи фіксації злочинної поведінки.

1. Акутаев Р. М. К вопросу о методах измерения латентной преступности. *Государство и право*. 1998. № 7. С. 43-51.

2. «Зупинимо сафарі на Подолі». У Києві вийшли на протести проти поліцейського свавілля. URL : <https://hromadske.ua/posts/zupinimo-safari-na-podoli-u-kiyevi-vijshli-na-protesti-proti-policejskogo-svavillya-foto>.

3. Загальний стан злочинності та протидії їй на території України за 2020 рік (у порівнянні зі статистичними даними за 2013-2019 роки). URL: <https://naspravdi.today/uk/2021/04/02/zahalnyy-stand-zlochynnosti/>.

4. Криминология : учебник для вузов ; под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 304 с.

5. Недовіра до поліції та СБУ зростає, у НАБУ – найкраща динаміка за рік. *Українська правда*. 23.06.2021. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2021/06/23/7298143/>.

6. Рущенко И. П. Латентные социальные процессы: теоретические и практические аспекты исследований наркомании. *Социс*. 1999. № 10. С. 34-43.

Олег ЛЕВІН

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
(м. Дніпро, Україна),
кандидат історичних наук, доцент

Олег ПОПЛАВСЬКИЙ

в.о. завідувача кафедри військової підготовки
Університету митної справи та фінансів
(м. Дніпро, Україна),
кандидат історичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ІРЕДЕНТИСТСЬКИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ

Вже вісім років в Криму і на Донбасі відбувається реалізація потужного іредентистського проекту Російської Федерації стосовно нашої держави. Щоб надати своїм загарбницьким намірам переконливої аргументації, Кремль замасковує їх прагненням захистити інтереси так званих співвітчизників, які проживають у сусідніх державах. Така іредентистська політика, яку вже тривалий час проводить російське керівництво на пострадянському просторі, створює потужний конфліктогенний потенціал, загрожує миру і безпеці в центрі Європи.

Якщо розглядати генезис проблеми іредентизму, слід наголосити, що він виступає базовим чинником нестабільності на світовій політичній арені починаючи з кінця XIX століття. У практичному сенсі іредентизм є політичним рухом за приєднання до країни її історичних територій. Проявляється він в етнічній мобілізації, за якої порушується питання про возз'єднання території, на якій мешкає іредента, з титульною державою, у якій їхній етнос становить більшість. На відміну від діаспори, члени якої розсіяно проживають на території віддалених від їхньої історичної батьківщини держав, члени іреденти, як правило, компактно розселені в державах, що межують з їхньою історичною батьківщиною, особливо висока їхня концентрація в прикордонних, суміжних територіях. Історія пам'ятає багато прикладів різного роду «Третього рейху», «Великої Румунії», «Великої Сербії», «Великої Албанії» та ін. Сьогодні ми стали свідками народження доктрини «русскава міра», яка підживлює іредентистські настрої на території колишнього СРСР.

Актуальність теми розвідки полягає в тому, що, незважаючи на існування певної міжнародно-правової системи, яка передбачає недоторканність післявоєнних кордонів у Європі, Україна втратила частину своєї території внаслідок російської агресії саме на підставі розгортання іредентистських настроїв у Криму та на сході країни. При цьому політичним керівництвом РФ цей процес обгрунтовується як реалізація російською меншиною України права на самовизначення шляхом приєднання до іншої держави і діями щодо захисту російської іреденти. Тому вкрай актуальними постають питання створення відповідних міжнародно-правових механізмів, які повинні бути на захисті територіальної недоторканності кожної держави.

Іредентизм як одна з форм буття етносу в політичних реаліях виступає об'єктом дослідження представниками етнополітології. Напрацювання у дослідженні еволюції феномену іредентизму та закріплення цього поняття в нормах міжнародного права мають зарубіжні науковці Т. Амброзі, Е. Гелнер, Дж. Гоксек, Д. Горовіц, Д. Ландау, М. Сайдман, Н. Чейзен та інші. Серед російських дослідників іредентизм знайшов відображення у працях А. Аклаєва, Р. Бараш, О. Садохіна, В. Тураєва, В. Шабаєва та ін. Співвідношенням принципів права на самовизначення і територіальної цілісності держави приділяли увагу вітчизняні вчені М. Басараб, О. Теленко, О. Цибенко, І. Рафальський та ін.

Метою нашої публікації є аналіз міжнародно-правових механізмів, які повинні слугувати недопущенню радикалізації іредентистських настроїв в умовах серйозної кризи всієї сучасної системи міжнародних відносин.

Якщо розглядати історіографію питання, то треба підкреслити, що протягом століть іредентизм перебував за межами системи міжнародного права, оскільки в багатьох випадках вирішення міждержавних конфліктів відбувалося шляхом військових засобів у процесі приєднання тих чи інших територій. Вже наприкінці XIX – початку XX ст. рішеннями Гаазьких мирних конференцій 1899 і 1907 рр. були прийняті документи, які започаткували створення відповідної нормативно-правової системи. Це насамперед стосується Конвенції про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, в якій декларувалося, що держави, які підпишуть цю Конвенцію, погоджуються докласти усіх зусиль для забезпечення мирного вирішення міжнародних спорів. Крім того, в документі було сформульовано механізм залучення посередників в особі однієї чи кількох дружніх держав, описано повноваження міжнародного третейського суду та ін.

Перша світова війна призвела до створення Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин і Ліги Націй, яка захищала її принципи. Члени Ліги Націй зобов'язалися поважати і оберігати суверенні держави проти всякого зовнішнього вторгнення, територіальну цілісність і незалежність всіх членів організації. Але в цілому новостворена система не витримала випробувань часом, оскільки враховувала інтереси держав-переможниць і нехтувала інтересами інших державних утворень, які постали внаслідок розпаду імперій. На жаль, в тому числі, інтереси Української народної республіки. Аншлюс Німеччиною Австрії, окупація нею Судетської області Чехословаччини, анексія Радянським Союзом частини території Фінляндії та багато інших прикладів у 30-х рр. XX ст. продемонстрували фактичну недієздатність міжнародних механізмів забезпечення верховенства права у міжнародних відносинах.

У другій половині XX ст. з'явився цілий комплекс міжнародно-правових актів, які закріплювали принципи територіальної цілісності держав, непорушності їхніх державних кордонів. У Статуті Організації Об'єднаних Націй, яка була створена у 1945 р., було зазначено, що «всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості

або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [1].

Але, незважаючи на прийняття багатьох міжнародно-правових актів у післявоєнний час, поняття «іредентизму» не знайшло в них закріплення. Такими важливими документами стали Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14 грудня 1960 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Декларація про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 р. та ін. Практично в усіх цих документах були зафіксовані такі основоположні принципи, як вирішення державами міжнародних спорів мирними засобами, зобов'язання не втручатися у справи, які входять у компетенцію будь-якої іншої держави, обов'язок держав співпрацювати одна з одною, рівноправ'я і самовизначення народів, суверенної рівності держав [2]. Причому практично в кожному з цих документів зафіксовано «право самовизначення народів», яке сторони іредентистських конфліктів трактують так, як ним вигідно. Наприклад, у Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам зазначено, що всі народи мають право на самовизначення, і на підставі цього права вони можуть вільно встановлювати свій політичний статус і забезпечувати свій економічний, соціальний і культурний розвиток [3]. Цей принцип також закріплено у Декларації про право на розвиток від 4 грудня 1986 р., Віденської декларації 1993 р.

Принцип незмінності державних кордонів країн Європи закріплював і Гельсінський Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. У розділі «Непорушність кордонів» зазначено, що «держави-учасники розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони будуть, відповідно, утримуватися також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення і узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасника» [4].

Отже, документи авторитетних міжнародних організацій другої половини ХХ ст. фіксують одночасно як право націй на самовизначення так і принцип територіальної цілісності держави. Суперечливість норм міжнародного права часто-густо призводить до того, що сторони подібних конфліктів апелюють до одних і тих же документів. Цей існуючий парадокс дозволяв певний час уникати гострих міждержавних конфліктів або так чи інакше їх вирішувати. Проте наприкінці ХХ ст. після розпаду СРСР, СФРЮ було створено декілька прецедентів вирішення етнічних конфліктів (самопроголошення Косова, визнання деякими державами незалежності Абхазії, Південної Осетії та ін.), які призвели до порушення існуючого статус-кво у міжнародних відносинах. В таких умовах різко зросла роль Міжнародного Суду ООН як головного арбітра міждержавних конфліктів.

У сучасному світі втручання інших держав чи міжнародних організацій у внутрішні справи новоутворених держав є досить поширеним явищем, що підтверджує зацікавленість світової спільноти у врегулюванні територіальних питань. Анексія Росією українського Криму стала кричущим порушенням всіх міжнародно-правових документів, які були прийняті після Другої світової війни. У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. чорним по білому записано, що «жодні територіальні надбання, які є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними» [2]. Саме тому російську військову агресію і анексію Криму рішуче засудили Генеральна Асамблея ООН, Конгрес Ради Європи, Парламентська Асамблея Ради Європи та інші європейські інституції.

Отже, дослідивши стан міжнародно-правової бази, треба підкреслити, що норми міжнародного права, декларуючи принципи територіальної цілісності держави і непорушності її кордонів, переважно спрямовані на запобігання іредентизму, але не достатньо розроблені у питаннях реагування на спроби реалізації політики іредентизму. Слід зазначити, що на сьогодні поняття «іредентизм», взагалі, не закріплено у міжнародно-правових документах. Сьогодні, враховуючи випадок анексії Російською Федерацією українського Криму та Донбасу, міжнародній спільноті необхідно виробити більш чіткі і більш жорсткі механізми протидії іредентистській політиці і, взагалі, увести іредентизм у міжнародне правове поле.

1. Устав Организации Объединённых Наций и Статут Международного Суда (26 июня 1945 г.). URL : <http://dag.in.org/bitstream/handle/11176/387362/UNK-1.pdf?sequence=y>.

2. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединённых Наций, ГА ООН. Резолюция 2625 (XXV) (24 октября 1970 г.). URL : http://www.un.org/tu/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml.

3. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514(XV) (14 декабря 1960 г.). http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml.

4. Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. Заключительный акт. Хельсинки, 1975. URL : <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>.

Анна МАКСИМОВА

викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат наук з державного управління

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДТРИМАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У XXI столітті реалізація принципу верховенства права та дотримання національної безпеки є основними цінностями для побудови довгострокових відносин. Неможливо повірити, але побудована історично система цінностей була зруйнована 24 лютого 2022 році, що обумовило потребу перегляду систему безпеки на національному та міжнародному рівнях.

Відкритими складовими російської збройної агресії проти України, що розпочалася 2014 року, є [2, с. 20]:

1) захоплення Криму Росією у лютому-березні 2014 р. (з подальшою його анексією);

2) війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року, яка розпочалась зі створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами РФ так званих Донецької та Луганської народних республік;

3) російське вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 року, яке розпочалось після тривалого військового нагромадження та визнання Росією терористичних квазідержав «ДНР» та «ЛНР» як державних утворень.

Колишній радник російського президента А. Ілларіонов вважає, що датою початку війни слід вважати 20 лютого 2014, оскільки саме ця дата викарбувана на медалі «За повернення Криму», і, відповідно, першою силовою акцією — розстріл демонстрантів на Майдані Незалежності в Києві, який здійснювався, за твердженнями автора, за наказами та під керівництвом представників російського ФСБ. Подібну точку зору висловлює журналіст Ю. Колесніков [1, с. 29].

З перемогою Майдану, що суперечила геополітичним інтересам Росії, пов'язує початок війни також український історик В. Кравченко. На думку дослідника, Євромайдан «дещо сплутав карти кремлівським стратегам», і тому росіянами «був спішно «вийнятий із шухляди» План Б».

Український правознавець-міжнародник В. Василенко зазначає, що згідно зі ст. 2 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» (14 грудня 1974 року), «Застосування збройної сили державою першою на порушення Статуту ООН є *prima facie* свідченням акту агресії...» Згідно зі ст. 3 Резолюції для кваліфікації як акту агресії збройного нападу, який першою вчинила одна держава проти іншої, юридично не має значення, була війна формально оголошена чи ні. Отже, початком російської агресії слід вважати 27 лютого 2014 р., коли підрозділи спецназу Головного розвідувального управління Генштабу та 45-го окремого повітряно-десантного полку Збройних сил РФ захопили приміщення Верховної Ради та Ради Міністрів АРК, а військові частини кримського угруповання Збройних сил України стали об'єктом провокаційних нападів із дислокованих на півострові російських військових баз [1, с. 30].

23 березня 2014 генерал Ф. Брідлав, Верховний головнокомандувач об'єднаними збройними силами НАТО в Європі, заявив, що Росія використовує механізм створення зони «замороженого конфлікту» для того, щоб не допустити ту чи іншу країну на сході Європи до зближення із Заходом. Він, зокрема, зазначив, що внаслідок окупації Криму Росією, альянс уже не сприймає її як партнера.

Отже, підсумовуючи все вищенаведене та з урахуванням наведеної ситуації, актуалізується потреба дієвих механізмів покарання за порушення норм національного законодавства та норм міжнародного права з урахуванням історичного досвіду.

1. Василенко В. А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. *Український тиждень*. 2014. № 42 (362). С. 28-42.
2. Герасименко М. В., Мараєва В. В., Мацагор О.А. Національно-патріотичної підготовки особового складу Збройних сил України. Київ : Науково-дослідницький центр гуманітарних проблем Збройних Сил України. 362 с.

Anna MAKSYMOVA

lecturer of the social and humanitarian
disciplines department,
PhD in public administration

Samir ABBASOV

student of the Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs
(Dnipro, Ukraine)

ROLE OF NATIONAL SECURITY FOR THE RIGHTS AND FREEDOM OF CITIZENS

National Security of Ukraine – a set of legislative and organizational measures aimed at permanent protection of vital interests of man and citizen, society and the state, which ensures sustainable development of society, timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to national interests in law enforcement, on corruption, border activities and defense, migration policy, health care, education and science, science and technology and innovation policy, cultural development, freedom of speech and information security, social policy and pensions, housing and communal services, market financial services, protection of property rights, stock markets and securities, fiscal and customs policy, trade and business, banking services, investment policy, auditing, monetary and monetary policy, information protection, licensing, industry and agriculture, transport and communications, information technology, energy and energy conservation, the functioning of natural monopolies, subsoil use, land and water resources, minerals, environmental protection and other areas of public administration in the face of negative trends to create potential or real threats to national interests.

- National interests – vital material, intellectual and spiritual values of the people of Ukraine as the bearer of sovereignty and the only source of power in Ukraine, determining the needs of society and the state, the implementation of which guarantees state sovereignty of Ukraine and its progressive development;
- Threats to national security – existing and potentially possible phenomena and factors that endanger the vital national interests of Ukraine;
- Military organization of the state – a set of public authorities, military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, whose activities are under democratic civilian control by society and directly aimed at protecting Ukraine’s national interests from external and internal threats;
- Law enforcement agencies – public authorities, which are entrusted by the Constitution and laws of Ukraine to perform law enforcement functions.

According to Article 3 of the Law of Ukraine «On Fundamentals of National Security of Ukraine» of June 19, 2003, the objects of national security are:

- man and citizen – their constitutional rights and freedoms;
- society – its spiritual, moral and ethical, cultural, historical, intellectual and material values, information and environmental environment and natural resources;
- the state – its constitutional order, sovereignty, territorial integrity and inviolability.

The main principles of national security are:

- Priority of human and civil rights and freedoms;
- Rule of Law;
- Priority of contractual (peaceful) means in resolving conflicts;

- Timeliness and adequacy of measures to protect national interests to real and potential threats;
- Clear division of powers and cooperation of public authorities in ensuring national security;
- Democratic civilian control over the military organization of the state and other structures in the national security system;
- Use of interstate systems and mechanisms of international collective security in the interests of Ukraine [1].

Ukraine's national security is ensured by conducting a balanced state policy in accordance with duly adopted doctrines, concepts, strategies and programs in the political, economic, social, military, environmental, scientific and technological, information and other spheres. The choice of specific means and ways to ensure the national security of Ukraine is determined by the need for timely action, adequate to the nature and scale of threats to national interests.

The priorities of Ukraine's national interests are:

- guaranteeing the constitutional rights and freedoms of man and citizen;
- development of civil society, its democratic institutions;
- protection of state sovereignty, territorial integrity and inviolability of state borders, prevention of interference in the internal affairs of Ukraine;
- strengthening political and social stability in society;
- ensuring the development and functioning of the Ukrainian language as the state language in all spheres of public life throughout Ukraine, guaranteeing the free development, use and protection of Russian and other languages of national minorities of Ukraine;
- creation of a competitive, socially oriented market economy and ensuring constant growth of living standards and welfare of the population;
- preservation and strengthening of scientific and technological potential, approval of innovative development model; ensuring ecologically and technogenically safe living conditions of citizens and society, preserving the environment and rational use of natural resources;
- development of spirituality, moral principles, intellectual potential of the Ukrainian people, strengthening the physical health of the nation, creating conditions for expanded reproduction of the population;
- integration of Ukraine into the European political, economic, legal space, the development of equal mutually beneficial relations with other countries in the interests of Ukraine [2].

So, summing up all the above, national security and the rights and interests of citizens are interrelated.

1. Different approaches to the definition of the Rule of Law. URL : <http://www.revision-notes.co.uk>.

2. Report on the Rule of Law: Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session, Venice, 25–26 March, 2011. Study №512/2009. 212 p.

Любов МІРОШНІЧЕНКО

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент

Данило АНДРЕЙЧУК

студент ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЛІНГВІСТИЧНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У сучасному суспільстві мова є унікальним засобом залучення людей до цінності духовної культури багатьох поколінь. Коли людина з раннього дитинства знайомиться з літературною, мистецькою, фольклорною спадщиною свого народу, вона все глибше розуміє його сутність та історію. Як відомо, спадщина стимулює кожну людину хоч якоюсь мірою займатися розвитком українського мовлення.

На сьогодні питання мовної самоідентифікації нації є доволі важливим. Актуальність обраної теми підтверджує те, що саме «вивчення мистецтва художнього слова, образотворчого, театрального, музичного мистецтва, усної народної творчості є найбільш ефективним засобом розвитку мовлення кожної особистості» [1, с. 68].

Ми глибоко переконані, що мова активізує емоційну та почуттєву сферу людини, викликає у неї пізнавальні процеси та створює духовний і творчий потенціал. Важливим фактором є те, що саме поєднання різних видів вивчення мови утворює можливості для найбільшого впливу на розвиток кожної особистості.

Вивчення і розвиток мови можливе лише через впровадження і використання спеціальної мовної системи, яка є законодавчо закріпленою та визнана Верховною Радою України.

Після проголошення незалежності України українська мова в країні розширила свої функції. Вона стала державною мовою, якою необхідно обов'язково використовувати в усіх сферах суспільного життя: у державних закладах, початкових, середніх та вищих навчальних закладах, дошкільних дитячих закладах, у пресі, видавництвах, радіо і телебаченні, у мистецьких гуртках та організаціях, продуктах кіностудії тощо.

Особливо гостро це питання постало після внесення змін до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який вніс певні корективи у сфери та обов'язок використання української мови, що, безумовно, є позитивним моментом для розвитку державної мови.

Українська мова бере на себе функції міжнаціонального спілкування в Україні. У різних країнах світу активізувалося вивчення української мови, які покликані готувати дипломатичні, комерційні та наукові кадри для роботи в Україні [2, с. 29]. Наприклад, вивчення української мови розпочалося в Китаї та Японії, де раніше її не було. Просвітницька та видавнича діяльність українською мовою також розширилася в колишніх радянських республіках, які стали незалежними державами. Українську мову нині вивчають у Казахстані, Молдові та Балтійських країнах.

Українська лінгвістика та термінологія інтенсивно збагачується такими запозиченнями:

- а) суспільно-політичні – інформація, імідж, конверсія, консенсус, оратор, застій;
- б) бізнес – бартер, купон, трейдер, інвестор, купон, маркетинг, менеджер, менеджмент, продаж, сертифікат, довіра, відвідування магазину;
- в) технічні – гліколь, дискета, ксерокс, принтер, факс;
- г) лікувальні – алопеція, ебола, синтанол;

Словник доповнено переважно термінами з англійської, німецької, французької та латинської мов. Терміни, запозичені останніми роками, відомі всіма розвинутими мовами. Зближення територіальних діалектів з українською літературною мовою триває.

Сучасний етап розвитку української мови відбувається в умовах загальної освіти населення, чому сприяє шкільна освіта, національна преса, радіо- та телепрограми.

Носій діалекту розуміє, що розмовляти літературною мовою поважніше, адже це

ознака освіченості людини, високого культурного рівня. Є усвідомлення того, що якщо ви говорите літературною мовою, ви зрозумієте один одного з будь-яким співрозмовником.

Літературна мова також вбирає елементи розмовної, які з часом стають літературною нормою. Наприклад, слова «хранитель», «бринза», «трембіта», «ялина» у 19 ст. були лише в гуцульських говірках, а тепер стали літературними завдяки творчості Юрія Федьковича, Івана Франка, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича та інших письменників.

Взаємодія літературної мови та територіальних діалектів є двостороннім процесом, але вплив літературної мови на окремі діалекти сильніший. Сучасна українська літературна мова характеризується підвищеною увагою до народних джерел, де є справжні замітники запозичень, некритично або штучно нав'язаних іноземними мовами.

Нова українська мова не поступається за функціональністю одній із найбагатших і найрозвиненіших мов світу. Її словниковий запас становить близько чотирьох мільйонів слів. І на сучасному етапі українська мова має тісні зв'язки – традиційні та нові – з різними мовами світу [3, с. 101].

Логіка наших міркувань підводить нас до такого висновку. Самоідентифікація українців має здійснюватися на різних рівнях, але основним аспектом у цьому процесі є мова. Розвиток української мови на цьому етапі залишається надзвичайно актуальним, адже в час збройної агресії та гібридної війни з боку Російської Федерації важливим є демонстрація своєї непохитності, єдності та мужності, яка знаходить свій вираз у різних сферах життя, зокрема в українській мові.

1. Баденкова В. Історія української літературної мови : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Миколаїв : 2017. 148 с.

2. Токар Л. К. Мова в самопізнанні й самотворенні українського народу. *Збірник наукових праць НДІУ*, том IX. Київ : 2019., С. 25-37.

3. Овчар І. В. Відновлення державотворчих процесів в Україні як чинник відродження національної та мовної самоідентифікації українців. *Збірник наукових праць НДІУ*, том IX. Київ, 2019. С. 95-103.

Анна МУНЬКО

доцент кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро Україна),
кандидат наук з державного управління

ЕФЕКТИВНІ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСАХ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Євроатлантична інтеграція України передбачає масштабний комплекс заходів щодо реформування усіх сфер суспільного життя, зокрема забезпечення якісних комунікацій та інформування населення щодо прогресу у відносинах Україна-НАТО та їх корисних результатів для нашої держави.

Попри тривалий період декларування прагнення України щодо вступу в Північноатлантичного альянсу, у суспільстві спостерігається неповне розуміння особливостей діяльності безпекової організації, що не дозволяє досягти єдиної суспільної позиції щодо цього питання.

Як реакція на вищезазначені виклики запроваджено ґрунтовні та дієві кроки до посилення комунікаційної підтримки процесів євроатлантичної інтеграції країни, зокрема застосовано стратегічний підхід. У 2021 році затверджено Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року [2]. Головний задум стратегії полягає в такому: просування євроатлантичної інтеграції не гаслами, а позитивними змінами в результаті реформ; здійснювати комунікацію на основі інформації про очікувані та досягнуті результати заходів, передусім у рамках Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО [1]; розширювати сприйняття євроатлантичної інтеграції за межі реформування виключно сектора безпеки і оборони.

Отже, мета Стратегії: «Українське суспільство та міжнародна спільнота знають та розуміють мету, зміст і практичну цінність змін у країні в рамках євроатлантичної інтеграції». Цілі: «представники органів державної влади та інших державних установ і організацій системно здійснюють комунікацію щодо реформ в рамках євроатлантичної інтеграції та їхньої практичної цінності для різних груп суспільства; представники органів місцевого самоврядування розуміють зміни в рамках євроатлантичної інтеграції України та здійснюють комунікацію щодо їхньої практичної цінності для громади; вітчизняні та іноземні засоби масової інформації регулярно висвітлюють актуальну інформацію щодо євроатлантичної інтеграції України; суспільство розуміє цінність державної політики євроатлантичної інтеграції України та підтримує пов'язані з нею зміни; міжнародна спільнота розуміє і підтримує державну політику євроатлантичної інтеграції України та відповідні реформи [2].

Отже, стратегічні комунікації у рамках поступу України до НАТО реалізуються шляхом ґрунтовної роботи на всіх рівнях публічної влади із усіма заінтересованими сторонами шляхом систематичного спілкування представників органів державної влади з різними групами цільової аудиторії щодо мети та змісту своєї діяльності у цьому напрямі.

Основою є комунікація у рамках Річної національної програми, що вбудовується навколо таких ключових інформаційних тез: Річна національна програма – для України, не для НАТО, а реформи в рамках цієї програми є основою процесу євроатлантичної інтеграції.

Комунікація у рамках Річної національної програми передусім передбачена для державного сектора, в другу чергу – для партнерів вітчизняних (зокрема, з громадських організацій) та іноземних, і лише в третю чергу – для українського суспільства та міжнародної спільноти. Важливо, щоб суспільство отримувало інформацію від мотивованих та підготовлених фахівців, які розуміють і підтримують процеси, щодо яких здійснюють комунікацію.

Інформаційна взаємодія всередині органів публічної влади та між ними відбувається на таких засадах:

- ефективний комунікаційний процес – це постійна взаємодія між комунікаційними та іншими підрозділами, проактивність «операційних» службовців – інтегральні комунікації;
- невід'ємний фактор державної ефективності – якісна комунікація державних установ зі своїми цільовими аудиторіями;
- обов'язковий елемент комунікації про впроваджені проекти – їх відповідність і приналежність до Річної національної програми.

Загальні підходи до планування та здійснення комунікацій полягають у такому:

- органічне поширення інформації щодо всіх аспектів річних національних програм під егідою Комісії Україна-НАТО;
- політика «єдиного голосу», що передбачає узгодженість комунікацій з певної тематики, спільний набір повідомлень – вироблення спільного викладу взаємопов'язаних подій;
- визначення осіб з тематики євроатлантичної інтеграції у державних органах, які повинні на регулярній основі спілкуватися із засобами масової інформації та іншими цільовими аудиторіями;
- регулярний моніторинг та публічне звітування державних установ про перебіг та виконання заходів;
- навчання та підвищення кваліфікації щодо здійснення комунікацій для працівників органів публічної влади;
- формування навичок кризових комунікацій;
- використання соціальних мереж, комунікаційних платформ та інших сучасних телекомунікаційних інструментів.

Розглядаючи форми, шляхи і методи ефективного комунікаційного забезпечення процесів євроатлантичної інтеграції, доцільно виділити аспекти:

- комунікаційні повідомлення повинні розроблятися на основі документів та заяв керівників органів публічної влади;
- необхідно забезпечити своєчасне реагування на запити ЗМІ та суспільства (цільових аудиторій), уникаючи зайвої бюрократії та зарегульованості;
- в основу комунікації покладається не маніпуляція, а інформаційна взаємодія з

цільовою аудиторією;

– вимоги Стратегії комунікацій євроатлантичної інтеграції повинні бути інтегровані в діяльність органів публічної влади усіх рівнів;

– в офіційних повідомленнях, інформаційних кампаніях та на веб-сайтах органів публічної влади, які беруть участь у реалізації Річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО, повинні розкриватися тези, відповідні до цілі, яку має досягти цей орган влади, установа чи організація;

– на кожну ціль, підціль і завдання Річної національної програми має бути сформована інформаційна картка з описом зрозумілою мовою контексту, історії та очікуваних наслідків досягнення, переліком заходів і результатів виконання пріоритетних завдань, зазначенням виконавців та співвиконавців (на рівні підрозділів державних установ), даними моніторингу та оцінювання виконання;

– обов'язковою є чітка атрибуція інформації державних установ та партнерів щодо реформ та заходів, що є частиною процесу євроатлантичної інтеграції України;

– використання позитивних історій змін у країнах, які приєдналися до НАТО за останні 30 років (за час незалежності України) через впровадження реформ, аналогічних заходам Річної національної програми.

Доцільним також є ув'язування повідомлень про успіхи на шляху до НАТО із зобов'язаннями Угоди про асоціацію з ЄС.

Отже, інформаційна взаємодія у рамках процесів євроатлантичної інтеграції України має будуватися навколо головної тези: Річні національні програми під егідою Україна-НАТО – це механізм підвищення ефективності діяльності окремих державних установ та держави в цілому, спрямованої на політичний, соціально-економічний та оборонно-безпековий розвиток країни, а мета реформ – не лише впровадження стандартів Альянсу та досягнення критеріїв членства, а й побудова більш ефективної держави, здатної гарантувати безпеку, права та добробут кожній людині.

1. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік: Указ Президента України від 11 трав. 2021 р. № 189/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>.

2. Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року: указ Президента України від 11.08.2021 № 348/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348/2021>.

Любов МІРОШНІЧЕНКО

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент

Оксана ВЕКЛЕНКО

студент ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЕКОНОМІЧНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

Економіка є найважливішою сферою життя суспільства і кожної окремої людини. Без економіки існування людського суспільства було б неможливим. Кожна людина щодня стикається з різними економічними явищами — це купівля товарів, отримання заробітної плати чи стипендії, використання грошей, отримання кредитів тощо. Такі економічні явища, як інфляція, податки, кризи, безробіття впливають на умови існування кожної людини. Крім того, існування багатьох видів злочинності також безпосередньо пов'язане з економікою. І що б людина не робила, їй не може бути байдужим стан економіки.

Економіка — це господарська діяльність суспільства, що включає відносини виробництва, споживання, обміну та розподілу. Сучасна економіка складається з різноманітних галузей, таких як промисловість, сільське господарство, енергетика, будівництво тощо, до складу яких входить багато різних підприємств і організацій. Усі вони

створюють певні товари та надають послуги, необхідні для задоволення наших потреб, які називаються споживчими товарами, а також засобами виробництва, без яких було б неможливо виробляти споживчі товари. Це обладнання для заводів і фабрик, а також сировина, з якої виготовляють різні речі [1, с. 65].

Таким чином, в сучасній економіці як споживачам, так і виробникам доводиться постійно приймати рішення в умовах обмеженості ресурсів. Люди обмірковують, на що витратити гроші. Виробники вирішують, яку продукцію випускати одночасно, відмовляючись виробляти будь-які інші продукти. Основною функцією економіки є задоволення потреб людини, створення таких благ, без яких неможливий розвиток суспільства за умов обмеженості ресурсів.

Економіка сучасного суспільства є складним і всеосяжним організмом, який забезпечує життєдіяльність і розвиток кожної людини й суспільства загалом. Економічна теорія — соціальна теоретична наука. Вона включає систему знань, пов'язаних із вивченням взаємовідносин між людьми в процесі їх економічного життя. Часто кажуть, що економіку як науку складно викладати. Лауреат Нобелівської премії Макс Планк (засновник квантової фізики) сором'язливо зауважив, що починав свою кар'єру економіста в різних країнах, але потім залишив цю професію, бо вона здавалася йому занадто важкою. Коли про це розповіли Бертрану Расселу, винахіднику сучасної математичної логіки, він зі здивуванням відповів, що відійшов від економіки, бо вона здавалася йому занадто простою. [2, с. 45]. Це говорить про те, що характер пізнання науки залежить від інтересу, який вона викликає в тієї чи іншої людини. Може здатися, що немає сенсу вчитися тому, з чим доводиться мати справу щодня. Але навіть якщо ми використовуємо певні економічні явища, це не означає, що ми знаємо, що таке гроші, товари, майно, і можемо приймати правильні економічні рішення (особливо на рівні країни в цілому). Якщо це не так, то згадаймо тих людей, про яких М. Салтиков-Щедрін писав: «Людина, яка бачить збірник законів у шафі, вважає себе юристом, людина, яка вивчала форму кредиту, називає себе фінансист». Крім того, в сучасному економічному житті постійно з'являються нові явища, такі як олігополія, капіталізація, доларизація, транзакційні витрати, зміст яких далекий. І навіть якщо ми нічого не знаємо про економічне явище, ми не завжди зможемо правильно оцінити його вплив [3, с. 56].

Вирішальною умовою поліпшення життя окремої людини, її сім'ї та суспільства є все більш висока потреба високоякісної продукції в процесі трудової діяльності людини. Завдяки цьому кожна людина може отримати від суспільства все більшу кількість товарів і послуг для задоволення своїх потреб. Благополуччя людини та її сім'ї вирішальною мірою залежить від результатів її господарської діяльності. Звідси випливає глибокий інтерес людей до економіки.

Як відомо, невід'ємною частиною життя людини й суспільства завжди була економіка, адже виникають певні економічні відносини, оскільки людина відрізняється від решти живого світу саме тим, що може змінювати світ відповідно до своїх потреб і пристосовуватися до умов життя, що її оточують. Людина усвідомлює мотиви своєї поведінки, ставить перед собою конкретні цілі й завдання та діє відповідно до них і власних можливостей, намагаючись досягти найкращого результату. Саме в цьому полягає основне завдання економіки. У процесі економічної діяльності людина розширює свій світогляд, підвищує рівень своїх знань та кваліфікації, стає фахівцем, формується як особистість, самореалізується й отримує суспільне визнання. Економічна сфера життя не тільки пов'язана із забезпеченням матеріальної основи існування людини, але й є джерелом її творчого, духовного та соціального розвитку.

Економіка створює каркас людської цивілізації, який тримає всі інші сфери людської діяльності: політика й ідеологія, культура й мораль, наука й духовна сфера. Люди можуть дозволити собі займатися політикою чи спортом, релігійною чи благодійною діяльністю, досліджувати планету в цілому, її океани та космічний простір, писати вірші та вивчати історичні проблеми, народжувати й виховувати дітей, думати про сенс життя чи інші моральні питання лише тому, що в економіці визрівають відповідні матеріальні передумови для цього. При цьому рівні політичного, соціального, духовного, культурного, науково-технічного розвитку людського суспільства (суспільства) цілком визначаються рівнем економічного розвитку [4, с. 105].

Економіка має безпосередній вплив на наше життя й відіграє вирішальну роль у визначенні державної політики. Економісти впливають на всі гілки влади. Стимулювання економічного зростання й забезпечення високої зайнятості за одночасного придушення

інфляції давно вже визнані сферами діяльності економістів, які працюють на уряд.

З початку існування людства завжди існувала потреба вивчення явищ та закономірностей розвитку людини як в минулому, так і сьогодні. Економіка надає нам ефективний і не обов'язково складний набір інструментів аналізу, які можна використовувати, щоб озирнутися назад і пояснити, чому було саме так і розуміти навколишній світ; дивитися в майбутнє, щоб ми могли передбачити наслідки великих політичних змін.

1. Економічна теорія: Політекономія : підруч. ; за ред. В. Д. Базилевича. 6-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2007. 719 с

2. Основи економічної теорії : підруч. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2008. 448 с.

3. Лановик Б., Лазарович М. Економічна теорія : курс лекцій. Київ : Вікар, 2006. 405 с.

4. Історія економічних вчень : навч. посібник ; за ред. В. Кириленка. Тернопіль : Економічна думка, 2007. 233 с

Олена ОРЛОВА

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

**РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У МІЖНАРОДНОМУ
ЗАХИСТІ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ**

На сьогодні права і свободи людини посідають найголовніше місце у системі становлення демократичної держави. Створюючи правову державу, згідно з міжнародно-правовими актами, необхідно одночасно з адаптацією вже існуючих законів приймати нові, узгоджені з міжнародним правовим полем, законодавчі акти. Важливо і те, що процес адаптації законодавства України вимагає злагодженої співпраці всіх гілок влади, в тому числі і правоохоронних органів.

Розглядаючи питання щодо ролі правоохоронних органів у міжнародному захисті прав і свобод людини, необхідно звернутися до таких понять як «правоохоронні органи» та «права людини».

Відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів належать органи прокуратури, внутрішніх справ, митні органи, органи Державної податкової служби, органи й установи виконання покарань, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони та інші, що здійснюють правозастосовні й правоохоронні функції [1].

Щодо визначення «прав людини», ми погоджуємося з думкою О. В. Петришина, за якою права і свободи людини і громадянина – це правові можливості (надбання), необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів [2].

Правоохоронні органи покликані приводити в дію механізм правової охорони. Робота правоохоронних органів насамперед полягає в захисті прав та свобод людини за національним законодавством та ратифікованими Україною міжнародно-правовими актами. Вони мають забезпечувати застосування заходів державного примусу, маючи на меті усунення перешкод для реалізації людиною й громадянином своїх прав та виконання обов'язків, поновлення їх порушених прав, свобод чи законних інтересів, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Одним із ключових правоохоронних органів є Національна поліція України. Саме так, адже не тільки для України, а й для всіх поліцейських структур демократичних держав Європи та й усього світу основним завданням є підтримання миру та безпеки, запобігання злочинам як спосіб захисту людських прав.

Поліція, як правоохоронний орган, відіграє величезну роль у становленні демократичної держави, забезпечуючи гарантованість, реалізацію, охорону й захист прав,

свобод і законних інтересів людини. Правоохоронні органи повинні гарантувати громадянам України та всім, хто перебуває на її території тимчасово, забезпечення відповідних умов реалізації їх прав і свобод. Держава має гарантувати основні права, свободи людини, відповідно до чинного законодавства та ратифікованих міжнародно-правових актів, що означає забезпечувати належні умови для користування ними, а також захищати їх від правопорушень. Правоохоронні ж органи, зі свого боку, повинні виконувати свої завдання неупереджено, у точній відповідності до закону.

Враховуючи викладене, можемо дійти висновку, що правоохоронні органи відіграють одну з найважливіших ролей, адже вони вирішують широке коло завдань, пов'язаних із захистом прав, свобод і законних інтересів громадян, які регламентовані не тільки у вітчизняному законодавстві, а й в міжнародно-правових актах.

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*, 1994, № 11, ст. 50.

2. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. : за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

Людмила РИБАЛЬЧЕНКО
доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук, доцент

ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ

Актуальним питанням сьогодення є гендерна рівність. Розглядаючи сутність цього питання, необхідно зазначити, що гендерна рівність має рівний правовий статус як для жінок, так і для чоловіків, кожен з них має рівні можливості для участі у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Правова рівність є одним із основних принципів правового регулювання, яке характеризує основні параметри функціонування демократичного суспільства. Принцип рівності прав і можливостей працівників є важливим принципом трудового права, який встановлює рівні обсяги трудових прав для всіх працівників, які перебувають в однаковому правовому становищі.

Були часи, коли роботодавці в оголошенні про вакансії на підприємствах вказували на певні вимоги до статі працівників та їхнього віку. Сьогодні така ситуація є дискримінацією під час прийому на роботу. Відповідно до чинного законодавства подібні дії роботодавців підлягають відповідальності.

Згідно з Конституцією України усі громадяни мають рівні права і свободи, у тому числі і на працю. Рівність прав жінок та чоловіків стосується і під час надання винагороди за результатами праці, встановлення відповідних пільг, надання соціального забезпечення, матеріальної винагороди та інше.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гарантується дотримання гендерної рівності і в соціально-економічній сфері, при працевлаштуванні, просуванні у кар'єрі, підвищенні кваліфікації, стажуванні, одержанні винагороди за працю, а також зайнятті підприємницькою діяльністю [1].

У Загальній декларації прав людини зазначено, що кожна працююча людина має право на справедливі та сприятливі умови праці, рівну оплату за рівну працю тощо. Заборона дискримінації у трудових відносинах закріплена у багатьох конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці.

Гендерна рівність передбачає рівні права для жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, а також їхню однакову значущість, можливості, обов'язки та участь у всіх сферах суспільного й особистого життя. Так само вона означає рівний доступ жінок і чоловіків до

ресурсів та розподіл цих ресурсів між ними.

«Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки» є основним документом щодо подолання гендерної нерівності і дискримінації у всіх її виявах. Важливим у цій стратегії є «подолання постійних гендерних прогалів у сфері зайнятості, оплати праці, бідності» [2]. Економічна незалежність та розширення прав і можливостей жінок є передумовою для забезпечення гендерної рівності та рівноправних і стійких суспільств.

У відповідності зі ст. 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» зазначено принцип про недопущення дискримінації в нашій державі. Тобто усі громадяни мають рівні права і свободи.

За ст. 21 Конституції України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Незважаючи на те що прогрес помітний, до реального досягнення рівноправ'я жінок та чоловіків на практиці ще далеко.

Метою гендерної рівності є виконання рішень Ради Європи (Парламентська асамблея, Конгрес місцевих та регіональних влад, Європейський суд з прав людини), консультативних органів та органів контролю, а також політики відбору та наймання персоналу мають підтримувати нову стратегію гендерної рівності та активно сприяти досягненню її мети та стратегічних цілей. Усім цим сторонам пропонують виявляти ініціативи в межах своїх відповідних мандатів та ресурсів.

Останніми роками забезпечується гендерна рівність у Збройних Силах України. Жінок-військовослужбовців в Україні починають сприймати як рідкісний феномен, який прагне втрутитися у чоловічу сферу, які добровільно опановують обраний фах та включаються в активну професійну реалізацію.

У 2014-2021 рр. кількість жінок у Збройних Силах України [3] зростає із 41112 до 57328 осіб (рис. 1).

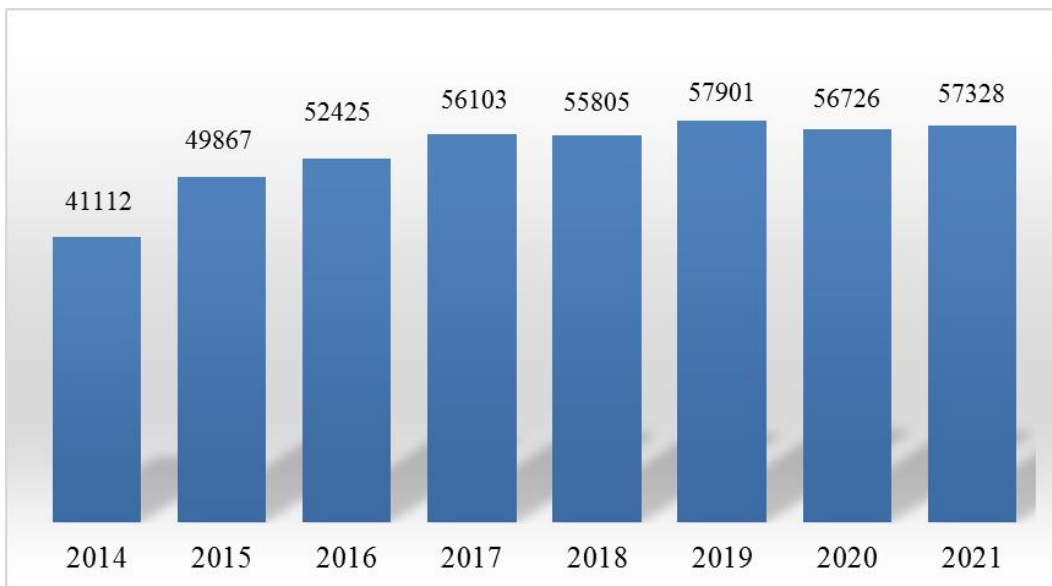

Рис. 1. Кількість жінок у ЗСУ у 2014-2021 рр.

В українській армії відбулися суттєві зміни, які стосуються жінок. Було створено посади для жінок-військовослужбовців – рядового, старшинського, сержантського, а також офіцерського складу. Тепер дівчата та жінки навчаються на спеціальностях та обіймають усе більше посад, які зовсім недавно були виключно чоловічими. На сьогодні кількість жінок, які перебувають на командних посадах, така: командирів взводів — 109, рот (батарей) – 12, начальників відділення (групи, служби) – 714, начальників відділів – 75, заступників начальників управлінь – 10, начальників управлінь – 5. Незабаром жінки зможуть претендувати на генеральські посади і звання.

Для військовослужбовців-жінок створюються відповідні умови в органах військового управління. За статистикою, кожний 20-й український миротворець – жінка.

У 2020 році загальна кількість жінок у ЗСУ становила 56726 осіб. У 2014-2020 рр. 13500 жінок отримали статус учасника бойових дій, 1632 жінки отримали державні нагороди. Офіцерок, які обіймають командні посади, налічується 925 особи. Кількість жінок, які взяли участь у міжнародних операціях з підтримки миру та безпеки у 2020 році, становила 11 осіб.

Фахівці визнають, що Міністерство оборони – єдине відомство, яке повністю взяло на себе виконання цілей партнерства із НАТО в гендерних аспектах військової служби. Створено якісний алгоритм, який охоплює всі аспекти, що відповідають згаданому національному плану. Передусім це забезпечення жінкам перспективи кар'єрного зростання відповідно до рівня освіти, досвіду і результатів службової діяльності.

Дослідження, які проведено урядом Швейцарії у партнерстві з ПРООН в Україні, показують, що у 2021 році, порівняно із 2018-2020 рр., свідчать про те, що загальна частка жінок на керівних посадах в Україні зросла до 40,5 %. Хоча цей показник і далекий від ідеального, проте він значно вищий, ніж середньосвітовий – 29 % – і вищий, ніж середній показник ЄС, де частка компаній з жінками на керівних посадах становить 35 %.

З огляду на чинне законодавство, в ЗСУ та інших військових формуваннях існує «особливе» ставлення до жінок, яке перешкоджає розвитку їхньої військової кар'єри, а також обмежує чоловіків у доступі до певних соціальних гарантій. Стрімке збільшення чисельності жінок в армії спонукає до вжиття системних заходів для врегулювання ситуації.

Питання встановлення та дотримання рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є особливо актуальним, з огляду на те що чисельність жінок в армії постійно зростає.

Отже, гендерна політика не самодостатня. Вона потребує поєднання з соціальною й іншими видами політики. Але гендерна політика може претендувати на своє оригінальне буття, оскільки в ній є інтерес суб'єктів – чоловіка й жінки, спрямований на її реалізацію. Вважається, що на законодавчому рівні можна прийняти права чоловіків та жінок військовослужбовців, такими, що є рівними у доступі до офіцерських посад, несення служби в добових нарядах як у сфері медичного забезпечення, соціального захисту та ін.

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України №2866-IV. URL : / <https://www.president.gov.ua/documents/2866-iv-3177>.

2. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL : https://dsa.court.gov.ua/userfile/s/media/new_folder_for_uploads/dsa/strat_coe.pdf.

3. Склад збройних сил України. URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnih-sil-ukraini/>.

Андрій САМОТУГА

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Одним із засобів забезпечення національної безпеки України, складовою якої є інформаційна безпека, є проведення комплексної державної інформаційної політики. Зазначене положення знайшло своє втілення у відповідному законодавстві.

Так, Законом України «Про національну безпеку» визначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [1].

Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» серед засад внутрішньої політики в гуманітарній сфері передбачено, зокрема, створення суспільного мовлення та надання державної підтримки національному інформаційному продукту, здійснення заходів щодо захисту національного інформаційного простору [2]. Закон

України «Про інформацію» до напрямків державної інформаційної політики відносить, зокрема забезпечення, інформаційної безпеки України та сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [3], однак не містить визначення поняття інформаційної політики.

Втім суттєвою прогалиною чинного законодавства є відсутність чітко визначеного переліку суб'єктів інформаційної політики. Тоді як Закон України «Про інформацію» містить лише умовний перелік суб'єктів інформаційних відносин, що значно відрізняється від поняття суб'єктів інформаційної політики, до яких, як вважаємо, належать виключно суб'єкти владних повноважень, на відміну від фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян, які є суб'єктами інформаційних відносин.

Більше того, сучасні умови ведення РФ широкомасштабної не лише гібридної (економічної, інформаційно-гуманітарної), а переважно вже суто збройної війни проти України вимагають належного та своєчасного реагування (в тому числі санкційного (обмежувального) характеру) з боку компетентних органів держави на прояви ворожих інформаційних та дезінформаційних спецоперацій проти України, які передують та супроводжують військові, в чому держава-агресор за десятки останніх років активно вправлялася.

Аналіз останніх подій свідчить, що найбільш дієвим суб'єктом у цій сфері виявляється конституційний орган, а саме очолювана Президентом України Рада національної безпеки і оборони України, діяльність якої також визначається спеціальним актом, що має силу закону.

Так, згідно із Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» зазначений координаційний орган, зокрема, приймає рішення щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у політичній, економічній, соціальній, воєнній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах, заходів політичного, економічного, соціального, воєнного, науково-технологічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України [4].

Наведені положення, як вважаємо, цілком засвідчують особливе місце РНБО у системі суб'єктів державної інформаційної політики. На підтвердження цього висновку варто зазначити ще один важливий програмний документ, схвалений РНБО 15 жовтня 2021 р. та введений в дію Указом Президента України від 28 грудня 2021 року – Стратегія інформаційної безпеки. Першою стратегічною ціллю нею визначено протидію дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Досягнення зазначеної цілі здійснюватиметься, зокрема, шляхом ефективної взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства при формуванні та реалізації державної політики в інформаційній сфері.

Механізм реалізації зазначеної та решти цілей і завдань Стратегії полягає в такому:

– РНБО України відповідно до Конституції України та у встановленому законом порядку здійснює координацію діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері, зокрема з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації;

– Кабінет Міністрів України: забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує інформаційний суверенітет, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері; розробляє та затверджує план заходів з реалізації Стратегії, на основі якого відповідні органи виконавчої влади реалізують заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки;

– органи державної влади у взаємодії з органами місцевого самоврядування, Центром протидії дезінформації та інститутами громадянського суспільства забезпечують реалізацію Стратегії згідно з планом заходів, який затверджується Кабінетом Міністрів України;

– центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері: здійснює в межах компетенції нормативно-правове регулювання у сфері інформаційної безпеки України; визначає перспективи та

пріоритетні напрями розвитку у сфері інформаційної безпеки України; разом із Міністерством закордонних справ України сприяє популяризації та формуванню позитивного іміджу України у світових інформаційних ресурсах та національних інформаційних ресурсах іноземних держав з метою захисту її політичних, економічних та соціально-культурних інтересів, зміцнення національної безпеки і відновлення територіальної цілісності України [5].

Отже, серед визначених у Стратегії суб'єктів інформаційної політики пріоритетна роль відведена саме РНБО як конституційному координаційному органу у сфері національної безпеки.

Окрім нормотворчої діяльності, як от розробка та схвалення програмних документів в інформаційній сфері (доктрини, стратегії), РНБО також вживає заходів цілеспрямованого індивідуального характеру з метою виявлення та своєчасної нейтралізації інформаційних загроз Україні.

Так, Законом України «Про санкції» санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій приймається Радою національної безпеки та оборони України, вводиться в дію указом Президента України та затверджується протягом 48 годин з дня видання указу Президента України постановою Верховної Ради України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту прийняття постанови Верховної Ради України і є обов'язковим до виконання [6].

На виконання зазначеного закону починаючи з 2015 року РНБО було прийнято понад 50 рішень про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до фізичних та юридичних осіб, діяльність яких становить небезпеку для України, зокрема в інформаційній сфері. Наприклад, рішенням РНБО від 02.02.2021 застосовано обмежувальні заходи (санкції) до таких юридичних осіб: ТОВ «Аріадна ТВ», ТОВ «Новий Формат ТВ», ТОВ «ТВ Вибір», ТОВ «Телерадіокомпанія «112-ТВ», ТОВ «Лідер ТВ», ТОВ «Партнер ТВ», «Новини 24 години», ТОВ «Нові комунікації» [7].

Рішенням РНБО від 16.02.2022 нею було застосовано обмежувальні заходи до 16-и фізичних та юридичних осіб, зокрема щодо А. Шарія та ТОВ «Інформаційне агентство «Шарій.нет». Відповідно до Закону України «Про санкції» на них накладено такі санкції: блокування активів – тимчасове обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном (повне блокування, окрім зняття коштів на утримання малолітніх дітей у розмірі прожиткового мінімуму); обмеження торговельних операцій (повне припинення, окрім здійснення покупок на утримання малолітніх дітей у розмірі прожиткового мінімуму); обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України (повне припинення); запобігання виведенню капіталів за межі України; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами; заборона участі у приватизації, оренді державного майна резидентами іноземної держави та особами, які прямо чи опосередковано контролюються резидентами іноземної держави або діють в їх інтересах; заборона або обмеження заходження іноземних невійськових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України; заборона видачі дозволів, ліцензій Національного банку України на здійснення інвестицій в іноземну державу, розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах на території іноземної держави; припинення видачі дозволів, ліцензій на ввезення в Україну з іноземної держави чи вивезення з України валютних цінностей та обмеження видачі готівки за платіжними картками, емітованими резидентами іноземної держави; заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності; позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення; інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, установленим Законом України «Про санкції» (блокування Інтернет-провайдером доступу до веб-ресурсів/сервісів, розміщених на доменах та субдоменах, інших веб-ресурсів/сервісів, які забезпечують доступ до порталу (товарного знака, його графічного відтворення), веб-ресурсу/сервісу, аналогічного (ідентичного) за змістом, а також обмеження провайдером електронних послуг (службами соціальних мереж) доступу з

території України до контенту, розміщеного на веб-сторінках/у каналах www.youtube.com, www.facebook.com, twitter.com) [8].

Отже, РНБО своїми рішеннями більш оперативно реагує на інформаційні загрози Україні, вживаючи заборонні та обмежувальні санкції, оминаючи при цьому звернення до суду, як це передбачено стосовно повноважень іншого конституційного органу – Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Нацрада). Основними її повноваженнями є контроль і нагляд за дотриманням законодавства у сфері телерадіомовлення, його ліцензування та державна реєстрація телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги [9].

Стосовно санкцій, що застосовує Нацрада, то спеціальний закон відсилає до іншого профільного закону, в якому зазначено, що санкції за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення застосовуються за рішенням суду або, у встановлених цим Законом випадках, за рішенням Нацради. Нацрада може застосовувати до телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги такі санкції: оголошення попередження; стягнення штрафу; анулювання ліцензії на підставі рішення суду за позовом Національної ради. При цьому рішення про оголошення попередження приймається у разі першого порушення законодавства чи умов ліцензії телерадіоорганізацією або першого порушення законодавства провайдером програмної послуги [10]. Як впливає з наведеного, ускладнений, ступеневий порядок застосування зазначених інформаційно-правових санкцій є важливою гарантією дотримання свободи слова як ключового принципу демократичної, правової держави.

Таким чином, можна вважати, що санкційні рішення РНБО в інформаційній сфері стосуються призупинення (але на невизначений термін), а не закриття мовлення телерадіоорганізаціями, що в подальшому ви виключає відновлення їхньої діяльності після усунення ними виявлених порушень законодавства про інформацію, зокрема, та національну безпеку, ввзагалі.

Окрім РНБО спеціального висвітлення потребує решта суб'єктів державної інформаційної політики – насамперед центральних органів виконавчої влади, діяльність яких визначається здебільшого підзаконними нормативними актами.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241.

2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 40, ст.527

3. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650.

4. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

5. Стратегія інформаційної безпеки : затв. Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL : <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5203.html>.

6. Про санкції : Закон України від 14.08.2014. *Відомості Верховної Ради України*, 2014, № 40, ст.2018

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.02.2021 «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : введено в дію Указом Президента України від 02.02.2021 № 43/2021. URL : <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4801.html>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : введено в дію Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 57/2022. URL : <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5265.html>.

9. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення : Закон України від 23.09.1997. *Відомості Верховної Ради України*, 1997, № 48, ст. 296.

10. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993. *Відомості Верховної Ради України*, 1994, № 10, ст. 43

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ПОНЯТТЯ АКТ ОФІЦІЙНОГО
ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД**

Нагальна потреба пізнання акта офіційного тлумачення норм права як самостійного явища правової дійсності в усій багатоманітності його проявів, вимагає розробки науково обґрунтованих підходів до класифікації однойменної загальнотеоретичної категорії. На цій проблемі акцентував увагу у свій час академік Ю. Тодика. Вчений, зокрема, зазначав, що правова природа, види та вимоги до актів тлумачення права в українській юридичній літературі серйозно не досліджувались, а необхідність у цьому є, і до того ж досить велика [4, с. 89].

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету уточнити існуючі та запропонувати низку нових підходів до класифікації категорії акт офіційного тлумачення норм права. Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання такого загальнонаукового методу пізнання, як аналіз, що передбачає поділ цілого (в межах цього дослідження – родового поняття акт тлумачення норм права, що має найбільший обсяг) на складові частини (видові поняття з меншим обсягом).

Проблема видової диференціації категорії акт офіційного тлумачення норм права не нова для правничої науки. Вагомий внесок у її розробку належить таким фахівцям у галузі загальнотеоретичної юридичної науки, як Ю. Ведернікову [1], Ю. Власову [2], П. Рабіновичу [3], Ю. Тодиці [4], Г. Христовій [5] й ін. Водночас її не можна вважати остаточно вирішеною через обмеженість підходів до видової диференціації досліджуваного поняття та їхню недосконалість, а подекуди і суперечність.

Уважаємо, що існуюча в сучасній правничій науці класифікація досліджуваного поняття має бути доповнена такими новими підходами.

1. За онтологічним статусом у національній правовій системі пропонується розрізняти такі види досліджуваного поняття: акт тлумачення норм права, що являє собою волевиявлення інтерпретатора, об'єктивоване в окремому юридичному документі; акт тлумачення норм права, що являє собою волевиявлення інтерпретатора, об'єктивоване в мотивувальній частині іншого за своєю юридичною природою правового акта, що має персоналізований характер; акт тлумачення норм права, що в правовій дійсності об'єктивується у вербальній, тобто словесній формі.

2. Залежно від того, наскільки правильно (адекватно) відображена в інтерпретаційному акті воля суб'єкта правотворчості: а) акти правильного (адекватного) відображення волі суб'єкта правотворчості; б) акти, в яких неправильно відображена чи навіть викривлена воля суб'єкта правотворчості. Такі правові акти є дефектними за своїм змістом. Наведений підхід до видової диференціації досліджуваного поняття має не лише суто теоретичне, але й важливе практичне значення, адже помилки у з'ясуванні та роз'ясненні волі суб'єкта правотворчості мають своїм наслідком дефекти у правозастосуванні. З цього приводу Ю. Тодика наголошує: «Бажано щоб акти офіційного та неофіційного тлумачення були вільні від помилок» [4, с. 93].

3. Сучасна правова доктрина розглядає тлумачення норм права як ефективний спосіб розв'язання правових колізій. Проте, як свідчить юридична практика, сама ж правоінтерпретаційна діяльність доволі часто стає джерелом вищезгаданого деструктивного явища правової дійсності. Саме цим можна пояснити ухвалення юрисдикційними органами різних за своїм змістом рішень у аналогічних справах. Зважаючи на цей факт, обґрунтовано вважаємо видову диференціацію категорії акт тлумачення норм права залежно від їх ролі у розвитку правових колізій. За цим критерієм пропонуємо розрізняти: а) акти тлумачення норм права, що спричиняють правові колізії, причому як правороз'яснювальні, так і правозастосовні; б) акти тлумачення норм права, роль яких зводиться до подолання правових колізій.

Як свідчить юридична практика, на ступінь ефективності нормативно-правових і

правозастосовних актів у механізмі правового регулювання суспільних відносин значною мірою впливає факт наявності або відсутності формально-обов'язкового волевиявлення органів публічної влади (їхніх посадових і службових осіб), що здійснює інформаційний вплив на свідомість право-дієздатних суб'єктів права шляхом роз'яснення змісту приписів загального й індивідуального характеру, а також нетипових правових розпоряджень. Тому не позбавлена сенсу видова диференціація інтерпретаційно-правових актів за способом зв'язку з правовою дійсністю на такі види: 1) позитивні, наявність яких підвищує дієвість нормативно-правових і правозастосовних актів; 2) негативні, відсутність яких знижує ефективність нормативно-правових та індивідуально-правових актів.

Отже, уточнена й збагачена новими підходами класифікація категорії акт тлумачення норм права може бути відображена через сукупність таких суджень про підстави для її здійснення та багатоманітність форм прояву досліджуваного явища правової дійсності:

1) за сферою дії виокремлюють: а) нормативні інтерпретаційно-правові акти; б) казуальні інтерпретаційно-правові акти;

2) за «авторством» норми права, що є предметом тлумачення, розрізняють: а) акти автентичного тлумачення та б) акти делегованого (легального) тлумачення;

3) за суб'єктами, які здійснюють офіційну інтерпретацію норм права, виокремлюють: а) акти державних органів; б) акти органів місцевого самоврядування; в) акти посадових і службових осіб органів публічної влади;

4) залежно від об'єктивованої в нормах права волі суб'єкта правотворчості як об'єкта тлумачення розрізняють: а) акти, в яких визначено волю парламенту; б) акти, в яких з'ясовано та роз'яснено волю глави держави; в) акти, в яких інтерпретовано волю уряду та ін.;

5) за предметом правового регулювання («галузевою» ознакою) виокремлюють: інтерпретаційні акти конституційного, цивільного, трудового, цивільно-процесуального, кримінально-процесуального й інших галузей приватного та публічного права;

б) за предметом тлумачення розрізняють: а) акти тлумачення норм права (в єдності їх змісту та зовнішньої форми виразу); б) акти тлумачення нетипових правових розпоряджень, які лише умовно визнаються нормами права, адже не являють собою правила поведінки; в) акти тлумачення окремих фрагментів нормативно-правових приписів як словесної форми вираження правових норм;

7) за здійснюваними в єдності з нормативно-правовим і правозастосовним актами функціями виокремлюють: а) регулятивні й б) охоронні інтерпретаційно-правові акти;

8) за способом їх ухвалення розрізняють: а) акти тлумачення, ухвалені колегіально; б) акти тлумачення, ухвалені на основі єдиноначальності;

9) за сферою його дії (буття) виокремлюють: а) інтерпретаційно-правові акти, що в єдності з нормами права, зміст яких роз'яснюється, поширюють свою дію на економічну сферу; б) інтерпретаційно-правові акти, що в єдності з нормами права, зміст яких роз'яснюється, поширюють свій вплив на політичну сферу; в) інтерпретаційно-правові акти, що в єдності з нормами права, зміст яких роз'яснюється, поширюють свою дію на культурну сферу; г) інтерпретаційно-правові акти, що в єдності з нормами права, зміст яких роз'яснюється, поширюють свій вплив на сімейну сферу; г) інтерпретаційно-правові акти, що в єдності з нормами права, зміст яких роз'яснюється, поширюють свою дію на екологічну сферу;

10) залежно від території, на яку поширюється їх дія, пропонується розрізняти: а) інтерпретаційні акти загальнодержавної дії; б) інтерпретаційні акти республіканської дії; в) інтерпретаційні акти місцевої (локальної) дії;

11) за строками дії акти тлумачення норм права диференціюють на постійні й тимчасові;

12) за колом суб'єктів (адресатів) пропонується розрізняти інтерпретаційно-правові акти, адресовані: а) фізичним особам; б) юридичним особам; в) соціальним спільнотам; г) державі;

13) за найменуванням (назвою) інтерпретаційні акти набувають таких юридичних форм: а) рішення; б) постанови; в) ухвали; г) указу, г) наказу, д) інформаційного листа й ін.;

14) залежно від ступеня складності логіко-лінгвістичної структури інтерпретаційно-правового акта як юридичного документа розрізняють відносно прості й досить складні акти;

15) залежно від результатів правотлумачної практики розрізняють: а) акти буквального (адекватного) тлумачення; б) акти обмежувального тлумачення та в) акти розширювального тлумачення;

16) за критерієм залежності від структурного елемента норми права, що тлумачиться, пропонується розрізняти: а) акти тлумачення гіпотези норми права; б) акти тлумачення диспозиції норми права; в) акти тлумачення санкції норми права; г) акти тлумачення мети правових норм;

17) за онтологічним статусом у національній правовій системі пропонується виокремлювати такі різновиди досліджуваного поняття: а) акт тлумачення норм права, що являє собою волевиявлення інтерпретатора, об'єктивоване в окремому юридичному документі; б) акт тлумачення норм права, що являє собою волевиявлення інтерпретатора, об'єктивоване в мотивувальній частині іншого за своєю юридичною природою правового акта, що має персоніфікований характер; в) акт тлумачення норм права, що в правовій дійсності об'єктивується у вербальній, тобто словесній формі;

18) залежно від того, наскільки правильно (адекватно) відображено в інтерпретаційному акті волю суб'єкта правотворчості, запропоновано розрізняти: а) акти правильного відображення волі суб'єкта правотворчості; б) акти, в яких неправильно відображено чи навіть викривлено волю суб'єкта правотворчості;

19) залежно від ролі інтерпретаційно-правових актів у розвитку юридичних колізій, обґрунтовано вважаємо їх диференціацію на такі різновиди: а) акти тлумачення норм права, що спричиняють правові колізії, причому як правороз'яснювальні, так і правозастосовні; б) акти тлумачення норм права, роль яких зводиться до подолання правових колізій;

20) за способом зв'язку з правовою дійсністю запропоновано акти тлумачення норм права поділяти на такі види: а) позитивні, наявність яких підвищує дієвість нормативно-правових і правозастосовних актів та б) негативні, відсутність яких знижує ефективність нормативно-правових та індивідуально-правових актів.

1. Ведерніков Ю. А. Тлумачення норм права. *Теорія держави і права* : підручник / за заг. ред. Ю. А. Ведернікова. Дніпро : «Ліра ЛТД», 2017. С 296-313.

2. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 180 с.

3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. вид. 5-те, зі змінами. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

4. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія. Харків : Факт, 2001. 328 с.

5. Христова Г. О. Інтерпретаційно-правовий акт. *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків : Право, 2016. Т. 3 С. 197-198.

Лілія СЕРДЮК

доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН «ПРИТУЛОК В УКРАЇНІ»: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Важливим завданням правничої науки є встановлення, а у разі необхідності й уточнення її понятійно-категоріального апарату та термінологічного ряду. Однією з його складових є терміно-поняття «притулок в Україні». Тож при підготовці тез цієї доповіді автор поставив за *мету* з'ясувати смислове навантаження вищезгаданого словосполучення.

Досягнення визначеної мети зумовлює необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1) семантичного методу пізнання, що ґрунтується на аналізі мовних одиниць із погляду їх змістовно-сислового значення в мікроконтексті чи в тексті загалом. У межах цього дослідження такою одиницею виступають слово «притулок» та словосполучення «притулок в Україні»;

2) герменевтичного та спеціально-юридичного методів пізнання, що ґрунтуються на використанні правил і прийомів тлумачення юридичних текстів, у яких уживано слово

«притулок», а також інші юридичні терміни, що знаходяться із ним у граматичному та логічному взаємозв'язках.

Термін «притулок» походить від латинського слова «asylum», що означає «недоторканне місце». Вищенаведене трактування цього слова свідчить про те, що притулок, як соціальне явище, має територіальний і просторовий виміри. Таке недоторканне місце існує у певний час і має відповідні територіальні межі.

На підтвердження цієї тези звернемося до актуальної інформаційно-довідкової літератури, зокрема Великого тлумачного словника сучасної української мови, укладачем і головним редактором якого є В. Т. Бусел. У згаданому джерелі термін «притулок» тлумачиться в таких значеннях:

1) місце, де можна перебути якийсь час, відпочити; місце, де можна сховатися або сховати когось від кого-, чого-небудь; захисток, укриття; місце, де хто-небудь може постійно жити, де йому забезпечено догляд і т. ін.; житло, оселя; місце розради, втіхи для кого-небудь;

2) право на проживання, що надається якою-небудь державою іноземним громадянам, які зазнають переслідувань у себе на батьківщині;

3) заклад для утримання та виховання сиріт і безпритульних дітей; заклад для утримання немічних або старих людей, переважно однаків [6, с. 954].

У контексті порушеного питання, яке намагатиметься розв'язати автор, з-поміж трьох вищенаведених значень терміна «притулок» заслуговує на увагу лише друге, адже саме в ньому відображено юридичний аспект досліджуваного соціально-правового явища.

У Юридичній енциклопедії наведено два трактування цього слова, причому обидва з погляду саме правничої науки. Зокрема, юридичний термін «притулок» уживається в таких значеннях:

1) інститут міжнародного і внутрішньодержавного (національного) права, за змістом якого фізична особа (іноземний громадянин або особа без громадянства) набуває можливості легально і на невизначений строк перебувати на території держави, яка гарантує їй безпеку і забезпеченість основними правами та свободами, з метою уникнути переслідування в іншій країні за політичні чи релігійні переконання, зайняття науковою діяльністю або з подібних причин;

2) право фізичних осіб звертатися до іншої держави за наданням можливості в'їзду та проживання з метою уникнути переслідування у своїй країні і користування такою можливістю, а також право держави надавати їм відповідну можливість (право притулку) [7, с. 141].

Аналіз вищенаведених трактувань юридичного терміна «притулок» свідчить про можливість його двохаспектного розуміння залежності від конкретного контексту: в аспекті об'єктивного права (позитивного права або права держави), для якого властива риса системності, притулок (а точніше, право притулку – авт. Л. Сердюк) являє собою інститут міжнародного та національного права, норми якого визначають підстави, умови та порядок надання міжнародного захисту на території держави, а також коло потенційних учасників правовідносин, у межах яких реалізується суб'єктивне право іноземців та осіб без громадянства на отримання такого захисту в Україні; з погляду юридичного змісту вищезгаданих правовідносин, право притулку є гарантованою Основним Законом держави можливістю іноземців та осіб без громадянства звертатися до Української держави за наданням захисту на її території з метою уникнути переслідування у своїй країні, а також повноваження компетентних державних органів надавати їм відповідну можливість (тобто, право притулку).

Принагідно відзначити, що норми цього інституту знайшли своє закріплення як у міжнародних договорах, так і національному законодавстві. У цьому дослідженні ми обмежимо предмет наукового аналізу лише положеннями чинного національного законодавства, а також об'єктивованими результатами нормо-проекування, що не набрали чинності.

Термін «притулок», як правило, вживається в законодавчих актах Української держави, що є джерелами галузі конституційного права. Зокрема, ч. 2 ст. 26 Конституції України містить припис, за яким іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом [1].

Незважаючи на нагальну необхідність законодавчої регламентації такого порядку, дотепер відповідний законодавчий акт Верховною Радою України не ухвалено.

Пункт 26 ч. 1 ст. 106 Основного Закону Української держави наділяє Президента України у тому числі і правом прийняття рішення про надання притулку в Україні [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без

громадянства» іноземці та особи без громадянства, яких визнано біженцями в Україні або яким надано притулок в Україні, вважаються такими, які постійно проживають на території України з моменту визнання біженцем в Україні або надання притулку в Україні. Постійне проживання на території України біженців підтверджується посвідченням біженця [3].

Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про громадянство України», що визначає умови прийняття до громадянства України, для осіб, яких визнано біженцями або яким надано притулок в Україні, строк безперервного проживання на законних підставах на території України має становити останні три роки на дату подання заяви про прийняття до громадянства України з моменту визнання біженцем або надання притулку в Україні, а для осіб без громадянства – останні три роки на дату подання такої заяви з моменту в'їзду в Україну або з моменту визнання особою без громадянства [2].

Сутнісний аспект притулку знайшов своє відображення в проекті Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» [5]. У згаданому законопроекті термін «притулок» було запропоновано розуміти як захист, що надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності підстав, зазначених у цьому.

Схожий підхід реалізовано і в проекті Закону України «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства» [4]. Термін «притулок» автори законопроекту тлумачать як особливу форму захисту, що надається Президентом України іноземцям та особам без громадянства з урахуванням національних інтересів України на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права відповідно до Конституції України і цього Закону [9].

Вищевикладене свідчить про те, що термін «притулок в Україні» характеризується полісемічністю. З-поміж його значень можна виокремити такі:

1) притулок як інститут права, норми якого визначають підстави, умови та порядок надання міжнародного захисту на території держави, а також коло потенційних учасників правовідносин, у межах яких реалізується суб'єктивне право іноземців та осіб без громадянства на отримання такого захисту в Україні;

2) притулок як гарантована Конституцією України можливість іноземців та осіб без громадянства звертатися до Української держави за наданням захисту на її території з метою уникнути переслідування у державі свого походження; а також повноваження Президента України надавати їм притулок (право притулку);

3) притулок як захист, що надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження;

4) притулок як особлива форма захисту, що надається Президентом України іноземцям та особам без громадянства з урахуванням національних інтересів України на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права відповідно до Конституції України.

5. Притулок в Україні – це особливий політико-правовий стан фізичної особи (іноземця чи особи без громадянства), котра на законних підставах перебуває на території України, що характеризується повною відсутністю або ж мінімізацією реальних загроз її життю та здоров'ю, в результаті чого така особа відчуває себе захищеною, тобто такою, що (перебуває) в безпеці. В цьому значенні притулок в Україні необхідно розглядати як юридичний стан, тобто складний юридичний факт, що характеризуються відносною стабільністю та тривалим періодом існування, протягом якого він може неодноразово (в поєднанні з іншими фактами) спричиняти настання правових наслідків.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про громадянство : Закон України від 18.01.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

4. Проект Закону України Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI01924A.html.

5. Проект Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» URL : http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/skl_4/perexidni/TABL09920001.html.

6. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005.

7. Шаповал В. М. Притулок. *Юридична енциклопедія*. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5.

Олександра СКОК

доцент кафедри,
кандидат юридичних наук

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ: «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

Недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю і стоять на одному рівні з життям, здоров'ям, честю та гідністю людини. В Конституції України не надається поняття національної безпеки, але згадуються в тексті конституції, в разі обмеження законних прав та інтересів за ради конституційної безпеки. Наприклад, нерозголошення конфіденційної інформації, окрім випадків передбачених законом і лише в інтересах національної безпеки (ст. 32 Конституції України).

Незважаючи на те що визначення категорії «національна безпека» висвітлювались в роботах науковців неодноразово, однак і в різних аспектах, виникає необхідність надати комплексний аналіз такого поняття. Національна безпека трактується в різних контекстах, як, наприклад: національна безпека як філософська категорія; економічна безпека; інвестиційна безпека; національна безпека в адміністративному праві; національна безпека в кримінальному праві; національна безпека і транснаціональна злочинність та інших галузях.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає основи та принципи національної безпеки й оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [1].

Так, на думку В. Смолянюк, запропонований державою на початку 1990-х років «вузький» підхід щодо розуміння національної безпеки України як стану захищеності її національних інтересів після Революції Гідності 2013–2014 рр., змінився на більш розширений: національна безпека – це стан захищеності національних інтересів та національних цінностей [2].

Згідно зі Стратегією національної безпеки України, основна думка якого викладена, як «Безпека людини – безпека країни», суть якого в тому, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна мета державної політики національної безпеки. Україна прагне миру. Мир – запорука розвитку України. Встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону – найвищий пріоритет держави [3].

Національна безпека – це багаторівневе й багатокомпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз. Вона тісно пов'язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави та є складовою їх існування і розвитку [4].

Більш змістовне визначення національної безпеки надає Л. Рябовол, зазначаючи, що національну безпеку та її забезпечення можна визначити як систему – цілісність, єдність компонентів, серед яких: мета, завдання, принципи та функції відповідної діяльності; суб'єкти (державні й недержавні) забезпечення національної безпеки, їхні повноваження і компетенції, взаємоузгоджена діяльність (взаємодія); об'єкт, на забезпечення безпеки якого, й спрямована система, а саме – національні інтереси й цінності, для охорони від певних

загроз і небезпек яких створюються уповноважені на те суб'єкти, а охорона цих об'єктів і становить сутність діяльності із забезпечення національної безпеки; зміст такої діяльності як сукупність правових, організаційно-управлінських, інших заходів, засобів, форм, методів, технологій її здійснення, інструментів і механізмів забезпечення національної безпеки.

Системоутворюючою складовою цієї системи є мета її функціонування, в якій мають збалансовано відобразитися інтереси особистості, суспільства й держави. Найбільш суттєвою ознакою цієї системи є безпосередньо безпека, а забезпечення безпеки досягається, якщо відповідна система зберігає достатню стійкість (стабільність) під впливом різних чинників (внутрішніх / зовнішніх, об'єктивних / суб'єктивних, конструктивних / деструктивних), підтримуються взаємозв'язки між її компонентами і вона здатна ефективно функціонувати й розвиватися та досягати мети, з якою вона й була створена [5]

Національна безпека України в кримінальному праві є родовим об'єктом Розділу I Особливої частини КК України «Злочини проти основ Національної безпеки України». До таких суспільних відносин належать відносини, що забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, тобто основи національної безпеки України. Все перелічене належить до основ існування України, як суверенної та незалежної, демократичної, правової держави.

Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

- 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектора безпеки і оборони та застосуванням сили;
- 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;
- 3) розвиток сектора безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [1].

Тож у підсумку можемо зазначити, що для визначення національної безпеки необхідний комплексний підхід і розуміння в різних аспектах. Зібравши різні визначення національної безпеки в нормативно-правових актах, та враховуючи думку науковців, які досліджували це питання, можна безумовно стверджувати, що національна безпека є основою безпеки життєдіяльності людини в державі.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018І. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31, ст.241. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Смолянук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Основи національної безпеки. Політичні дослідження*. 2021. № 1. С.163-186.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

4. Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття «Національна безпека». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 2(30). С. 68-72.

5. Рябовол Л. Т. Національна безпека України: структурно-функціональний аналіз. *Вісник України імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2020. № 1(1). С. 25-31.

Олександр ТАЛДИКІН

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

В умовах розвитку мережевого суспільства, розповсюдження новітніх технологій, віртуалізації суспільного життя, змінюється вплив держави у сфері інформаційної політики, виникають принципово нові форми комунікативних зв'язків, які притаманні нетеократичному суспільству, що у свою чергу становить загрозу інформаційній, а й подекуди фінансовій складовій державного суверенітету.

Автор у попередніх роботах вже звертав увагу на особливості влади мережевого суспільства, зокрема: на *нетократію*, як черговий фактор кризи інституту національної держави [1]; на її характеристику в контексті теорії влади [2-3]; на *криптовалюту*, як фінансовий фактор нетократії та перспективи її легалізації [4-5] тощо.

Разом з тим загострення протиріч між провідними державами світу створює передумови для розповсюдження інформаційної війни, нових форм протидії в інформаційній сфері. Використання найновіших інформаційних мережевих технологій впливу на свідомість людини, обмеження інформації, дезінформація та маніпулятивний її характер надають підстави для створення реальних та латентних загроз державному суверенітету, що, у свою чергу, робить надзвичайно актуальним питання суверенітету держави в умовах мережевого суспільства.

На наш погляд, враховуючи обсяг даної роботи, варто лише зупинитись на деяких питаннях зазначеної проблематики.

На сьогодні актуальним постає питання правомірності поширення державного суверенітету на мережевий та віртуальний простір, зокрема створення дієвого механізму правової регуляції з урахуванням як норм національного законодавства, так і норм міжнародного права для захисту віртуального простору від негативних зовнішніх інформаційно-психологічних впливів, передусім ворожої пропаганди, інформаційної боротьби та інших засобів інформаційних війн.

Інформаційна складова державного суверенітету повинна охоплювати як внутрішню його складову, так і зовнішню. Сутність внутрішньої складової полягає у необхідності збереження державних інтересів в інформаційному просторі за умов забезпечення прав людини на вільний доступ до інформації та обмін нею, у тому числі й за допомогою мережі Інтернет.

Зовнішня інформаційна складова державного суверенітету являє собою можливість держави незалежно створювати і презентувати інформацію власного політичного курсу, його принципів та засад.

Варто зазначити, що сама інтерпретація поняття «інформаційний суверенітет», як невід'ємної складової суверенітету держави, в сучасних умовах розвитку потребує переосмислення в контексті урахування таких категорій як: «кіберпростір», «віртуальний реальність».

Кіберпростір, який на думку Мітчелл Капор та Джона Перрі Барлоу, характеризується наступними ознаками:

- є частиною інформаційного простору;
- виступає середовищем комунікацій;
- створюється за допомогою сучасних комп'ютерних систем [6].

Ще у 1990 році Д. П. Барлоу підкреслив, що суверенітет над кіберпростором не визначено, що він являє собою ідеальне живильне середовище для злочинців, що швидкість технологій його розвитку набагато перевищує швидкість самого суспільства, що, у свою чергу, призводить до створення підґрунтя для різних конфліктних ситуацій [7].

Саме остання теза про швидкість, і саме той факт, що розвиток кіберпростору та мережевого суспільства є настільки динамічним, що більшість членів суспільства, яка не є відповідними практикуючими фахівцями, не здатна його повною мірою осягнути, видається надзвичайно важливим. У контексті своєчасного забезпечення суспільних відносин, що

виникають в його середовищі нормами правової регуляції, така динаміка породжує більше запитань, ніж відповідей, де головним постає запитання: наскільки своєчасною та ефективною буде правова регуляція даної сфери?

У свою чергу, віртуальна реальність, створювана за допомогою комп'ютерних систем, що забезпечують почуттєве сприйняття ілюзорної дійсності, має такі ознаки:

- достовірність (створює ілюзію істинності реальності);
- інтерактивність (взаємодіє з тією, що її створила);
- компютерність (залежність існування від потужного комп'ютера);
- деталізованість та досліджуваність;
- захопленість;
- правдоподібність;
- взаємозв'язаність (її існування залежить від істинної реальності);
- веб-орієнтованість (побудова віртуальних світів у мережі) [8].

На думку Г. Почепцова, віртуальний простір здатний бути рушійною силою змін усієї соціальної системи, виступати в ролі своєрідної пастки свідомості [9; с.3]. Про істотну потенційну загрозу для національної безпеки держави, її суверенітету наголошує й В. Дзюндзюк. Він акцентує увагу на існуванні так званих «віртуальних держав», що мають майже усі атрибути державності (герб, прапор, уряд, закони тощо), за винятком території. Віртуальні співтовариства, що їх створюють, можуть «непомітно підірвати деякі державні основи», формуючи у їх членів тенденцію «відмови від свого реального громадянства на користь віртуального» [10]. Безумовно, що процеси «розвіртуалізації» таких квазідержавних утворень віртуального світу обумовляють виникнення низки конфліктних ситуацій, передусім в територіальному плані.

Таким чином, питання інформаційної безпеки держави в умовах мережевого суспільства, на нашу думку, повинно бути зосереджено на реалізації двох основних завдань:

по-перше, вирішення низки правових питань, які, на наш погляд, полягають в пошуку правового врегулювання компромісу між всеохоплюючим контролем держави за мережею, встановленням «мережевих кордонів» (що, само по собі, видається абсурдним в контексті забезпечення демократичних прав і свобод) та позицією повного невтручання у мережевий та віртуальний простір, що ґрунтується на так званій «Декларації незалежності кіберпростору»;

по-друге, наявність технічних можливостей на здатність держави контролювати і регулювати потоки мережевої інформації, реалізувати напрацьовані правові норми щодо забезпечення власної інформаційної безпеки в мережевому просторі.

1. Талдикін О. В. Нетократія як черговий фактор кризи інституту національної держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 136–149.

2. Талдикін О. В. Нетократія в контексті теорії влади. *Правова система України: сучасний стан та перспективи розвитку*: Матеріали наукового семінару 11 грудня 2012 р. (м. Дніпропетровськ) / Уклад. Куракін О.М., Кучук А. М. Дніпропетровськ: Грані, 2013. С. 31-35.

3. Талдикін О. В. Нетократія в інформаційному суспільстві: спроба класифікації в контексті теорії влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 45-52.

4. Талдикін О. В. Криптовалюта: перспективи легалізації. *Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний досвід та міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 листопада 2017 р.). Дніпро : Дніпроп держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 140-144.

5. Талдикін О. В. Криптовалюта як фінансовий фактор нетократії *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 29-26.

6. Barlow J.P. A Declaration of the Independence of Cyberspace. URL: <https://www.eff.org/cyberspace-independence> (Last accessed: 30.03.2022).

7. Kapor M., Barlow J.P. Across the electronic frontier. Electronic Frontier Foundation Washington, D.C. July 10, 1990 URL: https://web.archive.org/web/20131004172703/http://w2.eff.org/Misc/Publications/John_Perry_Barlow/HTML/eff.html (Last accessed: 30.03.2022).

8. Woodford C. Virtual reality. Last updated: August 29, 2021. URL: <https://www.explainthatstuff.com/virtualreality.html> (Last accessed: 31.03.2022).

9. Георгій Почепцов. Динаміка віртуального простору в рамках віртуальної війни і революції. *Політичний менеджмент*. 2004. №5 (8) С.3-14.

10. Дзюндзюк В. Б. Віртуальні співтовариства: потенційна загроза для національної безпеки. *Державне будівництво*. 2011. №1. URL : http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:JksLSk1pnM4J:scholar.google.com/&hl=uk&as_sdt=0,5&scioq=віртуальний+простір.

Ірина ТИЩЕНКОВА

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИВИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ БЕЗПЕКИ

Міграція виступає універсальним засобом пристосування до світових політичних, соціальних, економічних та інших змін, а значення міграційної політики в міжнародному житті та забезпечення безпеки держав підвищується. Сучасний зміст проблеми безпеки характеризується різними напрямками, такі як: боротьба з тероризмом, запобігання етнонаціональним конфліктам, нерозповсюдження зброї масового ураження, міграційні поки тощо.

Зазначимо, в статті 13 Загальної декларації прав людини проголошено, що «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати для себе місце проживання в межах кожної держави» та «кожна людина має право залишати будь-яку країну, включно зі своєю, і повертатися назад до своєї країни» [1]. В умовах сучасного глобалізованого суспільства проблема на сьогодні полягає у незадовільному забезпеченні державними органами прав людини стосовно мігрантів, і все це на фоні проявів расизму, ксенофобії та інших форм дискримінації щодо цієї категорії населення.

Треба наголосити, що міграція виступає універсальним засобом пристосування до світових, міжнародних та інших змін, а роль міграційної політики в міжнародному житті підвищується.

Аби уникнути міграційної кризи, держави зобов'язані враховувати «міграційні питання» у своїх антипандемічних стратегіях. Пандемія 2020 року є безпрецедентною надзвичайною ситуацією, яка вимагає настільки ж виняткових заходів реагування і сьогодні у 2022 році.

На сьогодні мігранти займають найбільш важкі і небезпечні робочі місця, зокрема на передовій лінії боротьби з COVID-19. За даними опублікованого в березні дослідження Інституту міграційної політики, 17% з 156 мільйонів цивільних службовців, що борються з коронавірусом, «народились за кордоном». У США 29 % лікарів, 38 % домашніх доглядальниць, 23 % працівників аптек, 22 % науковців і 34 % осіб, які надають життєво важливі транспортні послуги, народилися в іншій країні. Водночас спільноти трудових мігрантів є найбільш уразливими перед економічними наслідками пандемії. Іспанія, Італія та Великобританія заблокували центри тимчасового утримання мігрантів, проігнорували медичні проблеми людей, які там утримуються. Вкрай небезпечним є становище біженців і мігрантів, які перебувають як в офіційних, так і неформальних центрах затримання. Наголошуючи, що COVID-19 може мати смертельні наслідки, в ООН вимагають негайно звільнити затриманих мігрантів.

Крім обґрунтованих тривог суспільства, уряди зобов'язані врахувати вразливість біженців і мігрантів та знаходити баланс між національними інтересами й гуманітарними обов'язками. Для будь-якого уряду це важке завдання, особливо в той момент, коли економіка переживає спад; для її виконання потрібні інноваційні форми міжнародного співробітництва.

Генеральна Асамблея ООН неодноразово розглядала питання, що стосуються міжнародної міграції та вдосконалення міграційної політики в окремих регіонах. У своїй резолюції від 21.12.2001 №56-203 вона вкотре наголосила на необхідності вирішення наявної проблеми в системному і виваженому порядку. [2]

Надалі можемо спостерігати зростання динаміки у зусиллях державних та міждержавних структур щодо подолання світової міграційної кризи. Стрімке зміщення акценту зростання народонаселення у бік Азії та Африки, старіння європейського населення, реструктуризація економік – усе це стає вирішальними чинниками для усвідомлення на найвищих рівнях, що мігранти відіграють ключову роль у задоволенні попиту на робочу силу в конкретних секторах і мережах, необхідних для підтримання балансу в глобальній економіці.

У 2015 році ООН затвердила нову програму сталого розвитку, що ґрунтується на принципі «ніхто не повинен залишатися без уваги». Схвалена тоді дорожня карта до 2030 року передбачає неухильне дотримання прав людини для всіх категорій мігрантів. Вона декларує також включення біженців в число «всіх націй, всіх народів і всіх сегментів суспільства». Такий же принцип, що не припускає жодних проявів дискримінації, повинен застосовуватися і в нинішній, критичній для нашої цивілізації період.

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) опікується різними аспектами міжнародної міграції. Наприклад, Секретаріат ООН займається збором, аналізом і поширенням інформації про масштаби, тенденції і національну політику у сфері міжнародної міграції. Інші органи системи ООН приділяють велику увагу таким питанням, як права людини і особи, переміщення всередині країни, возз'єднання сімей, нелегальні мігранти, незаконне перевезення мігрантів через кордони і соціальна-економічна інтеграція мігрантів. Крім того, спеціалізовані установи працюють для впорядкування потоків робочої сили, біженців, а також грошових переказів мігрантів.

Ситуація, яка розгортається навколо COVID-19, свідчить про необхідність більш скоординованого міжнародного підходу. Коронавірус не зупиняють національні кордони, тому логічно, що вони не повинні обмежувати і боротьбу з ним. Чим активніше буде здійснюватися обмін науковими знаннями, медичними засобами і людськими ресурсами (фаховими спеціалістами), тим швидше пандемію буде подолано. Чим вище буде рівень координації між урядами з таких питань, як обмеження пересування людей і соціального дистанціювання, тим м'якше буде вихід з кризи.

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. №93. Ст. 3103.

2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.2001 №56/203 : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.

Артем ЯРОШЕНКО

доцент кафедри
цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук

Рісміє САРОЯН

слухач магістратури
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО У БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Питання забезпечення загального миру та міжнародної безпеки є одним із основних питань сучасних міжнародних відносин. Наразі, у XXI столітті, ми спостерігаємо перехідний період в розвитку міжнародної системи.

Визначення міжнародної безпеки до кінця XX ст. трактувалося серед людей загалом у військово-політичному сенсі. Жодна країна, якою б потужною вона не була, не може захистити себе самостійно від сучасних загроз. Ось чому світ все більше визнає необхідність розширення концепції безпеки. Тому поняття міжнародної безпеки розширили та включили в нього військову, політичну, продовольчу, екологічну, космічну, інформаційну та інші види безпеки [1].

Як слушно зазначається у науковій літературі, сучасні загальносвітові процеси інтеграції та глобалізації вимагають ефективної економічної взаємодії як між окремими країнами, так і між юридичними особами різної національної належності; рух капіталів, товарів і послуг набуває інтернаціонального характеру [2, с. 215].

Загалом, міжнародну безпеку можна визначити як стабільний і ненасильницький світовий порядок, заснований на міжнародному праві, що характеризується сприятливими умовами для вільного розвитку держав, гарантуванням прав і свобод людини, спрямована на забезпечення високого рівня життя людей.

Питання міжнародної безпеки та процесів глобалізації є предметом розгляду дослідників та науковців. Так, Я. Тимків, О. Тевелєв, Н. Камінська та інші у своїх працях розглядали політичні проблеми у контексті глобалізації сучасного світу. Роботи вітчизняних науковців здебільшого спрямовані на висвітлення таких безпекових питань, як безпека і НАТО, безпека і міжнародні організації (ООН, ОБСЄ).

Також, враховуючи нові геополітичні реалії, виникла необхідність розглянути військовий аспект проблеми. Заслуговує на увагу дослідження В. Горбуліна, присвячені військовій та політичній тематиці, створення структур регіональної і глобальної безпеки [3]. Водночас ці узагальнення відображають важливість моментів співпраці між Україною та ЄС, які лежать на рівні економіки, політики, культури та геополітики.

Європейська інтеграція має важливе значення для України, є процесом зближення з європейською спільнотою, їхніми принципами та цінностями, стандартами захисту прав і свобод людини. Переважна більшість українського суспільства підтримує просування країни в напрямку євроінтеграції.

Щодо перспектив безпекового партнерства України з ЄС важливо, щоб Україна зосереджувала увагу не лише на агресивній зовнішній політиці Росії, а й розглядала інші виклики та загрози, що мають відмінні ступені пріоритетності для України, ЄС та його окремих держав-членів [4].

Крім того, не менш важливо включати можливості співпраці в планування сил і ресурсів, у тому числі максимально врахувати майбутні спільні загрози, які можуть виникнути, але поки відсутні чіткі обриси. Даний підхід особливо сприятиме зближенню інтересів сторін, виходячи із загальноприйнятих поглядів стосовно підвищення ефективності протидії загрозам у складі коаліції або безпекового союзу з країнами-партнерами.

Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що більшість українських і зарубіжних експертів вважають, що Україна спроможна (повною мірою або обмежено) бути важливим партнером ЄС у сфері безпеки за такими напрямками:

- гарантія захисту східного флангу ЄС від агресії з боку Росії;
- забезпечення силами і засобами миротворчих операції (місії) ЄС;
- співпраця при забезпеченні кібербезпеки;
- спільна антитерористична діяльність;
- об'єднання сил задля протидії незаконному обігу наркотиків;
- співпраця у питаннях протидії незаконній міграції;
- запровадження інтегрованого управління кордонами тощо [4].

Таким чином, можна дійти висновку, що дружні відносини між великими державами сприяють встановленню стабільної структури глобальних відносин безпеки, а знищення загроз може виявитись панацеєю від цілої низки сучасних проблем. Проте, дружні відносини між великими державами лише створюють загальний каркас, а не всю будівлю, й усунення загроз без використання їх основоположних причин призведе до їх відродження.

При цьому важливо не перебільшувати можливості міжнародного права та не недооцінювати його роль. Перше веде до проекту, відірваного від реалій міжнародного життя, а друге, звичайно, підриває роль найважливішого засобу підтримання міжнародної безпеки.

1. Попович Г. Міжнародна безпека як глобальна проблема сучасності. *Міжнародний науковий вісник*. Випуск 2 (22) 2020 URL: <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/article/download/241860/239877>.

2. Ярошенко А. С., Костенко О. М. Адаптація законодавства України до *acquis communautaire* у сфері публічних закупівель. Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 червня 2018 р.). Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 215-217.

3. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монограф. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

4. Загурська-Антонюк В. Ф. Міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/13-14_2020/18.pdf.

Тетяна БОРИСЕНКО

викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

З давніх часів головним призначенням держави є забезпечення благополуччя та безпеки своїх громадян. Тому одним із найважливіших складників державотворчого процесу в Україні є спільна діяльність державних органів та громадянського суспільства заради забезпечення національної безпеки України. На сьогодні в Україні активно розвивається та зміцнюється сфера національної безпеки.

Першим, хто ввів в обіг поняття «національна безпека» на державному рівні, був двадцять шостий президент Сполучених Штатів Америки Теодор Рузвельт. А сталося це, ще в 1904 році. З тих пір поняття «національна безпека» стала об'єктом чисельних наукових досліджень спочатку політичної, а згодом і юридичної науки. Так, у більшості наукових праць «національну безпеку» визначають як захищеність (стан захищеності) життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а під інтересами розуміють, як правило, сукупність потреб (без відповідних здібностей) того чи іншого суб'єкта безпеки (особистості, суспільства, держави, тощо) [1].

У сучасній науковій теорії серед науковців-дослідників сформувалися три основних підходи до розуміння сутності поняття «національна безпека».

Перший підхід до визначення сутності поняття «національна безпека» полягає у зосередженні уваги на захисті суспільних цінностей. Серед основних, базових цінностей суспільства виокремлюють політичну незалежність, економічний розвиток, соціальну справедливість тощо. В межах такого підходу безпека визначається не лише як захищеність національних цінностей, але й як їх безперешкодне поширення [2, с. 43]. Прихильниками цього підходу є такі вчені, як А. Волферс, Д. Гадді, Г. Даєм, Дж. Джонсон, Д. Кауфман, Р. Коен, М. Міхалка та інші.

Другий підхід в наукових вченнях полягає в дослідженні поняття «національна безпека» у контексті захисту національних інтересів. Представниками цього напрямку є низка українських та західних науковців, серед яких: А. Бетлер, В. Богданович, О. Бодрук, С. Браун, О. Данільян, О. Дзьобань, М. Каплан, Г. Моргентау, М. Панов, С. Хоффман та ін. [2, с. 43].

Прихильники третього напрямку в дослідженні категорії «національної безпеки» ґрунтуються на існуванні міцного взаємозв'язку між національними цінностями та інтересами. Саме їх взаємообумовленість необхідно врахувати під час дослідження та визначення сутності поняття національної безпеки. До вчених, які підтримують саме такий підхід, можна віднести А. Величка, І. Волошука, В. Горбуліна, Б. Демидова, А. Качинського, В. Ліпкана, Г. Ситника та ін. [3, с. 27].

У Політичній енциклопедії можна знайти таке визначення «національна безпека»: це здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільного життя й виступати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин» [4, с. 488].

Аналізуючи вищенаведені наукові підходи, можна стверджувати, що національна безпека є складним багаторівневим утворенням, що виражає складну ієрархічну будову дійсності, складну систему опосередкованих залежностей різного роду та порядку, що перебувають на різних рівнях сприйняття цього явища. Інакше кажучи, національна безпека може розглядатися і сприйматися як на звичайному, побутовому рівні відображення цього явища, так і на теоретичному рівні [5, с. 25].

Для кращого розуміння терміна «національна безпека» в контексті вітчизняного українського законодавства необхідно звернутися до Основного Закону держави – Конституції України. Так, п. 17 ст. 92 Конституції України встановлено, що виключно законами України визначаються основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку. Відповідно до ст. 106 Конституції України

до повноважень Президента України віднесено забезпечення державної незалежності, національної безпеки і правонаступництва держави (п. 1). Крім того, Президент України очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ст. 106 Конституції України). Згідно зі ст. 107 Конституції України Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони України при Президентові України. Окрім Президента України як глави держави, окремі функції у сфері національної безпеки також покладаються на Кабінет Міністрів України, який є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Зокрема, відповідно до п. 7 ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю. [6]

Наведені конституційні положення знайшли своє нормативно-правове продовження у положеннях Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16.01.1997 [7].

Саме в зазначеній постанові вперше на законодавчому рівні було визначено структуру національної безпеки України, принципи її забезпечення, національні інтереси України, загрози національній безпеці України (у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній сферах), основні напрями політики національної безпеки України у кожній із зазначених сфер, а також загальні риси системи забезпечення національної безпеки України.

Особливу увагу варто звернути на визначення національної безпеки, наведеному у Концепції національної безпеки України. Зокрема, відповідно до Концепції національна безпека України – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Також у зазначеній Концепції було зроблено акцент на необхідність «збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей». Звідси можна зробити висновок, що з 1997 р. національну безпеку України пропонується розуміти як «стан захищеності інтересів особи, суспільства та держави». Водночас вичерпного або хоча б лаконічного переліку «життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави» ані у самій Концепції, ані в наступних документах з питань національної безпеки закріплено не було [8, с. 168].

Сучасне законодавче визначення поняття «національна безпека» міститься в Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року. Так, відповідно до положень зазначеного Закону національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [9]. Варто звернути увагу на нестабільність системи «реальних та потенційних загроз», яка пов'язана зі швидким розвитком глобалізаційних процесів у сучасному світі. Така динамічність переліку загроз, що становлять реальну або потенційну небезпеку, обумовлює необхідність для суб'єктів забезпечення національної безпеки України постійно відстежувати процеси, що відбуваються у різних сферах суспільного життя з метою прогнозування та виявлення можливих загроз, дестабілізуючих чинників та конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву [10, с. 17].

Підсумовуючи, слід зазначити, що забезпечення національної безпеки країни є одним із найважливіших напрямків державної політики будь-якої суверенної держави. Прагнення до безпеки та відчуття захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз є, мабуть, одним із фундаментальних прагнень громадянського суспільства, що супроводжує людство на всіх історичних етапах розвитку суспільно-правових відносин, і Україна не є винятком в цих прагненнях. Загалом, стан національної захищеності України напряму залежить від спроможності органів державної влади та політичної системи в цілому своєчасно та ефективно реагувати на різноманітні зовнішні та внутрішні загрози, задля збереження суверенності держави, національної єдності та захищеності своїх громадян. Сьогодні Україна перебуває у складній геополітичній та економічній ситуації, що, зі свого боку, потребує від керівництва держави особливої уваги та значних зусиль для забезпечення національної безпеки. Та слід пам'ятати, що національна безпека залежить не лише від ефективного державного управління, а й від зусиль, що докладаються з боку керівників усіх рівнів, державних службовців, науковців та кожного громадянина.

1. Кадебська Е. В., Лопоха В. В. Національна безпека як правова категорія. URL : <http://www.splnnota.net.ua/ru/article/id-3144/>.

2. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники.

Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія. 2011. Т. 155, Вип. 143. С. 42-46.

3. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах : монограф. / В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко, Ю. В. Єгоров, О. О. Бортник. Київ : Видавництво «Кий», 2007. 370 с.

4. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

5. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монограф. ; наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

6. Конституція України. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

7. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-80#Text>.

8. Смолянук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 163-186.

9. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

10. Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навч. посіб.: у 3 ч. / Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. Київ : НАДУ, 2010. 208 с.

Едуард КОПИЛОВ

викладач кафедри

оперативно-розшукової діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ЩОДО ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У сучасному глобалізованому суспільстві негативні наслідки глобалізації вражають державу, яка залишилася поза межами простору розвинених країн світу. Україна розташована на стику країн, які отримують переваги глобалізації, і тих, які зазнають її негативних наслідків. Неможливість швидкої інтеграції України до Європейського Союзу перетворює її на плацдарм для з'ясування стосунків між Заходом і Сходом. Ситуація невизначеності, у якій опинилася Україна, диктує свої правила гри, за якими держава має балансувати та здійснювати послідовну політику. Але Україна все ж проводить її недостатньо інтенсивно і послідовно та легко піддається зовнішньому тиску та втрачає здобуті позиції. В умовах дестабілізації міжнародного простору безпеки це підвищує вірогідність реалізації безпекових ризиків.

Процеси глобалізації впливають на безпекову та оборонну політику провідних країн світу, що ставить перед нашою державою завдання визначити характер сучасних викликів і загроз для її національної безпеки. В умовах сьогодення Україна зіткнулася з протиріччями, а саме – інтереси становлення і зміцнення державності в країні вимагають інтенсифікації процесів культурного відродження і розвитку національної ідентичності, але процес модернізації соціально-економічної системи потребує відкритості країни, внаслідок чого суспільство стає об'єктом політичних, економічних, соціальних і культурних впливів. Істотною відмінністю сучасного міжнародного середовища безпеки є та обставина, що нації сьогодні зіштовхуються, скоріше, з ризиками і небезпеками, аніж із ворогами, що є величезним зрушенням у їхній власній природі [1].

У провідних сферах життєдіяльності України існують загрози. Так, до зовнішніх загроз віднесено територіальні претензії, зовнішній тиск на політику, іноземне втручання у внутрішні справи, зовнішні дії, спрямовані на послаблення економічного суверенітету, інформаційні спецоперації проти стабільності та встановлення зовнішнього контролю за її інформаційним простором. До внутрішніх загроз відносять падіння рівня економіки, корупцію, організовану злочинність, політичну нестабільність, демографічну деградацію, слабкість державних інститутів, військово-політичні загрози національним інтересам і безпеці. До них можна віднести кризи у постачанні і транзиті енергоносіїв, зовнішню підтримку Російською Федерацією внутрішньої нестабільності, терористичні організації на

території ОРДЛО тощо. Слід зазначити, що відсутність чіткої межі між внутрішніми та зовнішніми загрозами є ознакою сучасного безпекового середовища.

Заперечуючи можливість всеохоплюючого домінування США на світовій арені, Росія прагне до створення багатополосного світового порядку, де буде диктат однієї держави чи групи держав. Але разом з тим РФ, у сподіванні на підтримку Китаю, продовжує вважати регіони свого близького оточення зоною геополітичного впливу. Російська зовнішньополітична доктрина припускає силове втручання «на захист» російськомовного населення в інших пострадянських державах. За існуючих умов характерною ознакою зовнішньої політики Російської Федерації є нагнітання обстановки недовіри, намагання силою утримати геополітичний контроль за ситуацією в межах пострадянського простору, що суперечить євроінтеграційному курсу України та політиці низки інших держав – її партнерів. В основі цього конфлікту, так само як і кризових ситуацій в українсько-російських відносинах лежить конфлікт цінностей – системи державницького авторитаризму в РФ та системи демократичних цінностей в Україні. У контексті російської геостратегії Україна має увійти в інтеграційне формування на пострадянському просторі під домінуванням Росії. Російський президент Путін визнав незалежність самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» та наказав надавати їм всляку допомогу у вигляді договорів про дружбу та співробітництво, що призвело до повномасштабного вторгнення російських військ на територію України [2].

Відкритий воєнний напад Росії, за підтримки Білорусі, на Україну, розпочато о 5 годині ранку 24 лютого 2022 року. Вторгнення є частиною російсько-української війни, розв'язаної Росією 2014 року, участь у якій Росія постійно заперечувала. З першого дня вторгнення Росія порушує правила ведення війни і масово чинить воєнні злочини. Крім того, російська влада веде інформаційну війну і застосовує пропаганду. Бойові дії тривають.

Ставки високі для України, США, Європи, і для Росії, оскільки ЄС також змушений шукати відповіді на виклики – Іспанська «La Vanguardia» наголошує, що без серйозного перегляду відносини між РФ та ЄС лише погіршуватимуться [4]. США продовжують зберігати провідну роль у світових політичних процесах і концентрують увагу на вирішенні глобальних проблем, намагаючись позиціонувати себе як арбітра стабільності міжнародної системи. Переорієнтація зовнішньої та оборонної політики США у напрямку Азійсько-Тихоокеанського регіону, яка спостерігається останніми роками, свідчить, що саме в цьому регіоні США вбачають свої головні безпекові виклики. Відносини з Китаєм набувають для США значення домінуючого зовнішньополітичного вектора.

Дослідження сучасних процесів у сфері міжнародних відносин довели, що національна безпека не може бути гарантована без тісної співпраці із впливовими міжнародними структурами безпеки, ефективність функціонування яких стримується недосконалістю існуючих механізмів міжнародного правопорядку. Високий рівень залежності економіки України від імпорту енергоносіїв із Російської Федерації та Білорусі становить суттєву загрозу національній безпеці, послаблює позиції у вирішенні економічних та соціальних питань. Для зниження рівня енергетичної залежності важливе значення має диверсифікація енергетичної політики, підвищення енергоефективності промисловості та комунального господарства, запровадження новітніх технологій, розвитку власного енергетичного потенціалу. Останнім часом до викликів «східної політики» ЄС додалися відносини деяких країн «Східного партнерства» з Китаєм, який виразно збільшує свою економічну присутність на цьому просторі, що окремо констатується у резолюції Європарламенту [5].

Регіональна політика України у глобалізаційному контексті є компліментарною, але вона проводиться недостатньо послідовно та піддається зовнішньому тиску. Потенціал регіонального співробітництва надає необхідні додаткові важелі протидії викликам глобалізації, внаслідок чого необхідно забезпечити внутрішню збалансованість інтересів громадян і виступати консолідовано перед зовнішнім світом. Визначення системи національних інтересів України має враховувати історичний досвід її національного та державного розвитку, а також всі аспекти сучасної геополітичної, історико-культурної, цивілізаційної ситуації, питання економічного, політичного, соціального та інтелектуального життя. З урахуванням цього необхідно виробити власну модель орієнтації у світовому просторі та власний погляд на події, які відбуваються у сучасному світі. В умовах глобалізації необхідно використати переваги моделі для власного розвитку, тоді як залишаючись об'єктом дії зовнішніх сил, можуть настати її негативні наслідки.

Важливим є створення в країні системи національної безпеки, адекватної масштабам

і загрозам глобалізаційного типу. Це гарантує її виживання та розвиток в умовах глобалізації. Без розбудови такої системи входження у світовий політичний та економічний простір є проблематичним. На національному рівні це означає посилення внутрішніх спроможностей щодо протидії глобалізаційним викликам і загрозам, на міжнародному – формування інтеграційних систем співробітництва.

Європейська інтеграція є важливою складовою процесу глобалізації сучасного світу та продовження шляху модернізації західної цивілізації. Розвиток процесів консолідації Європи вимагає визначення своїх геополітичних і економічних інтересів на глобальному рівні та практичного формування орієнтованого на Європу економічного простору з відповідним включенням суміжних країн – партнерів у сферу європейських інтересів. Орієнтуючись на європейську модель розвитку, Україна позиціонує себе як європейська держава, яка спроможна зробити вагомий внесок у розбудову економічної та політичної систем. Проблема національного розвитку України необхідно розглядати з погляду її історичного розвитку та національної ідеї з урахуванням її реальних перспектив у глобалізованій геополітичній структурі світу. Стратегія посилення позицій України у міжнародній системі повинна спиратися на існуючі ресурсні можливості, економічний, соціально-політичний, військовий та інтелектуальний потенціал.

1. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ : Альтерпрес, 2004. 102 с.
2. URL : <https://faza.com/video/310729-putin-podpisal-ukazy-o-priznanii-dnr-i-lnr>.
3. Миловзоров А. URL <http://www.utro.ru/articles/2013/03/25/1108928.shtml>.
4. [Електронний ресурс] URL <http://inosmi.ru/russia/20121205/203004688.html#ixzz2URIIDF9w>.
5. European Parliament resolution on the review of the European Neighbourhood Policy – Eastern Dimension. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0153+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>.

Наталія КОШЛЯК

аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ДЕРЖАВОЮ

Наявні світові дослідження останніх років у галузі права відображають кореляцію між діяльністю інститутів громадянського суспільства та правовим розвитком держави, формуванням позитивного міжнародного іміджу країни. Владні структури держави, безперечно, мають значні людські, економічні, організаційно-правові, природні, дипломатичні ресурси для вирішення нагальних завдань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). При цьому роль суб'єктів із просування інтересів внутрішньо переміщених осіб, вирішення їхніх соціальних проблем, формування іміджу України на міжнародній арені як суб'єкта міжнародного права, що виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання із захисту прав людини, можуть брати на себе й інститути громадянського суспільства, виступаючи альтернативою діяльності держави та гарантом соціальної стабільності. Водночас, із точки зору створення міцної соціальної платформи та суспільної стабільності у питаннях забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні, інститути громадянського суспільства володіють власними інструментами, які можуть кардинально відрізнятись від механізмів, що використовуються державою.

Основними показниками розвиненості громадянського суспільства є гарантоване забезпечення прав людини, рівень свободи, демократії, захищеності приватної власності, розвиток підприємницького сектора [1, с. 1]. Взаємодія інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з державою являє собою правовий механізм, сукупність нормативних засад (принципів) забезпечення прав ВПО, а також нормативно-правових засобів та загально-соціальних умов

реалізації різних форм взаємовідносин держави та інститутів громадянського суспільства, за допомогою яких здійснюється правове регулювання зазначених взаємовідносин, основною метою яких є ефективне забезпечення гарантованих законами України і міжнародними угодами прав ВПО.

Взаємодія інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод ВПО із державою відбувається за встановленими формами, до яких відносять:

- 1) участь інститутів громадянського суспільства в нормотворчій діяльності держави, що забезпечується участю у розробленні та обговоренні проектів регулятивних актів;
- 2) участь інституцій громадянського суспільства у правозастосовній діяльності держави, що забезпечується шляхом громадського контролю та передачі повноважень державних органів повністю або частково;
- 3) участь інститутів громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави, що забезпечується через:
 - реалізацію права складати протоколи про адміністративні правопорушення;
 - участь інститутів громадянського суспільства у діяльності органів внутрішніх справ стосовно забезпечення охорони громадського порядку;
 - реалізацію права вживати спільно з працівниками правоохоронних органів заходів, спрямованих на припинення адміністративних правопорушень і злочинів;
 - участь інститутів громадянського суспільства з органами ДПСУ в охороні державного кордону [2].

Окрім форм взаємодії інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод ВПО із державою, ми можемо виділити кілька *моделі* такої взаємодії.

Модель державної підтримки. Ця модель заснована на фінансуванні діяльності неприбуткових (некомерційних) організацій, громадських об'єднань, а соціально значущих проєктів та суспільно корисних програм у напрямку забезпечення прав і свобод ВПО за заявками у формі державних грантів або заявок на отримання субсидії. В Україні НПО розглядаються державою як рівноправні партнери, суб'єкти правовідносин, які можуть бути конкурентоспроможними як з державними установами, так і комерційним сектором. Ця модель ґрунтується на таких нормативно-правових актах: Цивільний кодекс України, Податковий Кодекс України, Закони України «Про освіту», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та ін. При цьому нормативно-правова база у цій сфері постійно оновлюється, враховуючи сучасні соціально-економічні та політичні умови і вимоги.

Модель відкритих діалогових майданчиків. Зазвичай майданчиками взаємодії інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод ВПО із державою виступають відкриті форуми за участю рівноправних партнерів – працівників НПО, експертів-викладачів освітніх організацій, державних і місцевих службовців, політиків, громадських працівників. Подібні форуми стають і об'єктами уваги органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади на місцях. На ефективність роботи подібних діалогових майданчиків впливають: наявність експертного потенціалу для участі в діалогових майданчиках, професійна «зрілість» НПО; відкритість влади та готовність йти на контакт із представниками громадського сектору, готовність виявляти, бачити та цінувати експертний потенціал НПО регіону; готовність НПО йти на контакт із владою. Ця модель пов'язана із застосуванням сучасних комунікативних технологій. Діяльність інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб об'єктивно відбувається у глобальному інформатизованому суспільстві за нових умов його розвитку. При глобальній інформатизації на перший план виходять інформаційно-телекомунікаційні технології, засоби інформації, різні інформаційні майданчики у мережі Інтернет. Вони виступають інструментом донесення власної позиції до конкретних органів державної влади, сприяють формуванню суспільної думки щодо необхідності підтримки внутрішніх переселенців, якісного захисту їхніх прав і свобод.

Модель взаємодії у вигляді інклюзивно-ресурсних центрів. Ця модель зорієнтована на забезпечення прав дітей зі статусом ВПО. Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) – установа, створена для забезпечення реалізації прав дітей віком від 2 до 18 років з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, у т. ч. в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а також інших навчальних закладах, що забезпечують здобуття загальної середньої освіти. Станом на травень 2020 р. в Україні

працювало 627 інклюзивно-ресурсних центрів. Такі центри є у всіх областях України (за винятком тимчасово окупованих територій). Тож діти, що мають особливі освітні потреби, та їхні батьки можуть отримати потрібні послуги за місцем проживання [3]. Для підвищення якості забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб інститутами громадянського суспільства в Україні доцільно впроваджувати ресурсні центри для інших груп ВПО. Ресурсні центри належать до інфраструктурних організацій, що спеціалізуються на правовому, фінансовому забезпеченні неприбуткових (некомерційних) організацій, досліджують та прогнозують соціально-економічний розвиток, сприяють удосконаленню взаємин між державою та суспільством на партнерських засадах. До ресурсних центрів, наприклад, можна відносити державні та місцеві установи, центри інновацій у соціальній сфері, волонтерські центри, корпоративні центри тощо. Впровадження ресурсних центрів стане додатковим фактором підвищення якості захисту прав ВПО на місцях, в конкретних територіальних громадах з високою концентрацією розміщення громадян зі статусом ВПО.

Отже, забезпечення інститутами громадянського суспільства прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в сучасному науковому і політичному дискурсі є однією з найважливіших теоретичних і практичних проблем. Без становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб неможливо розраховувати на виведення країни з кризи та швидку інтеграцію до європейських спільнот на паритетних засадах. Розвинена система інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб забезпечує баланс інтересів у суспільстві, вони стають найважливішим інструментом соціального контролю над роботою органів державної влади, які опікуються захистом прав ВПО. Діяльність інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб має правовий характер та ґрунтується на принципах добровільності, паритетності, гласності, самоврядування та законності.

1. Філик Н. В. Державно-правові засади громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2004. 19 с.

2. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: Роз'яснення від 3 лютого 2011 р. / Міністерство юстиції України. URL : <http://www.me.gov.ua>.

3. Інклюзивно-ресурсні центри. URL : <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/karta-irc-ta-zakladiv>.

Дарья ЛАВРЕНКО

викладач кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Зміни, що відбуваються останнім часом у сфері міжнародного правопорядку, об'єктивно потребують адекватної реакції міжнародного співтовариства з метою запобігання порушенням невід'ємних прав людини та нації, швидкої і постійної реакції на вчинювані міжнародні злочини. Наразі можна констатувати прогрес міжнародного права у цьому напрямі, що є результатом сформованості однієї з найважливіших його галузей – міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародної кримінальної юстиції. Сучасне суспільство стоїть на шляху захисту прав людини на міжнародному рівні. Століттями вважалося, що регулювання міжнародного гуманітарного права здійснюється тільки у разі війни між державами, а не всередині них. Громадянські війни були особистими справами окремих держав, а не міжнародно-правових відносин, але у разі оцінювання влади чи антиурядових сил вважалося втручанням в внутрішні справи країни. А вже в середині ХХ ст. ситуація почала змінюватись. Женевська Конвенція 1949 року вже містила ст. 3, що мала перелік принципів гуманітарного захисту під час «збройних конфліктів, які не мали міжнародного характеру» [4, с.36].

Принципово надважливим є необхідне забезпечення прав людини за будь-яких

обставин. Важливим напрямом у міжнародному співробітництві є захист і гарантія прав людини під час збройних конфліктів та конфліктів неміжнародного характеру. На сьогодні міжнародне право стосується збройних конфліктів, засуджуючи агресії та, взагалі, забороняючи будь-які війни. Але, на жаль, це наша реальність сучасних етапів розвитку людства.

По-перше, Міжнародний комітет червоного хреста зазначає, що збройний конфлікт – це протистояння з використанням зброї, яке відбувається між державами, або збройне протистояння, яке відбувається тривалий час, чи збройне протистояння уряду і влади, з використанням зброї, та організованими збройними угрупованнями, або лише між збройними угрупованнями терористичного характеру». Внутрішній (неміжнародний) збройний конфлікт – це збройний конфлікт, що відбувається на території однієї держави і в якому війська жодної іншої держави не беруть участі. Прикладом щодо внутрішнього збройного конфлікту є використання збройних сил держави проти повстанських угруповань і який відбувається на території держави [3].

20 жовтня 2015 року про те, щодо застосування та виконання Україною своїх зобов'язань за 16-ти договорами, включаючи Конвенцію проти катувань, «є обмеженням та не гарантується» на територіях, які вважаються окупованими та неконтрольованими, і що ця ситуація продовжуватиме діяти до повного відновлення суверенітету України над її територією, суперечить не обмежуваному характеру заборони застосування катувань, та заборона «наруги над людською гідністю», «насилю над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, заподіяння каліцтва, жорстоке поводження й тортури» визнається Додатковими протоколами I і II, а також статтею 3 Четвертої Женевської конвенції як основна гарантія для цивільних осіб та осіб, позбавлених боєздатності [4].

Незалежно від соціального характеру (міжнародні війни, національно визвольні війни, внутрішні конфлікти), законні чи незаконні (агресивні війни або оборонні війни; збройні дії сепаратистів всередині країни або дії урядових військ щодо захисту конституційного ладу), ці збройні конфлікти ставлять під загрозу реалізацію більшості прав і свобод людини, в тому числі найважливіше природне право – право на життя.

У Міжнародному праві вже вироблено норми, які мають на меті обмеження вибору методів та засобів ведення бойових дій і заборону найбільш жорстоких і нелюдських з них в тому випадку, якщо не вдається запобігти збройному конфлікту між державами або всередині країни і вже використано всі можливі засоби запобігання йому. Норми міжнародного гуманітарного права об'єктивно сприяють гуманізації війни та обмеження масштабів і негативних наслідків в таких випадках [2, с. 79-82]. Під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру є норма 25 звичаєвого МПП, згідно за якою медичний персонал користується захистом і втрачає його, якщо своїми гуманітарними функціями вчиняє дії, що завдають шкоди противнику. Захист медичного персоналу закріплено в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. Так, медичний персонал, який надає медичну допомогу військовополоненим, затриманий супротивною стороною, не є військовополоненими та користуються захистом (ст. 33). [1, с. 139]. 30 жовтня 2018 року Комітет ООН з прав людини прийняв новий загальний коментар № 36 щодо статті 6 МППП про право на життя. У редакції 2018 року особлива увага приділяється захисту права на життя у збройних конфліктах, а також зобов'язання держав в належному поводженні. Згідно із Загальним зауваженням (пункт 3), право на життя є «Правом осіб бути вільними від дій і бездіяльності, які мають певну мету, або можуть очікувати, що вони можуть призвести до їх неприродності або передчасної смерті, а також до життя з гідністю», і що це «верхове право, яке не допускає ніякого відступу навіть у ситуаціях збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуаціях, які загрожують життю націй». Це право є «передумовою для задоволення всіх інших людських прав».

На сьогодні питання забезпечення та захисту прав людини в тому числі і в умовах збройних конфліктів різного характеру, міжнародним співтовариством вже не розглядаються. Найважливішим принципом права збройних конфліктів є те, що особи, які входять до складу збройних сил обох сторін, які вийшли з ладу або безпосередньо в силу різних причин (хвороба, поранення чи затримання), які вже не беруть участь у воєнних діях, а також цивільне населення, повинні за всіх обставин дотримуватися гуманного поводження та ставитися з повагою до їхнього життя, фізичної та психічної недоторканності [3, с. 184].

Отже, з аналізу зазначеного можна зробити такі висновки. По-перше, будь-які

збройні конфлікти в сучасних умовах глобалізації створюють значну небезпеку для всього міжнародного співтовариства. Саме тому вдосконалення механізму правового регулювання збройних конфліктів та його систематизація повинні відбуватися з урахуванням сучасних міжнародних викликів і загроз. По-друге, вважається, що нині актуальним завданням органів державної влади України є приведення чинного кримінального законодавства у відповідність до норм МГП та МКП. Водночас побудова повноцінних відносин України з МКС та долучення до системи міжнародної кримінальної юстиції можливе лише через ратифікацію Римського статуту МКС. У цьому контексті слід також врахувати, що побудова відносин з МКС за схемою тимчасової вигідності того чи іншого звернення до МКС та одночасного уникнення повноцінної асоціації з цією поважною міжнародною судовою інституцією закладає небезпечну основу подвійних стандартів кримінального переслідування за міжнародні злочини, у тому числі за скоєння воєнних злочинів.

1. Габрелян Г. В. Правовий захист медичного персоналу під час збройних конфліктів. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1 (7). С. 139–145.
2. Бані-Насер Ф. Міжнародно-правовий захист цивільного населення та інших категорій осіб під час збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 79–87.
3. Головін А. Захист основоположних прав людини і громадянина під час надання Конституційним судом України офіційного тлумачення положень Конституції та законів України. *Віче*. 2011. 17 (302). С. 13–16.
4. Гуйван П. Д. Застосування європейським судом із прав людини статті 8 Конвенції про захист прав людини під час захисту персональних даних. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Т. 22. С. 38–46. URL : <https://doi.org/10.32837/npuola.v22i0.594>.

Ірина ЛАНТУХ

старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРАВОВИЙ ВИМІР БУЛІНГУ: ВІТЧИЗНЯНІ ТА ЗАРУБІЖНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ

Термін «булінг» є похідним від англійського дієслова «to bully». Згідно з Оксфордським словником англійської мови дієслово «to bully» означає «прагнути завдати шкоду, залякувати або примусити до небажаної дії уразливу особу або особу, що сприймається як така» [1]. Кембриджський словник визначає вищезгадане дієслово як «ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим ніж ви, досить часто примушування такої особи до небажаних дій» [2]. Українською мовою відповідний термін тлумачиться як «цькування» або «залякування».

Ще в 1993 році норвезький психолог Д. Ольвеус опублікував визначення поняття булінгу, яке стало загальноприйнятим. Це насамперед навмисна, систематична агресивна поведінка, яка ґрунтується на нерівності соціальної влади або фізичної сили [3]. Водночас варто зазначити, що в національне законодавство всього чотири роки тому було запроваджено таке поняття як «булінг». Хоча саме явище існувало й раніше, у 2018 році воно лише стало предметом законодавчого регулювання: в освітнє законодавство, а також Кодекс України про адміністративні правопорушення було внесено відповідні зміни щодо визначення поняття булінгу та адміністративної відповідальності за його вчинення. Зазначене обумовило те, що переважна більшість наукових досліджень булінгу вітчизняними правниками здійснюється з кінця 2018 року. До цього часу ця проблематика висвітлювалась в межах психологічних і соціологічних наук.

Окремо варто згадати проведені А. Корнійченко дисертаційне дослідження на тему «Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу в Україні» [4], яке є одним із перших в Україні комплексним пізнанням проблематики протидії булінгу у вітчизняних умовах. Автором було висвітлено питання розуміння булінгу, його правової природи. Так, на думку А. Корнійченко, під булінгом слід розуміти «це соціально негативне явище, яке

проявляється у вчиненні систематичних, навмисних, образливих діянь, що зовнішньо виражаються у дії або бездіяльності, одним учасником освітнього процесу (групою таких осіб) – булером (кривдником), стосовно іншого (групи таких осіб) – потерпілої сторони (жертви), мають негативний характер та здійснюються з метою фізичного, психологічного, морального й економічного тиску та характеризуються нерівністю сторін» [4, с. 2].

Таким чином, можна зрозуміти, що проблема поширення булінгу, насильства, агресивного поведіння та заходи протидії за останні декілька років були виведені на загальнодержавний рівень. Зважаючи те що одним із найголовніших пріоритетів вітчизняного законодавства є захист прав дітей, у тому числі за допомогою профілактики правопорушень неповнолітніх, які безпосередньо пов'язані з булінгом, неабиякий інтерес становить досвід зарубіжних держав стосовно цього питання, і насамперед законодавчий.

Так, Канада є однією з перших країн, яка ще в 2011 році на офіційному рівні визнала проблему булінгу та почала розробку відповідного законодавства (Хартії безпечних шкіл) щодо протидії цьому явищу. Урядом провінції Онтаріо було прийнято Закон «Про навчальні заклади» («The Accepting Schools Act») для подальшого створення «режиму» обізнаності стосовно знущань у школах, а також організації навчань з питань запобігання та протидії булінгу. Також здобули неабиякого поширення в засобах масової інформації та друкованих примірниках матеріали про самогубства канадських учнів Джеймі Хаблі з Оттави і Мітчела Уілсона з Пікерінга, які стали каталізатором для прийняття нового законодавства [5, с. 2].

У Республіці Казахстан використовуються зовсім інші методи, які не закріплені в спеціальних законодавчих нормах про боротьбу з булінгом. Там діє виборний орган, до складу якого входять батьки, що мають високий рівень довіри (не більше чотирьох осіб) – рада батьків. Саме батьківська рада уповноважена на розгляд випадків булінгу за заявою учня-жертви або вчителя, а також забезпечення доведення до стадії виконання санкцій стосовно булера. Як правило, одного прецеденту достатньо, щоб зупинити подальші прояви булінгу у школі [6].

Неможливо обійти увагою й програму «stopbullying.gov», що стартувала у 2018 році у США. Відповідна програма деталізує усі види булінгу, що на сьогодні набувають стрімкого поширення, а також методи стосовно протидії їм. На думку Уряду США, якщо булінгу властива дискримінаційна спрямованість, яка пов'язана з расою, релігією, статтю, національністю жертви, то навчальний заклад, який фінансується з федерального бюджету, зобов'язаний розглянути питання щодо залякування (harassment) як порушення цивільних прав особи [7].

А ось у Великобританії перший Закон «Про боротьбу з булінгом у школах» («Addressing in schools Act» (Northern Ireland)) був виданий у 2016 році. Дія цього Закону поширювалася тільки на Північну Ірландію. Таким чином, відповідно до ст. 1 Закону «Про боротьбу з булінгом у школах» булінг включає «повторне використання будь-якого усного, письмово або електронного повідомлення; будь-яку іншу дію або будь-яку їх комбінацію учнем або групою учнів проти іншого учня або групи учнів з наміром заподіяти моральну або фізичну шкоди цьому учневі або групі учнів» [8].

Отже, здійснивши аналіз світового досвіду у сфері запобігання та протидії булінгу, можемо виокремити деякі напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у даній сфері. По-перше, необхідно якнайшвидше розробити та впровадити постійно діючу загальнонаціональну Програму запобігання та протидії булінгу в Україні, яка повинна містити провідні підходи до боротьби з цим негативним явищем. По-друге, багаторівневі та мультикомпонентні інформаційні та превентивні антибулінгові програми в закладах вищої освіти слугували б дуже гарним способом щодо профілактики булінгу. По-третє, приділити належну увагу наданню допомоги, а також захисту осіб, які постраждали від булінгу. Тому доцільно було б розробити відновлювально-реабілітаційні програми, створити належні фінансово-матеріальні та правові механізми запобігання та протидії булінгу в Україні.

1. Main definitions of bully in English. URL : <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>.

2. Meaning of «bully» in the English Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bully>.

3. Olweus D. *Bulling at school: what we know what we can do*. Malden, MA : Blackwell Publishing, 1993. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/pits.10114>

4. Корнійченко А.О. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу в Україні: дис. ...д-ра філос. : 081 Право / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2021.

270 с.

5. Roher E. M. *Suffering in Silence: Teenagers and Suicide*. Education law newsletter. Borden Ladner Gervais LLP, 2012. 20 p.

6. Нериз Е. Лучшие методики против буллинга. 2018. URL : [https://www. b17.ru/blog/99006/](https://www.b17.ru/blog/99006/). (дата обращения: 23.02.2021).

7. What is Bullying. (n. d.). Stopbullying.gov. An official website of the United States government. URL : <https://www.stopbullying.gov/bullying/what-is-bullying>. (дата звернення: 23.02.2021).

8. Addressing Bullying in School Act (Northern Ireland). (2016). URL : https://storage.googleapis.com/siteassetsswd/338/downloads/Addressing_Bullying_in_Schools_Act_Northern_Ireland_2016.pdf.

Юлія ЛЕБЕДЄВА

викладач кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м.Дніпро, Україна)

ГЕСТАЦІЙНЕ СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО ЯК РЕПРОДУКТИВНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ: ПРАКТИКА ЄСПЛ

Гестаційне сурогатне материнство – це допоміжна репродуктивна технологія, за якої сурогатна мати добровільно погоджується виносити та народити дитину, що не матиме з нею біологічного зв'язку і яку потім буде передано на виховання генетичним батькам. Важливо, що сурогатна мати більше не буде пов'язана жодними правами чи обов'язками з такою дитиною [1].

Справи, що стосуються гестаційного сурогатного материнства, пов'язані переважно з положеннями статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Європейської конвенції з прав людини (Далі – ЄКПЛ) [2]. Так, з метою встановлення наявності втручання влади у приватне та сімейне життя заявників та дотримання справедливого балансу порушених інтересів, Страсбурзький суд перевіряє, чи було таке втручання законним, чи переслідувало законну мету і чи було воно пропорційним переслідуваним цілям [3].

Варто зазначити, що ставлення до сурогатного материнства суттєво відрізняється у країнах Європи, що призводить до відмінностей у внутрішніх правових режимах країн-членів Ради Європи. Зіткнувшись із різноманітними підходами, Європейський суд з прав людини (Далі – ЄСПЛ) намагається забезпечити гарантовані ЄКПЛ права у контексті сурогатного материнства. Зокрема, зазначене питання ЄСПЛ було розглянуто у показових справах П. та К. проти Італії [4], М. проти Франції [5] та Л. проти Франції [6].

Справа П. та К. проти Італії стосувалася опіки над дев'ятимісячною дитиною, яка народилася в Росії в результаті договору про гестаційне сурогатне материнство, укладеного між російською жінкою та італійською парою (заявники). Утім, згодом з'ясувалося, що останні не мали біологічної спорідненості з дитиною. Заявники скаржилися, зокрема, на вилучення у них дитини, а також на відмову визнати встановлені за кордоном відносини між батьками та дітьми шляхом реєстрації свідоцтва про народження дитини в Італії [4].

Велика Палата одинадцятьма голосами проти шести констатувала відсутність порушення статті 8 Конвенції. Так, зважаючи на відсутність будь-якого біологічного зв'язку між дитиною та заявниками, коротку тривалість їх відносин з дитиною та невизначеність зв'язків між ними з юридичного боку, а також, незважаючи на наявність батьківського піклування та якість емоційних зв'язків, ЄСПЛ дійшов висновку, що між заявниками та дитиною не існувало сімейного життя. Проте Судом було встановлено, що заходи, які заперечуються, належали до сфери приватного життя заявників. Велика Палата також визнала, що оспорювані заходи переслідували законні цілі запобігання заворушенням та захисту прав і свобод інших осіб [4].

Показово, що Страсбурзький суд вважає обґрунтованим прагнення італійської влади підтвердити виняткову компетенцію держави визнавати законні відносини між батьками та дітьми лише у разі наявності біологічного зв'язку чи законного усиновлення з метою захисту дітей. Велика Палата також визнала, що італійські суди, зробивши висновок про те, що дитині не буде завдано серйозної чи непоправної шкоди внаслідок відлучення, встановили справедливий баланс між різними інтересами, залишаючись при цьому в межах

простору для маневру («воля розсуду»), доступного їм [4].

Наведене рішення має велике значення, оскільки встановлює нові стандарти з точки зору концепції сімейного життя відповідно до статті 8 Європейської конвенції з прав людини.

Справи М. проти Франції та Л. проти Франції стосувалися відмови у визнанні дитячо-батьківських відносин, що були юридично встановлені у Сполучених Штатах між дітьми, народженими в результаті сурогатного материнства, та парами, що вдалися до такої репродуктивної технології. В обох випадках заявники скаржилися, зокрема, на те, що на шкоду інтересам дітей вони не змогли домогтися визнання у Франції відносин між батьками та дітьми, які були законно встановлені за кордоном [5–6].

ЄСПЛ спочатку зазначив, що у цих справах стаття 8 ЄКПЛ застосовна як в аспекті «сімейного життя», так і в аспекті «приватного життя». З одного боку, справді не було жодних сумнівів у тому, що заявники дбали про дітей як батьки з моменту їх народження, і жили разом у спосіб, що не відрізнявся від «сімейного життя» у загальноприйнятому значенні цього слова [5, 6]. З іншого боку, право на ідентичність є невід'ємною частиною концепції приватного життя, і існує прямий зв'язок між приватним життям дітей, народжених у результаті сурогатного материнства, та юридичним визначенням їхнього батьківства.

Суд також зазначив, що втручання у право заявників на повагу до їх приватного та сімейного життя внаслідок відмови французької влади визнати законні відносини між батьками та дітьми було «передбачено законом» за змістом статті 8 Конвенції. ЄСПЛ визнав, що втручання переслідувало дві законні цілі, перелічені у статті 8, а саме «охорону здоров'я» та «захист прав і свобод інших осіб». У зв'язку з цим акцентовано увагу на тому, що відмова французької влади визнати правові відносини між дітьми, народженими внаслідок сурогатного материнства за кордоном, і парами, що вдалися до такої технології, впливає з бажання перешкодити французьким громадянам вдаватися до послуг репродуктивного здоров'я за межами Франції [5–6].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що зміни у глобальних показниках безплідності, поява нових сімейних структур та просування допоміжних репродуктивних технологій є факторами, що впливатимуть на майбутній розвиток правової бази у сфері сурогатного материнства.

Незважаючи на зростаючий транснаціональний ринок комерційного сурогатного материнства, в багатьох країнах права сурогатних батьків, передбачуваних батьків або дітей досі не містять належної правової регламентації. Це вказує на нагальну необхідність нормативної гармонізації, спеціально призначеної для забезпечення репродуктивних прав людини.

Варто зазначити, що врегулювання гестаційного сурогатного материнства вимагає визнання вагомості права на ідентичність як аспекту права на повагу до приватного життя. Так, у контексті зазначеного права поняття ідентичності має бути надана ширша інтерпретація, яка охоплює відносини дитини з генетичними, гестаційними та передбачуваними батьками, і, отже, мають застосовуватися вузькі межі розсуду до втручання держави у правовий статус дітей, народжених сурогатною матір'ю.

1. Aznar J., Martínez Peris, M. Gestational Surrogacy: Current View. *Linacre Q.* 2019, № 86. P. 56–67.

2. Wennberg A.L. Social freezing of oocytes: A means to take control of your fertility. *Upsala J. Med. Sci.* 2020. № 125. P. 95–98.

3. Bertelli M., Paolacci S., Placidi G. et al. Combined use of medically-assisted reproductive techniques: A new bioethical issue. *Acta Biomed.* 2020. № 90. P. 58–61.

4. Paradiso and Campanelli v. Italy of European Court of Human Rights. no. 25358/12, 24.01.2017. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:\[%22003-5608252-7087738%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:[%22003-5608252-7087738%22]%7D).

5. Mennesson v. France of European Court of Human Rights. no. 65192/11, 26.06.2014. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:\[%22003-4804617-5854908%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:[%22003-4804617-5854908%22]%7D).

6. Labassee v. France of European Court of Human Rights. no. 65941/11, 26.06.2014. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:\[%22003-4804617-5854908%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:[%22003-4804617-5854908%22]%7D).

Маргарита МАКСИМОВА
викладач кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

БЕЗПЕКА ДИТИНИ ЯК ОСНОВНА ДЕТЕРМІНАНТА БЕЗПЕКИ НАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Визнання дитини самостійним суб'єктом права вимагає вироблення деяких гарантій для забезпечення та захисту його як носія даного права, оскільки дитина в силу її фізичної та розумової незрілості потребує того, щоб обстановка, в якій вона розвивається як до, так і після народження, була безпечною.

Право дітей на безпеку є гарантією для реалізації засобів та умов, покликаних забезпечити безпосередній захист людського життя, різні форми соціального забезпечення, медичну допомогу, сприятливе навколишнє середовище, заборону тортур, насильства, жорстокого поводження тощо.

Право дітей на безпеку є складним за своїм змістом правом, адже його носієм виступає окремо взята дитина, необхідність забезпечення якого виникає під час створення системного режиму їхнього державно-правового захисту, тобто забезпечення спеціальних норм та інститутів: зокрема, встановлення особливих стандартів харчування, медикаментозного лікування, одягу, відпочинку; встановлення інституту ювенальної юстиції, формування особливих заходів захисту дітей від правопорушень та ін. Турбота про безпеку дітей передбачає створення для них безпечною та повноцінним життя не лише з боку батьків, а також з боку держави.

У такому контексті безпека дитини може розумітися як основна детермінанта безпеки нації, а відтак, і національної безпеки країни. Пріоритетне забезпечення безпеки дитини зумовлене реальними процесами, що відбуваються наразі в українському суспільстві та вказують на необхідність убезпечення дитини від різного роду загроз.

На сьогодні можна виділити дві групи характерних ризиків розвитку дитинства та забезпечення реалізації дитиною права на безпечні умови житт. Зокрема, перша пов'язана з особливостями суспільного розвитку та безпосереднім впливом на життєзабезпечення дитинства, серед яких:

- соціально-економічні (низькі доходи сімей, безробіття, інфляція, затримки виплати заробітної плати, економічна експлуатація, недостатнє фінансування соціальних програм);
- соціально-екологічні (погіршення стану довкілля, якості харчування);
- соціально-побутові (житлові умови, згорання соціальної інфраструктури дитинства та соціальних програм);
- медико-соціальні (якість та доступність медичного обслуговування, спадкові захворювання, стан профілактичної роботи з поширення девіацій);
- соціально-правові (низький рівень правової захищеності дитинства, декларативний характер правових норм).

Іншу групу ризиків становлять ті чинники, що пов'язані із ускладненням самореалізації дитинства, серед яких:

- духовно-моральні (руйнування традиційних духовних підвалів, розширення джерел травмуючої дитячу психіку інформації, розширення сфер морально-небезпечного дозвілля; криміналізація суспільства, нехтування дитинством як цінністю);
- виховно-педагогічні (звуження можливості дітей здобувати повноцінну освіту, зниження контролю з боку батьків, школи, дитячих установ за вихованням дітей, руйнування системи професійної підготовки, споживче ставлення дорослих до дітей, дефекти виховання);
- соціально-психологічні (насильство щодо дітей, конфліктні відносини в сім'ї, напружені відносини з однолітками та вчителями, девіації в сім'ї, криза інституту батьківства тощо).

Отже, до сучасних загроз безпеки дитини слід віднести фактори та умови соціального середовища, в якому він виховується, що створюють небезпеку для життєдіяльності та повноцінного розвитку дитини, у тому числі ризики, пов'язані з порушеннями її психічного та фізичного здоров'я. Відтак, безпека дитини виступає як конституційна цінність та

забезпечується системою умов та гарантій, спрямованих на недопущення, мінімізацію або виключення зазіхань на права, свободи дитини, її життя та здоров'я. У сучасних умовах забезпечення благополучного та захищеного дитинства є національним пріоритетом держави.

У загальному розумінні право дітей на безпеку можна визначити як право дітей на захист від загроз, які можуть завдати їм шкоди. До таких у міжнародному праві передбачено необхідність захисту прав дитини від таких форм загроз та посягань:

а) довільне або незаконне втручання у здійснення її права на особисте життя, або зазіхання на честь і гідність;

б) усі форми фізичного або психічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого поводження, грубого поводження або експлуатації;

в) економічна експлуатація та виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для її здоров'я або бути перешкодою в отриманні нею освіти, або завдавати шкоди її здоров'ю та фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку;

г) незаконне споживання наркотичних засобів та психотропних речовин;

д) усі форми сексуальної експлуатації та сексуального розбещення;

е) нелюдські або такі, що принижують гідність види поводження чи покарання;

ж) всі інші форми експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини (ст. ст. 16, 19, 32, 34, 37 Конвенції про права дитини) [1].

Попри наявність сьогодні досить великої та розвиненої нормативної бази з питань охорони дитинства (наявність навіть спеціального Закону України «Про охорону дитинства» [2]), фактична реалізація закріплених норм зазнає серйозних труднощів. Крім цього, відсутність законодавчого визначення терміна «забезпечення безпеки дітей» спричиняє неузгодженість деяких законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, а також може ускладнити у подальшому визначення механізму функціонування інституту безпеки неповнолітніх.

Таким чином, саме через недосконалість і недостатню ефективність законодавства стосовно прав дітей забезпечення їх безпеки в цілому ускладнено. Незважаючи на численні закони, Укази Президента України, інші нормативно-правові акти, проекти та програми з дитячої проблематики, прийняті в минулі роки, кардинальних позитивних змін у бік поліпшення становища дітей в Україні не відбулося. На жаль, доводиться констатувати, що ситуація із реальним забезпеченням безпеки дітей, охороною та захистом їхніх прав як і раніше викликає обґрунтоване занепокоєння, більше того, загрожує національній безпеці української держави.

1. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27 лютого 1991 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001І. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

Інна СЕМЕНОВА

викладач кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Дотримання принципу гендерної рівності є однією з найбільш актуальних проблем та виступає запорукою демократичної держави та невід'ємною частиною розвитку сучасного суспільства.

Особливого значення набуває дотримання принципу гендерної рівності в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. Гендерна політика держави повинна бути спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах, зокрема, в

діяльності правоохоронних органів, в тому числі Національної поліції України.

Проблема гендерної рівності привертає все більшу увагу дослідників. Окремі аспекти забезпечення гендерної рівності були предметом дослідження таких науковців, як В. Авер'янов, Ю. Битяк, І. Грицай, І. Голосніченко. Ю. Гончарова, Р. Денісова, О. Дрозд, В. Кириченко, О. Кулачек, Т. Марценюк, Г. Мельниченко, Е. Правдіна, М. Покровська, В. Толкунова, Н. Олійник, Н. Оніщенко, Н. Чередніченко, І. Шульженко та ін. Водночас зауважимо, що сучасне комплексне дослідження механізму забезпечення гендерної рівності в органах Національної поліції України наразі відсутнє, що надає зазначеній темі актуальності.

Положення щодо рівності конституційних прав і свобод громадян закріплено в Основному Законі нашої держави. Так, статтею 24 Конституції України встановлено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками, зокрема статі. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, установам пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Слід зазначити, що протягом останніх десятиліть Україна досягла значного прогресу у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах та приєдналась до основних міжнародних договорів у сфері гендерної рівності та прав жінок, а саме: Пекінської Декларації та платформи дій, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативного протоколу до неї, відповідних конвенцій Міжнародної організації праці.

Також Україна виступає учасницею ключових міжнародних договорів з прав людини: Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. В 1997 р. відбулася ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Реальним кроком на шляху до реалізації взятих на себе державою зобов'язань стало прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, в якому вперше було надано визначення поняття «гендерна рівність». Так, згідно зі ст. 1 цього Закону гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [4].

Наразі Міністерством соціальної політики України також було розроблено проект Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та проект Завдань і заходів з виконання Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на 2022-2024 роки. Стратегія спрямована на об'єднання суспільства з питань щодо розуміння цінностей прав і свобод, що забезпечуються та захищаються на основі принципів рівності та недискримінації для всіх жінок і чоловіків, хлопців і дівчат, консолідацію дій органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів, міжнародних організацій, громадянського суспільства, закладів, установ, організацій різних сфер щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків задля сталого розвитку країни у всіх сферах.

Варто зазначити, що впродовж кількох минулих років гендерна політика крізь призму запровадження принципу рівних прав жінок і чоловіків стала одним із державних пріоритетів у системі Міністерства внутрішніх справ, в тому числі й діяльності Національної поліції України.

Положення щодо дотримання принципу рівності прав і можливостей жінок і чоловіків у правоохоронних органах України знайшли своє безпосереднє відображення в ст. 49 Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до частини першої цієї статті на службу в поліцію можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2].

Міністерство внутрішніх справ стало одним із перших відомств, де в апараті створено уповноважений підрозділ з дотримання гендерної рівності. Також внесено зміни до функціональних обов'язків керівників всіх рівнів органів системи МВС у частині дотримання принципу рівних прав та обов'язків жінок і чоловіків [11, с. 79].

Відповідно статистичних даних за 2020 рік відбулося збільшення частки жінок в Національній поліції на 2 %. Питома вага чисельності жінок в особовому складі Національної поліції України становить 25,5 %, а на керівних посадах – 17,7 %. [11, с. 79].

Служба жінки в поліції має позитивний потенціал і є результативною. Жінки відзначаються внутрішньою самодисципліною, відповідальністю за доручену справу, високим професіоналізмом; сприяють зростанню культури взаємовідносин у колективі, а також позитивно впливають на морально-психологічну атмосферу.

Узагальнюючи досліджуване питання, можна зробити висновок про те, що впровадження гендерної рівності є важливим напрямом діяльності держави. Варто і надалі втілювати в життя на законодавчому рівні заходи щодо усунення дискримінації за ознакою статі. Національна політика щодо вирішення цієї проблеми має спрямовуватися на забезпечення реальної рівності можливостей та ставлення до працівників та подолання гендерних стереотипів. Також потребує вдосконалення механізм реалізації та забезпечення гендерної рівності в діяльності Національної поліції України. Держава повинна сприяти збалансованому представництву статей в управлінні та в процесі прийняття управлінських рішень щодо діяльності Національної поліції України.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

5. Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#Text>.

6. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с. URL : <https://dsns.gov.ua/upload/9/5/8/2/2020-5-20-112-lekciya-3.pdf>.

7. Ліза Дені. Гендерні питання у поліції. *Збірник інформаційно-методичних матеріалів «Гендерні питання у секторі безпеки»*. Женева : DCAF, 2019. 75 с.

8. Гаркуша А. Г. Гендерний паритет: жінка в Національній поліції України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019 № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2019_1_5.

9. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності: вітчизняний досвід і міжнародні стандарти. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. №2. Т.2. С 13-16.

10. Дрозд О. Ю. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС України: питання сьогодення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С 112-116.

11. Марценюк Л., Груздев О. Жінка в секторі безпеки і оборони: гармонія професійного та особистого. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 76-83.

12. Плугатар Т.А. Забезпечення гендерної рівності у діяльності Національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Том 2, № 3. С 42-47.

13. Полішко Н. Л. Реалізація основних засад державної політики у сфері забезпечення гендерної рівності під час прийняття жінок на службу до Національної поліції України: проблеми і шляхи вирішення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №5. С 170-172.

Олексій БАБЕНКО

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

професор кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор

**ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК»
ТА «ГРОМАДСЬКА БЕЗПЕКА»**

Громадська безпека – стан захищеності життя та здоров'я людей від протиправних посягань та інших обставин. У якості інших обставини можуть виступати, наприклад, сили природи. Найчастіше порушення громадського порядку та громадської безпеки взаємопов'язані. Приписами Закону України “Про національну безпеку” законодавцем передбачено визначення терміна громадська безпека і порядок. Так, під громадською безпекою і порядком розуміють захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз [2].

Нормотворець чітко виокремив суб'єктів публічної адміністрації, на яких покладено обов'язок щодо забезпечення головного вектора діяльності держави та виконання основоположного принципу, а саме: людина, її життя і здоров'я, права і законні інтереси є найвищими цінностями. Але парламент не врахував, що ця дефініція сформульована як єдина і цілісна конструкція, що є вкрай неправильним формулюванням. Є адміністративні проступки, які можуть порушувати окремо громадський порядок і громадську безпеку. Пропонуємо детальніше розглянути зазначені порушення і зосередити увагу на кореляційному аналізі. Але перш за все маємо намір зазначити, що порушення громадського порядку чи громадської безпеки завжди тягне за собою адверсивні наслідки, які, якщо їх вчасно не присікти, у соціумі формують стійкі стереотипи аномії. Розглянемо на прикладах.

Так, стрільба зі зброї у громадських місцях, безперечно, становить небезпеку життю і здоров'ю людей, тобто порушує суспільну безпеку. Водночас стрільба в громадських місцях порушує також встановлений у суспільстві порядок [1]. Однією протиправною суспільно шкідливою дією особа, яка вчиняє стрільбу зі зброї в громадському місці, порушує і громадський порядок, і громадську безпеку. Однак громадський порядок і безпека можуть порушуватися і окремо. У ситуації, коли, наприклад, особа, що розпиває спиртні напої в громадському місці, безперечно порушує заведений у суспільстві порядок, проте ці дії можуть і не становити небезпеки для суспільства.

Питання про співвідношення понять «громадський порядок» та «громадська безпека» залишилося дискусійним, допоки не буде їх єдиного чіткого закріплення правовими нормами. Якщо немає єдиної думки з приводу того, що слід розуміти під громадським порядком, а що – під громадською безпекою, то, відповідно, вкладаючи в них різні сенси, можна цілком справедливо стверджувати, що поняття суспільного порядку за змістом ширше, ніж поняття суспільної безпеки [3]. Так само як і навпаки – поняття суспільної безпеки ширше, або взагалі можна в деяких випадках розглядати їхню тотожність.

З одного боку, можна погодитися з тим, що диспозиції статей адміністративно-деліктного законодавства мають бути по можливості максимально конкретизованими [2]. Правозастосовчі органи нерідко, виявляючи адміністративні проступки у сфері громадського порядку і безпеки, подекуди стикаються з правовими казусами та колізіями. Так, під час адміністративно-правової кваліфікації діяння за ст. 178 КУпАП необхідно

встановити, чи порушує особа людську гідність та громадську мораль. Чітких законодавчих визначень немає, але вони мають прямий зв'язок з об'єктами нашої розвідки. Така ж ситуація стосується правопорушень пов'язаних зі статтею “Дрібне хуліганство”. При “дрібному хуліганстві” обов'язково повинні бути суспільно шкідливі наслідки у вигляді порушення громадського порядку і спокою громадян. Законодавець зазначив такі наслідки як нерозривні і вони повинні наставати одразу.

Державне управління у сфері охорони громадського порядку – одна з найважливіших підсистем охоронної сфери життєдіяльності суспільства, де за допомогою специфічних правових інститутів, форм і методів забезпечується функціонування держави та її інститутів, регулювання і захист суспільних відносин і соціальної якості – фізичного і духовного – особистості, соціальних груп і суспільства в цілому від впливу на них небажаних з точки зору суспільства явищ і процесів. Одним із напрямків правоохоронної діяльності, безпосередньо пов'язаної із забезпеченням прав і свобод особистості, є охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки [1].

Громадський порядок – результат закріплення реальних суспільних відносин (як ідеологічних, так і економічних) нормами права та іншими соціальними нормами. Цим результатом і є певна система суспільних відносин, закріплена різними соціальними нормами, в першу чергу нормами права; громадський порядок – це система суспільних відносин, закріплена різними соціальними нормами, що визначають права і обов'язки їх учасників; громадський порядок – це не тільки просто суспільні відносини, закріплені в нормативному порядку.

По-перше, це може призвести до надмірного збільшення диспозицій відповідних статей. По-друге, у разі потреби внесення змін та доповнень до відповідних законів, технічних регламентів та спеціальних правил, коригування підлягатимуть ці акти [3].

Таким чином, соціальні відносини у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки постійно ускладнюються. Правозастосовники стикаються з новими проблемами кваліфікації адміністративних правопорушень. А перед науковою спільнотою постають нові проблеми, що стосуються меж адміністративної відповідальності за зазначені правопорушення, порушення яких з боку держави тягне за собою невиправдане обмеження конституційних права і свободи громадян [1].

Отже, підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що:

- 1) визнання родовим об'єктом дрібного хуліганства суспільних відносин, які охороняють громадський порядок і громадську безпеку, не викликає суперечок серед науковців;
- 2) безпосередній об'єкт дрібного хуліганства – це суспільні відносини, що охороняють громадський порядок;
- 3) громадське місце не може слугувати критерієм для визначення просторових меж застосування повноважень уповноваженими органами й посадовими особами з метою забезпечення громадського порядку;
- 4) громадський порядок – це суспільні відносини, які полягають у дотриманні їхніми суб'єктами правових та етичних норм, покликаних забезпечувати захист прав і свобод громадян, їхнього життя й здоров'я, повагу до честі й людської гідності;
- 5) з метою однакового розуміння терміна «громадський порядок» і правильної кваліфікації правопорушень вважаємо за необхідне закріпити його дефініцію в нормативно-правових актах, зокрема в Кодексі України про адміністративні правопорушення.

1. Богуславський В. В. Термін «правопорядок»: зміст та співвідношення з громадським порядком та громадською безпекою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 95–102.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 04.11.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14.2>.

3. Сіренко К. Ю. Соціальні індикатори рівня життя населення як основа соціальної безпеки та захищеності громадян України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 11. С. 90-98.

Богдана БОГОМАЗ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Євгенія МІНАКОВА

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

ГЕНДЕРНИЙ ПРОРИВ У СЕКТОРІ ОБОРОНИ ТА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Загалом військовою службою є державна служба особливого характеру. Така служба полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я та віком громадян країн, пов'язаних із захистом своєї Батьківщини. Порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців передбачаються відповідними законами держав та певними положеннями про проходження військової служби, які обов'язково затверджуються верховною владою країни та іншими нормативно-правовими актами.

Як ми знаємо, в Україні військову службу несуть переважно чоловіки. Збройні Сили доволі тривалий час залишалися традиційно одними з найконсервативніших щодо питання перебування жінок на військовій службі, але війна на Сході внесла свої корективи, бо саме після її початку все більше і більше жінок почали залучатися до військової справи. У вересні 2018 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях». Документ вніс зміни до Статуту внутрішньої служби Збройних сил та до Закону «Про військову службу і військовий обов'язок» [1]. Це надало необмежену можливість призначати осіб жіночої статі у добові наряди. Для жінок-військовослужбовців почали бути доступними усі посади рядового, сержантського і старшинського складів, які натепер є у ЗСУ [2]. Можна сміливо зазначити, що це стало нічим іншим яєне обмеженою можливістю виконання жінками, дівчатами військового обов'язку на рівних засадах із чоловіками, за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони дитинства та материнства.

Міністерство оборони України є єдиним відомством, яке, у свою чергу, повністю взяло на себе виконання цілей партнерства із НАТО в гендерних аспектах військової служби. Ним професійно створено якісний алгоритм, який охоплює всі аспекти, що відповідають згаданому національному плану. Насамперед це забезпечення жінкам перспективи кар'єрного зростання відповідно до рівня освіти, досвіду і результатів службової діяльності. Відтак, не має бути жодного прояву гендерних стереотипів та зневажливого ставлення до жінок-військовослужбовців [1]

У сучасній Україні настав час, коли жінку у військовій сфері сприймають спокійно і без зневаги. Згодом це перестануть сприймати як неординарний соціальний феномен, а просто почнуть сприймати жінок як професіоналів, що добровільно опановують військову справу.

Для порівняння наведемо приклад. За даними Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України нині у війську 27074 жінок-військовослужбовців, з них 949 – старші офіцери. Для порівняння, у 2008 році їх було всього близько 1800. На сучасному етапі засади гендерної рівності в ЗСУ успішно втілюються та еволюціонують. Зокрема й завдяки практичній реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. Триває робота зі створення належних умов для комфортної служби українок в армії. Важливим є те, що скасувано обмеження щодо служби жінок у військовому запасі і проходження ними військових зборів.

Отже, можемо дійти висновку, що нині жінки-українки нарівні з чоловіками-українцями беруть неабияку участь як у розбудові та покращенні нової армії, в її осучасненні, введенні нових правил. Жінки освоюють військові професії, отримують нові знання і специфічний функціонал там, де ще донедавна було дуже важко уявити жінок. Україна поступово позбувається гендерних стереотипів, нині жінок можна залучати до виконання кола військових завдань і безпосередньо залучати до участі у бойових діях. Вони

отримують рівний доступ до військової кар'єри так само, як і чоловіки без зміни обсягу відповідальності під час виконання обов'язків військової служби.

1. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. URL : https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf.

2. Кліменко Н. Г. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні. *Економіка та держава*. 2014. № 5. С. 116-119.

Таїсія ВОВК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

професор кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор

**«DULCE ET DECORUM EST?», АБО ЯК ВІЙНА В УКРАЇНІ НАЗАВЖДИ
ЗМІНИТЬ СВІТОВИЙ ЛАД ТА СПРИЯЄ ЗНИКНЕННЮ ДИКТАТУРИ**

“Dulce et Decorum Est” – «За Вітчизну смерть прекрасна». Такий вислів приписують давньоримському письменнику та філософу Горацію. Як продовження цього твердження виникає питання: а чому диктатори вважають, що люди повинні помирати за цінності, що нав'язані цими диктаторами? Що є патріотичним: жити за цінностями усього світового суспільства чи за штучними ідеями диктатора? Звернемося до минулого. 1917 рік, Перша світова війна. Перед нами постає багато різних життєвих історій, серед яких доля англійського поета та військового Уілфреда Оуена. «Dulce et Decorum Est» – його найвідоміший вірш. Побудований він на полеміці з рядками Горація «Dulce et decorum est Pro patria mori» (Солодко і втішно померти за Вітчизну). Оуен описує газову атаку і смерть від отруєння газом, щоб показати — ні, не «солодко» і не «втішно» вмирати, бо «обличчя» війни зовсім інше [2]. Так чому за 105 років люди не змогли зрозуміти антигуманістичну сутність загарбницької війни? Чому не зрозуміли, що війна – це трагедія та врешті-решт смерть. Чому після двох світових кривавих війн люди в ХХІ столітті знову задають питання, чи не стоїмо ми, знову на порозі Третьої світової війни?

Цивілізований світ розуміє, що війна, це стан, який сучасне суспільство не може допускати. Війна – це найгірше та найстрашніше, що може відбутися в долі людини, держави та загалом планети. Демократичні країни, які одні з перших зіткнулися з диктатурою, розуміють, що війна – це злочин, це порушення Конвенції про права людини, це замах на всю систему світового права. Диктатура, за свого боку, через пропаганду намагається нав'язати суспільству ідеологію війни. Адже, за таким розумінням, війна – це справа кожного. Диктатура намагається довести, що захист цінностей своєї держави може бути тільки в якості загрози іншим країнам війною. Отже, допоки диктатура існує у будь-якій країні світ, завжди буде на відстані одного кроку від війни. Чи може війна в Україні стати останнім цвяхом в труну диктаторського ладу? Зрозуміло, що війна завершиться перемогою нашої держави. Але що буде далі, в першу чергу зі світовим порядком, який, здається, проходить через етап фундаментальних змін. Французька економічна газета “Le Monde” вже 17 березня зробила висновок, що «війна в Україні ламає імпульс глобального відновлення...» [1]. Війна в Україні є найбільшою кризою з часів Другої світової війни. Рішення Росії зламало всю геополітичну систему світу, яка будувалася сімдесят шість років. Деякі країни, які до 24 лютого були наддержавами, після війни в Україні свій статус можуть загубити через свої рішення і дії під час війни. Навпаки, ті країни, які не вважалися найсильнішими в системі міжнародного правопорядку, можуть посунути «наддержави». Війна в Європі завдасть величезної шкоди, і не тільки сучасній

економічній та енергетичній системі. Санкції, які були запроваджені проти РФ змушують залізну завісу зачинятися перед РФ з величезною швидкістю. Падіння курсу рубля призведе до інфляції, що, в свою чергу, має призвести до кардинальної зміни рівня життя в Росії. Відмова від російських енергетичних ресурсів та нещодавній підписаний Путіним закон про переведення оплати за газ в рублях для «недружніх країн» впливає на сучасні не тільки економічні відносини, а й на міжнародні відносини кардинально. Перш за все західний світ зараз єдиний в твердженні що, уряд Росії – воєнний злочинець, а сучасна Росія – це загроза всьому цивілізованому світу. Росія вже не диктуватиме свої правила на газ та нафту, відбувається зміна нафтових акторів. Іран розглядає питання підписання договорів про «ядерний статус» в обмін на поставки свого газу до країн Європи, що є історичним моментом в історії подолання протистояння мусульманського світу та США. Україна стає центром світової свободи та оборони. Зараз армія України отримує статус найсильнішої у світі. Країна з сильною армією, яка має досвід ведення війни – це великий важіль, який впливає на структуру міжнародних відносин з іншими країнами. Інвестиції іноземних держав в Україну не змусять себе довго чекати, бо кожна країна захоче вкластися в державу, яка стала захисником сучасних гуманістичних світових цінностей. Україна матиме змогу створити свій оборонний союз, тому що армія, яка змогла успішно протистояти агресору – це репутаційний внесок в історію країни. Чи буде у майбутньому Україна створювати такий союз, та з якими країнами – це питання часу. Інше питання, чи стане війна в Україні останнім етапом в руйнуванні ери диктаторства?

Російська диктатура, починаючи з 12 червня 1992 року, була заряджена на конфронтацію з країнами західного світу, з країнами демократичного світу. 7 травня 2000 року почався новий етап Холодної війни, 24 лютого 2022 року розпочалася боротьба диктатури з демократичними цінностями цивілізації, яка звикла бути вільною від оков авторитаризму. Що буде з диктатурою в наступні післявоєнні роки? Чи захоче ще хтось із країн світу зв'язати себе партнерськими зв'язками із «плацдармом насилля»? Чи оберуть країни з диктаторським типом управління демократичний шлях? Джин Шарп у своїй роботі «Від диктатури до демократії. Стратегія та тактика звільнення», стверджує, перш за все, що громадяни країни обирають шлях своєї держави. За останні десятиліття від організованого опору впали або захиталися багато диктаторських режимів – і таких, що виникли всередині країн, і таких, що нав'язані кимось ззовні. І, здавалося б, вони стоять так міцно, що їх практично неможливо перемогти, але виявляється, що можна і ще як треба. Ніяка диктатура не вистойть перед натиском незгодних, перед непокорою людей різних верств суспільства [3, р. 8]. Падіння диктатури вирішує багато проблем такої країни, а смерть тирана рятує мільйони життів. Зараз можливо спрогнозувати, що деякі світові лідери, які підтримують диктаторські режими, спостерігають, що буде далі з диктаторським режимом РФ. Вже зараз можна стверджувати, що путінський режим залишає у спадок тотальне зубожіння жителів РФ і злочинність, рівень якої тільки збільшиться після повернення російських військових з українського фронту. Які і яким чином будуть відбуватися зміни, це ми побачимо в найближчій історичній перспективі.

1. Bouissou J. La guerre en Ukraine va ralentir la reprise mondiale. *Le Monde.fr*. URL: https://www.lemonde.fr/economie/article/2022/03/17/la-guerre-en-ukraine-va-ralentir-la-reprise-mondiale_6117884_3234.html.

2. Dulce et Decorum Est / За Отчизну смерть красна (?). *Шкатулка*. URL : <https://valyazhevskaya.wordpress.com/2014/11/11/ded/>.

3. Sharp G. From dictatorship to democracy. *Serpent's Tail*, 2012. 160 p.

Роза ГАСИМОВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Міжнародне кримінальне право є системою принципів і норм, що регулюють співпрацю держав у боротьбі зі злочинами, передбаченими міжнародними договорами та сформувалося як галузь міжнародного права. Міжнародне кримінальне право має два основні завдання:

- забезпечення світового правопорядку (загальна превенція);
- покарання винного у скоєнні злочину.

Міжнародне кримінальне право як самостійна галузь міжнародного права повинно мати власні предмет та методи правового регулювання. Відповідно, цілком справедливо говорити про самостійну джерельну базу цієї галузі.

Міжнародне право регламентує відносини, що виникають з приводу суворо визначених юридичних фактів — вчинення винною особою (особами) діяння, визнаного міжнародним злочином. Загальноприйнятим методом міжнародно-правового регулювання в цілому є вироблення та здійснення правових норм на основі взаємної згоди та добровільності учасників будь-яких правовідносин.

Основними принципами міжнародного кримінально-процесуального права є:

- принцип рівності осіб перед міжнародними судами та трибуналами;
- презумпція невинуватості (особа, яка звинувачується у міжнародному злочині, вважається невинуватою, доки її вина не буде доведена в установленому порядку);
- принцип, що гарантує право на захист та кваліфіковану юридичну допомогу;
- принцип дотримання основних прав і свобод осіб, які піддаються кримінальному переслідуванню;
- принцип неприпустимості необґрунтованого чи довільного арешту;
- принцип неприпустимості невинуватості затримки судового розгляду.

До джерел міжнародного кримінального права слід віднести договори, що встановлюють передовсім межі здійснення кримінальної юрисдикції у конкретних просторових сферах, які передбачають обмеження цієї юрисдикції щодо відповідних категорій осіб.

Це також багатосторонні конвенції по боротьбі зі злочинністю у різних сферах міжнародного життя:

- 1) Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р.;
- 2) Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації 1971 р.;
- 3) Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р.;
- 4) Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р.;
- 5) Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р. [1, с. 232].

Конгреси ООН по запобіганню злочинності та поведженню з правопорушниками, згідно з резолюцією 415 (V) Генеральної Асамблеї ООН від 1 грудня 1950 року, скликаються кожні 5 років. Це міжнародний універсальний форум, на якому держави та інші учасники підбивають підсумки діяльності та визначають перспективи і нові напрямки співробітництва у галузі міжнародної боротьби зі злочинністю. Він є правонаступником міжнародних тюремних конгресів, які проводилися у Франкфурті-на-Майні (у 1846 та 1857 роках), Брюсселі (1847 рік), у Лондоні (у 1872 та 1925 рр.), Стокгольмі (1878 р.), Римі (1885), Петербурзі (1890), Парижі (1895), Брюсселі (1900), Будапешті (1905), Вашингтоні (1910), Празі (1930), Берліні (1936), Гаазі (1950). З 1955 року було проведено 11 конгресів. Діяльність Конгресу регламентується резолюціями Генеральної Асамблеї ООН та ЕКОКОС, правилами процедури конгресу, а також відповідними рішеннями конгресу [2, с. 448].

Міжнародне кримінальне право, як комплексна (полівалентна) та інтегративна галузь

права, складається з таких підсистем:

— міжнародне кримінальне-матеріальне право, яке є сукупністю принципів і норм, що встановлюють злочинність і караність небезпечних для миру та безпеки людства діянь, а також регламентують питання призначення покарання, підстави звільнення від міжнародної кримінальної відповідальності та (або) покарання;

— міжнародне кримінальне-процесуальне право, яке є сукупністю принципів та норм, що регламентують питання діяльності органів міжнародної кримінальної юстиції, які здійснюють попереднє провадження (розслідування міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру), судовий розгляд (розгляд справ у міжнародних кримінальних трибуналах), а також питання екстрадиції та правової допомоги у справах про міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру;

— міжнародне оперативно-розшукове право, яке є сукупністю принципів і норм, що регламентують питання припинення та розкриття міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, затримання осіб, підозрюваних у підготовці чи скоєнні даних злочинів, а також міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю;

Отже, міжнародне кримінальне право — це насамперед самостійна галузь міжнародного громадського права, яка регулює співробітництво країн у боротьбі з міжнародними злочинами, їх виявлення, розслідування, покарання.

1. Міжнародне право : навч.-метод. посібник для студ. юрид. ф-ту / уклад. К. Ю. Фіщенко, В. Х. Ярмакі, М. К. Гопич. Одеса : ОДУВС, 2015. 286 с.

2. Теліпка В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право : навч. посібник ; за заг. ред. Теліпка В. Е. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

Наргіз ГУРБАНОВА

студентка магістратури
факультету адвокатури

Науковий керівник:

Ганна УРАЗОВА

асистент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна),
кандидат юридичних наук

ПОЛІТИКА ЄС ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ПИТАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Насильство у сучасному світі стало тим феноменом, який набуває характеру руйнівної соціальної практики, особливо на рівні міжособистісного та групового спілкування. Правоохоронні органи фіксують збільшення звернень громадян щодо домашнього насильства, особливо на тлі введення різних обмежувальних заходів (воєнний стан чи карантинні обмеження). Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – дії, характерні для фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються між родичами або подружжям чи між іншими людьми, які спільно проживають, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою [2].

Боротьба з насильством щодо жінок і домашнім насильством та запобігання цим явищам є однією зі стратегічних цілей Ради Європи, досягненню якої буде приділятися значна увага найближчими роками. Як наголошується у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки, «насильство щодо жінок і домашнє насильство залишаються поширеним явищем у всіх державах-членах Ради Європи та має руйнівні наслідки для жінок, суспільства та економіки. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) отримала широке визнання як найбільш всеосяжна міжнародна угода для боротьби з таким серйозним порушенням прав людини. Важливі заходи безпеки також викладено в Європейській конвенції з прав людини [5, п. 46, с. 22].

Револьюційним, на наш погляд, є рішення Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) у справі «Левчук проти України» (заява № 17496/19). У 2007 році в Ірині Левчук народилася трійня і місцева влада надала родині соціальне житло. Але стосунки в сім'ї погіршувались: чоловік зловживав алкоголем, затівав сварки, притісняв дружину та погрожував їй та дітям, іноді застосовуючи фізичне насильство. У 2015 році шлюб було розірвано, і І. Левчук отримала опіку над дітьми. Проте чоловік продовжував мешкати в квартирі, а залякування і насильство продовжувались. Так, за результатами втручання поліції і соціальних служб було складено звіт, у якому констатувалося, що діти зазнавали стресу. Чоловіка обвинувачували у домашньому насильстві, проте він жодного разу не був засуджений [4].

Використовуючи національні судові механізми, заявниця зверталась до судів, з метою виселення агресивного співмешканця. Але суди відхиляли позов. Недостатнє врахування специфіки проблеми стало підґрунтям для психічних та фізичних страждань не лише заявниці, а й чотирьох дітей. Більше того, тривала судова тяганина змусила дітей та пані Ірину стикатися із домашнім насильством щоденно впродовж значного часу.

Посилаючись на статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, заявниця скаржилася на відмову в ухваленні рішення про виселення її колишнього чоловіка [2]. Левчук стверджувала, що суди були надмірно формальними у своїх рішеннях.

Суд констатував порушення статті 8 Конвенції та присудив 4,5 тис. євро компенсації завданої заявниці моральної шкоди [4]. Суд зазначив, що Україна порушила позитивні зобов'язання щодо захисту права людини на повагу до сімейного життя. Рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні. Це є першим рішенням щодо домашнього насильства, винесеним проти нашої держави.

У контексті домашнього насильства також є відомим рішення у справі *Volodina v. Russia* (no. 2), у якій ЄСПЛ знову констатував порушення статті 8 Конвенції і нагадав, що держави зобов'язані створити й ефективно застосовувати систему покарання за будь-які форми домашнього насильства, незалежно від того, виникають вони в реальному житті або онлайн-просторі, та забезпечити достатні гарантії для потерпілих [1].

Роблячи висновок, слід зазначити, що вплив насильства на особистість людини та її психічний стан є вкрай негативним. Держави мають створювати інститути протидії та превенції домашньому насильству. Також має бути триваюча підтримка потерпілих від домашнього насильства. Як бачимо, проблема домашнього насильства давно вийшла за межі відносин між чоловіком та дружиною, а її суб'єктний склад розширений. Важливо, щоб люди вміли розпізнавати домашнє насильство, знали, яких форм воно буває, та чітко розуміли алгоритм дій – що робити та куди звернутися по допомогу.

1. *Volodina v. Russia* (no. 2) – 40419/19. Judgment 14.9.2021. HUDOC. [Section III] <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-13397%22>}.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

3. Справа «Левчук проти України» (*LEVCHUK v. UKRAINE*) / Європейський суд з прав людини. 2020. URL : <https://rm.coe.int/case-of-levchuk-v-ukraine-in-ukrainian-upd/16809fdc12>.

4. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL : <https://rm.coe.int/prems041318-gbr-gender-equality-strategy-2023 ukrnew2/16808b35a4>.

Анастасія ДАНИЛЬЧЕНКО
курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:
Елеонора СКИБА
професор кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

У наші дні є більше можливостей для обміну знаннями, дослідницькими проектами та розширення міжнародного співробітництва, що, в свою чергу, зумовлює необхідність розвитку соціолінгвістичної комунікативної компетенції. Потенціал міжкультурних та міжнародних контактів збільшується, і передбачає постійну та безперервну взаємодію та пошук нових вербальних та невербальних систем спілкування. Незалежно від рівня поінформованості, різні соціально-психологічні та соціокультурні процеси діють у рамках кожної міжкультурної взаємодії, де знання іноземної мови не є достатнім, необхідним є знання «культурного коріння». Успішна міжкультурна комунікація передбачає ще й уміння адекватно інтерпретувати комунікативну поведінку представника іноземного соціуму, а також готовність учасників спілкування до сприйняття іншої форми комунікативної поведінки, розуміння її відмінності від культури до культури.

Опанування іншомовним кодом, що дозволяє успішно здійснювати міжкультурну взаємодію, передбачає вивчення особливостей культури, що визначають специфіку суспільної та ділової поведінки партнера, що детермінується впливом історичних традицій та звичаїв, способу життя тощо. Тому іноземні мови як засіб комунікації між представниками різних народів і культур повинні вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, які розмовляють цими мовами (раніше у нас іноземна мова вивчалася у відриві від його соціокультурного контексту як самоціль і практично не несла функціонального навантаження) [1].

Роль ідентичності у вивченні мови та міжкультурному спілкуванні були засновані на соціально-психологічних теоріях міжгрупової динаміки та на теоретизуванні соціальних наук. Соціокультурна перспектива у вивченні мови, ідентичності та міжкультурного спілкування – як інструмент для досягнення соціальних та психологічних цілей та як ресурс для управління повсякденною діяльністю. Вплив та сила мови є значущими для представників культурних груп (етнічної, расової, культурної чи гендерної).

Кожна мовленнєва спільнота має свої норми, форми та коди для взаємодії групи людей різняться у багатьох відношеннях: за частотою та значенням мови, інтерпретації виступів та загальних мовних форм. Мовленнєва спільнота підтримує норми та правила спілкування, але може поступово їх змінювати. З іншого боку, у кожному мовному співтоваристві є ступінь індивідуального відхилення від норм. Не всі учасники гурту спілкуються однаково. Члени групи діляться мовним кодом, системою символів, знаків, значень та правил у конкретній ситуації та взаємодії. Декілька аспектів, таких як відносини, вік, стать, соціальний статус і покоління, впливають на спілкування. Аналогічно, співвідношення вербального та невербального спілкування варіюється в різних мовних спільнотах.

Актуальним та перспективним для сучасних лінгвістичних досліджень є визначення чітких теоретико-методологічних, фундаментальних та прикладних знань про комунікативні та лінгвістичні складові та методики формування конфліктологічної компетентності з метою ефективних способів розпізнавання та локалізації конфлікту, конструктивних дій у конфлікті та адекватного завершення [2].

Основною проблемою формування конфліктологічної компетентності є протиріччя між накопиченим емпіричним знанням та малою включеністю до нього результатів сучасних міждисциплінарних фундаментальних та прикладних досліджень, у тому числі

лінгвістичних.

Вивчення комунікативної поведінки представників іншомовного соціуму, їх лінгвосоціологічних та культурологічних особливостей сприяє залученню «неносіїв» мови до концептуальної системи, картини світобачення, ціннісним орієнтирам її носіїв, скорочення міжкультурної дистанції, вихованню готовності адаптуватися до культур та впливу з метою вироблення оптимальної стратегії співпраці та спілкування іноземною мовою.

Абсолютно логічно, що проблема акультурації мовної особи членів двомовних сімей та людей, що живуть, працюють в інших країнах, полягає у можливості повної асиміляції в це оточення. Отже, виникає питання про способи самозбереження унікальності за умов багатомовності. Проблема, на наш погляд, надовго займе уми психологів і педагогів, оскільки немає універсальних прийомів та способів самозбереження унікальності кожної людини.

Часткове вирішення проблеми самозбереження особистості людини полягає у самопізнанні та виборі місця проживання в сучасному суспільстві. Акультурація відбувається у тих випадках, коли: а) людина чудово знає свою рідну мову, культуру (побут, звичаї, літературу, мистецтво та інші досягнення, історію свого народу); б) вона знає свої власні можливості та здібності, має знання у тій сфері, де працює і живе. Результати аналізу теоретичних джерел дозволяють зробити висновок, що «у сучасних умовах географія проблеми розширюється і поглиблюється через мігрантів, які несуть економічні, культурні і навіть фізичні ризики не лише для людини [3].

Процес інкультурації та акультурації протікає природно паралельно з соціалізацією індивіда, якщо він має здатність контролювати себе в будь-яких життєвих ситуаціях, і може знайти якийсь вихід із «точок біфуркацій», не завдаючи шкоди собі та іншим людям [4].

Як висновок треба зазначити, що мову можна розуміти як компонент та інструмент культури, компонент сучасного дискурсу. Водночас уже загально визначено, що мова, культура та особисті якості людини є своєрідними засобами та засобами самозбереження особистості та самозахисту від ризику асиміляції в іншому середовищі. Мовна особистість піддається інкультурації та акультурації, частково опанувавши традиції та цінності іноземної культури щоб жити і працювати в цьому середовищі.

1. Доронина Н. Н. *Международный конфликт*. Москва : Междунар. отношения, 1981. 184 с.
2. Наринский М.М. *История международных отношений. 1945-1975* : учеб. пособие. Москва : РОССПЭН, 2004. 264 с.
3. Ивашов Л. Г. *Национальная безопасность*. 1998. № 1.
4. Мальський М. З., Мацяк М. М. *Теорія міжнародних відносин*. Київ: Кобза, 2003. 484 с.

Костянтин ДЕЙНЕКО

студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ольга КУЛІНІЧ

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

ГЕНДЕРНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

В Україні державні структури удосконалення жінок формувались під значним впливом жіночого руху (хоча політично недостатньо зрілого, але ще досить впливового), його інтелектуального потенціалу, а також у відповідь на суспільні потреби того часу та необхідність змін у країні ХХ ст. На початку ХХІ століття в країнах з найвищим і середнім рівнем доходів і сталої демократії представництво жінок у парламентах на основі пропорційного представництва загалом було вищим, ніж у країнах, де домінувала одномандатна (більшість) або змішана форма чи виборча форма й системи.

Для подолання гендерної асиметрії у органах виконавчої влади необхідно створити механізми забезпечення гендерної рівності. Питання гендерного паритету в органах

виконавчої влади ще не стали пріоритетними в контексті адміністративної реформи та стратегії реформування державної служби в Україні. Стратегія реформування системи державної служби в Україні відстоює необхідність розробки більш досконалих, прозорих та об'єктивних процедур прийому на державну службу, запровадження єдиного порядку публічного конкурсу та стажування з іспитом. Доцільним було б запровадження спеціальних комісій, на які було б доручено не лише прийом держслужбовців, а й формування гендерно-збалансованого кадрового резерву, атестацію та просування по службі. При формуванні самих цих комісій необхідно дотримуватися гендерного паритету [1]. Головне управління державної служби досі не впливає на процес відбору кандидатів на керівні посади та їх призначення відповідно до правил гендерної рівності. Розвиток державної політики неможливо забезпечити без прийняття Закону України «Про державне забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні».

Аналізуючи узагальнення виборчого процесу та характеризуючи місце жінки в ньому, Н. Дармограй дійшов висновку, що причинами важкого залучення жінок до органів державної влади України є:

- спрямування соціалізації жінки та усвідомлення переважно сімейних, допоміжних і підлеглих ролей та соціалізації чоловіків – на сприйняття такого стану як природного;
- нерівномірний розподіл домашніх обов'язків, що накладає на жінок подвійне навантаження;
- зниження соціального статусу жінки в країні. Поширення громадської думки серед чоловіків та серед самих жінок про те, що політика – справа не для жінок;
- недовіра виборців до жінок у політиці, тому що одні пішли на компроміс, інші не показали себе справжніми лідерами;
- майже незмінною залишається система соціальних норм (традиції, звичаї, моралі, корпоративні норми), які суспільно-політичне життя переважно визначають як чоловічі, тобто доступні для чоловіків; відсутність гендерної політики в суспільстві, несформованість гендерної свідомості;
- відсутність чоловічої підтримки;
- формування у ЗМІ образу жінок як незграбних політиків, а чоловіків – як справжніх володарів наукових поглядів та аналізу реальної практики [2, с. 281].

Починаючи з 1991 року співвідношення жінок і чоловіків у владних структурах сучасної України залишається в межах від 5% до 95%. Це дає підставу для припущення, що стара традиція намагатися подолати негаразди наступного перехідного періоду за рахунок жінок продовжує функціонувати.

Державна політика гендерної рівності проводиться відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 року № 479 «Про Національний план дій щодо покращення становища жінок та сприяння гендерній рівності в суспільстві на 2001-2005 роки». Основні положення постанови Кабінету Міністрів:

- запровадити систему індикаторів гендерного розвитку відповідно до вимог ООН щодо підготовки національних статистичних звітів про становище жінок і чоловіків;
- проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо запобігання торгівлі жінками;
- вивчити питання гендерно збалансованого представництва жінок і чоловіків в органах державної влади та внести пропозиції Кабінету Міністрів України щодо ефективного формування кадрового резерву органів виконавчої влади;
- забезпечити експертизу законодавчих актів України;
- сприяти участі громадських жіночих організацій з метою залучення жінок до активної участі в усіх сферах життя суспільства.

Тобто є певні зміни в державних структурах України у напрямку розвитку механізмів встановлення гендерної рівності, але для запровадження дієвого механізму необхідні системні зміни.

У Верховній Раді України після перших парламентських виборів 1990 р. частка жінок становила 3 %. Після зміни виборчої системи в Україні на пропорційну частка жінок у парламенті на виборах 2007 та 2008 років коливалася близько 8 %.

На місцевому рівні ситуація з представленням жіночого досвіду дещо краща. Так, в обласних радах жінки становлять менше п'ятої частини керівників, у районних – трохи більше третини, у селищних та сільських – понад 40% [3]. Отже, статистика свідчить, що чим нижче рівень, тим вони доступніші для жінок.

Однак, незважаючи на певний позитив щодо змін у представництві жінок в уряді,

кількість жінок, які активно займаються політикою, залишається низькою. Опитування громадської думки, проведені Інститутом соціології НАН України, показують, що жінки менше цікавляться політикою, ніж чоловіки. Це говорить про те, що справжньою перешкодою на шляху до гендерної рівності є не право голосу, а нерівність гендерного статусу жінок і чоловіків, які ґрунтуються на патріархальних, гендерних стереотипах, одним із яких є твердження, що «політика – не жіноча справа».

Важливою сферою державного управління є кадрова політика, яка визначає концепцію накопичення, збереження та ефективної реалізації людських ресурсів. Державна кадрова політика, за словами О. Турчинова, «стратегія, політичний потік роботи з кадрами на національному рівні».

Аналіз структури державних службовців за статтю показує, що серед них переважають жінки, які становлять близько 80 % від загальної кількості. При цьому серед лідерів першої-третьої категорії жінки становлять лише 14-16 %. Вісім з десяти спеціалістів – жінки. Частка працівників віком до 30 років у загальній чисельності державних службовців становить 22,3 %. Участь молоді в апараті центральних органів державної виконавчої влади становила 21,6 %, в обласних державних адміністраціях – 22,7 % та 14,9% – в органах місцевого самоврядування. Серед державних службовців до 21 тис. жінок віком 50-54 роки, або 11,5% від загальної кількості, до 9 тис. чоловіків віком 55-59 років, або 13%. Проблема паритетного представництва та участі жінок у політичному та суспільному житті України полягає не у відсутності законних прав, а у відсутності механізмів, які б забезпечували рівне представництво жінок і чоловіків у всіх органах влади.

Таким чином, впровадження гендерного підходу та аналізу в систему місцевого самоврядування має на меті забезпечити збалансовану участь чоловіків і жінок у роботі місцевого самоврядування, що означає усунення структурних і системних бар'єрів для участі жінок.

1. Георгізова І. Роль жіночих організацій у вирішенні соціально-економічних проблем . *Політичний менеджмент*. 2006. №1 (16). С. 45–59.
2. Грабовська І. Пошуки гендерної паритетності: український контекст. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя”, 2007. 204 с.
3. Грабовська І. Феномен жіночого політичного лідерства. Київ : «К.І.С.», 2007. 144 с.

Анастасія ДЖАНИМ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

СУДОВА ВЛАДА – ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

Судова влада України входить до одних із найважливіших гілок влади держави за Конституцією України 1996 р. Вона передбачає весь судоустрій країни та його складові.

Аналізуючи Конституцію України, можна дійти висновку, що судова влада має значне місце у всій системі права держави. Їй приділено аж 8 розділів, у яких детально описано можливості та умови здійснення судової влади. Судова влада визначає основні завдання: захист свобод і прав людини, забезпечує конституційний лад України та стабільне функціонування державного управління. Але перш ніж досягти такої низки функцій, судова влада пройшла великий період розвитку, займаючи усі етапи становлення держави.

Визначною постанню у періоді розвитку судоустрою є Шарль-Луї де Монтеск'є – французький правник, письменник та політичний діяч. Основу його вчення становить походження та сутність держави, що і включає значну роль судової влади. На його думку, держава виникла історично, на певному етапі розвитку суспільства. Саме держава є фундаментом комфортного природнього становища – це мирне життя людей у сім'ї.

Найбільш детально він змалював свої думки у всесвітньовідомій праці «Про дух законів», що принесла авторові велику славу. На його думку, перша влада – законодавча – видає і скасовує закони, друга – виконавча – відає зовнішніми зносинами й забезпечує безпеку держави, третя – судова – карає злочинців і стримує зіткнення двох перших. Головним у доктрині поділу влади, з його точки зору, є неприпустимість поєднання різних гілок влади в руках однієї особи чи органу: «Якщо влада законодавча і виконавча будуть поєднані в одній особі або установі, то свободи не буде, оскільки можна побоюватися, що цей монарх або сенат створюватиме тиранічні закони для того, щоб так само тиранічно застосовувати їх. Не буде свободи і в тому разі, якщо судова влада не відокремлена від влади законодавчої і виконавчої. Коли вона поєднана із законодавчою владою, то життя і свобода громадян потраплять під владу сваволі, адже суддя буде законодавцем. Якщо судова влада поєднана з виконавчою, то суддя дістає можливість стати гнобителем» [1].

Ідея запровадження справедливого суду України бере свій початок аж при ухваленні III Універсалу України Центральної Ради (1917р.), а згодом у Конституції Української Народної Республіки (1918 р.). Фактично певна ідея поширювалася на всі етапи розвитку державотворення. Аналізуючи сучасний період, мотив справедливості вдало відображається у діяльності судової системи. Маючи певний універсальний та виключний характер, він доводить усю повноту та значущість діяльності судів у будь-якій державі світу.

Основа судової влади становлять судові органи, наділені різною компетенцією та завданням. Головним їх призначенням є вирішення доволі важливих та складних юридичних справ. Саме тому судовій владі відводиться особлива роль у неузгодженостях права. Судова влада є самостійною і незалежною гілкою влади, що досить чітко її виокремлює від інших гілок влади. При цьому вона має низку ознак, що розкриває її суть та ідею. Найбільш поширеними є виключність, законність, незалежність та справедливість. Останній аспект ознак судової влади є найважливішим у житті суспільства та його розвитку. Якщо більш ретельно вивчати самостійність судової влади, то можна звернутися до Конституції України. Вона, безумовно, доводить усі самостійні повноваження суду (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Рішення, що виносяться органами судової влади внаслідок цієї ознаки, не потребують будь-якого затвердження іншими владами).

Незалежність судової влади – один з головних принципів ефективної діяльності суду. Згідно з ним виключається абсолютно будь-які чинники впливу, на прикладі політичних партій, громадських рухів.

Забезпеченню всіх вище наведених ознак, функцій та принципів замаються суб'єкти, наділені повноваженою владою, зазначаючи найвищою, а саме судді. Їхня роль та вплив на прийняття самостійного та незалежного рішення має значний результат у розгляді та результаті окремих справ. Проте звання судді є дуже складним призначенням. Без наявності досвіду, вищої юридичної освіти та компетенції у своїй справі досягнення професії судів є неможливим. Забезпеченням і фінансуванням діяльності та функціонуванням суддів займається Державний бюджет. Відповідно до ст. 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддям гарантується суддівська винагорода, яка виплачується судді з дня зарахування його до штату відповідного суду, якщо інше не встановлено цим Законом. При цьому життя та безпека суддів та членів їхніх сімей перебуває під наглядом та захистом держави.

В Україні в сучасному суспільстві судова влада займається доволі складними та непередбаченими юридичними справами. Це відбувається внаслідок порушення норми права. Суд (судді) надає загальну оцінку правопорушенню, всі можливі дії для уникнення подальших аналогічних правовідносин, визнати коло осіб, причетних до вчиненого злочину та окреслити загальний вирок щодо цієї ситуації. Ця терапія займає великий період часу для запобігання існуючим помилкам, опираючись лише на досвідченість, справедливість та законність. Саме це явище аргументує усю значущість судової влади для запобігання правопорушенням в Україні. Виходячи з цього, ми можемо дати визначення судової системи України. Під системою судоустрою [2] (судовою системою) прийнято розуміти сукупність усіх судів, побудовану у відповідності з їх компетенцією і поставленими перед ними завданнями і метою [3].

Тож судова влада України являє собою верхівку серед усіх правохоронних органів, маючи на це всі можливі права. Доказом цього є низка властивостей та функцій судової системи. Суспільство звертається до судових органів з метою запобігання правопорушенням та об'єктивної справедливості щодо вироку, в результаті чого отримує

достовірність та чесність з боку судових органів, підкреслюючи свою значущість у всій національно-правовій системі.

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
2. Про ліквідацію місцевих господарських судів та утворення окружних господарських судів : Указ Президента України від 29.12.2017. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4532017-23370>.
3. Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах : Указ Президента України від 29.12.2017. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4542017-23366>.

Олександр КОМАРУК

студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Володимир ГОРБАЛІНСЬКИЙ

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ЖИТТЯ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД

Права людини стали сьогодні однією з найбільш актуальних тем для вивчення. Вони взаємопов'язані, доповнюють один одного та утворюють єдину систему. Безсумнівно, перше та пріоритетне право для людини – це право на життя, адже без нього ми втрачаємо сенс у дотриманні іншого роду прав та свобод індивіда.

Низка вчених-юристів активно обґрунтовують проблематику практичного використання права людини на життя. Яскравими прикладами таких є: Малейн О.М., Кравчук Л.О., Ардашев М., Ковальова М.І., Красовський О. О. та ін.

Пріоритетним благом кожної людини як особистості вважається життя. Згідно з цим принципом, поміж інших природних прав первинним є саме право на життя, на основі якого розробляються інші права та свободи. Це дійсно так, адже будь-яке предикативне право ніколи не може розглядатися як вибірка, розширення чи конкретизація цього фундаментального права, тому що кожне суб'єктивне право обов'язково є одним із проявів життя, вираженням права на життя, задоволенням будь-якої життєвої потреби, ентузіазму чи прагнення.

Щодо прав, які передбачають захист життя, то вони закріплені в Конституції України та міжнародно-правових актах. Законодавча система України закріплює, що найвищою соціальною цінністю у людини є її життя і здоров'я.

Цей конституційний принцип правової системи створює відповідний правовий порядок для реалізації різних елементів прав на життя в конкретній галузі права. Відповідно до міжнародного права, право на життя гарантується статтею 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна має право на життя, свободу та особисту недоторканність» [3, с. 5].

Варто згадати про статтю 27 Конституції України, у якій закріплено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [2]. Обов'язок держави – захищати життя людини» [1]. Вивчення конституційно закріпленого право на життя, а також проблемних моментів, які виникають під час діяльності державних органів, буде актуальним завжди. Воно виступає передумовою використання всієї бази прав люди і громадянина.

Коли життя людини під загрозою, то всі інші права втрачають сенс. Права людини та громадянина, наприклад, право на приватне життя, свободу від катувань, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність людини; право на здоров'я, безпечне середовище для здоров'я та благополуччя; охорона життя та здоров'я, а також медична допомога найвищий рівень фізичного та психічного здоров'я; робота в умовах, що

відповідають вимогам безпеки та гігієни; відпочинок; соціальне забезпечення; відшкодування державою витрат, заподіяних незаконними діями чи бездіяльністю посадових осіб, тощо. Інші права є близькими до права на життя, адже вони мають ті самі цілі і призначені для однакових благ, що і право на життя.

Слід зазначити, що законодавством України передбачені охорона, забезпечення, реалізація права на життя, що є предметом не лише конституційного, а й кримінального, цивільного, сімейного, екологічного законодавства України. Особливо важливим є розширення регулювання суспільних відносин при реалізації права на життя в цивільному та сімейному праві України. Зокрема, у Цивільному кодексі зазначено (ст. 270), що, згідно з Конституцією України особа має право на життя [1]. У Цивільному кодексі йдеться про системне право на життя, що належить до немайнових прав, яке гарантує природне існування особи (Розділ 21, статті 281-293) [4, с. 78].

Таким чином, життя є найціннішим і абсолютним благом, яке регламентується системою прав людини та громадянина. Центральною ланкою цієї системи є саме право на життя, тобто неможливість свавільного його позбавлення. Воно належить до виду природних прав, а отже, є невід'ємним від особи й забезпечує можливість охорони та захищає недоторканність життя, що гарантовано національними й міжнародними нормативно-правовими актами. Його практичне та теоретичне застосування є основою для показника рівня демократичності країни.

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст. 160.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 40-44. Ст. 356.

3. Мартинов А.Ю. Загальна декларація прав людини. Київ : Наук. думка, 2005. 672 с. URL:http://www.history.org.ua/?termin=Zagalna_deklaraciya_prav_ljudyny_1948

4. Слома В. М. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний вісник*, 2012. № 1(22). С. 77-81.

Лілія КОРНІЄНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

професор кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософських наук, професор

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

Проблеми щодо забезпечення безпеки завжди відігравали фундаментально провідну роль та турбували людство протягом усього цивілізаційного розвитку. Як зазначає Глазов О. В., національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни [1, с. 43].

Видатний англійський мислитель Томас Гоббс виступає одним із ключових дослідників таких тем, як суспільство, суспільний устрій, безпека та взаємовідносини у ній, які викладені у його праці «Левіафан, або матерія, форма і влада держави церковної і громадянської».

Центральне місце у дослідженнях Томаса Гоббса посідають люди, їхня природа та об'єднання в суспільство. Людська природа, за переконаннями англійського наукового діяча, від самого початку поєднує в собі егоїстичність, жадібність, пристрасть та потребу в однакових речей. Саме це призводить до суперечностей та конфліктних ситуацій між людьми, сприйнятті оточуючих людей як ворогів і конкурентів, які заважають здійсненню та задоволенню власних інтересів та потреб. Спираючись на свідчення вітчизняного

науковця Н. Ковалко, що згідно з думкою Т. Гоббса, людині в її «природному стані» була властива агресивність, так звана характерна риса війни всіх проти всіх [2, с.16]. Проте згодом люди розпочинають формування суспільства на підставі власного страху, недовіри, суперництва, прагнення до влади, слави та престижу один перед одним. Сутність людського страху та недовіри Т. Гоббс висвітлює як стан, подібний до війни, це не битва, проте у суспільстві постійно відчувається бажання до боротьби шляхом бою. Таким чином, такий страх фактично є неподоланим, за твердженням Т. Гоббса. Саме задля часткового уникнення страху та гарантування власного захисту, люди починають об'єднуватися у суспільство, держави та укладають «суспільні договори». Отже, можемо погодитися з О. Вовк про те, що Т. Гоббс бачить суспільство як сукупність людських індивідів, які об'єднуються для забезпечення безпеки [3, с.39]. Тобто, основною метою створення суспільства як об'єднання та держави полягає у гарантуванні зовнішньої та внутрішньої безпеки. Щодо того, що відбувається, на думку англійського мислителя, без утворення держави, то такий стан можна описати одним словом – «хаос». У державі кожний її громадянин захищений від насильства з боку інших та не завдає шкоди іншим.

Томас Гоббс був одним із перших наукових діячів, котрий став засновником концепту міжнародної національної безпеки. Досліджуючи відносини між державами та їхніми керівниками, англійський мислитель розумів, що стосунки між цими суб'єктами міжнародної арени скоріше нагадують військові табори, які нашпиговані зброєю, та спочатку ворожо налаштовані. Проте головна відмінність від внутрішніх стосунків, які знаходяться під контролем керівників держав, зовнішні, за Гоббсом, ніхто не стримує та не регулює. Регулярні війни між державами, як і серед людей, ґрунтуються на таких причинах, як суперництво, недовіра та бажання здобуття високого рівня престижності у світі тощо. Т. Гоббс дійшов висновку, як і його опоненти – ідеалісти, що надійною підтримкою світового порядку є створення єдиної для всіх країн міжнародної організації, яка впорядковуватиме всі конфлікти та забезпечить безпеку всім країнам світу.

Ґрунтуючись на вище проаналізованому, можемо зробити висновок, що Новий Час в історії філософсько-культурного розвитку людства асоціюються з працями видатного мислителя Томаса Гоббса, який визнається людством як засновник загальних основ доктрини національної безпеки. Його філософські фундаментальні дослідження стали потужним підґрунтям для подальшого прогресивного розвитку політичного та дипломатичного врегулювання проблем національної безпеки. Принципи щодо зовнішньої та внутрішньої безпеки країн, на яких сьогодні базується доктрина міжнародної національної безпеки держав, сформовані видатним англійським мислителем, є актуальними. Історія довела їх фундаментальне значення для людства.

1. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці*. 2011. №143. С. 42-46.

2. Ковалко Н. М. Правові погляди Томаса Гоббсана природу держави та суспільства: критичний аналіз. *Право і суспільство*. 2017. №2. С. 15-20.

3. Вовк О. М. Теорія суспільного договору в працях Т. Гоббса і Дж. Локка. *Збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 5 грудня 2019 року)*. Житомир, 2020. С. 38-41.

Крістіна КОРОЛЬОНОК

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

професор кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор

СИСТЕМА ЮРИДИЧНИХ НАУК У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ НАУК

Соціологія права, будучи науковою дисципліною, виконує серед інших пізнавальну та методологічну функції. Пізнавальна функція забезпечує набуття нового знання про об'єкт, що вивчається і знаходить своє вираження у подальшій розробці теоретичних положень. Науково-теоретичне знання має бути концептуально обґрунтованим: дані, якими оперує наука, мають бути отримані методично надійними способами, а теоретичні положення повинні бути перевірені, тобто верифіковані.

Однак юридична соціологія не є сферою лише суто наукового знання, вона також має практичне (прикладне) значення: орієнтується на розробку практичних рекомендацій, соціальних технологій для вирішення реальних проблем соціально-правової сфери. Виділяють прогностичну, соціально-правову орієнтацію, оцінну, інформаційну функції [2].

З іншого боку, пізнавальна функція юридичної соціології полягає в тому, що інформація, теоретичні узагальнення мають бути важливі не лише для дослідників, але й громадськості. До того ж наукові знання, що накопичуються в юридичній соціології, повинні бути оригінальними і мати новизну [4].

Оригінальність досліджень юридичної соціології полягає в тому, що правова реальність, яку покликана вивчати ця наукова галузь, відмінна від правової реальності юриспруденції. На думку Ж. Карбоньє, завдання юридичної соціології – показати, що відбувається у сфері права у реальному житті. Так, розглядати поведінку індивідів лише з погляду відповідності чи невідповідності правовим нормам недостатньо для юридичної соціології, поведінка особистості соціології вивчається у ширшому соціокультурному контексті [1].

Ж. Карбоньє виділяє критичну функцію юридичної соціології («відбиває дзеркало») стосовно «догматичного права». У минулому таку функцію, з його погляду, виконувало римське право, пізніше – природне право, у ближчий нам час – порівняльне право, а в соціалістичних країнах – марксизм. Справжній сенс критичної функції юридичної соціології у тому, щоб спільними зусиллями різних наукових напрямів збільшувати потенціал правових, соціально-правових досліджень та його практичну віддачу.

Для соціології значною мірою характерне її практичне призначення. Юридична соціологія допомагає визначити ті сфери відносин у суспільстві, які вимагають правового регулювання, «супроводжують» законодавчий процес та вивчають ефективність дії тих чи інших законодавчих актів [1]. У судочинстві, наприклад, дослідники вивчають інтереси сторін, як прямо заявлені і приховані ними; можливі канали тиску на суд та «соціальні» наслідки цього. Важливими є дослідження того, як приймають рішення судової інстанції учасники судового процесу, який резонанс у суспільстві у справах, що мають широке суспільне звучання; яка рольова поведінка професійних юристів та учасників судових процесів [2].

Суспільна думка найвиразніше відображає діяльність соціологів у цій царині знання. В юридичній соціології вивчається стан правосвідомості різних категорій населення, їх ставлення до прийнятих та чинних законодавчих актів, до різних соціальних проблем, що потребують правового регулювання, ставлення населення до діяльності судів, правоохоронних органів.

Закономірним для суспільних, соціально-економічних відносин є те, що в сучасних умовах вони практично не можуть функціонувати без правового забезпечення. У свою чергу, розширення сфери застосування матеріального права має забезпечуватися якщо не

випереджаючим, то синхронним розвитком організаційних структур [4].

Мабуть, єдиним свідченням цього розвитку у сфері протидії злочинності є ефективні процеси кримінологічного впливу. Тим часом у кримінології й дотепер не розв'язано важливі теоретико-методологічні проблеми, серед яких слід звернути увагу перш за все на невизначеність елементів, умовно статичних і динамічних структур діяльності з протидії злочинності, а також на фактори, які, з урахуванням існуючих тенденцій і соціально-політичних умов, що змінюються, можуть бути прийняті за підставу впровадження нових організаційних і управлінських підходів у сфері протидії злочинності. Крім того, чекають на свого дослідника такі «перехідні проблеми», як, наприклад, методологічні ідеї відображення, діяльнісного підходу, системності і симетрії тощо.

1. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 34. Ст. 227.

2. Обушенко О. М. Особливості вирішення службово-трудова спорів та правового захисту працівників ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / НУВС. Харків, 2002. 215 с.

3. Савицина О. Норма права в системі чинників регулювання системних конфліктів. *Право України*. 2001. № 10. С. 13-15.

4. Кузниченко О. В. Трудові конфлікти: шляхи їх вирішення. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 76-80.

Поліна КРАВЧУК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Василь ЛЬБКОВ

професор кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОСІБ, ПОРУШЕНИХ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ЇХ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ

Конституцією України як Основним Законом суспільства і держави гарантовано право захисту прав та інтересів будь-яких осіб. Аналізуючи відповідні джерела, останніми роками зростає тенденція порушень прав та інтересів осіб безпосередньо органами державної влади та їхніми посадовими особами. Це свідчить про недостатню урегульованість законодавчих норм з охорони прав та інтересів осіб.

Захист прав, свобод та законних інтересів приватних осіб як місія існування адміністративного судочинства, як предмет дослідження знаходить своє відображення у працях багатьох вчених, серед них: В. Авер'янов, О. Бандурка, О. Бачеріков, В. Бевзенко, В. Галуцько, Л. Глущенко, О. Дубенко, А. Іванищук, В. Кравчук, О. Кузьменко, О. Міщенко, С. Потапенко, А. Руденко, Я. Рябченко, М. Сорока, С. Стеценко, О. Умнова, Е. Швед, Н. Шевцова, О. Яцун та ін. Проте, враховуючи ступінь важливості захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, ця місія адміністративного судочинства вимагає сучасних наукових досліджень [1, с. 531].

Права громадян в Україні визнаються та захищаються законом та гарантуються органами державної влади всіх рівнів. Саме в цьому виявляється характерна риса правової держави. Віднесення держави до правової означає, з одного боку, визнання в цій державі прав і свобод людини та громадянина як найвищої цінності, а з іншого – дотримання законності як основного принципу організації та діяльності державного апарату. Поєднання саме цих основних засад правової держави зумовлює сталий розвиток та забезпечення всіх без винятку прав і свобод людини та громадянина. Права людини визначають мінімум умов для збереження людської гідності та життя, є універсальною категорією, яка являє собою можливість людини користуватися елементарними, найбільш важливими благами та умовами безпечного, вільного існування особистості в суспільстві. Права та свободи людини й громадянина забезпечуються різними способами, у тому числі за допомогою виконання державною владою та її повноважними представниками покладених на них

законом обов'язків. Таким чином, рівень дотримання прав громадян у державі відображає те, наскільки ця держава виконує покладені на неї завдання та як вона виконує функції, реалізація яких входить до кола цих завдань [2, с. 28-33].

Захист прав та інтересів громадян у відносинах з органами влади має відповідати міжнародно-правовим стандартам. Адміністративне судочинство повинно сприяти зміцненню законності й правопорядку, захисту прав і свобод громадян та законних інтересів підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності. Через реалізацію, охорону та захист прав людини лежить шлях до реальної інтеграції України до світового співтовариства, не остання роль в якому належить адміністративно-правовому захисту [3, с. 108-116].

У результаті становлення прав людини, домагання їх визнання, а часом і боротьби за них як закономірного наслідку цього процесу викристалізувалось чимало засобів захисту та гарантій забезпечення прав людини. З часом багато із них почали визнавати самостійними правами [4, с. 72].

Одним із таких прав є право людини на оскарження будь-яких дій чи бездіяльності суб'єктів, які порушують її права, у тому числі органів публічної влади. Наявність цього права зумовлює необхідність передбачення в державі процедур, які забезпечують практичну реалізацію людиною свого права на оскарження. Без їх наявності це право не матиме ефективного способу реалізації та залишиться суто декларативним. Гарантією дієвості таких процедур є їх закріплення у законодавстві країни.

Правова визначеність процедури оскарження надає людині можливість ефективно нею скористатися, що приводить у дію контрольний механізм держави за діяльністю своїх органів та їхніх посадових осіб. У підсумку ефективне оскарження має або запобігти порушенню прав людини, або спонукати органи публічної влади до поновлення порушеного права. Право на оскарження має три складові: 1) право на захист своїх прав від незаконного втручання чи обмеження; 2) право вимагати від держави, органів публічної влади дотримуватися, охороняти і захищати права; 3) право звернутися до примусової сили держави для захисту своїх прав від неправомірних дій (бездіяльності) органів публічної влади, їхніх посадових осіб [4, с. 72].

Отже, органи державної влади мають дотримуватися приписів закону при здійсненні своєї діяльності. Об'єктом адміністративно-правового захисту є порушені законні права, свободи та інтереси осіб. Право особи на оскарження дій органів державної влади та їх посадових осіб постійно розвивається у відповідності з практикою Європейського суду з прав людини. Тому доцільно звернути увагу на зарубіжну практику регулювання подібних питань.

1. Вовк П. В. Захист прав, свобод та законних інтересів приватних осіб як місія існування адміністративного судочинства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 530-532.

2. Гамалій О. Л. Права громадян як об'єкт адміністративно-правового захисту органами державної влади. *Право і Безпека*. 2014. № 1. С. 28-33.

3. Нечипорук Ю. М. Окремі питання адміністративно-правового захисту прав людини в Україні. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11-12. С. 108-116.

4. Цельєв О. В. Право на оскарження рішень органів публічної влади та їхніх посадових осіб як складова верховенства права. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Том 200. С. 72-79.

Єгор МАКОВЕЙ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Олег ЗАВІСТОВСЬКИЙ

старший викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ У КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

За останні десятиліття збройні конфлікти забрали життя мільйонів цивільних осіб. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини стали поширеною практикою у багатьох збройних конфліктах. В певних умовах деякі з цих порушень можна

навіть кваліфікувати як акти геноциду, воєнні злочини або злочини проти людяності.

Останні 20 років уряду бунтівники, політики, дипломати, активісти, учасники демонстрацій та журналісти посилаються на міжнародне гуманітарне право та права людини у зв'язку зі збройними конфліктами. На ці види права регулярно посилаються на в Радв Безпеки Організації Об'єднаних Націй, у дискусіях у Раді з прав людини Організації Об'єднаних Націй, у політичних виступах опозиційних рухів, у доповідях неурядових організацій, у межах підготовки військовослужбовців та ході дипломатичних переговорів.

Міжнародне право з прав людини та міжнародне гуманітарне право є сьогодні важливими чинниками багатьох воєначальників, яким надають на місцях консультативну допомогу юристи. І, нарешті, на ці норми часто посилаються адвокати захисту та обвинувачі в міжнародних та (у поки що обмеженому масштабі) національних судах, де вони є основою для чітко аргументованих вироків.

Міжнародне право прав людини є системою міжнародних норм, спрямованих на захист та заохочення всіх осіб. Ці права, які притаманні всім людям, незалежно від їхньої національності, місця проживання, статі, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, мови чи будь-якої іншої ознаки, є взаємопов'язаними, взаємозалежними та неподільними. Найчастіше вони визначаються та гарантуються нормами права у формі міжнародних договорів, звичайного міжнародного права, загальних принципів та «м'якого права». Права людини мають на увазі як права, так і зобов'язання. Міжнародне право з прав людини покладає на держави зобов'язання діяти певним чином або утримуватися від певних дій з метою заохочення та захисту прав людини й основних свобод окремих осіб або груп осіб.

Протягом останніх кількох років застосування норм міжнародного права з прав людини та міжнародного гуманітарного права у ситуаціях збройного конфлікту викликало цілий ряд питань у зв'язку зі здійсненням конкретних заходів захисту, гарантованих обома сукупностями правових норм. Їх одночасне застосування спричинило плутанину із зобов'язаннями сторін конфлікту, сферою дії цих зобов'язань, що підлягають застосуванню стандартами та бенефіціарами цього захисту [1].

Міжнародне гуманітарне право обмежує застосування насильства у збройних конфліктах, щоб уберегти тих, хто не бере або більше не бере прямої участі у воєнних діях, одночасно обмежуючи насильство до рівня, необхідного послаблення військового потенціалу противника.

Обмежуючи насильство та регулюючи поведження з особами, які зачіпаються збройним конфліктом іншим чином, міжнародне гуманітарне право забезпечує баланс між гуманним поведженням та військовою необхідністю. На перший погляд норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права значно різняться, але їхня суть дуже схожа: і ті, й інші захищають окремих осіб подібним чином.

Найбільш серйозна істотна відмінність полягає в тому, що захист, який забезпечується міжнародним гуманітарним правом, значною мірою заснований на відмінностях, зокрема між цивільними особами та комбатантами, чого у міжнародному праві прав людини немає.

При порівнянні норм міжнародного права з прав людини та міжнародного гуманітарного права стає очевидним, що останні захищають лише деякі права людини і лише в тією мірою, в якій для них виникає конкретна загроза внаслідок збройних конфліктів, і є як такі несумісними із самим існуванням збройного конфлікту.

Таким чином, право на соціальне забезпечення, право на вільні вибори, свободу думки або право на самовизначення не охоплюються міжнародним гуманітарним правом. У низці ситуацій його норми можуть бути в обмежених сферах, що охоплюються ним. Вони більш адаптовані до конкретних проблем, що виникають у рамках збройних конфліктів. Більше того, хоча норми міжнародного гуманітарного права щодо поведження з особами, які перебувають у владі супротивника, можна розуміти як такі, що їх здійснюють, права людини, з урахуванням військової необхідності та особливостей збройних конфліктів, деякі норми щодо ведення військових дій стосуються питань, які не охоплюються правами людини, наприклад питань про те, хто може брати пряму участь у військових діях, і яким чином такі особи мають відрізнитися від цивільного населення або прав та ідентифікації медичного персоналу [2].

Міжнародне гуманітарне право забезпечує захист цілої низки цивільних та політичних прав (наприклад, права на життя супротивників, які припинили участь у військових діях, або судові гарантії), економічних, соціальних та культурних прав (наприклад, права на здоров'я та права на харчування) та колективних прав (наприклад,

права на здорове довкілля). Це особливо очевидно стосовно поранених і хворих, яких необхідно поважати, захищати, збирати і про які слід піклуватися.

Військове командування може встановлювати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Під час воєнного стану може бути запроваджена комендантська година – тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних на те дозволів.

Комендантська година вводиться за окремим дорученням військового командування на встановлений ним період, але не довше строку дії правового режиму воєнного стану [3].

Отже, взаємодія між міжнародним правом з прав людини та міжнародним гуманітарним правом свідчить складності адекватного розуміння правового режиму, що застосовується до збройних конфліктів. Проте, незважаючи на ці складності, послідовна практика міжнародних судів, регіональних судів з прав людини, договірних органів та спеціальних процедур Ради з прав людини однозначно вказують на те, що їхній взаємодоповнюваність та взаємозакріплювальний характер сприяли створенню міцного зведення правових зобов'язань, які забезпечують ефективний захист прав всіх осіб, які потерпають від збройних конфліктів.

1. Мельник Р. Нормативно-правовий аспект обмеження свободи та особистої недоторканності в умовах проведення антитерористичної операції. *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України : зб. матеріалів Інтернет-конф. (м. Київ, 25 черв. 2015 р.)*. Київ : Національна академія прокуратури України; Міжвідомчий науково-дослідний центр із проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки й оборони України, 2015. С. 133–136.

2. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини й громадянина в Україні. URL : <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2011/3/Skrupniuk.pdf>.

3. URL : <https://www.kadrovik01.com.ua/news/7515-vonniy-stand-v-ukran-pro-yak-obmejjennya-neobhdno-pamyatati-yuridichnim-ta-fzichnim-osobam>.

Максим ПРЯДКО

студент ННІ права
та інноваційної освіти
Науковий керівник:

Ольга ЧЕПК-ТРЕГУБЕНКО

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

У системі цінностей демократичного суспільства людина стоїть на першому місці. У сучасних умовах у зв'язку зі здійсненням кардинальних демократичних перетворень, встановленням соціальної, правової держави проблема особистості набуває особливої актуальності.

Взаємозв'язки суспільства та особистості, громадянина та держави, особистості та колективу ускладнюються, їхні інтереси та проблеми стають взаємозалежними, а їх взаємна відповідальність зростає. Всі ці явища та процеси вимагають глибокого розуміння, узагальнення та відображення в законодавстві. Водночас проблема конституційних прав і свобод людини і громадянина посідає особливо важливе місце.

Конституція України, висвітлюючи конституційно-правовий статус людини та громадянина, базується на ліберальній концепції прав людини. Отже, в Конституції

України, 48 статей II розділу, присвячених правам людини та громадянина, 37 стосуються прав і свобод людини. І лише 4 статті передбачають обов'язки громадян [1].

Розробники Основного Закону нашої країни виходили з того, що людина не може існувати як повноправний член суспільства без належних їй прав і свобод. Людину не можна позбавити її природних прав – це принижує її натуру. Невід'ємні права людини є відправною точкою в обґрунтуванні свободи та рівності, недоторканності власності, поділу влади та інших цивілізаційних цінностей.

Конституційно-правовий статус громадянина – це поняття, що відображає лише те, що характерно для кожного члена суспільства, і «залишає» поза його рамками все приватне, індивідуальне, що стосується конкретних осіб чи груп людей. Усі суб'єктивні права та обов'язки постійно виникають і припиняються у суб'єкта, залежно від виконання ним певних професійних функцій, соціального статусу, характеру правовідносин, в які вони вступають, та інших обставин [2].

Конституційний статус громадянина є єдиним, неподільним і однаковим для всіх. Поняття правового статусу включає такі основні елементи (вони становлять його зміст і структуру): громадянство; загальна дієздатність; принципи правового статусу; конституційні права, свободи та обов'язки громадян; гарантії прав і свобод; відповідні правові норми.

Основу правового статусу особи становлять її права, свободи, законні інтереси та обов'язки. У єдності вони є основою для всіх інших прав і свобод, які мають людина і громадянин.

Характер конституційних прав і свобод людини визначається тим, що, незалежно від того, в якій країні живе людина, вона перебуває під захистом світового співтовариства, а також держави, громадянином якої вона є.

Стан свободи не наділяється державною владою, а належить людині від народження і реалізується через суб'єктивні права, які мають природно-правовий характер, а отже, є невідчужуваними. Конституція України (стаття 21) встановлює, що всі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах, що права та свободи людини є невідчужуваними та недоторканими.

У забезпеченні свободи особлива роль належить державі, яка відповідає перед особою за свою діяльність (ст. 3 Конституції України). Держава через закони, і перш за все Конституцію закріплює права і свободи людини, які є мірою можливої поведінки людини. Отже, права людини виникають із природного права, а права громадянина – із позитивного. Але обидва вони мають невід'ємний характер. Права людини є основними, оскільки вони притаманні всім людям, незалежно від того, чи є вони громадянами тієї держави, в якій вони проживають; а права громадянина – це права, які покладаються на людину лише в силу її належності до держави (громадянства).

Конституційно-правовий статус громадянина дещо відрізняється від статусу негромадянина, який проживає на території України. Так, він не має права обирати та бути обраним до державних органів, брати участь у всеукраїнських та місцевих референдумах, обіймати державні посади тощо. Права громадян є своєрідним обмеженням рівності між людьми, оскільки іноземці та особи без громадянства не мають усього спектру прав і свобод, насамперед політичних, які повністю належать громадянам України. Така ситуація з правами іноземців відповідає міжнародним стандартам і зумовлена законним бажанням кожної держави надати своїм громадянам усі права та обов'язки, а також можливість виконувати всі зобов'язання, насамперед військову службу. Однак це не означає, що іноземці, особи без громадянства не мають жодних зобов'язань (наприклад, вони повинні дотримуватися Конституції та законів України, сплачувати податки тощо) [3].

Основні права та свободи зарезервовані для кожної людини та громадянина. Всі інші (неосновні) права і свободи пов'язані з різними статусами, які людина набуває протягом свого життя. Отже, якщо галузеве законодавство, характеризуючи учасників правовідносин, позначає їх як робітників, депутатів, людей тощо, то конституційно-правова норма, присвячена правам і свободам, адресована кожній людині та громадянину України, незалежно від того, як вони реалізують ці права в конкретних правовідносинах.

Характерною особливістю основних прав, свобод та обов'язків є те, що вони рівні та однакові для кожної людини, громадянина і не набуваються або не відчужуються за волею громадянина, а належать йому за фактом належності щодо громадянства; вони невіддільні від правового статусу і можуть бути втрачені лише після припинення громадянства.

В юридичній науці виділяють три види правового статусу особи:

- індивідуальний (приватний) статус – це правовий статус кожної конкретної особи,

кожного окремого громадянина. Цих статусів стільки, скільки фізичних осіб, громадян. Вони характеризуються унікальністю, як і люди, які мають ці статуси. Індивідуальний статус визначає правовий статус конкретної особи, конкретного громадянина в суспільстві, в державі;

- спеціальний (родовий) статус – сукупність елементів, що характеризують правовий статус певних категорій громадян та осіб (дітей, студентів, військовослужбовців, робітників, посадових осіб, членів певних організацій, інвалідів війни та праці, пенсіонерів та інших). Їх також дуже багато, хоча набагато менше, ніж окремих, тому їх повна класифікація майже неможлива. Лише найважливіші з них досліджуються окремими галузями права;

- загальний правовий статус – це статус людини як особи, члена суспільства, громадянина, держави. Він єдиний для всіх. Цей статус ще можна назвати базовим.

Норми та положення Конституції про основні права, свободи та обов'язки людини та громадянина з моменту набрання нею чинності є нормами прямої дії як безпосередньо застосовний закон вищої юридичної сили. Діяльність державних органів та політичних організацій повинна бути спрямована на практичне виконання всіх цих та інших конституційних приписів.

Людина та кожен громадянин повинні бути впевнені, що будь-яка конституційна норма, яка гарантує їхні права і свободи, діє безпосередньо, і конкретні закони вони сприймають лише як додатковий засіб реалізації конституційної норми.

Поява нових, раніше невідомих Україні, конституційних прав і свобод та відповідних обов'язків є закономірністю та наслідком проголошення незалежності України. Водночас значення закону як регулятора суспільних відносин, учасниками якого виступають громадяни, з необхідності зростає.

У зв'язку з цим вважається доцільним звести до мінімуму практику видання підзаконних актів, відомчих нормативних актів (положень, інструкцій, статутів тощо), які встановлювали б або обмежували сферу використання конституційних прав і свобод. Такі акти, хоча і зареєстровані в Міністерстві юстиції, не завжди відповідають законодавству в силу суб'єктивних обставин та відомчих інтересів або навіть на шкоду правам та інтересам громадян.

1. Букач В. В. Конституційні політичні права та свободи людини і громадянина в Україні : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 180 с.

2. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини та громадянина в Україні : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 336 с.

3. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини та громадянина. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

Vladyslava PUPKO

student of the Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs
(Dnipro, Ukraine)

GENDER INEQUALITIES IN UKRAINE: CURRENT STATE

The issue of gender inequality has been repeatedly raised in Ukraine at the legislative level. Numerous legislative acts of national and international importance still fail to solve the issue of gender inequality.

However, it manifests itself in various spheres of citizen life: in labour relations, political life, economic relations, health care, the domestic sphere and many others. The gender inequalities exist in every area of our lives. Moreover, the restrictions apply not only to women but also to men as well.

For example, in an area of our lives such as labour relations, women have privileges that men cannot have. The Labor Code contains a separate section on women's work, which does not usually apply to men who find themselves in the same situation. The law of Ukraine does not prohibit parental leave. However, in fact, this procedure is not provided for men and the same mother's privileges as women will not be received in the workplace. After all, the documents already contain provisions for women only.

In addition, men who have become parents may also need to feed their children during working hours. Of course, due to physiological characteristics, they cannot breastfeed. However, this does not exclude the need to feed the child but there is no legal provision for break time at work for this type of activity.

At the same time, women are also discriminated against by the law in the employment

relationship. For example, there are specific restrictions in the work that women rely on, which further affects the amount of wages. Many women can do the same job as men, but earn on average 30% less.

In the political sphere of life, it can be observed that there are not so many women as men. It means that women's voices are less taken into account in decision-making. The Verkhovna Rada has only 87 women deputies, which is only 20% of the total number of deputies.

Obviously, Ukraine has recently enacted laws to increase the participation of women in various processes, but this is not enough for now. Many women face the problem of employment, as it is believed that young employees get married quickly and get pregnant, women with children will often go on sick leave, and women with adults are not suitable for their age. The only conclusion is that they are hired with considerable difficulty.

Furthermore, the current situation in Ukraine with a full-scale invasion shows even greater gender inequality. It is mandatory that all men aged between 18 and 60 are not allowed to go abroad unless such a parent has three or more children. Moreover, it is not taken into account that some men could do much more for Ukraine if they did what they really want to do. Now, everyone who wanted to defend the country is already doing so. But the fact is obvious that some men have no choice but to take up arms, because they simply cannot move to a safe place. At the border, women are hardly ever checked as to whether they are military, and such a woman may be a first-class specialist, but she is forced to take her child to a safe place.

Many issues have now changed and they are even more acute than they were before the full-scale invasion.

1. Покрищук В., Коваль С. Проблеми гендерної зайнятості населення на ринку праці України. *Україна: аспекти праці*. 2011. № 2. С. 3–10.
2. Жінка і працевлаштування, або кому на ринку праці жити добре? URL : http://www.dcz.gov.ua/ode/control/uk/publish/article?art_id=16866.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 07.01.2018. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
4. Фальоса І. І., Водянка Л. Д. Гендерна нерівність на ринку праці України. *Збірка наукових праць SWorld*. 2014. URL : <http://www.sworld.com.ua/konfer35/326.pdf>.

Надія СЛІВІНСЬКА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЯКА СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПОТРІБНА УКРАЇНІ?

Проблеми національної безпеки України визначається історичним феноменом: розвиток міждержавних відносин супроводжується зростанням кількості воєнних конфліктів, техногенних і природних катастроф, матеріальних витрат і людських втрат. У зв'язку з цим вихідна ідея полягає у тому, що захист національних інтересів як основи національної безпеки України необхідно розглядати в ракурсі історичної взаємодії народів. Лише в процесі взаємодії держав, національних і соціальних груп визначається і досягається бажаний рівень захисту національних інтересів від прихованих загроз та очевидних небезпек [1].

Закон України «Про національну безпеку України» має узагальнити та привести до єдиного знаменника всі вже здійснені й заплановані реформи сектора безпеки та оборони країни, об'єднати на лише базові засади соціальної безпеки, а й питання демократичного цивільного контролю та основи планування в цих сферах.

За словами О. Турчинова, закон має на меті привести Україну до стандартів НАТО і має відповідати напрямку на північно-атлантичну інтеграцію.

На нашу думку, стратегія національної безпеки повинна мати в нашій країні за взірць Закон Сполучених Штатів 1947 року, який вперше зробив структуру органів влади у сфері оборони національної безпеки і відтворив систему взаємозв'язку між ними і конкретні види відповідальності. І коли це буде визначено, можна керувати завданням цієї системи.

Технологічні зміни, які є зовнішньою небезпекою, є для нас загрозливими, адже ми – не технологічна країна і не можемо зараз адекватно реагувати на зміну технологій, яка відбувається у всьому світі. Відсутність можливостей має внутрішню природу і внутрішня природа наших загроз – це деформована структура економіки, наша економіка має брак технологічних секторів з домінуванням сировинного і аграрного секторів. Через це ми маємо критично низький рівень валового внутрішнього продукту, надзвичайно низькі доходи і ганебно малі бюджетні ресурси, в тому числі і ресурсів, які необхідні для фінансування національної безпеки. І наслідки – це депопуляція і втрата незалежності в результаті збідніння і депопуляції.

Отже пріоритетами має бути незалежність та державний суверенітет, суспільний розвиток, європейська та євроатлантична інтеграція, відновлення територіальної цілісності, рішуча боротьба з корупцією та зміцнення державних інституцій, зміцнення Збройних Сил України та інших органів сектору безпеки і оборони, розвиток людського потенціалу України, зміцнення державно-приватного партнерства.

1. Лагодіна В. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. *Правова інформатика*. 2007. № 2(14). С. 69-76.

2. Благодійний фонд «Майдан закордонних справ» Стратегія національної безпеки України (альтернативна). URL : <https://www.mfa.ua.org/uk/projects/strategiya-nacionalno%25d1%2597-bezpeki-ukra%25d1%2597ni-alternativna/>.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018, № 31, ст. 241.

Тетяна СТОЄВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Дмитро ЗАДАЛЯ

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК ГОЛОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ СУСПІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДЕРЖАВНОЮ ВЛАДОЮ

Сьогодні основи державного ладу України – це не тільки діяльність державних та уповноважених суб'єктів, це не тільки система офіційних установ і закладів, що перебувають у певному підпорядкуванні та взаємодії, а й організація і діяльність суспільства. Взаємодія держави та суспільства значною мірою визначає стан держави-суспільства, впливає на засади авторитетності й легітимності державної влади як у самій державі, так і у світі. Саме тому на сучасному етапі суспільного розвитку велике значення набуває залучення суспільства до вирішення загальних питань державного розвитку у цілому. У демократичній, соціальній і правовій державі має існувати механізм суспільного контролю за її діяльністю. Ефективність таких механізмів визначається рівнем відкритості і прозорості влади завдяки інформуванню громадськості про її діяльність. Громадська думка є певним показником розвитку демократичності суспільства, тобто чим інтенсивніше влада співпрацює з народом, тим вона авторитетніша як у самій державі, так і у світі. Державна влада, не дослухаючись до громадської думки, суттєво знижує захищеність населення від прийняття управлінських рішень і зрештою відбувається подальше падіння довіри населення до влади. Таким чином, втрачається один із важливих елементів побудови взаємин влади з громадськістю. У зв'язку з цим зростає потреба у більш детальному та багатовимірному аналізі явища «громадська думка». Тому проблема суспільного контролю

є надзвичайно актуальним питанням, адже сьогодні у демократичній державі дуже важливо дослухатися до думки суспільства й підтримувати зв'язки між державою та громадськістю.

Зокрема, громадська думка – це один із визначальних чинників громадянського суспільства, за допомогою якого народ може оперативнo висловлювати власну довіру або недовіру до існуючої на даний момент часу влади, тим самим визнаючи або заперечуючи її легітимність. Завоювати і утвердити владу означає перш за все оволодіти громадською думкою, заручитися підтримкою широких мас населення. Вона визначає свідомість суспільства та виражається через ідеї, інтереси, переконання, соціальні уявлення різних великих груп [1]. Тобто, громадська думка є формою масової свідомості, яка виражається публічно і впливає на функціонування суспільства та на погляди й поведінку окремих суб'єктів держави. Можливість публічного висловлення населення з актуальних проблем суспільного життя і щодо можливості контролювати державну владу і суспільно-політичні відносини показує суть соціального контролю, а саме громадської думки. На сучасному етапі основними умовами, які сприятимуть більш ефективному спілкуванню між державними органами влади та суспільством, є: можливість вільного вираження громадської думки, врегулювання форм вираження громадської думки на законодавчому рівні, підвищення рівня правової обізнаності громадян, беручи до уваги громадську думку під час прийняття рішень на державному рівні [2 с. 129].

Громадська думка та механізми її регулювання у суспільстві є необхідним інструментом для забезпечення демократичного процесу державного управління. На шляху функціонування України як демократичної, соціальної, правової держави громадська думка є невід'ємною складовою як публічного управління та місцевого самоврядування, так і чинником розвитку суспільства у цілому. Сьогодні в Україні відсутній спеціальний закон про суспільний контроль, що виражений через громадську думку. Його нормативну базу складають окремі норми Конституції та інших законів. Так, наприклад, згідно зі статтею 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Також, згідно із статтею 69 Конституції України – народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії [3].

Вищевикладене надає підстави стверджувати, що, хоча немає окремих нормативно-правових актів про контроль за державною владою за допомогою громадської думки, але статті Конституції України тлумачать, що джерелом влади є народ і народне волевиявлення здійснюється через різні форми демократії. В умовах демократії вираженню громадської думки сприяють вибори, референдуми, соціальні опитування, масові рухи. Тобто, в основі сучасних демократичних систем лежить принцип залучення громадської думки до процесу державного управління та прийняття політичних рішень.

Під час прийняття політичних та інших важливих рішень для суспільства й держави, органи держави мають враховувати громадську думку. Саме тому сучасний розвиток демократії в Україні вимагає вдосконалення методів і прийомів взаємодії держави з громадянами. Тож щодо перспектив подальшого розвитку залучення громадян до прийняття та реалізації управлінських рішень через урахування громадської думки можна виділити декілька. По-перше, створення при органах державної влади окремих аналітичних структур, за допомогою яких займалися б вивченням громадської думки та її аналізу; по-друге, підвищення кваліфікації державних органів у напрямі дослідження й аналізування громадської думки; по-третє, розробка механізму відповідальності за нехтування громадської позиції щодо діяльності державної влади.

Отже, можемо зробити висновок, що проблема громадської думки як головного інструменту суспільного контролю за державною владою є дуже актуальною для демократичного суспільства. Для суспільного контролю за державною владою характерним елементом є громадська думка, яка деяким чином впливає на забезпечення дотримання законності, захисту інтересів осіб, реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина. На шляху функціонування України, як демократичної держави громадська думка є невід'ємним елементом системи державно-владних, соціальних, громадських, гуманітарних та інших відносин. Громадська думка, проникаючи в усі сфери життєдіяльності суспільства: виробничу, політичну, правову, етичну, релігійну, моральну, наукову і виконуючи відповідні функції, є дієвим елементом соціального контролю. У контексті цього у сучасних умовах проблематика суспільного контролю за діяльністю органів державної влади набуває особливого значення та серйозно пов'язана зі зміною і необхідністю удосконалення, трансформації уявлень про його сутність і значення.

1. Слободянюк А.В. Роль громадської думки в процесі демократизації влади (історико соціологічний аспект). *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія : Соціологія. Психологія. Педагогіка*. Вип. 10. Київ, 2001. С. 17–20.
2. Штельмашенко А. Д. Формування суспільної думки в державі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. № 2. С. 129-134.
3. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.

Анастасія ТАРНАПОЛЬСЬКА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Дмитро БІЛАН

викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ

Випадки останніх років вказують на проблему загострення глобальної безпеки світу та дедалі більшої неоднозначності глобалізації різних країн. За цих умов набирає обертів конкуренція між провідними державами світу за перерозподіл сфер впливу та зростає ризик застосування сили для вирішення існуючих конфліктів, про що свідчить постійне збільшення витрат на нові системи озброєння. Ці фактори призвели до того, що потенційні загрози національній та глобальній безпеці досягли рівня, коли питання незалежності України може постати без вироблення системної державної політики захисту національних інтересів та відповідних механізмів її реалізації.

Природа явища «небезпеки».

Досліджуючи сутність явища, визначеного поняттям «безпека», зосередимося на таких аспектах:

- концептуальний;
- практичні;
- ціннісні

Переважаюча більшість дослідників асоціює поняття «безпека» з поняттям «небезпека». Важливо, що наявність загрози завжди пов'язана з певною можливістю, а саме з майбутніми негативними наслідками зникнення суб'єкта як системи. Тому, коли суб'єкт виявляє можливість негативних наслідків для свого існування, це призводить до вироблення відповідного ставлення до певної ситуації як до загрози. Зауважимо, що в загальному випадку небезпечною може бути не тільки якась зовнішня дія, яка заперечує існування суб'єкта, але й дія чи відсутність життєвих умов існування. Таким чином, небезпека за об'єктивним змістом полягає в запереченні природної визначеності існування, а можливість заперечення полягає в самому об'єкті, тобто якщо є об'єкт, то існує можливість заперечення його існування. Таким чином, держава, яка безпосередньо втратила незалежність, не може бути під загрозою втрати незалежності (але є небезпека втратити свою територіальну цілісність). Це означає, що факт існування об'єкта передбачає можливість заперечення його кількісних і якісних характеристик, які визначають структурно-функціональну сутність об'єкта. Водночас це також означає, що фактично за своїм об'єктивним змістом можливість небезпеки існує не зовні, а всередині об'єкта, якому загрожує загроза, наприклад, заперечення життєво важливих кількісних і якісних характеристик, тобто тих, які є вирішальними, його природна цілісність і неповторна індивідуальність.

Сутність явища «безпеки».

Проблема пізнання сутності безпеки на всіх етапах розвитку суспільства вимагала від людини пошуку різних шляхів досягнення безпеки свого існування. Якщо подія, на думку особи, не загрожує її існуванню, ситуація вважається безпечною. Але небезпечною є ситуація, в якій людське існування (на її думку) знаходиться в небезпеці (потенційно чи фактично). Тому в

цьому контексті безпека — це завжди оцінка суб'єктом ситуації, в якій ні її існування, ні існування іншого суб'єкта не загрожують. Така ж ситуація може бути визнана суб'єктом небезпечною, якщо є фактори, які він вважає негативною дією щодо існування суб'єкта, або безпечною, якщо ці фактори відсутні. Небезпека і безпека – це дві взаємопов'язані сторони, які динамічно взаємодіють і характеризують умови життя природних об'єктів. Так само як немає безпеки без небезпеки, немає небезпеки без безпеки. Однак у своїй єдності вони однакові: небезпечні для одного об'єкта, безпечні для іншого, і навпаки, тобто безпеку можна розглядати як заперечення небезпеки, а небезпеку – як заперечення безпеки.

Це основа сучасних уявлень про безпеку.

Сучасні наукові знання про безпеку включають певні взаємопов'язані уявлення про це явище в межах технічних, правових, військових, політичних, соціальних та інших наук. При цьому зусилля вчених насамперед зосереджені на збереженні та подальшому розвитку стрижневої системи цінностей суспільства як структурного рівня (таких як «справедливість», «виживання», «розвиток» «свобода» «права людини», «процвітання» тощо). Тому сучасні уявлення про безпеку людини, суспільства, держави і міжнародної спільноти ґрунтуються на тому, що це досить складне соціально-політичне явище. Воно відображає певні теоретичні уявлення про взаємовідносини індивіда, суспільства та держави, акумулює в собі наслідки їх практичної багатогранної життєдіяльності, накопичений історичний досвід, врешті-решт, уподобання і культуру кожної людини (індивіда), суспільства, держави, земної цивілізації.

Люди завжди намагалися безпосередньо вирішувати проблеми, що виникають перед ними, виходячи з рівня накоплених наукових знань. При цьому в кожному епоху існують певні принципи, підходи, закони, які є підґрунтям отримання нових знань. Для осмислення феномену безпеки особливо важливими є підходи та принципи його наукового вивчення, як традиційні, усталені, так і нові, оскільки наукове пізнання реального світу ґрунтується на знаннях, які визначають, уточнюють та деталізують форми наукового пізнання.

Як правило, у провідних країнах світу в процесі дослідження безпеки людини головний акцент ставиться на внутрішньому середовищі організації. Це забезпечує поєднання різномірних дій елементів організації щодо досягнення загальних цілей і є певною гарантією їх безпеки. На макрорівні категорія «середовище безпеки» найчастіше вживається, коли аналізуються роль та місце держави в системі міжнародної безпеки.

1. Акимов В. А., Владимиров В. И., Измалков В. А. Катастрофы и безопасность. Москва : Деловой экспресс, 2006. 392 с.

2. Глобальна та національна безпека : підруч. / авт. кол. В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянук та ін. ; за заг. ред. Г.П.Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Олександр АНДРОЩУК

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
дослідження проблем безпеки
державного кордону
науково-дослідного відділу,
доктор технічних наук, професор

Олена АНДРОЩУК

старший науковий співробітник
науково-організаційного відділу,
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
(м. Хмельницький, Україна),
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ ЗАГРОЗИ

Останні події у політичному, соціальному, економічному та інших аспектах життя України вказують на їх тісний зв'язок з військовим аспектом, який пов'язаний з окупацією окремих територій України Російською Федерацією (далі – РФ) та загрозою її подальшого наступу. Основна концентрація зусиль держави щодо протидії цій агресії зосереджена на лінії розмежування та на ділянках державного кордону з РФ, Білорусією, невизнаною Придністровською Молдавською Республікою тощо, та пов'язана із застосуванням військових формувань та правоохоронних органів (далі – ВФПО) у військовій боротьбі. Починаючи з початку агресії (лютий 2014 року) і до сьогоднішнього часу ВФПО значно зміцнилися та дають адекватну відсіч діям противника. Водночас, особливо це стосується періоду з листопада 2021 року по т.ч., спостерігається погіршення економічних показників: зростання курсу валюти, підвищення цін на всі види товарів і послуг, відтік інвестицій тощо. Авторські дослідження причин цього показали, що на перше місце після військової безпеки виходить інформаційна безпека. Наприклад, як тільки почала збільшуватись кількість повідомлень у міжнародних і українських засобах масової інформації (далі – ЗМІ) про черговий наступ РФ на Україну у листопаді 2021 року ціна купівлі долара за місяць піднялась з відмітки 26,5 до 29 грн. Тільки просте спостереження за взаємозв'язком повідомлень ЗМІ стосовно військової загрози різними економічними показниками без застосування адекватних економічних, політичних, технічних методів тощо, вказує на значний вплив інформаційної безпеки та загальний рівень життя в країні.

Вважається доцільним, в умовах, що сталися, активізувати наукові дослідження стосовно впливу інформаційної складової на загальний рівень національної безпеки держави. Причому робити це слідяк у прямому, так і зворотному (контр) сенсі. Дослідження повинні бути спрямовані на виявлення всіх загроз та ризиків інформаційній безпеці, розробці комплексних методів їх оцінки та впливу на загальний стан національної безпеки. Далі необхідно розробити методики управління ризиками інформаційної безпеки та від пасивного спостереження перейти до активного застосування. Тобто наступним кроком є розробка методик наступального характеру на інформаційну безпеку існуючого і потенційного супротивника.

Розроблені методики необхідно розповсюдити в державних органах та активно їх залучати для підвищення рівня інформаційної безпеки як на локальному так і загальному рівнях.

Зінаїда ЖИВКО

професор кафедри менеджменту
Львівського державного університету
внутрішніх справ (м. Львів, Україна),
доктор економічних наук, професор

Оксана ПРОКОПИШИН,

доцент кафедри обліку
та оподаткування Львівського
національного університету
природокористування
(м. Львів, Україна),
кандидат економічних наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасна відкритість вітчизняної економіки несе суттєві загрози економічній безпеці України, її регіонам та підприємствам. З стратегічного погляду відкритість економіки – вірний політичний курс, але з погляду забезпечення економічної безпеки цей аспект потребує значних коштів на убезпечення промислових та інтелектуальних таємниць. Відкритість економіки сприяє підвищенню її ефективності, мобільності та конкурентоспроможності. Однак, враховуючи незрілість ринкових відносин та кризовий стан економіки входження країни в міжнародний ринок поділу праці потребує особливої уваги.

Усвідомлюючи пряму залежність між сприяттям розвитку бізнесу і рівнем економічної безпеки, в економічно розвинених країнах протягом останніх 15 - 20-ти років було знято більшість адміністративно-законодавчих обмежень, створені сприятливі фінансово-економічні та податкові стимули розвитку підприємництва. Як результат уведення такого набору заходів країни Західної Європи і Японія займають сьогодні ключові позиції за рівнем розвитку бізнесу та показниками ЕБП і передові позиції в міжнародних рейтингах за рівнем сприятливості економіко-правового середовища для ведення бізнесу. Тому ці країни є особливо інвестиційно-привабливими [1].

Уряди багатьох цивілізованих країн офіційно признають фактичне існування ризиків, пов'язаних з посиленням агресивності ринкового середовища і загостренням конкуренції в різних сферах діяльності на внутрішньому і світовому ринках. Щодо спонукає до використання спеціальних організаційних і ресурсних заходів підтримки та забезпечення стійкості і безпеки підприємств. Зокрема, уряд Японії визнає, що в умовах глобалізації економіки саме малі і середні підприємства потребують допомоги та державної підтримки.

Нині система ЕБ різних країн розвивається за допомогою дієвої системи нормативно-правового регулювання. Ефективний захист майнових інтересів суб'єктів підприємницької діяльності - страхувальників в розвинених країнах є створення страхових гарантійних фондів у формі некомерційних державних або комунальних організацій. Ці інституції виконують роль додаткового елемента системи фінансово-кредитного сприяння розвитку підприємств. Формують фінансові ресурси цих фондів шляхом обов'язкових відрахувань від сум, що надходять в страхові компанії від різних видів страхування [1].

Управляють цими фондами та приймають рішення щодо переліку економічних ризиків підприємств стосовно відшкодування та виплат страхових сум страхові ради гарантійного фонду. Витрати на роботу гарантійних фондів здійснюють за рахунок їх інвестиційної діяльності. Важливою є роль страхових гарантійних фондів в убезпеченні підприємницької діяльності покриттям таких ризиків: втрата прибутку, збитки від перериву виробничих циклів, неплатежі контрагентів, неповернення кредиту або позики, ризики, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Механізм страхового забезпечення використовується також для забезпечення економічної безпеки експортно-орієнтованих підприємств.

Враховуючи міжнародний досвід, зробимо аналіз особливостей забезпечення економічної безпеки підприємств на макро- та макрорівнях в найбільш економічно розвинутих країнах. Звідси, підприємства в силу своїх власних національних, релігійних, культурних факторів, мають свої специфічні засоби досягнення ЕБП. Спільним у них є те, що вони вчиняють свої дії за правилами: наукові знання - це ключ в майбутнє;

технології - це двигун розвитку ЕБП; відповідальність менеджменту підприємств є у заохоченні розвитку технологій та науки. Більшість країн вирішальну увагу приділяють розробленню інструментарію підвищення ЕБП та створенню сприятливих умов роботи. Значних результатів в цій сфері досягли підприємства Німеччини, США, Франції, Японії.

Провівши дослідження світового досвіду розвинутих країн світу щодо організації ЕБП, зазначимо, що найбільш ефективними інструментами забезпечення ЕБП є удосконалення законодавчої бази, реалізація постійних профілактичних заходів загроз, забезпечення лояльності та ефективності використання персоналу, застосування інновацій за всіма напрямками економічної діяльності підприємства [2].

Стосовно системи забезпечення інформаційної безпеки цивілізованих країн вони є моделями для створення такої в Україні, одночасно слід зазначити, що створення системи безпеки та вдосконалення законодавства в сфері інформаційної безпеки стає пріоритетним. Особливо актуальна ця проблема для населення, що все більш активно бере участь в процесах комп'ютеризації, в системах та мережах Інтернету і як користувача, і як активного учасника в обміні інформацією.

Встановлення правових основ захисту комерційної таємниці та іншої конфіденційної інформації, що має комерційну та особисту цінність, є важливим елементом юридичного забезпечення підприємницької діяльності. У більшості економічно розвинених країн законодавство, що регулює правовий режим комерційної таємниці та встановлює відповідальність за її неправомірне використання, є розвинутою нормативною базою, формування якої проходить на підставі національних правових традицій, так і у відповідності з сучасними стандартами міжнародної торгівлі. Особливості забезпечення ЕБП у Франції та США (рис.1):

Вивчення досвіду господарювання розвинутих країн світу доводить загальновизнаний факт, що саме технологічна революція є тим інструментом, який забезпечує стабільний розвиток. Сьогодні інноваційний фактор визначає парадигму економічного розвитку і сутність поняття економічної безпеки [3].

Економічна безпека – це сукупність заходів та умов, при яких зберігається здатність генерувати інноваційні зрушення в економіці для забезпечення і захисту стабільного економічного розвитку, протидія зовнішнім економічним загрозам та локалізація й усунення внутрішніх загроз. Якісний ріст економіки забезпечується: великими структурними змінами та виробленням інтенсивної моделі економічного росту. Перевага особливо відчутна при збільшенні частки наукомістких галузей промисловості, за оновлення виробничої бази і енергозберігаючих технологій, розвитком електроніки та її впровадженням у всі господарські процеси, при прогресивних змінах в комунікаційних системах і впровадження моделі інформаційного суспільства. У розвинених країнах сучасні технології виробництва будь-якої продукції змінили свою сутність: стало вигідніше збільшувати обсяги виробництва, зросла продуктивність праці, підвищилися вимоги до фаховості персоналу.

З погляду перспективи економічного розвитку вигодою від роботи з інноваціями стає створення робочих місць на нових підприємствах в результаті створення комерційного продукту і отримання значної кількості патентів представниками традиційних виробничих галузей промисловості в протизагу галузям високих технологій: аерокосмічної промисловості, комп'ютерної та офісної техніки, зв'язку, фармацевтичної промисловості.

Кожна країна прагне захистити цінну науково-технічну інформацію від іноземних конкурентів і регламентувати форми та методи захисту цінної інформації приватного сектора. Головне, що інтереси бізнесу і держави, у сфері інформаційної безпеки та в інших сферах збігаються. Значна роль в цьому процесі надається державним і приватним органам, службам та організаціям, які працюють на ниві забезпечення національних інтересів для зміцнення безпеки і посилення геополітичного становища і авторитету країни, підвищення якості життя населення.

Системи забезпечення інформаційної безпеки розвинених країн можуть слугувати моделями для створення такої в Україні. Особливо актуальна ця проблема для населення, що все більш активно бере участь в процесах комп'ютеризації, в системах та мережах Інтернету і як користувача, і як активного учасника в обміні інформацією.

Проведення кадрової політики в галузі захисту комерційної таємниці має важливе, вирішальне значення при удосконаленні ЕБП. Вміння правильно керувати персоналом, підбирати грамотно кадри, забезпечити захист інформації цінується дуже високо. Важливе

значення має також психологічний аспект. Вже при прийомі кандидата на посаду служби економічної безпеки потрібно ретельно вивчити його характер, звички, оточення, минуле, родинні зв'язки та вміння працювати в колективі.

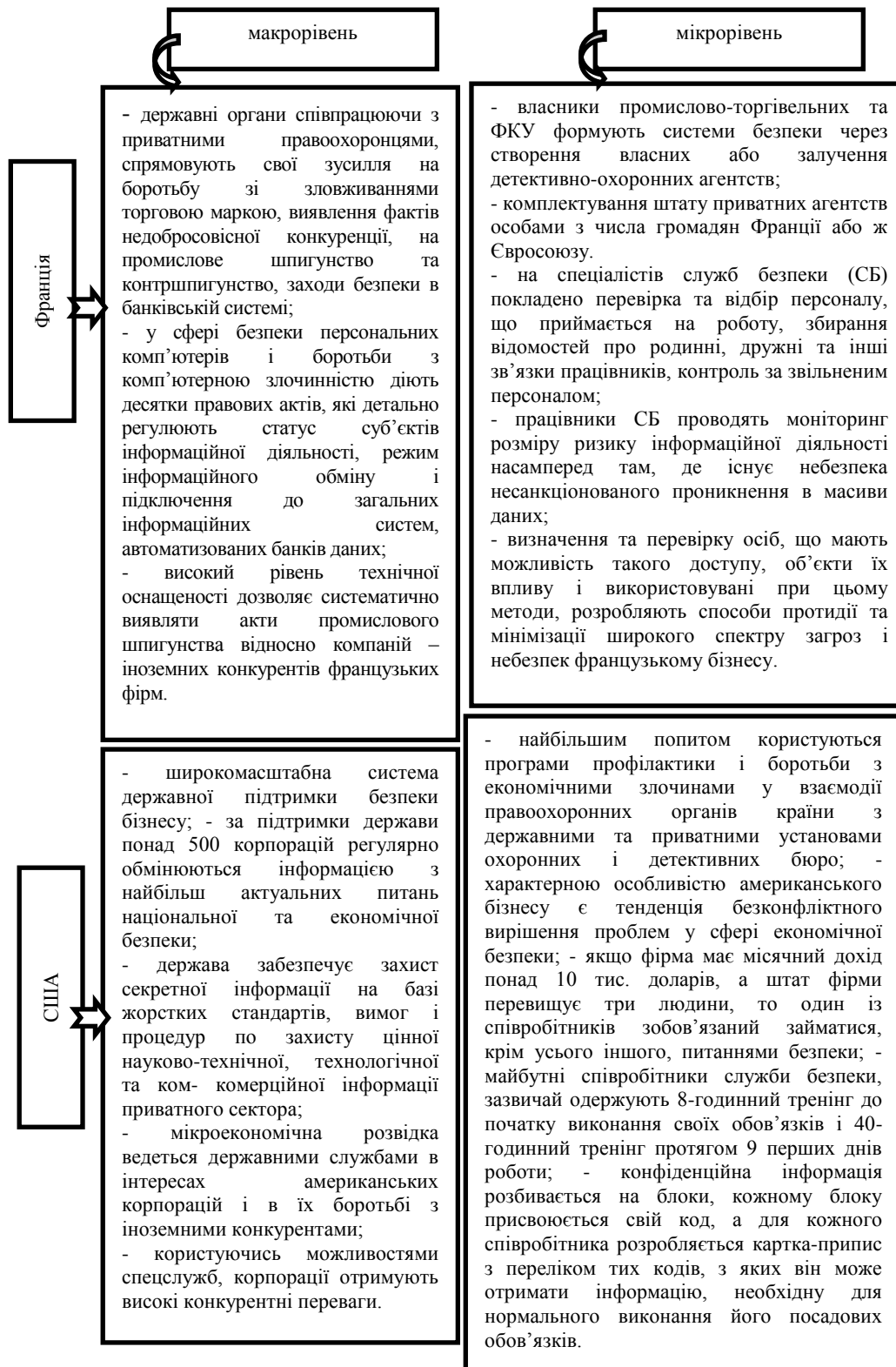

Рис. 1. Особливості забезпечення ЕБП у Франції та США

Крім того держава повинна активізувати створення незалежних засобів масової інформації, які дорожать власною репутацією та надають достовірну інформацію, що дозволить підприємствам уникнути виникнення ризикових ситуацій і забезпечити належний рівень власної економічної безпеки. Для підвищення ефективності ЕБП державі потрібно сприяти і підтримувати взаємодію між державними правоохоронними органами та приватними охоронними структурами, розглядати їх як партнерів у боротьбі з економічною злочинністю. Створення штабних підрозділів з заміщенням певних посад з резерву відповідних правоохоронних органів по зв'язку забезпечить відповідний рівень захисту інформації при проведенні спільних заходів.

Враховуючи, що служби ЕБП поповнюються в основному за рахунок колишніх співробітників спецслужб і правоохоронних органів, держава зобов'язана піклуватися про їх подальше працевлаштування. Завдяки таким діям значно легше проходить процес адаптації персоналу до нових умов, відчувається потреба в досвіді працівників та гарантія того, що кращі кадри продовжують оберігати загальнонаціональні інтереси.

Саме таку політику проводять державні органи індустріально розвинутих країн, де ветерани спецслужб продовжують перебувати під їх опікою, де створюються найбільш сприятливі умови для їх об'єднання і вони залишаються на службі інтересів держави. Для створення сприятливих умов з розвитку структур безпеки підприємства та створення ефективних механізмів взаємодії з ними з боку органів державної влади і управління доцільно на законодавчому рівні стимулювати процес формування недержавної системи безпеки. Коректне і найбільш повне втілення в життя практики вироблення законодавчої основи регулювання відносин у сфері безпеки підприємницької діяльності вимагає обов'язкової участі у цьому процесі підприємницьких служб як основного замовника цього виду діяльності на ринку товарів і послуг.

1. Манів З.О., Луцький І.М. Економіка підприємства: Навч. посібник. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2006. 580 с.

2. Семенютіна Т. В. Економічні ризики, небезпеки, загрози: сутність та взаємозв'язок. *Економічний простір*. №68, 2012. С. 106–113.

3. Звіт Міжнародної фінансової корпорації (IFC) «Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес (жовтень 2011 р.)». К., 2011. 124 с. URL: www.ifc.org/Ukraine/ic.

Юрій ПАРШИН

професор кафедри фінансових
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор економічних наук, професор

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ТІНЬОВИХ ДОХОДІВ ЯК ФАКТОР НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Легалізація грошових коштів або будь-якого іншого майна, що здобувається злочинним шляхом, є основою тіньової економіки та стає підґрунтям фінансування та ведення протиправної діяльності для різних злочинних груп, оскільки, по суті, – це канал, завдяки якому доходи, отримані злочинним шляхом, трансформуються у легальну економіку. Об'єктом легалізації доходів виступають кошти фізичних осіб, індивідуальних підприємців та організацій

До основної небезпеки щодо легалізації доходів, які отримані злочинним шляхом, слід віднести використання їх у протиправній діяльності, і у першу чергу організованою злочинністю. Як наслідок – існування можливості здійснювати негативний вплив на владу, економічну складову системи з впливом та управлінням ключовими сферами життя суспільства, що становить загрозу для економічної безпеки держави. Тіньові оборотки підривають стабільність фінансових ринків, що негативним чином впливає на обсяги надходжень доходів до бюджету.

Практично всі країни світу більшою чи меншою мірою містять в своїх економічних системах деяку частку економіки, що функціонує поза рамками їхнього існуючого

законодавства. Вказана частка має назву тіньової економіки. В той же час зазначимо, що термін «тіньова економіка» не має єдиного загальноприйнятого визначення і ми спостерігаємо його використання в багатьох публікаціях під різними назвами. Враховуючи неоднозначність цього соціально-економічного феномена він все ж таки використовується у протиставленні всім легальним видам господарювання. Також можна спостерігати використання таких найбільш поширених його визначень, як сіра економіка, підпільна, нелегальна, прихована, чорна економіка тощо [1].

Вплив тіньової економіки, а також такого його прояву, як відмивання доходів, отриманих незаконним шляхом, є значним, оскільки таке явище є одним із основних чинників несприятливого інвестиційного клімату, що перешкоджає надходженню іноземних інвестицій у вітчизняну економіку. Зазначимо, що рух нелегально отриманих коштів аналогічний руху легально отриманих коштів, а отримані доходи використовуються різними шляхами, залежно від планів їх власників. Також слід зазначити, що рух таких доходів відбувається зазвичай у циклічній формі: частина таких доходів витрачаються на негайне споживання, а інша повертається назад у бізнес на правах легалізованих інвестицій. Таким чином, легалізація доходів – це важлива складова будь-якої злочинної діяльності та важлива ланка кримінального економічного циклу [2].

Серед важливих цілей діяльності з легалізації злочинних доходів можна зазначити такі: ухилення від сплати податків; створення легітимності в отриманні доходів; приховування слідів походження доходів, що отримані з незаконних джерел; приховування осіб, які отримують незаконні доходи; приховування осіб, які ініціюють процес відмивання; створення умов безпечного інвестування у легальний бізнес; створення умов для зручного та оперативного доступу до грошових коштів, отриманих із нелегальних джерел; створення умов для їх безпечного та комфортного споживання.

Джерела отримання злочинних доходів, з їх подальшою легалізацією, можна розділити на дві групи, залежно від сфери спрямованості капіталу. Так, до першої групи, яка має назву «матеріальна вигода від кримінальної діяльності», можна віднести: незаконне виготовлення та торгівлю зброєю; управління проституцією; наркобізнес; торгівля людьми у всіх її проявах. До другої групи таких джерел, що має назву «матеріальна вигода, яка є частиною легального обігу», можна віднести дві підгрупи: злочини у сфері високих технологій та незаконне привласнення засобів або іншого майна, у тому числі бюджетних установ та організацій. У свою чергу, незаконне привласнення засобів або іншого майна охоплює такі напрями, як: розкрадання, фіктивне банкрутство, шахрайство, підробка платіжних документів та контрабанда товарів.

Також слід зазначити, що чим більше коштів виділяє держава під різні соціальні проекти і у разі зменшення контролю за ними, тим більше з'являється можливостей для їх розкрадання. Розкрадання державних коштів та майна існує практично у всіх сферах державного фінансування. Тобто можна говорити про те, що найбільшим ризикам піддаються ті сфери державного фінансування, де виділяються найбільші обсяги, і там де найменший контроль за ними.

Зазначимо, що легалізація доходів тіньової економіки може відбуватися різними шляхами, але за останні роки найбільш поширеними є формування тіньового капіталу, який нелегально вивозиться за кордон. Зазвичай це офшорні зони, де він легалізується і потім повертається до держави у формі іноземних інвестицій. Також зазначимо, що обсяги кримінального тіньового капіталу становлять у загальній масі тіньових доходів незначну частину порівняно із «сірою» економікою.

Аналізуючи задіяні схеми виведення та легалізації активів, слід зазначити, що злочини цього типу готуються та плануються з високою часткою ретельності із застосуванням певних способів на різних стадіях підготовки та скоєння злочину. Процес легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, попередньо готується, вивчається та оцінюється обстановка, створюються всі необхідні умови для виведення грошових коштів або іншого майна в законний спосіб. Процеси, способи та схеми постійно змінюються, оскільки змінюється законодавство в різних країнах. Цей сегмент відслідковується фахівцями у галузі податкового та банківського права, допомагають в цьому юристи та фінансові консультанти, тобто всі ті, що мають спеціальну освіту. Тем не менш підкреслимо найбільш розповсюджені схеми шахрайства з державними коштами, серед них:

- розкрадання державних коштів при здійсненні державних закупівель на державному, регіональному та муніципальному рівнях;
- розкрадання державних коштів під час проведення ремонтно-будівних робіт за

державними контрактами тощо.

Також використовують такі прийоми, створені задля розкрадання державних коштів:

- закупівля товарів для потреб державних установ здійснюється за заздалегідь обумовленими (завищеними) цінами;
- закупівля товарів для потреб державних установ здійснюється у вигляді маніпулювання якістю та обсягом закупівель тощо.
- суттєво завищується вартість використовуваних будівельних матеріалів при проведенні будівельних робіт;
- до актів приймання-передачі робіт, включаються роботи, які насправді не здійснювались;
- переможцями з державних тендерів виступають заздалегідь визначені підставні компанії тощо.

Також зазначимо, що головна мета легалізації є в тому, що особам, які вчиняють протиправну діяльність, необхідно мати можливість використовувати тіньові гроші на свій розсуд таким чином, щоб не викликати підозри у правоохоронних органів і не розкривати джерела їх походження. Як інструментарій використовуються такі дії, як: ведення подвійної бухгалтерії, використання фальшивих рахунків для оплати, створення фіктивних фірм «одноденок» або використання фірм «посередників-прокладок», розміщення коштів на чужих рахунках тощо.

Як висновки зазначимо, що зниження тіньової активності сприятиме зростанню економіки та підвищенню життєвого рівня населення, а, відповідно, боротьба з тіньовою економікою та відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, повинно стати пріоритетним напрямом роботи всіх компетентних та заінтересованих структур.

1. Паршин Ю. І., Санакоєв Д. Б., Самойлова С. Ю. Офшоризація та деофшоризація економіки: міжнародний досвід та особливості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 294–301.

2. Мамбетжанов К. К. Теоретические основы методов измерения и функционирования теневой экономики. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*. № 5, 2017. URL : https://www.researchgate.net/publication/338229700_TEORETICESKIE_OSNOVY_METODOV_IZMERENIA_I_FUNKCIONIROVANIA_TENEVOJ_EKONOMIKI/citation/download.

Ганна РАЗУМОВА

професор кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
доктор технічних наук, доцент

Анна УСАТЕНКО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

КАДРОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У поточній ситуації в країні для підприємств важливим є не тільки наявність фінансових, технічних, сировинних ресурсів, а й високий рівень їх охорони. Тобто, комплекс заходів, які забезпечують стійке відтворення, задоволення потреб споживачів та швидке реагування на зовнішні і внутрішні загрози [1].

Економічна безпека підприємства – це, з одного боку, забезпечення можливості власного функціонування підприємством, з іншого – це частина (елемент) економічної безпеки системи вищого рівня, що забезпечує виконання функцій регіоном та державою.

Проблемам економічної безпеки підприємства присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних науковців.

Серед основних параметрів економічної безпеки підприємств прийнято виділяти:

- територіальне розміщення підприємства (доступність до природних ресурсів, рівень логістичного зв'язку, рівень трудової інфраструктури тощо);

- стабільний рівень попиту (дозволяє планувати витрати та продажі за умови відносно стабільного рівня цін);
- перевірені та надійні постачальники (дотримання строків поставки, незміна якості сировини, гарантія цінової політики тощо);
- відповідність продукції міжнародним нормам та стандартам;
- надійний захист комерційної таємниці (державні гарантії таємниці на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальна власність, ноу-хау, у тому числі й комерційні таємниці тощо);
- рівень кадрової забезпеченості (наявність достатньої кількості високопрофесійних працівників) [2].

Так, одним із важливих чинників, які впливають на економічну безпеку підприємства, є рівень його кадрової забезпеченості, тобто розвиненість менеджменту на підприємстві, підготовка на форми навчання нових працівників та підвищення кваліфікації діючих кадрів [3].

Суттєвою умовою гармонійного трудового процесу на підприємстві є соціальна структура. Насамперед це гармонійність і взаєморозуміння між колегами [4].

За таких умов для підвищення ефективності діяльності працівників та стимулювання якості їх роботи необхідним є як матеріальне, так і нематеріальне заохочення (наприклад, можливість кар'єрного зростання).

На сьогодні не менш важливим є психологічний аспект впливу на якість роботи співробітника, адже досягнення гармонійного внутрішнього стану колективу забезпечується задоволенням емоційного компонента окремого працівника.

Одними із головних важелів регулювання настроїв (психологічного стану) в колективі є такі:

- 1) запровадження на підприємствах «добрих» п'ятихвилинок, коли замість економічних проблеми можливо побажати вдалого дня;
- 2) унікальність робочого місця;
- 3) індивідуальність системи штрафів та критики, адже кожен по-різному сприймає зовнішні подразники. У сучасному світі багато способів передачі інформації, серед яких обов'язково знайдеться два-три, які будуть дієвими на окремому підприємстві;
- 4) семінари та тренінги. Для того щоб працівники були більш ефективними, по-перше, необхідно, щоб протягом декількох років склад персоналу суттєво не змінювався. Тому що з роками довіра та взаєморозуміння мають тенденцію до зростання, а це, зі свого боку, призводить до більш ефективного робочого процесу. По-друге, професійний рівень всієї трудової команди має залишатися на одному рівні та відповідати сучасним вимогам, а також рівномірно колективно зростати;
- 5) організація спільних відзначень різних свят.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що швидкість та якість розвитку підприємства та його економічна безпека залежить від трудових ресурсів. Насамперед важливо розуміти, що підприємство здатне пережити будь-яку економічну кризу та пристосовуватись до нових реалій лише за умови наявності сильного, згуртованого та високопрофесійного трудового колективу, а це можливо при існуванні сприятливого психологічного клімату у колективі. Дружній та високопрофесійний колектив – це надійний тил підприємства.

1. Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303>.

2. Штангрет А. М., Котляревський Я. В., Караїм М. М. Економічна безпека підприємства в умовах антикризового управління: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монограф. Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. 288 с.

3. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект. Київ : Атіка, 2005. 432 с.

4. Ніколаюк С. І., Никифорчук Д. Й. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності. Київ : КНТ, 2005. 320 с.

Володимир ТЕРТИШНИК
професор кафедри правоохоронної
діяльності та кримінально-правових
дисциплін Університету митної справи
та фінансів (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Економічна, соціальна, політична і духовна криза в Україні все більше набирає загрозливих для суспільства і державотворення процесів, обумовлює необхідність переосмислення доктринальних та інституційних трансформацій, забезпечення економічної безпеки суспільства. Економічна злочинність в нашій країні набула небачених обертів, а в сучасних реаліях все ще мімікрує до експлуатації природних ресурсів та офшоризації накопичених капіталів.

Згідно з даними міжнародної організації «Global Financial Integrity», українська «еліта» тримає в офшорах від 117 до 167 мільярдів доларів. Щорічно «в чорних дірах» офшорів зникає до \$8-10 млрд з української економіки. За даними Інституту міжнародної економіки Петерсона з усіх найбільш багатих людей України понад 55% отримали свої багатства, завдячуючи зв'язкам з владою та завдяки добуванню і експорту сировини, тоді як в Норвегії, Японії та багатьох країнах з високим рівнем життя населення такі форми збагачення взагалі не спостерігаються. Поширеним засобом збагачення нової «кримінальної еліти» є маніпуляції з державною власністю, «дербан бюджету» з використанням технології так званих «відкатів».

Проблеми протидії економічній злочинності та забезпечення економічної безпеки суспільства мають вирішуватись системно в комплексі інтегративних заходів інформаційного, кримінологічного, правового, організаційного та економічного характеру [1–4].

В силу трансформаційних процесів у суспільстві наша країна в white-collar crime відрізняється здатністю перетворювати владу на бізнес-технологію. Економічна злочинність тісно пов'язана з корупцією. Предметом хабарництва зазвичай є нажиті злочинним шляхом цінності. Разом з тим, такі активи, нажиті і крадіями і корупціонерами, нерідко приховуються в офшорних зонах, спричиняючи значну шкоду фінансовій системі держави та економічній безпеці суспільства.

Як слушно зазначає Едвард Лукас, – «корупція не працювала б, якби не було спільників на Заході. Якби ці корумповані спільники не приймали гроші у тих, хто їх краде в українців, якби ці гроші не знаходили собі місця у західних банках і не переказувалися західними бухгалтерами... Це є жахливе лицемірство з боку Заходу – читати українцям лекції про корупцію, коли ми розуміємо, що корені корупції не там, де беруться хабарі, а там, куди вони інвестуються». [1] Цей порочне коло має бути зруйноване.

Бюро економічної безпеки України, як новостворений правоохоронний орган, має забезпечити ефективну діяльність щодо протидії правопорушенням, які посягають на функціонування економіки держави, відповідно до чого воно виконує оперативно-розшукову, аналітичну, економічну, інформаційну та слідчу функції. Детективи органів Бюро економічної безпеки України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері протидії економічним злочинам, які віднесені виключно до їх компетенції статтею 216 КПК України. Між тим передбачена законом слідча компетенція Бюро є досить вузькою і не враховує того факту, що більшість економічних злочинів пов'язані з корупцією представників влади. Держава має запровадити виважену юрисдикцію та інтегративну за змістом і формою систему виявлення економічних та корупційних злочинів.

До повноважень Бюро економічної безпеки належать виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних; оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення; забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави; виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та

використанням міжнародної технічної допомоги тощо. Відтак, реалізація усіх повноважень має отримати правову процедуру.

Бюро економічної безпеки України взаємодіє з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку й отримує доступ до її автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків (баз) даних. Тобто детективи Бюро мають широкі повноваження щодо здійснення інформаційної та аналітичної діяльності, яка реалізується поза межами кримінального процесу, хоча і тісно пов'язана з виявленням і розкриттям латентних злочинів.

Але така діяльність недостатньо урегульована законом, що залишає відкритим питання допустимості отримуваних при цьому доказових матеріалів та їх реалізації в кримінальному провадженні. Адже, згідно з ст. 96 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Тобто чинний закон закріплює юридичні фікції, застосування яких може фактично залишити поза межами доказування фактичні дані, які отримані в порядку закону, але не в порядку норм КПК України. Логічно закріпити формулювання: «доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку».

КПК України потребує закріплення юридично визначених процесуальних механізмів виявлення латентних злочинів, удосконалення інституту безпосереднього виявлення злочинів, а отже, реформування законодавства про оперативно-розшукову діяльність та розробки і закріплення процедури дослідчого провадження, запобігання злочину, затримання з поличним, удосконалення доказового права. Потрібно розробити та прийняти окремий Закон України «Про детективну діяльність щодо виявлення, запобігання та спеціальне розслідування фінансово-економічних злочинів», гармонізувавши положення такого закону з нормами КПК України, зокрема інститутами доказового права та негласних слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку, законотворчий процес наблизився до необхідності прийняття єдиного для усіх форм судових проваджень доктринально нового закону – Кодексу доказового права, в якому мають бути викладені міжгалузевого характеру норми, якими визначатимуться поняття і види доказів та критерії їх допустимості, порядок реалізації в кримінальному процесі доказових матеріалів, здобутих митними, фіскальними, антикорупційними та іншими правничими інституціями і міжнародними установами в процесі здійсненні ними своїх функцій. Наразі є потреба в розробці та прийнятті нового більш ефективного КПК України.

Необхідно розширити повноваження Бюро економічної безпеки щодо протидії фінансово-економічним злочинам, латентним злочинам проти власності, забезпечити ефективну професійну діяльність даної інституції. При цьому такий орган має бути максимально незалежним від майбутніх «фігурантів справ», а отже, не має підпорядковуватись будь-яким міністерствам чи структурним підрозділам Кабінету Міністрів України. Протидія економічним злочинам має системно поєднуватись із протидією корупції та такому явищу, як «блокомірцева злочинність».

Для ефективної протидії міжнародній економічній злочинності важливо забезпечити правову визначеність та чітку правову процедуру міжнародно-правових механізмів запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Радою Європи прийнято «Конвенцію про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності» від 8 листопада 1990 року (ратифікована Законом № 738/97-ВР від 17.12.97), приписи якої визначають обов'язковість ужиття заходів із забезпечення конфіскації (ст. ст. 11-17); неприпустимість посилання на банківську таємницю як підставу для відмови в наданні правової допомоги (ст. ст. 4, 18).

Між тим у 2020 р. отримала зміни ст. 209 КК України, яка отримасала нову назву – «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом». Варто зазначити, що такі зміни назви та змісту закону залишили поза межами його предмета новітні засоби обігу активів – біткоїнів, які є віртуальним продуктом і не охоплюються законодавчим концептом «легалізація майна». Ці реформаторські колізії мають бути усунуті запровадженням відповідальності за незаконну легалізацію (відмивання) грошей, цінностей та інших активів, здобутих злочинним шляхом.

Проблема протидії економічній злочинності має вирішуватись системно в комплексі інтегративних заходів державно-політичного, соціально-економічного, національно-культурного, інформаційного, кримінологічного, правничого і морально-етичного характеру. Першочерговими завданнями реалізації такого курсу є демонополізація,

деофшоризація, розмежування бізнесу і влади та усунення корупційних ризиків, забезпечення ефективної фіскальної та митної політики.

1 Едвард Лукас. Корупція – це новий тероризм. Головна лекція Львівського безпекового форуму від Едварда Лукаса. 25 жовтня 2018 року. URL : Zaxid.net. https://zaxid.net/korupsiya__tse_noviy_terorizm_n1468430?fbclid=IwAR3Q5arpc61VjAt9bC8OUf-NSicGPwUE4Dc2Obol65cmt08NH6qogSQqP1w.

2 Паршин Ю. І., Санакоєв Д. Б., Самойлова С. Ю. Офшоризація та деофшоризація економіки: міжнародний досвід та особливості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 293-300.

3 Протидія white-collar crime (інтегративний аналіз, коментар законодавства та пошук шляхів його удосконалення) / Тертишник В. М., Каменський Д. В., Кошовий О. Г., Корнієнко М. В., Тертишник О. І., Ченцов В. В. Шишков С. Є. ; під заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. М. Тертишника. Київ : Алерта, 2021. 345 с.

4 Тертишник В. М., Тертишник О. І., Ченцов В. В. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України». Науково-практичний коментар. Київ : Алерта, 2022. 290 с.

Ірина ЦАРЬОВА

професор кафедри українознавства
та іноземних мов Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор філологічних наук, доцент

БЕЗПЕКОВИЙ МЕДІАДИСКУРС ЯК ДОМІНАНТА МЕДІАТИЗАЦІЇ

Поняття «медіа» в роботі позначає посередника між комунікатором та реципієнтом комунікації: засоби поширення, зберігання, відтворення інформації. Медійний простір сучасного суспільства утворюють традиційні та нові медіа. Сучасний розвиток безпекового медіадискурсу змінює домінанту інформації – «від багатьох багатьом» на «від багатьох одному». Безсумнівно, поняттю медіатизації присвоюють негативну та критичну оцінку взаємодії медійної та політичної сфер. Адже проходить етап зрощення медіа та політики, який негативно впливає на суспільство (аудиторія є споживачем інформації та одночасно об'єктом впливу влади та медіа). Це применшує відкритість політичної системи для громадян й знижує якість демократії.

Метою наукової розвідки є з'ясування безпекового медіадискурсу як домінанти медіатизації в політичному житті держави. Ця проблема є предметом вивчення українських дослідників: В. Шкляра, А. Москаленка, І. Михайлина; зарубіжних дослідників: К. Крос, Р. Гакета, К. Мея, М. Кастельє. Серед науковців, які досліджують інформацію та комунікаційну сферу суспільства, варто виокремити дослідження процесу медіатизації політики та функції мас-медіа у сучасному суспільстві В. Блінцової, особливостей взаємозв'язку влади та мас-медіа, органів державної влади та мас-медіа О. Боднарчука, П. Вербицького; правове регулювання державної політики у сфері мас-медіа О. Кульчий.

Головними складниками безпекових медійних конструктів віртуальної політичної реальності є події, новини та медіаімідж політичних суб'єктів та інституцій. Система відбору новин, їх інтерпретація – це дзеркало суспільних відносин, які змінюються залежно від політичних, економічних і культурних змін. Працюючи у віртуальному комунікативному просторі, політичний медіадискурс виконує функцію своєрідного «павука», що плете павутину значень та сенсів, які відбирають для демонстрації перед публікою політичних фактів-подій.

Не кожна подія, подана медіадискурсом, є новиною. Новинний статус події надають такі об'єктивно зумовлені дискурсивні риси:

- «сьогоднішність» (з'єднання в одному і тому ж часовому інтервалі події та дискурсу про нього);
- «новизна фактажу» (відсутність подібного факту в медіадискурсі минулого часу);
- «наявність елемента несподіванки» (непередбачуваність позиції нормативного дискурсу) [5];
- «актуальність» (потрапляння до фокусу зацікавленої уваги великої групи громадян);

- «ефект дискурсного «зараження»» (здатність викликати реактивний емоційний відгук).

Серед нових медіа виокремлюємо безліч видів: «а) професійні інтернет-ЗМІ (інтернет-видання: онлайн газети, журнали, сайти інформаційних агенцій, сайти новин, групи новин; інтернет-телебачення, інтернет-радіо); б) онлайн ігри та віртуальні світи; в) соціальні медіа (соціальні мережі, блоги, медіахостинги, інтернет-енциклопедії тощо)» [1, с. 95]. І тут варто не забувати про виміри поняття кіберпростору: «середовище, яке генерується комп'ютерними технологіями; віртуальний простір, створений комп'ютерною системою; подієво-предметний простір Інтернету; спосіб комунікації та передачі інформації; інформаційно-комунікативне середовище; нова сфера людської активності, яка використовує нові технологічні засоби» [2, с. 174-175].

Погоджуємося із фахівцями, що соціальна мережа, її особливості сприяють формуванню кліпової свідомості і кліпової культури. Через неї йде безліч інформаційно-комунікативних потоків, які здатні як інформувати, так і маніпулювати «... через розповсюдження неправдивих (фейкових) повідомлень, які набагато швидше розповсюджуються та користуються більшою популярністю» [3, с. 28]. Відносини політиків з масмедіа є неоднозначними: вміло організована кампанія підтримки в ЗМІ може забезпечити стрімку кар'єру певного політичного діяча, а дискредитація, організована конкурентами, може покласти край політичним амбіціям тієї чи тієї особи. Така медіатизація політики загрожує і молодим, і традиційним демократіям. Політик перетворюється в політика, формується як політик, і зрештою прогресує чи, навпаки, регресує в політичній сфері тільки за допомогою ЗМІ, без яких він не підніметься вище неформального лідера певного населеного пункту, трудового колективу, громадськості або політичної організації. Варто відзначити, що у політичному дискурсі використовуються поняття для позначення режиму, коли влада зосереджена у медіакласі: медіакратичний режим (П. Оборн); політичний процес як приватна справа медіакратичної еліти, коли відбувається комерціалізація преси та її концентрація в руках невеликого кола власників («медіа-магнатів») (Ю. Габермас) [2, с. 215]. Сьогодні в медіавійнах перемагають ті сили, які в конкурентній боротьбі медіадискурсів затверджують домінуючі власні медіаверсії подій та власні медіаобрази їх учасників.

У сучасній літературі з політичної комунікативістики можна зустріти гіпотезу про те, що в умовах глобальної медіатизації політичної сфери ціла низка функцій, які раніше належали політичним партіям та рухам, переходить до політичного медіадискурсу [4]. Це стосується, насамперед, функцій політичної соціалізації, політичної ідентифікації, артикуляції та репрезентації інтересів та вимог певних груп населення, а також ідеологічних функцій. З позиції структурно-функційного підходу, наявний дискурс блог є елементом політичної комунікації зі специфічними функціями. Хоча дискурс політичної блогосфери може аналізуватись як відносно автономний, проте він органічно пов'язаний з іншими політичними дискурсами. Черпаючи деякі сюжети та смисли з текстів офіційних та опозиційних ЗМІ, перероблюючи їх та створюючи нові, політична блогосфера стає джерелом смислів для інших елементів комунікації. Специфікою політичної блогосфери як дискурсивного середовища є молодший вік учасників та вищий освітній рівень (порівняно з аудиторією ЗМІ), а також відсутність формальних бар'єрів для участі у виробництві та споживанні смислів цього простору (відкритість блогосфери). Наприклад, політична блогосфера демонструє ставлення до корупції, при цьому ми можемо спостерігати випадки, коли активність блогерів має реальні наслідки для корупціонерів. Такі факти підтверджують дійсний вплив дискурсу блогосфери на систему цінностей українського суспільства. З іншого боку, політична блогосфера сама може вважатися конструктом, результатом постмодерної гри, коли уявні, віртуальні комунікативні майданчики існують разом із традиційними. Крім того, політичні медіаблоги можуть розглядатися як компоненти системи медіаінститутів.

Отже, безпековий медіадискурс є своєрідним середовищем реалізації стратегії оцінки, яка втілюється в тактиках формування позитивної та негативної оцінки. Існування в сучасній гуманітарній науці численних концепцій і теорій безпекового медіадискурсу – це виникнення та розповсюдження, перш за все, течій, які спеціалізуються на дискурс-аналізі, який особливо активно сьогодні розвивається у сфері дослідження сучасних технологій. Масова комунікація є галуззю інформаційного виробництва та споживання, які заповнюють необхідну сферу життя суспільства, де люди створюють і передають свої думки, знання, орієнтири, переконання, створюючи власну безпекову медіадискурсивну картину світу.

1. Григорова З. В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. № 3(57). С. 93–100.
2. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) ; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ – 2000, 2015. 492 с.
3. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В. Кліпова хаотичність як маніпулятивна технологія соціально-психологічного впливу в кіберпросторі. *Психологічний часопис*. № 3. С. 21–40.
4. Царьова І. В. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура. Дніпро: Ліра, 2020. 446 с.
5. Царьова І. В. Лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2017. Вип. 9. С. 125–131.

Тетяна БІЛЕЦЬКА

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна),
кандидат соціологічних наук, доцент

**ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

У сучасному світі інформаційний обмін досяг найвищого рівня інтенсифікації, а обсяг одержуваної інформації, такої, що зберігається, переробляється і передається, на даному етапі розвитку людства знаходиться вже у своєму максимумі. Найбільш розвинені країни світу вступають в якісно новий етап цивілізаційного розвитку – інформаційне суспільство. При цьому кожна держава неминує має враховувати, що не існує універсальних способів для переходу в інформаційне суспільство, для кожної з них існує «свій» самобутній і конкретний спосіб.

Багато країн у своєму розвитку цілком закономірно йдуть до інформаційного суспільства, і перешкоди, з якими вони стикаються на цьому шляху, вимагають наукового осмислення й ретельного аналізу. У свою чергу, вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій призвело до виникнення глобального інформаційного простору, і всі країни. Та Україна, у тому числі, мають інтегруватися в цей процес.

В цих умовах інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Саме тому, питання забезпечення інформаційної безпеки стають першочерговими на порядку денному у системі державного управління інформаційною безпекою. Проведення ефективної національної інформаційної політики значною мірою сприятиме досягненню успіху у виконанні завдань в політичній, воєнно-політичній, економічній, інформаційній, соціальній та інших сферах.

Однією із складних проблем у процесі забезпечення інформаційної безпеки є той факт, що матеріальну основу інформаційної інфраструктури держави формують засоби створення, збору, передачі (поширення), прийому, зберігання, пошуку, автоматизованої обробки і захисту інформації, які практично усі створюються на основі зарубіжних інформаційно-комунікаційних технологій. Для визначення і узагальнення найважливіших та найуразливіших активів держави, порівняно нещодавно, до міжнародного законодавства було введено термін «критична інфраструктура». Транспортні та енергетичні мережі, нафто- та газопроводи, урядові та військові об'єкти є життєво важливими компонентами діяльності сучасного суспільства, проте останнім часом актуальним стає питання забезпечення безпеки зазначених об'єктів і захисту критичної інфраструктури у цілому та критичної інформаційної інфраструктури, зокрема.

Дослідження механізмів захисту важливих для життєдіяльності держави об'єктів, систем і мереж критичної інфраструктури починається з етапу ідентифікації, тобто визначення елементів, що мають розглядатися як критична інфраструктура. Як свідчить аналіз досвіду розвинених країн, у яких функціонують нормативно-правові й організаційні

механізми захисту критичної інфраструктури, здійснення етапу ідентифікації дозволяє систематизувати сукупність елементів критичної інфраструктури, визначити її основні сектори.

У питаннях визначення критеріїв віднесення об'єктів до критичних інфраструктур варто звернутись до досвіду деяких розвинених держав. Більшість із них, зокрема США, Канада, Нідерланди, Швейцарія, Великобританія, Австралія і Німеччина протягом останнього десятиріччя опублікували власні стратегії, які, як правило, є вагомим етапом процесу ідентифікації критичних інфраструктур [5].

Для ідентифікації об'єктів критичної інфраструктури використовуються різноманітні методи. Критичність може бути ідентифікована, наприклад, з огляду на елементи інфраструктури або вузлів, потік продукції і товарів, потреби клієнтів, можливості пошуково-рятувальних організацій і ресурсів або для дій, спрямованих на пом'якшення чи усунення негативних ситуацій, які виникли. Але загальних критеріїв для ідентифікації критичних інфраструктур та узгоджених структурованих понять на сьогодні не розроблено. Аналіз джерел, які присвячені проблемам захисту критичної інфраструктури, вказав на неузгодженість законодавств різних держав, відсутність чітко визначеного переліку відповідних об'єктів, недосконалість механізмів віднесення об'єктів до критичних, тощо.

Зауважимо, що кожна держава визначає власну критичну інфраструктуру з точки зору критичності окремих секторів (галузей) або важливості певних послуг для економіки, держави та безпеки її суспільства.

Основними перешкодами стандартизації у сфері захисту критичної інфраструктури є різноманітність національних інтересів, залежно від регіону та рівня розвитку держави. Проте серед варіантів визначень прослідковується спільна риса критичної інфраструктури різних держав світу – це її ключове значення для безпеки громадян, суспільства і держави.

Відповідно до Директиви ЄС [3] кожна держава повинна ідентифікувати потенційні критичні інфраструктури, які відповідають вимогам двох основних груп критеріїв – міжгалузевих і галузевих.

Міжгалузеві критерії повинні включати в себе: критерії втрати (оцінюються з точки зору потенційного числа загиблих або травмованих); критерії економічних наслідків (оцінюються з точки зору значущості економічних втрат та/або деградації продуктів і послуг, включаючи потенційні екологічні наслідки); критерії впливу на громадськість (оцінюються з точки зору впливу на суспільну довіру, фізичні страждання і порушення повсякденного життя, включаючи втрату важливих послуг).

Галузеві критерії повинні враховувати характеристики окремих секторів критичних інфраструктур. Вони визначають характерні риси або функції об'єктів, включених до об'єктів критичної інфраструктури.

У США прийнято поділяти критичні інфраструктури на ті, що пов'язані з міжнародними організаціями, тобто об'єкти енергетики, транспорт, банківсько-фінансова система, телекомунікації, і ті, які з ними не пов'язані, наприклад, водопостачання, служби порятунку, державне управління. За ступенем важливості усі критичні інфраструктурні об'єкти поділяються на три категорії: життєво важливі, вкрай важливі та важливі.

Об'єкти критичної інфраструктури поділяються за категоріями наслідків на різні напрями та сектори: економіка, фінанси, навколишнє середовище, здоров'я і безпека, технологічне середовище, тривалість впливу. Також критичність може бути описана трьома загальними характеристиками [2, с. 31]: критична частка, критичний час та критична якість. Критична частка містить такі аспекти, як кількість елементів, активів, вузлів інфраструктури, кількість клієнтів, які обслуговуються, кількість послуг, навантаження і потужність ресурсів.

Спробуємо дослідити проблеми ідентифікації та захисту інформаційної інфраструктури, які стають найактуальнішими в умовах збройного воєнно-політичного конфлікту на Сході України.

Так, у грудні 2015 року відбулося відключення електроенергії на Заході України у результаті російської кібератаки. Унаслідок цього сталося відключення електроенергії у 103 населених пунктах України. Докази причетності Росії до цієї події надав заступник міністра енергетики США. Це було першою в історії кібератакою на цивільні об'єкти.

Сьогодні питанням забезпечення кібербезпеки критичної інфраструктури приділяється значна увага урядів та профільних відомств провідних країн світу. На підтвердження цьому можна згадати два документи, що були прийняті у лютому 2013 р., а саме: «Стратегія кібербезпеки ЄС» та розпорядження президента США № 13636

«Підвищення кібербезпеки критичної інфраструктури» [4, с. 117]. Крім того, у 2013 р. були прийняті стратегії кібербезпеки в таких європейських країнах, як Австрія, Фінляндія, Іспанія, Польща, Нідерланди, Угорщина і Туреччина. В цілому концепція критичної інформаційної інфраструктури була сформована та розроблена у США. Трагічні події 11 вересня 2001 року спонукали політичне керівництво США кардинальним чином переглянути не тільки свої уявлення про систему безпеки держави і суспільства в нових геополітичних умовах, але й внести зміни в законодавство, структуру уряду, державний бюджет, пріоритети основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики.

Було б неправильно стверджувати, що в Україні не приділяється увага захисту важливих об'єктів, систем і ресурсів, які зазвичай належать до критичної інфраструктури. Навпаки, в нашій країні діє низка законодавчих актів, що визначають особливості забезпечення захисту вказаної інфраструктури. Адже протидія гібридній агресії вимагає надійного захисту критичної інфраструктури, насамперед від терористичних і диверсійних посягань. Для цього Рада національної безпеки і оборони України на виконання Стратегії національної безпеки України доручила Кабінету Міністрів разом зі Службою безпеки України вжити невідкладних заходів з удосконалення відповідної системи, передбачивши її належне законодавче, організаційне і ресурсне забезпечення [1].

У січні 2017 року Президент України підписав Указ №8/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури». Згідно з ним планувалося у двомісячний термін: схвалити концепцію створення державної системи захисту критичної інфраструктури та план заходів з її реалізації та внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» [6].

У чинному законодавстві України забезпечення кібербезпеки згадується в низці чинних нормативно-правових документах, що регламентують інформаційну безпеку (Законі України «Про основи національної безпеки України», Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України, Стратегії кібернетичної безпеки України, прийнятій за основу рішенням РНБОУ 27.01.2016), а також ратифікованих міжнародних угодах, зокрема Конвенції про кіберзлочинність. Проте досі функції із забезпечення кібербезпеки розпоршені з-поміж кількох відомств, а нова Стратегія кібербезпеки України є єдиним стратегічним документом, який визначає напрями вдосконалення державної політики в цій безпековій сфері.

У Стратегії національної безпеки 2015 року питання забезпечення безпеки критичної інфраструктури виділено і окремий підпункт четвертого розділу – «Основні напрями державної політики національної безпеки України». Зокрема, згідно зі Стратегією, пріоритетами забезпечення безпеки критичної інфраструктури є [7]:

- комплексне вдосконалення правової основи захисту інфраструктури, створення системи державного управління її безпекою;
- посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури, зокрема енергетичної і транспортної;
- налагодження співробітництва між суб'єктами захисту критичної інфраструктури, розвиток державно-приватного партнерства у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям та реагування на них;
- розробка та запровадження механізмів обміну інформацією між державними органами, приватним сектором і населенням стосовно загроз критичній інфраструктурі та захисту чутливої інформації у цій сфері.

1. Відбулося засідання Ради національної безпеки і оборони України. URL : <http://www.rnbo.gov.ua/documents/437.htm>.

2. Гаврилов Ю. В. Современный терроризм: сущность, типология, проблемы противодействия. Москва : ЮИ МВД РФ, 2003. 66 с.

3. Директива Ради Європи 2008/114/ЄС від 8 грудня 2008 року «Про ідентифікацію та визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту». URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/radi-2008114es.pdf>.

4. Жуков В. Захист критичної інфраструктури : досвід США. URL : <https://ig-security.tech/zahist-kritichnoi-infrastrukturi-dosvid-ssha.html>.

5. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта, 2002. 351 с.

6. Садовська Є. В. Міжнародний досвід у боротьбі із загрозами інформаційній безпеці – уроки для України. URL : http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=art/

7. Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури : Указ Президента України №8/2017. URL : <http://www.president.gov.ua/documents/82017-21058>

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року : Указ Президента України № 287/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/20>.

Надія БУБЛИК

старший викладач
кафедри кримінального процесу
доктор філософії в галузі права

Крістіна РАДЕЛЬЧУК

курсант ННІ права
та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах негативні установки у соціальній сфері та соціально-економічні проблеми створюють загрозу національній безпеці та подальшому розвитку суспільства, що може спричинити дисбаланс. Результативність забезпечення економічної безпеки країни залежить від багатьох складових і показників соціально-економічного розвитку, включає різноманітні напрями та аспекти, що впливають на економічну незалежність та стійкість національної економіки.

Тому важливим є вивчення стану забезпечення соціальної безпеки в Україні з метою розробки превентивних заходів та запобігання загрозам, які можуть дестабілізувати соціальну та інші сфери.

Згідно з наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 31 травня 2013 року № 634 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» дано визначення терміну соціальної безпеки, як «стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни». Цей порядок передбачає, що держава забезпечує якісний рівень життя населення, незважаючи на різні фактори впливу [1].

Важливим інструментом формування соціально-економічної захищеності є відповідність соціальним стандартам якості та рівня життя. Держава має надавати пріоритет не мінімальним, а оптимальним соціальним стандартам, які забезпечують різним категоріям жителів рівноправні соціальні можливості, перспективи горизонтальної та вертикальної мобільності та умови для саморозвитку.

Таким чином, держава відповідає за реалізацію законодавчо встановлених завдань соціальної політики та дотримання економічних, правових і соціальних гарантій. Державні установи забезпечують національну та соціальну безпеку, гарантують мінімум, з якого людина може гідно жити.

Підвищення ефективності управління державним та регіональним соціальним-економічним забезпеченням є дуже важливо. Для ефективної реалізації окремих напрямів соціального забезпечення необхідно розробити ідеальний механізм регулювання інтересів країни і регіонів [2, с.84].

Особливе значення для діагностики стану соціального забезпечення має суб'єктивна оцінка громадян. Це уявляє можливість побачити і відчувати всю гаму проблем, які найбільше турбують людину, які викликають у неї несприятливі почуття і не дають їй умов для нормального існування та підстав для розвитку.

Рівень суспільного розвитку залежить від сталого економічного розвитку, який необхідно не лише відтворювати, а й прогресувати. Соціальна стійкість характеризується здатністю суспільства створювати безпечне середовище, національну єдність і соціальну згуртованість. Необхідними економічними умовами суспільного розвитку є збільшення

суспільного виробництва та підвищення ефективності економіки, що за інших рівних умов забезпечує постійний рівень споживання навіть при включенні у виробництво нових ресурсів [3, с. 38].

Таким чином поглиблене вивчення факторів, що впливають на соціально-економічне забезпечення, визначає та розкриває можливості якісної діагностики з подальшим визначенням пріоритетів мінімізації ризиків, небезпек та загроз соціальному забезпеченню. Сьогодні економічну безпеку необхідно розглядати з точки зору безпечного впливу на фундаментальні цінності та інтереси суспільства.

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 31 травня 2013 року № 632. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

2. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С. Соціальні аспекти економічної безпеки держави. *Економічні горизонти*. 2018. № (2(5)). С. 76–86.

3. Нашинець-Наумова А. Концептуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки: інформаційно-правові та інституційні засади. *Підприємство, господарство і право*. 2017. №1. С. 34–39.

Микола ДЕНИСЕНКО

докторант відділу ад'юнктури
і докторантури Національної академії
Служби безпеки України
(м. Київ, Україна),
кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Однією із суттєвих рис сучасного суспільства є найширше використання інформаційних технологій, їх прискорений розвиток та визначальна роль в усіх галузях суспільного життя. Тому в одному ряду з такими складовими національної безпеки, як військова, економічна, екологічна все частіше згадується й інформаційна безпека держави.

Відповідно до нормативного визначення, закріпленого у Стратегії інформаційної безпеки (Указ Президента України № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»), інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом.

Оскільки інформаційна безпека прямо визначається як складова більш широкої категорії – національної безпеки, постає питання про її співвідношення з іншими складовими національної безпеки.

Існують різні підходи до розуміння й розв'язання проблем міжнародної інформаційної безпеки. Один із них зводить її сутність до боротьби зі злочинністю в інформаційній сфері. Такий підхід ігнорує такі феномени сучасного світу, як існування «інформаційної зброї» і ведення інформаційних спеціальних операцій або інформаційних воєн з її застосуванням, тобто військовий аспект проблеми. Водночас, вказаний вимір стає все більш актуальним як у світі в цілому, так і для України в умовах російської агресії.

Інформаційна війна визначається фахівцями як протидія з метою впливу на критично важливі структури противника, руйнування його політичної та соціальної систем, а також дестабілізації громадського і політичного життя.

Інформаційна зброя визначається як комплекс технічних та інших заходів, спрямованих на встановлення контролю над системами управління та життєзабезпечення

противника, його інформаційних мереж та комунікацій з метою їх дезорганізації, поширення неправдивої інформації, саботажу системи прийняття рішень, а також як сукупність засобів впливу на громадську думку населення.

Протидія цим можливостям не може спиратися виключно на кримінально-правові інструменти і включає боротьбу за допомогою технічних, військових та спеціальних сил та засобів. Основними об'єктами захисту є інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура, канали передачі інформації. Таким чином, категорія інформаційної безпеки має як кримінально-правовий, так і військово-стратегічний вимір.

Наступною складовою національної безпеки, яка все більше залежить від інформаційних потоків, є соціально-політична стабільність. Безпека тут містить два виміри: захищеність суспільних інститутів і приватних інтересів громадян.

Розвиток інформаційних технологій, формування єдиного інформаційного простору не тільки сприяє зростанню продуктивних сил суспільства, його творчого потенціалу, але й робить його вразливим до інформаційних диверсій і катастроф. Якщо раніше засоби масової інформації знаходились у законодавчо контрольованому просторі, в нову епоху поширення неправдивої або потенційно небезпечної інформації може здійснюватися практично будь-яким суб'єктом, який має доступ до мережі Інтернет.

При цьому збереження громадського порядку всередині країни й стан миру сьогодні не може бути забезпечено тільки військовим захистом національного суверенітету. Виникли такі форми нападу на державу, як обмеження потоків інформації через міжнародні комп'ютерні мережі, переривання цих потоків або дезінформація тощо [2, с. 92-94].

Те саме стосується чутливої приватної інформації. Якщо у традиційному суспільстві джерело її оприлюднення було нескладно виявити і локалізувати, наявність глобальних інформаційних мереж виводить цю проблему на новий рівень. Крім того, значно зростають можливості незаконного стеження за особою і отримання приватної інформації.

У сучасному світі, де економічні відносини набувають все більш вагомого значення, не можна ігнорувати і економічний або господарсько-правовий аспект інформаційної безпеки. Внаслідок інформаційної революції як для усього суспільства, так і для кожної окремої людини першочерговою економічною цінністю поступово стають інформаційні ресурси.

Якщо відносини у сфері захисту інформації від викрадення врегульовані кримінальним законом, правовий інститут її захисту від несанкціонованого використання є недостатньо розвиненим. Навіть у процесі законної комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності можуть виникнути певні правові колізії. Так, однією з ключових проблем, пов'язаних з комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності, є також приналежність інтелектуальної власності, отриманої в ході досліджень за замовленням. Зокрема, доцільно врегулювати право розробника на дослідницькі контракти, що фінансуються промисловим партнером. Також, необхідне створення спеціальних структур моніторингу порушення правил копірайту в Інтернеті [6, с. 124-128]. Таким чином, інститут інтелектуальної власності в Україні вимагає істотних удосконалень.

Фахівці також звертають увагу на те, що інформаційна безпека належить до тих різновидів безпеки, де національний та інтернаціональний моменти нерозривно пов'язані між собою. Це означає, що йдеться про вид національної безпеки, який водночас є суто національним й відносно наднаціональним за своїм змістовним наповненням й за своїми формами, забезпечуючи таким чином самозбереження нації та її прогресивний розвиток на шляхах розвитку інформаційного довілля у його глобальному контексті [1, с. 2-3].

Таким чином, інформаційна безпека як феномен суспільного життя і як наукова категорія є тісно пов'язаною із усіма складовими національної безпеки держави. Конкретизація цих понять зумовлює потребу подальшого дослідження проблеми інформаційної безпеки.

1. Інформаційна безпека, зарубіжний досвід: огляд наук. л-ри / Ін-т операт. діяльн. та держ. безпеки, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади (СІАЗ) НБУВ. К., 2007. Вип. 1. 328 с.

2. Литвиненко Я. П. Проблеми формування єдиного інформаційного простору держави / *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*, Вип. 75. Ч. II. К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин, 2008. С. 92-94.

3. Луценко Ю. В., Мозговий В. В. Інформаційна безпеки України, як пріоритетна складова державної політики / *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: наук.-практ. Інтернет-конф.* (м. Київ, 25 черв. 2015 р.). Київ, 2015. С. 153-156.

4. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Окремі питання забезпечення національної безпеки України у

світлі сучасних викликів та загроз. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали наук.-практ. семінару* (м. Харків, 25 трав. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 56-60.

5. Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози. Київ : Центр вільної преси, 2006. 916 с.

6. Перевалова Л. В., Хеди Ю. М. Використання досвіду авторського права США для України. *Зб. наукових праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. Харків : НТУ «ХП». 2008. С. 124-128.

Наталія ЗЕЛІСКО

доцент кафедри економіки
Львівського національного
університету природокористування
(м. Львів, Україна),
кандидат економічних наук, доцент

Вікторія МАЛЮГА

викладач Львівського коледжу ЛНУП
(м. Львів, Україна)

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ**

Економічна безпека є важливою складовою та запорукою сталого розвитку як держави в цілому, так й окремих суб'єктів господарювання, спільна взаємодія та діяльність яких у підсумку й визначає сутнісне розуміння дефініції «національне господарство». У системі економічної безпеки визначальну роль відіграють національні економічні інтереси та їхні пріоритети. Національне господарство держави є соціально-економічною системою, яка має багато складових, поєднаних розгалуженими зв'язками. Зі свого боку, економічна безпека складається з таких функціональних складових, як: фінансова, кадрова, техніко-технологічна, правова, екологічна, інформаційна, силова, ринкова, інтерфейсна. Для визначення національних економічних інтересів необхідним є: аналіз поточного стану економіки та виявлення тенденцій розвитку; моделювання і прогнозування соціально-економічного розвитку; корегування заходів державного регулювання з метою досягнення бажаних цілей.

Невід'ємними елементами функціонування різних складних систем є небезпеки та загрози: екологічних, біологічних, соціальних, технічних. Для соціальних систем реалізація різних небезпек тісно пов'язана з функціонуванням економічних, військово політичних, соціальних механізмів і структур, характерних для певного етапу соціально-економічного розвитку. Впродовж всього історичного етапу формування цивілізації безпека була такою ж потребою людини і суспільства загалом, як і потреба у воді, їжі, житлі. Особливість безпеки полягає у тому, що саме безпека створює умови для задоволення інших базових потреб. В історії не існувало і не існує універсальних засобів запобігання тих чи інших загроз, і на початку ХХІ ст. проблема забезпечення безпеки залишається центральною серед інших проблем цивілізаційного розвитку. Як свідчить розвиток соціально-економічної думки, проблема безпеки ще у давнину сприймалась як важлива у будь-якій соціальній структурі, тому нею займалися багато філософів, економістів і політиків стародавнього світу Демокрит, Аристотель, Платон. Ж.-Ж. Руссо в трактаті "Про суспільний договір" наголошував, що турбота про самозбереження і безпеку найважливіша [3, с. 140].

Для світової економіки кінця ХХ – початку ХХІ ст. характерні прояви принципово нових явищ і тенденцій розвитку з кардинальними структурними, якісними та інституціональними змінами як локальних, так і глобальних масштабів. У дії сукупних факторів економічного оновлення, відтворення і зростання все більш вирішальну каталізуючу функцію виконують новітні наукові відкриття, що забезпечують радикальні технологічні і суспільні перетворення. Вони охоплюють тепер майже всі сфери людської діяльності. Прискорюються темпи оновлюючих процесів, включаючи відмирання старих, народження і розвиток нових держав та їх могутніх інтеграційних утворень із властивими їм якісно новими структурами, господарськими і ринковими системами, а також

механізмами соціально-економічного регулювання і управління. Багатовіковий досвід світового економічного розвитку свідчить про те, що нехтування проблемою економічної безпеки неминуче завершувалися розвалом економіки з великими втратами, вкрай негативними соціальними наслідками і людськими трагедіями. При цьому програми подолання цих наслідків вимагали величезних інвестиційних і поточних затрат, а також відповідного часу. На економічне й технологічне відновлення навіть до рівня стартових рубежів, з яких починається подальший розвиток, здебільшого витрачалися десятиріччя.

У сучасному світі питання побудови безпечного життєвого середовища постають дуже гостро, що пов'язано не лише із світовою пандемією, а й з діяльністю людини. В Україні на основі Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392, розроблено Стратегію економічної безпеки, яка визначає основні напрями побудови економіки країни з метою її ефективного розвитку й інтеграції в європейський економічний простір. Під забезпеченням національної економічної безпеки України в наукових працях слід розуміти цілеспрямовану діяльність державних і суспільних інститутів, а також громадян щодо виявлення та запобігання загрозам економічній безпеці особи, суспільства і держави та протидії цим загрозам як обов'язкову і неодмінну умову захисту національних економічних інтересів [4, с. 189]. Отже, встановлення викликів та загроз сталому економічному розвитку України є важливою складовою забезпечення безпеки життєдіяльності, оскільки вони характеризують стан економіки країни і напрями захисту національних інтересів [2].

Аналіз наукових праць юристів, економістів і соціологів, публіцистики та практики господарювання свідчить про такі виклики та загрози, які є актуальними для національної економіки [1]:

- економічна криза, що охопила світове господарство як наслідок диспропорції матеріального виробництва, спричиненої коронавірусною хворобою (COVID-19). Так, за оцінками ООН світова економічна криза може стати найглибшою з часів «Великої депресії» 1929–1933 років;

- розбалансування державних фінансів, про що свідчить непрогнозований дефіцит бюджету: за даними Міністерства фінансів України державний бюджет на 2021 рік, який Верховна Рада ухвалила 15 грудня, має дефіцит 5,5 % ВВП (за законом має бути не більше 3 % ВВП), а надходження до державної скарбниці будуть щонайменше на 247 мільярдів гривень меншими за витрати. Отже, кожен п'яту бюджетну гривню доведеться позичати або «друкувати»;

- корупція у сфері економіки, фінансові шахрайства, непослідовність та незавершеність реформ, що перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище, зокрема в сфері обігу грошей та міжнародних розрахунків, підриваючи фінансову безпеку держави [4];

- застаріла матеріальна база основних галузей виробництва і суттєві технологічні зміни в енергетиці та біотехнологіях, розробки у сферах штучного інтелекту, харчових продуктів, інформаційному середовищі тощо, що породжує світову конкуренцію, та необхідність докорінних змін в економіці й суспільстві в цілому, розвитку нових галузей виробництва, оновлення основних фондів та інших факторів виробництва;

- недостатній захист права приватної власності, повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах, серед іншого в користуванні землею і надрами, дрібному виробництві товарів та послуг, відсутність інвестицій в її оновлення та розвиток, несанкціоноване втручання у її функціонування, зокрема фізичного і кіберхарактеру, триваючі бойові дії, а також тимчасова окупація частини території України;

- велика частка державного сектора в економіці, недосконалість і фрагментарність законодавства щодо розвитку сучасних галузей виробництва, що стримує економічне зростання, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, що тиснуть на бізнес і провокують тінізацію економіки;

- монополізм і конкуренція в енергетичній сфері й інфраструктурі та низька енергоефективність, що зменшують конкурентоспроможність України, загрожують добробуту її громадян;

- погіршення середовища життєдіяльності, якості повітря, питної води та продуктів харчування; знищення лісів, забруднення річок інших водних басейнів, засухи тощо, що впливають на життя та здоров'я людей;

- загрозлива демографічна ситуація, зменшення кількості народжених, трудова та

освітня міграція, що підривають трудові ресурси країни та руйнують систему підготовки фахівців у різних галузях господарства, тощо.

Названі загрози потребують суттєвих змін в економіці, політиці та підприємстві, що пов'язано щонайменше з трьома ключовими факторами змін: реформуванням та оновленням основних галузей суспільного виробництва, що забезпечують задоволення національних інтересів у державній формі власності, формуванням сучасної правової бази економічного розвитку та фінансової безпеки і створенням конкурентоздатних суб'єктів господарювання приватної форми власності в різних галузях економіки, що не мають стратегічного значення для національної безпеки, проте здатні забезпечити економічні потреби громадян. Крім внутрішніх загроз економічній безпеці, слід враховувати наявність політичних, воєнних та економічних зовнішніх загроз і викликів. Стратегічний курс держави на співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору потребує забезпечення імплементації та подальшої адаптації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, інтеграції національної економіки до європейського економічного простору й досягнення Україною відповідності Копенгагенським критеріям членства в ЄС. Україна має розвивати взаємовигідне економічне співробітництво з провідними державами Європи, Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки.

Для формування ефективної національної системи безпеки України необхідним є створення ефективного господарського механізму для розвитку економіки, що орієнтується не тільки на економічні фактори, а й на неекономічні чинники, які враховують географічне і геополітичне становище України, історичні традиції, історичну самосвідомість (менталітет) народу, що проживає на території України; сформовану систему цінностей і норм моралі, культурологічні цінності, рівень масової політичної і правової свідомості.

1. Бандурка О.М. Економічна безпека України: виклики та загрози. *Економічна безпека держави в контексті національних інтересів* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квіт. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 16.

2. Бойко Т. В. Актуальні проблеми економічної безпеки України. URL : <http://library.kr.ua/orhus/bojko.pdf>.

3. Люта О. В., Пігуль Н. Г. Економічна безпека підприємництва в системі національної безпеки. *Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки*: у 2-х т. Т. 2. Дніпропетровськ : ФОП Дробязко С. І., 2014. С. 138-145.

4. Уряд схвалив Стратегію економічної безпеки до 2025 року / *Економічна правда* : сайт. 10.03.2021. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/10/671791/>.

Олена ГАЛУШКО

старший викладач кафедри
девелопменту нерухомості, обліку
та маркетингу Придніпровської
державної академії будівництва
та архітектури (м. Дніпро, Україна)

Свєнєнєя КОВАЛЕНКО-МАРЧЕНКОВА

доцент кафедри аналітичної економіки
та менеджменту Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук

ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА СОЦІАЛЬНИМ ПОХОДЖЕННЯМ

Термін «дискримінація» походить від латинського *discriminatio* – «відокремлення», «розрізнення» та в загальному сенсі означає обмеження права і свободи людини і громадянина та/або різне поводження з людьми або соціальними групами на підставі будь-якої ознаки. До таких ознак належать: вік, каста, колір шкіри, судимість, зовнішність, зріст, вага, здоров'я, психічні розлади, споживання наркотиків, інвалідність, етнічна

приналежність, сімейний стан, покоління, генетичні характеристики, шлюбний стан, національність, релігія, стать, сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, соціальний клас, освіта, працевлаштування, місце проживання тощо [1].

Дискримінація існує стільки ж, скільки існує людство, адже в її основі лежить бажання та можливість одного, сильнішого за якимись ознаками індивіда, домінувати над слабкішим. Тобто дискримінація є однією із форм соціального дарвінізму, у якому сильний обмежує слабкого. І незважаючи на те що після Другої світової війни ідеї соціального дарвінізму втратили популярність, а сучасний світ приділяє багато уваги подоланню всіх видів дискримінації, вона продовжує існувати навіть у найбільш цивілізованих суспільствах. Глибоке коріння дискримінації як соціального явища та її тісний зв'язок з людською ментальністю підтверджує відомий вислів Н. А. Бердяєва: «Свобода є право на нерівність». Прояви дискримінації – це поводження з окремою людиною або групою людей відповідно до їх фактичного або уявного відношення до певної групи чи соціальної категорії, «у якомусь сенсі гірше, ніж з людьми зазвичай поводяться» [1, 3].

В сучасному світі під дискримінацією слід розуміти «рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина» [1; 4].

Дискримінація класифікується за такими ознаками [1; 4]:

- 1) пряма та непряма;
- 2) правова та неофіційна;
- 3) за сферою, в якій вона проявляється (житло, зайнятість, доступ до товарів чи послуг тощо);
- 4) за ознакою (підставою), що визначає групу, що страждає від дискримінації (вік, стать, гендер, інвалідність, національність, віросповідання, переконання, освіта, економічний або правовий статус та ін.).

При прямій дискримінації особа стикається з упередженим ставленням, обмеженням своїх прав і можливостей без будь-якої об'єктивної причини. Непряма (прихована) дискримінація проявляється в ситуаціях, коли до всіх людей ставляться начебто однаково, але ситуація деяких з них, які мають певні власні риси, через таке ставлення погіршується. Існують також похідні види дискримінації, зокрема: наказ дискримінувати третю особу, віктимізація, домагання та інша небажана поведінка, незабезпечення гідних рівних умов тощо. Випадки віктимізації та інших похідних дискримінації можуть проявлятися в ситуації, коли хтось (роботодавець, постачальник послуг тощо) вчиняє несправедливі або погані дії щодо особи, яка подала скаргу або допомогла комусь іншому подати скаргу про дискримінацію [4–5].

Антидискримінаційні принципи в Україні викладені в Конституції України та відповідних законах [6–8]. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» надає таке трактування поняття: дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [6]. Стаття 2 Закону визначає такі принципи недискримінації у законодавстві України:

- забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повагу до гідності кожної людини;
- забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [6].

Європейські країни проводять багаторічну сталу антидискримінаційну політику, яка дозволяє ефективно боротися з більшістю видів дискримінації. В цьогорічній резолюції ПАРЄ (Resolution 2432 (2022)) приділено увагу подоланню дискримінації за соціальним походженням. Дискримінація за соціальним походженням була чітко заборонена міжнародним правом з моменту прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 році та згодом ця заборона була втілена в багатьох міжнародних та європейських документах з прав людини, зокрема: у Європейській конвенції з прав людини (ETS № 5), Протоколі № 12 до

Європейської конвенції з прав людини (ETS № 177) та Європейській соціальній хартії (переглянутій) (ETS № 163), а також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та Конвенції про права дитини [2; 9].

Питання подолання дискримінації за соціальним походженням, дійсно, є дуже важливим для обговорення, адже зазвичай основна увага приділяється подоланню дискримінації за соціально-економічним статусом, тобто за набутими індивідом характеристиками. На сьогодні всі держави-члени Ради Європи є учасниками договорів, які прямо забороняють дискримінацію за ознакою соціального походження. Однак лише деякі з них включають соціальне походження до своїх законодавчих антидискримінаційних положень.

Дискримінація за соціальним походженням базується на ознаках, які отримує людина залежно від її походження та виховання. До таких ознак можуть належати зовнішні прояви (наприклад, акцент, особливості артикуляції та жестикуляції), внутрішні характеристики (наприклад, самосприйняття) та соціальні контакти (наприклад, родинні, соціальні, професійні зв'язки). Отже, це широкий спектр ознак, які можуть суттєво вплинути на перспективи людини в багатьох сферах життя і зберігатися протягом усього життя, адже дискримінація за соціальним походженням призводить до розриву в оплаті праці навіть після контролю рівня освіти. Слід зауважити, що «соціальне походження не можна змішувати із соціально-економічним статусом, який стосується поточного стану особи щодо матеріального становища, майна, житлового стану, рівня освіти та інших подібних характеристик і які можуть змінюватися протягом життя особи. Соціальне походження та соціально-економічний статус можуть збігатися, особливо там, де в даному суспільстві мало соціальної мобільності, але ці два поняття відрізняються» [9].

Дискримінація за соціальним походженням, яка часто є прихованою, обмежує можливості особистісного розвитку індивідів та не дає досягнути гідного соціально-економічного статусу. Перш за все це стосується можливостей отримання якісної освіти та розвитку природних талантів індивіда. Дискримінація за соціальним походженням «збільшує збереження бідності й соціального відчуження та позбавляє постраждалих перспектив розвитку та самореалізації, у свою чергу впливаючи на загальний економічний розвиток, загрожуючи соціальній згуртованості та залученості, що також може поставити під загрозу демократію [9]. В свою чергу, це впливає на соціально-економічний потенціал держави, адже в сучасній економіці знань необхідно створювати максимально сприятливі умови для розвитку інтелектуальних і творчих здібностей всіх людей.

На нашу думку, можна виділити ще один аспект дискримінації за соціальним походженням, який пов'язаний із біженцями. Це питання є наразі вкрай болючим для України та інших країн, що потерпають від збройних конфліктів. Людина, яка змушена терміново покинути батьківщину за важких вимушених обставин, отримує прихисток в іншій державі та статус біженця, який повністю нівелює її попередній соціально-економічний статус. Таким чином, у новому соціумі статус біженця сприймається аналогічно соціальному походженню, адже людина починає життя з чистого аркуша, втрапивши всі попередні матеріальні та соціальні здобутки. Зростання міграційних хвиль створює не тільки навантаження на економіку країн, що їх приймають, а інколи і соціальну напругу. Це призводить до підсвідомого негативного ставлення до біженців, а отже, і до дискримінації людей за цією ознакою. Перш за все це відображається в неможливості отримати роботу, що відповідає особистим та професійним якостям, та гідну оплату праці.

Для подолання дискримінації за соціальним походженням вона має бути насамперед чітко заборонена законодавством. Також мають бути розроблені та імplementовані ефективні механізми правового захисту. Вважаємо за доцільне приділити подальшу увагу питанням дискримінації за статусом біженця та розробити механізми заборони такої дискримінації.

1. Дискримінація. URL : <https://leksika.com.ua/11080428/legal/diskriminatsiya>.

2. Onyshchuk I. Formalization of human rights to dignified living conditions in international and national legal acts. *Philosophy, Economics and Law Review*. Volume 1, no. 2, 2021. Pp. 172-182. URL: [https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/04/2nd/Phelr%20Review_3_2-12122021-6%20\(2\)-15022022-172-182.pdf](https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/04/2nd/Phelr%20Review_3_2-12122021-6%20(2)-15022022-172-182.pdf)

3. Discrimination definition / Cambridge Dictionaries Online. Cambridge University. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/discrimination>.

4. Види дискримінації / Гід з прав людини. URL : <https://www.zmogausteisiugidas.lt/ru/temi/diskriminatsiya/chto-takoe-diskriminatsiya/vidy-diskriminatsii/>.

5. Дискримінація: що варто знати. URL : <http://www.i-law.kiev.ua/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%>

- D1%89%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8/
6. Конституція України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.06.2012.
URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
8. Загальна декларація прав людини. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
9. Tackling discrimination based on social origin / Parliamentary Assembly the Council of Europe.
URL : <https://pace.coe.int/en/files/30007/html>.

Любов МІРОШНІЧЕНКО

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент

**Єлизавета ХАЛЕМОНЕЦЬ,
Інеса РУДЬ**

студентки ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ
ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ**

Сучасні процеси модернізації та вдосконалення світової економіки насамперед вимагають постійних змін та розвитку новітніх методів та процесів комфортного й ефективного управління нею. Аналізуючи менеджмент крізь призму інструментарію забезпечення стабільного розвитку ринкової економіки, на шляху постає питання про загальну потребу в дослідженні основних тенденцій розвитку менеджменту саме на території нашої держави.

Якщо порівняти стан менеджменту в Україні із західними країнами, то на їхньому тлі виявлено проблему значного відставання. Проте водночас потрібно звернути увагу на те, що Україна є порівняно молодою державою і не має того колосального досвіду, як та ж сама Німеччина чи Швейцарія зі своїми багатолітніми історіями становлення і прогресу такого явища, як менеджмент. Початок же історичного розвитку менеджменту в Україні пов'язують із процесом становлення корпоративного сектора економіки, тобто з 1992 року. На початку незалежності нашої держави відбувалися процеси приватизації та повного оновлення законодавчої та нормативно-правової бази, і виходячи з цього, перед усіма підприємствами постало велике питання про миттєву адаптацію до нових законів ринку. З цього і почався процес створення новітнього типу менеджерів, які були б повною мірою здатні керувати підприємством у надзвичайних умовах [1, с. 89].

Дослідивши основні етапи розвитку українського корпоративного сектора економіки, виявлено, що протягом більш як 20 років існування незалежної України новітні європейські та світові тенденції на практиці менеджменту застосовуються в сучасних підприємствах досить рідко. На сьогодні в нашій державі існує три системи менеджменту, які переважають на більшості українських підприємствах [2].

Перша система залишилася ще з радянських часів. Її характерними ознаками є: чітка централізація, дуже слабка мотивація всього персоналу, з цього всього випливають низька продуктивність та нездатність підприємства вийти на нові зовнішні ринки.

Другою є система менеджменту, що з плином часу сформувалася на середніх та малих підприємствах. Її ознаками є: повна або часткова відсутність стратегії розвитку та лінійна структура самого підприємства.

Третя система була впроваджена закордонними компаніями на основі їх європейського досвіду. Відмінною рисою є те, що в даній ситуації частково впроваджуються іноземні підходи до менеджменту.

На шляху до всебічного і глобального розвитку існують певні проблеми, подолання яких призведе до повної інтеграції в сучасну світову систему менеджменту. Проблеми є такими: прагнення до мікроменеджменту, невміння делегувати власні повноваження конкретній особі, мала увага до проблематики формування корпоративної культури, страх підприємців перед аутсорсингом та багато інших [3, с. 122].

Але все-таки, попри цілу низку проблем, українські підприємства роблять багато кроків на шляху до використання сучасних теорій і практик у менеджменті. Основними тенденціями є:

- посилення важливості використання міжнародного досвіду в управлінні підприємствами;
- новітні методики підвищення рівня кваліфікації менеджерів;
- поступове підвищення мотивації персоналу.

Вищенаведені тенденції, звісно ж, не вирішують всі проблеми менеджменту в Україні, але поступово покращують загальну ситуацію.

Отже, можна стверджувати, що, незважаючи на досить мізерний досвід створення системи менеджменту в нашій державі, вітчизняні підприємці розуміють необхідність розвитку перш за все інтелектуального капіталу і, як правило, підвищення рівня компетенції менеджерів на шляху до розвитку ефективного функціонування підприємства.

Зазначимо, що під впливом досить тривалого простою виробництва, суцільної інфляції, масового поширення безробіття, зниження рівня життя громадян та соціального занепаду населення все частіше шукає злочинні шляхи розв'язання наведених проблем. У зв'язку з цим підприємство потребує вибору оптимального способу управління в цих умовах.

Змістом економічного злочину є те, що суб'єкти правопорушення з прямим умислом стихійно чи у складі організованої групи порушують право власності будь-кого із соціуму (наприклад, привласнення майна) чи своїми діями порушують певний встановлений порядок на зайняття економічною діяльністю (як приклад, порушують порядок випуску та обігу цінних паперів), завдаючи цим значної шкоди економіці підприємства та держави в цілому. Правопорушники, вчинивши злочин, отримують матеріальний прибуток або інші економічні вигоди. Виходячи з цього, керівнику підприємства потрібно створити необхідні відділи безпеки, які слідкуватимуть за дотриманням законності на підприємстві, і в разі чого відразу повідомлятимуть відповідні органи про факт вчиненого кримінального правопорушення.

Важливим є те, що таку злочинну діяльність виявити та запобігти їй вчасно надто складно. Потерпілий від економічного злочину тільки з часом розуміє, що його фінансовим та економічним інтересам було завдано шкоди і тільки після цього вживає заходів щодо захисту порушеного права. За таких умов економічна злочинність набуває вкрай небезпечного виду загрози для цілої економіки нашої держави.

До основної проблеми можна віднести те, що, попри достатню кількість спеціальних суб'єктів, які зобов'язані активно протидіяти економічним злочинам, актуальною є проблематика розробки оптимальної та ефективної структури, її правового регулювання та забезпечення щодо протидії вчиненню економічних злочинів, зокрема створення нового державного органу, який буде наділений повноваженнями у сфері запобігання економічній злочинності [4, с. 45].

Досить важливим є врахування європейського досвіду функціонування структур, які покликані протидіяти економічним злочинам. Явище економічної злочинності у Європі протягом кількох десятиліть є безпосереднім предметом як наукових, так і управлінських дискусій. Потреба ефективної протидії поширенню цього виду злочинності робить актуальним питання щодо всезагального реформування правоохоронних органів. Проте розроблено не одну, а відразу кілька інституційних систем, що пов'язано з різними юридичними системами та способами державотворення.

У європейських державах, точно так само як в Україні, методи запобігання та протидії економічним злочинам передбачають такі основні структури: спеціальні правоохоронні органи, поліція, податкова, митна служби, підрозділи фінансової розвідки. Цілковита інтеграція економічних функцій у межах однієї правоохоронної структури є швидше винятком, аніж правилом [5, с. 54].

Важливою проблемою є також відсутність єдиного визначення поняття «економічна злочинність» та видів злочинів, яких відносять до цієї категорії. Деяка кількість вчених пропонує тлумачити економічні злочини як сукупність умисних корисливих злочинів та осіб, які їх вчинили, у сфері легальної та нелегальної економічної діяльності, безпосереднім об'єктом яких є суспільні відносини у сфері власності та виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів і послуг. Але думки щодо цього питання розділяються, і тому в науковій літературі відсутня однотайна думка щодо визначення поняття «економічний злочин».

Тому в даному контексті надзвичайно актуальною є проблематика законодавчого визначення явища економічної злочинності та видів злочинів, що можуть бути віднесені до категорії «економічна злочинність», адже саме від цього фактору залежить чітке та повне

формування підходів й методів суб'єктів запобігання злочинам у сфері економіки.

Проаналізувавши викладене, можемо запропонувати такв шляхи протидії економічній злочинності в Україні:

- формування нової державної структури, яка б повністю контролювала стан економічної безпеки в країні;
- співпраця органів внутрішніх справ з органами державної влади та органами місцевого самоврядування задля цілковитої прозорості економічної сфери;
- законодавче та нормативне закріплення поняття економічної злочинності, виокремлення чіткого складу злочину для даного переліку кримінальних правопорушень;
- тісна співпраця з європейськими країнами, які мають досвід щодо подолання економічної злочинності.

Отже, проблематика управління підприємством в умовах вчинення правопорушень у сфері економічної діяльності потребує чіткого законодавчого закріплення, що сприятиме кваліфікації незаконних дій у сфері господарювання. Зі свого боку, плідна співпраця з європейськими країнами і правильне реформування державних структур допоможе подолати проблематику запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економічної діяльності.

1. Будзан Б. П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. Київ : Основи, 2001. 349 с.
2. Ситник Й. С. Засади формування парадигми менеджменту світогляду й особистісно-власницького зростання. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/VNULPM_2013_778_30.pdf.
3. Нарольська В. Проблеми розвитку сучасного менеджменту і маркетингу. *Матеріали студентської наукової конференції (м. Полтава, 26-27 квіт. 2017 р.)*. Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2016. С. 122.
4. Кальман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття. *Проблеми законності*. 2002. Вип. 55. С. 133–141.
5. Економічна безпека : навч. посібник / В. І. Франчук, Л. В. Герасименко, В. О. Гончарова та ін. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 244 с.

Ольга КУБЕЦЬКА

Тетяна ОСТАПЕНКО

доценти кафедри аналітичної
економіки та менеджменту
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидати економічних наук, доценти

РІВНІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Базовою складовою національної безпеки держави виступає економічна безпека – її фундамент і матеріальна основа (табл. 1). Тобто стан національної безпеки країни визначальним чином залежить від життєздатності її економіки, її ефективності, її мобільності та конкурентоспроможності.

Характеристика умов забезпечення національної безпеки країни наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика умов забезпечення національної безпеки країни

Життєздатність економіки	Можливість здійснювати ефективну господарську діяльність всупереч несприятливим зовнішнім чинникам.
Ефективність економіки	Результативність економічної системи, виражена у співвідношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів.
Мобільність економіки	Здатність окремої особи, сім'ї чи якоїсь іншої групи покращити (або знизити) свій економічний статус – зазвичай вимірюється доходами .
Конкурентоспроможність економіки	Здатність економічної системи забезпечувати за будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників соціально-економічну оптимальність, яка проявляється у високому суспільному ефекті.

Економічна безпека країни, будучи однією з визначальних складових підсистем національної безпеки країни, одночасно має складну структуру, оскільки включає свої складові. Перелік складових економічної безпеки є теж дискусійним, навіть дещо суперечливим [2]. Це пов'язано з тим, що окремі складові національної безпеки, що визначені законодавством, входять до системи економічної безпеки, що викликає низку критичних зауважень науковців та практиків [1].

Таблиця 2

Рівні економічної безпеки України

Рівні економічної безпеки	Складові елементи рівнів економічної безпеки
Національний	Приватний: індивідуальний; корпоративний
	Локальний: галузевий; регіональний
	Державний
Міжнародний	Регіональний
	Глобальний

Національна економічна безпека виступає внутрішньою компонентою економічної безпеки, за якої забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал, навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

Міжнародна економічна безпека – утворення та забезпечення функціонування системи світових господарських зв'язків, світової економічної системи, ефективну взаємодію економічних блоків і національних економік.

Тож, економічна безпека має вертикальну ієрархічну структуру (зовнішні і внутрішні компоненти) і внутрішньо – функціональну (горизонтальну) структуру. При цьому, внутрішня компонента відіграє провідну роль.

1. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/153578704.pdf>

2. Rybalchenko L., Ryzhkov E., Ohrimenco S. Modeling economic component of national security. *Philosophy, Economics and Law Review*. Volume 1, 2021. p. 25-36.

Любов МІРОШНІЧЕНКО

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент

Петро КРАВЧЕНКО

здобувач ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

**ЕКОНОМІКА: СИСТЕМА ГОСПОДАРЮВАННЯ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Для сучасного стану економіки України як самостійної незалежної держави, утвердження її як суб'єкта світового співтовариства особливо актуальними є проблеми забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку, формування механізму протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, підвищення рівня життя населення, розвитку системи міжнародної економічної взаємозалежності.

Сьогодні питання національної безпеки набуло особливої актуальності, оскільки від його вирішення залежатимуть доля України, соціально-економічний добробут громадян, становлення їхньої національної самосвідомості та поваги до своєї держави, тому необхідно врахувати помилки, допущені під час здійснення економічних реформ, які призвели до руйнівних процесів в економіці та у свідомості людей [1, с. 52].

Нова постіндустріальна епоха повністю переосмислює спосіб сприйняття реалій традиційної економіки, методику здійснення тих чи інших бізнес-процесів, формування

цінності ресурсів та людського капіталу, вартості товарів на ринку тощо.

Соціально-економічний розвиток нової епохи супроводжується поступовим витісненням матеріальних ресурсів на другий план і зростанням ролі таких ресурсів, як інформація та знання.

Розвинене суспільство має певну сформовану структуру та суспільні відносини. Економічну сферу суспільних відносин називають економікою. Нею охоплено всі сторони життя людини, безпосередньо пов'язані із задоволенням її фізіологічних, соціальних і духовних потреб [2, с. 18].

Економіка є господарською діяльністю суспільства та сукупністю відносин, що складаються у виробництві, обміні, розподілі та споживанні.

Дослівно з грецької мови економіка перекладається, зазвичай, як «ведення домашнього господарства». Фактично так і є.

Економіка як частина суспільного життя в тому чи іншому вигляді мала місце в ньому завжди, пройшовши шлях трансформації від винятково натурального господарства до сучасних економічних відносин [3, с. 90].

У класичному розумінні економіка – це наука про те, як суспільство використовує певні обмежені ресурси для виробництва та розподілу корисних продуктів. Економіка – це сукупність законів, правил і засобів ведення господарства.

Економіку також можна розглядати як господарство окремого регіону, країни в цілому. У цьому випадку вона є об'єктом дослідження територіального розміщення продуктивних сил. Однак для конкретної людини важливими є предмети повсякденного споживання і тривалого використання, продукти харчування тощо, необхідні для її життєзабезпечення; для підприємств, фірм, організацій та установ – засоби праці, виробничі ресурси тощо, які створюються на підприємствах промисловості, сільського господарства, зв'язку, будівництва і тому подібне. Як відомо, «центр ваги» суспільної економічної діяльності зміщується до основної ланки економіки – підприємства. Саме на його рівні створюється необхідна суспільству продукція, надаються послуги, виконуються певні роботи. Знання економіки підприємства – необхідна умова розуміння суспільних соціально-економічних процесів та вирішення нагальних господарських завдань.

На підприємстві вирішуються питання раціонального витрачання ресурсів, продуктивного використання техніки, новітніх технологій, працюють над мінімізацією витрат на виробництво і збутом продукції, залучаються інвестиційні ресурси, розробляються бізнес-плани, використовуються сучасні прийоми маркетингу, забезпечується ефективне управління [4, с. 38].

Підвищена увага надається великим виробничим підприємствам, оскільки економічний механізм їх функціонування є найбільш складним. Осягнувши його, можна зрозуміти сутність економічних процесів, які відбуваються на будь-якому підприємстві.

Ускладнення технологічних процесів та розширення асортименту продукції, способів організації виробництва, механізмів господарських зв'язків та взаємовідносин спричиняють ускладнення процесів управління економікою.

В умовах ринку виживають лише ті підприємства, які найбільш грамотно і компетентно врахують його вимоги і пріоритети, створюють і організують виробництво продукції, яка користується попитом, забезпечують високі доходи своїм працівникам. Це сприяє посиленню вимог до кваліфікації економічних кадрів, масштабів і глибини їх знань [5, с. 113].

Отже, логіка наших міркувань підводить до висновку, що економіка як системи господарювання є основним важелем розвитку та діяльності сучасних підприємств, функціонування яких тягне за собою розвиток тієї самої економіки, що, в свою чергу, сприяє національній безпеці розвитку країни.

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства: підруч. Київ : Кондор, 2016. 378 с.

2. Іванілов О. С. Економіка підприємства : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 728 с.

3. Економіка підприємства : підруч. ; під заг. ред. д.е.н., проф. Ковальської Л. Л. та проф. Кривов'язюка І. В. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 700 с.

4. Вахович І. М., Герасимчук З. В., Камінська І. М. та ін. Економіка підприємства : навч. посібник. Луцьк : Надстир'я, 2010. 632 с.

5. Волинчук Ю. В., Завадська О. М., Камінська І. М. та ін. Підприємництво і торгівля: навч. посібник ; за ред. Л. Л. Ковальської, І. В. Кривов'язюка. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 620 с.

Олександра
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Соціальні ризики є невід'ємною частиною кожного суспільства. Можливість потрапити під їхній вплив існує протягом всього соціального буття людини. В нинішніх умовах Україна стикається з багатьма проблемами – чи то економічними, чи то соціальними або політичними. Звичайно, соціальні ризики не залишаються проблемою однієї держави. Люди в сучасному суспільстві повинні виявляти негативні фактори впливу і намагатися їх долати.

Соціальний ризик – це вагомі соціальні зміни, через які людина опиняється у важкому для неї становищі та потребує захисту з боку держави. З плином часу та зі змінами у суспільстві виникають нові форми соціальних ризиків.

В умовах диференціації суспільства за рівнем доходів з'явився прошарок населення, якому важко себе забезпечувати. Таке розшарування призвело до появи такого соціального ризику, як малозабезпеченість. Вперше це поняття отримало законодавче закріплення у Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». Малозабезпеченість як соціальний ризик означає неспроможність сім'ї, з поважних або незалежних від неї причин, забезпечити середньомісячний сукупний дохід на рівні прожиткового мінімуму в державі [1].

Малозабезпеченість – це стан сім'ї, коли вона не має певних засобів існування, достатнього харчування, а також не має змоги задовольнити свої потреби в одязі. Це проблеми, які не залежать від волі людини, тобто можна стверджувати, що вони мають об'єктивний характер. Це певні складні життєві обставини, які визнаються суспільством поважними. До таких обставин можна віднести соціальний стан сім'ї, похилий вік членів сімей, інвалідність тощо. У таких випадках є реальна потреба сім'ї у соціальній допомозі [2, с. 35-36].

Малозабезпеченість є вагомою причиною для отримання матеріальної допомоги від держави. Суб'єктом отримання такої допомоги є сім'я. Сімейний кодекс передбачає, що подружжя має взаємні зобов'язання щодо утримання себе та дітей [3]. Саме тому держава не допускає такої можливості, коли один із подружжя малозабезпечений, а другий – ні.

З розвитком права у науковців виникла потреба створити певні критерії для розпізнання малозабезпеченої сім'ї. Так, наприклад, О. Мачульська виділяє серед критеріїв категорії «малозабезпеченість»: 1) дохід; 2) майно; 3) незалежні від сім'ї причини бідності [4, с. 49]. Крім наведених вище ознак, А. Лушніков як критерій виділяє також прожитковий мінімум [5, с. 230]. Досить складно погодитися із такою думкою, тому що прожитковий мінімум є шкалою виміру не тільки межі бідності чи малозабезпеченості, а й шаблоном, на основі якого закріплюються інші державні соціальні гарантії. Цей опорний соціальний стандарт безпосередньо стосується принципу універсальності, а визнання сім'ї малозабезпеченою здійснюється за принципом адресності.

М. Сокол виділяє такі критерії, які формують поняття «малозабезпеченість», а саме: 1) дохід однієї особи чи середньомісячний сукупний дохід; 2) отримання одноразового чи регулярного доходу від використання майна; 3) незалежні від особи причини настання такого матеріального становища. Він викладає поняття «малозабезпеченість» у такому змісті: це матеріальний стан, за якого індивідуальний дохід особи чи середньомісячний сукупний дохід сім'ї із незалежних від них причин та з урахуванням коштів від використання майна є нижчим за прожитковий мінімум, установлений державою [6, с. 118].

Із наведених визначень можна стверджувати, що підставами визнання сім'ї малозабезпеченою є причини, за наявності яких вона опинилася у скрутному матеріальному становищі, і основним є те, що ці причини мають бути об'єктивними, тобто не залежати від волі суб'єктів. Другою підставою є неможливість задоволення власних потреб.

Отже, малозабезпеченість – це поняття, яке пов'язано з матеріальним становищем, за якого особистий дохід особи чи середньомісячний спільний дохід сім'ї із незалежними негативними факторами та з врахуванням коштів від користування майном є меншим за прожитковий мінімум, встановлений державою. Вдосконалення правового механізму соціального захисту малозабезпечених верств суспільства вбачається у:

– закріпленні, відповідно до чинного законодавства, мінімального рівня соціальних гарантій та забезпечення їх неухильного втілення у соціальну практику. Соціальні гарантії дозволяють через заходи довготривалого впливу забезпечити реалізацію конституційних прав громадян. Основою для забезпечення соціальних гарантій є мінімальні соціальні стандарти, що становлять мінімальний рівень соціального захисту громадян у сфері пенсійного забезпечення, зайнятості населення, освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальної політики, соціального обслуговування;

– сприянні розвитку підприємництва, вдосконаленні елементів пільгового оподаткування, кредитування тощо;

– упорядкуванні розмірів та критеріїв надання соціальної допомоги та адресних пільг;

– удосконаленні системи пільгового оподаткування шляхом внесення змін і доповнень до чинного законодавства у сфері соціального захисту населення.

– посиленні адресності в соціальному захисті малозабезпечених верств населення, що означає виділення лише тієї категорії, яка потребує соціальної допомоги тощо.

Попри те, що система соціального захисту малозабезпечених верств населення зазнала за останні роки чималих змін і нововведень, необхідність якісного публічного адміністрування цією сферою не викликає сумнівів та потребує кардинальної реструктуризації діяльності суб'єктів публічного адміністрування соціальним захистом населення, вивчення зарубіжного досвіду з метою найбільш раціонального використання людських та матеріальних ресурсів для оптимального соціального захисту малозабезпеченого населення.

1. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>.

2. Коломойцев М. М. Правове регулювання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2015. 199 с.

3. Сімейний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

4. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения в условиях рыночной экономики: теория и практика правового регулирования : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Москов. гос. юнд. акад. Москва, 2000. 56 с.

5. Лушников А. М., Лушникова М. В., Барышникова Т. Ю. Теория права социального обеспечения: прошлое и настоящее : учебное пособие. Ярославль : ЯрГУ, 2008. 287 с.

6. Сокол М.В. Малозабезпеченість як один із юридичних фактів виникнення відносин по соціальній допомозі. *Юрист України*. 2013. № 2(23). С. 115-118.

Любов МІРОШНІЧЕНКО

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент

**Марія ПЕРЕВОРСЬКА-ІСАКОВА,
Карина СОЙКО**

студенти ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

НЕДОЛКИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ПРАВопорушенням ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В УКРАЇНІ

В умовах прискореної глобалізації, загострення протиріч у різних сферах людської діяльності, міжнародної конкуренції на національних ринках, збільшення кількості стихійних лих, катастроф та аварій, спричинених людиною, значення безпеки в цілому та

економічної безпеки, зокрема, є особливим на всіх рівнях. Економічна безпека є багатограним явищем, і її статус динамічно змінюється.

Сталий розвиток національної економічної системи нерозривно пов'язаний з економічною безпекою країни. Сучасний рівень розвитку національної економіки характеризується наявністю значної кількості факторів, що негативно впливають на функціонування держави, регіонів, підприємств, організацій та установ [1, с. 65].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про національну безпеку України», основними національними інтересами України є сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства та держави з метою дотримання якості життя; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий і правовий простір, членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних і взаємовигідних відносин з іншими державами. Державна політика у сферах національної безпеки та оборони спрямована на забезпечення військової, зовнішньої, державної, комп'ютерної, екологічної, кібер- та економічної безпеки України.

На думку Б. М. Головкина, злочинність у сфері економіки — це корислива злочинна діяльність посадових осіб та інших учасників господарських відносин, спрямована на заподіяння матеріальних збитків підприємствам, установам, організаціям різних форм власності чи господарським підрозділам.

Система детермінант злочинності в економічній сфері включає такі регулятивні фактори: нестабільність законодавчої бази, роздробленість правового регулювання, велика кількість (тематичних) чинних нормативних актів, спеціальні закони, постанови, нормативна невизначеність при спільно створюваних законах та суб'єктів, які беруть участь у господарських відносинах, умови та порядок здійснення господарської діяльності та розрахунків за спожиту продукцію.

Слід зазначити, що належне забезпечення профілактики правопорушень в Україні в сучасних умовах значною мірою залежить від своєчасної, комплексної та якісної розробки відповідної й іншої стратегії – програмного забезпечення в цій сфері з урахуванням існуючих внутрішніх і зовнішніх загроз.

Водночас досвід зарубіжних країн свідчить про позитивну тенденцію відповідно до таких основних принципів формування стратегічних документів для реалізації державної політики у сфері злочинності та безпеки:

- чітке визначення та бачення пріоритетів і завдань;
- інвестування в профілактичні заходи;
- концентрація ресурсів на «гарячих точках»;
- інвестування в цілеспрямоване стримування та проблемно-орієнтовану поліцейську діяльність;
- посилення соціальної згуртованості та колективної ефективності у громадах;
- запровадження інноваційного механізму фінансування (з інших джерел);
- інвестиції в нові технології для зміцнення громадської безпеки з обов'язковим оцінюванням результатів тощо.

При цьому розробка державних стратегій і програм у сфері протидії злочинності завжди повинна здійснюватися з належним динамізмом і безперервністю, незалежно від політичної ситуації в країні та змін влади. Такі програми мають бути частиною відповідних планів соціально-економічного розвитку країни.

На думку К. В. Юртаєвої, значні лазівки в регулюванні економічних відносин, неефективний контроль за державними закупівлями, лобіювання інтересів окремих виробників, низька ефективність антикорупційних заходів, що вживаються державою та відсутність комплексної нормативно-правової бази для боротьби зі злочинністю призводять до спорадичних неефективних заходів боротьби зі злочинністю.

Під час розробки комплексної стратегії протидії цьому виду злочинності як важливого інструменту забезпечення економічної безпеки держави та підвищення добробуту її громадян слід враховувати усталені тенденції економічної злочинності.

Як відомо, стратегію боротьби зі злочинністю слід розглядати в ширшому та вужчому сенсі стосовно кримінологічної діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях. У кримінологічній стратегії слід виділити чотири аспекти, врахування яких у процесі організації та проведення боротьби зі злочинністю, що надасть змогу не втратити ознак перспективності і водночас не допустити суб'єктивістських і волюнтаристських рішень.

Перший аспект кримінологічної стратегії полягає в тому, що її кінцева мета

встановлюється у вигляді світогляду, ролі, місця та способів боротьби зі злочинністю. Другий аспект стосується визначення контурів політичної орієнтації держави в боротьбі зі злочинністю в даний історичний період суспільства. Третій аспект стосується його цілепокладання на певному етапі розвитку, четвертий — протягом певного періоду часу. Межі стратегії боротьби зі злочинністю визначаються довгостроковою концепцією соціально-економічного розвитку.

Процес реалізації стратегії запобігання злочинності слід розділити на етапи. На першому етапі основні зусилля держави та суспільства мають зосередитися на виведенні злочинності з правової сфери бізнесу та політики. Водночас необхідно вжити заходів щодо обмеження підпільної складової економіки країни, що значно обмежить економічну та фінансову базу злочинності та її ресурси для майбутнього зростання [2, с. 81].

Ці заходи мають бути синхронізовані з широкомасштабною боротьбою з корупцією, оскільки вони не приведуть до позитивних результатів, якщо державний механізм не позбавиться від цього недоліку.

Слід зазначити, що економічна безпека несе велике функціональне навантаження і є матеріальною основою національного суверенітету, що визначає реальні шанси інших видів безпеки. Тобто економічна безпека є основою функціонування всіх інших елементів, що входять до цієї системи (військових, технічних, продовольчих, екологічних).

На думку Л. Р. Руснака, завдання держави і суспільства перед системою національної економічної безпеки в частині протидії злочинним явищам і процесам у макроекономіці має передусім стосуватися запобігання та виселення їх найбільш соціально небезпечних і економічно нефункціональних форм, тобто шляхом боротьби з криміналізацією економіки в її організованих і транскордонних проявах, шляхом мінімізації та усунення умов для криміналізації системи макроекономічного управління, особливо щодо її корупції, що відбувається під контролем організованої злочинності. Усунути та мінімізувати фактори, що посилюють основні загрози економічній безпеці України. Тому злочинність «білих комірців» є негативним фактором розвитку європейської країни. Боротьба із кримінальними правопорушеннями в цій сфері є важливим завданням для державного сектора.

Водночас важливо вдосконалити законодавство для боротьби зі злочинністю в економічній сфері. Деякі кроки в цьому напрямку вже зроблено. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 10.06.2020 р. № 463 внесено зміни до Положення про Міністерство юстиції України. Зокрема, завданням Міністерства юстиції України є боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення щодо юридичних фірм, адвокатів, адвокатських об'єднань та адвокатів; нотаріусів; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги. Тому для ефективної боротьби з економічною злочинністю та забезпечення економічної безпеки держави необхідно вдосконалювати стратегічні підходи до вирішення цієї проблеми та вдосконалювати відповідне законодавство [3, с. 9].

Зокрема, необхідно розробити стратегію боротьби зі злочинністю та стратегію економічної безпеки держави на 2021-2025 роки. Структурно стратегія економічної безпеки України повинна включати такі аспекти:

- характеристики зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці;
- визначення критеріїв і параметрів економічної ситуації, що відповідають вимогам економічної безпеки;
- створити механізми забезпечення економічної безпеки держави тощо.

Логіка наших міркувань підводить до певного висновку: у стратегії протидії злочинності має бути окремий розділ щодо боротьби з підприємницькою злочинністю. Основними стратегічними підходами до вирішення цих проблем має бути наступне: покращення державного фінансового контролю; запровадження політики нульової толерантності до корупції та організованої злочинності; прискорення процесу цифровізації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у більшість галузей економіки; участь громадськості в боротьбі зі злочинністю шляхом вивчення практичного досвіду за кордоном тощо.

1. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монограф. за ред. Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьова, О. М. Ляшенко. Київ : Лібра, 2003 р. 280 с.

2. Основи економічної безпеки : підручник ; за ред. О. М. Бандурки, В. Є. Духова, К. Я. Петрової, І. М. Чернякова. Харків : НУВС, 2003, 236 с.

3. Шкарлет С. М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі. *Формування ринкових відносин*. 2007. № 6. С. 7–12.

Олена ОСКОМА

доцент кафедри аналітичної
економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент

Лідія ДЖАНУМОВА

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

МЕХАНІЗМ ОЦІНКИ ПЕРСПЕКТИВНОГО РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

У сучасному світі ускладнюється розвиток сфери безпеки на ринку праці, існує низка як внутрішніх, так і зовнішніх загроз, які зупиняють роботу підприємства. Стосовно фінансів негативний вплив на аналітичну та практичну частину має значущий ризик. Та, загалом, безпека підприємства залежить від стабільності на ринку робочої сили, якості товару, продукту.

На підприємстві потрібно дотримуватись норм захисту суб'єктів та їх інтересів щодо постачання. Рівні економічної безпеки поділені на такі ланки: мати на своєму виробництві достатньо товарів на випадок нестачі; вміти розвивати на різних рівнях стійкості підприємство; планувати всі можливі виходи з негативних ситуацій, щоб врегулювати внутрішні та зовнішні загрози підприємства.

Забезпечення економічної безпеки підприємства вимагає прийняття ефективних рішень, пов'язаних із виявленням, обліком і знаходженням способів запобігання виявлених загроз. Одні загрози можна передбачити, інші виникають раптово. Загрози, які виникають у певних умовах, відомі із досвіду попередньої економічної діяльності, можна передбачити. Загрози, які виникли спонтанно через стихійні явища, передбачити неможливо, але необхідно фінансово враховувати можливість їх виникнення.

Важливим етапом забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є управління ризиками на підприємстві, що являє собою досить складний процес. Основною завданням цього є зважене визначення джерел тих видів ризику, які у разі реалізації призводять до виникнення загроз стабільному й ефективному розвитку підприємства.

У кризові періоди розвитку найбільшу небезпеку для підприємства становить руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного й кадрового), як головного фактору життєдіяльності підприємства, його можливостей. При цьому умови господарювання такі, що не забезпечують здатність до потенційного зростання. Відповідно здобувати ресурси для діяльності можна тільки виходячи з результатів власної діяльності (точніше – амортизаційних відрахувань і прибутків), а також за рахунок позикових коштів [1, с. 14-16].

Для підтримки високого рівня захищеності економічних інтересів підприємства необхідно проводити перевірку персоналу, який має доступ до службової інформації і становить загрозу для безпеки. У межах забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємства необхідно всебічно проводити перевірку контрагентів.

Причинами, які можуть стати підставами для відмови від підписання договору, які знижують надійність контрагента, є:

- 1) відсутність у підприємства власного приміщення (підприємство орендує приміщення, причому нещодавно);
- 2) відсутність працівників у штаті – є лише керівники;
- 3) відсутність руху грошових коштів на рахунок;
- 4) обслуговування підприємства в ненадійному банку;
- 5) несвоєчасні розрахунки підприємства з бюджетом, банками, недотримання строків постачання та повернення кредитів тощо;
- 6) розбіжність юридичної адреси підприємства та фактичного місцезнаходження;
- 7) негативна інформація про керівника підприємства.

Слід уважно проаналізувати установчі та інші документи контрагента, бажано також здійснити їх експертизу – насамперед для встановлення їх дійсності й відсутності ознак підробки. Крім проведення доскональних перевірок контрагентів, необхідно також здійснювати контроль над працівниками, які є джерелом розголошення або інших

неправомірних дій та які мають доступ до комерційної (у тому числі конфіденційної) інформації. Такими потенційно можуть бути працівники бухгалтерії, касири, особи, які мають право розпоряджатися печатками, бланками, працівники комп'ютерних підрозділів. Необхідно перевіряти не лише збереження працівниками комерційної таємниці, але також їхнє ставлення до своїх службових обов'язків, акуратність в обігу з документами, відсутність зайвого інтересу до інших підрозділів [2, с. 14-19].

Ознаками працівників, що розголошують конфіденційну інформацію, займаються розкраданням або здійснюють інші неправомірні дії, які загрожують економічному становищу підприємства, є:

- 1) невинуватий активний інтерес до конфіденційної інформації, діяльності інших підрозділів;
- 2) зміна поведінки працівника у спілкуванні із колегами, у розмовах, поява непевності;
- 3) різке збільшення витратів працівника, придбання дорогих товарів, нерухомості тощо.

Отже, з метою удосконалення механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства з урахуванням інтересів власників запропоновано такі напрями вдосконалення.

1. В межах сфер реалізуються такі функції механізму: аналіз стану за критеріями неплатоспроможності підприємства, аналіз кредиторської заборгованості підприємства, аналіз динаміки показників фінансової стійкості та ефективності виробництва, експрес-діагностика стану підприємства, аналіз фінансової стійкості та ефективності виробництва, його ліквідності, аналіз ліквідності балансу, результуючий аналіз та експертна діагностика стану підприємства, вертикальний та горизонтальний аналіз балансу підприємства, аналіз грошового потоку підприємства.

2. У поєднанні всіх сфер можливо отримати найвищий рівень економічної безпеки підприємства, що є предметом синхронізації механізму її формування та функціональних складових. Синхронізацію можна розглядати як процес забезпечення відповідності дій механізму та реакції з боку економічної безпеки щодо отримання очікуваного результату.

3. Для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно створити надійну систему, в якій запропоновано відображати основні стратегічні напрями діяльності підприємства для досягнення поставлених цілей із мінімально можливими збитками та чітко прописаною схемою зменшення ризикових ситуацій.

Таким чином, виявлено необхідність постійного моніторингу загроз економічній безпеці підприємства, який є постійною діагностикою його стану за системою показників, які враховують специфічні галузеві особливості і мають для нього важливе стратегічне значення з метою запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам економічній безпеці та життю необхідних заходів захисту і протидії.

1. Барановський О. Визначення показників економічної безпеки. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 8. С. 14-16.

2. Бондарчук Н., Міхійченко Д. Управління економічною безпекою з урахуванням потреб власників. *Підприємництво та інновації*. 2020. №(14). С. 14-19.

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

НЕДОЛІКИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Тема національної безпеки в Україні є першочерговою у будь-якій вітчизняній галузі, адже багаторічна загроза повторного вторгнення перестала бути такою 24 лютого, коли російська федерація здійснила напад на суверенну територію України. На сучасному етапі складно описувати наявні проблеми, адже перед обличчям загрози Збройні Сили України та загалом усі органи державної влади мобілізувалися і роблять все в їхніх силах з метою

перемоги над агресором, в тому числі були прийняті й приймаються низка важливих нормативно-правових актів. Все ж варто торкнутися системних недоліків, подолання яких у майбутньому допоможе ще більше зміцнити нашу державу.

Звичайно, є низка непростих рішень, які повинні бути формалізовані у юридичних документах, деякі полягають у недосконалої системи державних органів, інші – в проблемах правового регулювання. А, як відомо, немає нічого досконалого, тому потрібно розглянути саме питання таких недоліків, оскільки недопустимі будь-які помилки, які можуть нам «дорого коштувати».

Як відомо, будь-який механізм повинен містити певні компоненти для його результативного функціонування. У юридичній літературі є різні погляди щодо цього. Не вдаючись до аналізу наявних дефініцій, вважаємо, що найбільш обґрунтованим є визначення, що включає такі його складові, як система засобів і система способів (Муляр В., Тихомиров Ю.).

У юридичній літературі зазначається, що будь-які юридичні засоби мають регулятивний характер, основна функція яких полягає у забезпеченні практичного використання таких засобів, реальному здійсненні суб'єктами правовідносин своїх прав та обов'язків. Окрім того, вони знаходяться в нерозривному взаємозв'язку з юридичним інструментарієм нормативного характеру [10, с. 64].

У нашому випадку засобами ефективного функціонування механізму забезпечення національної безпеки в Україні є нормативно-правові акти, рішення, розпорядження органів публічної влади, стратегічні, програмні та концептуальні документи, плани та звіти з їх реалізації, методичні рекомендації, роз'яснювальні семінари, навчання тощо.

Деякі науковці, зокрема Л.Л. Приходченко [3, с. 61], А.М. Третяк [4, с. 125] та О.В. Федорчак [9] також підтримують думку, що до засобів аналізованого механізму належать правові акти.

Проте такі засоби не позбавлені недоліків.

По-перше, низка важливих законів або втратили чинність, або не прийняті, або ж містять недоліки.

Так, ще й досі в Україні немає ефективної системи забезпечення кібербезпеки. Зокрема, немає усіх необхідних нормативно-правових актів з цього питання. Також важливим є створення єдиної комплексної системи біобезпеки та біозахисту та відповідного врегулювання її функціонування на законодавчому рівні.

Окрім того, у 2020 році було видано Указ Президента України №392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»» (далі – Стратегія). Зокрема, Кабінет Міністрів України, державні органи за відповідними сферами національної безпеки зобов'язувалися у шестимісячний строк внести на розгляд Ради національної безпеки і оборони України проекти Стратегій щодо основних сфер забезпечення національної безпеки [6]. Проте й досі не затверджено такий важливий документ, як Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (є лише проект).

Наявні у вітчизняному нормативно-правовому масиві й правотворчі деформації. Зокрема, правотворець у вищезазначеній Стратегії визнає їхню наявність. Значається, що для реалізації Стратегії необхідним є вдосконалення законодавства з питань забезпечення державної безпеки; удосконалення механізмів боротьби з тероризмом і його фінансуванням тощо [6].

По-друге, важливо сформувати поняттєво-категоріальний апарат для всіх правових понять, які використовуються у нормативно-правових актах, адже систематизація та деталізація сприяють ефективному правозастосуванню і правореалізації. Як справедливо з цього приводу зазначають В. І. Абрамов, Г. П. Ситник та В. Ф. Смолянчук, сьогодні теорія національної безпеки оперує багатьма поняттями, хоча деякі з них наведено у глосарії, водночас окремі поняття потребують більш детального розгляду [1, с. 74].

Можна підтримати позицію Н. Г. Єршової, що конкретний правовий механізм як цілісна, взаємопов'язана структура відображає різноманітні правові засоби, варіанти їх взаємодії на кожній стадії, а також послідовні стадії юридичної діяльності (громадян, організацій, посадових осіб, органів публічної влади) [2, с. 181]. Адже будь-який соціальний організм є системою, структуру якої утворюють окремі особи (індивіди). Останні створюють певні способи впорядкування та організації відносин, які сприяють самозбереженню як системи в цілому, так і кожного її елемента. Тому розв'язання комплексної проблеми забезпечення безпеки людини, суспільства, держави передбачає

певні уявлення про роль, місце, формування та умови ефективного функціонування механізму забезпечення безпеки [1, с. 65].

Отже, до способів забезпечення ефективного функціонування механізму забезпечення національної безпеки в Україні належать: юридична діяльність державних суб'єктів в особі їхніх органів (це, зокрема, правотворчість, правозастосування, збори, конференції тощо, а також спеціальні заходи). Суб'єктами забезпечення національної безпеки є посадові особи органів державної влади, державних установ та закладів, органів місцевого самоврядування, посадові особи сектору безпеки, громадянське суспільство, їхні об'єднання, організації, а також окремі громадяни.

Основними недоліками способів функціонування механізму забезпечення національної безпеки в Україні є дефекти у розподілі повноважень між суб'єктами, неврегульованість питань їхньої діяльності, взаємодії або ж, взагалі, відсутності органу, що мав би вирішувати питання певного виду забезпечення національної безпеки.

Зокрема, у Стратегії наголошується про необхідність «розподілу повноважень суб'єктів забезпечення державної безпеки, удосконалення діяльності суб'єктів забезпечення державної безпеки, у тому числі з урахуванням досвіду держав – членів ЄС і НАТО» [6].

В Указі Президента України №37/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України» зазначено, що необхідно запровадити ефективні механізми взаємодії основних суб'єктів національної системи кібербезпеки та сил оборони в частині спільного виконання завдань кібероборони» [5].

Також в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» наголошується про несформованість системи стратегічних комунікацій, зокрема не створено дієвого механізму координації і взаємодії між усіма органами державної влади, залученими до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері; Недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності» [7].

Наостанок варто зазначити, що в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» вказано про відсутність єдиного органу, який охоплював би нагляд за здійсненням заходів, прогнозував, ідентифікував та оперативно реагував на біологічні загрози, координував плани протидій біологічним загрозам і надавав пропозиції щодо їх коригування згідно з поточною ситуацією в державі» [8].

Зважаючи на системні недоліки механізму забезпечення національної безпеки в Україні, вважається за доцільне систематизувати наявні нормативно-правові акти у єдиний правовий документ. Це може бути реалізовано шляхом перегляду всіх приписів, усунення недоліків, зокрема прогалів та правових вакуумів та прийняття єдиного кодифікованого акта. Простіший шлях – затвердження консолідованого акта, який би містив усі нормативно-правові приписи, що стосуються питань національної безпеки.

1. Глобальна та національна безпека: підруч. ; авт. кол. : В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянук та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.

2. Єршова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19-20. С. 179-185. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/19-20_2020/30.pdf.

3. Приходченко Л. Л. Організаційно-правовий механізм забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 1. С. 59-65.

4. Третяк А.М., Дорош О.С. Управління земельними ресурсами : навч. посібник ; за ред. проф. А. М. Третяка. Вінниця : Нова Книга, 2006. 360 с.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України» : Указ Президента України №37/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n3>.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України №392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України №685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» : Указ Президента України № 668/2021. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text>.

9. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне самоврядування*. 2008. Вип. 1. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf.

10. Шундигов К.В. Механізм правового регулювання : учеб. пособие ; под ред. А. В. Малько. Саратов : СГАП, 2001. 102 с.

Людмила РИБАЛЬЧЕНКО

доцент кафедри економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук, доцент

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Тіньова економіка виступає економічною діяльністю, яка заборонена чинним законодавством України. Економіка жодної країни світу, не позбавлена ще, на жаль, свого певного тіньового сектора. Від рівня тінізації економіки залежить стан соціально-економічних процесів в державі. Він показує частку несплачених податків державі через створення різноманітних схем від їх ухилення та втрат бюджету країни.

Оцінювання рівня тіньової економіки в Україні відбувається Державним комітетом статистики, Міністерством економіки, а також міжнародними експертами та організаціями, які спеціалізуються на таких питаннях.

Для вимірювання рівня тіньової економіки використовується чотири методи: електричний, монетарний, метод “витрати населення – роздрібний товарообіг і послуги” та метод збитковості підприємств, кожен з яких охоплює певну сферу національної економіки. Розрахунок рівня тіньової економіки здійснюється з використанням удосконалених методичних рекомендацій, затверджених наказом Мінекономіки від 20 січня 2021 року №104. За даними Департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування відділу з питань економічної безпеки, детінізації економіки та статистики, інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні у 2021 році становив 31 % (рис. 1) [1].

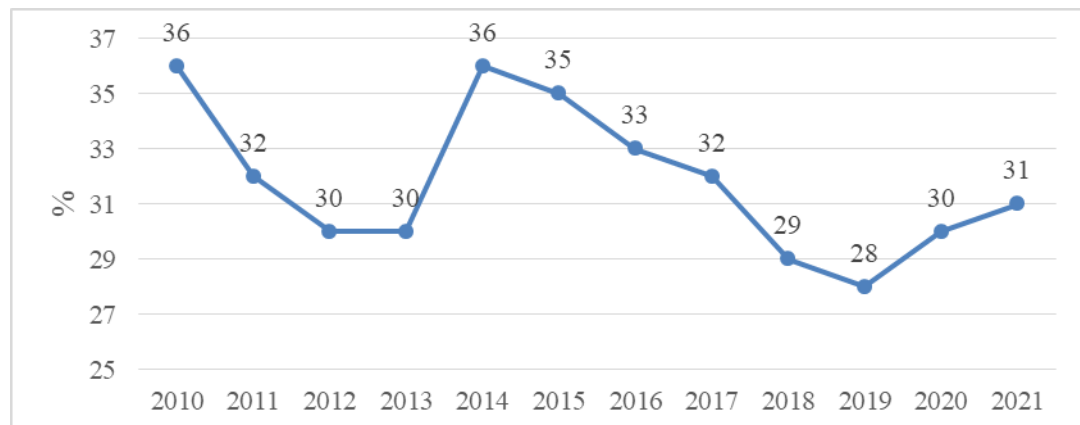

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні у 2010-2021 рр.

З 2014 по 2019 роки, відбувалося зменшення рівня тіньової економіки в країні відносно офіційного обсягу валового внутрішнього продукту – із 36 до 28 %, а із 2020 знову зростання – до 31%.

Дослідження рівня тіньової економіки за видами економічної діяльності є таким, що відбулося зменшення рівня тіньової економіки за період, що досліджувався (рис. 2).

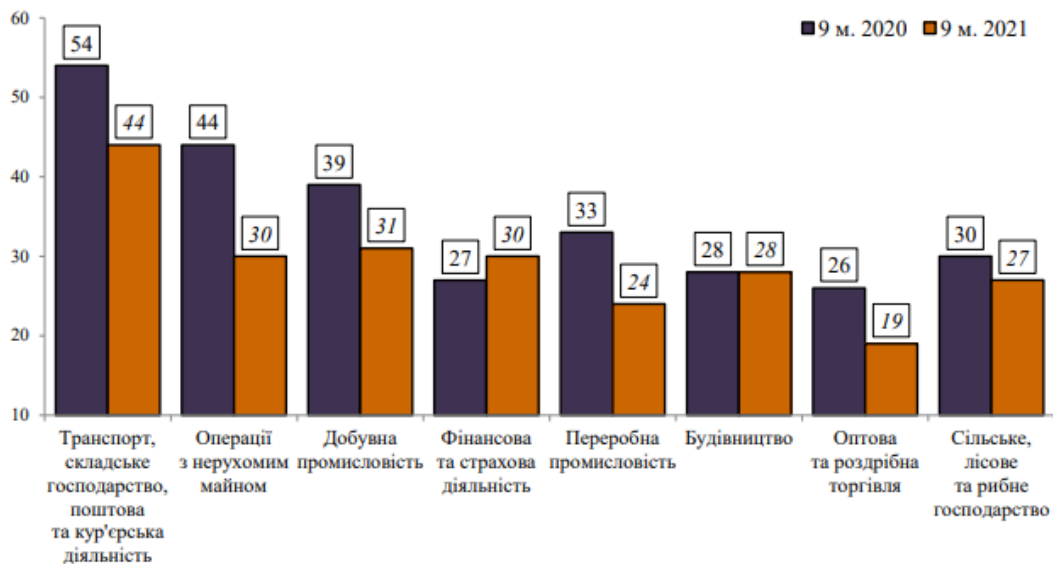

Рис. 2. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВДВ відповідного ВЕД

Найбільший рівень тіньової економіки охоплює транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність (від 54 % за 9 міс. 2020 р. до 44 % за 9 м. 2021 р.). Другу сходинку посідають операції з нерухомим майном (від 44 % за 9 міс. 2020 р. до 30 % за 9 міс. 2021 р.). Третю сходинку посідає добувна промисловість (від 39% за 9 м.2020 р. до 31% за 9 міс. 2021 р.). Зростання рівня тінізації економіки спостерігається у фінансовій та страховій діяльності – із 27 до 30 % відповідно. Далі йде переробна промисловість, де відбулося зменшення рівня тіньової економіки із 33 до 24 %. Незмінним, на рівні 28%, залишилося будівництво; далі – оптова та роздрібна торгівля із зменшенням частки тіньового сектору – із 26 до 19%, та сільське, лісове та рибне господарство – із 30 до 27 % відповідно [1].

Існує три сфери тіньової економіки: неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, в яких відсутнє фіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від податків; фіктивна економіка – хабарництво, приписки, спекулятивні угоди й інші види шахрайства, пов'язані з одержанням і передачею грошей; підпільна економіка – усі заборонені законом види економічної діяльності.

Високий обсяг тіньового сектору в національній економіці негативно впливає на економічний розвиток та стан економічної безпеки окремих галузей економіки та країни в цілому. Тіньова економіка є причиною поглиблення наявних в економіці дисбалансів, залишаючись одним із найбільших викликів економічній безпеці держави, тенденції зміни яких сьогодні та в подальшому визначатимуть сценарії розвитку економіки країни [2].

Доходи, отримані з тіньового бізнесу, слугують джерелом злочинної діяльності, корупції, тероризму. Є висока ймовірність того, що покарання за скоєння правопорушення законів підвищує ціну нелегальності, підводить до вибору ведення діяльності в легальному секторі економіки [3].

До основних причин тіньової економіки належить надмірне податкове навантаження та нерівномірне його розподілення на платників податків, низький рівень податкової дисципліни, надмірне регулювання підприємницької діяльності, взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами, недосконалість існуючого законодавства, корумпованість гілок влади та ін.

Необхідно зазначити, що основними чинниками, які стримують рівень детінізації економіки, є низький рівень захисту прав власності, недостатній рівень захисту інтелектуальної власності, низький рівень захисту прав інвесторів та протидія зловживанням на ринку, недосконалість судової системи країни, високий рівень корупції в країні, створення різних схем вивезення та ввезення контрабанди товарів на території

держави.

Отже, тінізація економіки є загрозою економічній безпеці України, яка негативно впливає на всі сфери життя, обсяги та структуру валового внутрішнього продукту, призводить до втрати податкових надходжень та змушує державу отримувати кредити від міжнародного валютного фонду, що призводить до зростання боргових зобов'язань держави.

1. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL : <https://www.me.gov.ua>.
2. Rybalchenko, L., Ryzhkov, E., & Ohrimenco, S. Modeling economic component of national security. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Vol. 1(1), p. 25-36.
3. Рибальченко Л.В., Косиченко О.О., Рижков Е.В. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку України // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. – 2019. – № 2 (103) . – С. 175-183.

Людмила РИБАЛЬЧЕНКО

доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент

Владислав МАРКЕЛОВ

студент магістратури ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Україна – це наша державна, правова, демократична, вільна й незалежна держава, яка з моменту проголошення її незалежності здобула значний розвиток в усіх сферах підприємницької діяльності, в тому числі економічній сфері. Цим пояснюється, що підприємницька діяльність потребує значної уваги економічній безпеці, яка є основою для зміцнення національної безпеки.

Зокрема, з огляду на вищенаведене, можна конкретизувати потенційні загрози економічній безпеці, які проявляються на тому чи іншому етапі здійснення підприємницької діяльності. В економічній сфері, як і в будь-якій іншій? присутні загрози, які унеможливають ефективно її здійснення.

У процесі виявлення, аналізу та прогнозування потенційних загроз у межах концепції враховуються об'єктивно існуючі зовнішні і внутрішні умови, що впливають на їхню безпеку. До таких слід віднести такі: нестабільну політичну ситуацію в країні, соціально-економічну, криміногенну ситуації та війну, яка почалася і триває, недосконалість чинного законодавства, зниження моральної та виробничої відповідальності громадян.

Зростання рівня злочинності в усьому світі та в нашій країні відображається на всіх сферах діяльності. Зростання видів економічних загроз пов'язано із розвитком економічної інтеграції, глобалізацією світової економіки та іншими факторами, які впливають на економічні процеси. Злочинність в економіці має системний характер. Значні правопорушення в економічній діяльності відбувається в банківській та кредитно-грошовій діяльності, шахрайство у сфері закупівель, злочини у сфері будівництва, добувної промисловості, транспорті, відмиванні доходів, отриманих злочинним шляхом, та ін.

Важливим є впровадження на законодавчому рівні більш сурових санкцій та зростання кримінальної відповідальності за посягання на економічну безпеку як на рівні підприємницької діяльності, так і на державному рівні.

Найбільшу небезпечну загрозу підприємництву становить організована злочинність. Саме нелегальні угруповання надають силовий тиск на комерційну структуру доти, доки вона не погоджується платити регулярну данину.

У сферу нелегалів потрапляють всі сфери бізнесу, що приносять найбільший дохід: експорт нафти і металів, імпорт продовольства та ін. Реальні власники бізнесу глибоко

законспіровані і відомі лише дуже вузькому колу осіб.

Метою забезпечення економічної безпеки підприємства є надійний захист від можливого впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, моніторинг рівня економічної безпеки, який передбачає виконання певних етапів щодо попередження небажаних подій, які можуть призвести до негативних наслідків, проводити аналіз якості підбору персоналу, перевіряти надійність партнерів, прогнозування рівня економічної безпеки підприємства, проведення оцінки загроз, які знижують ефективність і якість функціонування підприємства та знижують рівень управління економічною безпекою [1].

Економічна безпека є основною складовою у забезпеченні національної безпеки та важливим підґрунтям її соціально-економічного розвитку. Економічну безпеку країни розглядають як засіб у забезпеченні стабільного розвитку, надійного захисту економічних інтересів підприємств, усіх галузей промисловості, суб'єктів господарювання, розвиток регіонів та держави [2].

Існує багато питань у різних сферах розвитку держави, серед яких виступає макроекономічна, фінансова, енергетична, продовольча, виробнича, інвестиційна, соціальна, інноваційна, демографічна, а також зовнішньоекономічна. Усе це стримує економічний та соціальний розвиток країни, призводить до нестабільного розвитку та зниження національної економічної безпеки.

Таким чином, підприємства, організації, установи, юридичні особи, філії, структурні підрозділи, територіальні одиниці повинні значно посилити свій захист від будь-яких потенційних загроз, як з боку криміногенного формування, так і з боку рейдерських атак, які знижують рівень економічної безпеки національної економіки. Суб'єкти підприємницької діяльності мають створити належний захист економічній безпеці через посилення охорони, застосування сучасних технічних засобів, інформаційного захисту та застосування інноваційних методів управління підприємством та його ресурсами.

1. Rybalchenko, L., Ryzhkov, E., & Ohrimenco, S. Modeling economic component of national security. *Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*, – 2021. -1(1), 25-36.

2. Rybalchenko L., Ryzhkov E. Ensuring enterprise economic security. *Scientific bulletin of the Dnipropetrovsk State University of internal affairs*. 2019. Special issue №1. - p.268-271.

Вікторія РОМАШЕНКО

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат педагогічних наук

Анастасія СУХАНЬ

курсант Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Маріуполь, Донецька обл., Україна)

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ
КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ**

На сьогодні комп'ютерні злочини – це одна з найрозповсюдженіших груп суспільно небезпечних посягань. Швидко збільшуються показники поширення цих злочинів, а також постійно зростає їхня суспільна небезпечність. Це зумовлене тим, що наука й технологія у сфері комп'ютеризації не стоять на місці і постійно розвиваються, а також постійним і стрімким розширенням сфери застосування комп'ютерної техніки. Слід зауважити, що український законодавець приділяє значну увагу цій проблемі: новий Кримінальний кодекс України вперше передбачив самостійний розділ про ці злочини – розділ XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж»; двічі положення цього розділу змінювалися і доповнювалися, що це свідчить про актуальність цієї проблеми в суспільстві [1].

На науково-теоретичному, методичному та практичному рівнях розробкою даного питання займалися такі науковці, як В. Голубев, А. Долгова, К. Кастельс, Т. Кесарева, Л. Кураков, Р. Лемос, А. Лукацький, які заклали основні поняття, визначили механізм індивідуальної злочинної поведінки та типологію злочинців при вчиненні кіберзлочинів.

Метою даного дослідження є визначення поняття, структури, змісту, шляхів боротьби з кіберзлочинністю, та що потрібно робити правоохоронним органам задля протидії кіберзлочинності.

Термін «кіберзлочинність» часто вживається поряд з терміном «комп'ютерна злочинність», причому нерідко ці поняття використовуються як синоніми.

Кіберзлочин (інформаційний злочин) – незаконні дії спрямовані на розкрадання або руйнування інформації в інформаційних системах і мережах, які виходять з корисливих або хуліганських спонукань. До основних видів кіберзлочинності можна віднести такі: розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, крадіжка номерів кредитних карт і банківських рахунків, злом паролів, порушення авторських прав [3].

Аналізуючи наведені статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо суб'єктів вчинення даного виду злочину за 2014–2017 рр. на території України, можна встановити, що вчинення даного виду злочину притаманне особам, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, проте ж основним суб'єктом вчинення злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є група осіб за попередньою змовою, що пояснюється транснаціональністю кіберзлочинності та полягає у можливості вчиняти злочини одразу на території кількох країн. Можна зазначити, що не зареєстровано вчинення даного виду злочину особами у стані алкогольного сп'яніння, адже це впливатиме на їхню уважність, обачливість, холоднокровність та врівноваженість при вчиненні злочину та неповнолітніми або за їх участю, що пояснюється їх як соціальною, так і розумовою несформованістю та проявляється у легковажності, відсутності цілеспрямованості, життєвого досвіду, небажанням ретельно підготуватися до вчинення злочину [4–5].

Слід зазначити, що для вчинення даного виду злочину притаманна умисна форма вини, окрім злочину, передбаченого ст. 363 ККУ, що передбачає як вчинення в умисній формі, так і через необережність. Необхідно зазначити, що провідні мотиви кіберзлочинців є такі:

- користь, що становить 66 % від усіх вчинених кіберзлочинів;
- політичний мотив (шпигунство, злочини, які посягають на територіальну цілісність та основи національної безпеки України) – 17 %, що у наш час є досить актуальним через складну політичну, економічну та соціальну ситуації в державі;
- дослідницький інтерес, що становить 7 %;
- хуліганські мотиви – 5 %;
- помста – 3 % [6].

Отже, проблема кіберзлочинності на сучасному етапі історичного розвитку набуває глобального виміру та становить загрозу інформаційному суспільству. Розслідування злочинів в інформаційних мережах зазвичай вимагає швидкого аналізу та збереження комп'ютерних даних, які дуже вразливі за своєю природою і можуть бути швидко знищені. У цій ситуації традиційні механізми правової взаємодопомоги і принцип суверенітету, одним із проявів якого є те, що тільки правоохоронні органи держави можуть проводити слідчі дії на її території, вимагають безліч формальних погоджень, роблячи розслідування транснаціональних кіберзлочинів проблематичним. Таким чином, ефективний контроль негативних явищ у кіберпросторі, таких як злочинність, вимагає набагато більш інтенсивного міжнародного співробітництва, ніж існуючі заходи по боротьбі з будь-якими іншими формами транснаціональної злочинності. Саме тому, окрім гармонізації кримінально-правових, норм потрібна гармонізація процесуальних інструментів і вироблення нових механізмів міжнародного співробітництва.

1. Голубев В. А. «Кибертероризм» – миф или реальность? Центр исследования проблем компьютерной преступности: сайт. URL : <http://www.crime-research.org/library/terror3.htm>.

2. Рассолов И. М. Право и Интернет. Теоретические проблемы. Москва : Норма, 2003. 254 с.

3. Криминология : учеб. для вузов ; под общ. ред. А. И. Долговой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2003. 682 с.

4. Біленчук П. Д. Портрет комп'ютерного злочинця: навч. посібник. Київ : НАВСУ, 1997. 48 с.

5. Косенков А. А. Общая характеристика психологии киберпреступника. *Криминологический журнал БГУЭП*. 2012. № 3. С. 87–94.

6. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 447.

Світлана ТЮТЧЕНКО

доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент

Наталія БРАТІШКО

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Кіберпростір – це новий сучасний засіб для створення та розповсюдження різноманітної інформації. Він став новим рушієм розвитку економіки, новою платформою соціального адміністрування, новим способом міжнародного співробітництва та новою сферою державного суверенітету. Проте кіберпростір надає нам не тільки ресурси, можливості, але й містить загрози. Шалений розвиток цифровізації та видів зв'язку збільшують виклики та ризики кібербезпеки, тим самим роблячи спільноту загалом більш вразливою до кіберзагроз [1].

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України в кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека – це захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [2]. Інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційних потреб людей, суспільства та країни, незалежно від існування внутрішніх та зовнішніх загроз. Інформаційна безпека – це статус безпеки систем обробки та зберігання даних, який може забезпечити конфіденційність, доступність та цілісність використання інформації [3].

Стандарт ISO/IEC 27032 надає визначення «кібербезпеки» через категорію безпеки кіберпростору – збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформатизації в кіберпросторі. При цьому кіберпростором є середовище, що виникає внаслідок функціонування на основі єдиних принципів і за загальними правилами інформаційних, телекомунікаційних та інформаційних систем [4].

Забезпечення кібербезпеки в Україні ґрунтується на принципах верховенства права, законності, поваги до прав людини і основоположних свобод та їх захисту в порядку, визначеному законом; забезпечення національних інтересів України; відкритості, доступності, стабільності та захищеності кіберпростору; розвиток мережі Інтернет та відповідальних дій у кіберпросторі; пріоритетності запобіжних заходів; невідворотності покарання за вчинення кіберзлочинів; пріоритетного розвитку та підтримки вітчизняного наукового, науково-технічного та виробничого потенціалу; міжнародного співробітництва з метою зміцнення взаємної довіри у сфері кібербезпеки та розробки спільних підходів у протидії кіберзагрозам; консолідації зусиль у розслідуванні та запобіганні кіберзлочинам; недопущення використання кіберпростору в терористичних, воєнних, інших протиправних цілях [2].

Національна система кібербезпеки – це комплексна система взаємодії між Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національною поліцією України, Службою безпеки України, Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України, розвідувальними органами, Національним банком України, діяльність яких спрямована на забезпечення кібербезпеки та взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативних-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів

криптографічного і технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

Провідним суб'єктом національної системи кібербезпеки є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, на яку припадає близько 80 % навантаження і яка забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо захисту в кіберпросторі державних інформаційних ресурсів та інформації, здійснює кіберзахист об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, здійснює державний контроль у цих сферах, координує діяльність інших суб'єктів забезпечення кіберзахисту [5].

Важливим кроком на шляху до створення сучасної системи кіберзахисту України стало прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загальних вимог із кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури», якою визначено загальні вимоги із кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, встановлено обов'язкові заходи забезпечення захисту від кібератак, запобігання порушенням конфіденційності, цілісності та доступності інформаційних ресурсів [6].

Доцільно також зазначити, що розвиток законодавства у сфері кібербезпеки в Україні безпосередньо пов'язаний з євроінтеграційними прагненнями України та розвитком правового регулювання електронної комерції в межах СОТ. За словами Президента України В. Зеленського, в Україні створюється інститут, де готуватимуть фахівців із кібербезпеки, що є важливим кроком на шляху розвитку галузі.

Отже, правові норми, орієнтовані на забезпечення національної кібербезпеки як пріоритетного напрямку реалізації національної політики України мають публічно-правову природу й становлять міжгалузевий правовий інститут у системі права України, який регулює інформаційні суспільні взаємовідносини в секторах національної інформаційної безпеки, виборчої системи, медицини, оборони, транспорту, фінансово-банківської сфери та забезпечує інформаційний суверенітет держави як суб'єкта міжнародного права загалом. Україні необхідно розробляти та впроваджувати нормативно-правові акти щодо кібербезпеки, узгодити законодавство з міжнародно-правовими актами, що виведе державу на новий рівень та вплине на рівень внутрішньої національної безпеки.

1. Правове забезпечення кіберзахисту в Україні. URL: <https://coordinata.com.ua/pravove-zabezpecenna-kiberzahistu-v-ukraini>.

2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України 05.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172163.html.

3. Тютченко С. М., Кліменко А. Правове регулювання інформаційної безпеки. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, IT та Інтернет права: матеріали П'ятої міжнародної науково – практичної конференції (м. Львів, 28 травня 2021 р.)*. Львів. 2021. 224 с.

4. ISO/IEC 27032:2012 Information technology – Security techniques – Guidelines for cybersecurity. URL : <https://www.iso.org/standard/44375.html>.

5. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 258.

6. Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури : постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2019 № 518. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text>.

Надія ФІСУНЕНКО

доцент кафедри аналітичної
економіки та менеджменту
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Однією з провідних перешкод на шляху розвитку цифрової економіки є дефіцит довіри до сучасних технологій серед працівників підприємств через їх низьку кваліфікацію та острахом перед новими вимогами сучасності.

Таким чином, можна стверджувати, що найефективнішим засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства в епоху цифровізації економіки є мотивація працівників до прийняття інформаційних. Звичайно, на конкурентоспроможність компанії в усі часи сильний вплив матиме конкурентоспроможність продукції, наявність ефективної маркетингової стратегії, а також якість товарів і послуг компанії.

Але в умовах діджиталізації економіки потрібно постійно впроваджувати зміни для підтримки конкурентоспроможності, покращення обслуговування клієнтів, належного технологічного та якісного рівня продукції, якщо компанія планує успішно розвиватися. У той же час важливо швидко й адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища, адаптуватися до умов, в яких вони існують, при цьому вони самі також продукують зміни у зовнішньому середовищі, розробляючи та запускаючи нові продукти та технології, які стають домінуючими та розповсюдженими.

Як наголошують сучасні науковці, основним рушієм прогресу та конкурентоспроможності є знання, у тому числі формалізовані та неявні знання, якими володіють керівництво та персонал, але не завжди вони навіть усвідомлюються.

Сьогодні діджиталізація в Україні тільки розвивається, на жаль, набагато повільнішими темпами ніж в розвинутих країнах. Автор С. Король у своїх дослідженнях наголошує, «...що формування цифрової економіки в Україні має стати рушійною силою для збільшення ВВП і покращення рівня життя населення. Використовуючи цифрові технології кожний сектор економіки може розвиватися швидше, якісніше й ефективніше. Це обумовлює широкий інтерес науковців до концепції цифрової економіки та діджиталізації» [2, с. 68].

Зростання економічних показників та інноваційний потенціал країн залежить від розвитку цифрових технологій. Темпи діджиталізації продовжують зростати. Згідно з індексом цифрової економіки та суспільства, рівень діджиталізації країн ЄС у 2019 році зріс до 52,45 % порівняно з 44,35 % (згідно з даними 2016 р.) та 39,05% (у 2014 році).

Термін «цифрова економіка» з'явився на початку 1995 року і швидко набув поширення, витісняючи такі економічні поняття, як «нова економіка», «веб-економіка», «інтернет-економіка».

Спочатку під діджиталізацією розуміли виключно перенесення аналогових даних у цифровий формат, але зараз сутність поняття використовується в більш широкому значенні, в тому числі як «цифрова революція» в економіці, суспільстві та приватному житті.

Отже, в своїх роботах О. Абакуменко стверджує, що «процес переведення певного інформаційного поля з аналогового у цифровий формат для більш легкого подальшого використання на сучасних електронних девайсах» [1, с. 69].

Л. Лігоненко стверджує, що це «процес перенесення інформації у цифрову форму, тобто перетворення паперових книжок у електронні, фотографії у зображення на екрані тощо» [4, с. 21].

С. Король в свої працях визначає, що діджиталізація «передбачає створення системи збору, зберігання і аналізу даних, оптимізацію пошуку інформації з використанням Інтернету, обробку великих масивів даних, застосування штучного інтелекту, Інтернет речей у виробництві та інші складові» [2, с. 69].

Отже, не можна не погодитися з дослідженнями сучасних вчених, які визначають сутність поняття «діджиталізація» як процес використання, застосування, передачі та

перереформатування інформації в цифровий формат; система збору, аналізу даних з використанням штучного інтелекту; трансформація проникнення цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів.

Але враховуючи напрям нашого дослідження можна наголосити на тому, що «діджиталізації підприємницької діяльності – перетворення діяльності з використанням цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів, з метою підвищення (економічного зростання) продуктивності підприємства та покращення якості продукції».

На сьогодні щоб бути конкурентоспроможним у сучасних умовах, потрібно впроваджувати нові підходи до підприємництва та приділяти увагу розробки нових продуктів з застосуванням цифрових каналів підприємства, тобто процес діджиталізації починається від створення та управління репутацією компанії в Інтернет-просторах до залучення та утримання клієнтів.

Цифровізація підприємництва – інноваційний творчий процес, тому конкретних інструкцій з його реалізації не існує. Власники будь-якого бізнесу, які вирішили запровадити цифрові зміни в власній діяльності, зобов'язані пройти певний шлях.

Під час діджиталізації власної діяльності, компанія повинна поставити низку завдань (а можливо і цілей), а саме: створення конкурентних переваг; оптимізація інформаційних потоків і комунікаційних ланцюгів; модернізація інформаційно-комунікаційних технологій та засобів їх реалізації; інформаційне забезпечення діяльності підрозділів на основі сучасних цифрових технологій та інтелектуальних систем; формування та розвиток спеціалізованої внутрішньої структури надання інформаційно-комунікаційних послуг; удосконалення інформаційної політики; розвиток існуючої техніко-технологічної бази діджиталізації; підвищення якості та конкурентоспроможності продукції та послуг.

На сьогодні дедалі більше підприємців усвідомлюють необхідність змін у своєму бізнесі. Так як відкритість підприємства виводить його на новий рівень відкритості, тобто залучення нових інвестицій. Діджиталізація стає одним із найважливіших напрямів, що сприяють впровадженню нових технологічних проривів у світовій економіці при значному скороченні витрат та оптимізації виробничих процесів для збереження довкілля, економії людських, фінансових та часових ресурсів, а також підвищення рівня життя в цілому.

Зауважимо, що цифрова економіка та інформаційні новинки є основою створення сучасної системи управління, яка призводить до трансформації підприємства, для того щоб створити нові умови, які сформулюють цінні переваги для дієвих та швидких змін при мінімальних витратах.

У своїх наукових дослідженнях Л. Лазебник вважає, що «електронні комунікації об'єднують широкий спектр технологій зв'язку, включаючи електронну пошту, факс, електронний обмін даними EDI і електронні платежі EFT, Інтернет, інтранет (корпоративний Інтернет), екстранет (електронний обмін інформацією із зовнішнім світом) та ін» [3, с.72]. Також науковець наголошує на тому, що «серед глобальних тенденцій їхнього розвитку варто відзначити: переведення ділової інформації у цифрову форму; спільне використання ділової інформації, комп'ютеризацію діловодства в Інтернет; зняття фізичних обмежень у зв'язку з використанням електронних мереж; побудову усєї виробничої інфраструктури на застосуванні комп'ютерів як інформаційних пристроїв; витіснення готівкового методу оплати за товари і послуги, передачу інформації про номери електронної пластикової карти через телефонні мережі або електронною поштою; відкриття і розширення можливостей для посередництва нового типу: електронна комунікація починає виконувати аналітичні функції, забезпечуючи покупців інформацією про характер ринків і торгів, зміну попиту і пропозиції, появу унікальних або рідкісних товарів [3, с.72].

Отже, враховуючи дослідження, можна зауважити, що діджиталізація підтримує розширення інформаційного простору, виробляючи нові інформаційні продукти, сприяє зниженню витрат. Це суттєво прискорює і спрощує пошук інформації, обмін нею і підтримує посилення співпраці між компаніями, що впливає на методи операційної діяльності суб'єктів господарювання, пошук людьми сприятливих умов для життєдіяльності, а також на якість взаємодії між населенням країни і її урядом. Зміни в господарських процесах, переорієнтація виробництва зі створення матеріальних благ на надання послуг, глобалізація економіки відзначаються науковцями як найбільш фундаментальні ознаки розвитку нового типу суспільства в епоху становлення процесів інформатизації та діджиталізації [5].

1. Абакуменко О. Деркач А., Корнєєва М. Діджиталізація банківського сектору України. *Фінансові дослідження*. № 1 (1) 2016. С.69-75.
2. Король С. Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economics*. Вип. №18. 2019. С. 67-73.
3. Лазебник Л. Діджиталізація економічних відносин як фактор удосконалення бізнес-процесів підприємства. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. Вип. №2. 2018. С. 69-74.
4. Лігоненко Л., А. Хріпко, А. Доманський. Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес організаціях. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Економічні науки*. Вип. № 22 (62).2 т. 2018. С. 21-24
5. Березняк Н. В. Формування інформаційної інфраструктури у складі національної інноваційної системи України. *Науково-технічна інформація*. 2016. № 2. С. 10-15.

Дмитро ШИЯН,

Ольга ШИЯН

доценти кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету
«Запорізька політехніка»
(м. Запоріжжя, Україна),
кандидати юридичних наук, доценти

НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У ст. 210 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачено кримінальну відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням.

Суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 210 КК, – це кримінальне правопорушення проти системи бюджетного регулювання, одним із додаткових об'єктів якого (поряд із конституційними правами громадян і порядком здійснення службовими особами службових повноважень) виступає система оподаткування [1, с. 97].

Але, порушуючи бюджетну систему України, зокрема, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 210 КК, заподіює шкоду або створює загрозу її заподіяння і господарській діяльності, що становить родовий об'єкт цього суспільно небезпечного діяння.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [2]. Господарська діяльність, у свою чергу, є частиною економіки.

Взагалі, безпека – це такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторитетів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними стосовно цієї складної системи відповідно до наявних на даному етапі потреб, знань та уявлень [3, с. 98].

Крім того, згідно із Законом від 7 жовтня 1997 р. № 552/97-ВР КК 1960 р. було доповнено ст. 80-3, якою встановлювалася кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України. Вона є попередником чинної ст. 210 КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. Законодавець, розмістивши ст. 80-3 у Главі I «Злочини проти держави» КК 1960 р., визнав, що об'єктом цього злочину є державна безпека в економічній сфері у частині охорони бюджетної системи. Цей об'єкт насамперед і головним чином прагнув поставити під охорону законодавець, доповнюючи КК 1960 р. цією кримінально-правовою нормою. А тому це необхідно враховувати при визначенні додаткових об'єктів досліджуваного кримінального правопорушення, хоча у чинному КК законодавець і розмістив ст. 210 у Розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності». Отже, додатковим обов'язковим (необхідним) об'єктом

розглядуваного кримінального правопорушення, крім іншого, також є сфера економічної безпеки як складова частина національної безпеки України.

Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Згідно з п.9 ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4].

Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері є, зокрема: забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери. Кримінальне правопорушення, передбачене ст.210 КК, порушуючи збалансованість бюджетної системи, порушує економічні відносини у державі у бюджетній сфері, створюючи небезпеку економічним інтересам України.

Економічна безпека – стан економіки, за якого забезпечується досить високе і стійке економічне зростання; ефективно задоволення економічних потреб; контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях. Економічна безпека визначає стан, або рівень національної безпеки держави.

Відповідно до Бюджетного кодексу України та Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. № 538-р), основним принципом бюджетної політики є цільовий характер бюджетних коштів. Він полягає в тому, що бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями, а також у встановленні безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання.

Використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету здійснюється на стадії виконання бюджету з метою позитивного впливу на рівень соціально-економічного розвитку країни та добробуту громадян. Бюджетна політика України є головним інструментом державного впливу та регулювання стану й розвитку економіки. При здійсненні такого регулювання постають певні стратегічні проблеми, що потребують вирішення. Однією з таких важливих проблем є нецільове використання бюджетних коштів. Недостатньо вирішеними в методичному та практичному аспектах залишаються питання аналізу макроекономічних наслідків нецільового використання бюджетних коштів та оцінювання їхньої ефективності [5, с. 35]. Існуючі проблеми фінансової системи й бюджету, зокрема, є наслідком неефективного управління системою органами державної влади (в особі їх керівників) на всіх рівнях влади. Корупція, некомпетентність, безвідповідальність можновладців – ось основні причини бюджетних правопорушень та гальмування економічного зростання [6, с. 28].

Для правильного вирішення на практиці питання нецільового використання бюджетних коштів треба розкрити поняття цільового та нецільового використання бюджетних коштів в економічному аспекті [7, с. 46].

Цільове використання бюджетних коштів – це своєрідний інструмент, що використовується для забезпечення виконання рішення (Закону про Державний бюджет України на відповідний рік чи рішення про місцевий бюджет) щодо спрямування на задоволення конкретних суспільних потреб певної частини суспільних ресурсів, які мобілізуються державою чи територіальною громадою через бюджети.

Поняття нецільового використання бюджетних коштів об'єднує багато різних порушень, що суттєво різняться за своєю суспільною небезпекою. Нецільове використання бюджетних коштів може призводити або не призводити до втрати бюджетних ресурсів, супроводжуватися або не супроводжуватися отриманням суспільством адекватних вигод.

На нашу думку, доцільно погодитись із О. О. Непочатенком, який стверджує, що рівень соціально-економічного розвитку країни більшою мірою залежить не стільки від наявних економічних ресурсів, скільки від ефективної системи управління ними. Якість управління державними видатками характеризується ступенем виконання функцій і демонструє суспільству, наскільки дієвою та результативною є бюджетна політика, як використовуються кошти платників податків [8, с. 46].

Економічні чинники виникають і прогресують головним чином в умовах, коли

недостатньо реалізуються або ігноруються національні інтереси й пріоритети держави в найважливіших структурах макроекономіки.

Серед широкого спектра факторів економічного характеру, що суттєво вплинули на рівень, динаміку та структуру кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, можемо виділити такі: відсутність економії бюджетних коштів та використання їх виключно за цільовим призначенням з боку розпорядників і несумлінних одержувачів бюджетних коштів. Така поведінка зазвичай обумовлена прагненням незаконно отримати бюджетну підтримку та використати її на власний розсуд; відсутність економічно обгрунтованого та законодавчо регламентованого механізму надання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів. Це сприяє зловживанням з бюджетними коштами, їх неефективному чи нецільовому використанню; існування «тіньового» сектора економіки, який охоплює майже всі сфери життєдіяльності країни та забезпечує своє функціонування переважно через створення фіктивних фірм, використання підставних осіб, проведення безтоварних операцій; зростання загальної суми заборгованості з виплати заробітної плати; падіння валового внутрішнього продукту; зниження рівня матеріального забезпечення населення (невідповідність рівня матеріального забезпечення службовців та їх життєвих потреб, що породжує корисливу мотивацію державних службовців під час розподілу та використання бюджетних коштів); зростання рівня безробіття.

Серед широкого загалу економічних чинників найважливішими, такими, що потребують негайного реагування з боку державних інституцій, є такі: існування «тіньового» сектора економіки, що охоплює майже всі сфери життєдіяльності країни та забезпечує своє функціонування переважно через створення фіктивних фірм, використання підставних осіб, проведення безтоварних операцій; падіння вітчизняного виробництва, криза робочих місць, дефіцит бюджету, наявність можливостей для юридичних та фізичних осіб ухилятися від сплати податків, що створює значні труднощі у виконанні дохідної частини, повноту стягнення податкової заборгованості.

Слід зазначити й на такому факторі економічного характеру, як відсутність економії бюджетних коштів та використання їх виключно за цільовим призначенням з боку несумлінних отримувачів бюджетних коштів. Така поведінка, як правило, зумовлюється прагненням незаконно отримати фінансову допомогу та використати її на власний розсуд [9, с. 43–44].

Таким чином, додатковим обов'язковим (необхідним) об'єктом нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, крім іншого, також є економічна безпека як стан економіки, при якому забезпечується досить високе і стійке економічне зростання; ефективне задоволення економічних потреб; контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях, та як складова частина національної безпеки України.

Одним із значних видів факторів, що визначають соціальну обумовленість криміналізації нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, є економічні чинники, які, у тому числі, певним чином пояснюють існування кримінальної відповідальності за такі порушення бюджетного законодавства, криміналізацію такого суспільно небезпечного діяння та його суспільну небезпеку. Вони одночасно виступають детермінантами (причинами та умовами) такого виду злочинності, що підлягають усуненню або принаймні зменшенню їх впливу з метою запобігання їй.

До економічних чинників, що визначають соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, належать: відсутність економії бюджетних коштів та використання їх виключно за цільовим призначенням з боку розпорядників і несумлінних одержувачів бюджетних коштів; відсутність економічно обгрунтованого та законодавчо регламентованого механізму надання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів; існування «тіньового» сектора економіки, який охоплює майже всі сфери життєдіяльності країни та забезпечує своє функціонування переважно через створення фіктивних фірм, використання підставних осіб, проведення безтоварних операцій; зростання загальної суми заборгованості з виплати заробітної плати; падіння валового внутрішнього продукту; зниження рівня матеріального забезпечення населення; зростання рівня безробіття.

1. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. 528 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
3. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*; редкол.: П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 5. С. 90–98.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06..2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Крещенко І. Л. Проблеми використання бюджетних коштів. *Науково-технічна інформація*. 2009. № 4 (42). С. 35–41.
6. Радіонов Ю. Д. Проблеми бюджету та їх вплив на регулювання економічного росту. *Проблеми бюджету та їх вплив на регулювання економічного росту*. 2013. № 10 (жовтень). С. 23–28.
7. Перепічка П. Нецільове використання бюджетних коштів : економічний зміст, проблемні питання та шляхи їх розв'язання. *Фінансовий контроль*. 2010. № 5 (58). С. 45–47.
8. Стан та перспективи розвитку фінансової системи України; під ред. д.е.н., проф. О. О. Непочатенко. Умань : Видавець «Сочинський», 2012. 324 с.
9. Руфанова В. М., Титаренко О. О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.

Ганна ШПОРТЬКО

доцент кафедри менеджменту
Інституту промислових та бізнес
технологій Українського державного
університету науки і технологій
(м. Дніпро, Україна),
кандидат технічних наук, доцент

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

Вирішення проблем забезпечення економічної безпеки у сучасних реаліях діджиталізації соціально-економічних процесів є важливим та актуальним завданням. Діджиталізація виступає якісно новою парадигмою розвитку соціально-економічних процесів та сприяє формуванню інноваційних критеріїв аналізу економічної безпеки бізнес-середовища. Цифрова економіка формує новий уклад, який визначається переходом традиційних бізнес-процесів у цифрове русло. Нестационарна зовнішня та внутрішня кон'юнктура, цифрова трансформація практично всіх сфер життєдіяльності неминує породжує нові загрози та виклики, що потребує оперативного реагування та вдосконалення способів мінімізації ризиків.

Накопичений досвід дозволяє констатувати, що економічна безпека є ключовою характеристикою для стабільного функціонування та досягнення необхідних показників розвитку як окремих суб'єктів господарювання, так і суспільства в цілому. Безпека економічних процесів характеризується безліччю політичних, правових та економічних механізмів та інструментів, що сприяють захисту економічних інтересів. У широкому значенні можна розглядати економічну безпеку як здатність інституційно-організаційної системи до захисту інтересів суб'єктів економіки на основі міжнародних та національних правових норм при повазі та дотриманні національних традицій та цінностей господарювання.

При розгляді проблеми кризь призму макрорівневих індикаторів економічна безпека країни складається, зокрема, зі стабільного розвитку бізнес-середовища. Висловлюючись інакше, економічна безпека суспільства нерозривно пов'язані з поточними умовами управління та ведення бізнесу. Крім цього, економічна безпека суспільства формується під впливом публічного фінансового контролю та тіньових процесів в економіці. Організаційна структура громадських інститутів, зі свого боку, створює умови для економічного зростання та зниження загроз суб'єктам господарювання.

Одним із ключових завдань забезпечення економічної безпеки, яка актуалізувалася в

умовах нестаціонарних процесів сучасного світу, виступає завдання прогнозування загроз та викликів. Ключовим глобальним викликом суспільству є цифрова трансформація (діджиталізація) в усіх сферах життєдіяльності. Діджиталізація техносфери відіграє значну роль науковому, соціальному та економічному світопорядку, що чітко видно з прикладу США, Китай, Японія – провідних світових цифрових держав сучасності, оскільки значна частка доходу їх національних економік багато в чому забезпечується з допомогою цифрових технологій.

Грамотний інформаційний менеджмент як базовий ресурс цифрової трансформації економічних процесів виступає невід'ємним атрибутом практично в усіх видах господарської діяльності, а монополія на певні дані, як правило, є вагомим конкурентним перевагою. Ведення бізнесу у глобальному цифровому просторі, з одного боку, надає додаткові можливості та важелі в управлінні, диверсифікує діяльність організації, а з іншого – неминуче призводить до нових викликів та загроз подальшого розвитку. Глибинні трансформації, спричинені загальною діджиталізацією, розкрили нові потенційні проблеми у забезпеченні економічної безпеки суб'єктів різної ієрархії.

Ефективне управління ризиками у реаліях цифрової трансформації відіграє важливу роль у формуванні соціально-економічних переваг цифрової економіки. Взаємодія органів влади, бізнес-структур та громадських організацій у вирішенні питань цифрової безпеки є базисом для зміцнення основ спільної діяльності.

Важливо вивчити досвід реакції на вплив цифрових технологій на економічну безпеку найбільш розвинених у технологічному плані держав, розглянути як найкращі практики, і помилки запущених ними програм та ініціатив, які пов'язані з діджиталізацією. Це допоможе уникнути аналогічних помилок під час укладання програм трансформації вітчизняної економіки.

Традиційно лідером у галузі діджиталізації виступають Сполучені Штати Америки, де постійно на всіх рівнях державної влади спільно з науковою спільнотою та приватним бізнесом запроваджуються різноманітні програми розвитку та підтримки цифрових перетворень в економіці. У США діють спеціалізовані програми, націлені на підтримку цифрових технологій та аналіз їх впливу на народне господарство. Першою такою держпрограмою був розроблений у 2015 році «Порядок денний цифрової економіки» (Digital Economy Agenda), метою якого виступала допомога підприємствам та споживачам усвідомити потенціал цифрової індустрії для прискорення зростання економіки та розширення спектру можливостей [1].

У країнах ЄС функціонує понад 30 спеціалізованих державних регіональних та національних стратегій і програм, націлених на зростання цифрової трансформації галузей промисловості та економіки [2]. Ключовими принципами політики країн ЄС у галузі цифрової трансформації виступають розробка уніфікованих стандартів та правил у сфері інфокомунікаційних технологій, всебічна підтримка наукових досліджень та розробок у галузі діджиталізації, орієнтація на інтереси споживчого ринку.

В азійських країнах є три найбільш масштабні економіки, які багато в чому диктують сучасні тренди у цифровій трансформації світової спільноти та бізнесу. Економіка Китаю на сьогодні виступає одним із лідерів у галузі діджиталізації та входить до трійки лідерів у даній галузі. Продуктивний розвиток у цифровій промисловості можна пояснити досить високою конкуренцією та емним внутрішнім ринком цифрових технологій. Крім того, цифровий сектор Китаю отримує всебічну державну підтримку [3].

Ще одним лідером у галузі діджиталізації виступає Південна Корея. У стратегії розвитку держави до 2022 р. позначено завдання формування нового типу економіки, побудованого на глобальних цифрових платформах та цифрових технологіях. Південна Корея інвестує в наукові дослідження та розробки цифрових технологій та підтримує приватний бізнес в основному за рахунок державних субсидій [4].

У Японії ключовим документом, що регламентує довгостроковий розвиток держави в галузі цифрових технологій, є Стратегія «Суспільство 5.0» (Super Smart Society 5.0), схвалена Урядом Японії ще в 2016 році.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновок у тому, що для провідних економік світу цифрова трансформація має значення. Можна виділити принципово дві різні моделі участі держави у цифровій трансформації бізнесу: ринкова (саморегулювання) та адміністративно-управлінська. У першій моделі роль держави зводиться до створення належних умов для діджиталізації економічних процесів (наприклад, США та країни ЄС). Друга модель базується на поступовому розвитку інфраструктури цифрової економіки під

керівництвом державних інститутів влади з подальшим введенням у цифровий сектор відповідних суб'єктів економічної діяльності (наприклад, Китай). Багато в чому діджиталізації зарубіжних економік сприяють спеціальні програми та концепції, спрямовані на стимулювання розвитку підприємств малого та середнього бізнесу. Стратегії більшості країн у розвитку цифрової економіки є симбіозом двох названих моделей регулювання.

Згідно з проведеною роботою [5] аналізу позицій України в глобальних індексах цифрової економіки сформувані висновки, які містяться в наступних положеннях:

– проведений аналіз рейтингових індексів діджиталізації та представництво України в них дозволяє стверджувати, що найбільш популярними та значущими індексами в яких представлена наша держава, є Глобальний інноваційний індекс (GII), індекс прийняття цифровізації (DAI) та індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (IDI);

– загальна діджиталізація економічних та соціальних відносин у межах країни відбувається дещо швидшими темпами, ніж у середньому по світу, проте позиції України у рейтингу країн найближчих географічних сусідів за трьома досліджуваними індексами різняться. Так згідно Глобального інноваційного індексу позиції нашої держави станом на 2020 рік (3-я сходинка) виглядає дуже пристойно, особливо з урахуванням того, що перші два місця займають країни члени ЄС. Зазначено, що аналіз індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (IDI) проводився станом на 2017 рік, а індексу прийняття цифровізації (DAI) станом на 2016 рік (в яких Україна найгірша серед країн географічних сусідів) в умовах стрімких цифрових перетворень можна вважати частково застарілими, особливо станом на 2020 рік;

– невідомі позиції в межах окремих індексів доводять необхідність пошуку комплексних рішень щодо реалізації базових складових цифрової трансформації в алгоритми роботи уряду, діяльність бізнесу та життєдіяльність суспільства;

– останніми роками (2019-2020) зроблено багато позитивних кроків з боку держави в напрямку розвитку процесів діджиталізації. Створення Міністерства цифрової трансформації прискорює реалізацію цифрових перетворень в Україні та покращення найближчими роками позиції нашої держави в наведених рейтингах, що виступатиме одним із індикаторів проведення цифрових реформ та ефективності роботи уряду в окресленому напрямку.

Участь держави вкрай важлива для визначення спільної політики у сфері цифрової трансформації та економічної безпеки. Діджиталізація як якісно нова парадигма розвитку економіки диктує необхідність створення відповідних критеріїв оцінки безпеки бізнес-середовища на всіх рівнях. Вона спричиняє нові виклики та загрози, пов'язані з цифровою трансформацією. Тому в умовах переходу до цифрової економіки виявляється гостра потреба у вдосконаленні існуючого інструментарію забезпечення економічної безпеки.

1. Commerce Department Digital Economy Agenda. URL : https://www.nist.gov/system/files/documents/director/vcat/Davidson_VCAT-2-2016_post.pdf.

2. EU DigitalSingleMarket. URL : <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-single-market/>.

3. Madein China 2025. Themaking of a high-tech super power and consequences for industrial countries. URL : <https://merics.org/en/report/made-china-2025>.

4. Evolution of Science, Technology and Innovation Policies for Sustainable Development: The Experiences of China, Japan, the Republic of Korea and Singapore. United Nations, Economic and Social Commission for Asiaandthe Pacific (ESCAP). – 2018.

5. Руденко М. В. Аналіз позицій України в глобальних індексах цифрової економіки. *Економіка та держава*. 2021. №2. URL : <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4853&i=1>.

Тетяна БОРИСЕНКО

викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сьогодні світ перебуває на новому етапі свого розвитку – інформаційному. Недарма сучасну епоху називають «ерою інформації» або «інформаційним суспільством», що характеризується домінуючою роллю інформації та знань, створенням глобального інформаційного простору, в якому завдяки високорозвинутому інформаційно-комунікативним мережам і технологіям забезпечуватиметься стале економічне та соціальне зростання, вільний доступ до світових інформаційних ресурсів. За цих умов надзвичайної актуальності набуває проблема впровадження дієвої системи державного управління в процесі переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства [1, с. 2].

У сучасному світі інформаційна безпека в умовах глобального інформаційного суспільства відіграє провідну роль. Суцільна інформатизація всіх сфер життя суспільства, зокрема сфери забезпечення безпеки особи, суспільства, економіки і фінансів, державної інфраструктури ставить питання про комплексний підхід до проблеми інформаційної безпеки.

Україна як і абсолютна більшість країн світу все більше включається в процес глобалізації. Забезпечення міжнародної безпеки стає однією з глобальних загальнолюдських проблем. З огляду на зростаючу взаємозалежність світу в ядерну епоху, розуміння безпеки як винятково військово-стратегічної проблеми відходить у минуле. Зростає значення інформаційної, політичної та економічної безпеки як складових елементів національної безпеки, які безпосередньо пов'язані з глобалізацією [2, с. 22].

Процеси глобалізації торкаються дедалі нових сфер діяльності. Інформаційна сфера стає не тільки найважливішою сферою міжнародної співпраці, а й об'єктом суперництва. Проблеми у сфері інформаційних відносин, формування інформаційних ресурсів і користування ними загострюються внаслідок політичного й економічного протиставлення держав [1, с. 2].

Входження будь-якої країни в процес глобалізації неминуче супроводжується як позитивними надбаннями, відкриттям нових можливостей, так і загрозами національній безпеці. Це, насамперед, втрата національної ідентичності та культури малочисельних народів, порушення авторських прав на інтелектуальну та промислову власність, прояви міжнародної злочинності та тероризму, зростання корупції, збільшення масштабів нелегальної міграції, торгівлі людьми, протиправного обігу зброї та наркотичних речовин, злочини в інформаційних мережах [2, с. 22].

Визнання проблем інформаційної безпеки на міжнародному рівні обумовлюється такими чинниками глобалізації:

1) більшості розвинутих країн проводиться дослідження і розроблення нової інформаційної зброї, що дозволяє здійснювати безпосередній контроль над інформаційними ресурсами потенційного супротивника, а в необхідних випадках впливати на них;

2) кардинально змінилася оцінка доктрини інформаційної безпеки в цілому і позиції більшості країн світу, які усвідомили потенціал інформаційної загрози і необхідність створення відповідного міжнародного механізму для контролю інформаційного протиставлення [3, с. 39].

У сучасній науковій літературі глобальна безпека характеризується як захищеність системи взаємовідносин усієї світової спільноти від загроз дестабілізації ситуації, криз, збройних конфліктів і війн. Міжнародна безпека заснована на дотриманні всіма країнами загальноєвропейських норм і принципів міжнародного права, що не допускають вирішення суперечливих та конфліктних питань за допомогою сили або загрози застосування сили [2, с. 23].

Слід визнати, що національна безпека конкретної держави та реалізація нею національних інтересів у сучасних умовах значною мірою залежать від міри захищеності та реалізації національних інтересів держав-сусідів, отримання колективних гарантій безпеки,

членства у військово-політичних та економічних блоках, тобто від глобальної та міжнародної безпеки.

На сучасному етапі світового розвитку інформація є фактором, що здатний призвести до широкомасштабних аварій, воєнних конфліктів, дезорганізації державного управління. Одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними [4, с. 14].

З позицій системного аналізу інформаційної безпеки України можна виділити чотири групи інформаційно-технологічних небезпек. До першої групи відносять появу інформаційної зброї, здатної впливати на психіку людей та інформаційно-технологічну інфраструктуру держави. Діяльність окремих людей стає керованою під впливом фармакологічних та психотропних засобів, комп'ютерних банків даних та інформації.

Друга група небезпек пов'язана з використанням досягнень сучасних інформаційних технологій – махінації з банківськими операціями, комп'ютерне хуліганство, незаконне копіювання технологічних рішень.

Третя група загроз проявляється у тотальному контролі за життям, настроями, планами громадян, роботою державних установ, за населенням країни у цілому з використанням комп'ютерних систем.

Четверта група небезпек полягає у використанні інформаційних технологій у політичній боротьбі. З цим пов'язане політичне заангажування ЗМІ, чорний PR під час проведення виборчих кампаній, зосередженість інформаційних видань в руках кількох власників, відсутність незалежних ЗМІ [5, с. 93-94].

Все це свідчить про початок ери воєн «сьомого покоління» – інформаційних воєн. Це війни з використанням маніпуляцій індивідуальною та масовою свідомістю, нейролінгвістичним програмуванням, діяльність проти системи управління суперника, кібернетична, економічна боротьба, боротьба з використанням хакерів, власне військова боротьба з використанням високоточної керованої зброї, переваг свого геополітичного та геоекономічного становища, здобутків операції проти волі нації та національних культур («політика подвійних стандартів», маніпулятивна пропаганда, «переписування історії», метод «ставлення опонента в становище сторони, що виправдовується») тощо, «PR»-заходів. Інформаційна війна – це є найвищий ступінь інформаційного протистояння, спрямований на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, а також національних, територіальних та інших конфліктів між державами, народами, націями, соціальними групами шляхом широкомасштабної реалізації засобів і методів інформаційного насильства (інформаційної зброї) [6, с. 99].

Інформаційні війни сучасності є ознакою високого розвитку суспільств й належать до несилкових способів розв'язання конфліктів. У міжнародній політиці фактично виникло нове явище – можливість досягнення політичних цілей, зміни легітимних урядів та політичного, економічного, духовного підкорення народів і країн без застосування військової сили. Інформаційна війна – це дії з метою досягнення інформаційної переваги шляхом застосування заходів для експлуатації, підриву, знищення, дестабілізації і руйнування інформаційного потенціалу противника і його функцій [7, с. 266].

Ще одним новим явищем у світовому інформаційному просторі поряд із політичним тероризмом став інформаційний тероризм, або кібертероризм, що включає цілеспрямовані дії окремих суб'єктів або їхніх груп із дезорганізації роботи автоматизованих інформаційних систем і мереж зв'язку [8, с. 62].

Метою “інформаційних терористів” є порушення суспільної безпеки, залякування населення або здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади, а також деструкція інформаційних систем, які створюють сприятливі умови для вчинення нових актів тероризму.

У підсумку варто зазначити, що глобалізаційні процеси у світі є історично обумовленим та закономірним наслідком розвитку світової спільноти. Однак із процесами глобалізації пов'язана низка загроз національній безпеці та інформаційній безпеці, в тому числі України. Так, загрозами інформаційній безпеці міжнародного значення є інформаційний тероризм, комп'ютерна злочинність, інформаційні війни, використання інформаційної зброї, маніпулювання громадською думкою тощо. Для нейтралізації та запобігання загрозам інформаційній безпеці України слід на державному рівні послідовно розробляти та вдосконалювати нормативно-правову базу, підвищувати науковий потенціал

у галузі інформатизації, телекомунікації та зв'язку, вдосконалювати систему захисту вітчизняної інформаційної інфраструктури. Необхідно також удосконалювати форми і способи активної протидії інформаційно-психологічним операціям, спрямованим на послаблення обороноздатності країни, моделей превентивного інформаційного впливу, захисту інформаційного суверенітету [2, с. 27].

Захищаючи свої інформаційні інтереси, кожна держава має дбати про свою інформаційну безпеку. Цього ж вимагає і зміцнення української державності. Збалансована державна інформаційна політика України формується як складова частина її соціально-економічної політики, виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці країни. Із правової точки зору вона ґрунтується на засадах правової демократичної держави і впроваджується шляхом розробки та реалізації відповідних національних доктрин, стратегій, концепцій та програм згідно з чинним законодавством. В Україні назріла об'єктивна потреба у державно-правовому регулюванні науково-технологічної та інформаційної діяльності, що відповідала б реаліям сучасного світу та рівню розвитку інформаційних технологій, нормам міжнародного права, але водночас ефективно захищала б власні українські національні інтереси. [9, с.68]

1. Крюков О. І. Інформаційна безпека держави в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2007. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_12/
2. Косілова О. І. Інформаційна безпека України в умовах глобалізації. *Правова інформатика*. 2010. № 3. С. 22-28.
3. Борисова Л. В., В. В. Тулупов Інформаційна безпека як визначальний компонент національної безпеки України ресурс. *Право і Безпека*. 2013. № 1. С. 39-42.
4. Марущак А. І. Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності : навч. посібник. Київ : Видавничий дім "Скіф", 2008. 344 с.
5. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України: методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку : навч. посібник ; за заг. ред. П. В. Мельника. Ірпінь, 2000. 304 с
6. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є. Інформаційна безпека України в умовах Євроінтеграції: навч. посібник. Київ : КНТ, 2006. 279 с.
7. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи : навч. посібник. Київ : Кондор, 2008. 384 с.
8. Юдін О., Богущ В. Інформаційна безпека держави : навч. посібник. Харків : Консум, 2005. 574 с.
9. Боднар І.Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. С. 68-75. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mre_2014_1_8/

Катерина МІТУСОВА

викладач кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

**ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ**

Кожного дня світ відчуває прогресуючих зміни у технологіях шляхом впровадження цифрової модернізації, які з кожним роком відбуваються у ще більших швидкості та масштабах, ніж минулого року.

Так, все більших обертів в Україні набуває впровадження оцифрування суспільства, що отримало свою назву як «діджиталізація». Так звана діджиталізація суспільства безпосередньо стосується й оцифрування персональних даних громадян, зокрема: паспортних даних, податкових, транспортних, даних про освіту, про стан здоров'я та, в умовах карантинних обмежень, наявність курсу вакцинації. Отже, цифрові технології приходять на зміну звичним (паперовим) носіям інформації.

Так, Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р, було визначено основні цілі цифрового розвитку, а саме: прискорення економічного зростання та залучення інвестицій; трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні; технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення

високотехнологічних виробництв; доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу; реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва [1].

З метою забезпечення належного функціонування та захисту даних у національних електронних інформаційних ресурсах, доступності та зручності електронних послуг для фізичних та юридичних осіб, а також запобігання корупції під час надання таких послуг, відповідно до ч. 3 ст. 16, ч. 4 ст. 17 Закону України «Про адміністративні послуги», п. 5 ст. 1 Указу Президента України від 29.07.2019 № 558/2019 «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг», постановою Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137 було затверджено Положення про Єдиний державний веб-портал електронних послуг, яке визначає мету, основні завдання, функціональні можливості та суб'єктів Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (далі – Портал Дія), зміст розміщеної на ньому інформації та порядок її внесення, порядок ведення Реєстру адміністративних послуг, а також інші питання функціонування Порталу Дія [2].

Згідно п. 3 Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, Портал Дія призначений для реалізації права кожного на доступ до електронних послуг та інформації про адміністративні та інші публічні послуги, звернення до органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (у тому числі відповідно до Закону України «Про звернення громадян»), отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, яка необхідна для надання послуг, а також для проведення моніторингу та оцінки якості послуг у випадках, визначених цим Положенням [2].

Так, нові цифрові технології покликані полегшити доступ громадян до інформації та не лише створювати, а й поширювати великі обсяги інформації — швидко, якісно та без будь-яких істотних витрат.

Однак із впровадженням таких цифрових технологій існує нагальна потреба у захисті персональних даних громадян.

На сьогодні особисті (персональні) дані відображають участь осіб у соціальних відносинах. Саме персональні дані роблять особисте життя уразливим об'єктом під час їх обробки та використання іншими особами, а тому потребують посиленних комплексних заходів із захисту недоторканності особистого життя громадян.

Так, виходячи з аналізу загальної кількості випадків витоку інформації, що становить обмежений доступ, у 2019 році близько 75% припали на виток персональних даних, що перевищує показники 2018 року, коли на виток таких даних довелося саме 70 % всіх офіційних витоків інформації.

Слід також звернути увагу, що у 2019 році із зареєстрованих 75 % витоків інформації приблизно 48 % витоків персональних даних вчинено за допомогою зовнішніх дій зловмисників, а 45 % вчинено умисно чи випадково безпосередньо працівниками. При цьому близько 70 % витоків персональних даних з вини працівників зумовлені помилками та недбалістю користувачами баз даних, а тому мають саме випадковий характер. Найбільше зареєстрованих випадків витоків персональних даних за 2020 рік припадають на сферу охорони здоров'я (понад 22 %) і державних організацій (12 %).

Також, відповідного інформаційного масштабу набув скандал, пов'язаний із використанням застосунку «Дія». Так, у 2020 році громадянами України були висунуті скарги до Міністерства цифрової трансформації України з приводу витоку їхніх персональних даних із додатка «Дія», який презентовано було у 2019 році, а офіційно запущено у лютому 2020 році в Україні та застосовує з державних реєстрів, які містять персональні дані громадян України, електронну версію відповідних документів. У зазначеному застосунку «Дія» підтягуються документи громадян України у цифровому вигляді, а саме: ID-картка, закордонний паспорт, посвідчення водія, РНОКПП, сертифікати про отриману вакцинацію тощо. У квітні 2020 року запрацював однойменний вебпортал, який також є частиною проекту «Держава у смартфоні» Міністерства цифрової трансформації України. Зазначені цифрові ресурси мають на меті перенести більшість державних послуг в онлайн-простір.

Проте 12 травня 2020 року на офіційному сайті Міністерства й Комітету цифрової трансформації України спростовано звинувачення щодо розповсюдження та витоку персональних даних громадян із додатка. [3]

За фактом витоку персональних даних Національною поліцією розпочато

розслідування кримінального провадження щодо несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку [4].

На сьогоднішній день ключовою проблемою витоку персональних даних виступає відсутність централізованого державного захисту особистих даних громадян України, оскільки кожен орган лише рефлекторно здійснює самостійний захист свого вебсайту чи вебпорталу. Витік персональних даних насамперед є проблемою не локального характеру, а загальнодержавного, так як здійснюється не лише одного з державних органів влади, а цілком глобального характеру в розрізі забезпечення інформаційної безпеки національних інтересів України. Отже, зазначена проблема потребує комплексних дій стосовно централізованого захисту вебсайтів і вебпорталів органів державної влади, оскільки інформаційна безпека є складовою частиною державної безпеки [3].

Слід зауважити, що станом на січень 2022 року мобільний додаток «Дія» завантажили понад 13 мільйони користувачів, що надає підстави вважати, що популярність цифрових ресурсів з кожним роком зростає, все більше громадян користуються додатком у якості посвідчення своєї особи, а також ідентифікації під час реєстрації на державних вебпорталах.

Підсумовуючи вищевикладене, враховуючи на сьогодні наявність значної кількості користувачів зазначеного додатку, існує достатньо підстав вважати, що у зв'язку із розвитком інформаційних технологій та переведення більшості державних послуг до цифрового онлайн простору, з боку держави необхідно приділити особливу увагу для забезпечення відповідного захисту персональних даних громадян України на вебпорталах і вебсайтах органів державної влади.

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

2. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг : Указ Президента України від 29.07.2019 № 558/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019#Text>.

3. Дмитришин М. В., Жураківська М. І. Витік персональних даних в електронному урядуванні: реалії та проблеми державних вебсайтів і порталів. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 20. С. 111–119.

Олександр НЕКЛЕСА,

Денис ІОР'ЄВ

викладачі кафедри фінансових
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Розвиток та модернізація системи державного управління є пріоритетним напрямком України щодо її Євроінтеграційного курсу. Стратегією реформування законодавства щодо управління державними фінансами в Україні затверджено вдосконалення сучасної системи, яка буде здатна швидко та безпечно надавати споживачу якісні державні послуги, при цьому ефективно акумулювати ресурси держави, розподіляючи їх відповідно до пріоритетних напрямків розвитку на довгострокові перспективи. Для цього необхідно, зокрема, забезпечити безпечне, контрольоване виконання державного бюджету, що потребує насамперед формування цілісної та дієвої системи органів фінансового контролю.

Наявність законодавчого регулювання, чітка регламентація та координація діяльності повноважних суб'єктів є одними із основних умов повноцінної організації державного фінансового контролю. Систему органів державного фінансового контролю за бюджетними установами в Україні становлять наступні органи: Рахункова Палата, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів (Міністр фінансів), Державна аудиторська служба,

Державна казначейська служба та Державна фіскальна служба.

Згідно з вимогами Бюджетного кодексу України контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради здійснюється Рахунковою палатою, а Кабінетом Міністрів України координується та контролюється діяльність центральних органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства [1]. Контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснюється від імені Верховної Ради України Рахунковою палатою, яка реалізує такі функції: проводить фінансовий аудит та аудит ефективності щодо надходжень до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів та інших доходів, включаючи координацію та адміністрування контролюючих органів таких надходжень; виконання державних цільових програм, інвестиційних проектів, державного замовлення, надання державної допомоги суб'єктам господарювання за рахунок коштів державного бюджету; здійснення державних закупівель за рахунок коштів державного бюджету; управління коштами державного бюджету центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів; інших операцій, пов'язаних із надходженням коштів до державного бюджету та їх використанням [2].

У системі органів виконавчої влади Кабінет Міністрів України є найвищим органом, який забезпечує економічну самостійність та державний суверенітет України, реалізацію правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, здійснює заходи з метою забезпечення контролю за додержанням законодавства службовими особами органів виконавчої влади, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання ними делегованих повноважень.

Центральним органом виконавчої влади, уповноваженим на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю є Державна аудиторська служба України. Саме Кабінетом Міністрів України спрямовується і координується діяльність Держаудитслужби. Відповідно до покладених завдань Держаудитслужба здійснює контроль за цільовим, ефективним використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів; достовірністю визначення потреби в бюджетних коштах під час складання планових бюджетних показників та відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів бюджетних зобов'язань відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі); досягненням економії бюджетних коштів і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів; цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), отриманих під державні (місцеві) гарантії; і т.д.

Окрім Державної аудиторської служби, Кабінет Міністрів України спрямовує і координує через Міністра фінансів України діяльність Державної фіскальної служби України, Державної казначейської служби України.

Міністерство фінансів України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Основними завданнями Мінфіну є забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів. Міністерство забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової і митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби із правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Державна казначейська служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів. Казначейство здійснює контроль за веденням бухгалтерського обліку надходжень і витрат державного та місцевих бюджетів, складенням та поданням розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів фінансової і бюджетної звітності; бюджетними повноваженнями під час зарахування надходжень бюджету; відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету; відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів бюджетних зобов'язань відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі) і т.д.

Державна фіскальна служба України є центральним органом виконавчої влади,

діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів. Державна фіскальна служба відповідно до покладених на неї завдань контролює своєчасність подання платниками податків та єдиного внеску передбаченої законом звітності, своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати податків і зборів, єдиного внеску, митних та інших платежів [3].

Отже, в Україні сформовано цілісну систему державного фінансового контролю як сукупність контрольно-аналітичних і експертних дій органів зовнішнього та внутрішнього державного фінансового контролю за суб'єктами державного сектора з метою забезпечення законності, запобігання порушенням фінансової дисципліни, економічної ефективності під час формування, розподілу й використання державних фінансових ресурсів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що у сучасних умовах розвитку ринкових відносин в Україні, які супроводжуються процесами поширення корупції та проявами шахрайства в бюджетній сфері, пов'язаними із привласненням бюджетних коштів в особливо великих розмірах, виникає об'єктивна необхідність у забезпеченні дієвості державного фінансового та правоохоронного контролю, який би сприяв законності та раціональності використання коштів і майна, що належать державі.

Варто звернути увагу й на те, що у різних органів державного фінансового контролю в Україні однакові повноваження та підконтрольні об'єкти. Водночас потенційне дублювання функцій контролюючих органів повинне розглядатися як система стримувань і противаг, що забезпечить принцип прозорості державного фінансового контролю.

1. Ангеліна І. А. Система органів державного фінансового контролю і нагляду України: проблеми формування. *Економічний часопис XXI*. 2013. № 11-12. С. 95-98.
2. Дніпрова Т. Добросесність, відповідальність, достовірність – три базові цінності американської системи державного фінансового контролю. *Фінансовий контроль*. 2017. № 5. С.13-17.
3. Дребот С. Європейський вектор у сфері перебудови системи державного фінансового контролю. *Фінансовий контроль*. 2015. № 2. С. 42-47.
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Київ: Просвіта, 1996. 80 с. (із наступними змінами та доповненнями).
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2010, № 50-51. Ст. 572.

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
економічної та інформаційної безпеки

Катерина БУЦАНОВА

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПРОБЛЕМИ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

Сучасна інформаційна безпека сьогодні дуже важлива для всіх, хто користується комп'ютером або будь-яким гаджетом, які використовуються у повсякденній діяльності. Це майже всі. Інформаційна безпека має бути в центрі уваги кожного, оскільки велика частина нашої особистої інформації знаходиться в Інтернеті. Науковці стверджують, що інформаційна безпека необхідна через ризик, який виникає, коли технологія використовується для обробки інформації, оскільки інформація може бути розкрита неправильним чином або не тій людині. Багато компаній і організацій, які лише працюють із щоденними даними, вживають усіх запобіжних заходів щоб запобігти хакерам спричиняти атаки та зловживання даними, використовуючи системи виявлення та запобігання вторгненням, маніпулятори, а також відповідне навчання та політику, яку впроваджують їхні менеджери з безпеки. Але якщо говорити про соціальні мережі, це інша гра в м'яч. Служби соціальних мереж (SNS), як-от Facebook або Instagram, не є такими безпечними, незважаючи на технології, запроваджені на їхніх підприємствах, або політику, встановлену їхнім персоналом безпеки. Основною причиною цього є інформація, яку

користувачі розміщують у цих соціальних мережах[1].

Приголомшлива популярність цих соціальних мереж, якими часто користуються підлітки та люди, у яких немає конфіденційності чи безпеки, призводить до розміщення величезної кількості потенційно приватної інформації в Інтернеті, де інші можуть мати до нього доступ. Вся інформація, яку люди публікують на цих сайтах з роками, перетворюється на колекцію інформації, яка стає відомою, наприклад як ваш профіль, і майже будь-хто в мережі може бачити її, особливо ваші друзі. Таким чином, із постійним поширенням в соціальних мережах різного роду інформації існує постійний ризик для безпеки, але не в основному з боку хакерів чи злодіїв, а через помилкову довіру, яку багато людей мають.

Обмін інформацією та спілкування з людьми існує відтоді, як люди існують. Але коли комп'ютери та Інтернет стали більш поширеними, почалось використання систем електронної пошти та коротких текстових повідомлень як перший популярний засіб спілкування між людьми. Це було не так небезпечно, оскільки передбачало надсилання одного повідомлення за раз між двома людьми, і це було не більш ризикованим, ніж надсилання іншої інформації через Інтернет лише одній людині. Але наука не стоїть на місці, тому далі з'явилося більше технологій, таких як чати та онлайн-ігри, а потім і соціальні мережі, де користувачі могли ділитися інформацією, говорити, обговорювати інтереси та уподобання, публікувати фотографії та відео тощо. Одним із перших подібних соціальних мереж був MySpace. Його оригінальною аудиторією були підлітки та музично-художня сцена. Його популярність як скеля впала, коли Facebook з'явився в мережі, а потім він став найпопулярнішою соціальною мережею[2].

Основним ризиком конфіденційності та безпеки інформації в соціальних мережах є централізована архітектура. Сервери соціальних мереж — це золота копальня особистої інформації, від якої вільно відмовляються як підлітки, так і дорослі користувачі. Це викликає серйозні занепокоєння щодо конфіденційності та може призвести до таких речей, як крадіжка особистих даних та продаж даних користувача третім сторонам. Користувачі мають хибне почуття довіри до свого провайдера соціальних мереж, щоб захистити свою інформацію, коли вона часто продається третім особам або зламана зрадниками особистих даних. Але хоча Facebook додав налаштування конфіденційності, якими може керувати користувач, їх налаштування за замовчуванням є загальнодоступними. Таким чином, новий користувач, який не змінює ці налаштування, щоб зробити їх більш суворими, насправді публікує інформацію, яку можуть переглядати громадськість і не друзі. Кількість інформації, яку довірливі користувачі розміщують у своїх профілях на популярних сайтах соціальних мереж, можна зібрати разом, щоб сформувати зображення користувача. Зловмисник може створити фальшивий профіль цієї особи, знову подружитися з усіма їхніми друзями, а потім обманом змусити своїх друзів розкрити більше особистої інформації про користувача. Називає цю практику «клонуванням профілю». Деякі злодії крадуть інформацію про користувачів з одного сайту, щоб створити фейковий профіль на іншому. Також інформацію можна вилучити з користувачів за допомогою фішингових атак, коли інформацію отримують від користувачів за допомогою створення підроблених вебсайтів, які запитують особисту інформацію або навіть паролі та номери соціального страхування. Різні інші атаки розроблені для того щоб або отримати особисту інформацію користувачів, або заражати їх систему вірусами [3].

Найбільша проблема тут полягає в тому, що багато користувачів не знають про налаштування конфіденційності та способи їх використання. Вони також «не знають про ризики, пов'язані із завантаженням конфіденційної інформації». Дослідження показали, що сайти соціальних мереж створені для того, щоб об'єднати якомога більше користувачів в одному місці. Ці сайти цінують «відкритість, зв'язок і обмін з іншими – на жаль, саме ті аспекти, які дозволяють кіберзлочинцям використовувати ці сайти як зброю для різних злочинів».

Щоб уникнути потенційної втрати приватної та особистої інформації, слід розібратися в розумінні цих ризиків і проблем. Кількість опублікованої особистої інформації має бути обмежена, не публікувати домашні адреси чи особисту контактну інформацію. Також подумайте про Інтернет як про загальнодоступний. Будьте скептичними і остерігайтеся незнайомих. Не кожен є тим, за кого себе видає, і вони могли вкрасти чиюсь особистість, щоб здійснити кіберзлочин. Не користуйтеся сторонніми програмами, які часто зустрічаються у Facebook. Вони часто встановлюють шкідливе програмне забезпечення, яке відстежує вашу діяльність в Інтернеті. Використовуйте надійні паролі, антивірусне

програмне забезпечення. За тими, у кого є діти, за ними потрібно дуже уважно стежити, оскільки вони часто не знають мудрих методів онлайн-безпеки або не піклуються про те, щоб захистити себе. Пам'ятайте, що після того, як ви публікуєте щось, воно ніколи не зникає, навіть якщо ви його видалите.

Найбільшою проблемою тут є необережність у тому, що публікують в Інтернеті, і це одна з найпростіших для концептуального вирішення. Можливе рішення, безсумнівно, не є повним, але допоможе розв'язати проблему та зменшити кількість недбалості в Інтернеті, а також вписується в ідею використання освіти як одного з трьох способів захисту інформаційних систем. Пропонується, щоб усі соціальні мережі, включаючи Facebook, Instagram, Twitter, Flickr, LinkedIn, а також усі портативні програми, що мають подібну мету, пропонували вимагати від усіх нових користувачів під час реєстрації в обліковому записі переглянути коротке відео, в якому обговорюється тема безпеки в Інтернеті, особиста інформація та інструкції щодо налаштувань конфіденційності цієї мережі. Кнопка для подання облікового запису не повинна з'являтися, доки відео не відтвориться. Таким чином, його неможливо обійти, як юридичні застереження, які люди просто приймають сліпо. Крім того, будь-які поточні користувачі повинні будуть переглянути відео в день його виходу в Інтернет, щоб продовжувати використовувати свої облікові записи[4].

З усього цього досить ясно, що соціальні мережі становлять великий ризик для безпеки та конфіденційності. У них є такий ризик через їх централізовану архітектуру, величезне сховище всієї особистої інформації, і загальне незнання населення щодо того, як правильно використовувати налаштування конфіденційності для підвищення безпеки в Інтернеті. Найкраще, що ми можемо зробити, це бути розумними в Інтернеті. Але з кращою освітою та деякими архітектурними змінами соціальні мережі можна використовувати безпечніше. Освіта – це найбільша частина. Люди впадають у самовдоволення і іноді їм потрібно нагадувати про речі. Нарешті, важливо продовжити дослідження щодо того, як зробити соціальні мережі більш безпечними, навіть якщо довірливі користувачі розміщують в Інтернеті безліч особистої інформації.

1. Гавловський В. Д. До питання захисту персональних даних у соціальних мережах. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 24. С. 252-262.
2. Мельник К. С. Обробка та захист персональних даних в соціальних мережах. *Інформація і право*. 2014. № 3. С. 64-69.
3. Москаленко М. В. Захист інформації в соціальних мережах. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23-25 листоп. 2016 р.)*. Кропивницький : КНТУ, 2016. С. 143-144.
4. Черниш Р. Соціальні мережі як один із інструментів накопичення та протиправного використання персональних даних громадян. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 205-214.

Ігор КРІЦАК

аспірант кафедри адміністративного
та господарського права Запорізького
національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)

МЕДІАЦІЯ ЯК ФОРМА ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Судове вирішення будь-яких публічно-правових спорів в адміністративних судах є останнім етапом врегулювання спірних правовідносин. Однією, і сьогодні основною формою досудового або позасудового вирішення публічно-правових спорів є медіація – позасудова процедура врегулювання конфлікту (спору), яка здійснюється за допомогою (посередництвом) медіатора як спеціально підготовленої нейтральної, незалежної, неупередженої фізичної особи, яка проводить медіацію.

Наразі можливість врегулювання публічно-правового спору в позасудовому (медіаційному) порядку з'явилась у зв'язку з прийняттям та набуттям чинності Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-ІХ (далі – Закон) [1]. У зв'язку з тим що процедура медіації в публічно-правових спорах набула нормативного урегулювання, нижче доцільно визначити основні положення щодо участі медіатора у

вирішенні публічно-правового спору та з'ясувати особливості цієї процедури.

Правовою основою здійснення процедури медіації в адміністративних справах є прийнятий Закон «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним. Правнича спільнота та сторони адміністративно-правового спору чекають на остаточне запровадження цієї процедури, що значно знизить кількість публічно-правових спорів, спрямованих на судовий їх розгляд.

Так, відповідно до Закону «фізичні та юридичні особи зможуть звернутись до медіатора для проведення медіації як до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, так і під час судового, третейського чи арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу» [1]. Законом визначено, що «медіація має проводитись за взаємною згодою сторін медіації відповідно до принципів добровільності; конфіденційності; незалежності та нейтральності, неупередженості медіатора; самовизначення та рівності прав сторін медіації. Сторони спору матимуть можливість скористатись послугами професійного медіатора для його вирішення. Набути статус медіатора зможе будь-яка фізична особа, яка має вищу освіту та пройшла базову підготовку у сфері медіації в Україні або за її межами. Підготовка у сфері медіації становитиме не менше як 90 годин навчання медіатора, у тому числі 45 годин практичного навчання, та включатиме теоретичні знання та практичні навички щодо принципів, порядку та методик проведення медіації, правового регулювання медіації, етики медіатора, ведення переговорів та врегулювання конфліктів (спорів). Підготовку у сфері медіації здійснюватимуть заклади освіти, а також організації, що забезпечують проведення медіації, об'єднання медіаторів, суб'єкти господарювання будь-якої форми власності та організаційно-правової форми, що мають право надавати послуги у сфері медіації або організовувати їх надання відповідно до законодавства. Реєстри медіаторів зможуть вести об'єднання медіаторів, організації, що забезпечують проведення медіації, а також органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які залучають медіаторів або послугами яких користуються» [1].

Також Законом визначено права та обов'язки медіатора та сторін медіації, порядок проведення медіації, а також вимоги до договору про медіацію та до угоди про врегулювання конфлікту (спору) за результатами медіації.

Крім того, прикінцевими та перехідними положеннями Закону внесено зміни, зокрема до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) [2], якими визначено: в пункті 5 статті 47 «Процесуальні права та обов'язки сторін», що сторони можуть досягнути примирення, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі; в частині 1 статті 180 урегульовано, що «під час підготовчого засідання суд з'ясовує, чи бажають сторони провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, право суду оголосити перерву у підготовчому засіданні у разі якщо сторони прийняли рішення провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, право суду зупинити провадження у справі у разі звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації, строк такого зупинення та можливість зупинити провадження у справі на стадії її розгляду по суті» [2].

Однак окремі положення попередньо розробленого проекту Закону «Про медіацію», на жаль, не були враховані [3]. Зокрема, доцільно було б передбачити, що у разі успішного проведення медіації щодо спору, який є предметом розгляду суду, відповідній стороні судового провадження судом буде повернуто 60 % сплаченого судового збору. Також задля належної процедури врегулювання публічно-правового спору за участі медіатора КАСУ має бути доповнено окремою главою «Глава 4-1. Врегулювання спору за участю медіатора», в якій за прикладом правового регулювання Глави 4 КАСУ «Врегулювання спору за участю судді» може бути врегульовано процедуру вирішення спору за допомогою медіатора. Але в цій главі мають бути виписані лише процедура участі медіатора в судовому процесі, коли відкрито провадження в суді. Процедура позасудового (досудового) медіаторства має бути

виписана не в КАСУ, а в договорі про проведення медіації.

Відповідно до норм Закону «перед початком медіації медіатор або суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, здійснює підготовчі заходи із сторонами наявного або можливого конфлікту (спору), разом або окремо, для з'ясування можливості проведення медіації з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору), зокрема зустрічі, збирання та обмін інформацією, документами, необхідними для прийняття рішення сторонами конфлікту (спору) та рішення медіатора про участь в медіації, а також інші заходи, узгоджені між сторонами конфлікту (спору) та медіатором або суб'єктом, що забезпечує проведення медіації. Медіація проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора. Медіація припиняється: 1) укладенням сторонами медіації угоди за результатами медіації; 2) із закінченням строку проведення медіації та/або дії договору про проведення медіації; 3) у разі відмови хоча б однієї із сторін медіації або медіатора (медіаторів) від участі в медіації; 4) у разі визнання сторони медіації або медіатора (медіаторів) недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена; 5) у разі смерті фізичної особи, яка є стороною медіації, або ліквідації юридичної особи, яка є стороною медіації; 6) в інших випадках відповідно до договору про проведення медіації та правил проведення медіації» [1].

Законом урегульовано, що сторони медіації зобов'язані: дотримуватися вимог цього Закону, договору про проведення медіації та правил проведення медіації; виконувати угоду за результатами медіації в порядку і строки, встановлені такою угодою; 3) виконувати інші обов'язки, визначені законом. У договорі про проведення медіації зазначаються: відомості про медіатора (медіаторів), сторони медіації, а також про суб'єкта, що забезпечує проведення медіації (за наявності); строки та місце проведення медіації; мова (мови) проведення медіації; предмет конфлікту (спору); права та обов'язки учасників медіації; умови та порядок оплати послуг медіатора (медіаторів) та відшкодування витрат на здійснення підготовки до медіації та її проведення; умови конфіденційності інформації та наслідки її розголошення учасниками медіації; відповідальність медіатора (медіаторів) та сторін медіації за порушення умов договору про проведення медіації; порядок та підстави припинення медіації. Сторони медіації та медіатор (медіатори) можуть визначати й інші умови договору про проведення медіації. В угоді за результатами медіації зазначаються: дата і місце укладення угоди; відомості про сторони медіації та їх представників; медіатор (медіатори), суб'єкт, що забезпечує проведення медіації (за наявності), реквізити договору про проведення медіації та/або правил проведення медіації; узгоджені сторонами медіації зобов'язання, способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання; інші умови, визначені сторонами медіації. В угоді за результатами медіації сторони медіації можуть вийти за межі предмета конфлікту (спору), зазначеного в договорі про проведення медіації, або за межі предмета позову (заяви), якщо медіація проводиться під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Угода за результатами медіації не повинна містити положень, що порушують права та інтереси інших осіб, інтереси держави або суспільні інтереси [1].

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст.51.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

3. Проект Закону про медіацію. № 3504 від 19.05.2020. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.

Альона СИДОРЧУК
аспірант кафедри економіки
та менеджменту Українського
державного університету науки
і технологій (м. Дніпро, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАЛІЗНИЦЬ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕСІЇ

Транспорт є важливою галуззю для будь-якої країни, адже саме розгалужена транспортна мережа різних видів транспорту дозволяє з'єднати різні регіони країни, забезпечити обмін вантажами, підвищити рівень мобільності населення. Безумовно, розвиток транспорту щільно пов'язаний із розвитком й інших галузей. Якщо вести мову про Україну, то можна стверджувати, що після здобуття незалежності Україна отримала в своє розпорядження і розгалужену транспортну інфраструктуру. Достатньо розвиненими є залізничний та автомобільний транспорт, а авіаційний та водний потребують більшої уваги з боку керівництва держави.

Враховуючи, що коло наших досліджень полягає в площині вивчення функціонування та покращення конкурентоспроможності українських залізниць, то ми зосередимо свою увагу саме на цьому.

Потрібно зазначити, що свого часу Укрзалізниця мала потужну базу, яка складалася з розвиненої інфраструктури та рухомого складу. На жаль, внаслідок хронічного недофінансування залізничної галузі з боку держави залізниці опинилися в скрутному становищі, адже зношеність рухомого складу на сьогодні становить у вантажному русі близько 50-60 %, а в пасажирському ще більше. Залізничні перевезення на даний час вкрай важко визнати безпечними, адже, як заявляють експерти, колії, пристрої сигналізації та зв'язку, електрообладнання, рухомий склад тощо вже морально та фізично застаріли та не можуть задовольнити попит населення й держави в цілому в перевезеннях. В результаті більш екологічний, більш економічний, зручніший з точки зору ергономіки, в меншій ступені залежний від погодних умов, порівняно з автомобільним транспортом (який в останні роки стрімко розвивається, адже населення має все більше власних авто, а держава все більше вкладає кошти в будівництво та ремонт автодоріг), залізничний транспорт програє в очах споживачів послуг – замовників пасажирських або вантажних перевезень. Задля виведення Укрзалізниці з кризи керівництво Міністерства інфраструктури прийняло рішення запровадити прогресивний вид залучення приватних інвестицій в розбудову та розвиток державних об'єктів – концесію. Потрібно зазначити, що концесійні угоди ефективно діють в багатьох країнах світу, включаючи транспорт і залізничний, зокрема.

Уже в найближчому майбутньому заплановано передати в концесію сім українських потужних вокзалів, а саме: Вінниця, Хмельницький, Миколаїв, Харків-Пасажирський, Дніпро, Чоп та Київ-Пасажирський. Разом із цими великими об'єктами концесіонерам доведеться взяти під своє керівництво ще й по одному невеликому вокзалу, аби розвивати і великі, і малі міста. При цьому очікуваний концесійний платіж від концесії зазначених українських вокзалів становить понад 60 мільйонів гривень, а загальна сума надходжень до бюджетів різних рівнів дорівнюватиме 17 мільярдів гривень [1]. Незважаючи на очевидну привабливість застосування концесії на залізницях України, вважаємо, що допуск приватного інвестора, тим паче іноземного, до державного підприємства, яким є Укрзалізниця, може містити в собі безліч ризиків для подальшого успішного функціонування залізниць. Більшість цих ризиків повинна бути прорахована фахівцями, крім того, повинні бути надані варіанти ймовірності розвитку подій та усунення негативних наслідків від настання тих чи інших ризиків.

1. У МІУ підраховали, скільки принесе концесія залізничних вокзалів. URL : <https://mintrans.news/zhd/u-miu-pidrakhuvani-skilki-prinese-kontsesiya-zaliznichnikh-vokzaliv>.

Ілона ТКАЧЕНКО
аспірант Університету митної
справи та фінансів (м. Дніпро, Україна)

СУТНІСТЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Нагальним питанням подальшого функціонування та розвитку нашої держави на засадах законності є забезпечення ефективної роботи судді, доброчесності його діяльності, належна оплата його праці, постійне підвищення кваліфікації, у тому числі шляхом вивчення міжнародної судової практики, забезпечення кар'єрного зростання залежно від професійних навичок та особистого бажання судді. Поряд із цим не менш важливим питанням є громадський контроль за діяльністю суддів, вжиття ефективних заходів юридичної відповідальності за порушення в їхній діяльності та встановлення ефективних та справедливих мір такої відповідальності.

Поетапне та комплексне запровадження різних форм громадського контролю за діяльністю суддів визначено в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, яка затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 [1]. В ній, зокрема зазначено, що взаємодія суддів із суспільством має здійснюватися за такими напрямками: розширення змісту щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, який готує та оприлюднює Вища рада правосуддя (звіт про стан справ, аналіз тенденцій та викликів у діяльності суддів і судів); запровадження практики всебічного обговорення щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні шляхом проведення громадських консультацій та дискусій, удосконалення заходів з подальшого розвитку систематичного проактивного професійного спілкування з об'єднаннями юристів, громадськістю та засобами масової інформації, розвиток комплексної системи комунікації; впровадження системного підходу та ефективних комунікативних рішень з протидії розповсюдженню недостовірної інформації, спрямованої на дискредитацію суддів, у тому числі у соціальних мережах; механізму оцінки учасниками судового процесу роботи суду, використання інших форм опитувань, впровадження електронного механізму опитування; єдиного стандарту якості роботи суду; посилення уваги до потреб учасників судового процесу з метою покращення доступу до правосуддя та сприяння сприйняттю людьми суду як органу, який вирішує спір і захищає права та інтереси; та ін.

Водночас у сучасних вітчизняних реаліях запроваджене у світлі європейського досвіду поняття підзвітності судочинства громадськості (прозорості, відкритості, транспарентності) в Україні підміняється підконтрольністю з боку інших гілок влади, що стає загрозою незалежності судової влади. Однак незалежний, сильний, авторитетний, захищений суд – це одна із домінант демократичного суспільства, а повага до судової влади стає запорукою стабільності правової держави. Відтак, виникають запитання: якою повинна бути участь громадськості у функціонуванні судової влади? Що собою має являти громадський контроль? Якими повинні бути його межі, щоб не загрожувати незалежності та авторитету судової влади?

Принцип участі громадян в управлінні державними справами, закріплений у ст. 38 Конституції України [2], створює законодавчу основу для реалізації різних форм участі громадськості у функціонуванні судової влади. Проте слід зазначити, що єдності з питання необхідності, доцільності та перспективності запровадження деяких з них серед правників немає. Відтак, ця проблема дискутується, особливо на черговому етапі судової реформи.

Зокрема, громадськість гіпотетично може брати участь у формуванні корпусу суддів – впливати на персональний склад судового корпусу шляхом: 1) прямих виборів суддів народом; 2) громадських обговорень претендентів на посаду судді на етапі проведення конкурсу на заміщення вакантної посади судді; 3) громадських обговорень кандидатур суддів перед їх безстроковим обранням; 4) вдосконалення механізму реалізації права громадян відкликати суддів з посади, якщо вони не виконують чи неналежним чином виконують свої повноваження). Також громадськість може брати участь у здійсненні правосуддя: 1) через присяжних; 2) завдяки інституту посередництва (медіації) як способу альтернативного розв'язання спорів за участю громадськості; 3) через громадських мирових суддів. Однак найбільш ефективним і дієвим механізмом взаємодії громадськості та судової влади мав би стати громадський контроль судової влади. Громадський контроль у будь-якій демократичній державі є однією з важливих гарантій недопущення зловживань владою та

використання її на шкоду суспільству та державі. Право громадян контролювати владу, надавати оцінку ефективності діяльності органів публічної влади на сьогодні визнається головним фактором реального утвердження принципу народовладдя, закріпленого у ст. 5 Конституції України.

В той же час основи нормативно-правового регулювання реалізації різних форм громадського контролю вже закладені в окремих положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон). Так в статті 11 Закону закладено принципи гласності і відкритості судового процесу, частина яких реалізована, зокрема стосовно того, що «судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом; ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи; будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом; розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи. У разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути видалена із зали судового засідання» [3].

Однак положення п. 2 ст. 11 Закону тільки мають перспективу на реалізацію або реалізуються частково, при тому що норма цієї статті вказує на те, що «інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та має бути невідкладно оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом» [3].

Також у главі 3 Закону визначено правовий статус та порядок участі представників громадськості – присяжних, які опосередковано здійснюють громадський контроль за діяльністю суддів, беручи участь у судовому засіданні, та залучаються до вирішення справи у складі суду разом із суддею або залучаються до здійснення правосуддя.

Нормативного урегульованими в Законі є окремі форми громадського контролю за діяльністю суддів, до яких можна віднести: моніторинг способу життя судді, який здійснюється з метою встановлення відповідності рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам, проводиться моніторинг способу життя судді відповідно до закону. (стаття 59); повна перевірка декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка подається суддею, здійснюється відповідно до закону центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, та полягає у з'ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірки на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення (стаття 60); діяльність громадської ради доброчесності, яка утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання (стаття 87) та ін.

З урахуванням вищезазначеного на сьогодні очевидно помітна динаміка зростання суспільного запиту на ефективний громадський контроль за забезпеченням якісного та справедливого правосуддя. Зважаючи на обґрунтовану актуальність цієї проблеми, дослідження особливостей громадського контролю судової влади як найбільш ефективного механізму взаємодії громадськості і судової влади, формулювання предмета і меж такого контролю у контексті відновлення довіри українського суспільства до судових інституцій, а також правовий аналіз його нормативного забезпечення та напрямів прояву є цікавим дослідницьким завданням, яке ми будемо реалізовувати в подальших наших наукових публікаціях, в яких науковий пошук буде звернуто на виокремлення, нормативне закріплення, з'ясування напрямків ефективної реалізації та ідосконалення окремих форм громадського контролю.

1. Про затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021. № 231/2021. *Офіційний вісник Президента України* від 22.06.2021. № 17. Стор. 29. Ст. 836.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про судоустрій та правовий статус суддів : Закон України від 02.06.2016. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

Інам АГАЄВ

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Науковий керівник:

Світлана РИЖКОВА

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Соціальний розвиток суспільства та його національна безпека визначаються багато в чому тим, яким змістом заповнено інформаційний простір, у якому здійснюють свою діяльність окремі індивіди, соціальні групи, організації та держави. Надзвичайно велике значення набуває ціннісне та культурний зміст інформаційного простору, а також процес трансляції цінностей та норм інформаційного суспільства новому поколінню як найактивнішому споживачеві інформаційних послуг, у своїй практиці, що генерує не тільки нові можливості та продукцію інформаційного суспільства, а й загрози, що виходять від нього [1, с. 85].

У результаті інформаційної революції створюється принципово новий тип суспільства, зі своїми законами та принципами функціонування, а також ризиками та загрозами. Цей тип суспільства, що одержав назву «інформаційне суспільство», характеризується порушенням лінійності, наступності, стабільності та передбачуваності у суспільному розвитку, що принципово відрізняє його від усіх попередніх типів суспільства, існували історія нашої цивілізації. Це суспільство, створене пануванням інформації та її тотальним впливом на свідомість та поведінку індивідів, має високий потенціал наукового та технологічного розвитку, але, в той же час, містить у собі настільки ж високий потенціал загрози безпеці суспільства [2, с. 53].

Оскільки аспекти безпеки та її загрози зачіпають такі важливі сфери життєдіяльності суспільства, як: економічна, соціальна, культурна, політична, екологічна, інтелектуальна, інформаційна, демографічна, регіональна, духовна. В комплексі вони представляють систему національної безпеки, під якою розуміється спеціально створена в країні та конституційована сукупність установ, інститутів та установ, а також коштів, методів та напрямів їх діяльності щодо забезпечення надійного захисту національні інтереси держави.

У разі становлення інформаційного суспільства забезпечення національної безпеки передбачає необхідність глибокого розуміння специфіки даного типу суспільства, яка полягає в тому, що інформація та знання набувають особливого статусу, перетворюючись на основний стратегічний ресурс розвитку суспільства та держави. Тому за доступ до цього ресурсу розгортається конкурентна боротьба в різних сферах суспільства (політиці, економіці, культурі тощо) і різних рівнях (міжнародному, державному, громадському). Проникаючи все глибше в різні сфери суспільного життя, сучасні інформаційні технології не тільки впливають на свідомість та поведінку індивідів, а й визначають загалом життєвий стиль особистості та суспільства, характер відносин і взаємодій, а також тенденції в галузі розвитку економіки, політики, культури, освіти тощо.

У цьому ключі зростає інтерес вчених до такого феномену, як Інтернет, що надає сильний вплив на динаміку соціальних змін та свідомість сучасної молоді, соціалізація якої в інформаційному суспільстві здійснюється під потужним впливом ЗМІ та, зокрема, мережі Інтернет, що формує ціннісні установки, стильові зразки, пріоритетні моделі поведінки та інші аспекти того, що становить молодіжний світ чи світ молодіжної культури.

Безумовно, Інтернет має безліч привабливих не тільки для молоді, але й для дорослого покоління, властивостей, серед яких особливу значущість набуває доступність інформації самого різноманітного характеру та можливості комунікації, що долає межі, стереотипи, мовні та етнічні перепони, тощо. Одним словом, мережеве спілкування має

певні переваги, які змушують забути про його недоліки, як, втім, і в ситуації інформаційного доступу, який легко робить доступною не тільки корисну інформацію, а й інформацію негативного змісту (сатаністської, екстремістської, фашистської та ін.). Інформаційні загрози походять також від сучасного телебачення, яке на 80 %, за підрахунками вчених, містить у своїх сюжетах, інформаційних, аналітичних та публіцистичних повідомленнях заряд негативних емоцій, тривоги, страху, нав'язуючи глядачам стан «тривожного очікування», недовірливості, психічної нестійкості [3, с. 36].

Імідж держави справляє безпосередній вплив на її національну безпеку, оскільки саме у контексті іміджевих установок і показників країни формуються необхідні для безпечного розвитку суспільства та держави цінності патріотизму, солідарності та консолідації, довіри громадським та владним структур. Відповідно, негативний імідж породжує процеси депатріотизації, деконсолідації та викликає гострий дефіцит довіри з боку суспільства державі, що становить серйозну загрозу національній безпеці української держави, а також пояснює дії української держави на міжнародній арені, пов'язані з проведенням самостійної політики як відповідної інтересам країни та її цивілізаційному статусу [4, с. 112].

У світі інформація стала відігравати принципово іншу роль – вона перетворилася на ідола сучасного людства, за допомогою якого відбувається виправдання його дій та вчинків. Інформація, по суті, перетворилася на комунікацію, яка множить та прискорюється. Більш того, інформаційні ресурси активно використовуються для здійснення маніпулятивних дій у різних сферах, формування певної громадської думки шляхом нав'язування «порядку денного» та інтерпретації подій у заданому напрямку, тих, що подаються в «потрібному» світлі. У цьому контексті інформаційне простір постає як сфера виробництва та відтворення інформаційних ризиків.

Прикладом може бути мережа Інтернет, що стає основою інформаційно-комунікативного поля та створюваної в ньому просторі масової інформації, під впливом якої по суті суспільство має проблеми з критичним мисленням щодо отриманої інформації.

Насамкінець слід зазначити, що сучасне українське суспільство розвивається в рамках світового технологічного та інформаційного процесу, та за масштабом використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ), розвитку ринку телекомунікацій, інформаційних технологій, продуктів та послуг впевнено рухається у напрямку формування суспільства інформаційного типу. Паралельно з цим процесом насуваються і загрози національній безпеці як відображення небезпеки з боку мас-медіа, яка проявляється у їх маніпулятивному впливі на суспільну свідомість у вигляді стереотипізації соціальних реакцій, масовізації культури, проникненні в неї елементів антигуманності, агресії, жорсткості, що в результаті загрожує соціальним колапсом. Його наближення вже досить відчутне і проявляється насамперед у глибокій духовній кризі не тільки українського суспільства. Зазначена тенденція, на жаль, притаманна багатьом країнам світу.

1. Белей С. В., Корнієнко Д. М. Інформаційна безпека сьогодення – невід'ємна складова воєнної безпеки. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*. Київ : Національна академія Служби безпеки України, 2018. 408 с.

2. Войціховський А. В. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 53. С. 26–37.

3. Гуржій Т. Інформаційне право: виклики гібридної війни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 16–26.

4. Дмитренко М. А. Проблемні питання інформаційної безпеки України. *Міжнародні відносини. Серія : Політичні науки*. 2017. № 17. С. 236–243.

Аліна АНТИПОВА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Дмитро БІЛАН

викладач кафедри спеціальної фізичної
підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ми живемо у суспільстві, котре постійно використовує інноваційні технології, які стали складовою повсякденного життя кожної особи. Саме тому все більшої актуальності набувають інформаційні загрози національній безпеці, а їх протидія стає головним завданням кожної держави, не виключенням звісно є й Україна.

Здавалося б, як інформація може зашкодити суспільству, проте у сучасних реаліях ми можемо спостерігати не лише воєнні дії на сході країни, а й постійні інформаційні атаки, спрямовані на погіршення економічного становища нашої держави.

При вивченні даного питання неможливо оминати увагою саме визначення поняття «інформаційна безпека». Відтак, законодавець надає нам трактування даного поняття у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.», а саме: це певний стан захищеності життєво важливих інтересів людини, держави та суспільства, під час якого протидіють нанесенню шкоди через неповну, невчасну та невірогідну інформацію, котра використовується; негативний вплив інформації, а також негативні наслідки застосування певних інформаційних технологій [1].

Вивчаючи дане питання, ми повинні зазначити, що відповідно до статті 17 Конституції України, однією з найважливіших функцій виступає саме забезпечення інформаційної безпеки [2]. З даного аспекту ми розуміємо, що інформаційна безпека виступає важливою складовою для забезпечення національної безпеки в цілому.

Інформація на сьогодні – це не тільки джерело певних даних, а й насамперед зброя. Відтак ми хочемо звернути увагу на такий аспект, як відображення у ЗМІ неправдивої інформації з метою викликати у населення паніку або ж стан занепокоєння. А як відомо, особа, котра перебуває у постійному стресі, нервовому стані, страждає від чисельних проблем, таких як розлад травлення, проблеми зі сном, а також погіршення роботи серця та мозку [3]. Дані аспекти впливають на тривалість життя, рівень занепокоєності осіб, й, звісно, дані аспекти в сукупності можуть привести особу до виникнення думок про зміну місця проживання, оскільки держава не може гарантувати безпечне життя.

Ми хочемо привернути увагу на позицію М.А. Дмитренка, котрий стверджує, що Російська Федерація на сьогодні спрямовує свої сили саме на інформаційну інфраструктуру нашої країни, оскільки той, хто керує нею, має можливість керувати думками суспільства. Саме тому їх важливим завданням виступає нанесення атак саме на даний сектор. Тому ми повинні розуміти, важливість забезпечення безпеки у ньому [4, с. 40–41].

Саме тому ми повинні наголосити на такому важливому аспекті, як забезпечення інформаційної безпеки. Відтак зауважимо, що важливу роль у захисті інформації відіграє саме Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Відповідно до постанови «Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України» завданням даної служби виступає здійснення технічного регулювання у сферах криптографічного і технічного захисту інформації, протидії технічним розвідкам, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації [5].

Ми хочемо зауважити, що даний підрозділ відслідковує кібератаки, спрямовані на погіршення інформаційної безпеки у нашій державі й протидіє їм. Тож ми наголошуємо на тому, що необхідно покращувати фінансування даної структури з метою кращої протидії нападам на нашу інформаційну безпеку.

Виходячи з усього вище переліченого, ми можемо зробити висновок, що

забезпечення інформаційної безпеки на сьогодні виступає важливим аспектом для гарантування національної безпеки. Особливо важливим даний аспект став через постійні кібератаки з боку іноземних держав з метою погіршення клімату у державі й зміни світогляду людей, що перебувають на території України. Саме тому ми наголошуємо, що виключно забезпечивши надійну інформаційну безпеку, ми не лише покращимо внутрішній стан у суспільстві, але й надамо відповідь агресорам, котрі за допомогою інформаційної війни хочуть підірвати економіку та соціальний благоустрій нашої держави.

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#top>.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Як стрес впливає на організм людини — негативні наслідки. Стаття від 06.03.2020, URL : <https://ukr.media/medicine/411942/>.

4. Дмитренко М. А. Проблемні питання інформаційної безпеки України. *Міжнародні відносини. Серія Політичні науки*. 2017. № 17. С. 236–243

5. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України : постанова Кабінету міністрів України від 03.09.2014 № 411-2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2014-%D0%BF/conv#top>.

Каріна БАБЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Анастасія ДІДЕНКО

доцент кафедри аналітичної економіки
та менеджменту Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Соціальні мережі в інформаційному суспільстві є потужним інструментом просування думок, пропаганди, в тому числі й в інформаційній економіці та їх вплив, відіграє все більшу роль у бізнесі та надає значну кількість нових можливостей для розвитку підприємств [1]. У статті [2] визначають такі причини розповсюдженості соціальних мереж:

- утворення зв'язків, які впливають на діяльність інформаційного суспільства;
- зміцнення зв'язків між соціальними групами;
- збільшення швидкості обміну інформацією між абонентами соціальної мережі;
- формування системи прямих зворотних зв'язків у соціальних мережах, що сприяє більш швидкому реагуванню на запити громадян;
- сприяння формуванню прозорих процесів в економічних, соціальних та політичних системах;
- формування груп по представництву інтересів різних соціальних верств населення: роботодавців, найманих працівників, споживачів тощо перед органами влади та місцевого самоврядування [2].

Існують різні підходи до класифікації соціальних мереж, так за метою їх функціонування у роботі [2] поділяють на мережі для спілкування, мережі за інтересами, для обміну фото або відео матеріалами, для авторського запису, сервіси соціальних закладок.

За сервісом [3], який представляє собою інструмент для аналізу веб-трафіку та за яким можна визначити найбільш популярні соціальні мережі у світі та в Україні.

Загалом у світі найпопулярнішою соціальною мережею є Facebook, за два роки кількість аудиторії коливається в межах 60-80%, також досить популярними є Pinterest, YouTube, Twitter.

Динаміку користувачів у найбільш популярних соціальних мережах України

представлено на рис. 1. Як показує динаміка соціальна мережа Facebook має найбільшу кількість користувачів. Також досить популярною є така соціальна мережа як Pinterest, яка на початку 2020 року досягає пікової точки, тим самим кількість аудиторії дорівнює мережі Facebook, але потім бачимо спадаючу тенденцію по кількості людей.

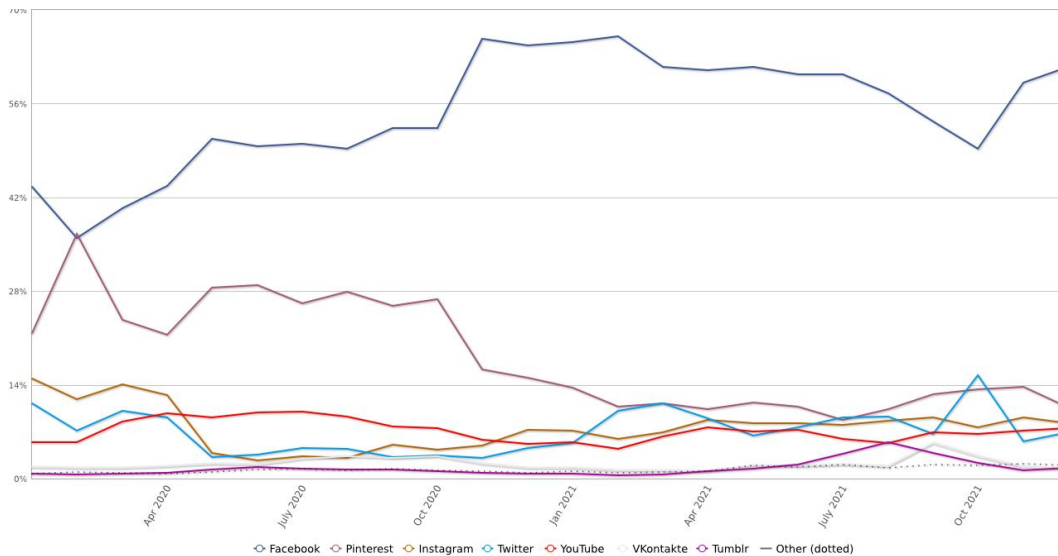

Рис. 1. Динаміка структури соціальних мереж в Україні 2020-2021 рік
(побудовано за даними [3])

Соціальні мережі відіграють важливу роль для сучасного бізнесу, існує багато досліджень щодо рекомендацій по просуванню бізнесу за допомогою соціальних мереж, у роботі [4] ці етапи наведено у такій послідовності:

- визначення цільової аудиторії, тобто формування портрету потенційного клієнту за необхідними параметрами;
- на основі портрету цільового споживача визначення у якій соціальній мережі просувати бізнес;
- оформлення сторінок у обраних соціальних мережах, формування цікавого та привабливого контенту;
- робота з цільовою аудиторією на сторінках соціальних мереж, тут необхідне розуміння, що з відвідувачами сторінок необхідно постійно підтримувати зв'язок, відповідати на запитання, формування інтересу до продукції [4].

Отже, соціальні мережі відіграють значну роль для просування та розвитку бізнесу, який сприяє розширенню меж та аудиторії, працювати напряму з клієнтами та отримувати зворотній відгук для поліпшення якості продукту.

1. Буштин Л., Діденко А. Підхід до моделювання соціальних мереж. *Збірник наукових праць, ЛОГОС*, 2020. С. 105-106.

2. Передало, Х. С., Козар Г. А. Соціальні мережі як інструмент формування ділової репутації підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*, 2018. № 1 (51). С. 250-256

3. Statcounter Global Stats – Browser, OS, Search Engine ... <https://gs.statcounter.com/>.

4. Белянська О., Огерчук Ю. Соціальні мережі та бізнес: значимість, переваги та проблеми. *Економіка та суспільство*, 2021. № 32.

Катерина БУТ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Науковий керівник:

Євгенія КОВАЛЕНКО-МАРЧЕНKOVA

доцент кафедри аналітичної економіки
та менеджменту Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук, доцент

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Останніми роками дані щодо економічної, соціальної та політичної ситуації у світовому та національному просторі характеризували погіршення стану економічної безпеки. З початку XXI ст. світова економіка стала більш інтегрованою і водночас більш нестабільною. Збільшення глобальної взаємозалежності країн на світовому рівні веде до зростання вразливості національної економіки стосовно інших країн, у той час, як вужча економічна спеціалізація, заснована на принципі «порівняльної переваги», іноді передбачає проведення серйозних економічних реформ та адаптацію виробничої системи країни. Крім того, з кожним роком відзначається значне збільшення потоків капіталу між країнами, що також негативно впливає на стабільність національної економіки в період кризи, оскільки країни, що розвиваються, стикаються з більш значними та водночас непостійними потоками капіталу, і їх здатність протистояти їм за допомогою фінансового контролю серйозно обмежена. Таким чином інтеграція країни у світовий простір веде до втрати фінансовим ринком країни своєї автономії у прийнятті та реалізації політичних рішень на національному рівні [1].

Тематика економічної безпеки компанії при розвитку глобалізації досить актуальна сьогодні на підставі того, що процеси глобалізації інтегрують економіки світу в єдину мережу, проте не можна забувати про те, що конкурентна боротьба не припиняється ніколи, і тому атаки конкурентів можуть бути постійними. Під глобалізацією економіки найчастіше розуміється стрімке збільшення потоків товарів, інвестицій, кредитів, інформації, обмінів людьми та ідеями, а також розширення географії їхнього поширення.

Світова економіка стала більш схильною до економічних криз, глибоких рецесій, які отримують їх раптове поширення з однієї країни в інші. Лібералізація економіки супроводжується зростанням системних потрясінь, що викликали системну нестабільність, яку важко компенсувати стандартними формами страхування.

Скандали в політичній сфері, що виникають у зв'язку з незаконним використанням іноземних капіталів у нашій країні або відкриттям чиновниками секретних рахунків та бізнесу в офшорних зонах, через непродуману політику України з іноземних запозичень, є індикаторами відсутності «безпечної» економічної системи в країні. На думку фахівців, найсильнішими загрозами економічній безпеці на регіональному та національному рівні нині є:

- сильна диференціація рівня доходів населення;
- погіршення структури харчування населення;
- зростання числа бідних, доходи яких внаслідок інфляції опустилися нижче за рівень прожиткового мінімуму.

Наслідки таких загроз, що мають найбільш значуще значення для стану економічної безпеки – це падіння народжуваності та зростання смертності, поступове виснаження генофонду нації внаслідок погіршення матеріальних умов існування, неефективної системи охорони здоров'я [2]. Серйозну загрозу суспільству становить споживання алкоголю та наркотиків. З проблемою економічної безпеки тісно пов'язана проблема безробіття, оскільки зниження виробництва веде до скорочення робочих місць.

Узагальнивши основні загрози економічній безпеці, пов'язані з процесами глобалізації, можна дійти невтішного висновку, що вони охопили найважливіші сфери економіки країни та основи життєдіяльності людини. Елементами економічної безпеки України є фінансова (валютна), технологічна, соціальна, транспортна, енергетична, промислова, зовнішньоекономічна та продовольча безпека.

Фінансова компонента економічної безпеки України полягає у здатності її органів забезпечувати стійкість економічного розвитку країни, водночас нейтралізуючи вплив світових криз, тіньових структур на економічну та політичну систему. Забезпечувати

фінансову складову можна різними інструментами, до яких належать різноманітні заходи щодо запобігання витоку капіталу за кордон, залучення іноземного капіталу, профілактика та запобігання злочинам та правопорушенням у сфері фінансових правопорушень [3].

Економічна безпека та стійкість фінансової складової можна виміряти цілою групою показників: дефіцит бюджету, рівень інфляції, стійкість національної валюти, динаміка зовнішнього та внутрішнього боргу тощо. У сучасних умовах особливе значення у забезпеченні економічної безпеки країни мають зовнішні загрози. Головними причинами зовнішніх загроз економічній безпеці внаслідок глобалізації виділяють такі:

- стрімкий розвиток процесу транснаціоналізації економічних зв'язків, інтернаціоналізації світового господарства (те, що називають глобалізацією);
- зростаюча автономність великих суб'єктів транснаціональної економіки, що мають великі можливості впливу на господарські комплекси окремих країн;
- високий рівень мобільності та взаємозв'язку фінансових ринків на основі нових інформаційних технологій [2].

У сучасних умовах слід брати до уваги такі шляхи вдосконалення системи фінансово-економічної безпеки України:

- встановлення меж іноземної участі у капіталі вітчизняних організацій; галузеві обмеження (обмеження або заборона доступу іноземних інвестицій у галузі, що визнаються особливо важливими для економічного та соціально-культурного розвитку держави);
- заходи щодо компаній, які здійснюють обмежувальну ділову політику, яка спотворює умови конкуренції (наприклад, вимоги у галузі виробництва, використання місцевих компонентів, передачі технологій тощо);
- розробка дієвих систем контролю залучення та використання коштів іноземних запозичень.

1. Rybalchenko L., Ryzhkov E., Ohrimenco S. Modeling economic component of national security. *Philosophy, Economics and Law Review*. Volume 1, no. 2, 2021. Pp. 25-36. URL : https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/12/1rPherl%20Review_2_1-22.12.2021-6-25-36-n.pdf.

2. Некрасова В. В., Нестеренко І. Н., Тирацуян В. Х. Управління системою економічної безпеки організації в умовах глобалізації. *Економічний вісник*. 2019. № 1. С. 83-87.

3. Осіпова А.А., Баршова О.А. Проблеми забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації. *Алея науки*. 2018. Т. 4. № 4 (20). С. 761-768.

Анастасія ГОРДІЄНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Елеонора СКИБА

професор кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософських наук, професор

УПРАВЛІННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ КІБЕРЗАХИСТУ НАТО

XXI століття представляє світу багато нових та все складніших викликів безпеки для міжнародної оборонної спільноти та, особливо, НАТО. Проте використання лише традиційних методологій планування та організації західними збройними силами, зокрема міжурядовими військовими союзами, на зразок НАТО, не вирішує сучасних проблем. І здається, що те, що раніше працювало ефективно, наразі вже не має тієї самої точності і контролю. Традиційні військові методології прийняття рішень та вирішення проблем нині є недостатніми інструментами для постмодерної епохи конфліктів та викликів безпеки [3, с. 196].

Гібридна війна протягом останніх кількох років стала одним із основних моментів мислення політики безпеки. Організація Північноатлантичного договору як політичний та військовий союз повинен реагувати на гібридні війни як на невійськову загрозу. Тож набір інструментів для даної ситуації включає не тільки зміцнення оборонних та кібернетичних можливостей, роботу центрів передового досвіду Альянсу, але й поглиблення синергії із

зовнішніми партнерами та Європейським Союзом. Кібероперації нині стали повсякденною частиною військової діяльності Альянсу через постійний технологічний прогрес у світі та появи нових викликів та загроз міжнародній безпеці. НАТО, Європейський Союз та США визнали постійно зростаючі тенденції та легітимність вище згаданих можливостей для створення безпечних умов та запобігання загрозам. Не дивлячись на те, що НАТО завжди захищала свої комунікаційні та інформаційні системи, Празький саміт 2002 року вперше поставив на порядок денний кіберзахист. Лише не Ризькому саміті, який відбувся 2006 року, лідери союзників визнали необхідність додаткового захисту цих інформаційних систем. Після кібератак на державні та приватні установи в Естонії в 2007 році міністри оборони країн-членів Альянсу погодились у червні того ж року про необхідність значної роботи в цій галузі. Як результат, НАТО вперше схвалило керівні принципи кіберзахисту Альянсу в січні 2008 року. Цей документ представляє політику та прагнення НАТО щодо кіберзахисту [2, с. 3].

Кібернетичний захист – захист власних автоматизованих систем управління, систем управління зброєю та критичної інфраструктури від кібератак і кіберударів противника, попередження спроб реалізації та нейтралізація виявлених кіберзагроз, виявлення і блокування вбудованих програмних та програмно-апаратних закладних засобів, реалізація антивірусного захисту, проведення контролю (моніторингу) стану кібернетичної безпеки та її забезпечення в інформаційно-телекомунікаційних системах воєнного призначення [4]. Актуальність кіберзахисту стала безсумнівною як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, що також відображається у швидкому збільшенні кількості стратегій, навчальних програм та професійних форумів навколо цього явища. Водночас нові взаємозв'язки між незаконною діяльністю та тероризмом вимагають від урядів, їхніх компетентних органів, установ та посадових осіб регулювати явище, втілене лише в декількох технологіях, і надалі розвивати захист від швидкозмінних технологій. НАТО та Європейський Союз Розвиток стратегії кіберзахисту Союзу є вирішальним орієнтиром для розвитку системи управління спеціалістами [1, с. 44].

Розгортання єдиної системи Організації Північноатлантичного договору щодо реагування на комп'ютерні загрози, яка також призначена для своєчасного виявлення і вирішення кіберзагроз, а за необхідності також і поновлення працездатності комп'ютерних мереж органів управління держав-членів НАТО, було завершено у 2013 році. Основними елементами цієї системи нині є два центри з реагування на комп'ютерні інциденти, розгорнуті при штаб-квартирі НАТО в Брюсселі і при штабі командування операцій ОВС блоку в Монсі. Штаб-квартира НАТО в Брюсселі являє собою орган, який координує дії служб НАТО та країн альянсу, які несуть відповідальність за забезпечення комп'ютерної безпеки. Штаб командування операцій ОВС блоку в Монсі відповідає за визначення джерел кіберзагроз, консультування та технічне сприяння підрозділам збройних сил країн-учасниць, які зазнали збитків через кібератаки. В інтересах безперервного моніторингу передачі даних в комп'ютерних мережах альянсу, своєчасного виявлення спроб організації кібератак на інформаційні ресурси та надання оперативної допомоги в обох центрах організовано чергування спеціально підготовлених груп негайного реагування.

Перевірка ефективності системи реагування на комп'ютерні загрози проводиться на всіх великих заходах оперативної та бойової підготовки об'єднаних збройних сил НАТО. Крім того, щорічно в рамках блоку організовуються спеціалізовані навчання, наприклад «Кіберкоаліція» і «Закритий щит». Також потребує вдосконалення форми і шляхи обміну інформацією про кібернетичні загрози між державами-членами, особливо слід звернути увагу на нарощування потенціалу сенсорних систем відстеження ситуації в кіберпросторі. Тож щодо кіберпростору планується направити подальші зусилля на зазначені сфери для вдосконалення кіберзахисту організації та світу в цілому. Слід згадати, що у 2014 році НАТО провела дві великі конференції гібридного типу і саме у 2015 році було прийнято антигібридну стратегію. Вона, по суті, може розглядатися як документ про наміри, а не конкретний план дій, проте зміст стратегії підкреслює різнобічність антигібридного підходу Альянсу. Вона складається з трьох опор, які не тільки єдині у своєму роді, але й вказують на рівень ескалації конфлікту. *Готовність* – перший стовп стратегії. НАТО активно допомагає окремим державам-членам знайти їх слабкі місця, лінії соціальних розладів та вразливі політичні, а також ділові цілі. Насамперед у формі збору та аналізу інформації [3, с.7]. *Стримування* – другий стовп. Переважно для ситуації, коли є реальні шанси на військові дії в конфлікті. Це як своєрідний додаток до «м'якої сили», тож оборонним здібностям та психологічному стримуючому ефекту приділяють більше уваги. *Оборона* – третій стовп стратегії, який також називається найвищим. На даному етапі розпочинається дія традиційної функції колективної оборони НАТО, яка військовими

засобами захищає країни-членів Альянсу від зовнішніх загроз [3, с. 8].

Отже, при аналізі дій організації щодо кіберзахисту в сучасному кіберпросторі підтвердилося, що з метою підвищення рівня захисту інформаційної інфраструктури Північноатлантичного союзу ставить завдання вдосконалювати національні засоби кіберзахисту, а також створити в рамках альянсу централізовану систему попередження про комп'ютерних атаках і реагування на кіберзагрози.

1. Fekete-Karydis, K., & Lázár, B. A kibervédelem katonai dimenziói. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*. 2020. № 148(3). P. 44-54.

2. Paráda, I. A NATO kibervédelmi irányelveinek fejlődése. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*. 2018. № 146(3). P. 3-13.

3. Porkoláb, I., & Zweibelson, B. Designing a NATO that Thinks Differently for 21st Century Complex Challenges. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*. 2021. № 146(1). P. 196-212.

4. Корнілова В. В. Конструктивне партнерство Україна – НАТО: цивільний аспект. Київ : Наук. світ, 2011. 178 с.

Катерина БУТ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ольга КУБЕЦЬКА

доцент кафедри аналітичної економіки
та менеджменту Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук, доцент

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Сьогодні проблема економічної безпеки стає надзвичайно актуальною, що зумовлено багатьма факторами розвитку економіки. Тому дуже важливо визначитися, якими факторами її можна забезпечити з огляду на те, що економічна безпека є фундаментом національної безпеки. Світова практика показує, що держави, які не здатні забезпечити економічну безпеку, нерідко потрапляють в економічну, а інколи й політичну залежність від розвинених країн. Проблема забезпечення безпеки є багатогранною. У сучасних умовах економічна безпека сприяє соціально-економічному розвитку та є важливим елементом національної безпеки держави.

Важливість дослідження підкреслює той момент, що у наш час немає єдиного універсального визначення категорії економічної безпеки та її структури. Без теоретичного вивчення сутності цієї категорії не можна досягти необхідного рівня забезпечення безпеки, оскільки залишаються глибинні, кореневі причини та джерела, що породжують весь спектр загроз економічній безпеці. Вивчення проблем, факторів і тенденцій економічної безпеки актуалізується необхідністю аналізу ситуації, що свідчить про яскраво виражену загрозу з боку тіньової економіки. На тіньову економіку припадає до 40% внутрішнього валового продукту. Це свідчить про перехід деяких галузей економіки на тіньові засади функціонування. В останні роки активно обговорюються проблеми загроз економічній безпеці, у тому числі й загрози з боку тіньової економіки. З наукової точки зору, проблема тіньової економіки та захисту від неї в рамках забезпечення економічної безпеки залишається практично не вивченою, причому найменш вивченим є її регіональний аспект. Впроваджуючи економічні відносини, тіньова економіка гальмує розвиток виробництва, відвертає інвестиційний капітал, зокрема і валютні кошти, стимулює інфляцію, позбавляє бюджет значної частини доходів, перешкоджає здійсненню програм соціальної допомоги. При цьому існуючі в цей час прийоми впливу та контролю на тіньову економіку є малоєфективними, що потребує розробки політики державної протидії тіньовій економіці.

Економічна безпека – це такий стан економіки, за якого забезпечується стаке економічне зростання, ефективне задоволення суспільних потреб, висока якість управління, захист економічних інтересів на національному та міжнародному рівнях [1].

Економічна безпека – важлива складова національної безпеки держави, одна з її основ, що має величезний вплив на військову, політичну, інформаційну, технологічну,

екологічну систему національної безпеки держави [2].

Економічна безпека – це такий стан економіки країни, який за об'ємними та структурними параметрами є достатнім для забезпечення існуючого статусу держави, її незалежного від зовнішнього тиску політичного та соціально-економічного розвитку, а також достатній для підтримки рівня легальних доходів, які забезпечують абсолютний добробут для більшості населення, відповідне стандартам цивілізованих країн. Цілями державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є:

- забезпечення економічного зростання;
- підтримка науково-технічного потенціалу розвитку на світовому рівні;
- підвищення конкурентоспроможності.

Основними напрямками державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є:

- забезпечення сталого зростання реального сектора економіки;
- створення економічних умов для розробки та впровадження сучасних технологій, стимулювання інноваційного розвитку, а також удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері;
- забезпечення безпеки економічної діяльності.

Економічна безпека – одне з найбільш актуальних питань економічного розвитку, що дає цілісне уявлення про ті проблеми, ризики та загрози, які вирішує суспільство на даному рівні соціально-економічного та технологічного розвитку. Економічна безпека є однією з найважливіших характеристик економіки. Забезпечення безпечного функціонування економіки є необхідною умовою для її конкурентного та сталого розвитку.

Оскільки економіка є основою життєдіяльності будь-якого суспільства, досягнення економічної безпеки стає одним із пріоритетів у діяльності держави. Економічна безпека – це необхідна умова забезпечення прогресивного розвитку, зміцнення її самостійності і незалежності. Злочини у сфері економіки посягають на стратегічні інтереси країни, підривають основу функціонування держави і є реальною загрозою розвитку економічних, політичних та соціальних реформ, що проводяться в країні [3].

На всіх рівнях та щаблях господарювання, особливо в умовах поглиблення ринкових відносин, держава прагне реалізувати різноманітні функції економічних відносин із суб'єктами господарювання, іншими формуваннями та структурами. По-перше, держава встановлює організаційно-правові «правила гри» на ринку та впливає на становище та умови функціонування підприємств. По-друге, з його боку формується механізм економічного регулювання, підтримки та стимулювання суб'єктів господарювання зі спеціалізованою орієнтованою діяльністю. По-третє, держава постає як власник майна, поруч з іншими суб'єктами, що функціонують на ринку. По-четверте, реалізуючи ці напрями діяльності держава забезпечує економічну безпеку країни.

Сучасна схема функціонування організаційно-економічного механізму щодо забезпечення національної безпеки характеризується наявністю в ньому специфічних елементів та значним посиленням взаємозв'язку його основних підсистем та складових, що дозволяє йому будувати та здійснювати економічні відносини на основі спільних довгострокових цілей розвитку країни, та в рамках цієї стратегії виробляти шляхи та засоби їх досягнення. Оновлення його змісту в умовах поглиблення ринкових відносин має враховувати принципове методологічне становище, яке полягає в тому, що сам по собі перехід до ринкової економіки не самоціль, і вирішення цього завдання має служити головним чином досягненню економічної свободи та стійкості, високої соціальної значущості досягнутих результатів та забезпечення економічної безпеки. Такий підхід при формуванні сучасного організаційно-економічного механізму щодо забезпечення економічної безпеки набуває зростаючого значення тому, що стимульований кінцевий результат повинен обов'язково враховувати темпи та перспективи впровадження науково-технічного прогресу, забезпечувати покриття всіх витрат та відтворення основних фондів коштом виручки від готової продукції. Тому вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки нерозривно пов'язане з його противитратною, конкурентоспроможною, інвестиційною діяльністю, розвитком форм самоврядування, розширенням економічних зв'язків через партнерські відносини, теоретичні та практичні питання розбудови розподільних відносин [1]. Поряд з елементами та механізмами, що становлять внутрішню структуру економіки країни, важливе значення в їхньому розвитку грають міжрегіональні економічні зв'язки, на основі яких відбувається формування відповідної системи взаємодіючих суб'єктів господарювання. Своєю чергою світова економіка – це також система відносин взаємодіючих економік різних рівнів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в умовах ринкових відносин, що поглиблюються, вирішення питань забезпечення економічної безпеки дуже актуальні як у теоретично, так і практично. Економічна безпека є одним з основних пріоритетів будь-якої держави. Значення та роль економічної безпеки полягають у тому, щоб формувати та зміцнювати позиції держави у глобальній світовій системі. Дотримуються інтереси держави та приймаються ефективні соціально-економічні рішення, якщо досягнута економічна безпека країни. Призначення економічної безпеки полягає в успішній реалізації функцій держави щодо забезпечення процесу ефективного використання фінансових та матеріальних ресурсів у всіх сферах та ланках життєдіяльності суспільства.

Таким чином, для забезпечення економічної безпеки держави необхідно, щоб економічна система держави перебувала в стані, здатному розвиватися у стійкому розширеному масштабі, була здатна задовольняти реальні економічні потреби суспільства на рівні не нижчому від критичної межі, забезпечувати економічну незалежність держави та неодмінно протистояти існуючим та раптово виникаючим небезпекам і загрозам.

1. Канєва М. К., Альошачкіна В. С. Рівень життя населення та економічна безпека. *Вектор економіки*. 2017. № 6.
2. Вечканов Г. С. Економічна безпека. СПб. : Вид. «Вектор», 2015. URL : http://studbooks.net/1963110/ekonomika/ekonomicheskaya_bezopasnost_nastoyashee_vremya.
3. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року від 10.03.2021 р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-proekt-strategiyi-ekonomichnoyi-bezpeki-ukrayini-na-period-do-2025-roku>.

Ігор ЄВДОКИМОВ

студент механіко-математичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)

Науковий керівник:

Ольга СТАНІНА

доцент кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат технічних наук, доцент

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

В епоху розвитку Інтернету людство все частіше стало стикатися з поняттям діджиталізації, яка сьогодні вже є невід'ємною частиною життя кожного. Зараз цифровізація всюди: починаючи з того, що людина має можливість прямо з дому, не покидаючи його, замовити собі їжу, заплатити отримані комунальні рахунки чи навіть поспілкуватися зі своїм сімейним лікарем – за допомогою відеозв'язку.

Коли ми говоримо про діджиталізацію, слід розуміти й інформацію, яка є стратегічним національним ресурсом, чия роль у системі національної безпеки стає все більш відчутною. Стрімкий розвиток інформаційної сфери має прямий вплив на політичну, економічну, соціальну та інші складові безпеки держави, а тому державна інформаційна політика мусить організувати безпечний національний і світовий інформаційний простір та сприяти формуванню інформаційної стійкості громадян [1].

Гарантування інформаційної безпеки вбачає безпосереднє забезпечення достовірності, конфіденційності, цілісності і доступності державних інформаційних ресурсів. Тому особливо важливим стає питання правдивості, безпечності та своєчасності тієї інформації, яку отримує кожен громадянин.

Через швидке розростання цифрових технологій та брак достатнього рівня інформаційної культури і медіаграмотності всередині суспільстві йде формування засад для подальшого маніпулювання громадською думкою, втілення у життя доволі стрімких деструктивних інформаційних операцій, що породжує потенційні та досить реальні загрози, спрямовані на руйнацію інформаційної, фінансової та, як наслідок, цілої національної

безпеки України. Враховуючи це, значення інформаційної політики як ніколи актуалізується і виходить на перший план.

Нещодавно (власне, остаточно цей процес не закінчився й до сьогодні) весь світ потерпав від суворих карантинних заходів, викликаних розповсюдженням коронавірусної інфекції (COVID-19). Актуальною проблемою, що склалася й потребувала скорішого вирішення, на той момент стала безперервність підключення до Інтернет-мережі, бо, як показала практика, багато звичних процесів можна виконувати просто за допомогою комп'ютера. Разом з цим, потрібно було віднайти такі засоби комунікації, котрі б змогли об'єднати управлінські амбіції та людські фактори: держави з населенням, начальника з підлеглими тощо.

Розгляд сучасних засобів комунікації проведемо на прикладі держави чи її безпосередніх представників, які й мають налагоджувати контакти з різними соціальними групами.

Візьмемо звичайний похід людини до магазину. Продукти харчування чи побутові засоби – для підтримки визначеного роками способу ведення своєї життєдіяльності – потрібні кожному. Влада (державна чи місцева), застосовуючи власні ресурси, так чи інакше, має змогу комунікувати з людьми наданням підказок щодо її правильної поведінки в умовах тієї чи іншої ситуації: розвішуванням плакатів, роздачею листівок чи прокручуванням аудіо- і відеореклами зі зрозумілими вказівками та корисними порадами з покроковим виконанням.

Проведення цифровізації звичних владних процесів полягає у тому, щоб налагодити необхідний зв'язок з населенням країни – через використання соціальних мереж чи ведення блогів (або ж влогів). Звичайно, робити дану справу повинні досвідчені люди – ті, які мають експертну вагу у професійній діяльності. Наразі проведено багато корисної роботи, але є деякі нюанси, які б хотілося розвинути у скорішому майбутньому.

Здається, насправді, ніщо не заважає тому, щоб влаштувати просту відеоконференцію за участі спеціалістів (докторів наук, професорів, професіоналів і т.д.), де вони разом обговорять сьогоденні проблеми і запропонують варіанти їх вирішення. Це б дало змогу почати поштовх у сторону ефективного залучення людей до владних процесів, що у свою чергу полегшило роботу на місцях і зробило процес закриття проблеми значно швидшим. Більше того, такі конференції, проведені у відеоформаті, варто показувати на державних телеканалах, пустивши додатково сурдопереклад, адже ті люди, які позбавлені можливості чути, також хочуть бути потрібними і знати, що їх не забули. Поодинокі моменти з так званого даного «круглого столу» потім можна відтворювати у записі. Окремі ж моменти передачі чи одразу цілу програму є сенс викласти у публічний доступ – на сайті Президента, офіційних сторінках влади у соцмережах і ін. ресурсах – з додаванням субтитрів.

Президент має можливість застосувати власний адміністративний ресурс та спонукати ті верстви населення, за життя яких він несе пряму відповідальність, ознайомитися з останніми досягненнями своїх підлеглих. Це слід зробити для того, аби у всього населення країни була безумовна впевненість, що завдяки компетентності Голови держави вони позбавляться будь-якої проблеми і повернуться до звичного життя досить скоро.

Можна взяти і піти далі та зробити вище зазначені «круглі столи» за участі самого Президента. Він у компанії експертів буде отримувати останню інформацію і від імені народу задавати їм болючі питання. Прямі питання від населення України у прямому ефірі теж розвинуть справу і зроблять розмову більш гострішою і інформативною. Зробити це неважко – достатньо мати, окрім бажання для реалізації подібних заходів, стабільне підключення до Інтернету, обраний сервіс відеоконференцій і виділений час на співбесіду.

Отже, діджиталізація, яку зараз можна розглядати як четверту промислову революцію [2], суттєво змінює уявлення людей про дізнавання новин, отримання допомоги і вирішення своїх наявних проблем. Варто враховувати ті ресурси, що є під рукою, існуючі у певний момент часу можливості і навколишню ситуацію, що відбувається не тільки у країні, але й у світі. Здається, що саме тепер прослідковується процес позбавлення людства від стереотипних думок щодо публічного управління, на заміну чому приходить міркування масштабами розвитку інформаційного суспільства. Це дійсно єднає людей, і це ж дозволяє об'єднати світ – задля вирішення глобальних проблем, частину з яких досі ніхто навіть не визнавав.

1. Глушко А. Д., Пантась В. В., Бабенко С. Р. Інформаційна політика в системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/97.pdf.

2. Joakim Björkdahl. Strategies for Digitalization in Manufacturing Firms. SAGE Journals: Your gateway to world-class research journals. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0008125620920349>.

Вікторія ЗЕЙКАН

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності

Науковий керівник:

Андрій ГРЕБЕНЮК

доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
Університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна), кандидат
технічних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

Сьогодні в Україні питання інформаційної безпеки як складової національної безпеки стало особливо актуальним. В контексті бойових дій, а саме гібридної війни, інформаційна безпека є важливою сферою державної політики.

Вчені надають різні визначення поняття «інформаційна безпека». Ю. О. Коваленко зазначає, що інформаційна безпека – це стан захисту інформаційного середовища суспільства, що забезпечує його формування, використання та розвиток в інтересах громадян, організацій, держави. Безпека використання інформаційних систем полягає у забезпеченні доступності, цілісності, конфіденційності та підтримці інформаційних ресурсів її інфраструктури. [1, 3].

Відповідно до Конституції України, а саме статті 17, інформаційна безпека є однією з найважливіших функцій держави. Закон «Про основи національної безпеки України» обґрунтовує сутність та значення інформаційної безпеки як обов'язкової складової національної безпеки.

Важливість інформаційної безпеки зростає разом із науково-технічним прогресом. Інформація є фактором, який може спричинити технологічні аварії, військові та політичні конфлікти, збої в державному управлінні, фінансовій системі. Для підтримання достатнього рівня інформаційної безпеки необхідний комплекс політичних, економічних та організаційних заходів, які дозволять запобігти порушенням у сфері інформаційної безпеки та забезпечити реалізацію прав та інтересів окремих людей, суспільства та держави в цілому.

Вчені стверджують, що неможливо передбачити всі можливі загрози в галузі інформаційної безпеки, оскільки вони здатні змінювати свій зміст і динаміку, а правове регулювання вимагає стабільності [2, 3].

Розрізняють такі види інформаційної безпеки: особи, суспільства та держави в цілому. На національному рівні належний стан інформаційної безпеки означає, що інформаційний тероризм, акти зовнішньої інформаційної агресії, незаконне завантаження баз даних та інші впливи не можуть завдати значної шкоди національним інтересам.

Це вимагає дотримання таких умов: правове регулювання інформаційних відносин; надання суспільству якісної та правдивої інформації; створення політичних, економічних, технічних та інших умов для інформаційного розвитку суб'єктів, розвитку державного інформаційного ресурсу та оптимізації обміну інформацією; боротьба зі злочинами в інформаційній сфері.

Зазвичай загрози інформаційної безпеки діляться на дві групи – внутрішні та зовнішні. Правопорушення у сфері захисту інформації можуть бути вчинені з різних причин, серед них є такі основні: особисте збагачення; отримання технологій, доступ до яких обмежений; приховування інформації; порушення ділової репутації суб'єкта господарювання або дискредитація України перед світовим співтовариством; доступ до баз даних та інші.

Реалізація інформаційних загроз свідчить насамперед про неефективність функціонування системи управління не тільки інформаційною безпекою, але й національною безпекою країни [1, 4].

Державна політика повинна бути спрямована на:

- 1) орієнтацію на інформаційний стан розвитку держави та провідних країн світу;
- 2) сприяння інтеграції держави у прогресивне світове суспільство;

3) повний розгляд внутрішніх та зовнішніх загроз національним інформаційним ресурсам та інформаційним системам;

4) створення законодавчої бази для застосування превентивних заходів у боротьбі із загрозами.

Міждисциплінарний характер інформаційної безпеки, що охоплює технічні, правові, психологічні аспекти, зумовлює надзвичайну складність та багаторівневість системних зв'язків компонентів інформаційної безпеки.

Таким чином, інформаційна безпека України є станом захисту державних інтересів, яка забезпечує запобігання, виявлення та нейтралізацію внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави та безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва.

Інформаційна безпека як складова національної безпеки вимагає складності її забезпечення, формування діяльності у сфері інформаційної безпеки, гармонізації національного інформаційного законодавства, що створить ефективну державну інформаційну політику.

1. Гребенюк А. М., Рибальченко Л. В. Основи управління інформаційною безпекою: навч. посібник. Дніпр : ДДУВС, 2020. 144 с.

2. Вишня В. Б., Гавриш О. С., Рижков Е. В. Основи інформаційної безпеки : навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 128 с.

3. Соломіна Г.В. Забезпечення фінансово – економічної безпеки підприємництва : навч. посіб. / Г.В. Соломіна. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 234 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/1694>

4. Гиркіна О. О., Семенов В. М. Сучасні аспекти забезпечення інформаційної безпеки України. Юридичні науки. 2014. С. 234–239.

Аліна КАНІВЕЦЬ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Анастасія ДІДЕНКО

доцент кафедри аналітичної економіки
та менеджменту Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

Розвиток інформаційних технологій створює нові загрози для бізнесу та в цілому для економіки. Так, у звіті Всесвітнього економічного форуму «Глобальне дослідження сприйняття ризиків 2021» [1] визначають коротко-, середньо- та довготермінові загрози розвитку світового господарства. Серед короткотермінових загроз 39% відзначають загрози кібербезпеки та 38,3% – цифрової нерівності, на середньострокову перспективу 53,3% вбачають загрозу у переломі ІТ-інфраструктури, 49% – у загрозі кібербезпеці, 48,1% – у помилках технічного управління.

Економічні наслідки кіберзлочинності дуже суттєві. Так, за даними [2] середня загальна вартість злому даних у сферах охорони здоров'я, енергетики, фінансових послуг та фармацевтики була значно вищою, ніж у менш регульованих галузях, таких як гостинність, ЗМІ та дослідження (рис. 1). Організації державного сектора мають найнижчу вартість злomu даних, оскільки вони зазнають значної втрати клієнтів у результаті порушення даних.

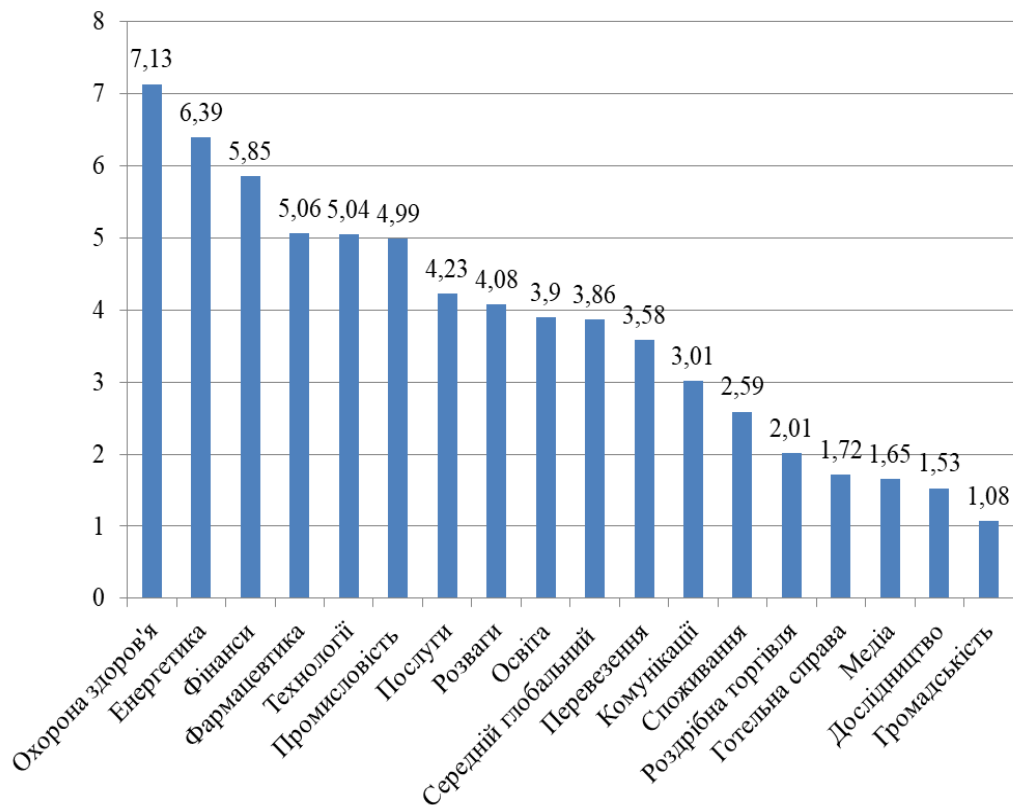

Рис. 1. Середня загальна вартість злому даних за галузями, млн. дол. США
(побудовано за даними [2])

Як зазначають у роботі [3] міжнародна політика кібербезпеки включає в себе: взаємодію суб'єктів (держав, компаній) для боротьби із кіберзлочинністю, участь у міжнародних організаціях, що сприяє цій взаємодії. Кожна зі сторін проводить свої заходи із забезпечення загального захисту від кіберзагроз. У роботі [3] виділяють такі організації та їх внесок:

- 1) ООН здійснює регулятивну діяльність;
- 2) НАТО визначає кібербезпеку як один з пріоритетів діяльності, тому для посилення міждержавної взаємодії та обміну досвідом з протидії кіберзлочинам розробила доктрини кібербезпеки;
- 3) ОБСЄ визначила головні напрямки роботи у сфері інформаційної безпеки: розробка теоретичної бази понять у даній сфері; створення механізмів попередження, виявлення й знешкодження загроз; використання чинних норм міжнародного права; активізація співробітництва; підвищення довіри до мережі Інтернет на основі міжнародного управління нею;
- 4) ОЕСР визначила вісім принципів для формування системи цифрової безпеки без перешкоджання економічному та соціальному процвітанню;
- 5) ЄС ввела в дію директиву про гарантії достатнього рівня кібербезпеки, захисту персональних даних та конфіденційності користувачів [3].

Окрім міжнародного та державного регулювання сфери кіберзахисту, кожне підприємство усвідомлює необхідність здійснення попереджувальних заходів із захисту власних даних, як рекомендації компаніям у статті [3] визначають: необхідність встановлення складних паролів для користувачів із обмеженим терміном дії, для певних категорій співробітників необхідність встановлення двофакторної автентифікації, а також моніторинг та попередження про підозрілі, невдалі спроби входу до облікового запису [3]. Компанії розуміють необхідність витратити додаткові кошти на формування системи протидії кіберзагрозам, створювати відповідні профільні відділи та запроваджувати необхідні технічні та програмні заходи, зокрема у роботі [4] визначають такі чинники:

- 1) перехід від периметр-центричних засобів безпеки до користувач-центричних;
- 2) безпечна мережа як сервіс;
- 3) підхід, що базується на «дружніх» хмарах (за аналогією з дружнім інтерфейсом);

- 4) 2- або 3-рівнева аутентифікація;
- 5) урахування підходу BYOD (Bring You Own Device);
- 6) легка адаптація до ІТ;
- 7) бездоганний логін;
- 8) безагентне віддалене робоче місце [4].

Отже, наразі всі суб'єкти господарювання розуміють важливість побудови системи протидії можливим кіберзагрозам для попередження руйнівних економічних наслідків. Для цього варто здійснювати державну політику щодо побудови стратегій підвищення загальної цифрової грамотності, що буде сприяти не тільки захисту персональних даних громадян, але й бізнесу, що значно зменшить економічні витрати на усунення наслідків кіберзлочинів.

1. The Global Risks Report 2021. World Economic Forum. URL : <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2021>.

2. IBM Security. Cost of a Data Breach Report. 2020. URL : <https://www.capita.com/sites/g/files/nginej291/files/2020-08/Ponemon-Global-Cost-of-Data-Breach-Study-2020.pdf>.

3. Буров О. Вплив кіберзлочинності на цифрову економіку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2021. № 5. С. 69-78.

4. Дзяд О. В., Стародуб Д. С. Економічні втрати та механізми протидії кіберзлочинності у світовому господарстві. *Ефективні економіка*. 2022. №1. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.1.91.

Олександр СПИВАК

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Науковий керівник:

Світлана РИЖКОВА

старший викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА
В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Нині в Україні склалися сприятливі умови для створення економічних та управлінських систем, що дозволяють здійснити «цифровий стрибок» на новий рівень розвитку суспільства, минаючи проміжні стадії.

Основи для цього закладені у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [1]. Належна її реалізація дозволить створити електронний уряд (e-Government) як базовий елемент системи ефективної та результативної взаємодії влади, бізнесу та громадянського суспільства.

Термін «диджиталізація» походить від англійської «digitalization» і в перекладі означає «оцифрування», «цифровізація», або «приведення в цифрову форму».

Основою системи електронного уряду України має стати Єдина інформаційно-комунікаційна платформа (ЄІКП) [3–6], запровадження якої спрямовано на надання якісних адміністративних послуг в електронному у режимі «єдиного вікна» при забезпеченні надійного захисту інформації.

Слід зазначити, що ЄІКП — це інформаційно-комунікаційна система автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади, бізнесу та громадян, тому має проектуватися як багатофункціональна сервіс-орієнтована, розподілена та адаптивна система обробки інформації. Модель інформаційної безпеки ЄІКП передбачає, що інформація з обмеженим доступом, що обробляється платформою, має зберігати конфіденційність, цілісність та доступність. Це забезпечується шляхом застосування Комплексної системи захисту інформації (КСЗІ), яка призначена для захисту від

несанкціонованого доступу (НСД), реалізації заданих політик безпеки інформації та застосування організаційно-правових, інженерно-технічних заходів та використання апаратних, програмно-апаратних та програмних засобів захисту інформації [7].

Разом з тим сьогодні втчизняні науковці дедалі частіше послуговуються зазначеним терміном, спираючись на вимоги практичної транскрипції, а тому широкого поширення набули терміни «діджиталізація», або ж «дігіталізація». Такий підхід має низку переваг, оскільки термін «дігіталізація», за слушним зауваженням К. Лапіної-Кратасюк, охоплює більш широкий спектр значень, ніж його синонім «цифровізація». Це пов'язано з тим, що саме в європейській і американській дослідницьких традиціях наслідки переходу від аналогового до цифрового типу кодування інформації стали вивчатися не просто як технологічний, але й як соціальний, культурний та антропологічний процеси.

Останнім часом в Україні, як і в усіх країнах світу, через стрімкий розвиток цифрових технологій здійснюється їх впровадження в усі сфери діяльності людини. Правопорушники також активно використовують сучасні інформаційні технології та окрім традиційних слідів своєї протиправної діяльності залишають електронні (цифрові) сліди. Розвиток інформаційних технологій сприяє й зростанню кількості злочинів у цій сфері.

Модернізації економіки України входить до числа пріоритетних проблем та активно вивчається провідними вченими-економістами [1-6]. Орієнтована на індустріальну епоху структура економіки Україна не дозволяє створювати в достатньому обсязі високотехнологічні товари та послуги, які були б конкурентоспроможні та затребувані на глобальному ринку. Як результат експорт скорочується, традиційні останні десятиліття сектору економіки

втрачають свої позиції, а економічно активне населення шукає можливості для працевлаштування за межами України. Система освіти та відтворення людського капіталу, залишаючись орієнтованою на ці морально застарілі сектори економіки, закріплює структурно-технологічну відсталість. З огляду на зазначені тенденції невипадково внутрішній валовий продукт в Україні у 7 разів менше, ніж у США і, очевидно, подолання такого розриву потребує прискореної модернізації (діджиталізації) економіки України.

Важливим фактором забезпечення стабільного розвитку України є довгостроковий перспективі перехід до якісно нового типу зростання –

Соціального та економічного, який не тільки покращує динаміку соціально-економічних перетворень, а також сприяє вирішенню існуючих проблем охорони навколишнього середовища. Тому першочергова увага до соціальної сфери, раціонального та економічного ефективного використання природних ресурсів, забезпечення екобезпеки життєдіяльності населення – невід'ємна умова подальшого розвитку країни складних систем, що зазнають значного антропогенного навантаження. Сучасні проблеми соціально- економічних систем України стають тим чинником, під впливом якого держава має спрямовувати свої зусилля на напрямі забезпечення відповідного рівня системи безпеки, складовими якої є соціальне та економічне, формувати та реалізувати дієву державну політику. Основна мета – вирішення існуючих проблем суспільства та охорони навколишнього середовища.

Отже, вибір теми цього дослідження та його актуальність обумовлені потребою удосконалення механізму формування та реалізації державного управління у сфері безпеки соціально-економічних систем в Україні.

1. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М. Алімов, О.І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенка. Запоріжжя : КПУ, 2014. 798 с.

2. Белов С.В., Мартиненко С.В. Моделі побудови національної інфраструктури центрів сертифікації ключів та їх ризики. Зб. наук. пр. (ШМЕ ім. Г. С. Пухова НАН України). 2005. Вип. 28. С. 68–79.

Viktoriya SHCHERBYNA
Student of the Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs
(Dnipro, Ukraine)

DISTANCE TECHNOLOGIES AS PART OF GLOBALIZATION

The modern world is changing rapidly and giving us new opportunities. So with the advent of the pandemic, distance technologies have become part of globalization. And it has become obvious that distance technology is now an integral part of almost every citizen's life. Whether it

can be work, study or even entertainment – distance technologies take place in every aspect.

And if at first it was difficult for many people to adapt to the new distance technologies, now the world can adapt to the desire of people to communicate with them remotely. In 2020, when rope restrictions were eased, workers around the world refused to go to work in the office, and students around the world demanded the introduction of a mixed form of education

And the world has had to adapt. The use of distance technologies allows you to be mobile and not interrupt the flow of your normal life. However, now there is no need to be only in some competitive place. You just have to have the internet.

The processes of globalization are about the disappearance of borders. Any kind, whether political or cultural. Modern pupils or students can study at universities and other educational institutions in other countries without leaving their own homes. And workers can arrange their lives as they wish and anywhere in the world, without leaving their jobs. Of course, this may not be a solution for everyone, but at the moment we can see a significant reduction in office workers.

Even today's situation with full-scale invasions of Ukraine demonstrates that the use of distance technologies is already showing positive trend. At present, Ukrainian workers can continue to work with companies remotely, even while abroad or in a safe place away from home. Ukrainian pupils and students have the opportunity to continue their studies with the help of distance technologies. In addition, many training platforms offer Ukrainian students free of charge, which also demonstrates the lack of virtual and language boundaries.

Medical personnel can also provide care using distance technologies. Surgeons can operate with the help of clear techniques, other specialists can provide advice on emerging issues. Lawyers can help many people who are in a difficult situation. Volunteers can quickly provide information about the needs of other groups.

In addition, the use of distance technologies for work and study greatly reduces gender inequalities in Ukraine. This is a common problem because Ukrainian legislation takes into account the peculiarities of women's lives and physiology, but it has an impact on a number of economic factors. And the use of distance technologies at work allows women to work remotely and not feel discomfort with the need to be at work.

Distance work allows many to distribute their workload evenly and objectively analyze the quality and volume of the work done. Also, reducing the percentage of gender inequality allows Ukrainian women to be independent, because they can work from home and not be financially dependent on their partner.

As for distance studying, with its help children can learn more effectively. After all, a schoolboy or teenager chooses a more comfortable way of learning. In addition, in distance studying, the teacher is always in touch and you can discuss issues that cause difficulties.

The introduction of distance technologies into other areas of life allows you to expand your capabilities. During the full-scale invasion of enemy troops, many Ukrainian studios where people were involved in sports or creativity began to provide their classes online. And all those who want to do and have the opportunity can join to the online classes. For example, girls who are abroad can work out online with their sports group who are still in Ukraine in real time.

Or creative studios, where children develop and improve their creative abilities, can also communicate online with each other in real time, although members of such a group can be in different parts of the world.

The world has already changed and distance technologies will certainly continue to be an important element of our lives. People all over the world will no longer go back to a time when distance technology was something distant and incomprehensible. This is one of the manifestations of globalization, where the virtual world has long been part of each culture and has its own rules in each country.

1. Москаль Ю. Світові тенденції розвитку заочної та дистанційної вищої освіти. *Психологія і суспільство*. 2008. № 3. С. 116–122.

2. Васюк О. Теоретико-методичні аспекти організації дистанційної освіти. *Вісник Книжкової палати України*. 2011. № 2. С. 30–32.

3. Лук'яненко В. В. Досвід упровадження дистанційного навчання для організації самостійної роботи студентів з англійської мови. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. Вип. 2. С. 70–75.

4. Pakhomova T. O., Komova O. S., Belia V. V. et al. Transformation of the pedagogical process in higher education during the quarantine. *Linguistics and Culture Review*, 5 (S2), 2021. P. 215-230.

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ПОЛІЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ

Лілія ЗОЛОТУХІНА

професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ

Інститут присяги міцно вкорінений у сучасному правовому регулюванні службово-трудова відносин, та й взагалі так званих відносин публічної служби, які врегульовуються системою правових норм, що у сучасному науковому дискурсі прийнято іменувати службовим правом. Присяга як юридичне явище має кілька аспектів. Найголовнішим та найочевиднішим є те, що з моментом складання присяги об'єктивне право пов'язує остаточне виникнення службово-трудова відносин, тобто присяга, а точніше факт її складання, має правову природу правостворюючого юридичного факту, який породжує регулятивні службово-трудова відносини. Маючи ще кілька інших правових аспектів, присяга, зокрема, пов'язана з відносинами дисциплінарної відповідальності спеціальних суб'єктів трудового права, які реалізують свою трудову правосуб'єктність у службово-трудова правовідносинах. Йдеться про те, що правове регулювання окремих видів службово-трудова відносин прямо або побічно визнає порушення присяги дисциплінарним правопорушенням і, відповідно, підставою для притягнення винного до дисциплінарної відповідальності. Тож порушенню присяги тут також надається правова природа правостворюючого юридичного факту, але такого, який породжує відносини вже охоронного характеру, а саме відносини дисциплінарної відповідальності, і отже, порушення присяги постає юридичним складом дисциплінарного правопорушення. Найвищий рівень інституціоналізації дисциплінарної відповідальності за порушення присяги спостерігається у чинному законодавстві про державну службу, яке і буде нормативною емпіричною базою дослідження.

Ч. 2 ст. 65 Закону № 889-VIII містить вичерпний перелік конкретних видів (складів) дисциплінарних проступків, які є підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. І, зокрема, п. 1 ч. 2 ст. 65 Закону № 889-VIII до дисциплінарних проступків відносить «порушення Присяги державного службовця» [1].

А відповідно до ч. 5 ст. 66 Закону № 889-VIII «порушення Присяги державного службовця» належить до обмеженого кола дисциплінарних проступків, за які може бути застосований винятковий вид дисциплінарного стягнення – звільнення з посади державної служби. Деякі дослідники навіть вважають, що звільнення є єдиним (безальтернативним) стягненням за порушення Присяги державного службовця [2, с. 141]. Не можемо з цим погодитися з огляду на вживання законодавцем у ч. 5 ст. 66 Закону № 889-VIII слова «може», яке допускає певну дискрецію уповноваженого суб'єкта. Однак це не применшує серйозності проблеми відповідальності за порушення присяги.

Критичний аналіз дисциплінарної відповідальності за порушення присяги наводять автори Науково-практичного коментаря до Закону № 889-VIII [3]. Дослідники зазначають, що «зовсім неважко будь-які дії чи бездіяльність державного службовця витлумачити як такі, що порушують присягу державного службовця». Цьому «сприяють» застосування у статті 36 Закону таких оціночних слів (конструкцій) як «вірно служити Українському народові», «поважати права, свободи і законні інтереси людини і громадянина», «з гідністю

нести високе звання державного службовця», «сумлінно виконувати свої обов'язки». Для опису ознак правопорушення зазначені термінологічні конструкції є недостатньо формалізованими. І це зрозуміло, адже присяга державного службовця за своєю суттю є декларацією (публічною клятвою), покликаною спонукати державних службовців робити все від них залежне для якнайкращої реалізації функцій державної служби. Тому зазначені вище терміни та термінологічні звороти є нормальними для конструювання тексту присяги, але абсолютно неприпустимими для опису ознак дисциплінарного проступку» [3, с. 492–493]. Також автори правильно констатують, що «дисциплінарний проступок «порушення Присяги державного службовця» виписано в Законі настільки абстрактно, що він охоплює будь-яке інше правопорушення, передбачене пунктами 2–14 частини другої коментованої статті. Тобто аналізований склад є загальним стосовно інших («спеціальних») складів дисциплінарних правопорушень, передбачених пунктами 2–14 частини другої коментованої статті» [3, с. 496]. Тобто, по суті, «порушення Присяги державного службовця» (п. 1 ч. 2 ст. 65 Закону № 889-VIII) є юридико-технічною хибобою: у низку конкретних (спеціальних) дисциплінарних деліктів законодавець безпідставно включив склад, по суті, генерального делікту. На жаль, автори коментаря не пропонують принципового і остаточного вирішення проблеми, обмежуючись наданням рекомендацій щодо тлумачення і застосування п. 1 ч. 2 ст. 65 Закону № 889-VIII [3, с. 496–499], які, хоча і є доволі слушними та корисними, все ж не вирішують проблеми як такої.

Отже, наведений вище огляд свідчить про те, що очевидною є проблема правомірності встановлення і реалізації дисциплінарної відповідальності за порушення присяги. Проблема полягає у тому, що через загальні та оціночні формулювання змісту присяги неможливо з достатнім рівнем формальної визначеності з'ясувати, в чому конкретно (на рівні об'єктивної сторони правопорушення) полягає порушення присяги. Внаслідок цього підстава дисциплінарної відповідальності виявляється невизначеною та такою, що допускає дуже широкі тлумачення під час правозастосування. Цим, очевидно, порушується принцип верховенства права, зокрема такі його елементи, як принципи правомірних очікувань та юридичної визначеності.

Серед пропонованих в літературі шляхів вирішення проблеми переважають такі.

1. Доктринальне та/або правозастосовче, у т.ч. суддівське, тлумачення. Вади такого способу такі. По-перше, тлумачення, яке як засновки приймає положення, які практично повністю складаються із оціночних понять, не може не мати своїм результатам такі ж оціночні судження і положення. Наприклад, поширене суддівське тлумачення, започатковане і підтримуване Верховним Судом – «звільнення за порушення Присяги може мати місце лише тоді, коли державний службовець скоїв проступок проти інтересів служби, який суперечить покладеним на нього обов'язкам, підриває довіру до нього як до носія влади, що призводить до приниження державного органу та унеможливорює подальше виконання ним своїх обов'язків» [4] – є яскравим прикладом заміни одних оціночних понять і суджень на інші, внаслідок чого формальної юридичної визначеності явно не додається. По-друге, такі тлумачення часто вдаються до аналогії права/закону; водночас майже аксіоматичним є доктринальне положення про те, що у сфері публічної юридичної відповідальності не можна вдаватися до аналогії права/закону.

2. Встановлення вичерпного переліку формально визначених дисциплінарних проступків, які вважатимуться порушенням присяги. За такого способу дисциплінарна відповідальність «за порушення присяги» стає фактично фікцією, оскільки вона по суті заміщається дисциплінарною відповідальністю за низку інших дисциплінарних проступків.

Виникає питання, чи можливо було б модифікувати сам зміст присяги, аби він був більш конкретним та задовольняв вимоги юридичної визначеності і міг бути основою для формулювання складу дисциплінарного проступку. Звичайно, можна було б перетворити текст (зміст) присяги на перелік чітко визначених обов'язків державного службовця, однак таким чином докорінно змінилася би правова природа присяги, яка би втратила свої унікальні риси як окреме правове явище та здатність виконувати свої специфічні функції.

Вказане неминує приводить до думки про те, що від «охоронного», «репресивного» навантаження присяги треба відмовитися взагалі. Потрібно зважати на те, що виконання різних правових функцій вимагає адекватних правових засобів, серед яких не може бути універсальних.

Формулювання складу дисциплінарного проступку в умовах верховенства права не може бути засноване на апеляціях до присяги та її змісту та зводиться до формулювання «порушення присяги». Внаслідок своєї сутності як урочистої клятви присяга має

текстуальне вираження (зміст присяги), мовні характеристики якої не відповідають вимогам до нормативного юридичного тексту. Відповідно, поняття «присяга» та «порушення присяги» неодмінно зводяться до низки оціночних понять і суджень, що є неприпустимим для формулювання підстав юридичної відповідальності. Доктринальне та судове тлумачення виявляються нездатними повноцінно вирішити цю проблему. Звільнення тексту (змісту) присяги від оціночних елементів призведе до спотворення самої сутності присяги. Вирішення проблеми вбачається у повсюдній відмові (і передусім у законодавстві про державну службу) від правотворчої практики встановлення дисциплінарної відповідальності за порушення присяги та переходу до більш конкретних та юридично визначених способів закріплення складів дисциплінарних правопорушень. Саме такий шлях дозволить узгодити практику дисциплінарної відповідальності з вимогами принципу верховенства права, а також усуне нерівність у становищі державних службовців та інших працівників – суб'єктів службово-трудова відносин. Отже, пропонується п. 1 ч. 2 ст. 65 Закону № 889-VIII виключити.

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
2. Кремова Д. С. Інститут присяги у службовому праві України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Запоріжжя, 2021. 223 с.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / ред. кол.: К. О. Ващенко, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук, В. А. Дерезь (відп. ред.). Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 796 с.
4. Постанова Верховного Суду від 25.11.2021 р. у справі №826/6038/15. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101370681>

Роман МИРОНЮК

професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

**ОКРЕМІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ, ФІКСАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Частими випадками в діяльності поліції є втручання в роботу поліції, перешкоджання виконання ними поліцейських функцій. При цьому частіше всього це здійснюється з метою відволікання поліцейського від оформлення процесуальних документів на місці вчинення правопорушення для затягування процедури притягнення до відповідальності та допущення процесуальної помилки поліцейським, і зазвичай це властиве в процесі виконання поліцейським превентивної функції та оформлення матеріалів справ про адміністративні правопорушення.

При цьому треба зазначити, що встановлена ст. 343 КК України кримінальна відповідальність за «втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця» [1] є не діючим засобом відповідальності, що вказує на відсутність рішень суду про притягнення осіб за вчинення цього кримінального правопорушення, вчиненого щодо поліцейського. Тож аналіз судової практики, систематизований в звітності Державної судової адміністрації України, свідчить, що, наприклад, в 2020 році за втручання в діяльність працівника поліції було порушено всього 12 кримінальних проваджень, і жодному з них не було винесено судові рішення, натомість за цей же період було порушено 54 кримінальних провадження щодо перешкоджання діяльності журналістів, хоча жодне до них не мало наслідком притягнення особи до кримінальної відповідальності [2]. Водночас у більшості європейських країн за перешкоджання поліцейської діяльності встановлені заходи відповідальності від штрафу в 400 євро в Іспанії за прирікання з поліцейським до 7 000 євро

та затриманням за недотримання заборон щодо доступу до місця події (перетин поліцейської стрічки) у Франції [3, с. 45].

У зв'язку з цим для забезпечення гарантій належного виконання поліцейським своєї правоохоронної функції та з урахуванням зарубіжного досвіду доцільно диференціювати юридичну відповідальність за перешкодження роботі поліцейського, встановивши: 1) адміністративну відповідальність за «Перешкодження діяльності або втручання в діяльність працівника поліції, що не мало наслідком кримінальної відповідальності», шляхом розширення положень статті 187 КУпАП «Злісна непоко́ра законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця» [4]; 2) кримінальну відповідальність за перешкодження діяльності або втручання в діяльність працівника поліції, якщо це призвело до неможливості виконання поліцейським своїх обов'язків або було спрямовано на прийняття ним незаконного рішення, шляхом уточнення положень ст. 343 КК України.

Також однією з проблем притягнення до адміністративної відповідальності за порушення ПДР, зафіксованого в автоматичному режимі, є ідентифікація водія, який вчинив таке порушення, що в більшості випадків не можлива, ідентифікаційним елементом фіксації є відповідний транспортний засіб (за номерним знаком). А тому адміністративну відповідальність в цьому випадку несе відповідальна особа – фізична особа або керівник юридичної особи, за якою зареєстровано транспортний засіб.

Притягнення цих осіб до відповідальності суперечить принципам такої відповідальності – індивідуальності покарання, та наявності вини особи у вчиненні правопорушення, на що звернуто увагу громадськістю, беручи до уваги закордонний досвід. Наприклад, законодавство Німеччини більш прискіпливо ставиться до доведеності вини власника транспортного засобу у вчиненні порушення правил дорожнього руху, яке було виявлено за допомогою фотокамер фіксації правопорушень (Blitzerfotos), факт дорожнього правопорушення має бути доведено. Це робиться за допомогою різних вимірювальних приладів на основі фотографій або відеофрагментів. Ідентифікації лише транспортного засобу недостатньо, адже відповідальність несе водій. Він може бути підданий стягненню лише за наявності зображення особи, яка керувала транспортним засобом у момент учинення правопорушення. Хоча порядок ідентифікації особи з фотографією та перелік збігів зовнішності не визначено, суддя під час розгляду скарги повинен переконатися в особі порушника за формою обличчя, волосся, підборіддя, очей, носа, вух індивідуальних характеристики, такі як зростання брів або видимим шрамом тощо. Тому фотознімки, зроблені позаду транспортного засобу, не визнаються доказами. Здебільшого в європейських країнах практика притягнення до адміністративної відповідальності за порушення ПДР, які зафіксовані технічними засобами, досить поширена, але з урахуванням доведення вини особи вчиненні правопорушення або надання доказів невинуватості, тобто надання власником даних про передачу транспортного засобу в користування іншій особі з ідентифікацією даних на цю особу.

Отже, з метою дотримання прав громадян в діяльності поліції та з урахуванням зарубіжного досвіду в межах національної правової доктрини та практики застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення ПДР, зафіксованого в автоматичному режимі, доцільно встановити таке:

по-перше, за вчинення правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксованого в автоматичному режимі, притягувати до відповідальності не власника транспортного засобу, а водія – особу, яка фактично керувала транспортним засобом в момент фіксації правопорушення за допомогою технічного засобу, працюючого в автоматичному режимі. Після фіксації правопорушення транспортний засіб підлягає зупиненню, а в разі неможливості цього зробити, обов'язок встановити особу правопорушника покладається на відповідний підрозділ Національної поліції. При цьому ідентифікація особи, яка керує транспортним засобом в момент фіксації правопорушення технічним засобом, що працює в автоматичному режимі, може здійснюватись шляхом використання посвідчення водія з чіпом, на якому містилась би відповідна інформація про водія. Для цього на законодавчому рівні необхідно встановити обов'язок водія закріплювати посвідчення водія у верхній частині вітрового скла транспортного засобу;

по-друге, встановити адміністративну відповідальність власника транспортного засобу за неналежну передачу транспортного засобу для керування іншій особі або ухилення від внесення відомостей про належного користувача відповідного транспортного

засобу до Єдиного державного реєстру транспортних засобів, шляхом доповнення КУпАП новою нормою такого змісту: «Стаття 121-3. *Неналежна передача транспортного засобу для керування іншій особі або ухилення від внесення відомостей про належного користувача відповідного транспортного засобу до Єдиного державного реєстру транспортних засобів.*

Неналежна передача транспортного засобу для керування іншій особі або ухилення від внесення відомостей про належного користувача відповідного транспортного засобу до Єдиного державного реєстру транспортних засобів тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

По-третє, врегулювати процедуру звільнення власника транспортного засобу від відповідальності в разі: протиправного вибуття транспортного засобу чи його номерних знаків з володіння власника; перебування за кермом транспортного засобу на законних підставах іншої особи. При цьому обов'язок надання доказів щодо своєї непричетності до вчиненого правопорушення покладається на власника транспортного засобу.

2. З огляду на відсутність відповідальності за порушення правил дорожнього руху, що спричинило потерпілому тілесні ушкодження легкого ступеня тяжкості, запропоновано усунути цю частину в законодавстві шляхом внесення змін до статті 124 КУпАП, а саме доповнити її частиною другою, в якій передбачити відповідальність за це діяння, а саме: ч. 2 ст. 124 КУпАП «*Порушення учасниками дорожнього руху правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна, тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року*».

3. З метою ефективної протидії керуванню транспортними засобами в стані сп'яніння запропоновано конкретні заходи, такі як: 1) встановлення диференціації відповідальності залежно від ступеня сп'яніння особи, яка керує транспортним засобом; 2) розробити та затвердити на рівні наказу Міністерства охорони здоров'я України методику проведення медичного огляду на стан сп'яніння; 3) нормативно закріпити перелік наркотичних засобів та інших речовин, а також їх кількісний показник в крові, за якого заборонено керувати транспортним засобом; 4) законодавчо встановити можливість усувати водія від керування транспортним засобом до одержання результатів огляду водія на стан сп'яніння, але не більше ніж на 24 години.

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Судова статистика за 2020 рік : Звіт № 1-к судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. *Офіційні дані Державної судової адміністрації України*. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020/

3. Єрмолаєва-Задорожня С. В. Кримінологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук (д-ра філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право) / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2019. 217 с.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

Андрій СОБАКАРЬ

професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

БЕЗПЕКА СУДНОПЛАВСТВА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ

Безпека є основною якістю, необхідною для всіх видів транспорту. Особливого значення вона набуває у сфері функціонування морського та річкового транспорту. Значні розміри морських суден, зростання швидкостей руху, збільшення інтенсивності руху на водних шляхах, плавання суден у складних метеорологічних умовах та інші причини роблять проблему безпеки судноплавства найбільш пріоритетною та актуальною в оцінці сучасного стану й розвитку морського і річкового транспорту. Ця проблема виникла одночасно з появою транспортних засобів, призначених для пересування водними шляхами. Незважаючи на технічне вдосконалення морських суден, їх устаткування і приладів та застосування широкого комплексу правил безпеки судноплавства, кількість корабельних аварій на морі залишається великою. За даними зарубіжних аналітиків, за останні 150 років тільки в мирні роки загинуло понад 40 000 торгових суден. Це рівнозначно затопленню щочверті століття всіх суден, що перебувають в експлуатації. Якщо не рахувати аварії від епохи Стародавнього Риму, то у світі загинуло понад 1 млн суден.

Через недотримання бодай однієї зі складових безпеки руху може статися пошкодження корабля або вантажу, інакше кажучи – аварія. Дуже часто її наслідки спричиняли значні збитки, пов'язані з частковою або повною втратою вантажу чи товару, його псуванням, пошкодженням або втратою судна і, що особливо прикро, людей [1, с. 236]. Тому безпека руху є одним із найважливіших елементів функціонування водного шляху, показником його затребуваності, рівня розвитку й культури користування.

Від успішного вирішення проблеми забезпечення безпеки судноплавства залежить розвиток економіки країни. Зокрема, як свідчить статистика, матеріальні збитки внаслідок морських аварій становлять приблизно 540 млн \$ на рік.

Залишається складним стан аварійності на морському й річковому транспорті в Україні. Зокрема, протягом 2021 року на морському і річковому транспорті України, у тому числі з маломірними (малими) суднами, сталося 55 аварійних подій. Загальна кількість аварійних подій, що сталися протягом 2021 року, порівняно з 2020 роком, збільшилась на 12 аварійних подій (+ 22 %) [2].

Аналіз аварійних подій на морському і річковому транспорті свідчить, що основними причинами цих подій є порушення вимог нормативних документів із безпеки судноплавства, помилкові дії судноводіїв, недоліки організації та функціонування підприємств, установ та організацій, що забезпечують безпеку судноплавства.

За видами найбільш поширеними аварійними подіями на морському та річковому транспорті є: навал, пошкодження гвинторульового комплексу, перекидання, зіткнення, торкання ЛЕП, посадка на мілину, виявлення неякісного дизельного пального, льодові пошкодження, забруднення доквілля, вихід із ладу навігаційного обладнання, рульового пристрою, нетранспортні події (водотеча, затоплення судна, виявлення вибухового пристрою, втрата ґрунтозабірних пристроїв, пожежі тощо), вихід у море у міжнавігаційний період із неконтрольованого пункту, без будь-яких рятувальних засобів, без технічних оглядів, на судах, не перереєстрованих в установленому порядку та не приписаних до жодної бази-стоянки тощо. До того ж не можна залишити поза увагою, що основними причинами аварійних подій на морському та річковому транспорті є, передусім, елементарне порушення вимог нормативно-правових актів, якими регульовано відносини в цій сфері.

Зважаючи, що найбільше на стан аварійності впливає людський чинник, основні причини аварійних випадків на водному транспорті можна поділити на три групи, серед яких: 1) помилки судноводійського складу в керуванні судном; 2) низька кваліфікація членів екіпажів суден; 3) незабезпечення безпечних умов праці з боку судновласників.

У недалекому минулому світова наука судноплавства, посилаючись на аналіз експлуатації суден, зокрема на статистику аварій і катастроф, стверджувала, що для зниження і запобігання загибелі та серйозним аваріям суден необхідно вдосконалювати їх конструкцію, устаткування, приладову базу, розвивати науку судноводіння і технічної експлуатації. Прогрес у вказаних галузях треба визнати очевидним. Останніми роками в практику проєктування суден, суднобудування і судноводіння упроваджуються передові досягнення науки і техніки, застосовуються новітні технології. Проте кількість катастроф і аварій на морському й річковому транспорті не скорочується. У зв'язку з цим проблема безпеки судноплавства набуває особливої актуальності, а також теоретичного і практичного значення. Все це свідчить про нагальну потребу в з'ясуванні сутності та розробленні науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на поліпшення стану безпеки судноплавства як визначального чинника ефективного функціонування морського й річкового транспорту.

Зважаючи на те, що питання транспортної безпеки в українському законодавстві не отримали належного відображення, до них застосовується галузевий, несистемний підхід, як і до чинників, із якими можуть бути пов'язані можливі загрози національній безпеці України з морського напрямку. До переліку таких чинників можна вмістити, зокрема: незавершеність міжнародно-правового розмежування морських просторів та виниклі у зв'язку з цим територіальні претензії окремих сусідніх держав; неврегульованість питань щодо міжнародно-правового розмежування виключних економічних морських зон і континентального шельфу; утискання економічних інтересів держави і посягання на її природні багатства; інтенсивну і протиправну розвідувальну діяльність інших держав в українських водах; скоєння злочинів міжнародного характеру; загрози екологічного характеру; неналежний рівень нормативно-правового забезпечення розвитку та безпеки мореплавства, судноплавства, роботи портів, здійснення морських перевезень; анексію Криму РФ тощо.

Безумовно, що з кожним днем науково-технічний прогрес веде до якісного вдосконалення суден, оснащення їх новітньою апаратурою, полегшення регулювання руху тощо. Проте рівень відносної аварійності не зменшується, а навпаки – збільшується, що треба пояснити зростанням кількості морських і річкових суден та інших водних об'єктів, елементарним нехтуванням судноводіями законодавчо встановленими правилами безпеки судноплавства, послабленням контролю за безпекою судноплавства і у сфері експлуатації суден у зв'язку з переходом останніх в приватну власність тощо. За таких умов виникає нагальна потреба в розробленні науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на розширення комплексу усталених засобів державного контролю за безпекою судноплавства на морському і річковому транспорті. Адже саме контроль дає змогу:

- отримати повну та об'єктивну інформацію про стан безпеки судноплавства, діяльність підконтрольних об'єктів;
- зіставити фактичний стан у відповідній сфері із визначеними завданнями щодо забезпечення належного рівня безпеки на водному транспорті, під час експлуатації відповідних транспортних засобів, виявити недоліки та помилки в цій роботі та запобігти їм;
- здійснити оцінку відповідності прийнятих на водному транспорті рішень вимогам законодавства з питань безпеки судноплавства;
- визначити та здійснити профілактичні заходи щодо недопущення у майбутньому скоєння порушень у сфері безпеки судноплавства;
- застосувати заходи юридичної відповідальності до осіб (фізичних або юридичних), винних у цих порушеннях.

1. Мордовської М. М. Безпека руху на Дніпровському водному шляху в останній чверті XVIII ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2009. Вип. XXVI. С. 236–241.

2. Стан безпеки судноплавства та аварійності на водному транспорті в Україні (у тому числі і за її межами, але із українськими суднами), включаючи маломірні (малі) судна за 2021 рік з наростаючим підсумком. URL : https://marad.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/08022022/Zvit_2021rik.pdf.

Сергій ШЕВЧЕНКО

завідувач кафедри управління
та адміністрування,
доктор наук з державного управління,
професор, Заслужений працівник
освіти України

Андрій КОСЕНКО

студент ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**РОЗВИТОК ВЗАЄМОВІДНОСИН ЛИТВИ ТА УКРАЇНИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Литва від початку російської агресії щодо України займає послідовну проукраїнську позицію, яка залишається незмінною протягом всього періоду, незважаючи на всі зовнішньополітичні пертурбації навколо конфлікту. Це зумовлено, по-перше, категоричним несприйняттям Литвою пострадянського минулого, а по-друге, потужною політичною волею керівництва держави.

8 червня 1992 року затверджено «Конституційний акт про неприєднання Литовської Республіки до пострадянських Східних союзів» [1], яким литовський народ обрав незалежність, насамперед у відносинах з Росією, і чіткий курс на західний напрям. І вже в 1993 році територію держави покинули останні російські військові. Цікаво, що литовський Сейм ухвалив рішення, яким зобов'язав уряд Литви домагатися від Росії відшкодування збитків за радянську окупацію республіки (за підрахунками приблизно 20 млрд дол. США). З того часу європейська та євроатлантична інтеграція стали головними напрямками зовнішньої політики незалежної Литви, якими країна успішно (але не без труднощів!) рухалася і тримається досі. Так, не без перепон, які створювала тоді Росія, традиційно маніпулюючи енергетичними та безпековими питаннями.

Через 14 років після відновлення незалежності Литва стала повноправним членом НАТО – 29 березня 2004 року разом з іншими прибалтійськими державами, а також Болгарією, Румунією, Словаччиною та Словенією. А 1 травня того ж року Литва вступила до ЄС (ця дата відзначається на державному рівні як День приєднання Литви до Європейського Союзу). У другій половині 2013 року успішно головувала в Раді ЄС.

Поділяючи прагнення України до становлення демократії та захисту відновленої незалежності, литовська влада не стояла осторонь деструктивних подій, які відбувалися в різні періоди в нашій державі. Наприклад, у 2004 році Сейм Литви абсолютною більшістю голосів прийняв Звернення до Верховної Ради України, в якому висловив глибоку стурбованість ситуацією, що склалася після другого туру виборів Президента України [2, с. 25].

Тобто бачимо, що Литва ніколи не відмежовувалася від кризових ситуацій в Україні та не займала, часто таку вигідну, політично нейтральну позицію.

Тож з перших днів російської агресії Литва виявляє одну із найактивніших і найвідвертіших позицій, часто беручи на себе ініціативу разом з Естонією, Польщею, Угорщиною, Чехією та Румунією.

Ще у 2014 році попередній Президент Литви Даля Грибаускайте на весь світ жорстко та без прикрас висловилася щодо небезпеки Росії для України та всієї Європи. Називаючи Росію «державою, яка має всі ознаки терористичної», вона закликала інші країни надати Україні допомогу, зокрема військову [3].

Непорушною залишається означена позиція Литви щодо України і після обрання у 2019 році нового Президента Литовської Республіки. У березні 2021 року Володимир Зеленський та Гітанас Науседа підписали Спільну декларацію щодо європейської перспективи України, якою Литва черговий раз на офіційному рівні підтвердила свої наміри щодо підтримки України в її прагненні до вступу в ЄС та НАТО. Не заперечує чинний Президент Литовської Республіки і агресії Росії, зростання кількості порушень з боку федерації та не визнає анексії Криму.

Литва однією з перших допомогла в посиленні озброєння Української армії, коли у

лютому цього року відбулася ескаляція військового конфлікту і ризик вторгнення Росії досяг знову високого рівня. Натівським літаком, який перебуває на озброєнні армії Угорщини, прибула партія пускових платформ для зенітно-ракетного комплексу «Стінгер». Також Збройні Сили України отримали щонайменше 5 броньованих автомобілів «Хаммер».

Від початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року Литва займає відкриту, чітку та потужну проукраїнську позицію, закликаючи інші держави всебічно підтримати нашу державу у російсько-українській війні.

Результати аналізу історичних і практичних кейсів україно-литовського партнерства у сфері безпеки та оборони демонструють не тільки готовність Литви надавати всебічну допомогу та підтримку на міжнародній арені, а й реальні дії литовської влади у цих питаннях, незважаючи на жодні політичні комбінації. Можемо впевнено констатувати, що Литва є одним з найбільш надійних союзників України та головним партнером у всіх сферах розвитку.

1. Конституція Литовської республіки від 2 лист. 1992 р. URL : <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/uk/lt/lt045uk.html>.

2. Турияница І. А. Українсько-литовські відносини в умовах членства Литовської Республіки в ЄС та НАТО (2004–2008 рр.). *Грані*. 2012. № 4 (84). С. 24 – 28.

3. D. Grybauskaitė: turime padėti kovoti su kaimynais, kurių rankos yra kruvinos daugiau. Delfi, 2014. URL : <https://cutt.ly/CPm8rek>

Євген БУТИРІН

доцент кафедри політичних наук
і права державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.
Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна),
кандидат юридичних наук

РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В БОРОТБІ З КУРІННЯМ У ЗАБОРОНЕНИХ МІСЦЯХ

Згідно зі статтею 175-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «Куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, а також в інших місцях, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради, тягне за собою попередження або накладення штрафу від трьох (51 грн) до десяти (170 грн) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а от за повторне правопорушення – від 170 грн до 340 грн».

На підставі ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення, органи Національної поліції розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 175-1 (за винятком порушень, вчинених у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради) [1], а на підставі ст. 219 Кодексу України про адміністративні правопорушення, виконавчі комітети (а в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, виконавчі органи, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад, розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 175-1 (за порушення, вчинені у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради) [1].

Також треба додати, що складені поліцейськими протоколи направляються до суду, а складені протоколи уповноваженими особами органів місцевого самоврядування – на розгляд адміністративних комісій.

Згідно з даними Державної служби статистики України за весь період 2018 року, до відповідальності за статтею 175-1 КУпАП було притягнуто 208 607 осіб [2]. На жаль, на сайті Державної служби статистики в наявності є статистична інформація щодо кількості адміністративних стягнень тільки за 2018 р. Однак в аналітичному порталі «Слово та діло» вказано, що за період з січня по липень 2021 року, згідно з наданою статистикою, поліцейські територіальних підрозділів Національної поліції притягнули до відповідальності за куріння в заборонених місцях 206 003 людини, а це на 16 936 осіб більше, ніж за аналогічний період минулого року (189 067 осіб). Зросла кількість штрафів,

сума надходжень від яких становила 5,015 млн грн. [3]. На офіційному сайті Державної служби статистики також відсутня інформація про те, які органи склали адміністративні протоколи та в яких органах розглядалися ці протоколи.

Але навіть незважаючи на неточність статистичних даних, можна зробити висновок про те, що кількість складених адміністративних протоколів вражає низька. На нашу думку, головною причиною цього є незацікавленість поліції та уповноважених осіб органів місцевого самоврядування в складанні адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях.

Щодо Національної поліції, то складаннями адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях, як правило, займаються патрульні поліцейські та дільничні офіцери поліції. До обов'язків патрульної поліції, крім складання адміністративних протоколів, належить таке: патрулювання вулиць міста; реагування на порушення правил дорожнього руху; оформлення ДТП; виїзд на виклик за номером 102 (це може бути повідомлення про сімейну сварку, бійку або грабіж тощо); також поліцейські мають попереджати та відвертати будь-які правопорушення в межах своїх повноважень. Якщо було скоєно кримінальне порушення, патрульні, у разі потреби, повинні надати невідкладну допомогу потерпілим, затримати порушника та охороняти місце події до прибуття слідчих. Окрім того, патрульні поліцейські мають проводити й профілактично-роз'яснювальну роботу [4]. У зв'язку з таким навантаженням загальний рівень некомплекту патрульних поліцейських по Україні становить 26,1% [5]. Зі слів колишнього тернопільського патрульного поліцейського, раніше на маршрут цього 250-тисячного міста виїжджало 19 патрульних машин, а пізніше стало виїжджати тільки 4 [6]. Тобто в патрульних поліцейських просто фізично не вистачає часу складати адміністративні протоколи. Треба додати, що, на жаль, у Національній поліції є багато пережитків ще з часів радянської міліції, один з них – «планові показники», у тому числі щодо складання адміністративних протоколів [4]. Через те виникає питання, якщо існують «планові показники», чому така низька кількість складених протоколів за куріння в заборонених місцях? Головною причиною цього є те, що патрульному поліцейському краще скласти адміністративний протокол за перевищення водіями транспортних засобів встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більше ніж на двадцять кілометрів на годину (340 грн), порушення водіями транспортних засобів правил проїзду перехресть, зупинок транспортних засобів загального користування, проїзд на заборонний сигнал світлофора (510 грн), порушення правил користування ременями безпеки або мотошоломами (510 грн), ніж адміністративний протокол за куріння в заборонених місцях (51 грн). Зрозуміло, що одним із головних елементів «планових показників» є суми штрафів.

З подібними проблемами стикаються дільничні офіцери поліції. Основними завданнями служби дільничних інспекторів поліції є: проведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, схильними до скоєння правопорушень; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки; робота з населенням та громадськими формуваннями на адміністративній дільниці щодо охорони громадського порядку й громадської безпеки; попередження злочинів та адміністративних правопорушень; участь у здійсненні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; участь у розкритті злочинів, учинених на території адміністративної дільниці, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання та ін.

Однією з головних проблем у роботі дільничних офіцерів поліції є проблема кадрового голоду. Наприклад, тільки в Донецькій області не вистачає 172 дільничних офіцерів поліції [7]. Напруженою є ситуація в сільській місцевості, де кожний з дільничних офіцерів обслуговує по 5 і більше сіл, відстані між якими сягають до сотні кілометрів. Тобто говорити про якість цього «обслуговування» не доводиться. У результаті криміногенна ситуація в сільській місцевості загострюється. Неefективність роботи дільничних офіцерів поліції призводить до того, що деякі громади обирають з місцевого населення шерифів, які виконують охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, замість постійно відсутніх дільничних офіцерів поліції [8]. У зв'язку з надмірним навантаженням і відсутністю вільного часу, деякі дільничні офіцери поліції штучно підвищують показники складання адміністративних протоколів [9]. Іноді вони схильють до складання протоколів осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі. Саме таким чином виконується «план показників».

Однак не «солодко» доводиться тим поліцейським, які чесно виконують свої службові обов'язки. У деяких випадках складання адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях закінчується їхнім побиттям [10-1].

Треба додати, для того щоб притягти правопорушника до адміністративної відповідальності, його необхідно «піймати» саме в момент куріння. Це відбувається тільки у випадку, якщо, наприклад, поліцейський проходить поруч та побачить курця, або хтось вкаже на курця. Саме тому так складно покарати порушників у відповідь на звернення громадян (зокрема, найбільш часті звернення стосуються фактів куріння у під'їздах житлових будинків) [12, с. 47]. Ще однією проблемою для працівників поліції є випадок, якщо у правопорушника немає з собою документів, що можуть засвідчити особу. За таких обставин накласти штраф працівник поліції не може. Щоб вирішити цю проблему, необхідно правопорушника доставити у відділення поліції з метою встановлення особи. Працівники поліції погоджуються на це тільки в крайніх випадках, бо в них просто не вистачає часу.

Треба додати, що санкції за порушення законодавства України щодо куріння тютюнових виробів у заборонених місцях становлять від 3 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 175-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). На нашу думку, сума штрафних санкцій є недостатньою. Для порівняння, відповідно до Кодексу Здоров'я штату Арізона, куріння в будь-якому публічному місці є незаконними, а за такі дії органи поліції накладають штраф до 1 000 доларів США або заарештовують на термін до 3 днів [13], у Туреччині за куріння на проспектах, вулицях, площах, у парках, садах, на зупинках громадського транспорту штраф становить 120 доларів США [14].

На жаль, у 2019 р. Верховна Рада України відхилила проект Закону № 4030а «Про захист громадського здоров'я від шкідливого впливу тютюнового диму», який пропонував збільшення штрафів за куріння в заборонених місцях. На нашу думку, кількість адміністративних протоколів про куріння в заборонених місцях, складених органами Національної поліції, зросла в кілька разів після підвищення суми штрафів.

Небажання влади вирішувати цю актуальну проблему призводить до негативних наслідків, які пов'язані з соціальними конфліктами. Є багато прикладів, коли конфлікти між курцями та некурцями-громадянами доволі часто переростають у бійку. Засоби масової інформації постійно публікують новини про подібне: у Дніпрі побили чоловіка за зауваження курцям у під'їзді, у Вінниці група осіб побила водія тролейбуса за зауваження не курити в громадському транспорті [15], у Дніпропетровській області на базі відпочинку група осіб побила чоловіка з дружиною за прохання не курити біля дітей [16]. Але побиття громадян за зауваження не курити – це ще не пік проблеми, іноді такі конфлікти закінчуються вбивством. Наприклад, у м. Ладожин Вінницької області, чоловік убив вахтерку гуртожитку за зауваження не курити в будівлі [17], а в Києві на території літнього майданчика кафе «Макдональдс» чоловік зробив зауваження тому, хто курить, а потім одним ударом вбив його.

1. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

2. Кількість справ, які знаходились у провадженні, та осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (за статтями КУпАП та іншими законами України). *Державна служба статистики*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. В Україні зросла кількість штрафів за куріння в громадських місцях. *Аналітичний портал «Слово та діло»*. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/novyna/suspilstvo/ukrayini-zroslo-kilkist-shtrafiv-kurinnya-hromad-skyx-miscyax>.

4. Чому люди не хочуть йти працювати в патрульну поліцію. *Zaxid.net*. URL : https://zaxid.net/blogi_tag50977/.

5. Патрульна поліція неуккомплектована на 26 %. *Мультимедійна платформа іномовлення України «УКРІНФОРМ»*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2859659-patrualna-policiia-nedoukomlektovana-na-26.html>.

6. Вржаюча сповідь тернопільського поліцейського. *Провсе*. URL : <https://provse.te.ua/2018/09/vrazhayucha-spovid-ternopilskoho-politsejskoho/>.

7. Оцінка інституційної спроможності головного управління національної поліції в Донецькій області. *Харківський інститут соціальних досліджень. Програма розвитку ООН в Україні*. URL : <file:///C:/Users/User/Desktop/Police-DON-ukr.pdf>.

8. Забезпечення безпеки в громадах – справа... самих громад (про реформу системи дільничних). URL : <http://umdpl.info/police-experts.info/2018/04/05/zabezpechennya-bezpeky-v>

hromadah-sprava-samyh-hromad-pro-reformu-systemnyh-dilnychnyh/.

9. На Дніпропетровщині судитимуть поліцейського за підроблення протоколів про адміністративні правопорушення. *Офіс генерального прокурора*. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=227588.

10. Жителю Умані, який побив поліцейського, загрожує до п'яти років за ґратами. *Прочерк. Про це говорять Черкаси*. URL : <https://procherk.info/news/7-cherkassy/83700-zhitelju-umani-jakij-pobiv-politsejskogo-zagrozhue-do-pjati-rokiv-za-gratami>.

11. Відомий рівнянин «начудив» у Києві і побив поліцейського у ресторані. *Радіотрек*. URL : https://radiotrek.rv.ua/news/vidomiy-rivnyanin-nachudiv-u-kiievi-i-pobiv-politsejskogo-u-restorani-foto_270323.html.

12. Про контроль над тютюном. *Загалом та в Україні*. Центр громадського здоров'я. URL : <https://center-life.org/wp-content/uploads/2020/07/SHCHO-varto-znaty-pro-kontrol-nad-tiutiunom-zahalom-ta-v-Ukrai-ni.pdf>.

13. Екологія. Право. Людина. Верховенство права для захисту довкілля. Тютюнопаління чи здорове майбутнє? *Вісник екологічної адвокатури*, 15. URL : <http://epl.org.ua/pravo/klinichna-programa/doslidzhennya/>.

14. За куріння на вулицях в Туреччині ввели штраф \$ 120. *Мультимедійна платформа іномовлення в Україні «Укрінформ»*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3136055-za-kurinna-na-vulicah-v-turec-cini-vveli-straft-120.html>.

15. Нетверезі пасажери курили в тролейбусі, а потім ще й побили водія. *20 хвилин*. URL : <https://vn.20minut.ua/Kryminal/netverezi-pasazhiri-kurili-v-troleybusi-a-potim-sche-y-pobili-vodiya-11422634.html>.

16. Під Дніпром група неадекватів побила чоловіка з дружиною за прохання не курити біля дітей. *Інформаційне агентство «Уніан»*. URL : <https://www.unian.ua/incidents/pid-dniprom-grupa-neadekvativ-pobila-cholovika-z-druzhinoju-za-prohannya-ne-kuriti-bilya-ditey-video-novini-dnipra-501089.Htm.l>.

17. Вахтерку гуртожитку на Вінниччині вбили за зауваження про куріння. *Депо. Вінниця*. URL : <https://vn.depo.ua/ukr/vn/vahterku-gurtozhitku-na-vinnichchini-vbili-za-zauvazhennya-pro-kurinnya-20170303530674>.

Наталія ГРИЩЕНКО

інспектор сектору ювенальної превенції ВП Дніпровського районного управління поліції ГУПН в Дніпропетровській області (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

КРИТЕРІЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕТОДІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ

Охорона прав і свобод людини та громадянина, громадського порядку та територіальної цілісності є однією з перших функцій, яка покладається на розвинуту демократичну державу. Для виконання такого завдання та забезпечення постійної державної безпеки у країнах діють спеціально уповноважені на те правоохоронні органи. Вагому роль серед таких органів посідають органи поліції, діяльність яких спрямована на охорону громадського порядку та боротьбу з правопорушеннями.

Правоохоронна функція держави втілюється у діяльності багатьох органів державної влади, їх посадових та службових осіб, але саме Національна поліція України відіграє визначальну роль у протидії злочинності, підтриманні публічної безпеки і порядку.

Поліцейські цілодобово забезпечують правопорядок на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, реагують на значну кількість повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення та інші події, перебуваючи у постійній готовності.

Дослідженням питання визначення адміністративно-правових методів приділялась значна увага як вітчизняних, так і закордонних науковців. Розробкою проблематики зміцнення правопорядку здійснювали низка українських дослідників, до яких можна віднести О. М. Бандурку, Ю. П. Битяка, І. П. Голосніченка, В. В. Зуя, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюка та ін.

Низку питань щодо науковотехнічного, матеріального, кадрового забезпечення

публічної безпеки висвітлено практичними працівниками правоохоронних органів у періодичній пресі, в журналах та виступах на телебаченні.

Теорія адміністративного права дозволяє нам виокремити два головних адміністративно-правових метода, які можуть бути використані під час забезпечення публічної безпеки та порядку – це метод примусу та метод переконання.

Виокремлюючи метод переконання, треба відмітити, що заступаючи на службу з метою підтримання публічного порядку та безпеки, поліцейські повинні використовувати засоби психологічного, морального, етичного впливу на свідомість громадян з метою недопущення вчинення ними злочину чи будь-якого іншого правопорушення. Найбільш дієвим видом реалізації методу переконання є безпосередня співпраця підрозділів поліції з громадськістю. Проведення бесід, роз'яснень щодо правомірності поведінки та норм законодавства, надання методичних матеріалів з алгоритму дій в тій чи іншій ситуації, критика антигромадської поведінки – призводять до подолання правового нігілізму, та формування сталого бажання громадськості до допомоги в забезпеченні публічної безпеки та порядку.

В разі, якщо метод переконання не приніс жодних результатів, в арсеналі підрозділів Національної поліції є можливість застосовувати заходи адміністративного примусу.

Відповідно до норм Закону України «Про Національну поліцію» метод адміністративного примусу поданий як змога застосування поліцейськими так званих поліцейських заходів превентивного та примусового характеру [1].

Адміністративно-правові форми забезпечення громадського порядку мають державно-владний характер, що полягає у здійсненні суб'єктами охорони від імені держави в межах своєї компетенції повноважень, визначених законами та іншими нормативно-правовими актами. Адміністративне забезпечення громадського порядку має розпорядчий характер, оскільки органи державної влади мають право віддавати розпорядження та давати вказівки, обов'язкові для виконання всіма, кого вони стосуються, а в разі потреби застосовувати передбачені законом заходи примусу [2, с. 54].

Метод адміністративного примусу полягає у фізичному, психологічному та іншому впливі на свідомість та поведінку особи з метою недопущення або зупинки протиправної поведінки, тим самим створюючи атмосферу невідворотності покарання.

Використання деяких поліцейських заходів визначається законодавством як крайній захід. Отже, аналіз особливостей поліцейських заходів, крізь призму адміністративно-правових методів, дозволяє стверджувати, що застосуванню того чи іншого адміністративно-правового методу, повинно відповідати низці ознак, а саме:

– особливість оснащення підрозділу поліції, що здійснює завдання у сфері забезпечення публічної безпеки (кадрове, матеріально-технічне, фінансове, тощо);

– особливості криміногенної та іншої ситуації на території обслуговування підрозділу поліції (проведення масових заходів, спільних операцій з іншими правоохоронними органами, органами місцевої влади чи громадськості);

– мета, що стоїть перед підрозділом Національної поліції під час вибору того чи іншого методу (перевірка документів, відбиття нападу на охоронювані об'єкти, попередження злочинності серед неповнолітніх, тощо);

– вироблення дієвих стратегічних, оперативних та поточних планів з метою створення моделі алгоритму дій поліцейського при виконання покладених на нього завдань.

Законне, необхідне, пропорційне та ефективне застосування поліцейських заходів примусового характеру гарантують не тільки охорону та захист прав і свобод людини, забезпечення публічної безпеки і порядку, але й довіру громадян до діяльності поліцейських та функціонування поліції загалом. Необґрунтоване або надмірне застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї може призвести не тільки до нанесення непоправної шкоди правопорушникам, супротивникам, але й підбурити населення до масових протестів та безладів, що мало місце у різних країнах світу.

Під час застосування поліцейських заходів примусового характеру виникає постійна потреба у досягненні справедливого балансу між інтересами людини, суспільства і держави.

Поліцейські мають неухильно виконувати положення Конституції та законів України, а також враховувати міжнародні стандарти у сфері прав людини. Застосування поліцейських заходів примусового характеру має здійснюватися за умови завдання найменшої шкоди людині. Крім того, поліцейські мають адекватно оцінювати оперативну обстановку, наявні ризики і загрози, а також негативні наслідки застосування таких заходів.

Це визначає необхідність постійного підвищення ефективності адміністративної діяльності поліції щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, що сприятиме підвищенню довіри населення до поліції.

1. ЗУ «Про Національну поліцію». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. Подоляка А. Громадський порядок: сутність, поняття та форми забезпечення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>
4. Забезпечення правопорядку та виховання доброчесності. URL : <http://www.dcaf.ch/Publications/Toolkit-on-Police-Integrity>

Катерина КОСТОВСЬКА

доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ГРОМАДСЬКИМИ ФОРМУВАННЯМИ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Громадські формування з охорони громадського порядку здійснюють профілактику адміністративних правопорушень та злочинів не спонтанно, а відповідно до планів та програм. Профілактична робота громадського формування досягатиме певних результатів лише за наявності належного організаційного забезпечення. Організацію профілактичної роботи громадськості доцільно розглядати, зважаючи на змістовні характеристики видів профілактики, форм діяльності громадського формування та особливості управлінського впливу у сфері попередження адміністративних правопорушень і злочинів.

Організація будь-якої цілеспрямованої діяльності, у тому числі й профілактичної діяльності громадських формувань, повинна відповідати вимогам науки управління. Крім того, поняття «організація» часто застосовують як рівнозначне поняттю «управління». Це зумовлено не тільки тим, що організація виконання управлінського рішення є центральним робочим елементом управлінського циклу, а й тим, що організаційні моменти буквально пронизують усю діяльність щодо управління. Навіть висунення управлінських гіпотез іноді необхідно організувати, не кажучи вже про збирання інформації, контроль та облік [1, с. 247].

У соціальній сфері процеси управління перебігають безперервно, у вигляді змінюючих один одного управлінських циклів, кожен із яких містить певні робочі операції. Управлінський цикл є своєрідним системним утворенням, що складається із певних і в кожному циклі повторюваних частин – елементів. Оскільки кожний управлінський цикл має ті чи інші часові межі, його елементи розглядаються як етапи, стадії, процедури, операції процесу управління. Один елемент переливається в інший, попередній служить основою для реалізації та здійснення наступного.

Ця особливість технології робить в певному розумінні однаково застосовувані для управління різні за змістом процеси. Наприклад, незалежно від того, в якій сфері вирішується проблема – в матеріальному виробництві, сфері культури або профілактики правопорушень – вона обов'язково має пройти певні технологічні фази, де будуть використані операції і процедури, притаманні будь-якому виду реалізації. До них можна віднести: визначення мети, аналіз проблемних ситуацій, обробку та аналіз інформації, обговорення можливих варіантів та зіставлення їх за вибраними критеріями, вибір рішення та підготовка до виконання вибраного рішення [1, с. 237].

В. М. Плішкін запропонував зазначені операції та процедури, що становлять управлінський цикл, поділити на два етапи: 1-й етап – підготовка та ухвалення управлінського рішення, 2-й етап – організація виконання (реалізація) управлінського рішення. Перший етап об'єднує операції, що пов'язані з пізнанням, дослідженням проблеми і формулюванням здобутих результатів у вигляді рішення; другий етап містить операції, які спрямовані на організацію діяльності виконавців щодо здійснення ухваленого управлінського рішення [2, с. 242].

Зміст організації профілактичної роботи громадськими формуваннями з охорони громадського порядку також визначається управлінськими операціями та процедурами, що відбуваються протягом зазначених етапів управлінського циклу. У наукових дослідженнях організації роботи громадських формувань загалом та у сфері профілактики правопорушень зокрема належної уваги приділено не було. Хоча окремі спроби аналізу функціонування громадських формувань з погляду управлінської науки були.

Тож, на думку О. М. Бандурки, організація роботи громадського об'єднання «Зупини злочинця» передбачала декілька етапів: підбір приміщення для офісу, де мали приймати й обробляти інформацію; створення і реєстрація громадської організації «Зупини злочинця»; обрання її правління і координатора з числа працівників органів внутрішніх справ, зокрема, міліції; призначення працівників міліції, що прийматимуть інформацію та передаватимуть її у відповідні служби і підрозділи міліції; підбір телефонного номера для безкоштовного й анонімного телефонування інформаторів; реклама зазначеного правоохоронного об'єднання громадян [3, с. 268].

Вказані етапи досить умовно можна вважати такими, що відповідають вимогам науки управління. У дослідженнях організації профілактичної роботи доцільно було б зосередити увагу, передусім, на операціях, які відбуваються на етапі підготовки та ухвалення управлінського рішення та етапі реалізації цього рішення.

Важливе значення в організації профілактичної роботи громадськими формуваннями з охорони громадського порядку відіграють норми статті 15 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» [4]. Зокрема, зазначено, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи цих органів, керівники підприємств, установ, організацій у межах своєї компетенції, а також громадяни сприяють громадським формуванням в охороні громадського порядку і державного кордону.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації в установленому порядку розглядають пропозиції громадських формувань щодо поліпшення стану громадського порядку і охорони державного кордону та вживають у межах своєї компетенції відповідних заходів [4].

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування спільно з органами Національної поліції, підрозділами Державної прикордонної служби України організують діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону шляхом залучення їх членів до проведення патрулювання та інших спільних заходів, проведення інструктажів та оперативного надання відповідної інформації, крім таємної, залучення їх членів до правового навчання та ознайомлення з формами та методами боротьби з правопорушеннями [4].

Тож органи державної влади та місцевого самоврядування спільно з органами та підрозділами Національної поліції та Державної прикордонної служби України організують у більшості випадків роботу громадських формувань з охорони громадського порядку щодо профілактики правопорушень.

Отже, організація профілактичної роботи громадських формувань має передбачати і враховувати наявні форми охорони громадського порядку з метою якісної реалізації заходів профілактики правопорушень.

1. Теорія управління в органах внутрішніх справ : навч. посіб. / за ред. В. А. Ліпкана. Київ : КНТ, 2007. 884 с.

2. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 702 с.

3. Бандурка О. М. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 352 с.

4. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 40. Ст. 338. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>

Тетяна КОСТЮК

викладач кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ, адвокат
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Однією з основних передумов створення та функціонування адміністративних судів як окремої ланки судової системи була необхідність посилення гарантій права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Забезпечення таких гарантій є позитивним обов'язком правової держави. В свою чергу, судовий контроль за виконанням рішення є одним із правових інструментів, за допомогою якого, такі цілі мають реально досягатись, оскільки фактичне відновлення порушених прав чи інтересів відбувається на завершальній стадії судового процесу - стадії виконання судового рішення.

Невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом. Європейським судом з прав людини сформована однозначна позиція, що правосуддя не може вважатися здійсненим доти, доки не виконане судове рішення, а також констатується, що виконання судового рішення як завершальна стадія судового процесу за своєю юридичною природою є головною стадією правосуддя [1 – с.13]. Тому контроль за виконанням судових рішень є одним із пріоритетних і важливих процесуальних засобів адміністративного судочинства.

Проте, реалії сьогодення свідчать про те, що нормативне врегулювання механізму встановлення судового контролю містить істотні недоліки та прогалини. Встановлення судового контролю – є диспозитивним правом судді. Законодавство, при цьому, не містить перелік обставин, які є підставою для застосування такого заходу.

Відсутність достатньої конкретизації законодавчих норм несе ризик довільного трактування суддями змісту та підстав застосування цього механізму, внаслідок чого формується суперечлива судова практика. Суди не охоче застосовують цей механізм, рішення про відмову у встановленні судового контролю переважають.

Найбільш розповсюдженими підставами відмови у встановленні судового контролю можна назвати загальні посилання на те, що застосування цього механізму є правом, а не обов'язком суду, посилання на відсутність або недостатність доказів того, що рішення не буде виконуватись, або що судовий контроль можливий тільки у випадку, якщо рішення не виконуються. Також, суди нерідко роблять висновки про те, що якщо особа не зверталася до органів виконавчої служби, чи виконавче провадження не завершено, то звернення до суду із заявою про встановлення судового контролю є передчасним та за своєю суттю є намаганням сторони перекласти свій обов'язок по зверненню судового рішення до виконання на суд.

З такими висновками не можна погодитись, оскільки, по-перше, жодна із перелічених підстав не передбачена законодавством як обов'язкова передумова звернення до суду із заявою про встановлення судового контролю, по-друге, таке трактування закону суперечить основоположним засадам адміністративного судочинства та його спеціальній меті – посилення гарантій захисту прав людини у спорах із суб'єктами владних повноважень, тим паче після підтвердження судом факту порушення прав чи законних інтересів.

Окремим проблемним аспектом, на який варто звернути увагу, є відсутність у судах статистичної інформації щодо стану та строків виконання ухвалених рішень. Така інформація надавала б змогу надавати оцінку щодо дотримання одного з ключових принципів судоустрою як ефективність, а також виявляти найбільш ризиковані категорії справ, за якими виконання рішень вірогідно може бути ускладненим. Обізнаність такою інформацією, надавала б змогу судам більш ефективно використовувати судовий контроль, у тому числі приймати рішення про його встановлення ще на стадії ухвалення рішення.

Таким чином, наявність суперечливої судової практики свідчить про необхідність удосконалення законодавства, що регулює підстави та порядок встановлення судового

контролю. При цьому таке удосконалення має здійснюватися через призму основоположних принципів та особливих завдань адміністративного судочинства, з врахуванням практики Європейського суду з прав людини з вказаного питання. Цей процес повинен мати на меті зміну вектору правозастосовчої практики у бік більш ефективного, своєчасного та безперешкодного захисту прав людини на завершальній та найважливішій стадії судового процесу – стадії виконання судового рішення.

1. О. Семенов. Щодо забезпечення державою виконання судового рішення через призму ЄСПЛ. Вісник національної асоціації адвокатів України. 2019. № 6 (54) - с.12-13 – URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/visnyky/2019-06-13-v-snik-naau_5d0271ad5a657.pdf.

Ольга КУЛІНІЧ

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

**УКРАЇНО-ЛИТОВСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО
У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ**

Двостороння співпраця у сфері безпеки та оборони є одним з головних елементів розвитку національних Збройних Сил України, вагомим інструментом з підвищення обороноздатності нашої держави. З відновленням незалежності перед Києвом постало актуальне завдання реформування оборонного сектора, заснованого на застарілих радянських концепціях, відповідно до сучасних стандартів – і допомогти в цьому могла співпраця з партнерами.

В умовах інтенсифікації курсу на євроатлантичну інтеграцію співпраця з країнами-членами Організації Північноатлантичного договору перетворювалась на важливий модернізаційний компонент державної політики. Особлива увага приділяється актуальному стану двосторонньої співпраці, яка виражається в наданні Вільнюсом допомоги нашій державі, спрямованої на відбиття агресії. Досвід провідних цивілізованих, демократичних і правових держав світу свідчить, що налагоджена взаємодія у міжнародній співпраці може стати запорукою вирішення низки соціальних та управлінських проблем. Обрання Україною європейського напрямку розвитку зумовлює необхідність співробітництва з державами-членами Європейського Союзу, репутація яких перевірена практикою. Особливого значення набуває міжнародна співпраця у сфері безпеки з Литвою, як однією з держав, що має досвід реформування національної правової системи до європейського рівня з метою розвитку власної країни у сфері безпеки та захисту населення. В українсько-литовських відносинах Литва може бути наставником у питаннях доведення рівня національного законодавства, а як наслідок, й усіх сфер життя, до рівня європейських, проте зі збереженням власної самостійності та незалежності держави та кордонів. Різні аспекти проблеми українсько-литовського партнерства досліджували такі вчені, як М. Замікула [1], Р. Марценюк [2], І. Туряниця [3] та ін.

Україна та Литва вже достатньо тривалий час плідно співпрацюють у сфері реформування сектора безпеки. Можемо свідчити, про те, що у 2000 році Україна стала однією з держав, які підписали договір про військове співробітництво. На деякий час, зважаючи на політичну нестабільність нашої країни, договір було зупинено. У 2011 році його дія була поновлена. Відповідно до цього документа, співробітництво між сторонами здійснюватиметься відповідно до чинного законодавства держав сторін у таких галузях: демократичного контролю над збройними силами; правового забезпечення збройних сил; воєнної політики та стратегії; оборонного планування та формування бюджету; освіти й навчання; командування, управління та зв'язку; міжнародних операцій з підтримання миру та проведення гуманітарних операцій; питань, пов'язаних з формуванням і функціонуванням багатонаціональних підрозділів; планування захисту цивільного населення на випадок надзвичайних ситуацій; питань охорони навколишнього середовища та контролю над забрудненнями тилового забезпечення [4]. Можемо сказати, що ця угода

містила повноцінний комплексний характер і де-факто передбачала розвиток стратегічного партнерства у сфері безпеки та оборони. Такий характер україно-литовського партнерства був визнаною характерною рисою двосторонніх відносин Києва та Вільнюса протягом тривалого часу. З початку XXI століття Литва визнавала важливість розвитку цього напрямку – у щорічних документах з оборонної тематики відзначалось, що Україна (разом з Польщею, Данією та США) входить до числа країн, військова співпраця з якими є пріоритетною для литовської держави [5, с. 62].

Говорячи про військово-технічну співпрацю, вона мала доволі тривалу історію. Треба наголосити на тому, що Литовська Республіка завжди була зацікавлена у використанні могутності української держави для підтримки в боєздатному стані наявних на озброєнні радянських зразків – в ремонті та технічному обслуговуванні техніки та озброєння на українських підприємствах. Тому можемо зазначити, що все технічне обслуговування, наприклад, літаків АН-26 відбувалося тільки на території українського авіаційного заводу. В умовах інтенсифікації розвитку вітчизняного ОПК протягом останніх років спостерігається інтерес Вільнюса до активізації співробітництва щодо цього напрямку, у сфері розробки перспективних проєктів. У 2017 році між українським державним концерном «Укроборонпром» та Литовською безпековою та оборонною промисловою асоціацією було підписано меморандум про співпрацю, який окреслює майбутні напрями партнерства [6, с. 90]. Інший аспект співпраці ми можемо прослідкувати в тому, що відбулась кооперація щодо навчання та підвищення кваліфікації військовослужбовців. Тут йдеться про підготовку не тільки військовослужбовців, а й про формування особового складу. Знов-таки звертаємо увагу на те, що навчання литовських службовців відбувалось на території Національної академії оборони України імені І. Черняховського.

На сучасному етапі литовські інструктори допомагають в підготовці військовослужбовців Збройних Сил України. Вже на початковому етапі україно-російського конфлікту група литовських офіцерів була в ролі радників при Генеральному Штабі України та Командуванні Сил спеціальних операцій. Вільнюс також брав участь у забезпеченні підготовки підрозділів відродженої Національної гвардії України. В січні 2016 року Литовське оборонне міністерство оголосило про приєднання до багатонаціональної тренувальної групи «Україна», керованої США. Основною метою участі в програмі стало забезпечення професійного навчання військовослужбовців українських збройних сил, ознайомлення їх з литовським досвідом.

Зазначимо, що обмін досвідом дає певні позитивні напрями реформування української армії, а саме ми можемо прослідкувати, що Литовські інструктори не тільки підвищують кваліфікацію наших службовців, але й допомагають перейти на стандарти євроатлантичної системи безпеки, а також ознайомлюють з новими стратегічними розробками. Водночас практичний досвід, якого ЗСУ набули в межах п'ятирічного конфлікту з Російською Федерацією, становить інтерес для Вільнюса, та поглиблено вивчається. Тож якщо литовці роблять внесок в забезпечення теоретичного та технічного підтягування української армії до рівня світових стандартів, то українці паралельно діляться із союзниками своїм практичним досвідом, який може стати в нагоді в разі розширення російської агресії в регіоні. Зазначимо, що Литва допомагає в оснащенні матеріально-технічною базою ЗСУ, про це свідчить договір від 2014 року про військово-технічну допомогу. На сьогодні Литва продовжує підтримувати нашу державу і навіть є на нашому боці в конфлікті з країною-агресором. Військовий експерт Центру Разумкова М. Сунгуровський наголошує, що постачання озброєння Україні було дуже чутливим з політичного погляду – багато країн вичікують, щоб не наразитися на відповідь від Російської Федерації. Дійсно, Москва дуже негативно відреагувала на литовську позицію з цього питання. На думку російської сторони, рішення Вільнюса передати Україні летальну зброю суперечить багатоплановим міжнародним зусиллям щодо умиротворення ситуації на Донбасі в межах Мінських домовленостей [7]. Однак це ніяк не вплинуло на політику Литовської Республіки, яка продовжує бути постачальником озброєння в нашу державу.

Отже, співпраця України з Литвою в питаннях безпеки на сьогодні є досить актуальною. У непростих безпекових умовах солідарність і підтримка для нас дуже важлива. Литва бере участь у реалізації багатонаціональних консультаційних заходах щодо активізації реформ в нашій державі. Завдяки співробітництву між Литвою та Україною здійснюється значний вклад у гарантування зовнішньої та внутрішньої безпеки нашої держави.

Імплементация стандартів НАТО забезпечує планомірне нарощування боєздатності національних військ України та досягнення взаємодії із силами та засобами провідних країн

світу-членів НАТО, сприяє підвищенню ефективності використання державних ресурсів у сфері оборони.

1. Замікула М. О. Україно-литовські відносини у контексті євроатлантичних процесів в Східній Європі. *Вісник Наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*. 2008. Вип. 1. С. 55–60.
2. Марценюк Р. Військова співпраця України та країн Балтії (1991–2017). *Європейські історичні студії*. 2017. № 8. С. 165–220.
3. Турияница І. Українсько-литовське міждержавне співробітництво у політичній сфері (1991–2004 рр.). *Мандрівець*. 2013. № 6. С. 41–45.
4. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно співробітництва у сфері оборони від 13.04.2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_082.
5. Турияница І. А. Балтійський фактор зовнішньої політики України (на прикладі Литовської Республіки). *Наукові праці*. 2014. № 215. С. 60–66.
6. Ukrainian Prism: Foreign Policy 2017. Analytical study. Kyiv : Foreign Policy Council «UkrainianPrism», Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine. 2018. 224 s.
7. Шрамович В. Як Литва озброює Україну. *BBC*. 2017. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42156868>

Анна МАКСИМОВА

керівник наукового гуртка
«Актуальні проблеми
кримінального процесу», кандидат
наук з державного управління

Григорій БЛОГУБ

студент Університету
митної справи та фінансів
(м. Дніпро, Україна)

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПІДТРИМАННІ БЕЗПЕКИ

Реалізація новітньої концепції національної безпеки, закріпленої Законом України «Про національну безпеку» (далі – Закон), спрямована на забезпечення на законодавчому рівні прав та свобод людини і громадянина, а також процеси реформування правоохоронних органів України. Зміни у правовому полі потребують розроблення науково-методологічного забезпечення реформування МВС, обґрунтування напрямів щодо забезпечення безпеки та визначення заходів для підвищення ефективності функціонування правоохоронних органів. Відповідно до ст. 1 Закону «Сектор безпеки і оборони – це система органів державної влади, Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [3]. Вищезазначене потребує визначення ролі та місця правоохоронних органів за умов демократичних перетворень та розробки механізмів реалізації.

Для розуміння сутності правоохоронної діяльності також важливим вважаємо перелік її ознак, виділених А. П. Гель, а саме: а) владний характер, який полягає у реалізації від імені держави наданих нею повноважень відповідними органами та посадовими особами, їхні приписи є обов'язковими для адресатів; б) реалізація лише із застосуванням законних заходів впливу до правопорушників у встановленій формі; в) правозастосовчий характер, спрямування дій чи результатів дій на інших суб'єктів права шляхом створення, зміни або припинення прав та обов'язків останніх; г) реалізація спеціально уповноваженими органами, які для виконання правоохоронних функцій наділяються державою коштами та матеріальними ресурсами [1, с. 47–48].

Тож, як бачимо, як і щодо поняття правоохоронного органу головною ознакою правоохоронної діяльності є її спрямованість у напрямі досягнення визначеної мети, тобто

завдання і функції, для виконання яких вона призначена. Як свідчить аналіз наявних у літературі поглядів, найчастіше змістом правоохоронної діяльності (тобто тих завдань, які покладаються на правоохоронні органи і становлять зміст їхньої компетенції) визнається: а) захист встановленого Конституцією України суспільного ладу держави; б) охорона і захист прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій, установ, суб'єктів усіх форм власності; в) захист суверенітету та територіальної цілісності України; г) охорона інтересів суспільств і держави від протиправних посягань; г) сприяння дієвості усієї системи права та законодавства України; д) забезпечення громадського порядку і громадської безпеки; е) протидія злочинності; є) вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню правопорушень [1, с. 47–48].

Ознака функціонального призначення є головною і для віднесення того чи іншого органу публічної влади до сектора безпеки і оборони, що підтверджується, зокрема, змістом ст. 12 Закону, в якій основною кваліфікуючою ознакою об'єднання органів і служб у категорію «сектор безпеки і оборони» слугує саме їх функціональне призначення, спрямоване на захист національних інтересів України від загроз [3].

Проаналізувавши все вищенаведене, доцільно сказати, що поняття правоохоронна діяльність, національна безпека та право особи – це взаємопов'язані поняття й наявність одного передбачає існування двох інших елементів.

Згідно з прийнятою на законодавчому рівні безпековою концепцією України правоохоронна діяльність та правоохоронні органи є складовими елементами національної безпеки і становлять сектор сил безпеки та оборони.

Основною ознакою діяльності правоохоронних органів є їх соціальна спрямованість. Ця ознака розкривається у завданнях діяльності правоохоронних органів, що пов'язано з національною безпекою, підтриманням правопорядку в країні, дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Роль правоохоронних органів полягає в: захисті встановленого Конституцією України суспільного ладу; охороні і захисті прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій, установ, суб'єктів усіх форм власності; захисті суверенітету та територіальної цілісності України.

Однією із стратегічних цілей, визначених у Національній економічній стратегії на період до 2030 року, є розбудова правоохоронних органів сучасного зразка, які захищають права і свободи, правопорядок і законність, інтереси суспільства і держави [3].

Отже, поняття правоохоронна діяльність, національна безпека та права і свободи людини і громадянина. Існування та функціонування правоохоронної діяльності передбачає існування національних цінностей, які потрібно захищати, та поваги до прав і свобод людини і громадянина. За умов демократичних перетворень у нашій державі для ефективної діяльності правоохоронних органів доцільно розробити механізми запровадження новітньої безпекової концепції, що потребують розроблення відповідного теоретико-методологічного обґрунтування.

1. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2020. 272 с.

2. Національна економічна стратегія на період до 2030 : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. URL : [//kmu.gov.ua/npas/pro-zatvertzd-2021/](https://kmu.gov.ua/npas/pro-zatvertzd-2021/)

2. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

Станіслава МИРОНЮК

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

**ІНФОРМАЦІЙНО-СЕРВІСНІ ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПОСЛУГИ
У СФЕРІ ОФОРМЛЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ,
ЗАФІКСОВАНИХ В АВТОМАТИЧНОМУ РЕЖИМІ**

У разі вчинення особою порушення правил дорожнього руху, особливо коли це було зафіксовано засобами автоматичної фіксації, вона має бути проінформована про факт виявлення такого порушення та про результати розгляду справи і винесене рішення. В такому разі реалізується не лише каральна функція поліції, але й сервісно-інформаційна функція, яка є гарантом як реалізації принципу невідворотності покарання, так і захисту прав і свобод цієї особи. Такі правові гарантії визначені на законодавчому рівні, зокрема: ч. 2 ст. 254 КУпАП передбачає, що протокол про адміністративне правопорушення, у разі його оформлення, складається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту виявлення особи, яка вчинила правопорушення, у двох примірниках, один із яких під розписку вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності [1]; ст. 256 КУпАП передбачає, що протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності; за наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви свого відмовлення від його підписання. Під час складення протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються її права і обов'язки, передбачені ст. 268 цього Кодексу, про що робиться відмітка у протоколі [1]; відповідно до ст. 258 КУпАП у випадку, коли протокол не складається у разі вчинення адміністративних правопорушень, розгляд яких віднесено до компетенції Національної поліції, та адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксованих в автоматичному режимі, а також порушень правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксованих у режимі фотозйомки (відеозапису), уповноваженими органами (посадовими особами) на місці вчинення правопорушення виносяться постанови у справі про адміністративне правопорушення відповідно до вимог ст. 283 цього Кодексу або залишається повідомлення про притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил зупинки, стоянки або паркування транспортних засобів у разі їх фіксації у режимі фотозйомки (відеозапису), крім випадків фіксації в автоматичному режимі правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху [1]. Постанова у справі про адміністративне правопорушення складається у двох екземплярах, один з яких вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності [2].

Інформування особи, яка вчинила порушення правил дорожнього руху, особливо коли воно було зафіксовано засобами автоматичної фіксації, має істотне значення для особи, оскільки відповідно до ст. 307, 308 КУпАП у разі несплати правопорушником штрафу у строк не пізніше ніж через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, постановою про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до органу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом. У порядку примусового виконання постанови про стягнення штрафу за вчинення адміністративного правопорушення з правопорушника стягується: подвійний розмір штрафу, визначеного у відповідній статті цього Кодексу та зазначеного у постанові про стягнення штрафу; витрати на облік зазначених правопорушень. Крім того, відсутність належного інформування особи про вчинення нею порушення ПДР є підставою про відміну постанови про застосування стягнення у судовому порядку, на що вказують непоодинокі судові рішення.

На урегулювання цієї правової ситуації спрямована Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 р. № 984, якою визначено Порядок безоплатного надання (у тому числі через Інтернет) інформації про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в

режимі фотозйомки (відеозапису), особам, за якими зареєстровані транспортні засоби, та/або безпосереднім користувачам таких транспортних засобів (далі – Порядок) [3].

Цей Порядок визначає: «Процедуру безоплатного надання (у тому числі через Інтернет) інформації про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), фізичній особі або керівнику юридичної особи, за якою зареєстрований транспортний засіб, а в разі, коли: до Єдиного державного реєстру транспортних засобів внесено відомості про належного користувача відповідного транспортного засобу, – належному користувачу транспортного засобу; в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань на дату надходження запиту відсутні відомості про керівника юридичної особи, за якою зареєстрований транспортний засіб, – особі, яка виконує повноваження керівника такої юридичної особи (далі – відповідальна особа)» [3].

Відповідальна особа відповідно до ст. 279-4 КУпАП «за бажанням звертається безоплатно до територіальних органів з надання сервісних послуг МВС незалежно від реєстрації місця проживання особи або реєстрації транспортного засобу з відповідною заявою, в якій зазначає бажаний спосіб отримання інформації та абонентський номер засобу рухомого (мобільного) зв'язку та/або адресу електронної пошти» [3]. На підставі заяви, зазначеної в пункті 2 цього Порядку, «відповідний територіальний орган з надання сервісних послуг МВС безоплатно вносить до Єдиного державного реєстру транспортних засобів інформацію про абонентський номер засобу рухомого (мобільного) зв'язку та/або адресу електронної пошти відповідальної особи» [3]. Також відповідно до Порядку «у разі вчинення відповідальною особою адміністративного правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксованого в автоматичному режимі, або порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксованого в режимі фотозйомки (відеозапису), інформування про таке правопорушення здійснюється шляхом надсилання повідомлення, що містить інформацію про: орган, яким прийнято рішення про накладення стягнення за адміністративне правопорушення; посаду, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка винесла постанову про адміністративне правопорушення; дату прийняття такого рішення (винесення постанови); статтю КУпАП, вимоги якої порушено; ідентифікатор для доступу до інформації, викладеної на офіційному веб-сайті МВС або виконавчого органу відповідної місцевої ради, із зазначенням адреси веб-сайта» [3].

Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2017 р. № 833 визначено Порядок звернення особи, яка допустила адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, до уповноваженого підрозділу Національної поліції [4]. Відповідно до цього порядку: «Особа, яка фактично керувала транспортним засобом на момент вчинення правопорушення (далі – заявник), протягом 20 календарних днів з дня вчинення правопорушення або з дня набрання постановою у справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, чинності може звернутися особисто до уповноваженого підрозділу (підрозділів) Національної поліції із заявою про визнання зазначеного факту правопорушення та надання згоди на притягнення її до адміністративної відповідальності (далі – заява), а також надати при цьому документ (квитанцію) про сплату відповідного штрафу. Адреса уповноваженого підрозділу (підрозділів) Національної поліції, за якою заявник особисто подає заяву, зазначається на офіційних веб-сайтах МВС та Національної поліції» [4].

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

2. Інструкція з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13.01.2020 № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0113-20/card6#Public>

3. Порядок безоплатного надання (у тому числі через Інтернет) інформації про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), особам, за якими зареєстровані транспортні засоби, та/або безпосереднім користувачам таких транспортних засобів : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. № 984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2018-%D0%BF>

4. Порядок звернення особи, яка допустила адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, до уповноваженого підрозділу Національної поліції : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2017 № 833. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2017-%D0%BF>

Ростислав МОЛЧАНОВ

доцент кафедри,
кандидат юридичних наук

Дмитро СВЕРДЛОВ

викладач кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

ЩОДО ПОСИЛЕННЯ СТАЛОСТІ КОНЦЕПЦІЇ «ПОЛІЦІЇ ДІАЛОГУ»

Міжнародний досвід вказує на недостатню комунікацію між поліцією та організаторами, а також учасниками масових заходів. Поліція Скандинавських країн проаналізувала зазначену проблематику та почала враховувати необхідність створення тривалих відносин у вигляді комунікації з організаторами та учасниками мирних зібрань. Проаналізувавши отриману інформацію, зробили висновки, що: доволі часто учасники не знають своїх прав та обов'язків, з одного боку, та не знають обов'язки поліції стосовно сприяння та захисту мирних зібрань – з іншого; не зважаючи на наявність або відсутність повідомлення про проведення масового заходу, поліція зобов'язана сприяти його проведенню, але за умов, що цей захід буде мирним. Поліція може пропонувати альтернативні варіанти заходу, якщо можуть застосовуватись обмеження чи заборони, а також пояснювати причини цих обмежень, це дуже важливо – надати організаторам заходу пояснення та обґрунтування щодо введення обмежень. Необхідність пропорційного підходу з боку поліції, який був широко сприйнятий громадами та, з іншого боку, оправдав застосування сили з боку поліції, як останньої міри впливу.

Цей підхід демонструє ефективність – попередження та деескалацію напруження. Більшість Європейських країн застосовують цю концепцію.

У 2014 році на запит України Європейським Союзом була запроваджена Консультативна Місія ЄС (КМЄС) з реформування сектора безпеки України. Правовою підставою діяльності КМЄС є Угода між Україною та ЄС щодо статусу Консультативної Місії ЄС з реформування сектора цивільної безпеки України [1]. Одним із напрямів підтримки є охорона громадського порядку, до якого належить і поліція діалогу, а саме вивчення кращих практик.

На цей час в органах Національної поліції функціонують підрозділи превентивної комунікації. Під час виконання службових обов'язків щодо захисту фундаментальних прав та свобод людини поліція повинна бути обізнаною щодо розбудови партнерських відносин, які б базувалися на довірі суспільства. Через відкритість та прозорість сприяння мирним зібранням, документування та прийняття рішень, базованих на знаннях та обміні інформацією, через тривалу комунікацію до, під час та після проведення мирного зібрання або іншого масового заходу з організаторами та учасниками поліція може вдало виконувати завдання щодо забезпечення публічної безпеки та порядку. Законність, пропорційність та необхідність у застосуванні поліцейських заходів примусу – важливий та єдиний шлях, за якого громадяни зрозуміють ці дії. Зворотна позитивна реакція з боку суспільства буде лише за умови, що поліція буде застосовувати прозору концепцію дій «без сюрпризів», документувати власні дії та нести відповідальність за кожне прийняте рішення.

У контексті забезпечення мирних зібрань в демократичному суспільстві роль «Поліції діалогу» стає дуже важливою.

Завдання «Поліції діалогу»: обмінюватись інформацією про цілі та наміри учасників, обов'язків поліції та їх дій щодо сприяння проведенню мирних зібрань та їх захисту; запобігання насильству через деескалацію, прозорість, застосування принципу «без сюрпризів» стосовно поліцейських заходів; через налагоджену комунікацію знайти вирішення конфлікту під час виникнення можливих напружень та введення необхідних обмежень.

Застосування «Поліції діалогу» потрібно на всіх етапах підготовки та проведення мирного зібрання, з окремим підходом до кожного заходу. На етапі планування налагодити обмін інформацією між поліцією та організаторами проведення заходу з метою кращої підготовки та організації проведення заходу. На етапі проведення заходу забезпечити безперервність комунікації з організаторами, а також учасниками проведення масових

заходів із фокусом на можливе виникнення напружень, а також їх деескалації. На етапі після проведення мирного зібрання (за наявності можливості) підведення підсумків із організаторами та учасниками заходу, отримання відгуків, які допоможуть вдосконалитись та створити базу для подальшого співробітництва.

«Поліція діалогу» ефективна, якщо адаптована та пристосована до особливостей тієї суспільної середовища де вона несе службу. Не існує спеціального, безпомилкового методу організації служби.

На жаль не в усіх органах Національної поліції України сумлінно поставились до відбору кандидатів, яких було «призначено» до лав «Поліції діалогу». «Поліція діалогу» це ті працівники, які добре знають громаду, соціум з якими вони працюють, їх проблеми, потреби та мотиви, що на них впливають. Мають постійно збирати та аналізувати інформацію про політичні, соціальні, релігійні, спортивні та інші події, які можуть вплинути на стан правопорядку на території обслуговування.

«Поліція діалогу» повинна бути на постійному зв'язку з представниками місцевих осередків політичних партій, громадських та правозахисних організацій, релігійних організацій тощо та надавати їм інформацію та підтримку в незалежності від того чи планують вони організувати масові заходи. Повинні прибувати на місце заходу одними із перших, створювати контакт навіть коли не має організаторів проведення заходу (спонтанне зібрання), спостерігати та розуміти цілі та наміри учасників.

Враховуючи викладене, треба зазначити необхідність якісного відбору кандидатів до лав «Поліції діалогу», постійного вдосконалення їх навичок комунікації та психології керування натовпом (з обов'язковим залученням фахівців-психологів), організації службової діяльності спрямованої на постійну комунікацію з громадою, навіть якщо відсутні масові заходи на території обслуговування. «Поліція діалогу» не призведе до «ефекту за одну ніч», але ж позитивні зміни відбудуться з часом, якщо будуть побудовані на довірі та прозорості поліцейських дій. Максимальне впровадження кращих європейських практик в діяльність Національної поліції України позитивно вплине на рівень організації та охорони публічного порядку та публічної безпеки на території держави.

1. Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектора цивільної безпеки України (КМЄС в Україні), Угоду ратифіковано Законом №142-VIII від 04.02.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012#n2

Юлія СІНИЦІНА

доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат технічних наук, доцент

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

У сучасних умовах глобалізації кожна країна прагне до політичної та економічної незалежності. Для досягнення цього результату важливим постає питання про теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки, визначення ролі та місця інформаційної безпеки в загальній системі механізмів державного управління забезпечення національної безпеки України. В реаліях сьогодення спостерігається тенденція щодо впливу загрозливих чинників на діяльність держави, що може призвести до зниження рівня політичної, економічної та інформаційної безпеки України, а також значно вплине на національну безпеку країни загалом.

Значний внесок у дослідження суспільних відносин в межах розвитку науки державного управління в останні десятиріччя зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як В. М. Шаповал, В. Б. Авер'янов, В. Г. Афанасьєв, В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній, Г. В. Атаманчук, Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. В. Тертичка, Д. Н. Бахрах, О. Ю. Оболенський та ін.

Основна кількість наукових досліджень присвячена вирішенню загальних проблем

державного управління: політичному аналізу в галузі державного управління; економічним аспектам управління науково-технічним прогресом; організаційно-правовим засадам державного управління (ухваленню управлінських рішень, удосконаленню кадрового забезпечення державної служби) та інформаційній безпеці.

Водночас провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, В. О. Шамрай, Е. І. Скакунов, К. С. Гаджиєв, Г. Г. Почепцов, А. А. Прохожаєв, С. В. Смульський, Г. М. Перепелиця тощо присвятили свої дослідження вирішенню комплексної проблеми забезпечення національної безпеки та її складовим, що пояснюється підвищеною актуалізацією проблеми забезпечення національної і міжнародної безпеки, загостренням глобальних проблем безпеки.

Наповнення терміна «безпека держави» за своїм змістом було розпочато ще у XVIII столітті. Саме в цей час починається суттєвий етап розвитку національних держав в Європі. Окремі елементи концепції національної безпеки були відображені у роботах Дж. Медісона. Положення концепції безпеки у своїх роботах сформулював У. Ліппман [1]. У межах концепції національної безпеки розглядається, насамперед, забезпечення самого існування держави, дотримання її суверенітету та територіальної цілісності, а також здатності адекватно реагувати на будь-які реальні і потенційні внутрішні та зовнішні загрози.

Щодо цього У. Ліппман [1] зазначав, що станом безпеки держави можна визначити такий стан, коли їй не доводиться поступатися власними інтересами для уникнення війни, і вона може адекватно захистити себе військовим способом.

У сучасних умовах цифрової трансформації кожна країна прагне до інформаційної незалежності. Зокрема, саме для досягнення цього результату важливим постає питання про теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки, визначення ролі та місця інформаційної безпеки в загальній системі механізмів державного управління забезпечення національної безпеки України.

В Україні виконано на високому рівні велику кількість наукових досліджень, присвячених окремим питанням інформаційного та правового регулювання національної безпеки. Проте у вітчизняній науці державного управління до цього часу не здійснено комплексних досліджень, які б розглядали теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. Отже, виникає питання всебічного розгляду теоретичної основи та практичних аспектів державного управління інформаційної безпеки країни.

Концепція національної безпеки розглядалася лише як один із підходів до вивчення проблем безпеки, який не є всеосяжним. Ця концепція використовується більшістю держав і залишається однією з найбільш необхідних під час вирішення проблем забезпечення безпеки держави. У межах концепції національної безпеки розглядається, передусім, здатність адекватно реагувати на будь-які реальні й потенційні внутрішні та зовнішні загрози.

Згідно з Концепцією національної або державної безпеки виділяємо три основні види загроз безпеці, а саме: глобальні, регіональні та локальні; зовнішні та внутрішні; реальні і потенційні (рис. 1).

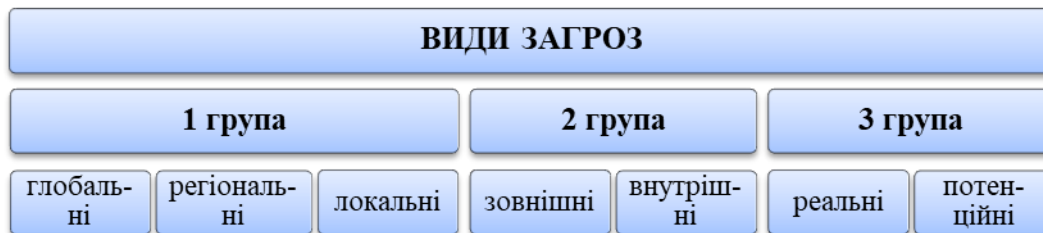

Рис. 1. Види загроз у межах національної та державної безпеки

Основною метою розробки і прийняття концепції національної безпеки держави є правове закріплення політичних прагнень у нормативному документі, в якому окреслюються пріоритетні напрями щодо запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам, визначається комплекс заходів і засобів щодо їх реалізації. Крім вищезгаданого, концепція національної безпеки держави, по суті, визначає основні напрями реалізації загальнодержавної зовнішньої і внутрішньої політики [2].

Концепція національної безпеки передбачає здійснення організаційних заходів з відповідних напрямів, а саме: забезпечення територіальної цілісності і недоторканності держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; створення гарантій захисту від зовнішнього

втручання у внутрішні державні процеси; побудову системи запобігання потенційним загрозам наявному становищу держави у світовому співтоваристві (рис. 2).

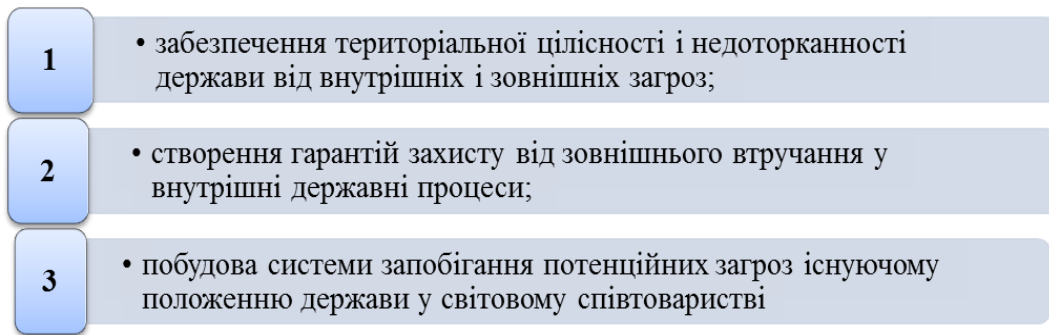

Рис. 2. Напрями організаційних заходів згідно з Концепцією національної безпеки

Найпотужнішим впливом для забезпечення національної безпеки України в епоху цифрової трансформації має інформаційний вплив, що здійснюється через глобальні, локальні та соціальні інформаційні мережі. Саме тому інформаційна безпека є системоутворюючим чинником, яка поєднує в єдиному інформаційному просторі всі інші складові сфери безпеки держави та нації, що визначає головне місце у загальній структурі безпеки.

Актуальні питання інформаційної безпеки є складними та багатоаспектними, що зумовлює необхідність дослідження та узагальнення наукових праць представників різних галузей юридичної науки. Окремі аспекти правового регулювання інформаційної сфери стали об'єктом наукового дослідження українських і закордонних дослідників, зокрема В. Цимбалюка, І. Бачило, О. Кохановської, Е. Макаренко, Р. Калюжного, Т. Костецької, І. Арістової та інших.

За результатами ретроспективного аналізу до основних досліджень стосовно вивчення проблеми забезпечення інформаційної безпеки можна віднести наукові праці А. Селіванова, В. Гурковського, В. Копилова, В. Ліпкана, Н. Нижник, М. Швеця, Б. Кормича, О. Золотар, В. Настюка.

На небезпечності загроз інформаційній безпеці наголошує Г. Сашук: «Ураховуючи той факт, що під впливом інформаційних атак може цілеспрямовано змінюватися світогляд і мораль як окремих осіб, так і суспільства загалом, нав'язуються чужі інтереси, мотиви, спосіб життя, на перший план впливає аналіз сутності й форм виявів сучасних методів прихованого агресивного впливу, вияву дій, що мають цілеспрямований агресивний характер і які суперечать інтересам національної безпеки» [3].

Система забезпечення інформаційної безпеки – одне з основних завдань державної та національної безпеки, адже велика частина зовнішніх інформаційних загроз фактично є різновидом воєнних загроз. Сучасні інформаційні загрози є високоорганізованими та системними, які можуть завдавати суттєвих збитків національним інтересам, тому протидіяти їм також можна лише системно [4]. Джерелами загроз при цьому можуть бути людина, технічні пристрої, моделі, алгоритми, програми; технологічні схеми обробки; зовнішнє середовище тощо [5]. Розглядаючи ризики цифрової трансформації у широкому сенсі, можемо виділити як мінімум чотири головних об'єкти, вплив на які (і забезпечення безпеки яких) буде найістотнішим чином впливати на подальший розвиток суспільства. Цими об'єктами є: людина, технологія, інформація та економіка [6].

В умовах цифрової трансформації інформаційну безпеку треба розглядати тільки з позицій системного підходу. Інформаційні системи мають ієрархічну побудову з наявною підсистемою активних дій в інформаційному просторі. Водночас проблема побудови цілісної системно структурованої та реально функціонуючої системи захисту інформаційної безпеки з усіма необхідними підсистемами, які б виконували всі функції забезпечення інформаційної безпеки і ведення інформаційної боротьби в умовах інформаційної атаки, в Україні досі є актуальною. Зі свого боку, науково-методологічний апарат щодо побудови та функціонування системи захисту інформаційної безпеки, як і законодавчі основи створення і функціонування єдиної загальнодержавної системи захисту інформаційної безпеки, потребує постійного опрацювання.

Також інформаційна безпека є складним, системним, багаторівневим процесом, на стан та перспективи розвитку якого мають безпосередній вплив зовнішні та внутрішні

чинники. До найважливіших зовнішніх та внутрішніх чинників інформаційної безпеки можна віднести: політична обстановка у світі; наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни; внутрішньополітична обстановка в державі (рис. 3).

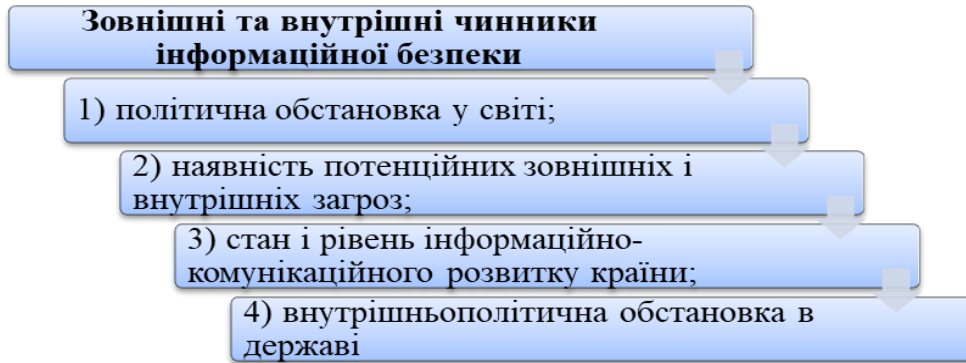

Рис. 3. Вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на інформаційну безпеку країни

Інформаційна безпека є складною, динамічною, цілісною системою, складовими якої є підсистеми безпеки особистості, держави і суспільства, якісна визначеність якої – це здійснення захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави та забезпечення їх конкурентоздатного та прогресивного розвитку. Саме системна інформаційна єдність основних складових компонентів визначають національну безпеку та високий рівень державного управління країни. Інформаційний складник становить головний елемент гібридної війни проти України, що створює реальні загрози національній безпеці. Тому за умови швидкого формування й розвитку інформаційного суспільства в Україні особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки, передусім протидія інформаційним загрозам. Зважаючи на вище згадане, можна зробити висновок, що інформаційна сфера стала головним чинником життя суспільства й активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових частин безпеки України.

1. Lippmann W. Public opinion. N.Y., 1922. 427 s.
2. Стрельбицький М. П. Державність та національна безпека України. *Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: Ч. 2*. Київ : УАДУ, 2000. С. 17–39.
3. Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. *Бизнес и безопасность*. 2014. № 1. С. 46–50.
4. Богданович В. Ю., Ворович Б. О., Марко Є. І. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства. 2018. № 3 (64). URL : <http://znpvcvsd.nuou.org.ua/article/view/168924>
5. Хмелевський Р. М. Дослідження оцінки загроз інформаційній безпеці об'єктів інформаційної діяльності. *Сучасний захист інформації*. 2016. № 4. С. 65–70.
6. Синиціна Ю. П., Станіна О. Д. Питання інформаційної безпеки організації в умовах діджиталізації. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали V Міжнародної науково-практ. конф., м. Дніпро, 12 березня 2021 р. Дніпро, 2021. С. 187–191.

Дмитро БУЦЬКИХ

аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В УБЕЗПЕЧЕННІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

У цей час відсутність належної уваги на державному рівні до проблем охорони водних ресурсів призвело до того, що екологічний потенціал водного фонду України за всю історію його експлуатації в якісному плані виявився ґрунтовно підірваним. Поряд з

хижацьким винищенням вод та їх забрудненням недосконалість законодавчої бази та відсутність чіткої державної спрямованості на охорону водних ресурсів країни призвели до збільшення випадків порушення водного законодавства, а тому ще більше актуалізували проблему забезпечення цього важливого для кожної людини природного компоненту. Усе це дозволяє стверджувати про наявність і виняткову значущість інституту адміністративно-правової охорони водних ресурсів України, який є об'єктивно важливим засобом забезпечення реалізації громадянами своїх невід'ємних екологічних прав і законних інтересів, оскільки саме в межах екологічного простору і саме за допомогою активної діяльності публічної адміністрації задовольняються екологічні потреби громадян та забезпечується реалізація екологічної функції держави.

У зв'язку з цим Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України у 2020 році розпочато скринінг басейнів річок України, аби дізнатися, якої якості вода, що споживають українці. У жовтні 2020 року було відібрано проби з Дніпра та його приток (27 проб води та 5 проб риби). Дослідження проводилось на понад 67 тис. речовин. Дані скринінгу річкового басейну Дніпра свідчать про наявність таких проблем:

- неефективна робота очисних споруд, необхідність реконструкції систем водопостачання та водовідведення;
- відсутність ефективного контролю за застосуванням сільгоспвиробниками агрохімікатів, які через ґрунти потрапляють у воду;
- відсутність належного нормативного регулювання застосування фосфатів у мийних засобах.

Такі дані стану водних ресурсів є вкрай невтішними та потребують рішучих дій не тільки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, але й суспільства, адже кожен із нас відповідальний за стан довкілля. Також у 2020 році Секретаріатом Уповноваженого було проведено 17 моніторингових додержання права людини на безпечні для життя та здоров'я водні ресурси на виконання Стратегічних напрямів діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на 2020 рік [1].

На сьогодні забезпечити належний рівень безпеки водних ресурсів можна шляхом застосування широкого кола правових, економічних, технічних, санітарно-епідеміологічних та інших засобів. Серед них чи не найважливішу роль у цьому процесі відіграють засоби правової охорони, у тому числі адміністративно-правового спрямування.

Чинним законодавством категорично забороняється введення в експлуатацію:

- господарських та інших об'єктів, в тому числі фільтруючих накопичувачів, пунктів захоронення відходів, міських та інших звалищ, не обладнаних пристроями, очисними спорудами, що запобігають забрудненню, засміченню, що тягнуть за собою виснаження водних об'єктів;
- водозбірних і скидних споруд без рибозахисних пристроїв та пристроїв, що забезпечують облік забору і скидання вод;
- тваринницьких ферм та інших виробничих комплексів, які не мають очисних споруд і санітарно-захисних зон;
- зрошувальних, обводнювальних і осушувальних систем, водосховищ, гребель, каналів та інших гідротехнічних споруд до проведення заходів, що запобігають шкідливому впливу на води;
- гідротехнічних споруд без рибозахисних пристроїв, а також пристроїв для пропуску паводкових вод і риби;
- водозабірних споруд, пов'язаних з використанням підземних вод, без обладнання їх водорегулюючими пристроями, водообліковими приладами;
- водозабірних та інших гідротехнічних споруд без встановлення зон санітарної охорони та створення пунктів спостереження за показниками стану водних об'єктів;
- споруд і пристроїв для зберігання і транспортування нафтових, хімічних та інших речовин без обладнання засобами для запобігання забрудненню водних об'єктів і контролю-вимірювальною апаратурою для виявлення витоку зазначених продуктів.

Подолання таких неприємних дій щодо водних об'єктів (ресурсів) вбачається через широке застосування водоохоронних заходів адміністративно-правового спрямування.

Головна мета адміністративно-правової охорони цього важливого для країни та суспільства природного компоненту полягає у підтриманні режиму законності та правопорядку щодо використання, охорони вод та відтворення водних ресурсів. Саме законність як вимога найсуворішого, неухильного дотримання та виконання всіх

юридичних норм, всіх правових приписів усіма суб'єктами, тобто громадянами, їх об'єднаннями, посадовими особами, державними органами, є одним з основних принципів держави і права.

Реалізація цільового призначення належного здійснення адміністративно-правової охорони водних ресурсів можлива лише в умовах забезпечення режиму законності, точного і неухильного додержання усіма юридичними та фізичними особами вимог водного законодавства. Законність є своєрідним політико-правовим режимом суспільного життя як сукупності різноманітних, але однопланових вимог, пов'язаних зі ставленням до законів і втіленням їх у життя.

Підтримання належного режиму законності у сфері використання, охорони вод та відтворення водних ресурсів можливе лише застосуванням комплексу заходів, серед яких:

– додаткові заборони та зобов'язання, що передбачає превентивний контроль за їх виконанням;

– спеціальні адміністративні заходи, спрямовані на встановлення і підтримання режимних правил – державний моніторинг вод, оцінка впливу на довкілля, державний облік вод та водокористування, реєстраційні заходи, ліцензування тощо;

– дозвільно-ліцензійні заходи, що передбачають видачу дозволів на спеціальне водокористування, анулювання, здійснення переоформлення та видачу дублікатів дозволів на проведення робіт на землях водного фонду; видачу дозволів на спеціальне водокористування водних об'єктів у зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо;

– система публічного контролю і нагляду за додержанням фізичними та юридичними особами вимог водного законодавства;

– організаційно-технічне забезпечення встановлених режимних правил, що дозволяє ефективно запобігати, виявляти і припиняти відповідні порушення водного законодавства тощо.

Важливість адміністративно-правової охорони водних ресурсів зумовлено необхідністю:

– забезпечення водної безпеки як невід'ємної складової екологічної безпеки держави в цілому;

– здійснення цілеспрямованої і ефективної діяльності щодо задоволення потреб населення і галузей економіки у воді, збереження, раціонального використання і охорони вод, запобігання їх шкідливій дії;

– своєчасного виявлення негативних процесів, що впливають на якість вод і стан водних об'єктів;

– забезпечення додержання усіма юридичними та фізичними особами вимог водного законодавства шляхом здійснення публічного контролю та нагляду;

– адаптації водного законодавства України до вимог ЄС, що пояснюється ще й специфікою водних питань та процесів, що безпосередньо стосуються й України, серед яких явища транскордонності, транзитний фактор, наявність міжнародних річкових басейнів;

– застосування заходів державного примусу, в тому числі адміністративної відповідальності, до порушників водного законодавства;

– запобігання шкідливим діям вод та аваріям на водних об'єктах і ліквідації їх наслідків.

1. Збереження та раціональне використання водних ресурсів» до Всесвітнього дня водних ресурсів : інформаційна довідка. URL : <https://ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/%D1%96nformacz%D1%96jna-dov%D1%96dka-zberezheniya-ta-racz%D1%96onalne-vikoristannya-vodnix-resurs%D1%96v-do-vsesv%D1%96tnogo-dnya-vodnix-resurs%D1%96v/>

Катерина ГУРКОВСЬКА

викладач кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу

Віра ФІЛЬВАРСЬКА

здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішніх
справ (м. Львів, Україна)

УЧАСТЬ ГРОМАДЯН В ОХОРОНІ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Громадська безпека є однією з головних категорій сучасної науки та практики забезпечення національної безпеки України і являє собою визначальний атрибут суспільства щодо його цілісності, відносної стійкості та громадянської злагоди. «Громадська безпека, поряд з іншими складовими національної безпеки, характеризує надійність існування та стійкість розвитку соціально-політичної системи держави» [1].

Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону створюються і діють у взаємодії з правоохоронними органами, Державною прикордонною службою України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, додержуючись принципів гуманізму, законності, гласності, добровільності, додержання прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, рівноправності членів цих формувань. Координацію діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону здійснюють відповідно місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування [2].

Форми роботи з населенням можуть бути різноманітними: «проведення зустрічей з колективами підприємств, установ, організацій різних форм власності; організація зборів громадян, мешканців житлових масивів, мікрорайонів, населених пунктів, сіл; наради із громадськими організаціями відповідних сіл, селищ, міст, районів та областей. Інформування населення повинно включати роз'яснення положень нормативно-правових актів щодо використання можливостей громадян в охороні громадського порядку і профілактиці правопорушень. Значну роль у залученні населення до забезпечення публічного порядку і безпеки повинні відігравати органи місцевого самоврядування» [3].

Повсякденна (оперативна) діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону організовується, спрямовується і контролюється відповідними органами Національної поліції, підрозділами Державної прикордонної служби України.

Принцип взаємодії поліції з громадськістю, зазначений в Законі України «Про Національну поліцію» [4], передбачає нову концепцію та побудову відносин на засадах відкритості та партнерства, нову «філософію взаємодії», де потреба громади у безпеці є основним сигналом для поліції щодо вироблення оптимальних спільних дій на основі законодавства. Зі свого боку, Закон регламентує та реалізує право громадян у правоохоронній діяльності, а саме в превенції правопорушень, в забезпеченні публічного порядку та безпеки.

Залучення представників громадськості до охорони громадського порядку завжди було предметом дослідження науковців та практичних представників щодо удосконалення такої діяльності на законодавчому рівні [5].

Діяльність інших громадських організацій та добровільних об'єднань, що не зареєстровані як громадські формування з охорони громадського порядку відповідно до Закону, органами Національної поліції не спрямовується, не координується, не контролюється та вони до охорони громадського порядку не залучаються.

Основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону у сфері охорони громадського порядку є: «надання допомоги органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам, інформування органів Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань, сприяння органам Національної поліції у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань, участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх» [1].

Охорона громадського порядку досягається:

– всебічним правовим і соціальним забезпеченням громадського спокою, нормальних умов для праці, відпочинку й побуту людей, зокрема, врегульованістю відносин громадського порядку певною сукупністю правових і соціальних норм, передусім нормами адміністративного та кримінального права;

– забезпеченістю охорони громадського порядку ефективною діяльністю спеціальних правоохоронних органів (внутрішніх справ, служби безпеки, прокуратури, суду тощо) та громадських організацій (добровільних народних дружин, товариства сприяння діяльності органів внутрішніх справ тощо);

– наявністю дисциплінарних, адміністративних, кримінальних та інших видів юридичної, а також моральної відповідальності за порушення громадського порядку.

Основоположним у цій сфері є Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Цим законом чітко окреслено, що громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як:

– зведені загони громадських формувань,

– спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України,

– асоціації громадських формувань [1].

Громадське формування набуває статусу юридичної особи з дати його державної реєстрації в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Для реєстрації громадського формування подається рішення про його створення, підтримане відповідним органом Національної поліції чи підрозділом Державної прикордонної служби України, узгоджене з цими органами положення (статут), інформація про склад керівного органу, а також список членів формування. Діяльність такого громадського формування може бути припинена шляхом примусового розпуску або саморозпуску відповідно до закону.

Отже, ефективною взаємодією населення з правоохоронними органами у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки є органи місцевого самоврядування, яким в умовах політики децентралізації надано значних можливостей. Громадські формування з охорони публічного порядку можуть бути надійним помічником правоохоронних органів щодо запобігання та припинення порушення прав і свобод громадян, охорони публічного порядку, боротьби зі злочинністю за умови, що правоохоронні органи й місцеве самоврядування будуть надавати цій взаємодії належну допомогу й підтримку, якої сьогодні явно не вистачає.

1. Дерев'яно С. П. Форми участі громадян в забезпеченні громадського порядку. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/102.pdf.

2. Чумак Ю. Вони до охорони громадського порядку не залучаються. URL : <https://sheriffua.org/news/harkov/voni-do-ohoroni-gromadskogo-porjadku-ne-zaluchajutsja>.

3. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. URL : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10104/Uchast%20hromadian%20u%20zabezpechenni_%20Moskovets_2019.pdf?sequence=1&isAllowed.

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

5. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>.

Олег ЗАВІСТОВСЬКИЙ
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ДО ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ І БЕЗПЕКИ

Складна оперативна обстановка, що склалася на цей час в Україні, демонструє появу численних надзвичайних ситуацій соціального і політичного характеру. Проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганських областях впродовж останніх років, поява терористичних проявів в інших регіонах держави, масові заворушення, «контрабандистські» та «бурштинові війни» та агресія Росії, введення військового стану загрозило впливають на стан забезпечення національної безпеки України.

У таких умовах перед Національною поліцією постають додаткові завдання, різко зростає обсяг роботи, виникає необхідність особливої організації служби та покладається велика відповідальність.

Актуальність дослідження базується на необхідності гармонізації нормативно-правового та організаційно-тактичного забезпечення службової діяльності з боротьби зі злочинністю та відсутністю належного теоретико-методологічного й науково-прикладного підґрунтя реалізації нових форм і методів професійної підготовки працівників поліції.

Професійна підготовка не можлива без якісного інформаційно-аналітичного забезпечення, тобто процесу створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов'язків органів державної влади і волонтерської роботи представників громадських організацій на основі формування та використання інформаційних ресурсів [1, с. 79–80].

З давніх часів професійна діяльність щодо профілактики та боротьби зі злочинністю спиралась на спеціальні знання, що зумовило необхідність постійної професійної підготовки правоохоронців, вдосконалення їх вмінь і навичок до виконання своїх службових обов'язків.

Від рівня підготовки працівників, уміння діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для життя, прямо залежить як їх особиста безпека, так і життя, здоров'я, безпека громадян.

Водночас наявна практика професійної підготовки працівників поліції забезпечує лише їх готовність і спроможність до застосування заходів фізичного впливу до правопорушників, тобто спрямована на нейтралізацію небезпеки безпосередньо фізичному здоров'ю працівника, залишаючи поза увагою інші категорії небезпеки, що становлять загрозу психічному здоров'ю та соціальному добробуту поліцейського. Також треба констатувати, що така підготовка первісно й усталено орієнтована на забезпечення тільки оперативно-службової сфери діяльності. Питання особистої безпеки у повсякденній життєдіяльності працівників поліції залишаються як методично, так і практично не вирішеними.

На етапі реформування виникає проблема в комплексному дослідженні теоретичних та практичних проблем організаційно-правового забезпечення службової підготовки працівників кримінальної поліції, практична значущість якої полягає у вирішенні низки проблем прикладного характеру, пов'язаних із вдосконаленням законодавства у сфері професійної підготовки персоналу, а також у розробці практичних рекомендацій щодо критеріїв підвищення професійної майстерності працівників, задіяних до боротьби зі злочинністю.

Загальні проблеми службово-бойової діяльності знайшли широке відображення у вітчизняній правовій науці у роботах О. М. Бандурки, І. П. Голосніченка, О. Ф. Долженкова, Р. А. Калюжного, В. К. Колпакова, В. М. Комарницького, В. В. Конопльова, О. В. Копана, В. А. Ліпкана, В. І. Олефіра, О. І. Остапенка, В. П. Петкова, Х. П. Ярмакі, О. Н. Ярмиша та інших. Проблеми професійної підготовки працівників правоохоронних органів висвітлювалися у вітчизняних працях М. І. Ануфрієва, В. Г. Бабенка, С. Є. Бутова, Г. І. Васильєва, І. П. Закорка, В. І. Пліска, Б. Б. Шаповалова тощо.

1. Шаповалов Б. Б., Завістовський О. Д. Інформаційно-аналітичне формування готовності правоохоронців до дій в екстремальних ситуаціях (на прикладі поліцейського хортингу). *Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку : матеріали Міжнародної науково.-практ. конф. : зб. тез доповідей (м. Харків, 15 березня 2021 р.)*. Харків : Нац. академія Нац. гвардії України, 2021. С. 79-80.

Влада ЛІТОШКО

викладач кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

**ГЕНЕЗА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ
РЕФОРМ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Питання про те, як повинні розвиватися правоохоронні органи, які функції мають бути змінені – збережені або, взагалі, вилучені в майбутньому, в сучасній юридичній науці мають дискусійний характер. Реформування правоохоронної системи держави, на нашу думку, повинно базуватися на принципах системності, етапності, плановості, містити тактичні та стратегічні цілі. Недотримання цих базових принципів реформування правоохоронної системи, як свідчить попередній досвід неодноразових спроб реформ, призводить у цілому до їх неефективності, оскільки цілі реформування не досягаються. Нинішні реформи правоохоронної сфери є не першими за роки незалежності нашої держави.

Реформування правоохоронної системи неодноразово привертало увагу керівництва не тільки нашої держави, але й європейської спільноти [1]. Так, серед основних документів, що були прийняті і спрямовані на реформування правоохоронної системи, варто виділити такі: 1) Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні; 2) Концепція реформування кримінальної юстиції; 3) Концепція реформування Служби безпеки України; 4) Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України; 6) Концепція розвитку Державної прикордонної служби України.

Окремо своїм указом Президент України поставив завдання розробити проєкт Концепції реформування системи органів внутрішніх справ [2]. За результатами проведеної роботи підготовлено проєкт Концепції реформування системи правоохоронних органів. Крім того, отримано напрацювання, що були використані при підготовці Державної програми реформування системи Міністерства внутрішніх справ України (Далі - МВС України) [3].

Важливими складовими реформи правоохоронної системи, як впливає із змісту Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», є зміна принципів діяльності, що мають ґрунтуватися на законності, децентралізації, прозорості, у тісній взаємодії з громадянським суспільством.

На виконання Стратегії було створено робочу групу, результатом роботи якої стало прийняття Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ [4] і Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України [5], схвалених розпорядженням Уряду у 2014 році [6]. Метою зазначеної Концепції є визначення пріоритетів, основних напрямків, очікуваних результатів та засобів перетворення МВС на правоохоронне багатопрофільне цивільне відомство.

Показово, що Стратегією розвитку передбачено перетворення МВС України на орган європейського зразка та формування центрального органу виконавчої влади, діяльність якого координується через Міністра внутрішніх справ України – Національної поліції як головного органу із забезпечення громадської безпеки. Так, міністерство повинне виконувати при цьому роль цивільного та відкритого «home office», в якому Національна поліція - відносно самостійний орган, діяльність якого координується через Міністра МВС України [5].

Із прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» фактично розпочалася реформа правоохоронної системи взагалі та Міністерства внутрішніх справ України, зокрема. Це, зі свого боку, призвело до створення Національної поліції України як

центрального органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Вважаємо за доцільне наголосити, що Закон містить низку новацій, які потребують роз'яснень щодо їх практичного застосування [7, с. 4].

Зазначимо також, що основною метою реформ в органах Національної поліції є їх постійна взаємодія з населенням та створення безпекового простору. У цьому контексті в діяльність поліції впроваджується концепція «community policing». Так, одним із успішних проєктів 2019 року став поліцейський офіцер громади [8]. У такий спосіб здійснюється оптимізація роботи та підвищення якості поліцейських послуг.

Окрему увагу слід приділити процесу створення у підрозділах поліції фронт-офісів. Згідно з концепцією, кожен відвідувач зможе отримати консультацію або залишити звернення. Особу буде зареєстровано у відповідній електронній базі, а перебування громадян в поліції підлягатиме відеофіксації [9].

Ще одним нагальним питанням є вдосконалення кадрової політики Національної поліції [10]. У цьому аспекті є необхідність у створенні ефективної системи моніторингу потреб суспільства, держави та підрозділів Національної поліції України у фахівцях із відповідним рівнем підготовки [11, 13]. Вважаємо, що на основі моніторингу варто формувати державне замовлення для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, центрів початкової підготовки, тощо.

Окрім зазначеного, важливим є забезпечення майбутнім поліцейським умов для отримання стійких навичок автоматичного виконання маніпуляцій із надання домедичної допомоги та розуміння тих процесів, які будуть при цьому відбуватися з постраждалим [12]. Для розвитку базових практичних навичок з домедичної підготовки курсантів, необхідних для майбутньої професійної діяльності, а також створення передумов психологічної готовності до впровадження в реальну практику освоєних умінь і навичок викладачам слід цілеспрямовано впроваджувати активні та інтерактивні форми і технології проведення занять: ігри, тренінги, сценарії, креативні техніки тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що з метою дотримання принципів, на яких базується правоохоронна система необхідним є вжиття додаткових заходів. Так, позитивно оцінюючи здійснені кроки, варто звернути увагу на питання реформування всієї правоохоронної галузі як системного правового явища. Потребують також подальшого вирішення питання розвитку системи органів Національної поліції в умовах процесів децентралізації влади, укомплектування її професійними поліцейськими, покращення системи відомчої освіти, удосконалення механізмів реалізації покладених на поліцейських завдань та функцій. Зазначені зміни мають сприяти поступовій трансформації системи правоохоронних органів для її узгодження із сучасними європейськими стандартами.

1. Концептуальні підходи до реформування органів внутрішніх справ як складової правоохоронної системи та сектору безпеки і оборони України. Концептуальні підходи до реформування МВС у контексті загальнонаціонального плану реформ: інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 16 квітня 2015 року (проєкт «Правоохоронна системи України: стан, проблеми, перспективи реформування», підготовлений за підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Нідерландів (Програма MATRA). Київ, 2015.

2. Про заходи щодо реформування системи органів внутрішніх справ України : Указ Президента України від 20.03.2008. № 245/2008. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 8. Ст. 405.

3. Концептуальні засади реформування системи правоохоронних органів України: інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень від 12.09.2005 р. URL : http://www.icps.com.ua/doc/nl_ukr_20050912_0289.pdf.

4. Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ. URL : <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1221414>.

5. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України. URL : http://zib.com.ua/ua/print/101834-strategiya_rozvitku.html.

6. Питання реформування органів внутрішніх справ: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 № 1118-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1118-2014-%D1%80#Text>.

7. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» / Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, В. А. Глуховець та ін.; за заг. ред. Т.П. Мінки. Харків : Право, 2016. 178 с.

8. Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2019 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf.

9. Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL :

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf>.

10. Нестеренко К. О., Троцай Ю. В. Напрямки реформування Національної поліції як елемента публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2021. Т. 63. С. 224-218.*

11. Логвиненко Б. Ігнатов С. Окремі особливості підготовки поліцейських у закладах вищої освіти МВС України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 8-13.*

12. Myslyva O., Nykyforova O., Kuntsevych Iu. The modern methods of first aid (premedical care) teaching in the police institutions. *Philosophy, economics and law review. Volume 1, no. 2, 2021. P. 219-231.*

13. Дрок І. С. Формування кадрової політики в Національній поліції України. *Актуальні проблеми превентивної діяльності Національної поліції : матеріали Регіон. наук.-практ. конф., (м. Дніпро, 22 квіт. 2021 р.).* Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 49-52.

Марина ЛОГІНОВА

викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІНО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У зв'язку з процесом реформування сучасного суспільства досить стрімко почало поширюватися таке негативне явище, як злочинність. Виявлення, протидія та профілактика злочинності є одним з пріоритетних завдань всіх підрозділів Національної поліції України, а особливо підрозділів кримінальної поліції.

Досить часто інформація про кримінальні правопорушення, яка надходить до правоохоронців, є недостовірною, тому одним з найважливіших етапів протидії злочинності є інформаційно-аналітична робота.

Інформаційно-аналітична робота підрозділів кримінальної поліції полягає в перевірці зібраної інформації стосовно осіб, які готуються до вчинення злочину, які переходять від органів досудового розслідування або яких оголошено у розшук.

До основних форм здійснення інформаційно-аналітичної роботи належать:

- отримання оперативно-розшукової інформації;
- систематизація оперативно-розшукової інформації;
- оперативно-розшукова ідентифікація;
- оперативно-розшукова діагностика;
- оперативно-розшукове прогнозування;
- аналітична розвідка [1].

Потужним ресурсом, який допомагає здійснювати вищевказані види оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), є всесвітня мережа «Інтернет» та ЗМІ. Вся інформація перебуває у вільному доступі, що дуже полегшує пошук необхідних даних без спеціалізованих інформаційно-пошукових систем.

Для систематизації оперативно-розшукової інформації дуже важливим є операційний облік, який вважається системою реєстрації, накопичення, класифікації, зберігання та використання даних людей, предметів та подій відповідно до характеристик, які становлять оперативний інтерес, що містить АІС, картотеки, ОРС, справи контрольного наглядового провадження та інші документи оперативно-розшукового та довідкового призначення.

Оперативно-розшукова ідентифікація – це форма роботи з аналізу інформації в ОРД, яка спрямована на встановлення ідентичності об'єкта чи особи з набором загальних та індивідуальних характеристик за допомогою сили ОРД, засобів та методів для порівняльного дослідження.

Основним завданням ідентифікації є встановлення фактів, що стосуються доказів у кримінальному провадженні. З цим пов'язані оригінальні відомості, що використовуються для встановлення особи предмета, можуть бути лише факти, отримані та зафіксовані відповідно до кримінального процесуального законодавства [2].

Оперативно-розшукова діагностика – це форма інформаційно-аналітичної роботи в ОРД, яка спрямована на виявлення криміногенних осіб, злочинів та пов'язаних з ними

об'єктів, речовин та документів емпіричним способом на основі оцінки відомих об'єктів та на основі відомих загальних характеристик.

Оперативно-розшукове прогнозування – це процес організації та зібрання наукових прогнозів майбутнього на основі аналізу минулих прогнозів стосовно протидії злочинності, умовам та причинам поширення злочинності, тобто передбачення криміногенної ситуації.

Аналітична розвідка – це особлива форма роботи з аналізу інформації в ОРД. Вона базується на органічній єдності всіх форм інформаційно-аналітичної роботи. Вона ґрунтується на аналізі та обробці отриманої операційної інформації відповідного персоналу для отримання нової інформації про об'єкти або явища.

Інформаційно-аналітична робота є невід'ємною частиною ОРД, вона також повинна ґрунтуватися на дотриманні норм закону та підзаконних нормативних актів. Будь-яке неправомірне застосування оперативно-розшукових заходів не може бути виправдано жодними оперативними, організаційними та іншими міркуваннями. Нормативно-правовою основою інформаційно-аналітичної роботи в ОРД є система законодавчих актів, які визначають допустимість цієї роботи, а також підзаконних нормативних актів і правил, які регламентують її порядок і умови.

Найважливішу роль виконують положення Конституції України, яка визначає Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну і правову державу. Маючи найвищу юридичну силу і пряму дію, Основний закон встановлює правовий режим роботи з оперативною інформацією в ОРД.

Правовим принципом нашої держави є положення ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка формулює загально визнану в міжнародному праві норму: органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Законодавчими актами, які визначають основоположні засади інформаційно-аналітичної роботи в ОРД Національної поліції, є закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Кримінальний процесуальний кодекс України. Тобто формування організаційно-правових основ інформаційно-аналітичної роботи в ОРД відбувається на законодавчому рівні.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» поліція у межах інформаційно-аналітичної діяльності: – формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України; – користується базами (банкми) даних МВС України та інших органів державної влади; – здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; – здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями.

Поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційноаналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Під час наповнення баз (банків) даних інформацією щодо осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень, поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, аудіозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

Для забезпечення публічної безпеки і порядку поліція може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою: попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб; забезпечення дотримання правил дорожнього руху. Інформація про змонтовану/розміщену автоматичну фототехніку та відеотехніку повинна бути розміщена на видному місці.

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про Національну поліцію» поліція має безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за обов'язковим дотриманням Закону України «Про захист персональних даних» [2].

Інформація про доступ до бази (банку) даних повинна фіксуватися та зберігатися в автоматизованій системі обробки даних, включно з інформацією про поліцейського, який отримав доступ, та про обсяг даних, доступ до яких було отримано. Кожна дія поліцейського щодо отримання інформації з інформаційних ресурсів фіксується у спеціальному електронному архіві, ведення якого покладається на службу інформаційних

технологій МВС України. В електронному архіві фіксуються прізвище, ім'я, по батькові та номер спеціального жетона поліцейського, вид отриманої інформації, реєстр, з якого отримувалася інформація, час отримання інформації та інші дані, необхідні для ідентифікації поліцейського, який отримував інформацію з реєстрів.

Поліція вживає всіх заходів для недопущення будь-яких порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації. Поліцейські несуть персональну дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинені ними дії, що призвели до порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації. МВС України у межах компетенції здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів під час формування та користування поліцейськими інформаційними базами (банками) даних.

Водночас необхідно виокремити Закон України «Про державну таємницю», який регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

До державної таємниці у сфері державної безпеки та охорони правопорядку Закон відносить, зокрема: інформацію про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову або розвідувальну чи контррозвідувальну діяльність; про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності; про осіб, які співробітничать або раніше співробітничали на конфіденційній основі з органами, що провадять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну і контррозвідувальну діяльність [3].

Отже, з вищезазначеного треба зробити висновок, що інформаційно-аналітична робота в підрозділах кримінальної поліції є дуже важливою, бо без належної перевірки, зібрання достатньої та необхідної інформації, яка становить оперативний інтерес, не буде підстав для заведення оперативно-розшукової справи.

1. Албул С. В., Андрусенко С. В., Мукоїда Р. В., Ноздрін Д. О. Основи оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 167–168.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII
3. Про Державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII.

Олена ЛОПАСВА

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ОХОРОНА ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Право організувати мітинги, пікети, демонстрації та брати в них участь, а також збиратися у приміщеннях (свобода зібрань) належить до прав людини «першого покоління» (цивільних та політичних).

У демократичній та правовій державі будь-які масові заходи мають відбуватись у межах, установлених законодавчими нормами. У багатьох країнах Європи, США, Японії, країнах пострадянського простору порядок проведення масових заходів, права, обов'язки і відповідальність сторін регламентовані законами, які визначають порядок звернення організаторів масових заходів до органів влади та порядок отримання дозволу на проведення повідних заходів. Становлення української демократії? порівняно з багатьма європейськими та найбільш розвиненими країнами світу? відбувається нетривалий час і перебуває у стані активного розвитку, що зумовлює часткову недосконалість нормативно-правової бази, яка регулює ту чи іншу галузь суспільних відносин. Звідси завданням нашого дослідження є аналіз досвіду іноземних держав у сфері охорони публічного порядку під час проведення масових заходів, визначення окремих напрямів удосконалення

нормативноправової бази України, пошук новітніх принципів, форм, методів, організаційних заходів та особливостей забезпечення громадської (публічної) безпеки і порядку під час проведення масових заходів.

Французький учений-правознавець Ж. Ведель розглядає публічний порядок як необхідну умову нормального функціонування суспільства, умову забезпеченості певним мінімумом державних гарантій. Зміст публічного порядку, на його думку, залежить від стану суспільних відносин, тобто забезпеченості безпеки моральних та майнових інтересів особи, захисту суспільства від протиправних посягань на його інтереси, створення умов для нормального життя і спокою.

Публічний порядок характеризується таким станом упорядкованості суспільних правовідносин (передусім публічно-правових), за якого кожна особа, державний орган, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи добровільно дотримуються правових і морально-етичних норм, культурних та інших соціальних правил, виконують відповідні приписи з метою досягнення публічної безпеки та загального добробуту. Це означає, що публічна безпека є прямим наслідком публічного порядку.

Свобода зібрань закріплена у Загальній декларації прав людини [1, ст. 20], Міжнародному пакті про громадянські та політичні права [2, ст. 21], Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3, ст. 11]. За загальним правилом захисту підлягають тільки мирні зібрання громадян. Різні країни світу мають різні підходи до порядку регулювання таких суспільних відносин. Крім конституційного закріплення, вони регламентуються шляхом ухвалення відповідних законів з подальшою конкретизацією в нормативно-правових актах нижчого рівня. Підзаконними нормативноправовими актами, які регулюють свободу мирних зібрань, можуть бути накази міністерств внутрішніх справ про організацію роботи органів поліції (внутрішніх справ) щодо забезпечення охорони громадського порядку та безпеки громадян під час проведення масових заходів, статuti (правила) патрульно-постової служби поліції (внутрішніх справ) тощо. Кримінальні кодекси та кодекси про адміністративні правопорушення встановлюють санкції за порушення законодавства про порядок організації та проведення мирних зібрань.

У Великій Британії проведення демонстрацій і походів регламентується законом про охорону громадського порядку (1986 р.). Проведення вуличних заходів санкціонується поліцією. Організатори повинні не пізніше шести робочих днів до його початку повідомити про основні характеристики заходу – дату, місце і час проведення, маршрут руху, прізвища та адреси організаторів. У випадках порушення термінів подання повідомлення про масовий захід, самовільної зміни дати, часу, місця, маршруту масового заходу до організаторів можуть бути застосовані санкції, наприклад, у вигляді ув'язнення на строк до трьох місяців або штраф до 1 тис. фунтів. За участь у масових заворушеннях передбачається покарання у вигляді позбавлення волі строком до 10 років. Провокатори і підбурювачі масових безладь, пов'язаних з насильством, караються арештом до 6 місяців або штрафом до 5 тис. фунтів [4].

У Німеччині порядок проведення мітингів та демонстрацій регламентується Федеральним законом «Про зібрання і походи» (1978 р.). Визначаються строки подання повідомлення про запланований захід, регламентуються порядок проведення та відповідальність за порушення встановлених вимог. Передбачається випадок: якщо керівник масового заходу не може забезпечити виконання своїх розпоряджень, то він повинен негайно оголосити про припинення заходу. З моменту цього оголошення всі учасники масового заходу, хто не підкорився вимогам організаторів, набувають статусу «особи, що діє проти громадського порядку», і до них може бути застосована кримінальна відповідальність.

У Сполучених Штатах Америки законодавчі вимоги до проведення масових заходів (мітингів, маніфестацій) встановлюються органами влади відповідних штатів. Терміни завчасного повідомлення органів влади про запланований масовий захід різні: у Нью-Йорку – 45 днів, у Лос-Анджелесі – 40 днів, у Вашингтоні – 15 днів до початку заходу. Несанкціоновані масові заходи отримують статус «публічні заворушення», і поліція одержує право застосування силових способів припинення таких заходів. До учасників несанкціонованих демонстрацій може застосовуватися покарання у вигляді різних за розміром штрафів (максимально до 3 тис. дол.) або позбавлення волі залежно від тяжкості вчинених правопорушень.

Нормативна регламентація організації та проведення масових заходів зі встановленням повідомного порядку їх проведення здійснюється спеціальними законами і в інших державах світу, зокрема: Франція – декретзакон 1935 р., Японія – постанови про громадську безпеку, Республіка Казахстан – закон про порядок організації та проведення

мирних зборів, мітингів, походів, пікетів і демонстрацій, республіка Молдова – закон про організацію зібрань.

Велика увага під час організації та проведення масових заходів приділяється питанням забезпечення громадської безпеки і підтримання громадського порядку у безпосередній близькості від будівель органів державної влади та місцевого самоврядування. Наприклад, проведення демонстрацій поблизу будівлі Європейського парламенту забезпечується спеціальним підрозділом охоронної служби Європарламенту та національних сил поліції. Як правило, встановлюється периметр безпеки.

В Австрійській республіці проведення масових акцій поряд з адміністративними будівлями зазвичай не обмежується. Однак під час проведення пленарних засідань федеральних зборів будь-які вуличні демонстрації забороняються на відстані менше 300 м [4].

Тож, як бачимо, світова правова практика, закріплюючи право громадян на свободу мирних зібрань у конституційному порядку, у подальшому регламентує організацію і проведення масових заходів шляхом ухвалення спеціальних законодавчих актів та встановлення різних видів відповідальності за порушення такого законодавства і вчинення правопорушень під час їх проведення. Конституцією України встановлено право громадян збиратися мирно для проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій [5, с. 39].

Визначення на конституційному рівні права на свободу мирних зібрань є позитивним фактом у демократичному суспільстві. Проте цього недостатньо для належної організації таких заходів, і це не може забезпечити повною мірою реалізацію законних прав і свобод інших громадян, підтримання громадської безпеки та громадського порядку в належному стані.

1. Загальна декларація прав людини. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. С. 89. Ст. 3103.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 26.10.2018).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13 (№ 32 від 23.08.2006 р.). С. 270.
4. Аналітична записка зарубіжного законодавства щодо масових заходів : Аналітична записка Центру дослідження соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL : <http://nbuvip.gov.ua/images/nub/an1.pdf> (дата звернення: 20.12.2018).
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами : станом на 30.09.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Анатолій НАТОЧІЙ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ЗАСТОСУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ**

Нині в Україні стрімко зростають різні види злочинності, які становлять загрозу як публічному порядку, так і громадськості загалом. Все частіше сучасна правоохоронна система, у тому числі і Національна поліція України, стикається з важкими та особливо важкими злочинами, що вчиняються з використанням вогнепальної зброї, яка є дуже небезпечною для життя осіб, поліцейського та суспільства. Тому на сьогодні працівники правоохоронних органів, поліції, виконують чималу роль у підтриманні публічного порядку, безпеки всієї української нації від суспільно небезпечних діянь і кримінальних правопорушень. На законодавчому рівні для вирішення цієї проблеми у діяльності поліції щодо забезпечення захисту вище наведених положень важливе значення має використання заходів примусу, до яких належать заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальна зброя. Тому проблемні питання щодо застосування або використання поліцейськими вогнепальної зброї актуальні.

Дослідження проблемних питань щодо застосування та використання вогнепальної зброї працівниками Національної поліції України здійснювали у своїх працях Ю. М. Волков, Д. Г. Казначеев, В. Д. Поливанюк, І. С. Тишкевич, М. П. Федоров,

О. С. Фролов, Л. Г. Чистоклетов, В. П. Тимофєєв, В. Я. Покайчук.

Метою роботи є дослідження проблемних питань, пов'язаних із застосуванням працівниками Національної поліції України вогнепальної зброї.

Законодавець висвітлює застосування вогнепальної зброї як найбільш суворий захід примусу, який застосовується у відповідних випадках, передбачених законом. На сьогодні до цього заходу примусу критичне ставлення як у працівників поліції, так і в громадян. Хоча застосування зброї або її використання спрямовано на найбільш ефективний захист життя, здоров'я як громадян, так і поліцейських, все-таки є дилема щодо її застосування як безпечного заходу примусу з позиції юридичного та фізичного захисту. Тому законодавець, розуміючи його небезпечність, надав низку понять, які характеризують цей захід примусу як останнє (тобто виняткове), нащо може покластись поліцейський. Згідно з ч. 4 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю: якщо існує безпосередня загроза життю особам (поліцейському, членам його сім'ї, жертві нападника, заручнику тощо), для затримання особи, що чинить збройний опір (що теж створює загрозу життю працівника поліції), або ж для зупинення транспортного засобу, шляхом його пошкодження (якщо водій теж створює своїми діями загрозу життю чи здоров'ю людей або поліцейського) [1].

Варто відмітити, що керівні принципи застосування поліцією заходів примусу, процедурні аспекти та обмеження щодо інтенсивності застосування вогнепальної зброї поліцейськими передбачено такими міжнародними нормативно-правовими актами, як: Рекомендація Rec. (2001)10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів [2]; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 р. [3]; Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» [4]. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку (затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року) (стаття 3) визначає, що всі службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки в разі суворой потреби і в обсязі, необхідному для виконання їх обов'язків [5].

Тому, аналізуючи вище наведені джерела, застосування сил поліцейськими повинні бути збалансовані, відповідати необхідності її застосування у конкретних ситуаціях, сила виключно повинна бути розумної необхідності в конкретних обставинах для запобігання злочину або під час виконання законного затримання чи допомоги в його проведенні щодо порушників або підозрюваних; сила, що виходить за ці межі, не може бути застосована.

Щодо проблемних питань, то найчастіше вони трапляються на практиці. Оскільки на поліцейського покладається низка обов'язків, які пов'язані з несенням служби, то під час застосування вогнепальної зброї, а більше того, під час її отримання перед чергуванням, на працівника поліції додатково покладається низка дій юрисдикційного, організаційно-управлінського, публічно-владного, виконавчо-розпорядчого характеру для забезпечення безпеки під час поведінки зі зброєю. Тому на цей час одним із головних аспектів професійної діяльності поліцейського є його юридична грамотність, тобто вміння читати і розуміти закони та слідувати відповідним інструкціям щодо безпеки під час поведінки зі зброєю. Але на сьогодні бувають не поодинокі випадки застосування вогнепальної зброї, яке явно виходило за межі закону або ж ігнорування можливості застосування вогнепальної зброї через боязнь завдати більшої шкоди, яка необхідна у тій чи іншій ситуації, і за це нести відповідальність.

Також законодавцем зазначені деякі положення, щодо яких виникають питання, адже інколи вони суперечать відповідним інструкціям стосовно безпеки під час поведінки зі зброєю. Згідно з п. 11 та 12 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський може взяти до рук вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, що склалася, можуть виникнути підстави для її застосування. А під час затримання осіб, щодо яких у поліцейського виникла підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також під час перевірки документів у таких осіб поліцейський може привести в готовність вогнепальну зброю та попередити особу про можливість її застосування [1]. Якщо на практиці така ситуація відбувається, і поліцейський приводить зброю у готовність (дістає пістолет із кобури, знімає запобіжник, досилає патрон до патронника), але надалі ситуація що склалася, змінюється на позитивну, або правопорушник вже затриманий, постає питання: «Що робити зі зброєю?». Заряджена зброя, особливо якщо патрон перебуває в патроннику, є дуже небезпечною як для

поліцейського, так і для оточення, оскільки бували не поодинокі випадки, коли зброя випадково виконувала постріл і завдавала шкоди. На сьогодні законодавцем не вказується тактична складова щодо цієї ситуації, а згідно з Інструкцією із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, розряджання зброї проводиться у відповідній кімнаті відділку поліції, де є всі необхідні засоби безпеки під час розряджання зброї. Крім того, згідно з цією інструкцією, а саме розділу IV, п. 6, під час несення служби категорично забороняється від'єднувати магазин від зброї та виймати з нього патрони [6].

1. Про Національну поліцію України : Закон України від 2.07.2015 р. № 580. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.02.2016 № 70. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text>.

3. Рекомендація Rec. (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» : ухв. Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : Москаленко О. М., 2013. С. 19–51.

4. Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку : прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text.

5. Права людини в діяльності української поліції – 2015. Науково-практичне видання / упоряд. Є. О. Крапивін. Київ : Асоціація УМДПЛ, 2016. 408 с.

Дмитро СВЕРДЛОВ

викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ЩОДО ПРАВОВОГО КАЗУСУ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ДЕМОНСТРАЦІЙ

В умовах стрімкої демократизації суспільства в Україні, а також у світлі минулих негативних подій, громадяни та люди, які мешкають на території держави, швидко опановують можливість впливу на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, посадових осіб шляхом «вуличного протесту». Зазначені дії застосовуються з метою отримання бажаного результату, висловлення протесту проти дії або бездіяльності тощо.

Право громадян збиратися мирно закріплено приписами ст. 39 Конституції України [1]. Це фундаментальне та основоположне право людини в реаліях сучасного демократичного суспільства.

Відповідно до положень вищевказаної статті Конституції України організатор проведення мирного зібрання зобов'язаний завчасно сповістити органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування про його проведення.

Крім того, Кодексом України про адміністративні правопорушення, а саме ст. 185¹ передбачена відповідальність за порушення правил проведення мирних зібрань [2]. Виконаною нами науковою розвідкою детерміновано, що в разі не повідомлення суб'єктом-ініціатором заходу органів публічної адміністрації щодо проведення мирного зібрання, інтенцією якого є відстоювання прав і інтересів, передбачена відповідальність. Але диспозицією ст. 185¹ КУпАП передбачено, що в разі порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій до суб'єкта цього delікту можуть бути застосовані заходи адміністративно-правової відповідальності.

Ст. 185¹ КУпАП за особливості конструкції є бланкетною нормою, тобто положення, урегульовані в статті, відсилають нас до нормативно-правового акта, що регулює суспільні відносини у цій правовій інституції.

На жаль на цей час норми, які б регулювали порядок проведення мирних зібрань в нормативно-правовому забезпеченні України, відсутні, що суперечить приписам п. 1 ч. 1

Конституції України.

Спробуємо більш детально розглянути зазначену проблематику.

Постановою Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» [3] від 12 вересня 1991 року № 1545-XII було ратифіковано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» [4].

У зазначеному нормативно-правовому акті містились певні норми та вимоги щодо порядку проведення масових заходів, а саме:

- встановлено вік особи, з якого можна подавати повідомлення про проведення заходів (з 18 років);
- визначено зміст повідомлення (мета, форма, місце або маршрут, час початку та закінчення, кількість учасників, ПІБ організаторів, місця їх проживання, роботи, навчання, дата подачі заяви);
- визначений термін подачі повідомлення (не пізніше ніж за 10 днів до проведення заходу).

Рішенням Конституційного Суду України [5] у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідальності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [6] (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 (справа № 1-13/2016) Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» визнано неконституційним та таким, що втратив чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Тобто починаючи з 2016 року і до цього часу відсутнє нормативно-правове забезпечення у сфері регулювання порядку організації і проведення мирних зібрань.

Водночас треба зазначити, що Європейський суд з прав людини, розглядаючи справу «Веренцов проти України» [7] (заява № 20372/11) у Страсбурзі 11 квітня 2013 року, визначив таке: «Суд також відзначає, що, як загально визнано, постанова Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» стосується тимчасового застосування законодавства Радянського Союзу, і досі парламентом України не було введено в дію жодного закону, який би регулював порядок проведення мирних демонстрацій, хоча статті 39 та 92 Конституції чітко вимагають того, щоб такий порядок було встановлено законом, тобто актом парламенту України. Хоча Суд погоджується з тим, що державі може знадобитися певний час для прийняття законодавчих актів протягом перехідного періоду, він не може погодитися з тим, що затримка у понад двадцять років є виправданою, особливо коли йдеться про таке фундаментальне право як свобода мирних зібрань».

Зважаючи на викладене, треба зазначити, що починаючи з 2016 року притягти особу до відповідальності за будь-яке порушення порядку проведення мирного зібрання не можна, у зв'язку з відсутністю правового регулювання у положеннях чинного законодавства України, яка б обумовлювала та визначала цей порядок.

Дослідивши вищезазначене питання, для недопущення порушень у сфері реалізації прав людини на мирне зібрання, а також вжиття необхідних підготовчих заходів щодо належного забезпечення публічного порядку та публічної безпеки в місцях проведення заходів необхідне нормативно-правове врегулювання суспільних відносин у сфері встановленого порядку управління. Після нормативного закріплення на рівні закону, де буде чітко виокремлено порядок проведення мітингів та мирних зібрань, права і обов'язки суб'єктів, які беруть участь у цих заходах, передбачені ризики, що виникають, тоді всебічно та неупереджено суб'єкти владних повноважень будуть уповноважені на застосування заходів адміністративного примусу за адміністративно-правовою кваліфікацією ст. 185¹ КУпАП.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.

3. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР : Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991 р. № 1545-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 46. Ст. 621.

4. Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28.07.1988 р. № 9306-XI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v9306400-88>.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа № 1-13/2016) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>.

6. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Веренцов проти України» (заява № 20372/11) від 11 квітня 2013 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/974_945.

Дмитро СВЕРДЛОВ

викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності

Олексій МАМЧІЙ

завідувач відділення первинної професійної підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації ННІ ЗНПК Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОСТУПКІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ

Забезпечення громадської безпеки та правопорядку – один із важливих факторів розвитку демократичних засад життєдіяльності українського суспільства, утвердження принципу соціальної справедливості, гарантій прав і свобод громадян. Профілактика адміністративно-правового характеру є важливою для забезпечення громадського порядку та безпеки.

Проблематика цього питання полягає в тому, що боротьба з адміністративними правопорушеннями у сфері громадської безпеки недостатньо ефективна. Велика кількість адміністративних правопорушень призводить до створення загрози конституційним правам і свободам громадян, життєво важливим інтересам держави, тому забезпечення громадської безпеки вимагає здійснення профілактичних заходів, серед яких важливе місце посідають адміністративно-правові засоби впливу щодо підтримання громадської безпеки і правопорядку.

Необхідно визначитися з такими поняттями, як «громадська безпека» та «громадський порядок». У вузькому розумінні громадська безпека розглядається як порядок вольових суспільних відносин, що виникають та стверджуються в процесі життєдіяльності громадян, їх спілкування в громадських місцях згідно з чинними приписами правових норм та правил і звичаїв цивілізованого суспільства. Громадський порядок можна розглядати як обумовлену вимогами розвитку систему суспільних відносин, формування і розвиток яких сприяє підтримці суспільного і особистого спокою, узгодженості і ритмічності суспільного життя, забезпеченню у взаємному спілкуванні людей їх особистої та майнової недоторканності, честі і гідності. Громадська безпека тісно пов'язана з громадським порядком. Говорячи про співвідношення понять «громадська безпека» і «громадський порядок», треба виходити з того, що громадський порядок є складовою частиною категорії громадської безпеки, яка забезпечується не лише правовими, а й іншими нормами (наприклад, технічними, технологічними, етичними тощо) [1, с. 15].

Профілактика правопорушень – це система заходів, спрямованих на охорону прав і свобод людини й громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від протиправних посягань, профілактику правопорушень, і порядок їх здійснення органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, громадськими формуваннями з охорони громадського порядку, окремими громадянами, а

також права та обов'язки державних органів і організацій, що проводять роботу з профілактики правопорушень, та осіб, щодо яких здійснюються зазначені заходи.

Класифікувати заходи загальної профілактики варто на: загальні заходи профілактики злочинів та спеціальні заходи профілактики злочинів. У цьому дослідженні пропонуємо звернути увагу на класифікацію, що була запропонована МВС України в проєкті Закону «Про профілактику правопорушень», в якому до заходів загальної профілактики правопорушень пропонувалось таке:

- кримінологічна експертиза;
- роз'яснення положень законодавства України;
- кримінологічне дослідження;
- профілактична перевірка;
- припис, постанова;
- інформування населення про стан правопорядку, засоби та методи захисту громадян і власності від правопорушень;
- профілактична допомога [3].

Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів у вузькому розумінні, вважаючи, що це є спеціальне, здійснюване на основі обґрунтованої методики кримінологічне дослідження нормативно-правових актів і їх проєктів, спрямоване на виявлення, усунення або мінімізацію впливу таких її положень, що детермінують або ж можуть детермінувати злочинність чи блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), що вживаються суспільством і державою.

Роз'яснення положень законодавства України. Суб'єкти профілактики правопорушень, у межах своєї компетенції, ведуть серед населення, окремих його категорій, посадових осіб підприємств, організацій, установ роботу з роз'яснення положень законодавства України, у тому числі з питань профілактики правопорушень, зокрема щодо необхідності виявлення й усунення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень, відповідальності за протиправні діяння, а також уживають заходів із своєчасного виявлення осіб, які, зважаючи на їх поведінку, під впливом певних причин та умов можуть стати потерпілими від правопорушення.

Кримінологічну експертизу можна вважати формою кримінологічного контролю, що реалізується у вигляді наукового забезпечення процесу правотворчості і здійснюється в межах кримінологічної політики держави.

Кримінологічне дослідження проводиться з метою виявлення ознак готування злочинів, вивчення причин і умов вчинення правопорушень, свідомого або несвідомого створення умов, які сприяють вчиненню правопорушень, а також з метою прогнозування впливу тих чи інших обставин на стан правопорядку в майбутньому та обґрунтування необхідності і спрямованості профілактичних заходів.

Припис, постанова. У разі отримання достатніх відомостей про наявність причин і умов, що можуть сприяти вчиненню правопорушень, на підставі відповідних рішень працівниками правоохоронних органів проводиться профілактична перевірка. До участі в ній залучаються фахівці, а в разі потреби – представники громадських організацій. Інформація про стан правопорядку в Україні та в її адміністративно-територіальних одиницях доводиться до населення через засоби масової інформації.

Суб'єкти профілактики правопорушень інформують населення про засоби та методи захисту від протиправних посягань шляхом проведення бесід, виступів у пресі, по радіо й телебаченню, видання спеціальних посібників, плакатів тощо. Засоби масової інформації використовуються також з метою поліпшення правового виховання населення, формування здорового способу життя.

Профілактична допомога. Надання суб'єктами профілактики правової допомоги населенню містить у собі створення пунктів допомоги знедоленим, центрів реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, ініціативне надання послуг із захисту та охорони майна всіх форм власності на основі укладення письмових договорів, надання юридичної допомоги населенню та громадським об'єднанням.

Індивідуальна профілактична робота – комплекс заходів щодо конкретних осіб, схильних до вчинення правопорушень, та осіб, які перебувають на обліках в органах внутрішніх справ, з метою попередження вчинення ними злочинів та інших правопорушень [1, с. 247].

Варто зазначити й те, що забезпечення ефективності індивідуальної профілактики правопорушень неможливе без дотримання таких основних вимог:

- своєчасність (несвоєчасне виявлення та вжиття заходів впливу до правопорушників та їх оточення призводить до формування звички, пов'язаної з антигромадською поведінкою, а також значно підвищує ймовірність вчинення особою правопорушення);
- послідовність (індивідуальний вплив повинен спланований бути так, щоб його інтенсивність послідовно збільшувалась або зменшувалась залежно від результатів);
- реальність (заходи впливу повинні відповідати можливостям їх реалізації);
- законність (індивідуальна профілактика будується на основі чіткого дотримання законодавства, прав, свобод та законних інтересів громадян) [1, с. 251].

Отже, завдання поліції у сфері попередження правопорушень з метою локалізації та недопущення її проявів, полягає в розробленні та застосуванні ефективних стратегій із протидії конкретним протиправним діям. Також завдання поліції полягає у виявленні причин і умов, які сприяють правопорушенням та здійсненням заходів щодо їх усунення. Підвищення рівня запобігання правопорушенням загалом та з боку поліції зокрема може бути досягнуто на основі належного її нормативно-правового забезпечення, що є, по-перше, як правова основа загального механізму функціонування системи запобігання правопорушенням, а по-друге, як чинна правова база відповідного правозастосування.

Кожен суб'єкт наукової діяльності по-своєму класифікує профілактичні заходи адміністративних правопорушень, але всі вони ведуть до того, що потрібно усувати негативні чинники, які впливають на особу, завчасно виявляти задумане правопорушення, здійснювати належну охорону об'єктів, що можуть спокусити особу на здійснення правопорушення, здійснювати належний контроль за особами, схильними до здійснення правопорушення, внести корективи у правову освіту громадян, збільшити обсяг покарання за здійснення адміністративного правопорушення.

1. Фатхутдінов В. Г. Адміністративно правове забезпечення громадської безпеки в Україні : дисертація : дис. ... д.ю.н. : 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 445 с.

2. Зміст та напрями профілактичної діяльності органів внутрішніх справ : фондова лекція з дисципліни «Актуальні проблеми та організація попередження правопорушень». Київ, 2014. URL : https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ad/lectures/profil_diyal.doc

3. Проект Закону України «Про профілактику правопорушень». URL : <https://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358>.

Максим ШЕВЯКОВ

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І БЕЗПЕКИ ЯК СЛАДОВА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ ІНТЕРЕСІВ

Багаторічна історія боротьби з деліктами у сфері громадського порядку та громадської безпеки пов'язана з пошуком шляхів ліквідації цих негативних явищ. Ідея попередження злочинності взагалі та злочинів зокрема народилася у Стародавній Греції. Вже Платон і Арістотель шукали способи вирішити цю проблему. У сучасному світі профілактикою правопорушень займається багато вчених, з'явилося кілька наукових теорій, але проблема правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки досі залишається невирішеною. У сучасній Україні такі правопорушення є одними з перших за кількісними показниками.

Тому визначимо систему цих правопорушень та створимо систему протидії таким правопорушенням шляхом вжиття профілактичних заходів. Коли йдеться про запобігання адміністративним проступкам, що порушують громадський порядок та громадську безпеку, насамперед необхідно визначити, що це за дії. Під профілактикою правопорушень у загальному визначенні розуміється вплив на причини та умови правопорушення, а також формування психологічного ставлення до правопорушень як неможливої поведінки. Під час

вивчення категорії «профілактика адміністративних правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки» почнемо з того, що громадський порядок та громадська безпека є найбільш вразливими категоріями у сучасному світі. Наприклад, у розвинених країнах вже сформовані усталені норми поведінки громадян у громадських місцях, і відхилення від встановлених норм здебільшого вважається кримінальним злочином [1].

Національна поліція України наділена різноманітними правоохоронними функціями, які обумовлюють виокремлення певних видів профілактичної роботи цього органу. Таке видове розмаїття пов'язане з реалізацією профілактичної діяльності щодо різних суб'єктів правовідносин, а також орієнтацією на різні сфери і рівні соціально-правових відносин. Але перш ніж говорити про зміст, організацію та здійснення профілактичної роботи Національної поліції, необхідно чітко з'ясувати, що означає термін «профілактика».

Сьогодні у науковій літературі та серед практиків термін «профілактика» використовується спільно з термінами «запобігання», «припинення», «попередження», «охорона» та ін. При цьому всі терміни більшою мірою відносяться до конкретних напрямів запобігання правопорушенням. Короткий аналіз цих термінів показує, що вони є неоднозначними. «Попередження» правопорушень сприймається як вужче поняття, що входить до складу дефініції «боротьба з правопорушеннями» і підпорядковане його завданням. У свою чергу, «попередження» деліктів входить до системи профілактики як один із видів профілактичних заходів.

«Попередження» означає, що державні органи та громадські організації попереджають скоєння злочинів, тобто перешкоджають їхньому скоєнню. Проте термін «запобігання» має більш конкретне значення тому, що попередження належить до конкретних злочинів, тоді як «профілактика» є більш широке поняття.

Термін «припинення» є ще вужчим поняттям, оскільки припинення правопорушення у скоєному стані можливе, коли вже існує, і водночас його припинення один із видів профілактичної роботи.

«Захист» як вид профілактики спрямований на вживання конкретних заходів щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, а також має профілактичний характер. Охорона громадського порядку та безпеки спрямована на запобігання злочинам у громадських місцях. Як очевидно з цього короткого аналізу, попередження злочинності загалом явище неоднозначне і не може бути однозначно визначено [2].

Категорія «профілактична діяльність» являє собою одночасно одну з функцій правоохоронної діяльності та її мету, тобто досягнення високого рівня безпеки і порядку, за якого зменшується рівень вчинення правопорушень. Більше того, ця категорія формується як комплексний вид діяльності, що поєднує в собі не тільки правові, а й психологічні, соціальні та інші аспекти. При цьому правоохоронні органи вживають профілактичних заходів правовими та в деяких випадках психолого-педагогічними засобами. Отже, вони в межах своєї компетенції вживають заходи щодо усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, беруть участь у правовому вихованні населення, проводять профілактичну роботу з особами, які ведуть антисоціальний спосіб життя, і виявляють схильність до вчинення злочинів, здійснюють адміністративний нагляд за особами, щодо яких його встановлено, і контроль за засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Особливої уваги потребує профілактична робота, що спрямована на попередження вчинення правопорушень серед неповнолітніх. Оскільки саме ця категорія осіб найчастіше піддається негативному впливу, то наріжним каменем постає питання щодо формування їх правосвідомості. На жаль, проступки, вчинені підлітками і малолітніми особами, щороку зростають. Причинами таких девіацій стають різні чинники: намагання швидко отримати матеріальну користь, досягти успіху в очах сім'ї, незважаючи на незаконність дій, самоствердження, сумнівне підвищення власного авторитету в очах оточення тощо.

Отже, запобігання адміністративним правопорушенням, що порушують громадський порядок та громадську безпеку, визначається загальною соціальною метою.

У системі показників профілактики адміністративних правопорушень конкретна діяльність сприймається як особлива частина соціального регулювання процесів, переважно пов'язаних із завданнями припинення та усунення причин та умов скоєння адміністративного правопорушення. До системних ознак профілактики належать також її комплексність, взаємодія всіх форм та методів, їхня узгодженість, що досягається внаслідок її планування, а також внаслідок розробки організаційних заходів щодо загальної координації профілактичних заходів [4].

На сучасному етапі нормативно-правового розвитку суспільства профілактична

робота має бути найважливішим напрямом діяльності державно-владних структур. Вона розглядається в іпостасі превентивної діяльності, яка ґрунтується на застосуванні методів спостереження та обробки даних, їх систематизації для перешкоджання вчиненню правопорушення на стадії його планування та підготовки [5]. Доведений у цій статті філософсько-правовий аналіз підтверджує, що забезпечення процесу дискредитування девіантної поведінки, добровільної відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження протиправної діяльності окремих груп та конкретних осіб, які виношують протиправні наміри і позитивно сприймають неправомірний спосіб життя. Сутність профілактики полягає в розвитку почуття відповідальності осіб за свою поведінку, яке сприяє глибокому усвідомленню не лише своїх прав, а й обов'язків.

1. Стахура І. Б. Адміністративно-правові засади діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку щодо профілактики правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2011. 199 с.

2. Костюк В. Л. Особливості адміністративно-правової охорони громадського порядку в місті Києві (на матеріалах патрульної служби міліції) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 206 с.

3. Організаційно-правові засади діяльності патрульної служби. Вітчизняний та міжнародний досвід: науково-аналіт. огляд / за заг. ред. Т. О. Проценка. Київ : ДНДІ, 2008. 112 с.

4. Ковалів В. М., Кисіль З. Р., Калаянов Д. П. Адміністративна діяльність : навч. посіб. Київ : Правова Єдність, 2009. 432 с.

5. Олефір В. І., Константінов С. Ф., Лошицький М. В. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ : навч. посіб. / за заг. ред. Є. М. Мойсеєва. 2-ге вид. Київ : НВП ІНТЕРСЕРВІС, 2010. 428 с.

Асіф ГУМБАТОВ

аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

БЕЗПЕКА ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ЯК СКЛАДОВА ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Забезпечення безпеки руху поїздів та загалом залізничних перевезень було і залишається головним моментом стійкої роботи залізничного транспорту України. Чинним законодавством визначено, що залізниці та підприємства залізничного транспорту загального користування забезпечують безпеку життя і здоров'я громадян, які користуються його послугами, а також безпеку руху поїздів. При цьому поняття «безпека руху поїздів та маневрової роботи» визначається як комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безаварійної роботи та утримання в постійній справності залізничних споруд, колій, рухомого складу, обладнання, механізмів і пристроїв.

Нинішній розвиток залізничної галузі гальмується багатьма причинами, однією з яких залишається неналежний рівень безпеки пасажирських та вантажних залізничних перевезень. Ця проблематика набуває надзвичайної актуальності, оскільки галузь і надалі не відповідає зростаючим потребам суспільства та європейським стандартам якості й безпечності надання транспортних послуг.

Згідно з інформацією, яка надходила до Укртрансбезпеки, у 2019 році на залізничному транспорті України сталося 1202 транспортні події, з них: 705 аварій, в яких 354 особи загинули та 232 отримали травми, з них: 1) 577 аварії із сторонніми особами, завдані рухомим складом залізничного транспорту, в яких 354 особи загинули та 232 отримали травми; 2) 128 аварій за участю залізничного транспорту, без постраждалих; 3) 473 інциденти, без постраждалих; 4) 24 пожежі. Протягом 2019 року на залізничних переїздах Укрзалізниці сталося 65 дорожньо-транспортних пригод, в яких 11 осіб загинули та 20 отримали травми [1, с. 14].

Дестабілізуючим фактором є суттєві вади в організації та забезпеченні безпеки залізничних перевезень, серед яких можна назвати такі:

– поширеність практики забезпечення безпеки перевезень, зважаючи на досвід

радянського минулого;

- відсутність нормативних документів в частині застосування сучасних методів і засобів вдосконалення системи забезпечення безпеки руху поїздів;
- неопрацьованість питання у сфері кадрової політики щодо підвищення мотивації обслуговуючого персоналу;
- поширення практики здійснення управління в залізничній галузі за принципом «управління наслідками», а не «причинами»;
- ігнорування необхідності введення в практику механізмів управління ризиками на залізничному транспорті;
- відсутність системи моніторингу стану безпеки руху поїздів (не застосовуються сучасні математичні та імітаційні методи прогнозування рівня безпеки залізничних перевезень);
- продовження практики обслуговування технічних засобів та рухомого залізничного складу на основі нормативного терміну їх служби, часто без урахування поточного стану експлуатації тощо.

Негативний вплив на стан безпеки залізничних перевезень справляє й зношеність інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту, яка зараз досягла критичного стану і разом з катастрофічною нестачею інвестиційних ресурсів для їх відновлення та модернізації створюють масштабну державну проблему, яку сьогодні неможливо вирішити без залучення сторонньої допомоги (країн-донорів та іноземних інвесторів). Впродовж останніх років парк пасажирських вагонів Укрзалізниці щорічно зменшувався в середньому на 200 од. [2]. На сьогодні фізичний знос рухомого складу залізниць становить майже 90 %, у т. ч.: тепловози – 95,1 %, електровози – 90,7 %, пасажирські вагони – 85,9 %, вантажні вагони 88,2 % [3]. При цьому рухомий склад українських залізниць не лише зношений, але й технічно, конструктивно і морально застарілий, оскільки основна частина вагонів та локомотивів побудована за технічними вимогами 1960-1970-х років. Свій термін служби виробили 51,7 % пасажирських вагонів (вік понад 28 років), 90,3 % вантажних електровозів (вік понад 30 р.), 97 % магістральних тепловозів (вік понад 20 р.). Експлуатація застарілого рухомого складу є економічно не вигідною, призводить до значного підвищення вартості ремонтних робіт, зниження якості та безпеки перевезень, тому парк рухомого складу залізниць потребує не лише оновлення, а заміни на сучасний, більш досконалий. Масштабної модернізації потребує залізнична інфраструктура, фізичний знос якої перевищує 60 %, у т. ч. колійного господарства – 86 %. Тільки для того щоб підтримувати її в робочому стані та не накопичувати прострочені ремонти, щорічно необхідно модернізувати 800 км колії, капітально ремонтувати 1000 км, середнього ремонту здійснити 800–1000 км, комплексно-оздоровчого – 750–800 км. У консалтинговій компанії А. Т. Kearney підраховали, що необхідно 56 млрд грн сукупних інвестицій в оптимізацію інфраструктури Укрзалізниці. В іншому випадку немає сенсу інвестувати в оновлення рухомого залізничного складу, якщо він не буде забезпечений відповідною транспортною інфраструктурою [4].

Аварійність посилюється тим, що транспортна інфраструктура не справляється із збільшенням обсягів експлуатаційної роботи і кількості транспортних засобів. Тому інфраструктурні зміни і розвиток рухомого складу, що провокують додаткову аварійність, вимагає прийняття додаткових організаційних і правових заходів. Наприклад, збільшується кількість випадків дорожньо-транспортного травматизму серед учасників руху, особливо частими та значними за наслідками є транспортні пригоди, пов'язані з порушенням проїзду залізничних перевезень. Серед місць зосередження випадків травматизму на залізничному транспорті лідирують залізничні переїзди. За даними Британського відомства з безпеки і стандартизації на залізницях (Rail Safety & Standards, RSSB), найпоширенішими причинами зіткнень різних видів транспорту є помилки водіїв автомобілів (63 %), порушення водіями правил – об'їзд закритих шлагбаумів (21 %). Інші 16 % розподіляються таким чином: полонки і відмови автомобілів (5 %), погодні умови (4 %), помилки машиніста потягу (3 %), помилки обслуговуючого переїзду персоналу (3 %) і відмови пристроїв сигналізації переїзду (1 %). На залізницях України сьогодні експлуатуються 5422 залізничні переїзди, 1497 із них мають чергового працівника й обладнані шлагбаумами, 2699 – обладнані автоматичною звуковою та світлофорною сигналізацією. Однак 1226 переїздів не обладнані автоматикою і не охороняються черговим працівником [5, с. 61–62].

Для зниження кількості транспортних пригод необхідним є опрацювання механізмів державного регулювання і контролю залізничної транспортної сфери, при цьому особливої

уваги і контролю вимагає профілактика транспортної аварійності на різних рівнях державного регулювання залізничної галузі.

Отже, забезпечення належного рівня безпеки залізничних перевезень може бути досягнуто, на нашу думку, внаслідок:

– поліпшення якості контролю за проведенням заходів убезпечення руху поїздів, проїзду залізничних переїздів, недопущення несанкціонованого втручання в роботу рухомого складу;

– поліпшення якості оцінки вразливості шляхом розроблення методики розрахунку кордонів зони транспортної безпеки і відповідних критичних елементів, де обов'язково передбачити розрахунок можливих наслідків від актів несанкціонованого втручання в роботу залізничного транспорту, науково-практичне обґрунтування місць розміщення пунктів контролю і визначення критичних елементів галузі;

– підвищення якості контролю за проведенням заходів з формування або залучення підрозділів транспортної безпеки для забезпечення фізичного захисту об'єктів і рухомого складу тощо.

1. Публічний звіт Голови Державної служби України з безпеки на транспорті Олександра Погорілого за 2019 рік. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-ukrtransbezpeka.pdf

2. «Укрзалізниця» оновлює рухомий склад. URL : http://uz.gov.ua/press_center/ukrainian_railways_in_mass_media/363088/

3. Аналіз регуляторного впливу проекту наказу Міністерства інфраструктури України. URL : http://www.mtu.gov.ua/uk/alias_166/print/42436.html

4. Удосконалення механізмів реформування та розвитку залізничного транспорту в контексті реалізації структурних реформ в галузі. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1662/>

5. Сидоренко Г. Г., Никифорова О. А., Рябцева Н. П. Проблема забезпечення безпеки руху на залізничних переїздах України. *Транспортні системи та технології перевезень* : зб. наукових пр. ДНУЗТ ім. акад. В. Лазаряна. 2014. Вип. 7. С. 61–64.

Вікторія ПАРХЕТА

аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ОКРЕМІ ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НАЛЕЖНОГО ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Належне функціонування автомобільного транспорту не можливе без існування розвинутої та якісної дорожньої інфраструктури, яка, незважаючи на 30 років незалежності (тобто створення) нашої країни, тільки починає розвиватися з урахуванням світових, зокрема європейських стандартів, а відповідно, потребує як належного фінансування, так і якісного публічного адміністрування. Щоб оцінити, яке місце посідають автомобільні дороги в національній транспортній системі, треба навести низку факторів, які являють публічну інформацію. Тож протяжність автомобільних державних доріг в Україні становить 169,5 тис. км. Мережа основних маршрутів поширена по всій країні і з'єднує всі великі міста України, а також надає транскордонні маршрути із сусідніми країнами, з них з твердим покриттям – 165,8 тис. км; ще є 250 тис. км вулиць міст, за стан яких відповідають місцеві органи влади [1, с. 21]. Треба відмітити, що загальна мережа автомобільних доріг в Україні була фактично збудована до кінця 1980-х років і до сьогодні перебуває в стані переважно реконструкції, за невеликим винятком нового будівництва. Очевидним є той факт, що на сьогодні розвиток автомобільних шляхів загального користування відстає від темпів автомобілізації країни принаймні в п'ять разів, так кількість автомобілів порівняно з 1980-ми роками сьогодні збільшилась у 7 разів, при цьому приріст автомобільних доріг збільшився у 1,5 раза. Протягом 1990–2010 рр. їх протяжність практично не збільшувалась.

Також треба відмітити, що щільність автомобільних доріг в Україні у 6,6 разів менша, ніж у Франції (відповідно 0,28 та 1,84 кілометра доріг на 1 кв. кілометр площі країни). Протяжність швидкісних доріг в Україні становить 0,28 тис. кілометрів (у Німеччині – 12,5 тис. кілометрів, у Франції – 7,1 тис. кілометрів), а рівень фінансування одного кілометра автодоріг в Україні відповідно у 5,5-6 разів менший, ніж у зазначених країнах. Не дивним є той факт, що у 2017 році Україна посіла 133-є місце зі 148 країн у рейтингу американських дослідників, які запитали водіїв півтори сотні країн світу, чи задоволені вони своїми дорогами [2]. Тож нагальною є проблема комплексного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури в Україні, яку необхідно вирішувати з урахуванням міжнародного, передусім європейського досвіду ефективного публічного менеджменту в цій сфері.

Нижче доцільно розглянути напрями удосконалення публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури в Україні з урахуванням досвіду ЄС.

У 2018 році Міністерство інфраструктури України розробило механізм впровадження проєкту «Безпечні та якісні автомобільні дороги», який передбачає, по-перше, впровадження аудиту безпеки міжміських автодоріг шляхом створення незалежного аудиту безпеки та контролю якості автомобільних доріг загального користування, заборону розміщення рекламних носіїв у межах смуги відведення автодоріг, належне інформування учасників дорожнього руху; по-друге, запровадження нової моделі фінансування дорожньої інфраструктури шляхом реформування та наповнення Державного дорожнього фонду; здійснення вчасного та якісного ремонту доріг шляхом надання переваги не ямковому ремонту значної частини дороги, а капітальному ремонту шляхом поступового укладення нового покриття [3].

Додатковими заходами удосконалення публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури в Україні з урахуванням досвіду ЄС могли б стати: 1) введення процедури прийняття відбудованої автодороги в експлуатацію з встановленням відповідальності підрядної організації, яка виграла тендер на будівництво, реконструкцію або ремонт дороги по її обслуговуванню спочатку на 5 років, а далі на 10 років, що цілком відповідає усталеній світовій практиці будівництва та обслуговування доріг; 2) визначення відповідального представника власника за окремою категорією доріг, магістраллю, частиною дороги, що можливе лише при повномасштабному завершенні проєкту кадастрової карти автомобільних доріг України; 3) запровадження процедури громадського контролю за витратою бюджетних коштів на будівництво, реконструкцію автодоріг, зокрема запровадження звітування Укравтодору, органів місцевого самоврядування, а також підрядних організацій, які виграли тендер на будівництво (ремонт) дороги перед громадськістю, в тому числі запровадження процедури громадського аудиту будівництва та ремонту автодоріг.

Також в Україні з огляду на досвід більшості європейських сторін назріла необхідність запровадження практики побудови автомобільних доріг на засадах концесії під час їх будівництва та експлуатації. У Франції, Італії, Іспанії понад 30 років дорожнє господарство фінансується здебільшого концесійними капіталовкладеннями; Франція має 5830 км автомобільних доріг, побудованих і експлуатованих на умовах концесії; загальна довжина іспанських автобанів, побудованих концесіонерами, становить приблизно 1000 км; у Великобританії прийнята програма удосконалення мережі автомагістралей, орієнтована на залучення приватних коштів з передачею прав на проєктування й будівництво приватним фірмам; Німеччина розширює практику залучення приватного капіталу на будівництво й утримання автомобільних доріг; багато швидкісних автомагістралей там вже окупились під час концесії, були передані державі і є безкоштовними; країни Східної Європи (Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща, Литва) створили законодавчу базу для надання концесій іноземним інвесторам на будівництво й експлуатацію автомобільних доріг [4].

Для активізації цього процесу та впровадження світового досвіду щодо будівництва та експлуатації автомобільних доріг на принципах державно-приватного партнерства 3 жовтня 2019 року було прийнято Закон «Про концесію» [5, с. 325], яким визначено правові засади співучасті концесіодавця (держави) у фінансуванні будівництва та експлуатації доріг, що підтверджується укладанням спеціальної угоди. Така форма державно-приватного партнерства під час будівництва автодоріг ефективна в разі будівництва швидкісних автодоріг, яких, за даними Укравтодору, планується збудувати 7075 км загальною вартістю приблизно 300 млрд грн. Часткова реалізація цих амбітних планів здійснюється в межах урядового проєкту «Велике будівництво», відповідно до якого передбачено будівництво 4 тис. км доріг [6], також розроблено окремий проєкт Закону України «Про швидкісні автомобільні дороги», який на цей час перебуває на узгодженні [7].

Водночас в Україні процес будівництва автодоріг на основі концесії не набуває

поширення. На наше переконання, основним стримуючим фактором для інвесторів є низька економічна ефективність інфраструктурних проєктів та відсутність практичних механізмів надання гарантій з боку держави щодо повернення інвестицій та дотримання умов експлуатації доріг. Дійсно, зрушити з місця цей непорушний камінь (йдеться про будівництво платних доріг) можна, на нашу думку, за таких умов: 1) затвердження довгострокової програми концесії автомобільних доріг в Україні; 2) визначення разом з міжнародними експертами автомобільних коридорів України, які потребують будівництва та рух через які буде сплачуватись плата (тут перевага має надаватись міжнародним автомагістралям, які забезпечують транзитний автомобільний коридор, за умов, що ці магістралі мають бути найбільш короткими, з мінімальним викривленням на горизонті та не мають проходити через населені пункти; 3) створення належних умов та гарантій для інвесторів; 4) обов'язкове проєктування та будівництво альтернативних автомобільних доріг в об'їзд платних, або приведення наявних в належний стан; 5) винайдення процедури звільнення власників автотранспорту, які використовують платні дороги від сплати додаткового акцизу на паливо; 6) запровадження договорів страхування об'єктів дорожньої інфраструктури тощо.

1. Модернізаційні пріоритети реформування транспортно-дорожнього комплексу в Україні. Київ : НІСД, 2013. 32 с.

2. Антошишина Н. І. Інтеграційні процеси транспортної системи України в ЄС. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2423>.

3. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 1360-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text>.

4. Вдовенко Ю. С. Тенденції розвитку концесійної діяльності. Польський фонд міжнародних та регіональних досліджень. 05.12.2007. URL : <http://pfirs.org/?p=803&language=uk>

5. Про концесію : Закон України від 03.10.2019. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 48. Ст. 325.

6. Програма Президента України «Велике будівництво». *Офіційний вебсайт Міністерства розвитку громад та територій України*. URL : www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/prezentacziya.pdf

7. В Україні розбудовується мережа швидкісних доріг: інформація з сайту Укравтодору від 30.01.2020. URL : https://ukravtodor.gov.ua/press/news/v_ukraini_rozbudovuietsia_merezha_shvydkisnykh_dorih.html.

Анна ДЗЮБА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Юрій ВОЛКОВ

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА ОЗБРОЄННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Різноманітність видів зброї і боєприпасів до нього, які перебувають на озброєнні в органах внутрішніх справ України, дозволяє виконувати широке коло завдань, що стоять перед сучасними правоохоронними органами. Зброя класифікується і використовується залежно від її призначення і тактико-технічних характеристик. Однак сучасний рівень загроз суспільній безпеці і розвиток науки у сфері нових видів озброєнь вимагають впровадження нових зразків озброєння, заснованого на нових фізичних принципах.

Зараз у пресі буває інформація про те, що багато держав, в тому числі Україна, давно ведуть дослідження в цій сфері, оскільки така зброя може бути однаково ефективною як під час ведення бойових дій, так і під час охорони громадського порядку і припиненні злочинів та правопорушень, а певні технології широко застосовуються в мирних цілях [2].

Національна поліція України та Національна гвардія України є складовими

Міністерства внутрішніх справ України, основне завдання яких полягає у забезпеченні безпеки суспільства від протиправних посягань. Національна гвардія України є військовим формуванням, яке забезпечує виконання правоохоронних функцій та належить до системи Міністерства внутрішніх справ України.

Окрім вище сказаного, працівники поліції на час проведення масових заходів, включно з часом проведення міжнародного пісенного конкурсу Євробачення-2017, використовували сучасний гелікоптер, який обладнаний спеціальною відеоапаратурою, яка фіксує правопорушення та оперативно передає інформацію до Ситуаційних центрів НПУ.

З огляду на те, що всі обставини застосування вогнепальної зброї під час виконання службових обов'язків прямо або побічно корелюють з нормами кримінального законодавства, що закріплюють обставини, які виключають злочинність діяння, то під час визначення меж допустимого заподіяння шкоди співробітникові поліції необхідно знати основні положення статей, включених в названий розділ кримінального законодавства.

Треба зазначити, що гарантія успішного правомірного застосування зброї полягає в рішенні двоєдиного завдання – правового та тактико-вогневого. Крім правової компетентності, від співробітника поліції потрібна якісна практична готовність діяти в нестандартній, часто екстремальній ситуації, в умовах обмеженості часу, простору, в інших обставинах, які істотно ускладнюють як правову оцінку подій, так і реалізацію ухваленого рішення.

Також великих фінансових витрат вимагає оснащення підрозділів Національної поліції та Національної гвардії України цим видом озброєння, створення центрів з вивчення можливостей цього озброєння і навчання працівників Національної поліції його застосування [1].

Запропонована методика дозволяє врахувати поліваріативність життєвих ситуацій, що передбачають застосування співробітником поліції вогнепальної зброї, і адаптувати її до регіональних особливостей конкретних територіальних органів, а також вирішувати поставлені перед ними завдання. Крім того, попередній аналіз результатів впровадження цієї методики свідчить про формування в учнів стійкої компетенції, необхідної для виконання службових обов'язків в умовах, пов'язаних з можливим застосуванням вогнепальної зброї [4].

Також треба наголосити на необхідності постійного удосконалення практичних навичок особового складу, технічних можливостей засобів, які застосовуються Національною гвардією України та Національною поліцією України для виконання поставлених ними завдань як окремо, так і під час взаємодії один з одним.

У системі поліції України можливе використання практично всіх видів нелетальної зброї, це виведе роботу співробітників правоохоронних органів на новий рівень у боротьбі зі злочинністю, а через безконтактний вплив на злочинців знизиться загроза життю і здоров'ю працівників поліції, які беруть участь у спеціальних операціях.

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку : наказ МВС України від 10.08.2016. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16>.

4. Поліція та Нацгвардія працюватимуть у чіткій взаємодії, щоб забезпечити громадський порядок під час проведення Євробачення. URL : <http://ngu.gov.ua/ua/news/policiya-ta-nacgvardiya-pracuyuvatymut-u-chitkiy-vzayemodiyishchob-zabezpechyty-gromadskyy-poryadok>.

Микола МАЛЮЧЕНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Олег ЗАВІСТОВСЬКИЙ

старший викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СПРЯМОВАНОЇ НА ВЗАЄМОДІЮ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

З огляду на досвід європейських країн треба зазначити, що одним із найважливіших інструментів правоохоронної діяльності є взаємодія з населенням. Для ефективного контролю ситуації на певній території правоохоронний орган, тобто поліція, повинна враховувати потреби громадян, що проживають на відповідній території, та індивідуальний підхід до них, який є досить актуальним і необхідним. Цей підхід передбачає готовність громадськості взяти на себе частину відповідальності за загальну якість життя у місті (громаді, селищі), а поліція, зі свого боку, повинна прислухатися до громади і діяти відповідно до її вимог та інтересів. Водночас партнерство між ними може бути успішним лише за умови довіри та взаємопорозуміння з обох сторін.

Треба зазначити, що поліція є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Вона є одним із державних органів, який покликаний забезпечити реалізацію конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Відповідний досвід поліцейської діяльності свідчить про те, що її ефективність прямо залежить від рівня підтримки поліції населенням, довіри суспільства до поліцейських структур. У зв'язку з цим на сучасному етапі реформування Національної поліції в Україні одним із пріоритетних завдань є створення партнерських відносин між поліцією і громадянським суспільством та налагодження тісної взаємодії між ними.

На сьогодні однією з найпоширеніших моделей партнерської взаємодії у світі є такі моделі, як: «CommunityPolicing», «Community-oriented Policing», «NeighborhoodPolicing». Ці моделі побудовані щодо відносин поліції з населенням і громадськими формуваннями, які використовуються у поліцейській діяльності США, Великобританії, Німеччини, Польщі [2].

Досягнення взаєморозуміння щодо суті концепції роботи поліції з населенням за місцем проживання є досить складним завданням. Дисонанс полягає у тому, що правоохоронці орієнтуються на власні уявлення щодо роботи у сфері громадського порядку і безпеки, які здебільшого не збігаються з потребами місцевої громади [3]. Отже, зважаючи на зміни у законодавстві та потреби суспільства, першочерговим завданням є забезпечення порозуміння в діяльності поліції щодо охорони правопорядку з інтересами конкретної громади. Однак зараз в Україні фактично відсутній досвід впровадження моделей роботи поліції, орієнтованої на громаду: поліція залишається ізольованою від населення, не є підзвітною перед ним, відсутні методики визначення правоохоронних потреб громади тощо.

Підсумовуючи вище зазначене, треба вказати, що метою таких кроків є запровадження ефективних моделей, прикладом є США та Великобританія, діяльності поліції з урахуванням правоохоронних потреб місцевих громад. Безумовно, критерії взаємодії, співпраці або партнерства є прогресом у розумінні правоохоронної діяльності, але базовим принципом у налагодженні потреб громади в питаннях саме безпеки.

Отже, розуміння громади того, чим повинен займатися поліцейський, значно відрізняється від його саме бачення. Відповідно до цього не може не викликати постійного невдоволення населення до їх роботи, а саме обов'язків і функцій, які вони виконують на благо українському народові.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015І. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Тьорло О. І. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

3. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. URL : http://novi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf.

Вікторія ПЕТРОВА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Дмитро БІЛАН

викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Стрімкий розквіт адміністративного права на фоні проведення адміністративної та правоохоронної реформ в Україні вимагає постійного оновлення та перегляду теоретико-правової бази. Із взятим нашою державою напрямом на інтеграцію в європейський простір, вітчизняне законодавство отримало низку термінів, йому не притаманних. Зокрема, з ухваленням у 2015 році Закону України «Про Національну поліцію» виник новий вислів: «забезпечення публічної безпеки та порядку», який саме виокремлювався як основне доручення, що виконують підрозділи поліції. Зважаючи на те, що неухильне забезпечення публічної безпеки та порядку слугують одним з елементів, на яких ґрунтується національна безпека держави. Вважаємо за необхідне розглянути та встановити природу та структуру адміністративно-правових відносин у сфері гарантування публічної безпеки як гарантія підтримання правопорядку в Україні.

Метою публікації є формулювання особливостей структури адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері забезпечення публічної безпеки. Для досягнення цієї мети планується ухвалити такі доручення: встановити теоретико-правове визначення структури адміністративно-правових відносин; виокремити особливі риси структури адміністративно-правових відносин у сфері публічної безпеки.

У науковій літературі під адміністративно-правовими відносинами розуміють: 1) суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких носії прав і обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права; 2) урегульовані адміністративно-правовою нормою управлінські суспільні відносини, в яких сторони є носіями взаємних обов'язків і прав, встановлених і гарантованих адміністративно-правовою нормою; 3) урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які утворюються у сфері діяльності виконавчої влади; 4) урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що утворюються у сфері управління; 5) різновид правовідносин, тобто суспільних відносин, урегульованих нормами права.

Крім того, можна виокремити низку рис, які узагальнюють широко відомий в науці адміністративного права погляд на ознаки адміністративно-правових відносин, зокрема: 1) походження у сфері публічного керування; 2) однією зі сторін неодмінно є орган влади; 3) врегульовані адміністративно-правовими нормами; 4) їхні партнери є носіями прав і обов'язків у сфері державного управління; 5) мають державно-публічний характер; 6) є відносинами «влада–підпорядкування» і визначаються юридичною нерівністю сторін; 7) можуть обернутися за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративного права, згода іншої сторони не є обов'язковою; 8) порушення стороною своїх обов'язків зумовлює її відповідальність перед державою в особі її компетентних органів; 9) для органів управління їх права є одночасно і обов'язками; 10) за порушення обов'язків застосовуються, як правило, заходи адміністративного примусу; 11) спори між сторонами мають особливий правовий режим забезпечення законності (адміністративний і судовий).

Отже, виконаний аналіз загальних рис адміністративно-правових відносин дозволяє встановити основні ознаки, притаманні адміністративно-правовим відносинам у сфері забезпечення публічної безпеки: учасники правовідносин із забезпечення публічної безпеки та порядку наділені організаційно-розпорядчими та/або управлінськими правами, відповідними обов'язками; до суб'єктного складу учасників адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки однією зі сторін зазвичай є орган або

посадова особа, наділена державно-владними повноваженнями; норми вітчизняного законодавства встановлюють адміністративну, кримінальну та інші види відповідальності за порушення встановлених правил публічної безпеки; адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення публічної безпеки мають примусовий характер, який спирається на державну владу; адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення публічної безпеки містять у собі загальнодержавний інтерес, адже є підґрунтям для підтримання національної безпеки в країні; порушення норм вітчизняного законодавства, що регламентує адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, призводить до притягнення винної особи до відповідальності; державна урегульованість суспільних відносин у сфері публічної безпеки, яка передбачає певний зв'язок, забезпечений адміністративно-правовою нормою; можливість застосування адміністративного примусу до порушників та/або учасників адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки, що відбувається під час реалізації суб'єктивних прав та виконанні регламентованих обов'язків; правовідносини у сфері публічної безпеки виникають за наявності підстав, регламентованих адміністративно-правовими нормами; особи, що вступають у адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення публічної безпеки, наділені вольовим характером, можуть мати відповідні повноваження у зазначеній сфері. Адміністративно-правові відносини мають певну структуру, складовими елементами якої є суб'єкти, об'єкти, нормативний зміст, юридичні факти.

Тож треба зазначити, що до структури адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки входять суб'єкти, об'єкти правовідносин, їх нормативний зміст та юридичний факт виникнення.

Одже, для визначення особливостей адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки в Україні необхідним є розгляд та встановлення загальних та специфічних ознак, притаманних тільки цьому виду правовідносин, з детальним розглядом структуроутворюючих елементів, а саме суб'єкта, об'єкта, змісту та юридичного факту.

У своїх працях Т. О. Коломоєць, Ю. В. Пирожкова, Н. О. Армаш під об'єктом адміністративно-правових відносин розуміють те, на що спрямовано інтереси суб'єктів, з приводу чого останні вступають у адміністративно-правові відносини. Між елементами адміністративно-правових відносин існує нерозривний зв'язок. Об'єктом адміністративно-правових відносин можуть бути різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які становлять публічну цінність, і діяння суб'єктів та об'єктів публічного управління, пов'язані з цим благом.

На думку Л. Л. Попова, об'єктом адміністративно-правових відносин є воля, свідомість і опосередкована ними поведінка (дії) тих, ким управляють у сфері реалізації виконавчої влади, іноді як об'єкт адміністративно-правових відносин називають будь-який матеріальний предмет (наприклад, знаряддя правопорушення), забуваючи при цьому, що адміністративно-правовому регулюванню підлягають не речі, а дії людини щодо цієї речі.

Об'єктом адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки є поведінка у формі дії або бездіяльності суб'єктів забезпечення публічної безпеки щодо визначення порядку інформаційного, кадрового, матеріально-фінансового, науково-технічного забезпечення публічної безпеки, а також видання нормативних та індивідуальних правових актів, укладення адміністративних договорів та вчинення інших, юридично значущих дій з питань забезпечення публічної безпеки.

Суб'єктом (сторонами) адміністративно-правових відносин є суб'єкти адміністративного права, тобто носії передбачених нормативно-правовими нормами права і обов'язки, які здатні ці права реалізовувати, а покладені обов'язки – виконувати.

Суб'єктами забезпечення публічної безпеки в Україні є велика кількість осіб, оптимальною класифікацією в цьому випадку є розгалуження їх на тих, у яких функція щодо забезпечення безпеки є однією з головних, та тих, які виконують функцію забезпечення публічної безпеки опосередковано. До першої категорії осіб належать підрозділи органів Національної поліції та інші правоохоронні органи, органи виконавчої влади, які здійснюють організаційно-розпорядчі та управлінські функції у сфері забезпечення публічної безпеки. До другої категорії суб'єктів, на нашу думку, можна віднести громадян та громадські організації, адже виконання функції із забезпечення публічної безпеки в цьому випадку буде залежати виключно від волевиявлення особи та можливості реалізувати надані їй права. Третім невід'ємним елементом адміністративно-правових відносин є юридичний факт. Юридичний факт – це конкретна життєва обставина, з якою норма адміністративного права пов'язує виникнення, зміну або припинення

адміністративно-правових відносин. Головне призначення юридичного факту в процесі адміністративно-правового регулювання – юридично забезпечити виникнення, зміну чи припинення адміністративно-правових відносин. Юридичні факти забезпечують перехід від загальної моделі поведінки, закріпленої в адміністративно-правовій нормі, до конкретних адміністративно-правових відносин.

В. В. Галуцько слушно зауважує, що юридичні факти у сфері адміністративно-правових відносин виникають через певні форми індивідуальної діяльності публічної адміністрації та методи адміністративної діяльності публічної адміністрації (насамперед адміністративні методи заохочення, переконання та примусу). До таких форм діяльності публічної адміністрації належать індивідуальні адміністративні акти та адміністративні договори.

Узагальнюючи, треба зазначити, що адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення публічної безпеки в Україні – це суспільні відносини, що врегульовані адміністративно-правовими нормами, які виникають під час реалізації наданих їм повноважень у сфері підтримання правопорядку та забезпечення публічної безпеки. Одним із учасників забезпечення публічної безпеки є особа, наділена управлінськими повноваженнями. Виконаний аналіз дозволяє стверджувати про наявність у них як загальних рис, притаманних категорії адміністративно-правових відносин, так і виключних особливостей, які виокремлюють конкретно адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення публічної безпеки з-поміж інших правовідносин у державі.

1. Адміністративне право України : навч. посібник ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулевської. Київ : Істина, 2007. 216 с.
2. Коломоєць Т. О., Пиріжкова Ю. В., Армаш Н. О. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ : Істина, 2010. 362 с.
3. Галуцько В. В., Курило В. І., Коросд С. О., Дрозд О. Ю. Адміністративне право України : навч. посіб. / за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. Т. 1. *Загальне адміністративне право*. 272 с.
4. Адміністративне право України : підруч. ; за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.

Карина СЛІВІНСЬКА

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Олег ЗАВІСТОВСЬКИЙ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У РАЗІ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

На сьогодні актуальною є охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки під час проведення великомасштабних міжнародних змагань та олімпійських ігор, в процесі яких часто виникають різні масові заходи, у яких можуть бути спровоковані групові порушення громадського порядку та масові заворушення на стадіонах під час спортивних матчів. Якщо розглядати масові заходи у загальній структурі, то ці явища характерні і під час проведення концертів, мітингів, демонстрацій та інших заходів, характерною особливістю яких є участь великої кількості людей.

У спеціалізованій літературі зустрічається досить велика кількість визначення «масового заходу». У найзагальнішому сенсі масовий захід – заздалегідь сплановані і визначені за місцем, часом, кількістю учасників та причинами збори людей, що мають характер свята, культурного або рекламного заходу, або ділової зустрічі.

Масові заходи відрізняються від інших подій тим, що вони призначені для всіх, хто бажає, а не для якоїсь обмеженої групи осіб. Такі події відбуваються на свіжому повітрі: на стадіонах, парках, на міських площах. Їх проведення пов'язане із знаменними подіями у культурному, політичному чи громадському житті. Діяльність поліції з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки за таких ситуацій має першорядне значення

разом із діями співробітників інших силових структур, відомств та міністерств [1].

Безпосередньо діяльність можна розглядати як способи дій підрозділів поліції та їх участь в організації проведення масових заходів, у разі охорони громадського порядку та забезпеченні громадської безпеки під час проведення самих заходів, під час припинення групових заходів порушень громадського порядку та запобігання масовим заворушенням.

Поряд із діяльністю підрозділів поліції, їх тактики дій безумовною складовою успішних дій з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки є вмiле застосування співробітниками фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Актуальність цього питання зумовлена, насамперед, постійно зростаючою суспільною увагою до цього питання. Засоби масової інформації приділяють цьому велику увагу, порушення, пов'язані з порядком застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї співробітниками органів внутрішніх справ, негайно стають надбанням різних сайтів та доступними для аналізу широкої аудиторії громадян. Ці порушення стають підставою для покарання працівників, аж до порушення кримінальних справ та притягнення їх до адміністративної та кримінальної відповідальності, а також вимагають негайного підвищення уваги питанням, пов'язаним із підготовкою співробітників до дій, пов'язаних із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Насамперед, під час розгляду правових питань застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї визначено, що співробітник поліції зобов'язаний проходити спеціальну підготовку відповідно до програм, які визначаються органом виконавчої влади у сфері внутрішніх справ. Підготовка розробки цих програм здійснюється у міністерствах, управліннях та органах внутрішніх справ, а також у навчальних закладах МВС. Ці програми, на думку більшості фахівців, повинні відображати комплексний підхід до підготовки співробітників підрозділів поліції, що включає поряд з вивченням правової бази застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї психологічну, фізичну та бойову підготовку. Психологічна підготовка повинна стосуватися не лише реабілітації співробітників після відрядження у «гарячі точки», а й розглядати правила поведінки при накопиченні великих мас громадян, включати психологічні тренування з моделюванням складних ситуацій, що виникають під час службової діяльності, а також використовувати сучасні способи психологічної підготовки та досвід інших силових структур та відомств [2].

Питання застосування та вмiлого використання співробітниками поліції фізичної сили та спеціальних засобів, а як крайній захід і вогнепальної зброї є сферою постійної уваги як з боку всіх громадян нашої держави, так і керівництва органів внутрішніх справ, на які покладено відповідальне завдання з охорони громадського порядку та забезпечення публічної безпеки.

1. Адміністративне право України / за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007.

2. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту : монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 588 с.

Анна СОПИЛЮК

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Ольга НАМЛИНСЬКА

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ПРИМУСОВОЇ ЗУПИНКИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Безпека громадян є основним пріоритетом діяльності Національної поліції в контексті виконання Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні.

Безпека дорожнього руху – це система суспільних відносин, яка утворюється у сфері

дорожнього руху з метою задоволення потреб його учасників у переміщенні та відображає ступінь захищеності цих учасників і держави від дорожньо-транспортних пригод та їх наслідків [1].

Забезпечення безпеки дорожнього руху – це завжди актуальна проблема у світі загалом і в Україні зокрема. Реформаційні процеси, які відбуваються в окремих органах системи МВС нашої країни, на жаль, не тільки не дали поліпшення ситуації, а навпаки призвели до небажаних, негативних наслідків у сфері безпеки дорожнього руху. Ейфорія населення від створення Національної поліції швидко минула. На її зміну прийшла вседозволеність, зневага до поліцейських та нехтування правилами дорожнього руху [2].

Успішність боротьби з правопорушеннями країни, передусім, залежить від професійної майстерності поліцейських та вправності застосовувати сучасні технічні засоби. Один із напрямів технічного забезпечення поліцейських є пристрої примусової зупинки транспортних засобів. Як свідчить стажування діяльності патрульної поліції, потреба примусової зупинки транспортних засобів на цей час є дуже актуальною [3].

Це зумовлено такими чинниками:

– значне зростання загальної кількості транспортних засобів у власності громадян, у тому числі на різноманітних закордонних номерах;

– неналежне оснащення патрульних сучасними технічними засобами примусової зупинки транспортних засобів;

– зухвалість наших громадян, які бачать безпорадність поліцейських та відчують безкарність своїх дій.

Наука та практика свідчить, що найчастіше примусова зупинка транспорту пов'язана з такими ситуаціями:

– втеча злочинців на транспортному засобі;

– викрадення транспортного засобу;

– застосування транспортного засобу як засіб для вчинення злочину;

– злочинне захоплення транспортного засобу, а також водіїв та пасажирів як заручників;

– використання транспортного засобу для підриву різних соціально значущих об'єктів [4].

Відповідно до чинного законодавства всі сучасні засоби примусової зупинки транспорту, які на оснащенні патрульної поліції, можна поділити на дві великі групи:

Засоби пасивної діяльності:

1. Світлофори.

2. Тимчасові знаки обмеження руху.

3. Увімкнення світлових маячків патрульного транспорту.

Засоби активної діяльності – вогнепальна табельна зброя та засоби примусової зупинки механічного та електронного принципу дії.

У тих випадках, коли відомо напрямок руху транспортного засобу, який потрібно зупинити, патрульні поліції діють за необхідною схемою, алгоритм якої було прописано ще за радянські часи.

Історично так склалося, що на всій території України табельна вогнепальна зброя розглядається як один із універсальних засобів зупинки транспорту шляхом його пошкодження (ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію»).

Водночас використовуються і засоби примусової зупинки механічного принципу дії, які призначені для проколювання шин, засоби «Кактус» та інші різноманітні звгороджувальні бар'єри та шлагбауми.

Принцип дії засобу «Кактус», який був розроблений науково-виробничим об'єднанням «Форт» МВС України. Він легко транспортується і оперативно встановлюється на будь-яке дорожнє покриття. Ширина загородження залежно від моделі становить від 3,5 до 7,5 метрів. Має вигляд стрічки з ромбовидних елементів, на кожній стороні ромба розміщено чотири гострих трубчастих шипи. Під час наїзду коліс на пристрій, шипи від'єднуються від стрічки і залишаються в шині.

Як свідчить практика, всі відомі на сьогодні механічні засоби примусової зупинки транспортного засобу мають певні недоліки. Основним недоліком є загроза життю чи здоров'ю громадян. Саме тому були розроблені та закріплені на законодавчому рівні правила їх безпечного застосування. Заборонено використовувати ці засоби для зупинки:

– транспорту, який здійснює перевезення людей та вантажних автомобілів;

– транспорту, який належить дипломатичним консульським представництвам

іноземних держав;

– мотоциклів, мотоколясок.

Треба звернути увагу на матеріально-технічний аспект застосування засобів примусової зупинки транспортних засобів. У випадку, коли суд визнає необґрунтоване застосування засобів примусової зупинки, відшкодування завданих матеріальних збитків може бути покладено на Національну поліцію України. Тому розробка безпечних засобів примусової зупинки транспортного засобу залишається важливим завданням, вирішення якого зможе відбуватися двома шляхами. Перший шлях – вдосконалення вже наявних технічних засобів примусової зупинки транспорту. Другий шлях – створення нових пристроїв зупинки транспортного засобу.

В Україні Г. Г. Губарев виконував дослідження в Науково-дослідному та проектно-конструкторському інституті «Молнія» НТУ «Харківський політехнічний інститут». У результаті було розроблено пристрій, здатний за допомогою електромагнітного імпульсу зупинити на відстані транспортні засоби. Принцип дії полягає в тому, що під час наїзду на високовольтний пристрій відбувається взаємодія електродів із днищем транспортного засобу, що призводить до електричного розряду. Робочі електроди виготовляються з пружних прямолінійних провідників типу антенного троса або з пружних внутрішніх жил кабелів. Значення напруги зазвичай сягає 40–50 кВ і навіть більше. Такий розряд струму супроводжується відповідним імпульсом магнітного поля значної напруженості, що зумовлює вражаючу дію як високої напруги, так і розрядного струму та магнітного поля транспортного засобу. Результатом такого впливу є відмова двигуна і в подальшому безпечна зупинка транспортного засобу.

На сьогодні фірма Eureka Airspace пропонує розробку High Power Electromagnetic System. Цей пристрій вражає мікропроцеси автомобіля шляхом випромінювання потужного електромагнітного імпульсу і таким чином транспортний засіб зупиняється дистанційно, завдяки припиненню подачі палива або знеструмлення електромережі.

Підсумовуючи, зазначимо, що всі сучасні засоби примусової зупинки транспортних засобів не позбавлені недоліків. Дослідження сучасних вітчизняних і закордонних розробок засобів примусової зупинки дає змогу зробити висновок, що майбутнє у сфері примусової зупинки транспортного засобу за засобами, створеними на основі використання коротких високовольтних імпульсів струму та магнітних полів, які їх супроводжують.

1. Ярмак Х. П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / ХНУВС. Харків, 2006. 437 с.

2. Управління безпеки дорожнього руху. Статистика аварійності в Україні. URL : <https://opendatabot.ua/ru/analytics/dtp-2021/>

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

4. Губарев Г. Г. Пристрої примусової зупинки автомобіля транспорту: сучасний стан та перспективи розвитку. *Право і безпека*. 2013. № 29 (49). С/ 119-126/

Тетяна СТОСВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Сергій ІСЛАНКІН

викладач кафедри кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема безпеки існування й розвитку всіх держав і народів набула нового виміру, адже відбуваються значні зміни в економічних, екологічних, культурних сферах у межах окремих держав, етносів, народів, націй, а також між

ними. Сьогодні кожна країна будує свою правову культуру та має власний, притаманний тільки їй правопорядок, необхідність зміцнення якого зумовлюється інтересами громадянського суспільства та основами громадської безпеки держави загалом. Адміністративно-правове регулювання є складним явищем, яке в сучасних умовах активно досліджується і потребує постійного осмислення. Тому питання забезпечення громадської безпеки є надзвичайно актуальним, адже сьогодні у демократичній державі дуже важливо дотримуватися забезпечення громадської безпеки для продуктивного регулювання держави і суспільних відносин.

У правовій системі держави засоби впливу на регулювання суспільних відносин у сфері охорони громадського порядку переважають адміністративно-правові форми. Адміністративно-правове забезпечення регламентує найважливіші суспільні відносини у сфері громадської безпеки між: державними органами і діями, громадянами, громадськими організаціями й органами виконавчої і законодавчої влади та іншими. Аналіз адміністративно-правового регулювання свідчить про те, що це явище є досить поширеним і має велике значення для функціонування суспільства та держави загалом. Наприклад, О. М. Даценко пропонує визначати адміністративно-правове регулювання як упорядкування суспільних відносин нормами адміністративного права у сфері державно-управлінської діяльності в інтересах особи та держави [1, с. 25]. На думку І. М. Миронець, адміністративно-правове регулювання варто розглядати як цілеспрямований, впорядковувальний, управлінський вплив держави на суспільні відносини [2]. Тобто адміністративно-правове регулювання – це значний вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення прав, свобод і інтересів суспільства, а також стабільного функціонування всього суспільства й держави.

Адміністративно-правові форми забезпечення громадського порядку мають державно-владний характер, що полягає у здійсненні суб'єктами охорони від імені держави в межах своєї компетенції повноважень, визначених законами та іншими нормативно-правовими актами. Адміністративне забезпечення громадського порядку має розпорядчий характер, оскільки органи державної влади мають право віддавати розпорядження та давати вказівки, обов'язкові для виконання всіма, кого вони стосуються, а в разі потреби застосовувати передбачені законом заходи примусу [3, с. 54].

По суті, в Україні створено базову правову систему для забезпечення громадської безпеки. Основними законами, які регулюють суспільні відносини в цій сфері, можна вважати закони України «Про основи національної безпеки України», «Про Національну поліцію», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про Службу безпеки України», «Про державну прикордонну службу України», «Про місцеві державні адміністрації», «Про боротьбу з тероризмом», «Про правовий режим воєнного стану», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону», «Про громадські об'єднання», «Про військово-цивільні адміністрації» та інші. Варто зазначити, що досить важливе місце серед законів та нормативно-правових актів, що забезпечують правову основу громадської безпеки, безперечно, посідає Конституція України, в якій відповідно до третьої статті йдеться про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4].

Також треба зазначити, що громадську безпеку в Україні, зокрема, здійснює Національна поліція України. Зокрема, Закон України «Про Національну поліцію», зміст якого полягає в тому, що публічний порядок забезпечується завдяки відкритій та прозорій діяльності поліцейських та органів виконавчої влади в особі міністра внутрішніх справ щодо виконання ним своїх повноважень як керівника, спрямованих на формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки України. Національна поліція України слідкує за громадською безпекою і порядком – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, а також захищає державний суверенітет і територіальну цілісність.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, треба зазначити, що громадська безпека є фундаментальним інститутом суспільства, що зумовлює його життя, ефективну діяльність держави і її органів та спрямована на продуктивний розвиток громадських організацій, приватних підприємств і суспільства загалом. Громадська безпека в умовах глобалізації є дуже важливим і актуальним питанням. Адміністративно-правове регулювання у сфері

громадської безпеки України можна визначати як діяльність органів державної влади, зокрема, це Національна поліція України, яка спрямована на забезпечення громадського впорядкування, охорону та розвиток суспільних відносин, що виникають у сфері безпеки політичної, екологічної, соціальної безпеки України. Також треба зауважити, що адміністративно-правове регулювання сфери громадської безпеки України потребує подальшого дослідження і аналізу у напрямі пошуку шляхів удосконалення в цій сфері.

1. Даценко О. М. Адміністративно-правове регулювання нафтогазового комплексу. *VisegradJournalonHumanRights*. 2015. № 5/1. С. 24–30.
2. Мироньєв І. М. Адміністративно-правове регулювання будівельної діяльності в Україні : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 24 с.
3. Подоляка А. Громадський порядок: сутність, поняття та форми забезпечення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009.
4. Конституція України від 28.06.1996, редакція від 01.01.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Максим ТРОФИМЕНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Анатолій НАТОЧІЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

Застосування вогнепальної зброї поліцейським завжди має певні наслідки, оцінка яких залежить від реакції громадськості і владних інституцій. Саме тому досить актуальною є проблема реалізації чинного законодавства на всіх рівнях життєдіяльності суспільства, усвідомлення громадянами реальної можливості поліцейським застосувати вогнепальну зброю для попередження чи припинення протиправних дій на підставі пунктів статті 46 вищезгаданого закону. Зважаючи на це, можна поставити питання: як діяти в подібних ситуаціях працівнику Національної поліції України й яким чином треба удосконалити механізм нагляду за випадками застосування вогнепальної зброї в системі МВС України? На законодавчому рівні закріплено, що застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим заходом примусу. Цей припис зазначено у статті 46 Закону України «Про Національну поліцію».

Критичне ставлення до застосування вогнепальної зброї і спеціальних засобів, фізичної сили як заходів примусу, визначених законом, законсервувалося ще з радянських часів. У свідомості громадян залишилося деформоване сприйняття роботи поліції як явне перевищення повноважень, і будь-яке застосування ними заходів примусу є неправомірним і таким, що порушує конституційні права і свободи, а також законні інтереси людини та громадянина. Саме тому в такій державі має бути модернізований, оновлений до сучасних правових вимог і суспільних тенденцій правоохоронний орган – Національна поліція України.

Крок до вирішення актуальної проблеми є в механізмі контролю з боку контрольно-наглядових органів, які мають презюмувати правомірність дій поліцейського, якщо вони підкріплені відповідним пунктом чинного законодавства. Найчастіше трапляється так, що поліцейські правомірно застосовують вогнепальну зброю, але у підсумку несуть щонайменше дисциплінарну відповідальність за неправомірне заподіяння шкоди.

Поліцейський, уповноважений на носіння і зберігання, застосування і використання вогнепальної зброї, повинен знати норми чинного законодавства щодо застосування і використання у своїй діяльності найбільш суворого заходу примусу і знати норми Кримінального кодексу України, а також Закону України «Про Національну поліцію».

Вогнепальна зброя застосовується у виняткових випадках, які наведено у статті 46 Закону України «Про Національну поліцію», а саме:

- 1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї у разі загрози їхньому життю чи здоров'ю;
- 2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;
- 3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;
- 4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;
- 5) для затримання особи, яку застали під час учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину й яка намагається втекти;
- 6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;
- 7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського.

Не можна вважати за істину, що наведені сім підстав виняткових випадків є переліком винятків. Проте прийнятна для сучасної науки концепція про те, що подані підстави сформульовані у вигляді мети, для досягнення якої може бути застосована вогнепальна зброя. Наприклад, наявність нападу на інших осіб, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю, є підставою для застосування зброї. Проте вирішити питання про винятковість цієї події належить поліцейському. Це він робитиме у кожному випадку по-різному, зважаючи на власний юридичний і практичний досвід, ситуацію, що склалася, характер та інтенсивність суспільно небезпечного посягання, засоби і способи усунення небезпеки в інший спосіб, виправданий ризик.

Невиконання законної вимоги поліцейського щодо зупинки транспортного засобу і при цьому створення водієм загрози життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського є підставою для застосування вогнепальної зброї, але у виняткових випадках, і тільки поліцейському вирішувати, чи є ситуація, що склалася, винятковою.

Правомірність застосування вогнепальної зброї щоразу перевіряється органами прокуратури, які з'ясовують, чи були достатні підстави для застосування вогнепальної зброї і чи мала ситуація винятковий характер. У кожному конкретному випадку перевірі підлягатимуть факти, чи була завдана шкода необхідною і достатньою в такій обстановці, чи припинення відповідного нападу неможливо було досягнути іншими засобами, чи мала подія винятковий характер.

Отже, наявність тільки підстав для застосування вогнепальної зброї, визначених у п. 4 і п. 6 статті 46 Закону України «Про Національну поліцію», без дотримання вимог, передбачених пунктами 7, 8 указанного Закону та ст. 36, 38 Кримінального кодексу України, не може бути визнана достатньою для правомірного застосування вогнепальної зброї. А також обов'язково контролюючими органами й органом правосуддя вирішується питання під час розгляду справи про винятковість випадку, що, власне, вирішує, поліцейський у конкретний час і у визначеному місці, зважаючи на характер правопорушення, конкретну ситуацію, а також індивідуальні особливості особи, яка вчинила правопорушення.

1. Конституція України : редакція від 21.02.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

2. Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 р. № 580. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Новицький Г. Пам'ятка співробітникам поліції «Щодо застосування вогнепальної зброї». Інформаційно-аналітичний центр Національної безпеки України. URL : <http://mediarbo.org/2016/02/10/pam-yatka-spivrobitnikam-politsiyi-shhodo-zastosuvannya-vognepalnoyizbroyi/>.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.

5. Про судову практику у справах про необхідну оборону : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0001700-02>.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ, КРИМІНОЛОГІЧНЕ,
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ Й КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ**

Ірина ГЛОВІЮК
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту права Львівського
державного університету внутрішніх
справ (м. Львів, Україна),
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

**ДОТРИМАННЯ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ
ВІДБИРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ**

КПК України у ст. 245 встановив правовий режим відбирання біологічних зразків у особи, хоча, як неодноразово зазначалося у доктрині, цей режим не є досконалим та має вади [1, с. 538–540; 2, с. 11, 94–105]. Водночас за наявних правових положень має бути забезпечена належна правова процедура відбирання цих зразків, оскільки її недотримання може мати наслідком визнання недопустимості фактичних даних у висновку експерта на основі цих зразків. Дотримання належної правової процедури вимагає вирішення таких питань: наявність процесуального рішення; доведеність підстав примусового відбирання; участі захисника та законного представника під час проведення цієї дії; участь понятих; протоколювання та фіксування технічними засобами; дотримання ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Питання, пов'язані з відбиранням біологічних зразків, неодноразово розглядав ККС ВС, а отже, є теоретична та практична значущість у дослідженні оцінки дотримання належної правової процедури відбирання біологічних зразків у практиці ККС ВС.

Найперше треба звернути увагу на оцінку питань, пов'язаних з юридичною підставою проведення цієї дії. За ст. 245 КПК України, відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами освідування, тобто за постановою прокурора, а у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки – за ухвалою слідчого судді, суду. Відсутність цих процесуальних рішень свідчить про те, що процесуальне рішення про відбирання біологічних зразків у особи належним чином не прийняте. ККС ВС вказував на недопустимість зібраних зразків як доказів (хоча з погляду КПК України вони доказами не є, проте на них ґрунтується таке джерело доказів, як висновок експерта): «Суд погоджується зі стороною захисту в тому, що у матеріалах справи відсутня передбачена частиною 3 статті 245 КПК постанова прокурора про відбирання зразків крові в засудженого. Також матеріали справи не містять документів, які б дозволили напевно встановити, за яких обставин і яким чином були відібрані ці зразки. Таким чином, ці докази мають бути визнані недопустимими» [3].

Ухвала слідчого судді, суду потрібна в ситуації, коли особа відмовляється добровільно надати біологічні зразки. У доктрині щодо локального предмета доказування слушно вказується, що крім обставин, передбачених ч. 3 та 4 ст. 132 КПК України, необхідно встановити: зразки, які планується отримати, їх характеристики, обсяг; правильність визначення слідчим особи, в якій відбиратимуться біологічні зразки; чи залучено експерта для проведення експертизи, і для вирішення яких питань необхідно отримати зразки; неможливість вирішення цих питань без отримання зразків; відмову особи від надання зразків добровільно [2, с. 139–140]. Відмітимо, що ККС ВС в одному з проваджень звернув увагу на те, що суд апеляційної інстанції не перевіряв, чи вживались

стороною обвинувачення інші заходи щодо отримання зразків у інший спосіб та чи було виправданим відібрання біологічних зразків примусовим шляхом [4].

Крім того, зважаючи на те, що примусове відбирання біологічних зразків обмежує право особи на особисту недоторканність, виникає питання недопустимості жорстокого поводження під час проведення цієї процесуальної дії. Відмітимо, що ЄСПЛ в контексті збирання доказів у межах кримінального провадження зазначив, що взяття зразків крові і слини у підозрюваних осіб становить обов'язкову медичну процедуру, яка, хоч і є малозначною, все ж має вважатись втручанням у право на приватне життя (Jalloh проти Німеччини [ВП], § 70; Schmidt проти Німеччини (ухв.)). Проте Конвенція як така не забороняє застосування таких процедур для отримання доказів причетності до скоєння злочину (Jalloh проти Німеччини [ВП], § 70) [5].

Також ЄСПЛ має усталену практику щодо стандартів ефективності розслідування жорстокого поводження, у тому числі щодо України. Відповідно, реагування держави на обґрунтовану скаргу повинно бути й у випадку примусового відбирання біологічних зразків. ККС ВС, який загалом розробив стандарти реагування на скарги стосовно жорстокого поводження [6], звернув увагу і на потребу перевірки скарги на жорстоке поводження під час відбирання біологічних зразків: зокрема, вказав, що суд апеляційної інстанції не дав жодної відповіді на доводи апеляційної скарги захисника щодо жорстокого поводження під час відбирання біологічних зразків у ОСОБА_1; суд апеляційної інстанції, з огляду на доводи сторони захисту, не з'ясував, чи проведено ефективне розслідування за скаргами захисника на жорстоке поводження з ОСОБА_1 під час примусового відбирання біологічних зразків та не виклав в ухвалі своїх висновків щодо того, як це вплинуло на допустимість доказів, покладених в основу рішення про винуватість засуджених; суд відмовив у задоволенні клопотання сторони захисту про виклик як свідків понятих, які були присутні під час відбирання біологічних зразків, без аргументації свого рішення [4].

ККС ВС неодноразово розглядав і питання участі захисника під час проведення цієї процесуальної дії. Загальний підхід такий, що участь захисника не є обов'язковою [7–10]. Основними аргументами є ті, що збираються докази, які мають об'єктивний характер і не залежать від волі особи, в якій вони відбираються, присутність чи відсутність захисника не може позначитися на змісті цієї інформації. Причому аналогічні мотиви викладені під час кваліфікації діяння за ч. 1 ст. 115 КК України: «Що стосується посилян у касаційній скарзі на незаконність відбирання в ОСОБА_1 біологічних зразків, оскільки його здійснено за відсутності захисника, участь якого, на переконання сторони захисту, була обов'язковою у зв'язку з попередньою кваліфікацією злочину за ч. 1 ст. 115 КК, то треба взяти до уваги, що зміст інформації, яку містять біологічні зразки, не залежить від волі особи, в якій вони відбираються. Оскільки присутність чи відсутність захисника у цьому випадку не може позначитися на змісті цієї інформації, то висновок суду про допустимість висновків судово-медичних експертиз, які стосуються дослідження біологічних зразків засудженого, є обґрунтованим. Суд уже висловлював позицію щодо відсутності підстав вбачати порушення права особи на захист під час відбирання зразків у разі його проведення без участі захисника та можливості визнання отриманих даних допустимими доказами, про що, зокрема, йдеться в постанові Верховного Суду від 25 червня 2019 року у справі № 423/1766/16 (провадження № 51-1105км19)» [10].

Як бачимо, в цих випадках ККС ВС змістовний акцент переніс з правил участі захисника в кримінальному провадженні, у тому числі обов'язкової частині, на аналіз сутності отриманої інформації, відреагувавши, по суті, не на аргументи сторони захисту. Адже захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого (ч. 5 ст. 46 КПК України) – тобто процесуальні дії за ст. 245 КПК України підпадають під правило щодо участі захисника, тим більше у ситуаціях обов'язкової участі захисника. КПК України не проводить диференціацію наслідків недотримання вимог КПК України залежно від характеру отриманої інформації, у тому числі і під час оцінки впливу такої інформації на допустимість доказів.

Цікавим є і підхід стосовно участі законного представника особи у випадку, коли зразки надавалися добровільно. У таких випадках застосовні правила освідчування як слідчої (розшукової) дії, а отже, згідно зі ст. 226 КПК України, має бути забезпечена участь законного представника. У постанові ККС ВС зазначено: «Отримання біологічних зразків крові підозрюваного відбувалось у приміщенні Ратнівської ЦРП за участю понятих, спеціаліста та захисника. Разом з тим захисник, як і підозрюваний ОСОБА_1, за

результатами слідчої дії підписали протокол отримання зразків для експертизи від 05 лютого 2019 року. При цьому жодних заяв з боку сторони захисту щодо неможливості проведення слідчої дії за відсутності законного представника та клопотань про обов'язкове залучення останнього подано не було. Також колегія суддів звертає увагу на те, що ОСОБА_1 у силу ч. 3 ст. 245 КПК України не відмовлявся добровільно надати біологічні зразки, тому з урахуванням вищенаведеного в даному конкретному випадку відсутність законного представника при проведенні вказаної слідчої дії хоча і є порушенням, однак не істотним, яке саме собою не впливає на правильність установлених судом обставин та не може бути безумовною підставою для скасування по суті правильного судового рішення» [11]. Отже, незабезпечення участі законного представника, без сумніву, є порушенням, проте з огляду на добровільність надання зразків воно не було визнано істотним. Однак це залишає відкритим питання, яким було б рішення суду, якщо б відповідне зауваження стосовно неприсутності законного представника містилося б у протоколі.

Стосовно участі понять окремих спеціальних норм ст. 245 КПК України не містить. Як наслідок, було зроблено висновок про те, що відсутність понять не є порушенням КПК України [12–13]. Аргументом є те, що «положення частини 3 ст. 245 КПК за способом викладення є відсильною нормою і містить відсилку виключно на правила ст. 241 КПК, без прив'язки до інших норм, якими регламентовано порядок проведення освідування особи, у тому числі й приписів ч. 7 ст. 223 КПК» [13]. Погоджуючись із тим, що законодавець відсильно регламентував питання отримання зразків (що, без сумніву, вказує на потребу зміни відповідних режимів, що вже слушно пропонувалося у доктрині [2, с. 97–98]), проте, як бачимо, це не свідчить про відсутність потреби присутності понять під час відбирання біологічних зразків. Тут має бути застосований телеологічний спосіб тлумачення і участь понять як додаткова гарантія дотримання прав особи, у тому числі не бути підданою жорсткому поводженню, зважаючи на вразливість особи і при тому, що і участь захисника не визнається у судовій практиці обов'язковою.

Фіксування відбирання біологічних зразків здійснюється шляхом протоколювання та може здійснюватися за допомогою технічних засобів. Відсутність протоколу процесуальної дії очікувано було визнано таким аргументом сторони захисту, на який суд мав би надати відповідь [14]. Обов'язковість фіксування технічними засобами, у даному випадку – за допомогою відеозапису, регламентується загальними правилами ст. 104, 107 КПК України, і за клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим. Відповідно, ККС ВС визнав порушенням те, що суд апеляційної інстанції не дав жодної відповіді на доводи апеляційної скарги захисника щодо відсутності відеофіксації відбирання біологічних зразків [4].

Отже, наявність процесуального рішення щодо відбирання біологічних зразків та протоколу визнається обов'язковою у практиці ККС ВС під час оцінки доказів, отриманих на основі біологічних зразків. Доведення підстав примусового відбирання біологічних зразків є обов'язковим. Процедура відбирання має узгоджуватися з положеннями ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а на обґрунтовані скарги стосовно жорсткого поводження судами має бути надана відповідь шляхом перевірки та реагування засобами, передбаченими законодавством. Участь захисника та понять не визнана обов'язковою під час оцінки того, чи було дотримано належну правову процедуру відбирання біологічних зразків.

1. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 712 с.

2. Могила В. С. Повноваження слідчого та слідчого судді при поданні, розгляді та вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій : дис. на здобуття ступ. д-ра філософії за спец. 081 «Право» / Одеський держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2021. 246 с.

3. ЄДРСР. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96281986>

4. ЄДРСР. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103283297>

5. ДНК як персональні дані: ЄСПЛ нагадав правила відбирання зразків в рамках кримінального процесу. URL : <https://www.echr.com.ua/dnk-yak-personalnidanani-yespl-nagadav-pravilavidibrannya-zrazkiv-v-ramkakh-kriminalnogo-proce>

6. Федорів О. М. Оцінка Касаційним кримінальним судом ефективності реагування на скарги про застосування незаконних методів досудового розслідування (заборонених видів поводження) до підозрюваного, свідка. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 317–322.

7. ЄДРСР. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82769623>

8. ЄДРСР. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88641653>
9. ЄДРСР. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93595821>
10. ЄДРСР. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96304784>
11. ЄДРСР. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100179465>
12. ЄДРСР. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208239>
13. ЄДРСР. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90486625>
14. ЄДРСР. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905248>

Оксана ГРИТЕНКО

професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна безпека є об'єктом кримінально-правової охорони. У системі правового захисту засад національної безпеки України важливу функцію охорони виконує кримінальне законодавство. Злочини, що посягають на основи національної безпеки України, зазвичай розглядаються як найбільш небезпечні діяння. Тож не випадково законодавець виділив окремий розділ у Кримінальному кодексі України. До нього входить 8 статей. Стаття 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», стаття 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», стаття 110-2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни між територією або державного кордону України», стаття 111 «Державна зрада», стаття 112 «Диверсія», стаття 114 «Шпигунство», стаття 114-1 «Перешкоджання законної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань». У літературі сформувався судження, що злочини проти основ національної безпеки є найнебезпечнішими посяганнями на суспільні відносини. Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливо забезпечити нормальне функціонування держави та суспільства, нормальну життєдіяльність кожної людини. Для інших кримінальних правопорушень, які також тим чи іншим чином виступають проти безпеки держави, на відміну від злочинів проти основ національної безпеки, не характерні відверто антидержавні мотиви і мета підірвати чи послабити Українську державу, тому злочини проти основ національної безпеки посягають не лише на безпеку держави, а й на національну безпеку загалом [2, с. 26].

Забезпечення національної безпеки держави шляхом механізму кримінально-правової відповідальності було і сьогодні є важливим завданням держави. Національна безпека як великомасштабна система досліджується не одне століття як з боку керівників держав і державних утворень, так і представників різних сфер практичної діяльності та галузей науки.

Термін «безпека» останнім часом є популярним. У наукових фахових виданнях, промовах глав держав і провідних політиків, програмах політичних партій доводиться постійно зустрічати терміни «безпека», «національна безпека», «державна безпека», «міжнародна безпека», «конституційна безпека», «громадська безпека» тощо. А отже, виникає питання щодо ідентичності чи навпаки різниці цих понять.

Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. У Законі України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. під національною безпекою України розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Водночас у Законі згадуються і такі категорії, як «військова безпека», «громадська безпека», «державна безпека» [3]. Отже, керуючись

надбаннями сучасної юридичної науки, можна визначити окремі види національної безпеки, такі як: політична, економічна, інформаційна, екологічна, військова, соціальна тощо. Кожному із зазначених різновидів притаманні свої певні механізми, форми та методи забезпечення. Однак у сукупності вони можуть розглядатися як єдине поняття «національної безпеки».

Окрім того, що національну безпеку можна розглядати як систему, в яку входять окремі її різновиди, не менш важливим та таким, що потребує детального дослідження, є питання стосовно єдності розуміння самої категорії «національна безпека». У науковій літературі щодо категорії «безпека держави» наявні такі терміни: «державна безпека», «національна безпека» [3]. Отже, з вищевказаного можна стверджувати, що національна безпека є різновидом державної безпеки. Важливим є й те, що розглядувана категорія може розглядатися і як категорія, яка включає певні її складові (політичну, економічну, інформаційну, екологічну, військову, соціальну безпеку тощо), і як категорія, яка є складовою, зокрема «державної безпеки». При цьому треба вказати й на те, що нерідко національну та державну безпеку визначають як ідентичні поняття, тобто синоніми. Проте зазначені терміни є ідентичними, крім того, категорія «державна безпека» поруч із категоріями «особиста безпека» і «суспільна безпека» є складовою частиною категорії «національна безпека», тобто її видовим поняттям. Тож трактуючи поняття «державної безпеки», можна звернутися до такого погляду, де «державна безпека» співвідноситься з «національною безпекою» як частина та ціле, тому змістом поняття «національна безпека» охоплюється не лише держава як об'єкт такої безпеки, а також суспільство, людина та громадянин. За своїм обсягом «національна безпека» – ширше поняття, ніж «державна безпека» [4, с. 86]. Крім того, в кримінальному праві все ж таки найпоширенішим є поняття «національна безпека», тому через призму цього поняття і доцільно розглядати систему складових поняття «державна безпека». Однак суперечливість цих груп інтересів вказує на необхідність відокремлення нових понять та термінів, які стосуються як «державної безпеки», так і «національної безпеки».

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 2952-VI із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 01.02.2022 р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Юридична думка, 2004. 656 с.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

4. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики / за ред. О. М. Костенко. Одеса : Фенікс, 2017. 86 с.

Микола ЄФІМОВ

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ФОРМУЛЮВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ «КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ»

Криміналістичне забезпечення – це відносно новий термін у криміналістичній науці, хоча безпосереднє його наповнення в тій чи іншій інтерпретації має місце в більшості наукових праць по криміналістиці. Це і зрозуміло, оскільки кожний дослідницький пошук у визначеній науковій галузі неможливий без надання практичних рекомендацій, які дозволять працівникам правоохоронних органів більш якісно здійснювати кримінальні провадження будь-яких категорій. Водночас необхідно вказати, як ми розуміємо дефініцію зазначеного поняття й охарактеризувати його сутність, оскільки для подальшого розгляду означеної тематики та комплексного дослідження розслідування кримінальних правопорушень проти моральності потрібно чітко розуміти зміст цієї наукової категорії. Тому, на нашу думку, актуальність цієї тематики є очевидною. Треба наголосити також на

тому, що ефективність розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії характеризується якістю проведення відповідних процесуальних дій. Одним із важливих аспектів для поліпшення діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі є надання рекомендацій щодо тактико-криміналістичного забезпечення розслідування [1, с. 224].

Необхідно наголосити на тому, що прийняття КПК у 2012 році та зміни, внесені до КК у зв'язку з цим, зумовили введення в законодавчий обіг поняття «кримінальне правопорушення». Крім того, у ч. 1 ст. 12 КК зазначається, що цей термін поділяється на кримінальні проступки та злочини [2]. А вже у ч. 1 ст. 215 КПК вказано, що досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання [3]. У зв'язку з цим виникає потреба в усуненні переважання органів досудового розслідування надмірною кількістю матеріалів кримінальних проваджень, що пов'язано з унесенням до ЄРДР фактично будь-яких заяв і повідомлень, навіть тих, які не містять ознак кримінальних правопорушень [1, с. 225].

В. Ю. Шепітько акцентує на тому, що в сучасному глобальному світі завдання криміналістики зумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування, які діють не лише в Україні, а й у різних країнах світу та спрямовані на оптимізацію процесів виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів, отже, сприяють встановленню істини у справі [6, с. 150].

Ми також підтримуємо позицію Є. Д. Лук'янчикова, який, розглядаючи термін «забезпечення» стосовно діяльності з розслідування злочинів, зазначає, що в статисті він може бути визначений як сукупність засобів, інструментів, що слугують вирішенню певних завдань, а також умов, що сприяють процесу їх вирішення, а в динаміці – як процес створення та подання зазначених вище засобів і умов [4, с. 111].

Ще наприкінці 1990-х років В. В. Матвієнко у своїй дисертаційній роботі зазначав, що криміналістичне забезпечення – це складне, багатопланове, комплексне поняття, головним змістом якого є самостійна специфічна діяльність вчених-криміналістів і практиків щодо розробки нових, пристосування чинних науково-технічних досягнень, а також їх впровадження в практику розслідування злочинів з метою оптимального вирішення її завдань [5, с. 28]. Тобто автор виділяв основний напрям розвитку криміналістичного забезпечення через призму пристосування чинних науково-технічних досягнень до відповідних реалій сьогодення. На нашу думку, це твердження не повною мірою відображає сутність досліджуваної наукової категорії. Адже, наприклад, криміналістично-тактичне забезпечення в цьому понятті взагалі не відображено.

Зі свого боку, Є. І. Зуєв наголошував, що зміст криміналістичного забезпечення діяльності з розкриття та розслідування злочинів знаходить своє відображення у таких її елементах: 1) організованій системі інформації, яка полегшує своєчасне, цілеспрямоване й ефективне залучення даних криміналістики для розкриття злочинів; 2) достатній оснащеності слідчих, працівників органів дізнання науково-технічними засобами, наявності у них відповідних знань, вмінь і навичок з використання таких засобів; 3) цілеспрямованій системі впровадження досягнень криміналістики в практичну діяльність. Як бачимо, в цьому визначенні вказано інформаційний блок як обов'язкову складову криміналістичного забезпечення.

Також доречною вважаємо думку В. П. Бахіна, який вказує на необхідність розмежування понять «криміналістичне забезпечення діяльності» та «забезпечення діяльності криміналістичними засобами і методами». На думку автора, перше – це відображення сутності криміналістики, її призначення, а саме розробка тих криміналістичних засобів і методів, які потрібні для виконання практичної діяльності. Друге – організаційні й інші заходи по доведенню цих засобів до їх застосування. Таке розмежування потрібне для того, щоб було зрозумілим, хто і чим повинен займатися стосовно забезпечення слідчої діяльності, оскільки покладення на криміналістику та криміналістів не притаманних їм завдань буде призводити до їх неякісного виконання чи невиконання взагалі. Зважаючи на це, криміналістичне забезпечення діяльності полягає у розробці криміналістичних засобів і методів, необхідних для їх ефективного здійснення.

Розглядаючи сутність криміналістичного забезпечення, В. О. Волинський приділяє увагу таким обставинам: а) самі собою криміналістичні знання та вміння не виникають, вони формуються в процесі певної діяльності (наукової, навчальної); б) такі знання та вміння реалізуються в діяльності з розкриття та розслідування злочинів; в) застосовувати криміналістичні засоби, методи та технології можна лише тоді, коли вони розроблені та впроваджені в практику, а це також діяльність; г) нарешті, всі ці напрями діяльності – не

самоціль. У практиці боротьби зі злочинністю реалізуються їх результати, практика визначає їх зміст (цілі, завдання, форми), зважаючи на свої повсякденні потреби. Як бачимо, автор розглядає створення криміналістичного забезпечення через призму певної наукової чи навчальної діяльності, яку в підсумку можна застосовувати під час розслідування різних видів кримінальних правопорушень.

Підсумовуючи, зазначимо, що зміни в законодавстві вимагають поліпшення забезпечення діяльності правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень. Отже, криміналістичне забезпечення досудового розслідування – це система методів, засобів, прийомів з різних напрямів криміналістики (техніки, тактики та методики), що базуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та спрямовані на виконання завдань розслідування та попередження протиправних діянь.

1. Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 224–228.

2. Кримінальний кодекс України від 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 368 с.

5. Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. К., 1999. 205 с.

6. Шепітько В. Ю. Криміналістика в системі юридичних наук і її роль в глобальному світі. *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика* : зб. наук. пр. : у 2 т. Харків : Вид. Агенція «Апостіль», 2014. Т. 1. С. 142–153.

Олександр КОРШУН

керівник Лівобережної окружної прокуратури міста Дніпра
Дніпропетровської області,
кандидат юридичних наук,

Юлія ЧАПЛИНСЬКА

прокурор Лівобережної окружної прокуратури міста Дніпра
Дніпропетровської області,
доктор юридичних наук, професор

**УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ**

Процес набуття права власності на нерухомість супроводжується цілою низкою дій, що містять у собі оформлення у різноманітних установах низки документів, що стосуються оформлення угод щодо нерухомості. Внаслідок чого у змісті таких документів залишається важлива інформація, що допоможе встановити деталі здійснення правочинів щодо об'єктів нерухомості та виявити дії, які є незаконними. Отримати доступ до таких документів, а також інших предметів та документів, які мають стосунок до незаконних дій у сфері нерухомості, можна у різний спосіб. Найбільш поширеними такими способами одержання доказової інформації є проведення тимчасового доступу до речей і документів та проведення обшуку. До того ж відіграє велику роль огляд таких речей та документів, оскільки вже на момент їх вилучення слідчий може уявити обставини вчинення кримінального правопорушення та вжити відповідних невідкладних заходів.

Якісний огляд документів дозволяє встановити в них суперечності, що виникають у разі їх недоброякісного складання або під час скоєння злочинів. Подальше дослідження суперечностей у документах дає змогу з'ясувати причини їх походження, механізм їх утворення, вид (матеріальний або інтелектуальний) підроблення, а також коло осіб, які мали стосунок до їх складання, а також стосунок певних осіб до тієї самої господарської операції та містять у собі інформацію про неї.

Як свідчить аналіз матеріалів судово-слідчої практики та юридичної літератури, сьогодні злочинці широко використовують сучасну оргтехніку, яка, в разі виявлення, повинна підлягати обов'язковому вилученню в установленому законом порядку. При цьому неприпустимі спроби миттєвого отримання інформації з наявної бази даних, адже сучасні засоби захисту передбачають можливість швидкого пошкодження або повного знищення інформації під час несанкціонованого допуску. Якщо такий доступ було здійснено незаконно, докази, отримані у такий спосіб, можуть у подальшому визнаватися недопустимими.

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що після прибуття на місце обшуку слідчий, насамперед, має вжити усіх заходів, спрямованих на запобігання можливому пошкодженню і знищенню інформації. Для цього забезпечується контроль за безперебійним електропостачанням електронно-обчислювальних машин та їх мереж, припиняється доступ сторонніх осіб на об'єкт, де проводять обшук [1, с. 132].

Загалом треба зазначити, що на тлі бурхливого розвитку науки і техніки йде активне використання їх досягнень для вчинення злочинів, що різко підвищує роль фахівця в проведенні процесуальних дій, у тому числі й обшуку. Ця обставина знайшла своє відображення і в чинному КПК, де у ст. 236 Кодексу, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Зважаючи на це, злам можливих захисних систем повинен здійснюватися тільки висококваліфікованим спеціалістом в особливих умовах.

Під час вилучення комп'ютерної техніки слідчий повинен взяти під контроль приміщення, де встановлена техніка, а також електрощит. Не можна дозволяти нікому, крім компетентного спеціаліста, доторкатись до техніки і пристроїв електроживлення. Вимкнені пристрої не варто вмикати. Всю підключену до комп'ютера периферію треба сфотографувати або описати в протоколі, щоб було зрозуміло, які були з'єднання. Також варто звернути увагу на місце, де розміщена комп'ютерна техніка, поруч можуть бути записані паролі, мережеві адреси та інші дані, – нерідко такі записи лежать поруч, приклеєні до монітора, висять на стіні. Якщо принтер щось друкує, дочекайтеся закінчення друку. Усе, що є у вихідному лотку принтера, описується і вилучається разом з іншими носіями комп'ютерної інформації. Після цього комп'ютери треба вимкнути, це повинен зробити спеціаліст [2, с. 65].

Важливою є допомога спеціаліста й під час вилучення інформації, що міститься в електронних реєстрах. У юридичній літературі пропонується два способи фіксації інформації, що наявна на вебсторінці: а) візуальна форма, під час якої здійснюється лише візуальний огляд зображення на дисплеї пристрою: роздруківка вебсторінки (вебскріншот) та її огляд; фіксація особою контенту, що міститься на вебсайті, шляхом його збереження на відповідних носіях (CD, DVD, магнітні диски); б) технологічна форма фіксації: отримання довідок від провайдерів (log-файли); миттєва фіксація вебсторінок за допомогою приватних онлайн-сервісів. За такої фіксації здійснюється фіксація не тільки візуального відображення, а й вихідного коду, URL-адреси вебсторінки та часу здійснення такої фіксації; використання сервісу Internet Archive. WaybackMachine, який здійснює фіксацію змісту окремих вебсторінок [3].

Як свідчить практика, є два основних способи вилучення комп'ютерної інформації: вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що становить інтерес для провадження, або вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації. Водночас треба зазначити, що у ч. 2 ст. 168 КПК України йдеться, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не вказані в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства.

У розрізі цього слушною є позиція І. М. Попової, що під час вилучення об'єктів треба забезпечити, щоб було вилучено саме те, що має значення для кримінального провадження. Тому в разі, якщо планується вилучення документів, значення яких слідчий самостійно визначити не може, для участі в цій слідчій (розшуковій) дії треба запрошувати фахівця відповідного профілю (бухгалтера, податківця, фахівця в галузі комп'ютерних технологій, експерта в галузі будівництва тощо). Проте слідчі не завжди повністю використовують можливість залучення фахівців під час підготовки та проведення вилучення документів. Унаслідок цього суттєво знижується результативність і доказове значення таких

процесуальних дій, що загалом впливає на перспективи розслідування і судового розгляду справи [1, с. 132].

1. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук зі спеціальності 12.00.09 / Міністерство внутр. справ України; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 250 с.

2. Щербюк Х. В., Пядишев В. Г. Особливості вилучення комп'ютерної техніки під час проведення обшуку. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (м. Кропивницький, 23 листоп. 2016 р.). Кропивницький, 2016. С. 64–65.

3. Фіксація змісту веб-сторінки в мережі Інтернет як елемент здійснення права на захист авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет: URL : <https://protocol.ua>

Олег ТАРАСЕНКО

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх
справ (м. Київ, Україна),
доктор юридичних наук, доцент

ЧИННИКИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОБІГОМ ПРОТИПРАВНОГО КОНТЕНТУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Світові тенденції зміни структури злочинності переконливо свідчать про зростання ролі інформаційно-телекомунікаційних технологій, які спричиняють появу принципово нових видів кримінальних правопорушень та активне вдосконалення «традиційної» злочинної діяльності. Комп'ютерні мережі, комунікаційні системи стали інструментом злочинців, унаслідок чого криміналізувалася сфера використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. Одним із видів злочинної діяльності, що швидко прогресує разом з розвитком комунікаційних комп'ютерних систем, є злочинне використання мережі Інтернет шляхом розміщення в ній протиправного контенту. Інтернет наповнюється протиправним контентом і використовується з метою протиправної діяльності. Особливістю мережі Інтернет є те, що даний протиправний контент може бути створено та розміщено на веб-сторінках в різних куточках світу, що, своєю чергою, унеможливує виявлення та заблокування першочергового джерела. Аналіз практики протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у кіберпросторі, свідчить також про наявність низки чинників, які заважають створити ефективно діючу систему протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет, – передусім стосовно процедур та інструментарію виявлення зазначених кримінальних правопорушень.

Зазначені чинники ми умовно поділяємо на об'єктивні та суб'єктивні.

До об'єктивних чинників відносяться:

- під час створення та обігу протиправного контенту використовуються об'єкти нетрадиційної природи – в результаті чого ознаки кримінального правопорушення містяться в електронному середовищі і, відповідно, можуть швидко зникнути;

- кримінальні правопорушення, пов'язані з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет, виявляються у нових, незвичних для правоохоронної практики формах, способах тощо;

- обіг протиправного контенту здійснюється з використанням інформаційних ресурсів, які територіально розміщені в різних країнах, що ускладнює проведення пошукових заходів;

- кримінальні правопорушення, пов'язані з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет, є багатоетапними організованими кримінальними правопорушеннями, що зумовлює складність їх виявлення (на фоні високого рівня їх латентності);

- злочинна мета може бути реалізована і без безпосереднього використання предмета матеріального світу, а тільки його віртуальних реквізитів (що кардинально змінює тактичні прийоми виявлення);

- контент у мережі Інтернет може бути розміщений і без суб'єктивно злочинної мети, тому його наявність у мережі Інтернет ще не гарантує можливість інтерпретації дій особи як

кримінального правопорушення;

- здатність до «регенерації» злочинних груп при затриманні виконавців (осіб, які безпосередньо розміщують протиправний контент на інформаційних ресурсах).

До суб'єктивних чинників відносяться:

- вимагається новий комплекс знань, інший комплекс вмій, за допомогою яких можна виявити значиму для виявлення факту кримінального правопорушення інформацію у сфері комп'ютерних технологій;

- виявлення і фіксація ознак розміщення та використання протиправного контенту без застосування спеціальних знань і відповідних програмно-технічних засобів в електронному середовищі неможливі;

- оперативний працівник не завжди володіє спеціальними знаннями щодо того, яким чином ознаки розміщення та використання протиправного контенту можуть відобразитися у змінених ними станах об'єкта в електронному середовищі;

- високотехнологічна злочинність та її характер ставлять оперативного працівника у становище, коли він одноособово не може вирішити низку задач, що виникають при виявленні та фіксації фактів розміщення і використання протиправного контенту;

- виникає необхідність використання можливостей операторів і провайдерів, що здійснюють систематичний моніторинг (відслідковування) параметрів функціонування інформаційних та телекомунікаційних мереж, забезпечують їх контроль;

- в основному за розміщення та обіг протиправного контенту в мережі Інтернет затримуються виконавці, а особи, які використовують зазначений контент для вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з його обігом, залишаються поза полем зору правоохоронних органів.

Усунення зазначених чинників є неодмінною умовою ефективної протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет.

Катерина ЧЕРЕДНИК

виконуюча обов'язки начальника
Головного управління
Держгеокадастру
у Дніпропетровській області
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

завідувач кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор

**ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННИЙ
ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ**

В умовах становлення правової й незалежної держави, реформування її соціально-економічної та політичної сфер, євроінтеграції України до країн Європейського співтовариства спостерігається зростання злочинності. Кількісні й якісні зміни у структурі злочинності характеризуються удосконаленням наявних, застосуванням новітніх способів учинення кримінальних правопорушень, форм та способів протидії досудовому розслідуванню. Дедалі спостерігається входження до злочинних угруповань як колишніх, так і діючих працівників правоохоронних органів, представників органів влади й управління. На сьогодні технологія злочинної діяльності у сфері нерухомості значно ускладнилася, що зумовлено використанням новітніх технічних засобів, складними й витонченими способами підготовки й приховування кримінальних правопорушень, які традиційними методами виявляти досить складно. Низька якість розкриття й розслідування, недостатність кваліфікованих кадрів у правоохоронних органах, відсутність системи

попередження і профілактики кримінальних правопорушень, створили підґрунтя до збільшення їх кількості, які дедалі набувають усе більш загрозливих форм.

На сьогодні ринок нерухомості є одним з найбільш прибуткових сегментів економіки, який дозволяє розбудовувати державу внаслідок надходження значних інвестицій. Ринок нерухомості охоплює різні сфери: будівельну, інвестиційну, оренди нерухомості, земельних відносин, обігу нерухомості на первинному й вторинному ринках тощо. Своєчасна й якісна протидія злочинній діяльності у сфері нерухомості неможлива без системного підходу, що полягає у створенні ефективно діючого в складних слідчих ситуаціях комплексу слідчих (розшукових) дій, НСРД, розшукових заходів, а також використання знань фахівців у різних галузях.

У функціональному плані поєднання процесуальних дій, оперативно-розшукових та інших заходів у тактичну операцію відбувається на підставі можливості вирішення в результаті такого об'єднання певного завдання розслідування, яке через обсяг або зміст не можна вирішити шляхом застосування окремих тактичних прийомів, слідчих (розшукових) дій тощо [1, с. 251].

Поряд з елементною будовою структури тактичної операції вченими висловлені пропозиції щодо створення структури цієї категорії, базуючись на функціональних підходах. Зокрема, усталене уявлення про структуру тактичної операції відображає морфологічний аспект моделі, тоді як функціональний підхід дає змогу перейти від будови об'єкта до поняття його організації. Якщо елементна схема передбачає лише розуміння змісту, то функціональна схема дозволяє аналізувати цей зміст [2, с. 320]. Такий підхід поділяє В. О. Образцов, який, виділяючи компоненти у структурі тактичної операції, наводить складну їх конструкцію: а) суб'єкт доказування як умова планування, організації та проведення методу з урахуванням суб'єктно-об'єктної природи останнього; б) складна особлива система цілей, до змісту якої можуть входити техніко-криміналістичні окремі та тактико-криміналістичні прості особливі системи цілей; в) засоби – процесуальні й непроцесуальні дії та заходи, методи пізнання, криміналістичні рекомендації, методи та прийоми, тактичні комбінації; техніко-криміналістичні операції; г) зв'язки між наведеними компонентами.

Більш доцільним є підхід вчених, які не змішують і не отожднюють ці два поняття, а вкладають у них різний зміст. Наприклад, В. Ю. Шепітько вказує, що визначення поняття «тактична комбінація», який охоплює поєднання слідчих дій, викликає заперечення. Недоцільно об'єднувати в одному понятті дві самостійні категорії – «поєднання тактичних прийомів» (система прийомів) і «поєднання слідчих дій» (тактична операція). Поєднання тактичних прийомів і слідчих дій мають різну мету і не є рівнозначними. В етимологічному сенсі термін «комбінація» тотожний терміну «система прийомів для досягнення чогонебудь». Тактична комбінація можлива лише в межах однієї слідчої (судової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії, тому її необхідно розглядати як синонім тактичних прийомів.

На думку С. В. Лаврухіна, оскільки сукупність слідчих та інших дій у криміналістиці зазвичай називається тактичною операцією, з метою уникнення термінологічної плутанини видається доцільним тактичною комбінацією називати сукупність тактичних прийомів провадження однієї слідчої дії.

Більшість вчених, говорячи про тактичну операцію, покладають у її зміст певні структурні елементи, які переважно є схожими, зокрема: а) провадження комплексу однойменних або різнойменних процесуальних або непроцесуальних дій (СРД, НСРД, заходів забезпечення кримінального провадження, ревізійних дій, оперативно-розшукових заходів); б) об'єднаність єдиним планом і задумом; в) єдине керівництво слідчим; в) виконання проміжних завдань, відповідно до мети розслідування; г) вирішення завдань у певній слідчій ситуації.

В. М. Карагодін тактичні операції умовно поділяє на дві групи: 1) ті, що розробляються для використання в ситуаціях, які є типовими для злочинів різних видів. Їх розробка можлива, незважаючи на відмінності не тільки в кримінально-правових, але й криміналістичних характеристиках окремих видів злочинів; 2) ті, що розробляються з урахуванням криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів і ситуацій, типових для їх розслідування. Вони є більш конкретними, оскільки конкретизуються їх завдання. Такий підхід імпонує і якщо підійти спочатку до тактичних операцій у загальному вигляді, то можна вдало виокремити серед них ті, що вирішуватимуть більш конкретні завдання у провадженнях про протиправні дії, пов'язані з залученням коштів у будівництво

об'єктів нерухомості.

В. М. Шевчук виокремлює такий перелік тактичних операцій: встановлення характеру події злочину; встановлення місця і часу злочину; встановлення способу злочину; встановлення предмета посягання; встановлення мотивів злочину; встановлення особи злочинця і потерпілого; встановлення провокуючої поведінки жертви; перевірка зв'язків потерпілого; встановлення співучасників злочину; затримання злочинця на місці злочину; розшук особи, яка переховується від слідства; перевірка алібі; встановлення свідків; нейтралізація протидії розслідуванню; вивчення особи підозрюваного; усунення негативного впливу з боку підозрюваного; захист доказів; захист потерпілих і свідків та ін. [3, с. 138]. Однак, незважаючи на вдалу спробу максимально звести в єдиний перелік найбільш поширені тактичні операції, що бувають у практиці розслідування злочинів, маємо звернути увагу на їх високий рівень узагальнення.

Розглянемо запропоновані тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері нерухомості (насамперед, злочини корисливої спрямованості, у тому числі економічного напрямку). О. Л. Мусієнко зазначає, що під час розслідування шахрайств можуть застосовуватися такі операції: «Затримання шахрая на місці злочину», «Встановлення кола жертв шахрайського посягання», «Встановлення способів вчинення шахрайства», «Встановлення особи шахрая», «Документ», «Визначення розміру матеріальних збитків» [4, с. 139]. Для вирішення завдань у справах щодо шахрайств з фінансовими ресурсами О. В. Курман доцільним вважає проведення таких тактичних операцій: «Документ», «Співучасники», «Позичальник», «Кредитор», «Встановлення й розшук злочинця, що переховується», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» [5, с. 148].

Зважаючи на те, що переважна більшість злочинів на ринку нерухомості вчинюється у складі ОЗГ, В. Ю. Шепітько пропонує використовувати таку систему тактичних операцій: «Встановлення поширеності злочинної групи», «Виявлення зв'язків організованої групи», «Затримання злочинної групи на місці злочину», «Нейтралізація протидії розслідуванню злочину», «Виявлення найслабкішої ланки в групі», «Стратегічна розвідка», «Створення і використання юридичних осіб», «Підтримання в злочинному співтоваристві режиму напруженості», «Використання суперечностей між учасниками злочинної групи».

Водночас, на думку В. М. Варцаби, найбільш важливими тактичними операціями, що мають специфічний характер у справах цієї категорії, є такі: «Організований характер злочину», «Склад і структура організованої групи», «Корумповані зв'язки організованої групи», «Взаємодія організованої групи з іншими злочинними формуваннями», «Причетність організованої групи до злочинів» [6, с. 14].

Отже, під час формування тактичних операцій треба враховувати: а) специфіку та етап розслідування, на якому планується провести тактичну операцію; б) обставини вчинення злочину; в) слідчі ситуації та тактичні завдання. Тактичні операції, найбільш доцільні під час розслідування злочинів на ринку нерухомості, являють собою комплекс слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та організаційно-технічних заходів, спрямованих на вирішення тактичних завдань у кримінальних провадженнях цієї категорії. Вибір конкретної тактичної операції залежить від характерної слідчої ситуації.

1. Шевчук В. М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. № 5. С. 248–252.

2. Шевчук В. М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вісник № 4 (71). С. 318–328.

3. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 135–139.

4. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. 168 с.

5. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 218 с.

6. Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. академія ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 20 с.

Сергій БАБАНІН

доцент кафедри кримінального
права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент

Вадим РИБАЛКО

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПОНЯТТЯ УМИСЛУ ТА ЙОГО ВИДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Якщо говорити про поняття умислу, можемо сказати що це є вид вини. Умисел – відома в юриспруденції правова категорія. Згідно з Кримінальним кодексом України кримінальне правопорушення, вчинені умисно, визнається діяння, вчинене з прямим або непрямим умислом, а саме відповідно до ч. 2 ст 24 Кримінального Кодексу України: кримінальне правопорушення визнається вчинені умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її суспільно небезпечні наслідки і бажала їх або свідомо припускала настання цих наслідків [1].

Будь-яка людина, правопорушник починає вчиняти суспільно-небезпечне діяння, для початку роздумує про вчинення своїх дій подумки. Перед скоєнням протиправного діяння у свідомості особи виникає певна картинка-уявлення про сутність цього правопорушення, формується психологічне ставлення до майбутніх дій та до результату у формі досягнення бажаної мети. Саме ці процеси ми можемо назвати формуванням умислу. Тож формування умислу являє собою свідомо-вольовий процес моделювання особою майбутньої протиправної поведінки, оскільки на стадії виникнення умислу в правопорушника формується психічне ставлення не тільки до свого діяння, але й до настання суспільно-небезпечних наслідків, які виникають внаслідок вчинення цього діяння, оскільки будь-яка усвідомлена дія (бездіяльність) фізичної осудної особи вчиняється з певною метою. Вже на наступних етапах особа робить певні дії для досягнення своєї мети, якщо вона бажає її досягти [2, с. 142].

Як правильно вказується в юридичній літературі, особа не може бути притягнута до відповідальності лише за думки, в тому числі і злочинні, якщо вони не виявилися в конкретному діянні. Під час формування наміру розумова діяльність особи не знаходить свого прояву в зовнішньому світі, не становить реальної небезпеки для об'єкта кримінального правопорушення, на цьому етапі відсутня реальна загроза заподіяння шкоди інтересам особистості, суспільства або держави. Свідомо діяльність особи на стадії формування наміру не має самостійного кримінально-правового значення і не є караною.

Відповідно до цього в Кримінальному праві виділяють такі види умислу: прямий та непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [1].

Також у статті 24 Кримінального кодексу виділено дві ознаки умислу: інтелектуальна та вольова. Інтелектуальна ознака умислу містить: по-перше, усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння, який визначається процесом, що відбувається у сфері свідомості, тому вони становлять інтелектуальний елемент прямого умислу. Другою інтелектуальною ознакою прямого умислу, за загальним правилом, є передбачення суспільно небезпечних наслідків вчинюваного діяння, та передбачення її суспільно небезпечних наслідків. Вольова ознака умислу означає наявність у суб'єкта кримінального правопорушення бажання настання суспільно небезпечних наслідків від вчиненого ним діяння чи свідоме їх припускання.

Сприйняття суспільної небезпеки злочинного діяння містить уявлення суб'єкта і вибіркову характеристику об'єктивних сторін, у яких ґрунтується злочинне діяння, наприклад спосіб, місце, час, обстановка, тощо. Відсутність усвідомлення суспільно

небезпечного характеру вчинюваного діяння може посвідчити про такий дефект особистості, як, наприклад, неосудна особа, за наявності цього недоліку відповідальність виключається або ухвалюється рішення відповідним органом про відсутність умисного вчинення кримінального правопорушення. В останньому випадку особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення необережного, неумисного кримінального правопорушення [3].

Отже, незалежно від виду і характеру умисел за будь-яких умов містить усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру (шкідливості) вчинюваних нею дій. У тих випадках, коли умисел має вираз щодо наслідків, передбачення їх суспільно небезпечного характеру означає і усвідомлення суспільної небезпеки діяння, що призвело саме до цих наслідків. Залежно від видів складів кримінальних правопорушень у юридичній літературі по-різному формулюється і зміст вини в них. У кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом форма вини, на думку більшості вчених, охоплює психічне ставлення особи до діяння і наслідків, у тому числі певне вольове ставлення до них, а в кримінальних правопорушеннях з формальним складом до змісту умислу відносять психічне ставлення особи лише до діяння, у тому числі певне вольове ставлення до нього. Однак незалежно від виду складу кримінальних правопорушень вина та відповідно сам умисел в усіх правопорушеннях має формуватись відповідно до змісту норм закону та норм права.

1. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид 4-те, допов. Харків : ТОВ «Одісей», 2008.

2. Allen M. Textbook on Criminal Law. Oxford, 2013. 580 s.

3. . Баулін Ю. В., Борисов В. І., Кривоченко Л. М. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.

Андрій КИСЕЛЬОВ

доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ «OSINT» У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Базуючись на оцінках органів та підрозділів Національної поліції, які в щоденній діяльності або застосовують кримінальний аналіз, або використовують його результати, беззаперечно можна стверджувати, що технології OSINT (Open source intelligence) – розвідка на основі відкритих джерел, як структурний елемент кримінального аналізу, є ефективним інструментом у протидії злочинності.

Окремо варто наголосити на позитивному досвіді використання оперативними підрозділами Національної поліції України, в тому числі управлінням кримінального аналізу ГУНП в Дніпропетровській області, технологій OSINT у протидії кримінальним правопорушенням.

Метою доповіді є висвітлення досвіду використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT», зокрема управлінням кримінального аналізу ГУНП в Дніпропетровській області, у протидії кримінальним правопорушенням.

Тож під час кримінального аналізу основним завданням кримінального аналітика є проведення аналітичного дослідження доступної йому інформації, а також створення за результатами такого аналізу аналітичних продуктів, що мають інформативний та рекомендаційний характер і створюють підґрунтя для вирішення оперативних і тактичних завдань під час документування та розслідування кримінальних правопорушень, або планування превентивних заходів у протидії злочинності.

Під час проведення аналітичного дослідження здійснюється збір та аналіз інформації

з якомога більшої кількості інформаційних ресурсів, а також інших джерел інформації, до яких у тому числі належать і відкриті інформаційні реєстри та інші аналогічні ресурси.

Застосування технології OSINT під час кримінального аналізу здатне мінімізувати витрати часу працівників оперативних та слідчих підрозділів на вирішення поставлених завдань та підвищити якість їх інформаційно-пошукової діяльності. Вдалим буде приклад застосування технології OSINT у кримінального аналізу під час протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконними заволодіннями транспортними засобами, оскільки дані кримінальні правопорушення завдають суттєвої шкоди як окремим особам, так і державі в цілому. У 2021–2022 році криміногенна ситуація на території обслуговування органів та підрозділів Національної поліції Дніпропетровської області, порівняно з 2019–2020 роками, характеризується зменшенням кількості незаконних заволодінь транспортними засобами. Проте «попитом» серед злочинців й досі користуються автомобілі преміум-класу. Відповідно до основних результатів роботи підрозділів поліції ГУНП в Дніпропетровській області, за 10 місяців 2020 року розкрито 153 незаконні заволодіння транспортними засобами, а за аналогічний період 2019 року – 172. Станом на 01.11.2020 року у залишку нерозкритих кримінальних правопорушень перебувало 192 незаконні заволодіння транспортними засобами, у т. ч. 78 – автомобілями. Негативна тенденція щодо продовження вчинення кваліфікованими злочинцями незаконних заволодінь транспортними засобами дає підстави для проведення аналітичними підрозділами кримінального аналізу, зокрема з використанням технології OSINT.

З метою здійснення пошуку інформації у відкритих джерелах, наявних в мережі «Інтернет», можуть використовуватися різні пошукові системи, соціальні мережі, сервіси, програми, зокрема «Безпечне місто» та аналогічні програми. Варто зазначити, що з метою їх ефективного використання необхідно дотримуватися певних правил та положень у пошуку інформації, які полягають, здебільшого, у ключовому слові, автентичному вводі даних під час пошуку, правильному аналізі отримуваної інформації, співставленні фактів, які були отримані під час пошуку тощо.

Під час активного розвитку цифрового суспільства, використання можливостей технології OSINT для підрозділів Національної поліції, в тому числі й підрозділів кримінального аналізу, є необхідністю. В наш час роль аналітики у протидії кримінальним правопорушенням зростає щодня. Досконало володіти інтернет-ресурсами та базами даних неможливо без спеціальних знань, умінь та навичок. Все це вимагає від аналітика постійної самоосвіти, підвищення кваліфікації та відвідування відповідних занять, тренінгів тощо.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що на цьому етапі в нашій державі окремі правоохоронні органи активно використовують технології «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням, чим значно підвищують ефективність такої протидії. Ініціатива підрозділів Національної поліції активно використовувати сучасні можливості, зокрема під час роботи з програмою «Безпечне місто» та аналогічними програмами, можуть вирішувати не тільки питання протидії окремим кримінальним правопорушенням, але й питання забезпечення публічної безпеки та порядку на різних рівнях.

Юрій КРАМАРЕНКО

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розвиток технологій і можливості комунікації між елементами соціальних систем впливають на всі процеси, що відбуваються в кожній країні світу. Такі тенденції окремі суб'єкти соціальної системи, застосовуючи протиправні способи й інструменти, використовують на свою користь, чим завдають шкоди пріоритетним цінностям правової держави. До таких суб'єктів можна віднести злочинне середовище, особливо в його

організованих формах. Зорганізовані суб'єкти злочинного середовища, маючи в своєму арсеналі значні інтелектуальні, матеріальні й владні ресурси, становлять загрозу не тільки для національної безпеки окремих країн, а й всього світового співтовариства.

Питанням протидії організованій злочинності присвячуються роботи фахівців права, правоохоронної діяльності, соціології, політології й інших сфер. Стан і тенденції у сфері організованої злочинності є предметом моніторингу не тільки правоохоронних органів, а й міжнародних організацій. На думку фахівців, пріоритетними стратегічними напрямками протидії транснаціональній організованій злочинності є: укріплення міжнародного співробітництва, спеціальні методи розслідування, захист свідків і стимулювання співпраці, адміністративна взаємодія та співробітництво з приватним сектором, повернення активів.

Спеціальні методи розслідування (негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи за національним законодавством) є головним напрямом діяльності правоохоронних органів, оскільки без їх проведення виявлення й документування протиправної діяльності, що здійснюється інтелектуально, тактично та технічно підготовленими правопорушниками, вкрай складно, а інколи взагалі не можливо.

Чинне законодавство України, що регулює здійснення кримінального провадження й оперативно-розшукову діяльність, передбачає можливість проведення негласних заходів спрямованих на пошук і фіксацію фактичних даних (збирання доказів) щодо вчинення кримінальних правопорушень. Також передбачено певні фільтри від «свавільного» проведення таких заходів. До них належать кваліфікація кримінального правопорушення, можливість отримання інформації іншими способами, досягнення мети заходу тощо. Крім таких обмежуючих запобіжників для правоохоронних органів, актуальним є питання використання таких матеріалів, як доказів у кримінальному провадженні. Йдеться про допустимість доказів, одержаних завдяки негласним заходам.

За останній час представниками правничих професій здійснюються заходи щодо упорядкування наявної практики з цього питання. Зокрема, в 2021 році зроблено декілька таких упорядкувань. Комітетом з кримінального права та процесу НААУ зроблено огляд судової практики Верховного Суду щодо застосування глави 21 КПК України й провокації вчинення злочину [1]. Тренінговим центром прокурорів України розроблено узагальнення практики суду касаційної інстанції з питань проведення та оцінювання результатів НС(Р)Д у кримінальному провадженні [2], а Вищим антикорупційним судом підготовлено Узагальнення судової практики з розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів (за 2019, 2020 роки) [3]. Крім того, Верховним Судом систематично публікуються огляди судової практики за певною проблематикою й періодами ухвалення відповідних рішень.

Увага до цієї проблематики зумовлена тими викликами, що постають перед правниками внаслідок мінливості законодавства й зменшення якості законів. Аналізуючи вищевказані узагальнення, окремі рішення суду, а також публікації, що відображають діяльність окремих правоохоронних органів, можна звернути увагу на те, що питання результативності проведення негласних у кримінальному провадженні можна розглядати з двох боків. По-перше, це процедурні питання, пов'язані з дотриманням вимог закону щодо ухвалення рішення про проведення таких заходів, їх безпосереднім здійсненням (фіксація, оформлення тощо) та залученням до матеріалів провадження (розсекречування, ознайомлення сторони захисту тощо). По суті ці питання є реалізацією ч. 2 ст. 19 Конституції України згідно з якою «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [4].

По-друге, це тактична складова таких заходів, що виявляється у ризику викриття, нівелювання результатів чи визнання недопустимими зібраних доказів внаслідок певних дій (дій, що можуть бути визнані недопустимими) уповноважених працівників правоохоронних органів або ж осіб, що бажають уникнути відповідальності або приховати свою діяльність. Звісно, що тактичні аспекти здійснення таких заходів відображено у підзаконних нормативно-правових актах і рекомендаціях, що мають статус інформації з обмеженим доступом, а тому не можуть бути предметом аналізу у відкритих публікаціях. Проте це не зупиняє злочинне середовище або інших осіб в отриманні таких відомостей чи застосуванні власних контрзаходів чи дій (в т. ч. із застосуванням нових технологій чи технічних засобів), що викривають їх проведення, ускладнюють чи роблять їх безперспективними. Наприклад, привертають увагу кілька публікацій, що відображають складності в діяльності

НАБУ. Одні з публікацій стосуються затримання іншим правоохоронним органом «агента під прикриттям» НАБУ під час проведення негласних заходів, що призвело до конфлікту між органами, що здійснюють правоохоронні функції [5]. Інші пов'язані з викриттям співробітників правоохоронного органу [6–7].

Також в цьому сенсі актуальними залишаються питання провокації правопорушення з боку уповноважених осіб правоохоронних органів, що вже неодноразово були предметом дослідження під час перегляду судових рішень. Крім того, останнім часом формується певна судова практика щодо зміни кваліфікації кримінального правопорушення по тим провадженням, де здійснювались негласні заходи. З огляду судової практики суду касаційної інстанції тенденції в цьому питанні полягають в тому, що «штучна кваліфікація» за більш тяжким злочином для забезпечення можливості проведення негласних заходів є предметом дослідження судом і повинна враховуватись під час ухвалення відповідних рішень. Наведемо кілька прикладів.

У постанові Верховного Суду, ухваленої колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду 01 квітня 2020 року у справі № 607/15414/17 (провадження № 51-6202км19), якою було скасовано виправдувальний вирок, зазначено: «На момент прийняття вказаних процесуальних рішень у органу досудового розслідування та у слідчого судді апеляційного суду Тернопільської області не було даних, які б давали можливість стверджувати, що ОСОБА_1 не є службовою особою, оскільки наказ про призначення на посаду, посадова інструкція чи інший документ, що міг стверджувати цей факт, не перебував у розпорядженні слідства і будь-які дії, спрямовані на його отримання, могли б завадити документуванню протиправної діяльності. Таким чином, відомості до ЄРДР вносились за заявою про вимагання неправомірної вигоди за правовою кваліфікацією за ч. 3 ст. 368 КК України, а тому негласні слідчі (розшукові) дії проводились в межах кримінального провадження щодо тяжкого злочину. З урахуванням наведеного, суд апеляційної інстанції, погоджуючись з висновком місцевого суду щодо недопустимості доказів, які отримані внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у цьому кримінальному провадженні, не врахував, що на момент їх проведення існували достатні підстави для внесення відомостей до ЄРДР та проведення досудового розслідування щодо ОСОБА_1 за ч. 3 ст. 368 КК України, тобто у вчиненні тяжкого злочину, а тому відсутні порушення вимог ч. 2 ст. 246 КПК України, незважаючи на те, що в процесі проведення досудового розслідування кваліфікацію було змінено на злочин невеликої тяжкості» [8].

Постановою колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 червня 2018 року у справі № 604/1071/14-к (провадження № 51-809 км 18) виправдувальний вирок залишено без змін, а касаційну скаргу без задоволення з кількох підстав та мотивів (в т. ч. через недопустимість доказів внаслідок невідкриття матеріалів). В ній зазначено: «Крім того, судом першої інстанції правильно встановлено, що негласні слідчі дії у вигляді контролю за вчиненням злочину, відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, можуть проводитись щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Проте інкриміноване ОСОБА_1 кримінальне правопорушення було перекваліфіковане за ч. 3 на ч. 1 ст. 368 КК України 20 червня 2014 року, тобто в день вчинення інкримінованого правопорушення. Відповідно до ст. 12 КК України, злочин, передбачений ч. 1 ст. 368 КК України є злочином середньої тяжкості, а тому результати негласних слідчих дій правильно визнані недопустимими доказами. З даним висновком місцевого суду погодився апеляційний суд, навівши відповідні мотиви прийнятого рішення» [9].

У постанові Верховного Суду, ухваленої колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду 11 листопада 2020 року у справі № 750/9145/18 (провадження № 51-1749км20), якою скасовано обвинувальний вирок та призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції, зазначено: «У зв'язку з цим апеляційному суду необхідно перевірити, з врахуванням службових обов'язків голови садового товариства, чи належить він до таких осіб та чи не було внесення відомостей до ЄРДР за ч. 3 ст. 368 КК України необґрунтованим і направленим на штучне створення умов для проведення НСРД з огляду на те, що ст. 246 КПК України визначено надання дозволу на проведення НСРД у кримінальному провадженні лише щодо тяжких та особливо тяжких злочинів» [10].

Отже, для досягнення результативності негласних заходів та можливості їх використання у кримінальному провадженні як допустимих доказів від співробітників правоохоронних органів вимагається ґрунтовна правова і тактична підготовка, а також технічна оснащеність. Для досягнення завдань кримінального провадження головними є також якість правового регулювання діяльності правоохоронних органів і дотримання

балансу приватних та публічних інтересів із забезпеченням невідворотності відповідальності за вчинене правопорушення.

1. Огляд судової практики ВС щодо застосування глави 21 КПК України та провокації вчинення злочину : Презентація Комітету з кримінального права та процесу НААУ. URL : <https://unba.org.ua/news/6345-komitet-z-kriminalnogo-prava-ta-procesu-naau-prezentue-oglyad-sudovoi-praktiki-vs-shodo-zastosuvannya-glavi-21-kpk-ukraini-ta-provokacii-vchinennya-zlochynu.html>.

2. Узагальнення практики суду касаційної інстанції з питань проведення та оцінювання результатів НС(Р)Д у кримінальному провадженні. URL : <https://ptcu.gp.gov.ua/digest/digest-ptcu-03.pdf>

3. Узагальнення судової практики з розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів (за 2019, 2020 роки). URL : https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reviews/review_CIA_OSM.pdf.

4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4223>.

5. Затримання агента НАБУ: війна з корупцією чи антикорупціонерами? URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42181323>.

6. Головний рабин України заявляє, що Ситник конфіденційно зустрічався з ним через прослуховування в синагозі. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/641148.html>.

7. НАБУ встановило осіб, зафіксованих на відеозаписі з камер Синагоги м. Києва. URL : <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-vstanovylo-osib-zafiksovanyh-na-videozapysi-z-kamer-synagogy-mkyuева>.

8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602316>.

9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630432>.

10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268469>.

Владислав ЛАЗАРСВ

директор ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції, кандидат юридичних наук

Ельвіра СИДОРОВА

заступник директора ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень вимагає від працівників правоохоронних органів негайного реагування на будь-які випадки можливого отримання доказової інформації про подію протиправного діяння або окремі його сліди. На часі в Україні, з огляду на негативну ситуацію на сході держави та пов'язані з цим економічні проблеми, зростає кількість вчинення кримінальних правопорушень проти громадського порядку: хуліганських проявів, масових заворушень тощо.

В розрізі цього, вважаємо доречною думку О. А. Антоноука, що «... на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку важливе значення відіграє збір інформації з матеріальних джерел. Адже їх застосування на подальшому етапі розслідування під час проведення різноманітних процесуальних дій має іноді визначальну роль. Зокрема, ефективно проведення слідчого експерименту вбачається можливим за наявності вказаних відомостей – матеріальних об'єктів. Оскільки це дозволяє максимально об'єктивно оцінити та перевірити надану окремими учасниками провадження

інформацію» [2, с. 190]. З огляду на зазначене, ми вбачаємо за необхідне розглянути окремі аспекти проведення огляду місця події як обов'язкової слідчої (розшукової) дії під час розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку.

Загалом огляд місця події науковці визначають як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці і фіксації дізнавачем (слідчим) обстановки місця події, слідів та об'єктів, які стосуються справи, їх ознак, властивостей, станів та взаємозв'язків з метою з'ясування суті події, що сталася, механізму злочину і його обставин, які мають значення для встановлення істини по справі, з чим ми погоджуємося.

Ми підтримуємо думку А. І. Лісняка, який вказує на те, що вся територія, де вчинено протиправне діяння, номінально є місцем події, що фактично складається з десятків, сотень або тисяч локальних місць події, які стосуються конкретних епізодів вчинених кримінальних правопорушень. Для огляду кожного локального місця події утворюється слідчо-оперативна група, до складу якої повинен входити слідчий, який є керівником групи, працівник криміналістичного підрозділу, який виконує функції спеціаліста, працівник оперативних підрозділів. Також до огляду місця події може залучатися дільничний офіцер поліції, що обслуговує територію, яка є місцем огляду, та працівники інших підрозділів, зважаючи на обстановку місця події та наявність відповідної кількості спеціалістів (судові медики, кіно-, фотодокументалісти, працівники пожежної, вибухотехнічної, кінологічної та інших служб поліції та інших державних органів). Склад слідчо-оперативної групи та взаємодія її членів регламентовані відомчими наказами МВС України [5, с. 135].

Тому ми визначаємо найбільш важливим заходом підготовчого етапу під час проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку визначення учасників вказаної слідчої (розшукової) дії. Адже в багатьох випадках для вилучення доказів уповноважена особа (слідчий, дізнавач, прокурор, детектив) повинна задіяти окремі категорії осіб. Зокрема:

– працівників патрульної поліції за погодженням з їх безпосереднім керівництвом – для забезпечення збереження доказів до приїзду слідчо-оперативної групи, охорони місця події, а також пошуку можливих її очевидців;

– експертів НДЕКЦ відповідних областей – для найбільш ефективного виявлення та вилучення слідів використання вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та боєприпасів, а також інших специфічних об'єктів;

– спеціалістів різного профілю – для виявлення іншої важливої інформації.

З огляду на зазначене, ми підтримуємо позицію групи вчених (О. А. Борідько, К. В. Парасочкіна, Г. О. Пономаренко), які акцентують на тому, що особливого значення має дотримання принципів комплектування слідчо-оперативних груп, де необхідно враховувати поєднання професійного й життєвого досвіду її учасників, їх психологічну сумісність, яка повинна розумітися як готовність взаємно співпрацювати та допомагати один одному. Науковці зазначають, що уповноважена особа також не повинна залишати поза увагою й психологічні аспекти міжособистісних взаємин. Її ділове та доброзичливе спілкування з учасниками огляду – важлива передумова успішного проведення слідчої дії [3, с. 11].

Більшість науковців поділяють думку, що під час розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку серед методів проведення огляду місця події необхідно обирати концентричний метод – від периферії до центру [1, с. 207; 4, с. 47], що ми підтримуємо.

Зокрема, на виконання злочинного плану гр. Д., перебуваючи на території м. Харкова, використовуючи свої особисті зв'язки серед осіб, із якими навчались у школі, ЗВО або разом займались спортом, протягом червня та липня 2019 року підшукав та вступив у змову із 44 молодими чоловіками спортивної статури, яких не повідомив про свої злочинні наміри щодо захоплення частки засновника, території, майна та грошових коштів ПСП «МАЯК», але сповістив про необхідність виїзду до території сільського господарського підприємства з метою блокування його роботи, використовуючи нікчемну підставу щодо, нібито, працевлаштування охоронців. При цьому, відповідно до розробленого гр. Д. плану, гр. Є. та гр. Х. забезпечили наявність предметів, які використовувались як зброя, серед яких: газові балончики з сильнодіючими речовинами, електрошокери, ножі, шумові пістолети та димові шашки. В період з 21 год 15 хв 23.07.2019 року до 00 год 05 хв 24.07.2019 року відбулися активні групові дії, що мали згідно з планом гр. Д. дезорієнтувати працівників ПСП «Маяк», викликати у них страх та примусити залишити територію підприємства [6]. Як бачимо, протиправні дії розпочалися

на території великого підприємства за участі великої кількості осіб. Уповноваженим особам (складу слідчо-оперативної групи) необхідно в таких випадках обирати найбільш широкі межі огляду та проводити його концентричним методом, адже чіткий центр місця події визначити вкрай складно.

Отримана під час огляду місця події інформація дозволить уповноваженим особам спланувати подальші дії: визначитися з кількістю об'єктів для огляду, кількістю слідчих, оперативних працівників, експертів і спеціалістів, використання необхідної техніки, пошукових приладів та ін. [4, с. 47].

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що правильна організація проведення огляду місця події має досить важливе значення для досягнення оптимальних результатів розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Зокрема, для вилучення доказів уповноважена особа повинна задіяти окремі категорії осіб: працівників патрульної поліції за погодженням з їх безпосереднім керівництвом (для забезпечення збереження доказів до приїзду слідчо-оперативної групи, охорони місця події, а також пошуку можливих її очевидців); експертів НДЕКЦ відповідних областей (для найбільш ефективного виявлення та вилучення слідів використання вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та боєприпасів); спеціалістів різного профілю (для виявлення іншої важливої інформації).

1. Антонюк О. А. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку: наукові та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 384 с.

2. Антонюк О. А. Проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: напрями удосконалення. *Юридична наука*. 2020. № 9. С. 190–196.

3. Борідько О. А., Парасочкіна К. В., Пономаренко Г. О. Тактика слідчих оглядів : навч. посіб. Херсон : Видавець Чуев С. М., 2006. 72 с.

4. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посіб. 2-е вид., допов. і перероб. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

5. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень : дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Дніпро, 2021. 228 с.

6. Справа № 615/207/21. Архів Валківського районного суду Харківської обл., 2021 р.

Оксана ЛУЧКО

викладач Державної установи
«Криворізька академія патрульної
поліції» (м. Кривий Ріг
Дніпропетровської обл., Україна),
кандидат юридичних наук

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Відповідно до ст. 29 Кримінального процесуального кодексу України (далі-КПК України), кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Учасники кримінального провадження, які не знають чи недостатньо знають державну мову мають право давати показання та заявляти клопотання рідною мовою, а в разі потреби користуватися послугами перекладача [1]. Перекладач не лише сприяє подоланню мовного бар'єру між сторонами кримінального провадження та є гарантом дотримання однієї із засад кримінального провадження – мови, якою воно здійснюється, а сприяє розумінню та усвідомленню всього обсягу прав, визначених КПК України певним учасником кримінального провадження, та можливості їх реалізації.

Незважаючи на поширеність випадків, коли одна із сторін кримінального провадження є такою, що не розуміє державну мову і потребує залучення перекладача, у практичній діяльності існують певні складнощі під час реалізації цієї норми. Такі труднощі зумовлені прогалинами нормативно-правових актів, що регулюють це питання, зокрема щодо їх пошуку, порядку залучення, вимог до рівня компетентності тощо.

Процесуальний порядок залучення перекладача у кримінальному провадженні

закріпленій у ст. 68 КПК України. Єдиною вимогою, що висувається до такого учасника кримінального провадження, є перевірка його особи та компетентності, однак критерії такої компетентності не визначені [1].

У теорії криміналістики та кримінального процесу по-різному підходять до питання, яким чином необхідно перевіряти рівень компетентності перекладача і чи потрібно для його підтвердження подавати певні документи.

О. В. Мархевка вважає, що для допуску певної особи як перекладача не потрібно підтвердження рівня його знання мови спеціальними дипломами [2, с. 395]. О. П. Кучинська не акцентує на документах, які необхідно надавати на підтвердження компетентності перекладача, однак виділяє серед вимог до перекладача обов'язок знати не лише мову учасника процесу, який потребує перекладу, а й державну мову [3, с. 139].

Іншу позицію підтримує Т. М. Кузик, який вважає, що в ролі перекладача у кримінальному провадженні повинні брати участь лише особи, які сертифіковані Міністерством юстиції України та внесені до Реєстру судових перекладачів. Сертифікація судових перекладачів є умовою їх компетентності» [4, с. 15]. Про обов'язок подати документи на підтвердження кваліфікації говорить і В. С. Березняк [5, с. 413].

За судовою практикою компетентність перекладача підтверджується копією диплома про кваліфікацію філолога, викладача певної мови [6]. Або ж для здійснення перекладу загальнопоширених в місцевості розгляду справи мовами судді залучають відповідних філологів – вчителів загальноосвітніх навчальних закладів або викладачів закладів вищої освіти шляхом направлення листів керівникам цих закладів із проханням направити в судові засідання відповідного філолога або в телефонному режимі з керівником цього закладу, або іноді ухвалою (постановою) суду про направлення перекладача до суду [7].

З урахуванням наукових позицій щодо цього вважаємо, що все ж для того, щоб особа була долучена до кримінального провадження як перекладач, не достатньо лише знання певної мови. Його компетентність має бути підтверджена певним документом, яким може бути диплом про отримання кваліфікації філолога з певної мови або сертифікат відповідності перекладача. Окрім того, особа має мати певний стаж у відповідній галузі, що підкріплюється відповідними документами (це може бути витяг з трудової книжки, довідки з місця роботи тощо).

Така позиція узгоджується і з узагальненням пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25 вересня 2015 року, в якому Суд зауважив, що «з огляду на необхідність забезпечення реальності та ефективності права, гарантованого п. 3 (є) ст. 6 Конвенції, обов'язок компетентних органів не обмежується призначенням перекладача, а у випадку попередження їх за конкретних обставин може також розширюватися, включно з встановленням певного контролю за належною якістю перекладу (пункти 33 і 36 рішення від 30 травня 1980 по справі «Артико проти Італії») [8].

Визначивши вимоги, якими має володіти перекладач для того щоб його можна було долучити до участі у кримінальному провадженні, у практичній діяльності виникають труднощі з пошуком такого перекладача.

Для здійснення пошуку перекладача можна використовувати довідково-інформаційний реєстр перекладачів (далі – Реєстр перекладачів). Правовою основою діяльності такого Реєстру перекладачів є Порядок ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 березня 2013 року № 228 [9]. Супроводження Реєстру перекладачів здійснює його володілець – Державна міграційна служба України, яка здійснює і супроводження цього Реєстру.

З узагальнення практики застосування судами інформації з цього реєстру, на практиці Реєстр перекладачів судами фактично не використовується, в цьому Реєстрі не завжди є інформація про перекладача, який знає й розуміє ту мову, якою володіє чи розуміє та особа, для якої необхідно залучити такого перекладача, особливо це викликає труднощі в разі пошуку перекладача з мови, яку не викладають в школах чи закладах вищої освіти.

Крім того, з наявної інформації в Реєстрі перекладачів не можна визначити відповідність перекладача критеріям фахівця, а саме чи достатній він має рівень розуміння тієї чи іншої мови, зважаючи на специфіку юридичної термінології, що має важливе значення під час здійснення кваліфікованого перекладу [9].

У доктрині кримінального процесу одним із варіантів вирішення вказаної проблеми є створення центрів з надання допомоги перекладачів або принаймні формування таких центрів на базі (або окремо) вже наявних обласних центрів з надання вторинної правової допомоги,

які б могли забезпечити участь кваліфікованих фахівців – перекладачів у випадках, коли перекладач відповідно до положень КПК України та Кодексу України про адміністративні правопорушення залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення перекладу чи участі перекладача під час досудового розслідування чи в судовому засіданні. Зокрема, про це наголошують Я. С. Остапенко, В. В. Рогальська [10–11].

Підсумовуючи вище, зауважимо, що інститут перекладачів у кримінальному провадженні має неабияке значення для забезпечення фундаментальних засад кримінального процесу. Незважаючи на постійне оновлення та удосконалення норм КПК України, в частині нормативного забезпечення діяльності перекладача, закон потребує подальшого доопрацювання. Зокрема, потребує законодавчого визначення вимог до перекладача: підтвердження кваліфікації певним документом, яким може бути диплом про отримання кваліфікації філолога з певної мови або сертифікат відповідності перекладача; наявність стажу у відповідній галузі, що підкріплюється відповідними документами (це може бути витяг з трудової книжки, довідки з місця роботи тощо). Окрім того, є нагальна потреба у оновленні наявного реєстру перекладачів або ж створення нового, а також створення центрів надання послуг перекладачів, який буде забезпечувати безкоштовне професійне, в разі потреби, цілодобове надання послуг для потреб правоохоронних органів.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Мархевка О. В. Критерії допустимості участі у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 392–401.

3. Кучинська О. П. Перекладач в кримінальному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1(17). С. 139–141.

4. Кузик Т. М. Теоретико-правові та процесуальні аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 22 с.

5. Березняк В. С. Проблемні питання, пов'язані із залученням перекладача під видачі осіб (екстрадиції). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 409–416.

6. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської від 28 липня 2021 : справа № 183/1796/21 провадження № 1-кп/183/1054/21. URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98665576/>

7. Рішення Ради суддів України № 48 від 09.06.2016 р. «Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні». URL : <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-48-vid-09062016-pro-zalucenna-perekladaciv-u-kriminalnomu-provadzenni>

8. Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні : Постанова ВССУ 25 вересня 2015 року. URL : [https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadzenni_\(vityag\)/](https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadzenni_(vityag)/)

9. Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 р. № 228. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13#Text>

10. Остапенко Я. С. Проблемні питання залучення перекладача у кримінальному провадженні. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доповідей Всеукр. науково-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2018 р.). Харків, 2018 С. 139–141.

11. Рогальська В. В. Регламентация та реалізація права на переклад у контексті забезпечення справедливого судочинства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 150–157.

Олена МАРЧЕНКО

доцент кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна),
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ГАРАНТІЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека – це система таких заходів, які пов'язані із залученням до недоторканості життя особистості, суспільства та держави не лише ззовні, а й від внутрішньої загрози у різних аспектах та діяльності громадян, у тому числі й у кримінальному процесі. Національні інтереси України пов'язані з тими інтересами особи, в основі яких знаходяться конституційні права та свободи, гарантії особистої безпеки кожної людини в умовах правової держави. Головним суб'єктом безпеки громадян є держава, а оскільки людина є вищою соціальною цінністю, то їх захист – прямий обов'язок держави, обумовлений в тому числі і гарантіями на національну безпеку прав громадян, а тому найбільше значення у забезпеченні національної безпеки громадян належить правовим гарантіям.

Гарантія – це умова, яка обумовлена зобов'язанням забезпечення, охорони або захисту як безпосередньо самих громадян, так і належних їм прав і свободи. Поняття «гарантії» зазвичай використовується з такими термінами, як законність, безпека, правопорядок, захист прав та свобод, а отже наповнюється змістом, яке викликане особливістю об'єкта, що потребує охорони та захисту.

Водночас утворення системи гарантій забезпечення та захисту прав людини та громадянина ґрунтується на зацікавленості держави в ефективному функціонуванні його правових інститутів, призначених для вирішення соціальних питань, в основі яких лежить формула, що найвищою цінністю є людина, її права та свободи. Основним правовим інститутом суспільства є держава, яка ухвалює закони та інші правові акти для організації життя суспільства та його правових відносин, головним з яких є відносини держави з людиною.

Отже, правові гарантії – це такі законодавчо встановлені засоби, які забезпечують реалізацію прав та обов'язків особистості, а також особисту недоторканність, оскільки регулюють правовідносини у суспільстві та державі.

Гарантії прав та обов'язків взаємопов'язані з правовими розпорядженнями, які забезпечуються можливістю використання права та необхідністю виконання обов'язку. Співвідношення правових гарантій із забезпеченням національної безпеки треба розглядати в межах наявних державних перетворень у різних сферах суспільства, які обумовлені правами та законними інтересами як держави та суспільства, так і правами та свободами окремо взятої особи.

Отже, до переліку основних гарантій національної безпеки держави треба віднести забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, змістом якої є засоби, спрямовані на забезпечення прав і свобод, та заходи юридичної відповідальності.

Найбільш низьким рівнем захищеності у сфері забезпечення права на свободу та особисту недоторканність має стадія порушення кримінального провадження, оскільки на ній лише створюються правові відносини осіб, які залучаються до кримінального судочинства. Цих осіб треба називати учасниками, які не мають кримінально-процесуального статусу, оскільки їхні права та обов'язки не закріплені у кримінально-процесуальному законі, а тому щодо них не встановлені правові гарантії, виражені у нормах міжнародного права, Конституції України та засадах кримінального судочинства.

До таких осіб треба віднести заявника та очевидця. Заявник у разі винесення ухвали слідчого може набувати статусу потерпілого, а до цього моменту він не підлягає допиту як повноправний учасник кримінального судочинства.

Очевидець також позбавлений процесуальних прав та може умовно отримувати статус свідка.

Отже, мають знайти розумний баланс приватні інтереси особи, зумовлені її

забезпеченням права на свободу та особисту недоторканність, та публічний інтерес суспільства та держави, пов'язаний із кримінальним переслідуванням осіб, які вчинили злочин. Прогалини правовідносин учасників процесу на стадії порушення кримінальної справи характеризуються відсутністю нормативних приписів КПК України щодо учасників з невизначеним статусом, які з цієї причини не можуть бути забезпечені всіма засобами державного захисту, у тому числі щодо недоторканності та безпеки особи.

Для забезпечення права і свободи одних учасників кримінального судочинства потрібно точне і своєчасне виконання обов'язків інших учасників. Тому нарівні з процесуальними правами учасників процесу їм є й певні обмеження як заходів кримінально-процесуального примусу. Інститут процесуальних обмежень прав і свобод в кримінальному процесі є основою, без якої неможливо здійснювати провадження у кримінальній справі та гарантувати права та свободи, а також безпеку всіх учасників кримінального судочинства.

Рівень цивілізованості суспільства обумовлений його ставленням до прав людини, тому однією з важливих складових частин стратегії національної безпеки є питання забезпечення особистої недоторканності, особи, яка залучена до кримінального судочинства.

Отже, в основі правовідносин учасників кримінального процесу лежить умова забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному судочинстві, яке є гарантом стратегії безпеки учасників кримінального судочинства, а також його найважливішим принципом, спрямованим на неможливість кримінального переслідування осіб за відсутності на те встановлених КПК України підстав, що вимагають від слідчого, прокурора та суду забезпечення законності та обґрунтованості притягнення їх до кримінальної відповідальності, а також захист особи від незаконного та необґрунтованого звинувачення, засудження, обмеження її прав та свобод.

Олена НИКИФОРОВА

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат біологічних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Потреби судової системи у використанні досягнень науки та техніки породжують необхідність залучення у провадження спеціальних суб'єктів – носіїв спеціальних знань, які після їх допуску у кримінальний процес є самостійними учасниками кримінального провадження.

Незважаючи на дослідження порядку використання спеціальних знань у кримінальному процесі в працях науковців, недостатньо уваги в юридичній літературі приділяється процесуальному статусу фахівців, які володіють спеціальними знаннями та залучаються у провадження для допомоги у здійсненні судочинства.

Спеціальні знання визначаються як результат оволодіння певним рівнем знань і навичок діяльності в конкретній професії та спеціальності, тобто вони здобуваються шляхом освіти і практичної діяльності. Науковці-юристи, даючи свої визначення спеціальних знань, необхідних для певного забезпечення ефективності судочинства, частіше за все конкретизують сферу їхнього застосування. Як зазначає А. Кравченко та М. Щербаковський, використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві здійснюється шляхом обов'язкової участі спеціалістів, тобто незацікавлених в результатах справи осіб, які володіють цими спеціальними знаннями та навиками, запрошуються для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті і розслідуванні злочинів. Стосовно експертного дослідження, на відміну від інших видів пізнавальної діяльності, його об'єкт є поняттям не тільки гносеологічним, але й правовим, являє собою єдність гносеологічного і правового аспектів [1].

Загальновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні – судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій. Відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України, судова експертиза проводиться експертом, тобто особою, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Експерт повинен мати спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва тощо, які необхідні і достатні для того, щоб дати висновок з питань, що виникають під час досудового розслідування і судового розгляду. Спеціальні знання набуваються в процесі навчання і практичної діяльності за певною спеціальністю (фахом).

Для проведення слідчих дій у кримінальне провадження залучається спеціаліст, яким відповідно до ст. 71 КПК України є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Як і експерт, спеціаліст є особою, яка володіє спеціальними знаннями, проте наділена іншими, ніж експерт, процесуальними функціями. Участь у кримінальному процесі спеціаліста, експерта має важливе, іноді вирішальне значення для справи.

В деяких випадках під час проведення таких слідчих дій, як огляд трупа (ст. 238 КПК України), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України), освідування (241 КПК України), процесуальний закон передбачає використання спеціальних знань судово-медичного експерта чи лікаря. Необхідність залучення зазначених осіб зумовлена специфікою об'єкта огляду. Як зазначають А. А. Кравченко та М. Г. Щербаковський, для проведення зазначених слідчих дій треба залучати судово-медичного експерта, оскільки він є фахівцем, що спеціалізується на дослідженні слідів злочину як на поверхні тіла людини, так і на внутрішніх органах. Лікар може залучатись для таких дій лише у виняткових випадках.

З огляду на дискусійні думки вчених із питань можливості використання слідчим власних спеціальних знань у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, сформовано висновок, що слідчий для отримання об'єктивної інформації та доказів у кримінальному провадженні повинен використовувати винятково професійні знання фахівців у галузі медицини – спеціаліста – медичного працівника або судово-медичного експерта. [2] Набуті під час навчання у закладах вищої освіти знання з домедичної допомоги слідчий може використовувати лише для організації проведення слідчої (розшукової) дії, для вибору фахівця з необхідною спеціалізацією, кваліфікацією, освітою, досвідом роботи, для грамотного формування переліку питань, формулювання запитань до експерта або спеціаліста, але в жодному разі не застосовувати ці знання персонально, замінюючи при цьому собою експерта або спеціаліста та/або виконуючи їх функції.

1. Щербаковський М. Г. Гносеологічні та правові підстави класифікації об'єктів судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2010. С. 177–185.

2. Ковалевська Є. В. Аспекти використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової медицини* : матеріали міжвідомчої науково-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ, 2017. Ч. 2. С. 172–176.

Володимир ОГУРЧЕНКО

докторант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ: НАУКОВІ ДИСПУТИ ЩОДО СУТНОСТІ ТА ПРАКТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ

На часі актуальним постає питання забезпечення працівників правоохоронних органів ефективними засобами та знаряддями для реалізації своїх повноважень. Серед засобів, які потребують постійного удосконалення та оновлення, однозначно необхідно виокремити засоби тактичного забезпечення досудового розслідування. Це пояснюється, по-перше, постійною зміною кримінально-процесуального законодавства, яке регулює процесуальні та окремі тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів. По-друге, розвитком окремих галузей криміналістики та інших наук, що зумовлює виникнення новітніх техніко-криміналістичні засобів, завдяки чому постає можливість більш ефективно проводити процесуальні дії.

В розрізі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з виборчим процесом в Україні, питання тактичного забезпечення також не втрачають своєї актуальності. Навіть навпаки: проведення виборчого процесу має свої особливості, що пов'язані як зі зміною законодавства, так і з технічним забезпеченням проведення окремих категорій виборів. Тому вважаємо вкрай важливим дослідження цього питання стосовно визначення сутності тактичного забезпечення досудового розслідування в кримінальних провадженнях вказаної категорії, а також його практичного значення.

З огляду на вказане, вважаємо доречною думку В. Ю. Шепітько, який зазначає, що сучасний стан криміналістики не може обмежуватися завданнями, які були поставлені на її вирішення в минулому столітті. За нових умов актуальними завданнями криміналістики є: взаємопроникнення криміналістики і практики органів правозастосування; залучення інновацій у практичну правозастосовну діяльність; розробка новітнього «продукту» криміналістики для практичної діяльності; уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій та їх адаптація до практики застосування; створення спільних науково-практичних колективів для розробки ефективних криміналістичних рекомендацій. Завдання криміналістики в сучасних умовах зумовлені потребою у системному криміналістичному забезпеченні відповідних органів правозастосування й спрямовані на оптимізацію процесу розслідування злочинів, встановлення істини у справі, відновлення справедливості. Як бачимо, автор акцентує на особливостях правозастосовної практики через призму розслідування кримінальних правопорушень.

Зі свого боку, В. Г. Гончаренко слушно вказує на те, що «... за понад столітній час свого існування криміналістика істотно переросла сферу розслідування злочинів і кримінального судочинства в цілому, спочатку проникаючи, а потім наповнюючи своїм змістом різноманітні галузі суспільних відносин і таким чином створюючи аргументовані природничо-наукові та правові підстави для їхнього регулювання. Цей процес, як доводять діалектико-логічний та екстраполяційний аналізи, безумовно, є закономірним, і можна без всяких застережень сказати, що сучасна криміналістика стала своєрідним і єдиним науковим утворенням, через яке природничо-наукові та технічні досягнення світового суспільства трансформуються і використовуються для встановлення юридично значущих фактів у найрізноманітніших галузях науки і практичної діяльності, вже давно і стабільно виходячи за межі боротьби з правопорушеннями, кримінального судочинства, і все більше предметно поширюються на всі суспільні відносини, що потребують конкретного ситуаційного правового регулювання» [2, с. 655]. Знову науковець наглядно демонструє важливість окремих засобів тактичного забезпечення досудового розслідування для правоохоронної діяльності у цілому.

А вже інша група вчених-криміналістів (П. Д. Біленчук, В. І. Перкін) наголошує на тому, що до системи тактичного забезпечення належать розроблені криміналістикою тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції і рекомендації, що використовуються на досудовому розслідуванні злочинів, з огляду на напрацьовані

результати спроб та помилок практичної діяльності, зазвичай випереджаючи теорію [1, с. 3]. В розрізі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з виборчим процесом в Україні, треба акцентувати на значенні усіх вказаних засобів: знання конкретних тактичних умов, тактичні прийоми, тактичні комбінації та операції. Адже їх використання надасть уповноваженим особам, які реалізують свої повноваження, значних переваг під час проведення окремих процесуальних дій.

Практичне значення тактичного забезпечення також важливе, на нашу думку, з огляду на те, що злочинність на ґрунті міжнаціональних, міжетнічних (як і релігійних, міжконфесійних) конфліктів належить до так званої злочинності в екстремальних умовах: масові заворушення, терористичні акти, групові (масові) бійки та ін. Під екстремальними умовами розуміють сукупність факторів, які викликані явищами природного або суспільного характеру, які різко порушують нормальні умови життя населення, громадську безпеку і правопорядок, тягнуть за собою зріст злочинності, що супроводжується тяжкими наслідками (які важко передбачити) і які за своїм характером є громадським лихом; суттєво ускладнюють правоохоронну діяльність і потребують оперативного прийняття додаткових правових, організаційних та інших заходів.

Також доречною вважаємо позицію К. О. Чаплинського, який акцентує на тому, що тактичне забезпечення розслідування злочинів є невід'ємною частиною комплексу проблем, що пов'язані з вивченням та використанням закономірностей збирання джерел інформації для формування судових доказів. Їх актуальність і важливість пояснюється тим значенням (кримінально-процесуальним та криміналістичним), яке має тактичне забезпечення в процесі доказування, тією роллю, яку значення тактичного забезпечення відіграє як стимул розвитку, удосконалення її засобів та методів у криміналістичній науці.

Останнім часом виникли нові науково-технічні засоби пошуку, дослідження, фіксації і вилучення криміналістичної інформації, що спонукає до перегляду низки процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій стосовно тактичного забезпечення досудових стадій кримінального судочинства [3, с. 18].

Констатуючи вищезазначене, треба вказати, що тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з виборчим процесом в Україні, є обов'язковою складовою процесу оптимального та ефективного кримінального провадження цих категорій. Під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь необхідно використовувати відповідні тактичні засоби: знання конкретних тактичних умов, тактичні прийоми, тактичні комбінації та операції.

1. Біленчук П. Д., Перкін В. І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ : Українська академія внутрішніх справ, 1996. 32 с.
2. Гончаренко В. Г. Право і криміналістика. Вибране. Київ, 2011. С. 653–658.
3. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

Наталя ПАВЛОВА

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СЛІДИ ЗЛОЧИНУ» ТА «СЛІДОВА КАРТИНА»

Аналіз криміналістичної літератури свідчить, що часто вчені використовують терміни, які в подальшому викликають шквал критики з боку опонентів. В контексті сказаного звернемо увагу, що застосування терміна «слідова картина» по-різному оцінюється науковцями-криміналістами. Немає однаковості в думках і щодо терміна «сліди злочину».

О. М. Завадський вважає, що не можна в межах криміналістичної характеристики використовувати термін «сліди злочину», пояснюючи це тим, що поняття окремих частин

не може замінити поняття цілого. На його думку, доцільно використовувати термін «слідова картина», що містить типовий опис слідів та їх джерел й обставин події. Вона хоча і є менш конкретна в деталях, але більш змістовна як ідеальна модель і дозволяє виділити окреме на підставі загального [1, с. 298]. На думку В. О. Коновалової, обставини розслідування злочинів, які вчинено в умовах неочевидності, переконують у тому, що не спосіб, який відсутній на період виявлення того чи іншого злочину, а саме комплекс слідів або навіть один слід є основою розслідування. Водночас слідова картина злочину являє собою комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину й дозволяють висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення [2, с. 26]. А вже М. В. Салтєвський взагалі визначає «слідову картину» як абстрактну модель слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення. Як елемент криміналістичної характеристики, вона містить збірний опис матеріальних та ідеальних відображень ознак злочину [3, с. 150]. На комплексному значенні матеріальних та ідеальних відображень ознак злочину на момент його вчинення наголошує й А. П. Шеремет, який вважає слідову картину поняттям збірним [4, с. 344].

Діаметрально протилежного погляду дотримується О. І. Дикунов, який наголошує, що на практиці системно-комплексний аналіз слідової картини, здебільшого, підміняється дослідженням окремих слідів, предметів і обставин справи в тій послідовності, в якій вони потрапляють у поле зору слідчого. В умовах виконання першочергових слідчих дій і вирішення завдання збирання первинних даних часто взагалі не ставиться завдання комплексного дослідження слідової картини, з чим погодитися складно, оскільки подія сприймається у повному обсязі лише за умов дослідження комплексу слідів, що залишені злочинцем, а не окремого сліду. Зважаючи на місце розташування, зовнішній стан та характер локалізації окремих слідів, можна зробити висновок щодо їх зв'язку між собою та стосуюнок до події кримінального правопорушення в цілому.

У цьому розрізі А. Б. Болонь звертає увагу, що у структурному плані «слідова картина» містить у собі дві семантичні складові: «слід», під яким лінгвістично розуміється чотири значення: відбиток, відтиск чого-небудь на землі чи іншій поверхні; залишок або ознака чого-небудь; наслідок чого-небудь, та «картина», під якою розуміють те, що можна бачити, уявляти собі в конкретних образах. Тобто за сутністю «слідова картина» – це єдність джерела та інформації, що відображається ним [5, с. 117].

З цього випливає, що словосполучення «слідова картина», «комплекс слідів злочину», «сукупність слідів злочину», «сліди злочину» є синонімічними, і під час розгляду криміналістичної характеристики злочину допустимо вживати будь-який із зазначених термінів. Однак більш вдалим вважаємо все ж таки термін «слідова картина», що аргументовано визнаний більшістю науковців.

1. Завадський О. М. Слідова картина як структурний елемент криміналістичної характеристики розбійних нападів, учинених організованою групою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 297–304.

2. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. Київ : Факт, 2001.

3. Салтєвський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідниковий посібник з криміналістики. Київ : ВПОЛ, 1994. 180 с.

4. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. Чернівці : Наші книги, 2008. 440 с.

5. Балонь А. Б. Типова «слідова картина» злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх службових повноважень та її значення для їх розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. № 11. Т. 2. С. 117–120.

Володимир ПРИЛОВСЬКИЙ
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ВТЯГНЕННЮ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Кримінальні провадження будь-якої категорії повинні ґрунтуватися на цілеспрямованій і плановій діяльності працівників правоохоронних органів. Відповідні уповноважені особи повинні виконувати свої посадові обов'язки згідно з конкретними обставинами та обстановкою. Однією з основоположних наукових категорій для планування та організації досудового розслідування є слідча ситуація. Водночас втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність характеризується специфічними обставинами, що впливають на алгоритми дій працівників Національної поліції під час виявлення і розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Тому вважаємо за необхідне дослідити питання типових слідчих ситуацій під час розслідування визначеної категорії протиправних діянь.

Сутність початкового етапу розслідування у провадженнях цієї категорії характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її джерел. Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напрямку його пошуку [1]. У зв'язку з цим постає питання наповнення типових слідчих ситуацій розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються. М. С. Качковським були виділені декілька груп факторів, до першої з яких належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, яка вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної шкоди). Другу групу становить сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінія поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, які намагаються втручатися у процес розслідування). Типові слідчі ситуації мають основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування злочинів, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними [2].

Класифікація слідчих ситуацій корисна як форма упорядкування та організації знань про неї, проте уявлення про неї має бути доповнено механізмом її впливу на процес розслідування, розглядом того, як саме треба в цих умовах організувати і реалізувати програму розслідування. В розрізі цього доречно навести роздуми вчених, які класифікують провадження за джерелом первинної інформації про кримінальні правопорушення, а саме: а) справи, порушені за оперативними матеріалами і б) справи, за якими факт сутенерства виявлено слідчим під час розслідування кримінальної справи про інший злочин. Науковець наголосив на тому, що від цього залежить набір способів збирання первинної інформації. У разі неповноти отриманої інформації на момент порушення кримінальної справи фактор раптовості під час проведення первинних слідчих (розшукових) дій великою мірою буде втрачено, оскільки про початок кримінального провадження у той же день повідомляється особі, щодо якої воно розпочато. У разі нестачі вихідних інформаційних даних слідчий позбавлений можливості відразу спланувати, підготувати і провести невідкладні слідчі (розшукові) дії таким чином, щоб факт сповіщення підозрюваних осіб про початок кримінального провадження не став на заваді викриттю їх у злочинній діяльності.

Після внесення відомостей до ЄРДР безпосередньо починається початковий етап

розслідування, який має певні завдання: 1) виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих» слідах; 2) вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення й фіксація; 3) з'ясування й оцінка сформованої слідчої ситуації; 4) виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин; 5) визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування; 6) обрання форм і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; 7) пошук і одержання інформації про механізм і обстановку злочину; 8) збирання і вивчення відомостей про особу потерпілого; 9) пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання.

На основі дослідження матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність виникають такі типові слідчі ситуації:

а) особа, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відома і затримана, є достатня кількість матеріальних й особистісних доказів, що свідчать про конкретні умови злочину, для повідомлення підозри – 15 %;

б) особа, яка втягнула неповнолітнього в протиправну діяльність, відома, але матеріальних й особистісних доказів недостатньо для повідомлення їй про підозру – 52 %;

в) особа, яка втягнула неповнолітнього в протиправну діяльність, відома, є достатня кількість матеріальних та особистісних доказів, але злочинець переховується від правоохоронних органів – 23 %;

г) виявлено факт втягнення неповнолітнього в протиправну діяльність, але особа злочинця не встановлена – 10 %.

Однією з основоположних наукових категорій для планування та організації досудового розслідування є слідча ситуація. Підтримується позиція, що вона являє собою динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін. На основі дослідження судово-слідчої практики та думок науковців виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

1. Узунова О. В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та обґрунтування припущень стосовно особи злочинця. URL : <http://book.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter>

2. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>.

Олена СОЛДАТЕНКО

доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ПРАКТИЧНОГО ПОРЯДКУ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТРУПА ТА ЙОГО ЧАСТИН

Процес пред'явлення для впізнання є загальновідомим засобом збирання криміналістичної інформації у практиці розкриття кримінальних правопорушень. Ця проблематика досліджувалася і досліджується багатьма вітчизняними вченими – криміналістами, серед яких можна виділити: Н. Г. Бритвіча, М. О. Головецького, Г. О. Зоріну, В. Ю. Шепітька та багато інших, що зайвий раз доводить надзвичайну актуальність процесу пред'явлення для впізнання.

Загалом пред'явлення для впізнання є слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в пред'явленні особи, речей, предметів, трупа з метою їх ототожнення або встановлення групової належності з раніше встановленими об'єктами та фактами. Але виокремимо саме пред'явлення для впізнання трупа та його частин, адже цей інститут є досить сталим і потребує певних практичних та наукових уточнень.

Пред'явлення трупа до впізнання здійснюється відповідно до ст. 230 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту КПК України). В цій нормі зазначено, що процес пред'явлення трупа до впізнання здійснюється відповідно до вимог ч. 1 та ч. 8 ст. 228 КПК України.

Важливим аспектом є те, що варто відрізнити пред'явлення трупа для впізнання відповідно до ст. 230 КПК України від упізнання трупа поза визначеними процесуальними нормами [1].

У першому випадку головною ознакою є те, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу.

Відповідно у другому випадку все проводиться інакше. Є випадки, коли особа не встановлена і є відсутніми особи, які можуть її впізнати. В такому разі можливість упізнання надається широкому колу осіб, наприклад мешканцям будинку, біля якого було знайдено труп. Таке впізнання являє собою оперативно-розшуковий захід і проводиться в поза процесуальному порядку [2, с. 311].

Оскідьки в чинному кримінальному процесуальному кодексі не закріплені етапи пред'явлення трупа та його частин до впізнання, ми вирішили проаналізувати цей процес.

Варто зазначити, що перед пред'явленням для впізнання передує «туалет трупа». Ця дія полягає у приведенні трупа до прижиттєвого вигляду. В цьому випадку з трупа змивається кров, бруд, зашиваються можливі порізи на обличчі та оброблюються пудрою, зачіску приводять в звичайний вигляд. Також при значних пошкодженнях обличчя, може проводитися його реставрація. Всі ці дії здійснює судово-медичний експерт або інший медичний працівник.

Варто відзначити думку В. Ю. Шепітька, який наголошує на тому, що впізнання трупа повинно проводитися в тому самому одязі, в якому його було знайдено. Ми вважаємо, що труп та його частини потрібно пред'являти окремо від одягу, хоча таке поєднання стимулює пам'ять, але можуть приховатися певні анатомічні ознаки, тобто шрами, родимки та ін.

Для впізнання треба пред'являти труп в роздягнутому вигляді, але прикритому тканиною, для того, щоб не порушувати етичні норми. Бувають випадки, коли особи можуть впізнати труп за прикметами, які знаходяться на животі або сідницях, в такому разі труп можна оголитися. Також можлива зміна положення трупа. Важливим фактом є те, що труп та його частини повинні пред'являтися для впізнання лише за участю судово-медичного експерта і за присутності двох понятих.

Далі, якщо особа заявила, що впізнала загиблого за наявними ознаками, то слідчий перевіряє обґрунтованість впізнання і впевнюється в наявності названих ознак. На практиці частими є випадки, коли особа надає фотознімки загиблого за його життя, в такому разі вони додаються до матеріалів кримінального провадження [3, с. 96].

Якщо труп не було впізнано, його повинні сфотографувати за правилами сигналітичної зйомки та дактилоскопувати. Також доцільним буде взяти зразки крові, волосся, а в разі потреби виготовити посмертну маску.

Отже, з усього вищесказаного можна підбити підсумок, що сучасний стан пред'явлення трупа та його частин для впізнання врегульовано на законодавчому рівні ст. 230 КПК України і становить собою невід'ємний та важливий криміналістичний інститут, який полягає в швидкому та оптимальному розслідуванні кримінальних правопорушень під час вбивств та нещасних випадків.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* : кодекс від 13.04.2012 р., редакція від 15.12.2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1089>.

2. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків. : Право, 2016. 824 с.

3. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

Віталій ТЕЛІЙЧУК

доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЯК СУБ'ЄКТАМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання створення максимально можливих сприятливих умов для забезпечення економічної безпеки держави, безпосередньо пов'язаної з національною безпекою, є однією з нагальних проблем сьогодення, яка, безумовно, потребує вирішення. Це, зокрема, зумовлено зростанням кількості та видів кримінальних правопорушень, у тому числі й транснаціонального характеру, наслідки від вчинення яких деструктивно впливають на національну економіку, що в подальшому негативно відображається на інших сферах життєдіяльності населення [1, с. 11–12].

В умовах сьогодення особливо гостро постало питання протидії злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними угрупованнями. Суб'єкти протидії злочинності утворюють цілісну у функціональному й організаційному плані систему, з'єднану спільністю мети та управління у сфері протидії злочинності. Складність цієї системи зумовлена, з одного боку, багатогранністю виконуваних завдань по забезпеченню безпеки, запобіганню, профілактиці, припиненню, розкриттю і розслідуванню злочинів, а з іншого – розподілом завдань між суб'єктами різних рівнів, що зумовлено ієрархічною побудовою системи. Ця система є складною соціальною організацією, бо вхідні в неї групи однорідних органів утворюють відносно самостійні організаційні формування, які функціонують на основі тотожних закономірностей. Кожне з таких формувань є підсистемою більш великої системи та водночас складається зі своїх підсистем [2].

Ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від тих прав і повноважень, якими законодавець наділяє правоохоронні органи. Оперативно-розшукова діяльність є однією з головних ланок загального механізму боротьби зі злочинністю, захисту від неї окремих громадян, інтересів суспільства і держави. Вся процесуальна діяльність правоохоронних і судових органів у сфері кримінального судочинства, незалежно від їх безпосередніх завдань, спрямована на всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин події. Оперативно-розшукова діяльність як вид діяльності держави регламентується законодавством України, яке також визначає права і обов'язки суб'єктів, які здійснюють ОРД і контролюють цю діяльність. Визначення ОРД як специфічного виду державної діяльності спеціальних служб правоохоронних органів, спрямованого на протидію злочинності, забезпечення національної безпеки і державної таємниці міститься в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначено, що ОРД – це система гласних і негласних, пошукових і контррозвідувальних заходів, що здійснюються визначеними в законі оперативними підрозділами, із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [3].

Ми цілком згодні з В. Білецьким, що важливими характеристиками ОРД є швидкість реагування і конфіденційність у роботі як невід'ємні ознаки оперативності. Термін ведення справ оперативного обліку, передбачених п. 4 ст. 9-1 Закону, встановлюється до 6 місяців і може бути продовжений по кримінальних справах – два місяці, а розгляд справ про адміністративні правопорушення – мінімальний.

З огляду на завдання і функції оперативних служб правоохоронних органів та різних правових відносин, які визначаються ст. 6 Закону, можна зазначити, що вся оперативна діяльність поділяється на два види: 1) діяльність, пов'язана з попередженням, розкриттям злочинів і розшуком злочинців та інших осіб; 2) адміністративно-контролююча діяльність. Варто зауважити, що форми, сили і засоби ОРД використовуються тільки тоді, коли досягнення поставленої мети неможливе іншим законним шляхом. Це наголошує на винятковому, вимушеному характері такої діяльності [4].

Сутність правоохоронної діяльності визначається її метою, яка полягає в охороні прав і свобод людини та громадянина, громадського порядку; забезпеченні громадської

безпеки; підтриманні правопорядку; втіленні в життя принципу верховенства права. Ця мета досягається під час реалізації завдань і функцій, що покладаються суспільством і державою на цей вид діяльності [3].

До завдань правоохоронної діяльності відносять такі: попередження порушень вимог норм права, запобігання протиправним посяганням на безпеку людини; виявлення та припинення правопорушень і зловживань правом; у випадках скоєння злочинів та інших правопорушень – їх оперативне розкриття, встановлення винних та притягнення останніх до юридичної відповідальності; недопущення необґрунтованих обвинувачень невинних; нагляд за процесом правозастосування; неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом; юридична допомога громадянам [5].

Погоджуючись з М. Грібовим та А. Черняком, необхідно зауважити, що виявлення злочинів може бути віднесено не лише до запобігання цій категорії правопорушень, а й до реагування на них. Тому в системі протидії злочинності виявлення злочинів потрібно розглядати як окремий блок, поряд із запобіганням злочинам та реагуванням на них. У теорії та практиці ОРД діяльність оперативних підрозділів з виявлення злочинів чітко відмежована від превентивної та реакційної. Так запобіжну діяльність оперативних підрозділів традиційно досліджують у межах категорії «оперативна профілактика» (у сучасних дослідженнях зустрічаються терміни «оперативно-розшукове запобігання», «оперативно-розшукове попередження» тощо). Діяльність з виявлення злочинів у теорії ОРД традиційно іменують оперативним пошуком. У чинних нормативно-правових актах МВС України та Національної поліції вживають назву «оперативний (ініціативний) пошук». Дії, що відбуваються в межах оперативно-розшукового реагування на виявлені факти злочинної діяльності, укладаються до змісту поняття «оперативна розробка» [6].

Згідно з указом Президента України воєнний стан запроваджується з 5:30 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Таке рішення ухвалено у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до українського законодавства [7]. Ми вважаємо, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, оперативні підрозділи як суб'єкти правоохоронної діяльності повинні залучатися до заходів правового режиму воєнного стану, а саме заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [8]. Відповідно до п. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи вживають необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснюють посилену профілактику правопорушень [9].

Отже, оперативні підрозділи, як основні сили оперативно-розшукової діяльності, становлять інтелектуальний потенціал оперативно-розшукової діяльності, який відіграє вирішальну роль під час протидії злочинності у період запровадження воєнного стану в Україні.

1. Гаруст Ю. В., Мельник В. І. Правоохоронні органи на захисті економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект : монографія. Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 256 с.

2. Севрук В. Г. Правоохоронні органи, які здійснюють протидію злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: Український та міжнародний досвід. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/241.pdf>.

3. Телійчук В., Кleshня В. Оперативні підрозділи як суб'єкти правоохоронної діяльності: проблеми правового регулювання. URL : <http://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/6301>.

4. Білецький В. О. Оперативно-розшукова діяльність як наукова категорія та вид діяльності правоохоронних органів. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2013/36.pdf.

5. Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. URL : <https://bit.ly/3r2Lrgq>.

6. Грібов М. Л., Черняк А. М. Оперативні підрозділи правоохоронних органів України як суб'єкти протидії злочинності. URL : https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2018_hribof_chernyak.pdf.

7. Документи щодо воєнного стану в Україні. Президент підписав Указ про запровадження воєнного стану в Україні, Верховна Рада його затвердила. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/209638_prezident-pdpisav-ukaz-pro-zaprovadzhennya-vonnogo-stanu-v-ukran-verkhovna-rada-yogo-zatverdila.

8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

Володимир ФЕДЧЕНКО

професор кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

ПІДОЗРЮВАНИЙ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року із змінами та доповненнями на 01.01.22 року, державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, економічна безпека, громадська безпека та інші життєво важливі національні інтереси, є тими об'єктами, захист яких від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру покладається в основу забезпечення безпеки України. До того ж Національна поліція є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Питання щодо застосування запобіжних заходів (Глава 18 КПК України), оголошення особи у розшук (ст. 281 КПК України), як і застосування переважної більшості заходів забезпечення кримінального провадження (розділ 2 КПК України), тісно пов'язані з набуттям такою особою особливого правового статусу, а саме: процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні.

Боротьба зі злочинністю, а саме з її організованими злочинними угрупованнями, які вчиняють особливо тяжкі злочини проти основ національної безпеки України, в сучасних умовах вимагає від правоохоронних органів вдосконалення не лише методів та способів документування такої протиправної діяльності, але й своєчасного та ефективного здійснення забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, які співпрацюють з правоохоронними органами та сприяють розслідуванню. Разом з потерпілими та свідками такими учасниками з тих або інших мотивів та підстав є й підозрювані, які дієво співпрацюють зі стороною обвинувачення, надаючи данні, що допомагають викривати й інших учасників такої злочинної групи, здобувати додаткові обвинувальні докази їх злочинної діяльності.

Зважаючи на вимоги кримінального процесуального законодавства, підозрюваним є не лише затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення особа, але й особа, якій у порядку, визначеному КПК України (далі КПК), повідомлено про підозру, а також особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження такої особи, хоча і було вжито заходів для вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК для вручення письмових повідомлень (ст. 42 КПК) [2].

Питання щодо вручення особі письмового повідомлення про підозру є найбільш дискусійним, оскільки за вимогами закону вважається, що «вручення» такого повідомлення відбулося у належний спосіб не лише після безпосереднього вручення такій особі цього повідомлення, але й тоді, коли: 1) повідомлення вручено під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає для передання; 2) коли повідомлення надіслано поштою, електронною поштою; 3) коли повідомлення вручено житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи для передання.

Отже, якщо передання повідомлення про підозру з будь-яких причин не відбулося, вказана особа з моменту реалізації одного з вищевказаних способів вручення підозри для її передання вже набуває процесуального статусу «підозрюваний», навіть не усвідомлюючи цього, оскільки фактичне «передання» підозри так і не відбулося. Вказане обмежує конституційні права та порушує засаду забезпечення права на захист і породжує ситуацію, за якої особа позбавляється можливості своєчасно захищатися від підозри у законний спосіб.

Треба зазначити, якщо законодавцем питання щодо процесуального порядку «вручення» уповноваженими особами письмового повідомлення про підозру особі належним чином регламентовано, то питання щодо підтвердження факту «передання» особі з інших рук (від інших осіб) письмового повідомлення про підозру залишилося поза увагою законодавця.

Відсутність у КПК більш-менш чіткої правової конструкції щодо порядку та форми

передання, як і підтвердження передання іншими особами такого повідомлення про підозру особі, якої воно стосується, породжує певну можливість для зловживань з боку слідчих органів.

Саме тому не випадково під час оскарження питань законності повідомлення особі про підозру, як правило, в основу скарги лягає неможливість підтвердження слідчими органами факту передання, а отже, і отримання особою повідомлення про підозру. Особливо, коли слідчі органи не мають можливості підтвердити відповідними матеріалами (документами) кримінального провадження слідчому судді наявність факту вручення ними іншої передбаченої законом особі повідомлення про підозру, з метою його подальшого передання, як і безпосереднє передання з інших рук вказаного документа підозрюваній особі.

Зокрема, за ухвалою Печерського районного суду м. Києва від 10 лютого 2017 року у справі № 757/3848/17-к визнано, що сам факт направлення поштою ОСОБА_2 повідомлення про підозру не є доказом вручення останньому повідомлення про підозру, бо відповідно до ч. 1 ст. 136 КПК України належним отриманням такого повідомлення є розпис особи, в тому числі на поштовому повідомленні. Тим часом слідчі органи не змогли надати суду будь-які відомості, що підтверджують факт отримання цього повідомлення ОСОБОЮ_2 у спосіб, визначений кримінально-процесуальним законом. За таких обставин, з урахуванням загальних засад кримінального провадження, таких як верховенство права, диспозитивність, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, слідчий суддя зробив висновок про обґрунтованість поданої скарги та висновок, що під час вручення повідомлення про підозру відбулося порушення Глави 22 КПК України, що тягне за собою скасування рішення слідчого щодо вручення особі підозри [3].

Іншим рішенням цього ж суду від 31 березня 2016 року у справі № 757/10129/16-к, за результатами розгляду скарги на дії та бездіяльність слідчого, в межах кримінального провадження N 4201400000001684, суд також зробив висновок про незаконність повідомлення про підозру ОСОБИ_2 та зобов'язав виключити з Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості у кримінальному провадженні N 4201400000001684 про дату та час повідомлення про підозру ОСОБИ_2 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК України. З огляду на описово-мотивувальну частину цієї ухвали, підґрунтям для прийняття такого рішення стало не вжиття органом досудового розслідування заходів для вручення ОСОБА_2 повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення такого повідомлення, а також відсутність в органу досудового розслідування даних про належне підтвердження факту вручення повідомлення про підозру ОСОБА_2 у будь-який інший спосіб, передбачений чинним законодавством. Саме тому слідчий суддя і зробив висновок, що ОСОБА_2 не набув статусу підозрюваного у кримінальному провадженні [4].

Передбачені законом вищезазначені випадки вручення повідомлення про підозру для її подальшого передання вимагають певного доопрацювання у питаннях підтвердження факту передання вказаного документа особі, якої воно стосується. А саме, коли підозра: 1) вручається дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка проживає з підозрюваним; 2) повідомлення про підозру надсилається підозрюваному поштою, електронною поштою; 3) вручається житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання підозрюваного або вручається адміністрації за місцем його роботи.

Зважаючи на вимоги ч. 1 ст. 36 КПК належним отриманням підозри є ситуація, за якої таке отримання підтверджується виключно розписом особи, у тому числі розписом і на поштовому повідомленні. А тому направлення поштою повідомлення про підозру без надання підтверджень про належне вручення особі такого повідомлення не є доказом щодо належного вручення особі такого повідомлення.

Щодо отримання повідомлення по електронній адресі, то виходячи з вищевказаних у ст. 36 КПК вимог таке повідомлення буде вважатися отриманим виключно у випадку направлення особою зворотного листа, що підтверджує отримання підозри.

У випадку вручення повідомлення про підозру дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка проживає з підозрюваним, таке вручення повідомлення про підозру будь-якій іншій, сторонній особі, яка не проживає з підозрюваним, також буде вважатися незаконним, і потягне за собою скасування набуття особою статусу підозрюваного. Вказане підтверджується і судовою практикою [5].

Тож з метою поліпшення реалізації положень забезпечення засади права на захист, зменшення ризиків зловживань з боку правоохоронних органів, а відповідно і зменшення підстав для оскарження в суді повідомлень про підозру доцільно удосконалити норми КПК з питань процесуального оформлення підтвердження факту «передання» підозрюваній особі

з інших рук (від інших осіб) письмового повідомлення про підозру. Більш того, якщо «цінний підозрюваний», що співпрацює зі слідством у справі щодо викриття злочинців, які вчинили злочини проти Національної безпеки України, є один, то навіть якщо відсутня з його боку заява про забезпечення безпеки, однаково доцільно якнайшвидше брати таку особу під відповідний захист, оскільки зважаючи на специфіку вказаних злочинів і тяжкість покарання, яке передбачене законодавством про кримінальну відповідальність, ймовірність вжиття іншими злочинцями заходів з протидії розслідуванню та знешкодження такого учасника кримінального провадження є дуже високою.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Печерський районний суд міста Києва. Справа № 757/3848/17-к від 10.02.2017 року. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/64769361>.
4. Печерський районний суд міста Києва. Справа № 757/10129/16-к від 31.03.2016 року. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/56897303>.
5. Рівненський міський суд. Ухвала від 11 січня 2016 року у справі № 569/81/16-к. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/55139205>.

Вадим ХАШЕВ

доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Жіноча злочинність, як складова більш загального поняття злочинності в цілому потребує постійної уваги, оскільки «жінка є берегинею домашнього вогнища, впливає на поведінку чоловіка та виховання дітей, переважно саме вона визначає відносини в родині. Тому без перебільшення можна сказати, що залучення жінки до злочинної діяльності та поширеність жіночої злочинності впливає на моральний стан суспільства суттєвіше, ніж поширення чоловічої злочинності» [1, с. 114].

Тобто, незважаючи на те, що злочинність жінок тісно пов'язана із загальною злочинністю, водночас вона має певні особливості, які визначаються соціально-біологічним і психологічним статусом жінки. Від злочинності чоловіків, яка домінує практично в усіх показниках загальної злочинності, жіноча злочинність відрізняється кількісними показниками, особливостями структури і характеру злочинів, роллю жінок у злочинах, вчинених разом із чоловіками, способами і знаряддями вчинення злочинів. Щодо кількісних особливостей і відмінностей, то протягом століть жіноча злочинність завжди значно поступалась чоловічій. Співвідношення рівня злочинів, вчинених жінками, до рівня злочинів, вчинених чоловіками, дорівнює 1:7 [2, с. 189].

Якщо звернутись до даних судової статистики, то вищенаведені тези підтверджуються. Відповідно до Звітів про склад засуджених у 2017 р., при 76 804 засуджених особах, жінки становили 11,27, у 2018 р. – 11,8 % (73 569 засуджених осіб), у 2019 р. – 12,2 % (70 375 засуджених осіб), у 2020 р. – 12,3 % (67 517 засуджених осіб) та у 2021 р. – 11,4 % (64 080 засуджених осіб) [3]. Отже, незважаючи на те, що за останні п'ять років загальна кількість засуджених осіб щороку поступово зменшується, частка жінок серед усіх осіб, яких засуджено за вчинення кримінальних правопорушень, залишається у співвідношенні до чоловіків як 1 до 7, утримуючись на рівні 11–12 %.

Одна з причин такого співвідношення вбачається у тому, що «жіноча злочинність є розмитою, оскільки, по-перше, частину злочинів жінки скоюють у співучасті із чоловіками, по-друге, за чималим числом злочинів чоловіків стоять жінки: або у ролі підбурювачів, або посібників, яких, як правило, не викривають і не притягують до кримінальної відповідальності. Жінки відіграють ту роль, яка кримінальним законом не визнається злочинною: споживачі здобутого злочинним шляхом майна, провокатори розвитку певних потреб та інтересів, які

задовольняються девіантним шляхом і т. ін.» [4, с. 115]. Тобто можна зробити висновок, що жіноча злочинність характеризується вищим рівнем латентної злочинності, ніж чоловіча.

Отже, спробуємо за допомогою аналізу даних судової статистики з'ясувати, вчинення яких груп кримінальних правопорушень є властивим для жінок. Для цього розглянемо дані щодо частки жінок серед усіх засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених окремо розділами Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), сукупно за період 2017–2021 рр.

Таблиця 1

**Частка жінок серед загальної кількості засуджених за розділами
Особливої частини КК**

Назви розділів Особливої частини КК	Загальна кількість засуджених, осіб	Кількість засуджених жінок, осіб	Частка жінок серед засуджених, %
Злочини проти основ національної безпеки України	753	443	58,8
Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи	33 163	3 987	12,0
Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи	412	81	19,7
Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи	632	11	1,7%
Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	4 811	463	9,6
Кримінальні правопорушення проти власності	185 923	25 572	14,3
Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності	3 283	579	17,6
Кримінальні правопорушення проти довілля	3 801	52	1,4
Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки	13 632	455	3,3
Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва	367	34	9,3
Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту	17 314	592	3,4%
Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності	6 919	824	11,9
Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення	49 571	4 719	9,5
Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	2 008	29	1,4%
Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів	7 029	1 194	17,0
Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку	273	42	15,4
Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	4 557	542	11,9
Кримінальні правопорушення проти правосуддя	6 419	830	12,9
Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)	11 532	96	0,8
Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку	34	4	11,8
ВСЬОГО	352 433	40 549	11,5

Аналіз вищенаведених даних свідчить, що частка жінок істотно перевищує середній показник співвідношення з кількістю засуджених чоловіків серед засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України. Тимчасом як частка засуджених жінок є значно нижчою середнього рівня за вчинення кримінальних правопорушень: проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; проти довілля; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; проти встановленого порядку несення військової служби.

Вищенаведені дані підтверджують тези І. О. Кисельова та В. Д. Людвіка, що

«відсотковий показник жінок-чоловіків залежить від конкретного виду злочинної поведінки» [5, с. 117]. Наприклад, частка засуджених жінок серед всіх осіб, засуджених за вчинення привласнень, розтрат або заволодінь чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, відповідальність за які передбачено у ст. 191 КК, тримається на досить високому рівні. У 2017 р. вона становила 33,7 %, у 2018 р. – 39,1 %, у 2019 р. – 46,5 %, у 2020 р. – 46,4 % та у 2021 р. – 49,8 %.

Д. Ю. Слюсар пояснює це тим, що «розкрадання відбуваються жінками не стільки через легкодоступність матеріальних цінностей, скільки через неможливість заробити достатню кількість грошей для придбання різних благ. У складних економічних умовах сучасного суспільства саме жінка стає «годувальником» сім'ї, що, звичайно ж, накладає на неї додаткові психічні та фізичні навантаження, які часто ведуть до нервового зриву» [6, с. 108].

Водночас, за останні п'ять років, найбільшу частку жінок засуджено за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України – 58,8 %. При чому в жодній з інших груп кримінальних правопорушень сукупно, кількість засуджених жінок не переважає кількості чоловіків. Треба лише відмітити, що така перевага жінок відбувається в основному внаслідок вчинення ними злочину, передбаченого ст. 110 КК «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», оскільки серед 649 осіб, засуджених за вчинення цього злочину, за період 2017–2021 рр., було 433 жінки (66,7 %). Тенденції до вищезазначеної переваги почалися з 2018 р., коли частка жінок становила 71 % і продовжилась у 2019 р. (72 % жінок) та у 2020 р. (72 % жінок). Дещо знизилась частка жінок у 2021 р. – 63,4 %. Дослідження судових вироків за вищезазначеною статтею КК свідчить, що це тимчасове явище, оскільки в основному засудженими є жінки – працівниці навчальних закладів на території Донецької та Луганської областей, які у травні 2014 р., беручи участь у роботі «виборчих комісій», забезпечували проведення псевдореферендуму про «незалежність» цих регіонів від України.

1. Чаплик М. М. Тенденції жіночої злочинності в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія : Соціологія. 2012. Т. 201. Вип. 189. С. 114–118.

2. Гаргат-Українчук О. М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 25. С. 189–191.

3. Статистичні звіти «Про склад засуджених» за 2017–2021 рр., підготовлені Державною судовою адміністрацією України URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

4. Чаплик М. М. Тенденції жіночої злочинності в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія : Соціологія. 2012. Т. 201. Вип. 189. С. 114–118.

5. Кисельов І. О., Людвік В. Д. Кримінологічна характеристика особи злочинця-рецидивіста. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1 (65). С. 374–382.

6. Слюсар Д. Ю. Поняття, сутність та особливості жіночої злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія : Право. Вип. 55. Т. 2. С. 107–109.

Світлана ШАЛГУНОВА

професор кафедри,

кандидат юридичних наук, доцент

Гліб БАРАБАШ

викладач кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ

Забезпечення правоохоронної діяльності відбувається за різними напрямками і за допомогою різноманітних форм та методів. Забезпечення є процесом, що дозволяє, наприклад, подати живлення електроструму на певну дільницю. Якщо ж говорити про кримінологічне забезпечення правоохоронної діяльності, то мова повинна йти про

інформаційне забезпечення, насамперед, цієї діяльності. Інформаційне забезпечення – поняття, що використовується в різних сферах наукових знань і в кримінології зокрема. При цьому значення його в правоохоронній діяльності останніми роками постійно зростає і набуває нового забарвлення на фоні появи нових форм фіксації та збереження інформації. Будь-яка соціально корисна та свідомо організована діяльність у суспільстві потребує ефективного та раціонального інформаційного забезпечення.

Як і будь-який напрям діяльності, інформаційне забезпечення, як один із аспектів управлінської діяльності, використовується для аналізу оперативно-службової діяльності правоохоронних органів і органів внутрішніх справ, до яких належить поліція зокрема. Інформаційне забезпечення має велике значення під час здійснення службової діяльності, під час досудового розслідування кримінальних проступків та злочинів, під час організації та здійснення профілактичної діяльності, під час здійснення обліків в органах поліції та інших органах внутрішніх справ. Великі обсяги інформації, що підлягають обробці в органах поліції, стосуються різнопланових завдань, що поставлені перед ними. Відповідно, що методики дослідження питань інформаційного забезпечення діяльності органів поліції в цілому та конкретних її підрозділів потребують постійного вивчення та удосконалення на різних рівнях.

Інформація відповідно до чинного законодавства – це будь-які відомості та/або дані, що можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 1 Закону України «Про інформацію») [1, с. 8]. Тому ми вважаємо, що інформація, яка потрапляє і використовується в діяльності правоохоронних органів, має особливо важливе значення. Це не лише інформація про вчинені правопорушення, а й інші великі абсолютно різнопланові масиви інформації, що використовуються для забезпечення роботи правоохоронних органів і органів поліції зокрема. Ця інформація, яка має не лише суто правоохоронне наповнення, а й інша. Тож для того щоб будь-який підрозділ органу поліції ефективно працював, недостатньо забезпечити його оперативно-службовою інформацією, а й необхідно матеріально-технічно забезпечити його діяльність, надати відповідну інформацію про кількість і якість. Для цього, відповідно, необхідно мати достатню кількість інформації про необхідність ресурсів для виконання основних завдань, що покладаються на органи поліції (проведення профілактичних заходів, проведення слідчих чи розшукових дій, здійснення експертиз тощо), і наявність та кількість засобів, що можуть бути використані під час затримання злочинця, припинення злочину тощо.

Зважаючи на різні рівні вивчення інформації, що має обіг в органах поліції та в інших структурах правоохоронної діяльності, складність узагальнення та вивчення інформації, що необхідна для ефективної організації та здійснення попередження насильницьких злочинів, – утворюють її прагматичний рівень дослідження. Хоча цей рівень вивчення інформації і є таким, що найменше піддається систематизації та формалізуванню, але він одночасно є і найбільш складним та корисним для подальшого аналізу та синтезу. Практична цінність такого аналізу інформації саме під час попередження насильницьких злочинів проти особи беззаперечна, особливо у сфері правоохоронної діяльності, з погляду подальшого використання такої інформації у сфері профілактичної та попереджувальної діяльності органів поліції в цілому та окремих її підрозділів (ювенальної превенції, дільничних офіцерів поліції, кримінальної поліції тощо).

Інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності в органах поліції на рівні відділень та відділів поліції являє собою, насамперед, надання керівникам цих підрозділів та їх структурних частин інформації, що має значення під час виконання оперативно-службових завдань та на якій ґрунтується діяльність поліції в цілому по забезпеченню особистої безпеки окремих громадян і населення загалом. Це інформації про кількість виявлених правопорушень загалом та проти особи зокрема, кількість осіб, які їх вчинили, про різні види злочинів проти особи та особливості їх вчинення на території адміністративної одиниці, яка обслуговується відділенням (відділом) поліції, про кількість населення та співвідношення його до криміналітету або нестійкого елементу тощо. Головними вимогами до інформації, що використовується у сфері правоохоронної діяльності, повинні бути її своєчасність отримання або надання, достовірність, повнота та об'єктивність. Під час ухвалення управлінських рішень такі вимоги до інформації забезпечать ефективність та обґрунтованість рішень, а відповідно, і їх результативність.

Отже, можна узагальнити, що інформаційне забезпечення у сфері правоохоронної діяльності в організації діяльності щодо попередження насильницьких злочинів проти особи є інформаційним процесом, який вивчає інформацію та процеси її виникнення і

формування у сфері правоохорони, що являє собою діяльність та певні маніпуляції з цією інформацією: її отримання, фіксація, аналіз, переробка, збереження, подальше використання та створення умов для ефективного використання, що забезпечить дієве функціонування самої системи правоохорони у забезпеченні особистої безпеки та правоохоронної діяльності в цілому.

На нашу думку, необхідно виокремити складові елементи інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності за цим напрямом роботи, що є важливими його складовими і принципово впливають на цей вид діяльності. До них ми відносимо такі: інформаційні запити або потреби, що виникають в правоохоронній діяльності і вимагають інформаційного забезпечення; джерела інформації; носії інформації, на яких вона зафіксована; засоби обробки інформації; засоби фіксації та збереження інформації; засоби передачі інформації; коло фахівців, які працюють з інформацією і забезпечують всі зазначені форми її обігу, аналізу та збереження. Вся ця інформація, відповідно, повинна стосуватися питань забезпечення особистої безпеки людини і громадянина та убезпечення особи від таких насильницьких злочинів, як умисні вбивства, умисне заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, статеві злочини, злочини проти волі та особистої безпеки особи. Це самий небезпечний масив злочинів, що має найбільш шкідливі, летальні або незворотні процеси для анатомічної цілісності органів і тканин людини.

Інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності нас цікавить з погляду забезпечення попередження злочинів проти особи, пов'язаних з проявами насильства та жорстокості.

Отже, інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності органів поліції, на які покладається основний тягар в цій сфері, становить комплекс елементів (або напрямів), що забезпечує ефективність роботи. По-перше – це діяльність (або процес) визначення інформаційних запитів (потреб) конкретного підрозділу (підрозділів) органів поліції щодо видів інформації та її кількості. Звичайно, що ця діяльність повинна бути заснована на принципах законності і забезпечувати дотримання вимог чинного законодавства у сфері інформаційного обігу, не порушувати права та свободи особи і громадянина, стосовно якого така інформація збирається і в подальшому оприлюднюється під час здійснення правоохоронної діяльності. Оприлюднення мається на увазі не в широкому сенсі, а в разі здійснення оперативно-службової діяльності органів поліції та конкретних працівників, які мають до неї доступ або працюють з цією інформацією, проводить розшукові або слідчі дії тощо. Такими особами є не лише та особи, які вчиняють злочин проти іншої особи, а й жертви насильницького злочину. Зважаючи на те, що насильницькі злочини часто пов'язані із сексуальним насильством, то виникає питання не розголошення відомостей інтимного характеру, або таких, які потерпіла особа бажає зберегти в таємниці, або інформація про неповнолітню жертву злочину тощо. Види інформації, яка може бути потрібна для цього, можна визначити як кримінально-правова, кримінологічна, криміналістична, оперативно-розшукова та інша, що може бути необхідна в попереджувальній діяльності підрозділу або органі поліції. По-друге, інформаційне забезпечення являє собою і сукупність певних джерел інформації, її масивів, засобів переробки зазначеної інформації та певної методики (методичних прийомів) роботи з такою інформацією. Це технічний бік роботи з такою інформацією. По-третє, а це уже науковий погляд на інформаційно-технічне забезпечення розглядуваної інформації, – вона укладається в межі розділу теорії інформації, яким досліджується функціональне використання кримінологічної інформації про насильницьку злочинність та злочини проти особистої безпеки особи, та його закономірності, які мають значення для попереджувальної діяльності правоохоронних органів, і передусім, органів поліції, для яких запобігання злочинності всіх видів і насильницької зокрема є одним із напрямів діяльності.

1. Робота з інформацією з обмеженим доступом для здобувачів вищої освіти юридичного факультету, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»: зб. нормативно-правових актів; за заг. ред. Шалгунової С. А. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 192 с.

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПІДСТАВИ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Серед численних новел кримінального процесу, які виникли з ухваленням нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) надзвичайної уваги заслуговує захід забезпечення кримінального провадження у вигляді відсторонення від посади [1], під час якого суттєво обмежуються конституційні права, зокрема ті, що регламентовані законодавцем у ст. 38 та ст. 43 Конституції України [2].

Вважаємо за доцільним більш детально розглянути підстави застосування вищезазначеного заходу забезпечення кримінального провадження, оскільки законодавець не чітко їх визначив у кримінальному процесуальному законі. Така нечіткість у законодавстві не сприяє дотриманню принципу правової визначеності та може призвести до порушення прав, які охороняються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), Конституцією України та КПК України.

Згідно з визначеннями, що надаються в тлумачних словниках, «підстава – це головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь. Те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін. кого-небудь» [3].

На сьогодні, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, правовими підставами обмеження права на працю під час застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді відсторонення від посади є:

- 1) ухвала слідчого судді чи суду про відсторонення від посади (ч. 2 ст. 154 КПК України);
- 2) рішення Президента України щодо відсторонення від посади осіб, які ним були призначені (ч. 3 ст. 154 КПК України);
- 3) рішення Вищої ради правосуддя щодо тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 155-1 КПК України).

Регламентация в ч. 2 ст. 154 КПК України додаткових правових підстав застосування відсторонення від посади узгоджується зі ст. 132 КПК, в якій зазначено, що «заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом».

Фактичними підставами відсторонення від посади відповідно до ст. 157 КПК України є необхідність: припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі й документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

Правовою підставою для винесення ухвали слідчого судді чи суду про відсторонення від посади є, крім відповідного клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором або клопотання Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (у разі виникнення потреби відсторонення від посади голови Національного агентства з питань запобігання корупції чи його заступника), що повинно відповідати вимогам ст. 155 КПК України ще і доведення, як того вимагає ст. 132 КПК України, дізнавачем, слідчим, прокурором того, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням а також доведеність вищеперерахованих

нами фактичних підстав застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді відсторонення від посади, як того вимагає ст. 157 КПК України.

Щодо правових підстав для ухвалення рішення про відсторонення від посади іншими суб'єктами – Президентом України та Вищою радою правосуддя, на нашу думку, вони потребують конкретизації, адже законодавець у ст. 155, 155-1 КПК України та в ст. 63 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» [4] зазначив лише, що такі рішення ухвалюються Президентом України на підставі клопотання прокурора про відсторонення особи від посади до органів державної влади та Вищою радою правосуддя на підставі клопотання Генерального прокурора або його заступника про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, а стосовно судді Вищого антикорупційного суду на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора), які повинні відповідати вимогам ст. 155 КПК України.

Тож і в ст. 154, і в ст. 155-1 КПК України йдеться про те, що такі клопотання розглядаються в порядку, визначеному законодавством, проте якщо порядок щодо тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя передбачено в ЗУ «Про вищу раду правосуддя», то окремого порядку для відсторонення від посади Президентом України на сьогодні немає.

Оскільки ст. 132 КПК України визначає загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження незалежно від того, хто буде ухвалювати таке рішення, вважаємо, що і Президент України, і Вища рада правосуддя, як і слідчий суддя чи суд не мають права застосовувати вищезазначений захід забезпечення кримінального провадження, якщо прокурор не доведе наявності підстав, вказаних у ст. 132 КПК України.

Щодо фактичних підстав, які передбачені в ст. 157 КПК України, на нашу думку, вони обов'язково повинні бути доведені відповідними ініціаторами застосування відсторонення від посади під час розгляду клопотання, незважаючи на те, що законодавець у ч. 1 ст. 157 КПК України серед суб'єктів, які розглядають клопотання про відсторонення від посади, передбачив лише слідчого суддю та суд, не зазначивши Президента України та Вищу раду правосуддя.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0>.

4. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

Ірина РУДЕНЬКА

старший судовий експерт відділу
товарознавчих та гемологічних
досліджень лабораторії товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України (м. Дніпро, Україна)

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ГЕМОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Посилення криміналізації суспільства, як свідчить судово-слідча та експертна практика, на сучасному етапі призводить до вчинення низки кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу дорогоцінних металів, дорогоцінного і напівдорогоцінного каміння, удосконалення способів до їх підготовки, вчинення та приховування, використання новітніх сучасних технічних пристроїв. Зважаючи на це, зараз недостатньо уваги

приділяється проблемам створення відповідних гемологічних лабораторій, закупівлі гемологічного обладнання, підготовці експертів за певною експертною спеціальністю, що дозволить ефективно протистояти злочинним проявам. Звідси актуальність розгляду зазначених питань не викликає сумнівів і пояснюється потребами як науки криміналістики, так і практики розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу дорогоцінного каміння, напівдорогоцінного каміння.

Виробництво, видобуток, використання та операції з діамантами, дорогоцінним, напівдорогоцінним, декоративним камінням та їх аналогами відрізняється підвищеною криміногенністю. На цей час наявна тенденція до збільшення кількості кримінальних проваджень за фактами незаконного видобутку, збуту, контрабанди та конфіскації дорогоцінного каміння органогенного походження (бурштин), викрадення виробів із дорогоцінного каміння, ювелірних виробів зі вставками з діамантами та дорогоцінним і напівдорогоцінним камінням, пошкодження виробів із декоративного каміння (меморіальні об'єкти) та ін. За цими фактами органи досудового розслідування та суд призначають судово-гемологічну експертизу, основними завданнями якої є ідентифікація каміння та його справжності (природне або штучне), виявлення ознак облагороджування, імітацій та підробки, визначення якісних та товарних характеристик, родовища або країни походження, способу оброблення, відповідності якості виробу з каміння стандартам та технічним умовам, прогностичної вартості каміння в ювелірних та інших виробках, у сировині, колекційних та музейних експонатах тощо. Зазначена експертиза виконується за допомогою метрологічного повіреного гемологічного обладнання на основі спеціальних знань у галузі гемології з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду та згідно з Технічними умовами та регламентом Державного гемологічного центра України [1], Законом України «Про судову експертизу» [2].

На вирішення експертизи переважно можуть бути поставлені такі запитання: 1) яка природа (назва) каменю, представленого на експертизу; 2) чи є цей камінь натуральним, синтетичним або імітацією; 3) чи є цей камінь дорогоцінним, напівдорогоцінним чи звичайним; 4) яка вартість каменю, представленого на дослідження; 5) чи є на поверхні каменю сліди металізації чи інші сліди, які вказують на те, що він раніше знаходився у ювелірному виробі; 6) яка технологія його обробки; 7) чи є на об'єктах-носіях (предметах релігійного культу) сліди ювелірних каменів; 8) чи могли складати єдине ціле частини ювелірного виробу; 9) чи мають камені, представлені на дослідження, єдине походження; 10) яка ступінь майстерності особи, що обробляла камені.

До цього часу гемологічні знання майже не застосовувались у судовій практиці. Ювелірні вироби з дорогоцінним та напівдорогоцінним камінням не могли бути оцінені у зв'язку з відсутністю експертів, які мають гемологічну освіту, навички, можуть проводити діагностику на гемологічних приладах згідно з гемологічними практичними рекомендаціями.

На сьогодні такі експертизи проводяться в окремих експертно-криміналістичних підрозділах МВС України, де експерти-гемологи пройшли спеціальну підготовку та атестацію у Державному гемологічному центрі України, мають значний практичний досвід, отримали кваліфікацію судового експерта за спеціальностями 17.1.1 «Дослідження дорогоцінного каміння», 17.1.2 «Дослідження діамантів», 17.1.3 «Дослідження дорогоцінного каміння органогенного походження», 17.1.4 «Дослідження напівдорогоцінного каміння», 17.1.5 «Дослідження декоративного каміння» та внесені до Реєстру атестованих судових експертів Міністерства юстиції України.

Крім того, на сьогодні від фізичних та юридичних осіб до судово-експертних закладів, які проводять судово-гемологічну експертизу, надходить велика кількість запитів щодо проведення експертних досліджень з підтвердження справжності та якості дорогоцінного каміння, огранованих діамантів та вставок з діамантів у ювелірних виробках. Таке зростання попиту на експертні дослідження, на думку науковців і практиків, зумовлені умовами фінансової нестабільності, за яких дорогоцінне каміння, діаманти й навіть напівдорогоцінне каміння слугують засобом вкладення грошових коштів, оскільки в ювелірному виробі (особливо у старовинному) камінь найчастіше є елементом вартості [3, с. 25].

Підсумовуючи, треба зазначити, що судово-гемологічні експертизи – це новий вид експертної діяльності. Такі експертні дослідження є досить складними та потребують від фахівців-експертів спеціальної фахової підготовки й відповідних практичних вмінь, знань й навичок, великого практичного досвіду, а також підтвердження кваліфікації судового експерта за відповідними спеціальностями.

1. Положення про Державний гемологічний центр України : наказ Міністерства фінансів України від 19.07.2004 р. № 465 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 16.07.2012 р. № 837). URL : <https://www.gems.org.ua>.
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Києва Л. В., Мороз С. Г., Єгорова Т. М. Судово-гемологічна експертиза як новий вид експертної діяльності. *Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів* : матеріали VI Міжнарод. науково-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 4–5 квіт. 2019 р.). Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 24–26.

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Єлизавета КОСЕНКО

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ШИЗОФРЕНІЧНІ РОЗЛАДИ ТА ЇХ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ОЦІНКА

В основі сучасних судово-психіатричних підходів до шизофренії та розладів шизофренічного спектра лежить використання медичних критеріїв, що належать до «хронічного психічного розладу». Завдяки неймовірній різноманітності клінічних проявів шизофренії, складності розміщення та кваліфікації кількох психопатологічних явищ у її структурі, а також оцінці прогнозу хвороба заслужила репутацію «королеви психіатрії». З цими факторами пов'язані основні особливості та складність юридично-психіатричної експертної оцінки шизофренії.

Шизофренія – це прогресуюче хронічне психічне захворювання з різноманітними психопатологічними симптомами від легкого до важкого ступеня, що призводить до зниження розумової активності, аутизму, втрати психічних процесів та змін особистості у вигляді психічних розладів. При шизофренії працездатність часто знижується, а нерідко повністю втрачається. У судовій психіатрії приблизно половина тих, у кого діагностовано психічне захворювання, мають більшу ймовірність розвитку шизофренії. Цей факт свідчить про її велике судово-психіатричне значення [1, с. 94].

Суспільно небезпечні правопорушення вчиняються хворими на злочинну шизофренію, значно рідше на ранніх стадіях захворювання, коли, власне, відбуваються психічні виробничі зміни (ілюзії, галюцинації тощо). Особливості початкового етапу в основному визначають характер протиправних дій, як правило, це хуліганські дії, пов'язані зі знищенням поїздів. Іноді хворі вчиняють серйозні суспільно небезпечні дії, наприклад, вбивство. У багатьох випадках вони засновані на точних змінах особистості та імпульсивних діях. Шкідлива шизофренія починається в дитинстві та підлітковому віці. Перші ознаки захворювання проявляються у вигляді поступового наростання особистісних змін: пацієнти нетерплячі, жорстокі, ненависні, злі. Втрачаються друзі та знайомі, різко падає успішність у школі. Затримки розвитку часто супроводжуються значними змінами в судовій психіатрії, такими як: вживання алкоголю, різних наркотиків; крадіжка; сексуальні ексцеси. У більшості випадків спостерігається подальше ускладнення захворювання, яке виникає через 1–4 роки від початку процесу. Часто виникають недосліджені галюцинації, марення, афективно-кататонічні розлади. У практиці сучасної судової психіатрії під час діагностики шизофренії, що проявляється одиничним нападом під час злочину, з повною ремісією і виправданням суб'єкта, можна розглядати як збереження хронічного психічного розладу, так і тимчасовий психічний розлад. В разі обмеженої здатності хворий повинен вміти розуміти практичний характер своїх дій і соціальні загрози і стабілізувати психопатологічну ситуацію шляхом трансформації афективних розладів з обмеженою можливістю керувати ними [2, с.63].

Якщо захворювання почалось у період слідства чи під час перебування в місцях позбавлення волі, то хворі звільняються від відбування покарання (ст. 408 Кримінально-

процесуального Кодексу України) [3], хоча щодо інкримінованого діяння вони можуть вважатися осудними. За рішенням суду таких хворих направляють на примусове лікування у відповідні психіатричні заклади (розділ 14 Кримінального Кодексу України) [4].

Висновок експерта може ускладнитися тим, що злочин було скоєно в стані ремісії особою, яка раніше хворіла на шизофренію. У зв'язку з цим є думка, що якщо глибока ремісія триває без індивідуальних змін, пацієнти краще адаптуються в соціальному плані; вони будуть вважатися осудними, крім випадків погіршення їх стану в контексті психотравмуючих ситуацій, у тому числі пов'язаних із кримінальними правопорушеннями (арешт, тримання під вартою, розслідування кримінальної справи). Проте практика показує, що такі люди рідко вчиняють злочини. На практиці зустрічаються випадки моделювання та дисиміляції психічних симптомів хворих на шизофренію. Частіше зустрічається у пацієнтів з маренням і депресією. Замість того, щоб бути визнаними божевільними через психічне захворювання, такі пацієнти обирають кримінальну відповідальність та намагаються довести своє психічне здоров'я. Іноді психічно здорові люди намагаються наслідувати шизофренію. Свідчення хворих на шизофренію не можна розглядати як джерело доказів, тому таких людей, як правило, не треба запрошувати для їх отримання [5, с. 310].

Підсумовуючи усе вище зазначене, можна зробити висновок, що в разі судово-психіатричної експертизи свідків і потерпілих хворих на шизофренію їх здатність брати участь у попередньому слідстві та під час розгляду справи в суді, правильно сприймати відповідні обставини і давати про них свідчення повинна оцінюватися з урахуванням збережених можливостей їх психічної діяльності, а також залежно від кримінальної ситуації, що була за їх участю. Під час обстеження хворого на шизофренію спостерігаються значні діагностичні зміни в мисленні, перцептивній діяльності та афективно-особистісних характеристиках. Діагноз шизофренії не повинен ґрунтуватися лише на наявності певних симптомів (галюцинацій, марення). Для шизофренії характерний комплекс синдромів, крім того, симптоми повинні бути тривалими і водночас мають бути ознаки зниження соціальних функцій. Отже, алгоритм судово-психіатричної оцінки шизофренічних розладів є правомірним з урахуванням «вагового фактора» або показника експертної цінності симптому, ступеня адаптації та динаміки ситуації. Експертний підхід має бути систематичним, включно з даними функціональної діагностики (тяжкість негативних змін особистості, їх відсутність, а також вплив на якість життя).

1. Левенець І. В. Судова психіатрія : підручник. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 328 с.
2. Цільмак О. М. Судово-психіатрична експертиза : навч. посіб. Одеса : РВВ ОДУВС, 2014. 104 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Лісовий А. С. Судова медицина : підручник. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Атіка, 2011. 512 с.

Вікторія СЕНЬКО

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Слизова КОСЕНКО

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ОСНОВНІ КРИМІНОГЕННІ ПРИЧИНИ
ТА УМОВИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

Організована злочинність становить серйозну загрозу для суспільства, особливо коли йдеться про реформування та розвиток державно-правової системи. Така ситуація, яка сприяє організованій злочинності, загрожує проникненням майже в усі сфери суспільних відносин. В результаті злочинність не тільки зростає, але й стає все більш прибутковою.

Боротьба з організованою злочинністю залишається одним із найважливіших завдань оперативних підрозділів поліції та спеціальних підрозділів МВС України та Служби

безпеки України. Водночас у діяльності оперативно-розшукових підрозділів з виявлення та розкриття організованої злочинності залишається низка правових та організаційних проблем. Феномен цього різновиду злочинності у своїх працях розглядали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як П. Д. Біленчук, І. М. Баранник, А. М. Глінкін, В. О. Глушков, С.С. Еркенов, Г. А. Зорін та ін.

Мета цієї роботи полягає у тому, щоб виокремити основні чинники, які впливають на появу та закріплення в Україні організованої злочинності, вирішення питання щодо протидії такої злочинної діяльності.

Організована злочинність – це складна злочинна діяльність, що здійснюється у великих масштабах організаціями чи групами, що мають внутрішню структуру, яка приносить фінансові вигоди та переходить до влади шляхом створення та використання ринків незаконних товарів і послуг. Ці кримінальні правопорушення часто виходять за межі національних кордонів. Така злочинна діяльність спрямована на незаконну діяльність, таку як, торгівлю незаконними товарами та послугами, монополізацію ринку, використання корупції та залякування [1, с. 212].

Визначення конкретних причин та умов тривалого існування організованих злочинних угруповань має вирішальне значення для підвищення ефективності боротьби з оперативними угрупованнями.

До причин виникнення та тривалого існування організованої злочинності належать: воєнний конфлікт; неналежне законодавство у сфері міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю; девальвація національної валюти; високий рівень тіньової економіки; серйозне безробіття; низька мінімальна заробітна плата порівняно з країнами ЄС; поточні процеси створення або реформування суб'єктів боротьби з організованою злочинністю, зокрема: поліції, прокуратури, Державного бюро розслідувань України, Державної фіскальної служби України; зміни людських відносин та правосвідомості більшості населення [2, с. 115].

Держава не контролює суворе дотримання чинного законодавства. При цьому посадові особи не несуть персональної відповідальності за ухвалення рішень, які негативно впливають на стан економіки. Крім того, через зниження купівельної спроможності населення, бідність, – організована злочинність призводить до незаконного виробництва, збуту дешевших споживчих товарів або їх аналогів, збільшення кількості «підроблених» товарів, контрабандні товари. Низький рівень мінімальної заробітної плати в Україні також сприяє організованій злочинності та корупції, оскільки злочинці прагнуть збільшити свої доходи шляхом незаконної діяльності або зловживання службовим становищем [3, с. 16–18].

Корупція робить організовану злочинність такою прибутковою та безкарною. Основним способом боротьби з нею – є боротьба з корупцією. Найефективнішим способом боротьби з корупцією є створення умов, які запобігатимуть її виникненню та розвитку. Ефективна боротьба з корупцією можлива лише за наявності належної системи забезпечення цього. Кадрово-професійне антикорупційне забезпечення містить побудову ефективної системи та розстановки кадрів державної служби, управлінських підрозділів правоохоронних органів, їх атестацію, професійну підготовку та навчання, перепідготовку та заохочення чесного і сумлінного ставлення до виконання службових обов'язків. Особливу увагу треба приділити кадровому та професійному забезпеченню державних органів, які безпосередньо займаються боротьбою з корупцією [4, с. 18].

Отже, організована злочинність суперечить усталеним суспільним відносинам, завдає шкоди або може завдати шкоди правам та інтересам громадян, громадам, держави та суспільства в цілому, перешкоджає поступовому розвитку держави. Україна повинна поставити перед собою такі основні завдання щодо зниження темпів та активності організованої злочинності:

- вдосконалити законодавчу базу, що регулює підприємницьку діяльність;
- вдосконалити механізм притягнення до відповідальності;
- керівна верхівка держави мусить ухвалити політичне рішення про скорочення тіньового сектора економіки;
- створити сприятливі умови для розвитку підприємництва;
- належить послабити податковий тиск;
- доцільно встановити сприятливий податковий режим для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, запровадити їх надійне страхування і надати їм державні гарантії;
- забезпечити прозорість і відкритість діяльності державних органів, що регулюють підприємницьку діяльність.

1. Джужа О., Василевич В., Іванов Ю. Кримінологія : навч. посіб. / за заг. ред. О. Джужі. Київ : Прецедент, 2006. 208 с.
2. Кримінологія : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2010. 312 с.
3. Камлик М. І., Гега П. Т., Білецький В. О. Про прояви організованої злочинності у виробничій та управлінській сферах економіки: Міжвідомчий наук.-дослід. центр при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Київ, 2001. № 1. С. 15– 25.
4. Джужа О. М., Василевич В. В. Феномен – організована злочинність: Міжвідомчий наук.-дослід. центр при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Київ, 2001. № 3. С. 15– 25.

Павло ТКАЧЕНКО

здобувач Міжрегіональної
академії управління персоналом
(м. Київ, Україна)

КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Злочини, що вчиняються в установах виконання покарань, несуть за собою суспільну небезпеку та загрозу громадській безпеці і правопорядку. Пенітенціарна злочинність не є цілком дослідженою на сьогодні та вивчається вузьким колом науковців і практиків. До складу пенітенціарної злочинності треба віднести два основних протиправних діяння, які мають спільний об'єкт злочину та однакову суб'єктивну сторону. Такими злочинами є передбачені Кримінальним кодексом України ст. 391, 392. Злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи та дії, що дезорганізують роботу виправних установ, об'єктом цих злочинів є нормальна діяльність виправних установ, суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, суб'єкт цих злочинів є спеціальним, ним є особа, яка відбуває покарання у вигляді обмеження волі чи позбавлення волі і яка за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання.

Під непокорою законним вимогам адміністрації розуміється відкрита відмова засудженого від виконання конкретних вимог представника адміністрації виправної установи, який мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав (наприклад, відмова від роботи без поважних причин, невиконання вимог про припинення порушення режиму відбування покарання тощо). Непокора є злісною, якщо відмова від виконання законних вимог була неодноразовою або була виражена у демонстративній чи зухвалій формі. Інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій може полягати у навмисних діях засудженого, спрямованих на перешкоду нормальній праці засуджених або проведення заходів згідно з правилами внутрішнього розпорядку виправної установи тощо.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 392 КК України, полягає у тероризуванні засуджених; нападі на адміністрацію; організації організованої групи; активній участі в організованій групі.

Окрім наведених вище злочинів, треба зазначити про наявні факти потрапляння та обігу наркотичних засобів по установах, нерідко вчиняються крадіжки, грабежі та розбої. Такі злочини не є постійними, але наявні в статистичних даних та кримінологічних дослідженнях пенітенціарної злочинності. Також серед структури злочинності є достатній перелік латентних видів злочинів.

Розглядаючи систему причин та умов рецидиву злочинів з боку засуджених, треба вказати на наявність такого явища, як кримінальна субкультура.

Під кримінальною субкультурою в науковій літературі розуміють систему цінностей кримінальних об'єднань. Потрапивши до кримінальної групи і сприйнявши її субкультуру, особа звільняється від соціальних заборон, а нерідко порушення цих заборон не тільки

схвалюється, а є однією із норм кримінальної субкультури, що впливає на рецидивну злочинність у місцях позбавлення волі. Засуджені постійно перебувають на «перехресті» двох нормативно-ціннісних систем – формальної, або офіційної (норми її встановлено державою і закріплено в законодавстві) і неформальної. Формальні норми мають регламентуючий характер, і пропонують індивіду певні правила поведінки. Неформальні норми діють у мікрогрупах засуджених у формі традицій і звичаїв. Також елементами кримінальної субкультури засуджених є особлива мова (жаргон), пісні, татування, системи таємного зв'язку та інше. Небезпека кримінальної субкультури на сучасному етапі полягає у постійному впливі її на свідомість осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, у зв'язку з чим йде процес стабілізації антисуспільної настанови з впливаючими з цього наслідками, у посиленні її імперативності, тобто набуття кримінальною субкультурою рис обов'язковості для багатьох категорій засуджених. Тобто кримінальна субкультура має суттєвий вплив на соціально-психологічні стани і поведінку засуджених у місцях позбавлення волі і інколи є однією з умов вчинення злочинів засудженими в процесі відбування покарання у вигляді позбавлення волі – від втеч, тілесних ушкоджень і самоушкоджень до вбивств. Кримінально-злочинські традиції і звичаї є тим фундаментом, на якому закріплюється досвід попередніх поколінь злочинців, що забезпечує його спадковість і сприяє стимулюванню злочинної поведінки серед осіб, що піддаються під вплив кримінальної субкультури в місцях позбавлення волі, їх подальшій професіоналізації і консолідації. Норми кримінальної субкультури зберігають у злочинності стабільність, можливість до відтворення, укріплюють її (злочинність) у боротьбі з соціальним впливом [1, с. 207].

Кримінологічна профілактика запобігання злочинності в місцях позбавлення волі містить заходи щодо втручання у кризові ситуації, зменшення практичних можливостей вчинення злочинів, боротьби з кримінальною субкультурою, а також залучення громадськості до запобіжної роботи і надання допомоги жертвам злочинів. Відомо, що втручання у кризові ситуації як комплекс різноманітних заходів щодо стримання злочинних проявів припускає нейтралізацію і розв'язання міжособистісних (групових) конфліктів засуджених за допомогою набору специфічних для місць позбавлення волі засобів роботи суб'єктів запобіжної діяльності. До них можна віднести: 1) здійснення постійного оперативного (у тому числі і за допомогою технічних засобів) контролю за криміногенними зонами в установах виконання покарань, де найбільш часто і у певний період виникають типові (і водночас специфічні для кожної установи) негативні явища, які сприяють виникненню і розвитку напружених міжособистісних (групових) конфліктів або особливого психічного стану засуджених, що загрожує вчиненням злочинів; 2) проведення комплексних профілактичних операцій в установах виконання покарань за участю всіх підрозділів. Як відмічається в аналізі роботи із забезпечення нагляду та ізоляції засуджених в установах виконання покарань, послаблення організації нагляду та безпеки, незадовільна організація обшуккової роботи, тобто послаблення заходів втручання в кризові ситуації стали причинами різкого збільшення вживання засудженими спиртних напоїв, наркотичних речовин; 3) реалізацію заходів протидії професіоналізації та консолідації злочинців, особливо тих, хто відбуває покарання за насильницькі та корисливо-насильницькі злочини, а також серед жінок і молоді. Виправдали себе в цьому напрямі такі заходи, як комп'ютерний облік інформації про засуджених осіб, руйнування угруповань засуджених зі злочинною орієнтацією, підтримка і використання наявних угруповань з позитивною спрямованістю, створення «режимних загонів» за участю засуджених тощо; 4) забезпечення психологічної підтримки засуджених, які перебувають у місцях позбавлення волі, особливо в період пенітенціарної адаптації, орієнтування їх на свідомий вибір позитивного шляху відбування покарання; своєчасне блокування неформальних стосунків із засудженими з антисуспільною спрямованістю; 5) вдосконалення постпенітенціарної практики контролю, зокрема створення спеціальної служби з нагляду за особами які звільнилися з місць позбавлення волі або реформування та надання більш дієвих і ефективних повноважень органам пробації (кримінально-виконавчій інспекції); 6) вжиття необхідних заходів щодо виявлення осіб, які потребують психологічного, клініко-психіатричного або іншого обстеження з метою блокування і усунення відхилень, які травмують психіку.

Цей перелік не є вичерпним та містить у собі достатню кількість методів та заходів профілактики пенітенціарної злочинності. З боку Державної пенітенціарної служби повинен бути посилений контроль та оперативно-розшукова діяльність в установах виконання

покарань, з боку органів пробації більш ефективна та соціально-виховна робота з особами, звільненими від відбування покарання.

На сьогодні пенітенціарна злочинність становить собою високу загрозу громадській безпеці та правопорядку. Ця проблематика не є цілком вирішеною та науково дослідженою на необхідному рівні, тому лишається достатнім підґрунтям для подальших наукових розробок та впровадження дієвих висновків в практичну діяльність правоохоронних органів.

1. Даньшин І. М., Голіна В. В., Валуйська М. Ю. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. 2-е вид. перероб. і допов. Харків : Право, 2009. 288 с.

Вікторія СЕНЬКО

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Володимир САМОЙЛЕНКО

студент ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОМАШНЬОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Кримінальне правопорушення є суспільно-небезпечним явищем, що тягне за собою негативні наслідки, являє собою небезпечну діяльність людини, а тому і виникає як наслідок таке явище, як злочинність. На жаль, рівень злочинності в Україні станом на початок 2022 року був високим, але помічається тенденція на зниження рівня злочинності після введення в країні воєнного стану від 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовим нападом на Україну з боку Російської Федерації. Не виняток і домашня злочинність, бо як свідчать наукові джерела, засоби масової інформації, то рівень здійснення домашнього насильства також пішов на спад.

За результатами вивчення наукової літератури з цієї проблематики, активно та продуктивно розробляють її як вітчизняні, так і закордонні вчені. Зокрема, серед вітчизняних авторів варто виділити наукові праці А. Б. Благої, О. І. Белової, І. Г. Богатирьова, О. В. Бойко, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, О. І. Зазимко, О. В. Ковальнової, О. Д. Коломойця, Л. В. Крижної, М. Г. Кузнецова, Н. В. Лесько, С. В. Романцевої, М. Ю. Самченко, а також зарубіжних учених, як-от: А. А. Ахматова, Г. М. Іляшенка, Д. О. Корецького, Г. М. Мінковського, В. П. Мелешко, О. В. Старкова, Д. О. Шестакова тощо [1, с. 202–203].

Метою цієї роботи є розгляд проблемних питань домашньої злочинності та шляхи її вирішення.

Домашня злочинність – це всі насильницькі дії фізичного, психологічного та сексуального характеру стосовно жертви, а також словесні образи та погрози фізичного побиття, викрадення, залякування, приниження, переслідування, зґвалтування, ушкодження статевих органів, експлуатацію через проституцію тощо [1, с. 204].

Якщо розглядати домашню злочинність як кримінологічне явище, то можна зазначити, що цей вид злочинності має на меті контроль над поведінкою жертви. І, на жаль, майже завжди жертва виправдовує свого кривдника, тому що внаслідок нелюдських принижень отримує тяжку психологічну травму і потребує спілкування та лікування у профільного спеціаліста.

Привертає до себе увагу також проблема неналежної організації з боку правоохоронних органів запобіжної роботи в царині запобігання домашній злочинності та відсутність науково обґрунтованих рекомендацій щодо цього. Основною причиною цього процесу стало те, що проблема домашньої злочинності тривалий час в Україні була міцно прихована заборонаю втручання держави в особисте та приватне життя осіб. Водночас і члени сім'ї не бажали виносити цю проблему на осуд суспільства [2, с. 209].

Але враховуючи той факт, що сучасна правова доктрина, міжнародне право та європейська конвенційна спадщина, сконцентрована в практиці Європейського суду з

прав людини, однозначно стали на позицію, що основоположними правами кожної людини є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканість, повагу до її честі та гідності, а заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві. Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від злочинних посягань кривдника в цій сфері. Такий підхід поклав на державу позитивні зобов'язання створити ефективну систему протидії та запобігання домашній злочинності [2, с. 209].

У 2018 році Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». В ньому було конкретизовано питання покарання осіб, що скоюють домашнє насильство в будь-яких його проявах.

У Європі завдяки активним діям міжнародних правозахисних організацій останніми роками істотно розширилися уявлення про дотримання прав людини, зокрема змінилося розуміння відповідальності держави за вчинення особою (кривдником) кримінального правопорушення у сфері домашньої злочинності [3, с. 174].

Під тиском громадськості у більшості країн Європи почалося державне субсидювання кризисних центрів для жертв домашньої злочинності. Оскільки попередні закони не враховували специфіку і складність цього виду злочинності, то пропонувалися різні додаткові заходи та поправки до цивільного, адміністративного, кримінального законодавств, а більшість держав стали розробляти спеціальні закони, мета яких полягала у створенні правової бази для реалізації комплексного підходу до вирішення проблем домашньої злочинності. Тепер такі закони діють у більшості держав Європейського Союзу [3, с. 174].

Отже, як бачимо, домашня злочинність несе за собою тяжкі наслідки, як мінімум у вигляді нанесення жертвам тяжких психологічних травм.

На нашу думку, доцільно звернутися до досвіду зарубіжних країн з питань протидії домашньому насильству. Дієвим, насамперед, буде створення програм спеціального захисту жертв домашнього насильства, які охоплюватимуть житлову, матеріальну, медичну та психологічну допомогу.

1. Богатирьов А. І. Кримінологічний погляд на проблему домашньої злочинності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. 3(87). С. 202–208.

2. Богатирьов А. І. Генезис домашньої злочинності в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3. С. 205–212.

3. Барбарош Л. М. Актуальні питання запобігання домашній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 14. С. 171–178.

Юлія ШЕНДРИК

викладач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇЇ ВИСНОВКІВ ЯК ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В умовах наявної зовнішньої загрози національній безпеці України досить актуальним постає питання боротьби зі злочинністю і, зокрема, з кримінальними правопорушеннями, які підривають економічну стабільність нашої держави. До таких кримінальних правопорушень належать, наприклад, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 Кримінального кодексу України, далі – КК України); протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України); протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) та інші. Вчинення вказаних кримінальних правопорушень відбувається зазвичай у сукупності із підробленням документів, печаток, штампів та бланків, збутом чи

використанням підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України) або службовим підробленням (ст. 366 КК України) [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [2].

Під час розслідування кримінальних проваджень вказаної категорії основним процесуальним джерелом доказів є зазвичай не показання осіб, а документи, які відповідно до ч. 2 ст. 98 КПК України є речовими доказами, та висновки експертів, серед яких особливе значення має висновок судової почеркознавчої експертизи.

Доказами вчинення кримінального правопорушення в цьому випадку можуть бути документи – договори про поставку товарів, виконання робіт чи надання послуг, акти приймання-передачі виконаних робіт, накладні, товарно-транспортні накладні, рахунки про оплату, платіжні доручення, документи, що підтверджують факт реєстрації підприємства або зміну складу його учасників, документи купівлі-продажу нерухомого майна, довіреності, документи податкової звітності підприємств та ін. Але якщо вказані документи самі собою є доказами, наприклад, вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, то для доведення вини конкретних службових осіб у вчиненні вказаного кримінального правопорушення необхідно провести судову почеркознавчу експертизу та підтвердити факт підписання зазначених документів саме цими особами.

Отже, висновок судової почеркознавчої експертизи може мати вирішальне значення у встановленні осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, доказуванні їх винуватості та притягненні цих осіб до кримінальної відповідальності. Однак під час призначення та проведення цього виду експертиз у слідчого виникають деякі проблемні питання.

Відповідно до п. 1.1 гл. 1 розд. I «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (далі – Науково-методичні рекомендації), для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів [3].

Окрім того, згідно з п. 1.3 гл. 1 розд. I Науково-методичних рекомендацій, для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації. Та відповідно до п. 1.8 гл. 1 розд. I Науково-методичних рекомендацій як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Вільні зразки підпису надаються по змозі не менше ніж на 15 документах [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України, у разі потреби отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи [2]. Однак, враховуючи коло суб'єктів вчинення відповідних кримінальних правопорушень, отримання від них експериментальних зразків почерку та підписів є проблемним, оскільки зазвичай ці особи або взагалі відмовляються надавати такі зразки, або можуть навмисно змінювати свій почерк чи підпис з метою уникнення кримінальної відповідальності. Порядок примусового отримання експериментальних зразків почерку та підписів чинним законодавством не передбачений, та навіть за умови визначення такого порядку у КПК України він фактично не може бути реалізований.

Щодо умовно-вільних зразків почерку та підписів, виконаних певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язаних з обставинами цієї справи або виконаних після відкриття провадження у справі [3], то тут також виникають питання щодо придатності цих зразків для проведення дослідження через ймовірність їх змінювання суб'єктом вчинення кримінального правопорушення.

Отже, вирішального значення набуває отримання вільних зразків почерку та підписів, тобто рукописних текстів, рукописних записів, підписів, достовірно виконаних певною особою до відкриття кримінального провадження. Окрім того, відповідно до п. 1.5 гл. 1 розд. I Науково-методичних рекомендацій, вільні зразки по змозі повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання, за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за формою документа (накладні, відомості тощо), за його змістом та цільовим призначенням. Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано

друкованими літерами або спеціальним шрифтом, треба по змозі надати вільні зразки аналогічного характеру [3].

У зв'язку з цим перед слідчим постає ціла низка питань. По-перше, потрібно встановити місцезнаходження документів, які містять вільні зразки почерку та підписів підозрюваної особи, що зазвичай потребує направлення відповідних запитів, а іноді навіть здійснення тимчасового доступу до речей і документів, з метою встановлення додаткових даних про цю особу (наприклад щодо навчання, працевлаштування за певний період, придбання об'єктів рухомого/нерухомого майна, видачі довіреностей та ін.). По-друге, необхідно звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до відповідних документів (особових справ, документів купівлі-продажу майна), обгрунтувавши необхідність вилучення саме оригіналів документів. Це є досить проблемне питання, оскільки мають місце непоодинокі випадки, коли суди надають слідчому спочатку тимчасовий доступ до документів лише з можливістю отримання копій. Тобто слідчий змушений повторно звертатися із відповідним клопотанням до суду та фактично двічі здійснювати тимчасовий доступ, спочатку отримуючи копії документів, а потім вже оригінали.

Також вилучення необхідних документів може здійснюватися шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, наприклад обшуку чи огляду житла чи іншого володіння особи, що також потребує отримання відповідної ухвали слідчого судді. І це йдеться лише про отримання вільних зразків почерку та підписів, не кажучи вже про вилучення оригіналів документів, які безпосередньо підлягають дослідженню.

Беручи до уваги, що кримінальні провадження зазначеної категорії зазвичай є багатоепізодними та вчиняються групою осіб, під час розслідування виникає необхідність у призначенні та проведенні численних судових почеркознавчих експертиз, що потребує багато часу.

Вирішення зазначених проблемних питань можливе лише за умови внесення змін до КПК України стосовно спрощення процедури тимчасового доступу до речей і документів, наприклад шляхом надання слідчому повноважень самостійно ухвалювати рішення та виносити постанови про тимчасовий доступ до речей і документів, або шляхом визначення тимчасового доступу до речей і документів як слідчої дії, що дасть слідчому змогу доручити його проведення оперативним підрозділам.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 в ред. від 20.08.2021 ро. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Павло ТКАЧЕНКО

здобувач Міжрегіональної
академії управління персоналом
(м. Київ, Україна)

Альбіна ТКАЧЕНКО

магістр правоохоронної діяльності
(м. Дніпро, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДОКТРИНИ

Сучасне українське суспільство переживає складний період відновлення економічного становища в державі разом з новітнім реформуванням суспільних відносин у державному управлінні. Економічна сфера потребує детального реформування з включенням подолання прогалів у законодавстві. Актуальними прогалинами у сфері економічної діяльності держави є саме злочини, вчинені в цій сфері, злочинні дії посадовців, приватних підприємців та осіб рядового складу державного управління, які

пригнічують економічне становище в державі.

Статистичні дані Генеральної прокуратури України надають занадто великі цифри скоєних злочинів у сфері економічної діяльності та за її видами. Станом на 2020 рік з січня по червень поточного року обліковано 125 623 злочини. За видами економічних злочинів можна розмежовувати такі: злочини з використанням державних бюджетних коштів – 7 812; злочини у сфері приватизації – 32; злочини у сфері земельних відносин – 1 184; злочини, вчинені на підприємствах та установах – 116 595 [1]. Причому зазначені кількісні показники не є остаточними, бо не треба забувати про поняття латентність. У цій категорії кримінальних протиправних діянь латентність є притаманною багатьом з таких.

Прогнозування є науковою основою для складання планів боротьби зі злочинністю та запобігання їй [2, с. 192]. Прогнозування злочинності ґрунтується на статистичних закономірностях масового соціального явища та може здійснюватися на кількох рівнях: злочинності загалом; певної категорії злочинності (рецидивної, насильницької, неповнолітніх та ін.); конкретних видів злочинів (вимагання, бандитизм тощо); у межах різних соціальних груп (що сформовані за певними ознаками, такими як: сімейний стан, вік, професія, освіта). Найвні різні види прогнозів, їх типологія може бути побудована за різноманітними критеріями. За територіальною ознакою розрізняють прогнозування: загальнодержавне, регіональне, місцеве, у відповідній галузі народного господарства. Залежно від часу, на який розраховане прогнозування, розрізняють оперативні, короткострокові, середньострокові, довгострокові [3, с. 8].

У практичній діяльності органів, які здійснюють боротьбу з економічною злочинністю, необхідно застосовувати саме оперативні розрахунки кримінологічного прогнозування, залежно від часу, адже поточні дані можливо проаналізувати в швидкому режимі та виокремити з висновків методи першочергових дій та заходів.

Треба зазначити, що зареєстрована інформація щодо економічних злочинів сягає більше 40 % всієї статистики порівняно з іншими видами злочинів, тому не дивно, що питання запобігання економічним злочинам стає актуальним та нагальним для сьогодення. Кримінологічний аналіз злочинів у сфері економіки надає опосередковані результати щодо тяжкості злочинів у цій сфері. Саме 40 % протиправних діянь з цієї категорії можна віднести до тяжких.

Кримінологічні дослідження свідчать про набуття актуальності зазіхань на економічну систему, які проявляються в примітивних та навіть вульгарних формах. Останнє посідає місце в банківській сфері, де розкрадання в кредитно-фінансових відносинах займають одне з перших місць. Найбільш поширеними засобами вчинення розкрадань є: підробка банківських документів, шахрайство під видом конвертації гривні, використання підроблених пластикових платіжних засобів та присвоєння грошей, отриманих шляхом не надання замовнику товару або послуги. Останнє протиправне діяння є досить поширеним та актуальним в мережі інтернет-магазинів, де очолюють більшість ринку саме шахраї. Також спостерігається стабільна, гнучка тенденція росту організованої злочинності, яка властива розкраданням в дуже значних розмірах та хабарництву. Відбувається зрощування розкрадачів із злодіями, грабіжниками й іншими представниками кримінальної злочинності і активна взаємодія з тіньовою економікою, що утворює фундамент економічної злочинності.

Отже, аналізуючи кримінологічну характеристику злочинів у сфері економіки, треба зазначити, що ці злочинні прояви становлять дедалі більшу загрозу національній безпеці. Ця проблема потребує розроблення плану боротьби зі злочинністю на рівні можливих законодавчих та унормованих дій з боку компетентних правоохоронних органів, вона вимагає дослідження основних факторів, умов, причин та ознак вчинення протиправних діянь, з висновків проведених досліджень, необхідне створення профілактичних дій, заходів запобігання та протидії. З теоретико-правового погляду треба зазначити про необхідність редагування законодавства, яке регулює саме економічні відносини, запровадження жорстких санкцій до винних осіб.

На цей час ця наукова проблема є недостатньо вирішеною, тому становить собою підґрунтя для подальших наукових досліджень та розробок.

1. Статистична інформація про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності за поточний 2020 рік. *Генеральна прокуратура України*. URL : <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

2. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. 192 с.

3. Юртаєва К. В., Шевчук Т. А. Аналіз та прогнозування злочинності : навч. посіб. Харків : ХНУВС МВС України, 2012 р. 11 с.

Марія ЩЕРБІНА

аспірант кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету
«Запорізька політехніка»
(м. Запоріжжя, Україна)

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ АБО ОБІГ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ: ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У ст. 321-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачена кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів.

Загалом безпека – це такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторитетів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними щодо цієї складної системи відповідно до наявних, на цьому етапі, потреб, знань та уявлень [1, с. 98].

Національна безпека: 1) безпека народу як носія суверенітету і єдиного джерела державної влади в Україні; 2) процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, а також забезпечується ефективне функціонування системи національної безпеки України; 3) пронизане суб'єктивними переживаннями прагнення до задоволення потреби окремої особи у безпеці, що є невід'ємним від людського ества, управління загрозами та небезпеками; 4) постійний процес, в рамках якого представники однієї нації прагнуть виявити і забезпечити свій спільний інтерес; 5) процес боротьби особи, націй, держав, груп потреб, інтересів і цінностей, принципів, засобів та методів їх забезпечення; 6) процес прийняття рішень в галузі національної безпеки, через який різні представники нації виявляють і реалізують свої спільні інтереси відповідно до власних очікувань відповідних процесів і ефективності в управлінні загрозами та небезпеками (політико-орієнтований метод); 7) прагнення досягнути визначеності відносин у нестабільному світі, нескінченний процес створення порядку з хаосу, безпеки з небезпеки; 8) подолання ентропії, підтримання доцентрових, інтегруючих сил суспільства і боротьба із відцентровими тенденціями дезінтеграції, які призводять до дестабілізації системи національної безпеки (синергетичний підхід); 9) складний процес упорядкування соціального життя, спрямований на досягнення визначеності і справедливості суспільних відносин (онтологічний підхід); 10) інтегральна частина абсолютної безпеки; 11) певна константа інтегрованості безпеки держави і нації, опосередкована безпекою конкретної особи, органічно поєднана з дією механізмів забезпечення надійного функціонування самої системи; 12) системна властивість, яка характеризує здатність народів задовольняти (з мінімальною шкодою для базових цінностей теперішнього і майбутніх поколінь) ті потреби, які необхідні для їх самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення [2, с. 519].

Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

Суспільна безпека: 1) складова національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками, за якого забезпечується подолання конфронтаційності у суспільстві, досягнення і підтримання злагоди з найбільш важливих питань розвитку країни; вирішення кризових ситуацій у відповідних сферах життєдіяльності; підвищення творчої активності населення; прискорення формування інститутів громадянського суспільства, чільне місце серед яких посідатимуть недержавна підсистема забезпечення національної безпеки і організації, що здійснюватимуть цивільний контроль за суб'єктами забезпечення національної безпеки; подолання економічної кризи і забезпечення поступального розвитку моделі ринкової економіки у поєднанні із плановою; формування безпекової культури населення; визнаних міжнародних правом інтересів та прав українського населення у зарубіжних країнах; економічні, інформаційні, політичні та інші умови всебічного розвитку особи; 2) певна система суспільних відносин, що забезпечують запобігання й усунення

загальної небезпеки насильницького заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у цілому, гарантуючих тим самим їхню стабільність, непорушність і надійність; 3) політико-правова, духовно-моральна, соціальна захищеність життя, здоров'я і благополуччя громадян України, а також цінностей українського суспільства від можливих небезпек та загроз, які здатні нанести їм шкоду; 4) інтегрований вираз безпеки кожної особи в усьому багатстві їх взаємозв'язків, виступає всезагальним суб'єктивним буттям безпеки окремої особи; 5) гарантована, в тому числі інституціонально, здатність суспільства своєчасно розпізнавати і оцінювати всі класи загроз і вживати необхідні заходи до оптимального їх зниження і нейтралізації з урахуванням поточних можливостей країни і довгострокових інтересів її розвитку, а також співробітництво в цих цілях з іншими країнами і народами.

Протилежною категорії «безпеки» є категорія «небезпеки». Небезпека: 1) процес дестабілізації управління загрозами та небезпеками, за якого унеможливується гарантування розвитку національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу державними і недержавними інституціями, а також ефективне функціонування самої системи національної безпеки; 2) діяльність, спрямована на реалізацію загроз, що здатна спричинити дестабілізацію системостворюючих елементів, які самі по собі загрожують функціонуванню та розвитку об'єкта безпеки у момент їх спричинення або при звичайному своєму протіканні закінчуються або можуть закінчитися його колапсом і відповідної системи безпеки; 3) завдання шкоди важливим національним інтересам і національній безпеці в обмежених (локальних) масштабах; 4) це можливі або реальні явища, події і процеси, здатні нанести шкоду людині, соціальній групі, народу, суспільству, державі, планеті або навіть знищити їх, нанести шкоду їх благополуччю, зруйнувати матеріальні, духовні або природні цінності, викликати деградацію, закрити шляхи до розвитку; 5) попередні або безпосередні дії по завданню шкоди національним інтересам.

Національна безпека – реальна і дійсна можливість повної дисфункціоналізації системи національної безпеки або такої її стан, коли вона не здатна забезпечити збереження власних системостворюючих елементів та потреби нації у безпеці.

Частиною національної безпеки є суспільна безпека. Суспільна небезпечність як матеріальна ознака кримінального правопорушення полягає в тому, що діяння або заподіює шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Це об'єктивна властивість кримінального правопорушення, реальне порушення відносин, що склалися в суспільстві. Виникнення, зміна, втрата суспільної небезпечності діяння зумовлені об'єктивними закономірностями суспільного розвитку, нерозривним зв'язком з тими соціально економічними процесами, що відбуваються у суспільстві. У ч. 1 ст. 11 КК суспільна небезпечність як обов'язкова ознака кримінального правопорушення тільки називається, її зміст закон не розкриває [4, с. 74–75].

Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів завдає істотної шкоди пацієнтам цієї медичної продукції, створює загрозу заподіяння шкоди їх здоров'ю та (або) життю.

Ю. О. Данилевська, Д. В. Каменський вважають, що суспільна безпека діяння, передбаченого ст. 321-1 КК, полягає і в тому, що виробництво та розповсюдження фальсифікованих лікарських засобів спричиняє значні збитки легальним виробникам фармацевтичної продукції та державному бюджету [5, с. 253].

Суспільна безпека кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321-1 КК, полягає в тому, що фальсифіковані лікарські засоби можуть спричинити шкоду здоров'ю людей і навіть спричинити смерть людині, підірвати довіру до виробників медичної продукції.

Суспільна безпека характеризується відповідними характером і ступенем. Характер – якісна ознака суспільної безпеки, що залежить від важливості об'єкта кримінально-правової охорони [6, с. 112]. Об'єкт посягання (основний і додатковий) є основним критерієм у побудові системи Особливої частини. А оскільки об'єкт знаходить своє вираження передусім у суспільно небезпечних наслідках (тобто шкоді, яка заподіяна об'єкту), то є підстави стверджувати, що характер суспільно небезпечних наслідків визначає характер суспільної безпеки посягання [7]. Характер суспільної безпеки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321-1 КК, полягає в порушенні здоров'я населення щодо встановленого нормативно-правовими актами порядку виготовлення й обігу лікарських засобів, у частині заборони фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Ступінь суспільної безпеки є її кількісним критерієм (кількісною ознакою) і визначається характеристикою конкретного посягання, зокрема, місцем, способом,

обстановкою його вчинення, наявністю певного знаряддя, ступенем реалізації кримінального протиправного наміру, кількістю потерпілих тощо. Визначальну роль для оцінення ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення відіграють заподіяні ним наслідки [8, с. 107]. Ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення завжди полягає в спричиненні шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або створенні реальної загрози її заподіяння, навіть у злочинах, у яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень з так званим формальним складом), до яких належить і злочин, передбачений ст. 321-1 КК. Тобто хоча суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою складу цього кримінального правопорушення, але ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення завжди полягає в спричиненні шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або створенні реальної загрози її заподіяння. Злочин, передбачений ст. 321-1 КК, прямо (безпосередньо) спричиняється шкода або створюється реальна загроза її заподіяння об'єкту кримінально-правової охорони, яким є суспільні відносини у сфері здоров'я населення в частині встановленого законом порядку виготовлення й обігу лікарських засобів.

Здоров'я (людини) за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я – стан повного фізичного, духовного, біологічного та психічного благополуччя, за якого функції всіх органів і системи організму людини урівноважені з навколишнім середовищем, відсутні будь-які захворювання або хворобливий стан і фізичні дефекти.

Здоров'я як належне населенню благо і водночас – один із компонентів цінностей, на які може посягати група кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIII КК, – це фактичний або максимально досяжний в Україні стан організму людей, що в ній проживають чи перебувають, необхідний для забезпечення їх біологічного існування, здатності до активного тривалого життя і відтворення здорового людського покоління [9, с. 126].

З іншого боку, В. В. Шаблистий відкриває або розпочинає дискусію про оновлення категорії «суспільної небезпеки (небезпечності)», і вважає її наявність в КК скоріше даниною традиціям, що не є безспірними. Він зазначає, що розглядувана категорія є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, що підлягає заміні на безпеку людини, суспільства, держави та людства [10, с. 107].

Також юридична наука і практика, на думку А. О. Штанько, з часом може повністю позбавитись поняття «суспільна небезпека» і замінити його більш точним поняттям «соціальна шкідливість» [11, с. 28].

Отже, будь-яке кримінальне правопорушення, зокрема передбачене ст. 321-1 КК, має ознаку суспільної небезпечності (небезпеки), що порушує суспільну безпеку, яка в свою чергу є частиною національної безпеки. Суспільна небезпечність (небезпека) кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321-1 КК, полягає в порушенні здоров'я населення щодо встановленого нормативно-правовими актами порядку виготовлення й обігу лікарських засобів, у частині заборони фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, чим прямо (безпосередньо) спричиняється шкода або створюється реальна загроза її заподіяння суспільним відносинам у сфері здоров'я населення в частині встановленого законом порядку виготовлення й обігу лікарських засобів.

1. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* / редкол. : П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 5. С. 90–98.

2. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 552 с.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (з наступними змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

4. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

5. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. Т. 2. 704 с.

6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.

7. Яремко Г. З. Ядро асоціацій норм про різні склади одного злочину. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. URL : <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/62/58>.

8. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

9. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів, що забезпечують його охорону : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с.

10. Шаблістий В. В. Категорія суспільної небезпеки (небезпечності) у кримінальному праві України: данина традиціям чи необхідність новацій? *Кримінальне право : традиції та новації* : матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В. В. Сташиса, 9–10 липня 2015 р. Полтава, Харків, 2015. С. 103–108.

11. Штанько А. О. Теоретико-правові аспекти суспільної небезпеки і соціальної шкідливості правопорушення: критерії розмежування. URL : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7276/TEORETYKO-PRAVOVI%20ASPEKTY%20SUSPILNOI%20NEBEZPEKY_%20Shtanko_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Вадим ДЯДІЧКО

здобувач кафедри кримінального права та криминології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТАТЕВА СВОБОДА»

Родовим об'єктом всіх кримінальних правопорушень, які розміщені у Розділі IV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», в узагальненому вигляді, є суспільні відносини у сфері охорони таких особистих благ особи, як статева свобода та статева недоторканість.

Законодавче визначення вищезазначених понять відсутнє, а серед науковців немає єдиного розуміння їх сутності та співвідношення. Тому треба визначитись, що потрібно розуміти під поняттями «статева свобода» та «статева недоторканість», оскільки, незважаючи на свою близькість, за своїм змістом це різні категорії. Наприклад, О. О. Дудоров називає їх «поняттями-антиподами», що мають самостійний характер і не перехрещуються [1, с. 7]. У цій доповіді спробуємо надати визначення поняття «статева свобода».

На думку О. О. Дудорова, під цим поняттям «слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування і не допускати у цій сфері будь-якого примусу» [1, с. 7]. Таке лаконічне визначення, в якому втілено основний зміст розгляданого поняття, заслуговує на увагу, проте воно потребує певної деталізації.

Ми згодні з Г. Я. Мартинишиним, що «вада викладеного розуміння статевої свободи вбачається у тому, що її суть зводиться до допущення (недопущення) щодо себе чужого статевого почуття; як наслідок, особа виступає не стільки суб'єктом, скільки об'єктом статевого відносин. Поряд із тим, не позбавлена змісту й концепція, відповідно до якої насправді статева свобода – не лише свобода від примусу, а й свобода на самовизначення у статевому спілкуванні» [2, с. 86].

Наприклад, А. С. Капітунов вважає, що до поняття статевої свободи треба включати не лише право на вибір партнера для статевого спілкування, а й право на статево самовизначення, тобто право на вибір форми сексуального задоволення. За своїм змістом таке розуміння статевої свободи є дискусійним, оскільки сутність поняття «статево самовизначення», на нашу думку, повинно містити у собі не лише право на вибір форми сексуального задоволення, але й право на вибір особою власної статі, так зване «гендерне» самовизначення. Тобто право на «статево самовизначення» є більш широким поняттям, що не обмежується лише вибором форми сексуального задоволення, а стосується й свідомого вибору своєї статі.

Звернемося до тлумачення поняття «самовизначення», що є похідним від терміна «самовизначатися», одним із значень якого є: «знаходити, визначати своє місце в житті, в суспільстві; усвідомлювати свої класові, політичні, національні і т. ін. інтереси» [3, с. 1287]. Тобто складовою самовизначення є, зокрема, і усвідомлення та визначення особою своїх інтересів у сфері статевого стосунків.

Тому більш правильно щодо поняття «самовизначення» у розгляданому понятті видається позиція Л. В. Дорош, яка розуміє статево свободу як право особи на «самовизначення у сфері статевого відносин» [4, с. 70]. Проте вчена розуміє таке самовизначення лише як «реальну можливість особи вступати у добровільне статево спілкування з обраним партнером у будь-який час та у будь-якій сексуально прийнятній

формі за умови, що воно не суперечить нормативно-правовим приписам щодо охорони особи та громадського порядку» [4, с. 70]. У цьому разі дискусійною виглядає пропозиція визнавати статево свободу лише як «можливість» вступати у статеві зносини з партнером, оскільки у певний час в особи, незважаючи на таку можливість, може бути відсутнім бажання на сексуальне спілкування зі своїм партнером. Тому логічно припустити, що мова має йти не лише про можливість, але й про бажання у статевому спілкуванні.

С. В. Чмут вирізняє низку ознак статевої свободи, а саме вона є природним правом жінки або чоловіка, які досягли повноліття; передбачає статеві зносини за обоюсторонньою згодою партнерів (добровільне, без примусу, без насилля); немає обмежень щодо статі партнера та форм задоволення статевої пристрасті; не повинна порушувати законні права й інтереси інших осіб, держави та суспільства [5, с. 453].

Як правильно зазначає В. Ю. Омецинська, що перша ознака, у зв'язку зі зміною законодавства, втратила актуальність [6, с. 91]. Це пов'язано з тим, що лютого 2021 р. ст. 155 КК України прямо передбачає, що кримінально-караним є вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Зважаючи на те, що статеві зносини без добровільної згоди особи слід кваліфікувати за ст. 152 та 153 КК, то за ст. 155 КК України підпадають відповідальність дії, пов'язані із статевими зносинами з особами, які не досягли віку 16 років, навіть за наявності ініціативи щодо цих зносин з боку таких осіб. Тобто, особа, яка не досягла віку 16 років не може бути носієм статевої свободи, а набуває такої свободи лише із досягненням такого віку.

Тому В. Ю. Омецинська визначає статево свободу як «природне право особи, яка досягла шістнадцятирічного віку, на вчинення дій сексуального характеру за обоюсторонньою згодою партнерів (добровільне, без примусу, без насилля), без обмежень щодо статі партнера та форм задоволення статевої пристрасті, що не порушує при цьому законні права й інтереси інших осіб, держави та суспільства» [6, с. 92]. Проте у цьому тлумаченні статевої свободи також не згадується про самовизначення у сфері статевої відносин.

На думку С. В. Чмута, статевої свободи не мають психічно хворі особи, які визнані судом недієздатними [5, с. 453]. Проте треба уточнити, що не є носіями статевої свободи і ті особи, які є психічно хворими, однак судом вони дієздатними не визнавались. Тому важливим у визначенні поняття статевої свободи має бути також врахування того, що її носієм може бути лише психічно здорова особа, яка здатна усвідомлювати свої дії чи бездіяльність та керувати ними.

Зважаючи на вищевикладене, можемо запропонувати власне визначення поняття «статево свобода», під якою ми розуміємо невід'ємне право кожної психічно здорової особи, яка досягла віку 16 років, на самовизначення у сфері статевої відносин, тобто реальну можливість особи за власним бажанням вступати у добровільні статеві зносини з обраним партнером, незалежно від його статі.

1. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

2. Мартинишин Г. Я. Статево недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2018. 231 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

4. Дорош Л. В. Статево недоторканість та її кримінально-правова охорона. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наукових пр. / редкол. Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. Харків : Вид-во «Кроссрод», 2007. Вип. 14. С. 70–74.

5. Чмут С. В. Безпосередній об'єкт статевої зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 452–459.

6. Омецинська В. Ю. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 265 с.

Юрій ЄЛАСВ
адвокат (м. Кривий Ріг
Дніпропетровської обл., Україна)

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ЗЛОЧИН» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (ПРОЦЕСІ) У СФЕРАХ ДЕРЖАВНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Юридична дефініція (категорія) «злочин» є одним із фундаментальних визначень для всіх галузей публічного права України, передусім, для кримінально-юрисдикційних галузей права України, якими є: кримінальне право, кримінальний процес, кримінальне виконавче право. Кримінальний процес є найбільш динамічним правоутворенням у сфері кримінально-юрисдикційних галузей права України, оскільки саме кримінальний процес передбачає стадійний (стадіальний) порядок здійснення протидії злочинності, в тому числі злочинам різного ступеня тяжкості, передусім умисним тяжким та умисним особливо тяжким злочинам, які посягають на державну та національну безпеку України.

Зауважимо, що Кримінальний процесуальний Кодекс України (далі за текстом – КПК України) у своєму тексті хоча і містить дефініцію «кримінальне правопорушення» (зокрема, у ст. 2, 4, 25, 27, 28), проте в низці його норм (які будуть досліджуватись нижче за текстом цієї наукової роботи) передбачено інше визначення суспільно небезпечного протиправного діяння (дії або бездіяльності), а саме: дефініцію «злочин» [1].

Зі свого боку, еволюція та розвиток кримінального процесу (як однієї з галузей системи права України) характеризується, зокрема, диференціацією порядків досудового розслідування. Такими диференційованими кримінально-процесуальними порядками досудового розслідування є:

1) Спеціальне досудове розслідування (in absentia), статті 297-1 – 297-5 КПК України [1], яке є порядком здійснення досудового слідства щодо ряду: а) злочинів (передусім, умисних тяжких та умисних особливо тяжких злочинів), перелік яких передбачений абзацом 1 частини 2 статті 297-1 КПК України [1]; б) інших злочинів, перелік яких передбачений абзацом 2 частини 2 статті 297-1 КПК України [1];

2) Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях (стаття 615 КПК України [1]), який є порядком здійснення досудового слідства щодо ряду злочинів (передусім, умисних тяжких та умисних особливо тяжких злочинів), перелік яких передбачений статтею 615 КПК України [1].

Вбачається, що вищезазначені спеціальний та особливий порядок досудового розслідування (у формі досудового слідства у кримінальних провадженнях відносно злочинів) є юридичними засобами кримінально-процесуального регулювання в сферах державної безпеки та національної безпеки України. Вищезазначені кримінально-процесуальні порядки здійснення досудового розслідування (слідства) є інститутами особливої частини кримінального процесуального права України. Водночас спільною ознакою вищевказаних кримінально-процесуальних порядків здійснення досудового розслідування (слідства) є те, що науково-юридичну фундацію вищевказаних порядків досудового розслідування (слідства) формулює дефініція «злочин». Вбачається, що доктринальне дослідження визначення «злочин» як кримінально-процесуальної дефініції може здійснюватись із урахуванням передусім: а) теоретичної ідеї науковця-юриста Л. М. Кривоченко про «рамки загального поняття «злочин», з усіма притаманними йому ознаками й наслідками» [2, с. 23]; б) наукової дефініції (категорії) «кримінальна процесуальна регламентація» [3, с. 139], в розумінні концепції автором якої є вчений-правознавець Т. О. Лоскутов. Внаслідок чого, вбачається, що кримінально-процесуальна дефініція «злочин», в цьому випадку, є конститутивним (обов'язковим, необхідним) елементом вищезазначених порядків досудового розслідування (слідства). Вважаємо, що встановлення дефініції «злочин» в диспозиціях норм КПК України, які визначають специфіку та особливості здійснення досудового розслідування (у формі досудового слідства) щодо певних категорій (класів) кримінальних справ, повною мірою відповідає Конституції України [4].

Приписи п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України [4] передбачають положення згідно з яким: виключно законами України визначаються, зокрема: діяння, які є злочинами, та відповідальність за них. Принагідно зауважо, що текст Конституції України [4] прямо та

безпосередньо не встановлює дефініцій: «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок». Внаслідок чого, вбачається, що конституційно-правовою фундацією кримінального провадження є саме дефініція «злочин». Враховуючи той факт, що згідно з Преамбулою Конституції України [4] зазначається про Конституцію – Основний закон України, вбачається, що Конституція України [4] встановлює загальні засади функціонування України, як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Внаслідок цього є очевидним, що конституційна дефініція «злочин» є фундацією юридичного захисту та охорони (в тому числі, юридичними засобами кримінального провадження (процесу)) таких найважливіших адміністративно-правових інститутів у сфері публічної (державно-політичної та державно-суспільної) безпеки Української держави, як державна безпека України (частина 3 статті 17 Конституції України [4]) та національна безпека і оборона України (частина 1, 2 статті 107 Конституції України [4]).

Звертаємо увагу на той факт, що в кримінально-юрисдикційній сфері дефініція «злочин» застосовується, у тому числі, прямо та безпосередньо в галузі Кримінального права України. Розділ I Особливої частини Кримінального Кодексу України [5] понайменованій саме як: Злочини проти основ національної безпеки України.

Зауважимо, що застосування в кримінальному процесі дефініції «злочин» має місце, зокрема, при регламентації кримінального провадження підзаконними нормативно-правовими актами. Зокрема, приписи абзацу шостого підпункту 3 пункту 7 наказу офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 року № 309 прямо встановлюють дефініцію: «злочини проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку, недоторканності державних кордонів». Із вищевказаного юридичного визначення «злочини», вбачається, що в кримінально-процесуальному розумінні має місце класифікація, поділ вищевказаного класу, роду злочинів на ряд груп, видів злочинів, а саме – злочини проти: 1) основ національної безпеки України; 2) громадської безпеки; 3) миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку; 4) недоторканності державних кордонів [6].

Отже, спеціальні та особливі порядки досудового розслідування (слідства), з одного боку, характеризуються наявністю в законодавчих приписах, які регламентують вищевказані юридичні порядки, кримінально-процесуальної дефініції «злочин», а з іншого – характеризуються спрямованістю (метою) цих юридичних порядків на протидію злочинам, які посягають на державну безпеку України, національну безпеку і оборону України.

Звертаємо увагу на те, що повне та всебічне наукове пізнання кримінально-процесуальних регулювання та регламентації дефініції «злочин» можливе лише у взаємозв'язку з фундаментальним дослідженням Стратегії забезпечення державної безпеки [7] та Стратегії національної безпеки України [8], як нормативно-правових актів та джерел публічного права України.

У зв'язку з цим зазначимо, що в юридичній доктрині досліджується питання про «сферу – захист національних інтересів» [9, с. 53]. Вищевказану теоретичну дефініцію (категорію, тезу) сформулювали науковці-юристи В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева. Вбачається, що саме захист національних інтересів України є спільною фундацією для: а) сфер державної та національної безпеки України, як різних (але однорідних) підсистем єдиної системи публічної (державно-політичної та державно-суспільної) безпеки Держави Україна; б) спеціальних та особливих порядків (режимів) досудового розслідування (слідства).

Вбачається, що наукова дефініція (категорія): спеціальні та особливі порядки досудового розслідування (слідства), може бути застосована, як доктринальне визначення для спільного науково-юридичного дослідження: а) Спеціального досудового розслідування (in absentia), статті 297-1 – 297-5 КПК України [1]; б) Особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях (стаття 615 КПК України [1]).

Все вищевказане свідчить про те, що в цьому випадку в юридичній доктрині має місце:

1) формування юридичної стратегії відродження (ренесансу) застосування дефініції «злочин», в науці кримінального процесу (провадження);

2) диференціація різних кримінально-процесуальних режимів (зокрема, різних режимів досудового розслідування) залежно від класифікації кримінальних правопорушень

на злочини та кримінальні проступки;

3) відновлення наукових досліджень вчення про злочин в інших кримінально-юрисдикційних галузях, передусім, в кримінальному праві України;

4) посилення теоретичного пізнання дефініції (категорії) «злочин» в доктринах кримінального провадження (процесу) та адміністративного, конституційного права України, організації судових та правоохоронних органів;

5) необхідність наукового, доктринального дослідження сфер державної безпеки та національної безпеки України (національної безпеки та оборони України), як загальних засад кримінального провадження, принципів кримінально-процесуального права, фундацій кримінального процесу;

6) взаємозв'язок адміністративного права та конституційного права України та кримінального процесу України, як галузей права України, та, як юридичних наук, у сферах: а) Спеціального досудового розслідування (*in absentia*), статті 297-1 – 297-5 КПК України [1]; б) Особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях (стаття 615 КПК України [1]).

У зв'язку з цим науковим орнаментом правової теорії може бути створення (креатування) таких монографій і/або спеціалізованих наукових статей:

1) «Вчення про злочин у кримінальному процесі»;

2) «Вчення про кримінальне правопорушення (кримінальний проступок, злочин) в кримінальному процесі»;

3) «Вчення про злочини проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку, недоторканності державних кордонів у кримінальному процесі»;

4) «Принцип державної безпеки України в кримінальному процесі»;

5) «Принцип національної безпеки України в кримінальному процесі»;

6) «Взаємозв'язок та співвідношення загальних засад, принципів, фундацій та інститутів: а) державної безпеки; а) національної безпеки і оборони України в кримінальному процесі»;

7) «Спеціальні та особливі порядки (режими) досудового розслідування (слідства), які передбачають кримінальне провадження відносно злочинів проти державної безпеки та національної безпеки України»;

8) «Загальні положення, доктринальні фундації, специфіка та особливості досудового розслідування (слідства) у кримінальних провадженнях відносно злочинів проти: а) державної безпеки України; б) основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку, недоторканності державних кордонів»;

9) «Доктринальні співвідношення та взаємозв'язок особливих і спеціальних правових, юридичних режимів адміністративного права та кримінального процесу, в сферах державної безпеки та національної безпеки України».

Вищеназвані напрями теоретичних досліджень (розвідок) підтверджують об'єднання, конвергенцію кримінально-процесуальної доктрини та правових доктрин інших юридичних наук, передусім, в царинах: 1) вчення про злочин; 2) загальних засад, принципів, фундацій та інститутів державної безпеки та національної безпеки України, як елементів публічного права України.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.

2. Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 120 с.

3. Лоскутов Т. О. Щодо типів правового регулювання у кримінальному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія : ПРАВО. Вип. 30. Т. 2. С. 137–140.

4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

6. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ офісу Генерального прокурора від 30.09.2021 р. № 309. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про

Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020 / URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7>.

9. Настюк В. Я., Белевцева В. В. Національні інтереси у сфері інформаційної безпеки України. *Правова інформатика*. 2014. № 1. С. 52–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2014_1_9.

Олексій БАБЕНКО

курсант

Науковий керівник:

Євген БАРДІН

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ СЛІДЧИМ

Під час досудового розслідування слідчий здійснює слідчі (рошукові) дії, вичерпний перелік яких визначено гл. 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Особливу роль серед визначених слідчих (розшукових) дій займає обшук. Відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, пошук знаряддя вчинення кримінального правопорушення або майна, яке було отримане в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [1].

Проведення обшуку можливе лише на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях які підпадають під юрисдикцію Вищого антикорупційного суду – на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду [1].

При цьому треба звернути увагу на деякі особливості проведення зазначеної слідчої дії. Відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного [1].

Однак такі види кримінальних правопорушень, як, наприклад, незаконне виробництво наркотичних засобів чи незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, вчиняються переважно у нічний час, тому проведення обшуку вночі має місце досить часто. Треба зазначити, що в зв'язку з цим у слідчого виникають деякі проблемні питання під час проведення обшуку [2].

Відповідно до ч. 10 ст. 236 КПК України, обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису. Водночас, згідно з ч. 7 ст. 223 КПК України, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження [1].

В зв'язку із цим питання щодо залучення понять постає досить гостро, особливо що стосується проведення обшуку у нічний час, коли в учасників слідчої дії можуть виникнути обґрунтовані сумніви у незацікавленості осіб, запрошених як понять.

Необхідність запрошення понять для проведення обшуку є досить проблемним аспектом для слідчого і з того боку, що знайти незацікавлену особу (особливо посеред ночі), яка погодиться досить тривалий час бути присутньою під час проведення слідчої дії,

підписати протокол обшуку та ще, йомірно, в подальшому бути допитаним як свідок слідчим та судом, досить складно.

Отже, з метою вирішення зазначених проблемних питань є доцільним внести зміни до ст. 223, 236 КПК України та надати слідчому можливість проводити обшук без присутності понятих за умови здійснення безперервного аудіо- та відеозапису.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.

2. Кримінальний кодекс України від від 05.04.2001 ро.№ 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Єлисей БІЛІЄНКО

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Олена СОЛДАТЕНКО

доцент кафедри кримінального
процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

**ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Принцип законності є універсальним і, тому в кримінальному процесі пронизує всі стадії, стосується всіх відгалужень кримінальної процесуальної діяльності та є стрижнем для всіх правовідносин, що виникають у сфері кримінального судочинства. Зміст цього принципу розкривається у низці положень Основного закону нашої держави. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Законність кримінальної процесуальної діяльності значною мірою зумовлюється рівнем дотримання відповідних гарантій. Кримінальні процесуальні гарантії законності полягають у сукупності правових засобів, встановлених законодавством, що надають змогу одержати та зберегти інформацію, яка має значення для кримінального провадження, досягти мети й виконати завдання досудового розслідування, захистити та за можливості відновити порушені права й законні інтереси учасників кримінального процесу [2, с. 22–23]. Важливою умовою для забезпечення ухвалення законних і обґрунтованих рішень є регламентація в законі конкретних повноважень посадових осіб. Згідно з ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити ухвалення законних і неупереджених процесуальних рішень [3].

Особливою гарантією обґрунтованості ухвалення рішень на початковому етапі кримінального провадження є встановлені кримінальним процесуальним законом правила початку досудового розслідування, дотримуватися яких зобов'язані всі органи й посадові особи [4, с. 286]. До особливих кримінальних процесуальних гарантій законності початку досудового розслідування належать такі: 1) здійснення прокурорського нагляду; 2) судовий контроль; 3) відомчий контроль. Характеризуючи діяльність прокурора щодо нагляду за законністю вирішення заяв і повідомлень про злочин, треба зазначити, що він у своїй діяльності керується Конституцією України, КПК України, законами України «Про прокуратуру», «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідними відомчими нормативними актами офісу Генеральної прокуратури України. Прокурорський нагляд на першій стадії кримінального судочинства – це діяльність, здійснювана уповноваженими прокурорами шляхом реалізації встановлених законом повноважень з метою забезпечення законності ухвалення, розгляду й вирішення заяв і

повідомлень про злочин [4, с. 307]. Судовий контроль на стадії досудового розслідування – це закріплена в Конституції України та кримінальному процесуальному законодавстві діяльність суду, що реалізується ним у встановленій законом процесуальній формі і спрямована на забезпечення законності дій і рішень органів і посадових осіб, які вирішують заяви та повідомлення про злочини, що вчинені або готуються. Іншою гарантією законності ухвалення рішень є відомчий контроль. Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 39 КПК України керівник органу досудового розслідування уповноважений вжити заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим [3].

Отже, засада законності означає вимогу точного і неухильного застосування законів органами досудового розслідування, прокуратури, суду, дотримання всіма іншими суб'єктами кримінального провадження, державними і недержавними установами й організаціями, посадовими особами, громадянами приписів Конституції України, законів і інших нормативних актів. Законність у діяльності правоохоронних органів розглядається в двох аспектах. У першому випадку законність означає відновлення порушеного закону, а в другому – сама діяльність вказаних органів має відповідати законним процедурам. Дотримання законності має важливе значення і є об'єктивною закономірністю розвитку кримінального провадження.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Лук'янчиков С. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ, 2017.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*: кодекс від 13.04.2012, редакція від 15.12.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1089>.

4. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монограф. Київ ; Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2018.

Альона БУРЦЕВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРІВ З ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ТА ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРАХ

Сфера правоохоронної діяльності та застосування кримінальних покарань завжди була і до цього часу залишається однією з найбільш вразливих у житті громадянського суспільства та державної політики. Це пов'язано з тим, що основний зміст вказаної діяльності є притягнення до відповідальності та застосування примусу і правообмежень до особи, яка вчинила правопорушення.

Саме у цій діяльності ризик порушення прав людини є досить високим. На це постійно звертають увагу представники різних державних і громадських організацій не лише в нашій державі, а й міжнародні інституції.

В умовах інтеграції системи законодавства України до європейських стандартів триває і реформування законодавства, що регулює функціонування правоохоронних та пенітенціарних органів.

Важливим кроком у діяльності прокурорів щодо протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах було ухвалення 29.12.2021 року наказу офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах» № 400 (далі – наказ № 400) [1].

Вказаний документ було створено з метою належної організації роботи органів прокуратури з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах.

Передусім, відповідно до п. 3 наказу № 400 під час здійснення прокурорами цієї діяльності першочергову увагу варто приділяти таким питанням:

1. Забезпечення реагування на факти смерті особи внаслідок застосування сили працівником правоохоронного органу під час затримання, проведення масових заходів, слідчих та процесуальних дій, режимних заходів, а також неналежного матеріально-побутового забезпечення та умов праці, ненадання або неналежного надання медичної допомоги у місцях несвободи.

2. Протидії катуванням та іншим формам неналежного поводження, у тому числі заподіяння особі фізичних чи моральних страждань унаслідок непропорційного застосування сили під час затримання, проведення слідчих та процесуальних дій, режимних заходів у місцях несвободи, ненадання чи неналежного надання медичної допомоги, тримання затриманих, взятих під варту та засуджених осіб у неналежних умовах, використання праці ув'язнених з порушенням вимог законодавства та заходів безпеки.

3. Забезпечення законності та обґрунтованості обмеження права на свободу та особисту недоторканність, належного реагування на факти безпідставного затримання і тримання осіб у територіальних підрозділах правоохоронних органів, порушення прав осіб на дострокове звільнення від відбування покарання.

4. Реалізації заходів, передбачених державними програмними документами щодо захисту прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах, міжнародними договорами, ратифікованими Україною [1].

Окрім того, наказом Генерального прокурора 07.09.2021 року було створено положення про Департамент протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах офісу Генерального прокурора як окремий спеціалізований орган, уповноважений на контроль за дотриманням прав людини у процесі здійснення своєї діяльності правоохоронними та пенітенціарними органами та забезпечення їх посадовими особами реалізації основних конституційних прав людини і громадянина [2].

Отже, ухвалення наказу № 400, а також створення спеціалізованого Департаменту у системі структурних підрозділів Офісу Генерального прокурора є важливим кроком для модернізації чинного кримінального законодавства України та наближення його до європейських стандартів, за якими саме права людини є основною цінністю держави.

1. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах : наказ офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 року № 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#Text>.

2. Про затвердження Положення про Департамент протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах офісу Генерального прокурора : наказ офісу Генерального прокурора від 07.09.2021 р. № 288. Офіційний вебсайт офісу Генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/posts/polozenya-pro-samostiini-strukturni-pidrozdili>.

Артем ГЕРАСИМОВ

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Микола ЄФІМОВ

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України регламентується не лише процес встановлення істини, але і достовірності відомостей, отриманих у процесі збирання інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення. Унаслідок цього

експериментально-дослідна діяльність вважається дуже важливою складовою кримінального провадження будь-якої категорії. Така діяльність обумовлюється проведенням «слідчого експерименту», який входить до переліку слідчих (розшукових) дій. Слідчий експеримент – це та процесуальна дія, яка в більшості випадків застосовується у разі активної протидії органам досудового розслідування, багатоепізодності та складності вчинених кримінальних правопорушень, а також існуванню деяких невстановлених фактів протиправного діяння особи.

Варто вказати, що метою проведення слідчого експерименту є перевірка вже отриманих фактичних відомостей і доказів за певним кримінальним провадженням. Визначена слідча (розшукова) дія проводиться у разі наявності сумнівів у органів досудового розслідування щодо достовірності наданої інформації із приводу здійснених дій або подій, які відбувалися, за певних умов.

Тож слідчий експеримент – це передбачена положеннями ст. 240 КПК України слідча (розшукова) дія, суть якої полягає у дослідженні, перевірці та/або уточненні даних, що становлять інтерес для встановлення обставин кримінального правопорушення [1].

Треба зазначити, що в перекладі з латинської мови експеримент – це емпіричний метод пізнання, за якого у керованих і контрольованих умовах отримуються певні висновки стосовно синтезу явищ і об'єктів, а також з'являються дещо нові характеристики контрактних явищ і об'єктів [2].

Крім того, варто наголосити, що експеримент як загальнонауковий метод дослідження за своєю суттю повністю відрізняється від слідчого експерименту як слідчої (розшукової) дії, адже експеримент як окремий метод дослідження може бути лише складовою певною процесуальною дією, тимчасом як слідчий експеримент – це повноцінна слідча (розшукова) дія, що передбачена чинними положеннями кримінального процесуального законодавства України.

На даний момент досі ведуться дискусії з питання віднесення слідчого експерименту до подальших або початкових слідчих (розшукових) дій. Більшість вчених-криміналістів роблять висновок, що його треба відносити до групи подальших дій, адже вона характерна до більш пізнього моменту досудового розслідування. Зі свого боку, С. І. Новикова та Ш. Ш. Ярамиш'ян мають зовсім іншу позицію. Автори вважають, що несвоєчасність проведення слідчого експерименту – це дуже важлива проблема, яка відіграє провідну роль під час досудового розслідування.

А вже І. М. Лузгін вказує, що суть цієї діяльності органів досудового розслідування пов'язана з дослідженням фактів і явищ за таких умов, коли створюється штучне відтворення обставин, інших властивостей, необхідних для відібрання певних висновків. Зокрема, це виглядає як випробування, що дає змогу виокремити, пізнати суть та походження цього явища (факту), відкинути можливість існування схожих явищ (фактів) у минулому.

Вагомою особливістю проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії є участь особи, що безпосередньо сприймала це явище (подію). Суб'єкт вказаної процесуальної дії відтворює спосіб вчинення кримінального правопорушення, демонструючи послідовність своїх дій за допомогою імітаційних рухів, предметів на місці події. Дії, які виконує суб'єкт слідчого експерименту, становлять суть та метод фіксування й перевірки відомостей [3, с. 225].

Зі свого боку, М. М. Єфімов зазначає, що надзвичайно доцільним тактичним прийомом під час здійснення слідчого експерименту є залучення спеціалістів у певній галузі знань (в разі потреби). У разі вчинення кримінального правопорушення із застосуванням зброї чи інших засобів, що заздалегідь виготовлені для нанесення тілесних ушкоджень, залучення судово-медичного експерту є обов'язковим кроком органів досудового розслідування [4].

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що слідчий експеримент – це дуже складна процесуальна дія, яка є обов'язковою під час проведення досудового розслідування за більшістю категорій кримінальних правопорушень, адже від результату проведення слідчого експерименту залежить подальший процес доказування, а також доведення вини особи, що підозрюється у вчиненні протиправного діяння.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-17. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>.

2. Новітній філософський словник. 2004. URL : <http://kniga.scienceontheweb.net/noveyshiy->

filosofskiy-slovar.html.

3. Салтєвський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

4. Єфімов М. М. Окремі питання проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти громадського порядку. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. URL : http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/34.pdf.

Євгенія ДЕРКАЧ

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ АБО СТЕРИЛІЗАЦІЇ

Більшовицька революція на початку ХХ століття, період класової боротьби, соціальні конфлікти та війни, період науково-технічної революції, фемінізація, церква у Західній цивілізації, яка понизила свій рівень впливовості, стали наслідком проблеми вчинення незаконних абортів [1].

У сучасній юридичній науці виникла гостра проблема щодо формулювання предмета незаконного проведення абортів. Внаслідок чого у теорії не сформоване чітке питання щодо необхідності забезпечення охорони життя ненародженої особи. Проведення абортів – це штучне переривання вагітності, вчинене за згодою жінки на проведення операції [2]. Незаконне проведення абортів визначається вчиненням переривання вагітності без згоди жінки, із застосуванням фізичного насильства, проведення абортів попри медичні протипоказання, а також вчинення не у спеціалізованих закладах охорони здоров'я. Залежно від форми вини, обставин справи кваліфікація, щодо покарання кримінального правопорушення виражена в ст. 121, 128, 140 ККУ. Правове регулювання щодо відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізацій зазначено у статті 134 Кримінального Кодексу України [3, с. 61–67]. Об'єктом цього кримінального правопорушення є здоров'я вагітної жінки, щодо якої здійснюється незаконне штучне переривання вагітності. Суб'єктом є особа, яка досягла 16-річного віку та не має спеціальної медичної освіти, що засвідчує можливість його проведення. Ними можуть бути: лікарі, що отримали вищу медичну освіту, але не уповноважені на проведення цих операцій; особи, що належать до середнього медичного персоналу; а також особи, які не мають стосунку до медицини. Суб'єктивна сторона кримінально протиправного діяння характеризується психічним ставленням об'єкта до дій, що спричиняють суспільно-небезпечні наслідки, а в цьому правопорушенні вони становлять прямий умисел. Об'єктивна сторона виражається у вчиненні правопорушення суб'єктом, який не має спеціальної медичної освіти на проведення переривання вагітності, що спричинив тривалий розлад здоров'я потерпілої, безплідність, а також смерть. Щодо правового регулювання незаконного проведення абортів в європейських державах, то законодавством закордонних країн передбачено різні види законів, які дозволяють проведення штучного переривання вагітності. Лише в невеликій групі країн дозволено проводити аборт за бажанням вагітної жінки. В таких країнах, як Англія, Ісландія, Угорщина та інших – за наявності медичних та соціальних протипоказань. В Іспанії, Португалії та Польщі він можливий за обставин, що загрожують фізичному або психічному здоров'ю жінки [4]. Щодо Північної Ірландії, то вона має досить суворі закони та передбачає здійснення штучного переривання вагітності тільки, якщо вона становить загрозу здоров'ю вагітної жінки. Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що кваліфікуючими ознаками є тривалий розлад здоров'я жінки, безплідність та смерть, а також згода потерпілої на проведення незаконної стерилізації не можна розглядати як обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння.

1. Дьоміна О. П. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації. С. 147–151. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/2_2021/24.pdf

2. Науково-практичний коментар до ст. 134 Кримінального кодексу України, 01.01.2009. URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KK004637?an=7>

3. Пересада О. М. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. №1, 2021. С. 67.
URL : https://arm.naiu.kiev.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-207/lectures/lecture_1.html.

4. Даніель А. В. Законодавче регулювання штучного переривання вагітності : досвід Польщі та України, 2021 р. URL : https://protocol.ua/ru/zakonodavche_regulyuvannya_shtuchnoho_pererivannya_vagitnosti_dosvid_polshchi_ta_ukraini/.

Валерія КЛЬОВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Світлана ШАЛГУНОВА

професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В КРАЇНІ

На сьогодні тема національної безпеки під час дії воєнного стану є дуже актуальною темою. Вже скільки часу наша держава перебуває у стані невизначеності. Російська Федерація після декількох років тиші знову вирішила показати, на що вона здатна. На цей час захист національних та людських інтересів є дуже важливим інститутом та дуже величезною проблемою.

Нагальною потребою буде відмітити те, що сучасні загрози, які розпочалися нещодавно, зумовили ухвалення та внесення деяких змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, для того щоб кримінальна сфера виконувала свої повноваження належним чином у цих надзвичайно складних умовах.

Зазначимо, що стосовно наукового погляду, то на сьогодні вкрай мало наукових публікацій, які б дійсно змогли висвітлити основну проблематику національної безпеки під час дії воєнного стану. Проте за правову основу розгляду цієї теми ми можемо звернутись до Кримінального процесуального кодексу України, а також Закону України «Про національну безпеку України».

Перед початком аналізу проблем національної безпеки в контексті кримінального процесуального закону під час дії воєнного стану в країні для розуміння зазначимо, що ж таке національна безпека, воєнний стан та коли ці два поняття можуть збігатись.

Розглядаючи «національну безпеку» як термін, варто звернутись до Закону України «Про національну безпеку України», де у ст. 1 зазначається, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3]. Також щодо цього зазначимо, що під національною безпекою варто розуміти здатність певної країни вчасно виявляти, а також вміти правильно і точно запобігати загрозі національним інтересам держави. Відповідність цій умові буде забезпечуватись тоді, коли буде національний інтерес в пріоритеті у державі.

На сьогодні основним виходом із наявної складної внутрішньої та зовнішньої ситуації має стати підвищення рівня національної безпеки шляхом посилення ефективності внутрішньодержавних процесів, забезпечення і гарантування державного суверенітету та територіальної цілісності на основі демократичного розвитку суспільства і держави, дотримання високого рівня захисту прав і свобод, практичне запровадження європейських демократичних засад розвитку держави та суспільства, утвердження європейських цінностей, продовження реформування національної економіки [3, с. 180].

Повертаючись до реалій сьогодення, відмітимо декілька суттєвих питань щодо практичної складової національної безпеки.

1. Одним із найбільш поширених видів кримінальних правопорушень у сучасній Україні в контексті проведення військових дій на сході нашої держави є перешкоджання

діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Мова йде про фіксування на відео та фото техніки української армії, висвітлення українських зруйнованих домівок тощо. Розуміючи паніку та страх українського народу, також важливо розуміти, що цим ми підриваємо важливість, авторитетність та спроможність нашої армії давати гідну відсіч агресору. Тому 24.03.2022 року Верховна Рада України проголосувала за Законопроект № 7189 і буде доповнено Кримінальний Кодекс новою статтею 114-2, де будуть викладені основні обмеження і буде винесено покарання у вигляді позбавлення волі строком від трьох до п'яти років. Ця інформація є дуже важливою для тих осіб, які досі не розуміють, наскільки це є серйозним злочином.

2. Наступним важливим питанням, на нашу думку, є те, що особи не усвідомлюють, наскільки наша держава цінує та захищає наших громадян, встановлюючи різні обмеження. Особи, вважаючи, що вони нічого не бояться, займаються мародерством, порушуючи законодавство України, займаються шпигунством, здаючи дані агресору.

3. Щодо практичної проблеми, то у містах, де розгортаються бойові дії, дуже тяжко розпочинати досудове слідство. Зокрема, в Кримінальному процесуальному кодексі міститься Розділ IX¹, який визначає особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану. Якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування ухвалює слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова; відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої згоди, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин [1].

Також у Законопроекті, який був зазначений вище, враховуються такі положення, що рішення про початок досудового розслідування ухвалюється слідчим, про що він, безпосередньо, виносить постанову, а якщо є відомості, які підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то вносяться до нього як тільки буде така змога.

4. Варто визначити основні пріоритети національної безпеки: 1) збереження української мови, як національної мови, а також боротись за існування України як суверенної, самостійної, незалежної держави; 2) схоронність економічної безпеки України; 3) підвищення обороноздатності та кваліфікації нашої армії та усіх силових структур; 4) обов'язкові намагання України вступу до НАТО, незважаючи на усі перешкоди.

Більшість країн, які на сьогодні є членами ЄС, спочатку стали членами НАТО, тому, на нашу думку, сучасний процес інтеграції до Європейського Союзу є неможливим без паралельного процесу інтеграції до НАТО. Лише заручившись спочатку безпековою підтримкою з боку Північноатлантичного альянсу та отримавши необхідні гарантії, далі можна продовжувати європейську інтеграцію. Закріплення позаблокового статусу є свідченням невизначеності внутрішньополітичної ситуації в країні, яка зумовлює невизначеність зовнішньополітичного курсу України [4, с. 108].

Підбиваючи підсумки, варто відмітити, що питання національної безпеки під час воєнного стану завжди залишаються актуальними. Зараз Україна у досить складній економічній ситуації дуже потребує підтримки інших держав та постійної уваги з боку наших посадових осіб органів державної влади. Проте ми віримо, що наші підрозділи, наша армія робить усе можливе для збереження цілісності нашої країни та захисту національних інтересів як держави, так і громадян.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 14.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Вонсович О. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. С. 177–185.

4. Перепелиця Г. Чи знайдеться місце позаблоковій Україні в новій системі європейської безпеки? *Щорічник «Зовнішня політика України 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети»*. Київ: Стилос, 2011. С. 99–126.

Аліна НЕМЕШ

курсант

Науковий керівник:

Олена СОЛДАТЕНКО

доцент кафедри кримінального
процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИВІД ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Актуальність теми зумовлена тим, що ефективність та правильність здійснення процесуальних дій, які цілком спрямовані на розслідування кримінальних проваджень, насамперед залежить від безпосередньої якості кримінального процесуального законодавства нашої країни. Будь-які обмеження прав і свобод осіб, які певним чином фігурують у відповідних правовідносинах, повинні здійснюватися виключно в межах чинного законодавства. Адже серед усіх сфер державної діяльності кримінальне провадження є саме тією частиною, де найбільш ймовірним можливе втручання у приватне життя осіб, обмеження конституційних прав, свобод та законних інтересів особи та громадянина.

Безпосереднє виконання завдань щодо розслідування кримінального провадження цілком залежить і від заходів забезпечення кримінального провадження і не малу роль відіграє один із їх видів – привід. Він являє собою певний примусовий захід, що застосовується до осіб, які не виконували чи не реагували на виклики уповноважених осіб.

Відповідна можливість проведення більшості процесуальних дій певним чином залежить від своєчасної явки учасників кримінального провадження. При цьому зазначимо, що безпосереднє прибуття за викликом до правоохоронних органів, які проводять досудове розслідування, є не правом, а їх процесуальним обов'язком, без виконання та порушення якого неможливо певним чином забезпечити ефективний та правильний перебіг розслідування та з'ясувати всі необхідні обставини, що мають значення для прийняття справедливого та неупередженого рішення. Саме ці відповідні дії надають змогу працівникам правоохоронних органів в подальшому здійснити допит викликаних осіб та проведення з ними будь-яких інших (необхідних) процесуальних дій.

Безпосередньо привід як захід забезпечення кримінального провадження полягає саме у примусовому супроводженні особи, до якої він безпосередньо застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час (ч. 1 ст. 140 КПК України) [1].

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі і приводу, не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що:

- 1) є обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора;
- 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається з клопотанням.

Щодо характеру впливу, застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як привід, то в юридичній літературі зазначається, що він зараховується до правовідновлювальних кримінальних процесуальних санкцій згідно з їх відповідною класифікацією. Також, на думку багатьох вчених, за своєю природою привід являє собою не штрафну санкцію, оскільки саме примусове доставлення особи, яка не з'явилася на виклик без поважних причин, не можна розглядати як певний вид покарання за кримінальне правопорушення. Адже ця дія безпосередньо застосовується для відновлення відповідного порушеного правового становища, а також забезпечити необхідний та можливий для отримання доказів особистий певний контакт між уповноваженою особою і особою, щодо якої застосовується даний захід [2].

Підставами застосування приводу як заходу забезпечення кримінального

провадження є безпосереднє неприбуття підозрюваного, обвинуваченого, свідка на виклик без поважних на те причин або без відповідного повідомлення про причини свого неприбуття. Отже, безпосереднє повідомлення про причини неприбуття цілком прирівнюється за своїми юридичними наслідками до неприбуття без поважних причин. Однак треба зазначити, що застосування цього заходу є необхідним встановити, які певні причини неявки особи, передбачені у ст. 138 КПК України, при цьому, що зазначений перелік не є вичерпним, адже поважні причини можуть визначатися як такими і за рішенням уповноваженої особи, яка здійснює досудове розслідування.

Відповідний захід забезпечення кримінального провадження має свій чіткий порядок застосування та процесуального оформлення, проте дискусійним виступає питання щодо здійснення даної процесуальної дії без попереднього виклику особи, зокрема це стосується підозрюваного. Актуальними також є питання щодо затримання особи в порядку ст. 207, 208 КПК України, адже закон не дозволяє відповідним чином виносити клопотання про затримання особи з безпосередньою метою приводу для відповідного вирішення питання про застосування запобіжного заходу – тримання під вартою [3].

Привід являє собою певний важливий процесуальний інструмент забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження, а також відповідного зобов'язання їх виконувати свої обов'язки як під час досудового розслідування, так і під час здійснення судового розгляду. Також привід є певною кримінально-процесуальною правовідновлювальною санкцією для особи в разі її неявки за викликом без поважних на те причин, що безпосереднім чином повинно забезпечити ефективний та чіткий перебіг кримінального провадження, а також певним чином містити елемент державно-правового осуду та тимчасово обмежує свободу пересування особи.

Отже, можна зробити висновок, що привід як певний захід забезпечення кримінального провадження має свої специфічні умови, підстави, а також процесуальний порядок здійснення та відповідного оформлення під час здійснення досудового розслідування. Законодавче врегулювання здійснення приводу водночас з безпосередніми позитивними рисами, має також і певні недоліки, що потребують подальшого вдосконалення, а також відповідного дослідження в юридичній літературі.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1089>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.

3. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина. Київ : Алерта, 2014. 420 с.

Єлизавета ПЕРЕСУНЬКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Гліб БАРАБАШ

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

Наша держава Україна перебуває на складному шляху захисту та збереження свого суверенітету та незалежності. Сьогодні в умовах агресії проти нашої держави особливого значення набуває питання механізму забезпечення національної безпеки незалежної України. Цей механізм може добре функціонувати та забезпечувати досягнення поставлених цілей лише за умови його належного регулювання.

Забезпечення національної безпеки будь-якої країни як систематична цілеспрямована діяльність державних органів і структур громадянського суспільства щодо подолання

негативних тенденцій стосовно людини і громадянина, суспільства і держави та створення умов для їх належної життєдіяльності постійно перебуває під впливом різних факторів.

У найбільш повному вигляді перелік пріоритетів національних інтересів закріплено в Конституції та Законі України «Про національну безпеку України». Правове закріплення інтересів нації покликане зробити політику держави більш відкритою, наближеною до кожної людини, а головне – сприяти кожному представникові народу знати, які інтереси він має відстоювати, чи збігаються ці інтереси з його інтересами, чи входять його інтереси до інтересів загалом. Але негативним моментом будь-якого правового закріплення поняття явища системного характеру є його неповнота. Однак навряд чи можна навести приклад ідеального відображення у законі визначення того або іншого поняття.

Сучасний стан в Україні характеризується нестабільністю і недостатньою визначеністю системи ціннісних орієнтацій й інтересів суспільства; наявністю суттєвих суперечностей між інтересами як основних об'єктів національної безпеки (людини і громадянина, суспільства, держави), так і між інтересами різних соціальних спільнот на різних рівнях: центр – регіони. У зв'язку з відсутністю консенсусу в суспільстві з питань національних цілей, інтересів і цінностей немає належного конструктивного, стратегічно виваженого нормативно-правового забезпечення національної безпеки.

Досягненню національних цілей перешкоджають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До об'єктивних відносять: зниження для значної частини громадян рівня життя; виникнення соціального і етнополітичного напруження, падіння інтелектуального, технологічного і воєнного потенціалу держави. До суб'єктивних факторів належать: збереження у свідомості старих догм світоглядного і ідеологічного тлумачення; зростання асиметрії соціальних інтересів різних груп громадян; низький рівень правової культури населення, працівників державного апарату; політична боротьба за сфери впливу і владу; відсутність сформованої системи нових національних цінностей і стійких інтересів окремих груп суспільства, що дозволяють консолідувати зусилля окремих громадян, суспільства в цілому й інститутів держави на досягнення національних цілей; недостатня теоретична розробленість прикладних аспектів політики забезпечення національної безпеки України [1, с. 110].

Отже, всі ці чинники впливають на процес забезпечення національної безпеки, принципи побудови та основні структурні елементи сучасної системи забезпечення національної безпеки, зміст та форми їх правового регулювання і потребують системного та комплексного врахування в процесі сучасного державотворення.

В цей непростий для нас час одним із шляхів захисту національної безпеки України є встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на самі основи існування нашої державності та суспільства. Загроза безпеки – це сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особи, суспільства та держави.

У сучасній кримінально-правовій літературі неодноразово порушувалося питання науково-теоретичного обґрунтування побудови санкцій. Розвиток цього питання в цілому вважається недосконалим і потребує глибшого вивчення цього правового явища [2, с. 5–11].

Передусім треба зазначити, що відповідно до ч. 2, 3 ст. 5 Конституції України право визначати та змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народу, і ніхто не може узурпувати державну владу [3].

Порушення встановленого Конституцією України порядку створення та охорони конституційного ладу на території України, а також порядку здійснення посадовими особами повноважень може становити загрозу основам національної безпеки. Національна безпека є багатограним і дуже складним юридичним поняттям, оскільки містить значну кількість взаємозалежних елементів, які співвідносяться між собою як загальні та особливі, первинні та другорядні [4, с. 350].

Злочини проти основ національної безпеки посягають не тільки на державну безпеку, а й на національну безпеку загалом, яка відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначається як національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5]. Метою Закону є не розкриття основних дефініцій, а фіксація основних принципів та змісту діяльності із забезпечення безпеки держави, громадської безпеки, екологічної безпеки, безпеки особистості, інших видів безпеки, передбачених законодавством Української держави.

Злочини проти основ національної безпеки України – це суспільно небезпечні, протиправні, винні та карані діяння, які заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння такої шкоди зовнішній і внутрішній безпеці держави, вчинені суб'єктом злочину [6, с. 124].

У системі Особливої частини КК України розділ стосовно злочинів проти основ національної безпеки поставлений на перше місце [6, с. 125]. Натомість, Конституція України змінила пріоритети в захисті держави і особи. В ній зазначається що людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Такий підхід обумовлений насамперед ємкістю і широтою родового об'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 109-114 КК України [7].

Верховна Рада України 285 голосами «за» з 307-и прийняла в цілому Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України Верховною Радою України було внесено ряд змін стосовно покарання за злочини проти основ національної безпеки України, а також криміналізація колабораційної діяльності [8].

На сьогодні питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі юридичної відповідальності колаборантів тощо набувають особливої значущості в Україні, враховуючи триваючу досі окупацію частини її суверенних територій, що відбулася з початком російської агресії, поєднаної з використанням гібридних методів ведення війни. Водночас явище колабораціонізму, досить ретельно розглянуте у працях учених-істориків, у юридичній науці дотепер залишається недостатньо вивченим

Кримінально-правова проблематика колабораціонізму має значний потенціал для її подальшої глибшої наукової розробки, що дозволить подолати прогалини науки кримінального права в цій галузі та отримати нові теоретичні та практичні досягнення. Насамперед відповідні розробки важливі з погляду повноцінної реалізації прогностичної функції, яку виконує сучасна кримінально-правова наука (як показує досвід України, вторинне ставлення до цієї функції з появою колабораціонізму призвело до плутанини та хаосу наукових ідей, невміння формулювати ефективні наукові та практичні рекомендації).

Завчасне прогнозування змін кримінально-правового регулювання відповідної сфери відносин має сприяти мінімізації суперечливих знань та, як наслідок, швидкого та якісного вирішення комплексу дослідницьких завдань.

Даний Закон спрямований на забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, які в умовах воєнного стану вчинять дії, направлені на послаблення нашої обороноздатності, посягають на суверенітет, або спричинять будь-яку шкоду цивільному населенню України.

Законом у статтях 111 та 113 Кримінального кодексу України передбачено покарання за державну зраду та диверсію в умовах воєнного стану максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавленням волі, з обов'язковою конфіскацією всього майна. Крім того, Законом заборонено будь-яку амністію до осіб, які скоїли державну зраду та диверсію.

Обороноспроможність є ключовим фактором військової безпеки країни, що передбачає наявність всіх необхідних засобів і механізмів для ефективного відображення реальних загроз. Інформаційна безпека (безпека інформації) є станом інформації, інформаційних ресурсів та інформаційних систем, при якому з необхідною ймовірністю забезпечується захист інформації (даних) від витоку, розкриття, втрати, несанкціонованого знищення, спотворення, модифікації (підробки), копіювання, блокування тощо. Таким чином, дані основні елементи виявляють собою цілісне уявлення про безпеку держави на всій її території.

З метою підвищення рівня національної безпеки України розроблено основні кримінально-правові засоби її забезпечення: 1) удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, посилення боротьби зі злочинами, що становлять загрозу національній безпеці України; 2) зміцнення правопорядку в країні, підвищення ролі правоохоронних органів у протидії організованій злочинності та іншим злочинам, що становлять загрозу безпеці; 3) розвиток міжнародного співробітництва України тощо.

Таким чином, розбудова сектору національної безпеки і оборони значною мірою залежить від ефективності реалізації Президентом України його завдань і функцій, результативності діяльності його Секретаріату, Ради національної безпеки і оборони при Президентові та інших підлеглих йому структур. Для забезпечення стабільності конституційного ладу, узгодженого функціонування державного механізму, вищого представництва в міжнародних відносинах інститут президенства є об'єктивно необхідним.

Оскільки питання забезпечення стабільності та розвитку національної безпеки України завжди було одним із ключових пріоритетів та цілей, які ставило перед собою керівництво нашої держави ще з часів отримання незалежності, то важливим є чітка й злагоджена координація діяльності всіх суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Отже, боротьба зі злочинами проти основ національної безпеки України, як і з іншими видами злочинної діяльності, неможлива без всебічного правового аналізу та глибокого знання складу цих злочинів.

Під злочинами проти основ національної безпеки України треба розуміти суспільно небезпечні діяння, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою, передбаченими КК України, з посяганням на відносини, що створюють умови для захисту основ національної безпеки України в політичній та економічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності та обороноздатності держави у сфері науково-технічної, інформаційної, екологічної безпеки України від зовнішніх і внутрішніх загроз.

1. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 24. С. 108–111.
2. Янчук А., Блістів Т., Колесник В., Пригунов П. Нормативно-правове забезпечення національної безпеки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 5–16. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_1_3.
3. Конституція України : офіц. текст. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Чорний Р. Л. Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі I Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2013. № 2. С. 346–357.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
6. Рубашенко М. А. Забезпечення основ національної безпеки України кримінально-правовими заходами. *Сталий розвиток 2030: правова, економічна, соціальна, екологічна та політична складові* : матеріали доповідей Міжнародної міждисциплінарної конф. (Будапешт, Угорщина). Будапешт, 2017. 160 с. С. 121–124. С. 122. URL : http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14472/1/Rubashenko_121-124.pdf.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.

Діана РУКІНА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Науковий керівник:

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

СУД ПРИСЯЖНИХ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Сучасні тенденції розвитку демонструють нам, що одна з найважливіших проблем правосуддя є безпосередня участь народу в цьому процесі. Щодо сучасних держав, то для них суд – це інститут захисту людей (для України також). Ще давньогрецький філософ Арістотель стверджував, що чинити правосуддя не можуть тільки судді.

На території України суд присяжних почав функціонувати з 2012 року внаслідок ухвалення Кримінально процесуального кодексу України. Тематику, пов'язану з судом присяжних, зацікавилися такі дослідники: А. Ф. Коні, В. В. Городовенко, Л. Р. Шувальська, С. І. Іваницький, В. С. Канцір, О. Г. Яновська, Р. Г. Куйбіда та інші.

Основний закон, що діє на території України і закріплює принципи, норми засади та напрями реалізації людської діяльності – Конституція України [1]. Наша держава – це демократична, соціальна, правова держава, де діє народовладдя [1, с. 3–5]. Згідно з цим пріоритетний принцип діяльності держави – це забезпечення прав людини, тому найважливішим правом для особи є можливість доступу до юстиції.

Термін «доступ до правосуддя» досить широкий. У ст. 22 Конституції України

затверджує, що права людини, передбачені II Розділом, не вичерпні [1, с. 7]. Виходячи з зважаючи на вище зазначеного, громадяни України мають право на вчинення судових дій, на що вказує ст. 5 Конституції України, відповідно до якої народ – єдине джерело влади в державі, таким чином і судової також [1, с. 3].

Ст. 124 Конституції України регламентовано, що народ безпосередньо бере участь у правосудді через присяжних, такі самі твердження закріплено у ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 5) [1, с. 42].

Поняття «суд присяжних» досліджувала велика кількість вчених та практиків, вивчивши певні матеріали, можна зробити висновок, що суд присяжних – це правовий інститут усієї системи органів державної влади, які мають певні права, що реалізують можливість безпосередньої участі народу в здійсненні правосуддя [5, с. 75–77].

Сучасне законодавство України врегульовує лише певну кількість випадків діяльності суду присяжних. Стаття 386 КПКУ закріплює їх права й обов'язки [2], а стаття 6 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» надає певні гарантії прав присяжних [3]. На нашу думку, найважливішим є визначення правових норм присяжних у разі здійснення правосуддя для доцільної аргументації їх дій.

На законодавчому рівні закріплені такі права присяжних: занотовувати певні положення у разі судового засідання; досліджувати всі відомості та докази під час судового засідання; ставити запитання обвинуваченим, потерпілим, свідкам та іншим особам яких допитують, з дозволу головуючого; просити головуючого тлумачити норми закону, які підлягають використанню під час розв'язання різного роду юридичних питань [3, с. 33].

Присяжні наділені такими правами, що надають можливість повною мірою ознайомитися зі справою та безпосередньо брати участь у правосудді в нарадчій кімнаті голосуванням.

Вважаємо, що нині доволі актуальне питання є надання прав присяжним обробляти справи кримінального провадження не тільки з приводу міри покарань довічного позбавлення волі, але і на справи різної тяжкості. Вище зазначене надало б можливість розвинути права присяжних, а також удосконалити принцип реалізації народовладдя.

З цього можна зробити висновок, що відповідно до 5 ст. Конституції України народ – єдине джерело влади в країні [1, с. 3]. Суд присяжних забезпечує необхідні умови для втілення ідей правової держави у галузі правосуддя. Ознайомившись з чинним законодавством, можна стверджувати, що на території України суд присяжних – це прямий доступ до справедливості. Присяжних наділено правами та обов'язками, що дозволяють їм ґрунтовно розглянути справи й обрати вид покарання. Теж варто звернути увагу, що сучасні інститути присяжних в Україні мають спірні моменти, що потребують редагування та удосконалення.

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ 2013. 96 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*: кодекс від 13.04.2012, редакція від 12.05.2016. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. (Редакція станом на 01.01.2022). 99 с.

4. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, допов. і перероб. Київ : Правова єдність, 2017. 824 с.

5. Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних : монограф. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2018. 274 с.

Єлизавета ТЕМЧЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Гліб БАРАБАШ

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ДОКТРИНИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У складній ситуації в Україні дуже важливо враховувати національну безпеку держави. Оскільки частина території України потрапила під окупацію Російської Федерації у 2014 році, правова база на цих територіях зазнала змін. Тому дуже важливо розробити пропозиції щодо врегулювання всіх правових питань на цих територіях. Військова агресія Росії проти України значно активізувала дискусії щодо перспектив європейської системи регіональної безпеки.

Сьогодні створення нової ефективної системи безпеки, важливої як для держав, так і для їх громадян, є одним із головних питань, які потребують негайного вирішення.

Інтеграційні процеси України є ключовим питанням для подальшого розвитку держави, її існування. На цей час Україна визначає своє майбутнє через призму інтеграційних процесів. Міжнародні інтеграційні процеси впливають на добробут держави, оскільки, як відомо, інтеграція впливає на подальше зростання національної економіки. У зв'язку з цим актуальним є дослідження правового розвитку сучасної України в контексті європейської інтеграції.

Європейський вибір України, визначений у початковий період формування основ зовнішньої політики України, був закономірним наслідком незалежності країни. Він відображає життєві інтереси України, що викристалізувалися з усієї попередньої історії українського народу, його менталітету та глибоких демократичних традицій, заснованих на законному прагненні громадян України бачити свою країну невід'ємною частиною єдиної Європи [1, с. 51]. Тож євроінтеграція – це цивілізаційний вибір України, одна з ключових умов її правового розвитку. Вона посідає особливе місце у системі зовнішньополітичних пріоритетів України.

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємною реальністю політичного сьогодення. Європейські настанови стали практичними в низці рішень і дій як української держави, так і офіційних органів Європейського Союзу. Практичні зміни у сфері євроінтеграційних прагнень України потребують переходу від політико-ідеологічних до прагматичних підходів у цій сфері. Європейську інтеграцію України слід розглядати як інструмент реалізації стратегічних цілей і завдань національного соціально-економічного, соціально-політичного, культурного розвитку [2, с. 129]. Інтеграція розвивається на основі інтернаціоналізації всього громадянського суспільства, що прискорюється науково-технічним прогресом. На сучасному етапі міжнародна інтеграція відбувається в усіх сферах (соціальній, політичній, економічній тощо).

Спочатку розглянемо основні проблеми, що становлять реальну небезпеку для всього людства, а також фактори, що сприяють їхньому існуванню та динамічному розвитку. В епоху глобалізації на зміну загрози ядерного знищення народів і націй прийшли нові загрози, такі як тероризм та сепаратизм, національний, релігійний та інші форми екстремізму, наркотрафік та організована злочинність, регіональні конфлікти та загроза розповсюдження, фінансово-економічні кризи, екологічні катастрофи та епідемії [3, с. 94–100]. Всі ці проблеми були і раніше, але тепер, коли світ став більш взаємозалежним, вони швидко набули універсального характеру, реальної загрози регіональній та міжнародній безпеці.

На сьогодні серед експертів та політичного істеблїшменту Сполучених Штатів залишається консенсус 1990-х і 2000-х років щодо необхідності підтримувати політику відкритих дверей НАТО і паралельно підтримувати ініціативу ЄС «Східне партнерство». Ця позиція щодо перспектив розширення НАТО серед американських

експертів та політичного істеблшменту є важливою з огляду на членство США в організації, на відміну від підтримки ЄС Східного партнерства, до якого США не мають прямого стосунку. Автори звіту «70-річчя НАТО: Альянс у кризі» від Центру науки та міжнародних відносин Белфера відзначили позитивний вплив політики відкритих дверей НАТО та запропонували її зберегти, незважаючи на зростання кількості криз всередині Альянсу [4, с. 110].

Так само Трансатлантична група експертів, яка розробила рекомендації щодо оновлення НАТО до 2030 р., рекомендувала Генеральному секретарю Альянсу дотримуватися політики відкритих дверей і просувати Україну та Грузію в рамках євроатлантичної інтеграції [5, с. 124]. Відповідно до контактів лідерів 10 Львів 13–14 травня 2021 р., Україна та США зберігають відданість євроатлантичній інтеграції України на найвищому рівні з американського боку [6, с. 19–28].

Однак у США активно обговорюють можливість обмеження права таких країн, як Україна, на вільний вибір вектора зовнішньополітичної інтеграції, що на практиці буде поступкою Росії в еволюції європейського регіону систему безпеки. Слід зазначити, що ідея нейтрального статусу України висувалась деякими американськими експертами (переважно представниками так званого політичного реалізму) від початку російської агресії [7]. Проте за цей час ідея зазнала певної еволюції. Зокрема, у 2014-2016 роках йшлося про те, що Україна має якимось чином набути відповідного статусу [7].

Україна вже давно рухається до членства в НАТО, але, як і в багатьох інших питаннях суверенного вибору, існує опозиція щодо нашої країни на шляху до євроатлантичної інтеграції. Про це глава держави заявив під час бесіди з представниками ЗМІ в Маріуполі Донецької області.

Питання НАТО тисне на Україну. Головне – це незалежність України та її самостійний вибір у всіх питаннях, і Україна багато років бореться за своє право на це. Україна обрала курс на членство в НАТО в ім'я своєї безпеки і вже давно рухається в цьому напрямку, але відстань до Альянсу для нашої країни не зменшується [8]. Президент зазначив, що геополітичний курс України закріплений в нашій конституції, і це дійсно вибір українського народу.

«Але це не вибір українського народу, коли ми там будемо, тому що це залежить не лише від нас – 30 країн мають одноставно погодитися з цим рішенням», – сказав Президент, додавши, що можливість винесення НАТО на референдум не враховується.

Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо додаткового регулювання правозастосовної діяльності в умовах суворого воєнного стану» [9].

У разі об'єктивної неспроможності суду виконувати свої повноваження керівнику відповідної прокуратури надаються окремі повноваження слідчому судді щодо забезпечення досудового розслідування, продовження строків та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб за деякими статтями, тісно пов'язаними зі вчиненням військових злочинів. Наголошуємо, що ці повноваження є лише на період дії воєнного стану і лише за умови, що суд об'єктивно не може виконувати свої повноваження [10].

Тому пошук ефективних правових механізмів забезпечення національної безпеки та балансу інтересів країн із різним економічним потенціалом не завжди буває успішним через гетероархічність, притаманну міжнародному праву. А приєднання країн до єдиної практики правового регулювання міжнародних економічних відносин за відсутності узгодженості національних та правових механізмів не дає очікуваних позитивних ефектів. Глобалізація поставила питання про взаємини держави та міжнародного співтовариства, національного права та міжнародного права, відкрила нові рубежі розуміння суверенітету, міжнародного права, ролі міждержавних об'єднань та організацій [11, с. 115]. Тому людство зможе піднятися на новий етап цивілізаційного розвитку лише за докорінного переосмислення структури міжнародних економічних та соціокультурних відносин, коригування зовнішньополітичного курсу, правової узгодженості у діяльності міждержавних об'єднань.

Кожна країна формує свою політику протидії з урахуванням національних інтересів, технічних можливостей та ресурсів, політики національної безпеки. Україна не залишається осторонь і активно працює для забезпечення національної безпеки.

Інтеграція України у світову спільноту сприятиме більш активній участі нашої країни у європейських демократичних цінностях, розширенню зони європейської стабільності та

безпеки. Членство в ЄС дозволить краще використати переваги міжнародної спеціалізації та співпраці, що стане важливою передумовою для прискорення економічного розвитку, захисту національної безпеки та модернізації країни.

1. Воронова Т. Євроінтеграційні перспективи України. *Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України* : матеріали 9-ї регіон. науково-практ. конф., 17 травня 2012 р. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2012. С. 50–52.
2. Жаліло Я. А. Євроінтеграційні перспективи України: від декларацій – до дій. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3 (12). С. 129–135.
3. Ілляшенко А. В., Кіяшко Ю. М. Інформаційний тероризм як злочинна діяльність міжнародного масштабу. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 94–100.
4. Банк Р. О. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України: теоретико-правовий аспект. *Інформація і право*. 2016. № 1 (16). С. 110–116.
5. Смачило Т. В., Кривцун А. Р. Феномен інформаційного тероризму як загрози міжнародній безпеці. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 124–127.
6. Полтораков О. Реконцептуалізація поняття «безпека» в сучасному політико-політологічному дискурсі. *Політичний менеджмент*. 2021. № 5 (38). С. 19–28.
7. Readout of President Joseph R. Biden, Jr. Call with President Volodymyr Zelenskyu of Ukraine 2021. URL : <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statementsreleases/2021/04/02/readout-of-president-joseph-r-biden-jr-call-with-president-volodymyr-zelenskyu-of-ukraine/> (дата звернення: 25. 03. 2022).
8. Україну хочуть бачити в НАТО, але не всі члени Альянсу – Володимир Зеленський. URL : <https://www.president.gov.ua/news/ukrayinu-hochut-bachiti-v-nato-ale-ne-vsi-chleni-alyansu-vol-72945/> (дата звернення: 25. 03. 2022).
9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів у складних умовах воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. URL : <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 25. 03. 2022).
10. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 13–14 травня 2021р.) / упоряд.: Мальський М. З., Лещенко Л. В., Кучик О. С., Вовк Р. В. Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 160 с.
11. Volodymyr Tertyshnik, Andrii Fomenko Legal assistance and protection in criminal proceedings: international standards and integrative doctrine. (Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: міжнародні стандарти та інтегративна доктрина). *Philosophy, economics and law review*. 2021. Vol. 1. № 2. S. 115–126.

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Катерина АЛЕКСАНДРОВА

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНШИХ ДЖЕРЕЛ ПРАВА, ЯКІ МІСТЯТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПРИПИСИ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Релігійні уявлення, соціальні правила, моральні норми та принципи, стосунки людей змінилися, тож нині підпорядковуються сучасності, що в сукупності значним чином впливає і на систему шлюбно-сімейних відносин, її форму, принципи, умови укладання та існування шлюбу загалом. Динамічність і неоднозначність сучасних процесів у шлюбно-сімейних відносинах, зокрема трансформація інституту шлюбу, обумовлює необхідність звернути увагу на зміни та наслідки того, що які відбувається у шлюбі й сім'ї у ХХІ сторіччі.

На сьогодні в Українській державі з урахуванням розвитку міжнародного, зокрема європейського, сімейного права норми українського сімейного права спрямовані на регулювання різних видів сімейних правовідносин і шлюбних відносин. Однак нормативного регулювання саме шлюбних правовідносин досі не визначено. Беручи до уваги зазначене та для надання класифікації шлюбних правовідносин, необхідно визначити коло суб'єктів шлюбних правовідносин та коло об'єктів цих правовідносин. У сімейно-правовій літературі як радянського часу, так і сучасної Української держави надається визначення в широкому сенсі поняттю «сімейні правовідносини» та їх класифікація, а також поняттю «шлюбні відносини» та їх класифікація. Будучи соціальною спільнотою, в усіх цивілізаціях сім'я є найважливішим елементом глобального розвитку. Забезпечуючи стабільність та розвиток суспільства, шлюбно-сімейні відносини сприяють піднесенню самої держави. Саме тому ідеологія пріоритету сім'ї, її цінність для життя і розвитку людини, суспільства та держави закріплена в багатьох нормативних актах. Сімейне законодавство прямо або опосередковано визначає підстави створення сім'ї і саме їх наявність або відсутність дає змогу встановити факт існування сім'ї з позиції права, а саме за допомогою чітко встановлених норм реєстрації шлюбу та його розірвання. Щодо співвідношення сім'ї та шлюбу, то сім'я є первинним та основним осередком суспільства, його головним інститут. Зі свого боку, інститут сім'ї утворює більш розгалужену систему приватних інститутів, а саме: інститут шлюбу, інститут власності, інститут споріднення, інститут соціального захисту дитинства і опіки та інші не менш важливі складові. Отже, зазначені вище загальні класифікації сімейних правовідносин та шлюбних відносин, що їх надали вітчизняні вчені, дає підґрунтя для розгляду визначень «шлюб», «сім'я», «члени сім'ї», «подружжя», «фактичне подружжя», а також розгляду й аналізу існуючих класифікацій сім'ї та шлюбу. Добровільність як умова укладання шлюбу відповідає вимогам Конституції України та Сімейному кодексу України. Зокрема у ч. 1 ст. 51 Основного закону України зазначено, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. У сімейному ж законодавстві наголошується на тому, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається [2]. Дотримання умов взаємності та згоди загалом, є необхідними критеріями для того, щоб

шлюб мав правову силу. Без дотримання цих складових укладення шлюбу без взаємної згоди тягне його недійсність. Щоб зрозуміти значення добровільного укладання шлюбу, треба почати з того, що добровільна згода осіб вступити у шлюб має бути виражена у їх цілеспрямованому бажанні мати відповідні права та набувати обов'язки. Тобто, чоловік та жінка, які досягли відповідного шлюбного віку, повністю усвідомлюють значення своїх дій та мають намір створити сім'ю, а отже і вступити у шлюбні відносини. Але, на жаль, бувають випадки, коли усі правові аспекти враховані, умови вступу в шлюб виконані, але одного чи обох із наречених примушують укласти шлюб під впливом емоційного чи фізичного тиску. Водночас укладення шлюбу з корисливих мотивів (майнові інтереси, з метою отримання громадянства тощо), тобто без наміру створити сім'ю, але з усвідомленої вільної згоди, є не примусовим, а фіктивним шлюбом [3]. За чинним законодавством України фіктивний шлюб не є підставою для виникнення в осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя. Згідно з положеннями Сімейного кодексу України, а саме ч. 2 ст. 40, фіктивним визнається шлюб, укладений без наміру створення сім'ї. Тож можна стверджувати, що відсутність наміру створення сім'ї є характерною ознакою саме фіктивного шлюбу, а мотиви укладення таких відносин не можуть набувати юридичного значення. Науковець І. Е. Ревуцька наголошує на тому, що фіктивний шлюб є прикладом деструктивної фікції в сімейному праві, виникнення якої значною мірою пов'язано з негативними соціально-економічними явищами, подолання яких іншим чином ставало неможливим [4]. У контексті юридичної значущості, то подібний шлюб можна умовно прирівняти до фіктивного правочину, який характеризується тим, що сторони вчиняють його лише для виду, заздалегідь знаючи, що він не буде виконаним, тобто сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті встановлення правових наслідків. Ознака вчинення його лише для вигляду повинна бути властива діям обох сторін правочину. У фіктивних правовідносинах внутрішня воля сторін не відповідає зовнішньому її прояву.

Важливим є те, що шлюб – це сімейний союз, тобто саме визначення «сімейний» дає змогу стверджувати, що шлюб саме створює сім'ю, а не спрямований на її створення. У такому випадку, слід виділити ще один важливий правовий аспект гарантії дотримання принципу добровільності шлюбу – вимога, у якій зазначається, що заява про укладення шлюбу підписувалась обома майбутніми подружжями особисто, а також вимога особистої присутності обох осіб, які вступають у шлюб, у момент реєстрації шлюбу та недопустимість укладання шлюбу через представника. Тобто фальсифікація шлюбу стає майже неможливою, з огляду на низку причин, які зазначені у Сімейному кодексі України. Але все ж трапляються випадки реєстрації шлюбу з порушенням вимог чинного законодавства, коли особа у певний час не здатна розуміти характер своїх дій, такими можуть бути: стан сильного алкогольного сп'яніння, перебування особи під дією наркотичних засобів, стан страждання душевним захворюванням, але не визнання у судовому порядку недієздатності такої особи тощо. У подібних випадках особа перебуває у такому стані, що не розуміє значення своїх дій, тож відповідно і не може нести відповідальність за набуті у випадку реєстрації шлюбу цивільні обов'язки та у повному обсязі здійснювати набуті цивільні права. Невід'ємним правовим аспектом шлюбу є його головна конститутивна ознака – реєстрація такого діяння державним органом реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Без цього шлюбу як правової категорії просто не існує.

Але існують такі явища, як «фактичні шлюбні відносини» або «фактичний шлюб», які не треба плутати з «цивільний шлюб» – категорія шлюбів, яка є визнається законами нашої держави. Розглядаючи перші дві категорії відносин між чоловіком та жінкою, треба наголосити на тому, що подібні явища можуть мати схожий характер з цивільним шлюбом, але проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя, тобто відсутність державної реєстрації не робить цей союз актом цивільного стану.

Підсумовуючи викладене, треба зазначити, що тільки шлюб, з характерними йому ознаками та добровільністю всіх дій його учасників є: головною правовою організацією сімейного життя жінки і чоловіка, основним фундаментальним інститутом суспільства, надає йому стабільність та сприяє розвитку суспільства та його прогресу. Шлюбні правовідносини максимальною мірою пов'язані з національними традиціями, релігією, побутовими й етнічними звичаями. Сімейне право різних країн принципово відрізняється і з великими труднощами піддається уніфікації. Для України на сьогоднішньому етапі її

розвитку необхідно включити шлюбно-сімейну політику в структуру соціальної політики, орієнтувати державно-демографічну політику на забезпечення інтересів України, враховуючи міжнародні правові норми, визначити перспективу реформування шлюбно-сімейного законодавства.

1. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
2. Сімейний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 04.10.2017 р. Київ : Алерта, 2017. 78 с.
3. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
4. Ревуцька І. Е. Правові підстави створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС: порівняльно-правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.

Марина ЮНІНА

доцент кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ
ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ**

Для сучасного етапу розвитку суспільства є характерною велика увага, що приділяється дотриманню та захисту прав та свобод людини. Більшість нормативно-правових актів у цій сфері як на міжнародному, так і національному рівні визнає людину найвищою цінністю суспільства. Преамбула до Загальної Декларації прав людини закріплює положення, за яким визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Преамбула до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права проголошує, що всі права людини «випливають із властивої людській особі гідності». Конституція України також у ст. 3 містить положення, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави.

Отже, одним з головних обов'язків держави є обов'язок забезпечення та дотримання прав та свобод людини. Невиконання цього обов'язку надає особі, чиї права порушені, можливість звернутись за їх захистом до відповідних державних органів, зокрема до суду. При цьому мова йде не лише про захист та відновлення порушених прав, а й про можливість компенсації шкоди як моральної, так і матеріальної, що завдана таким порушенням. Саме тому створення ефективного механізму дотримання та захисту прав та свобод людини в цілому та права на компенсацію моральної шкоди зокрема є одним з головних обов'язків будь-якої демократичної держави.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (нематеріальної) шкоди» під моральною шкодою розуміються витрати немайнового характеру внаслідок моральних або фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній або юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [6].

Частина 2 ст. 23 ЦК визначає, що моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болі і стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою відносно її самої, членів сім'ї або близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі і гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Одним з найбільш складних питань в процесі відшкодування моральної шкоди є визначення її розміру. Якщо розмір матеріальної шкоди визначається шляхом розрахунку фактичних збитків, то для визначення розміру моральної шкоди єдині правила у чинному законодавстві відсутні.

Сьогодні, як вказує О. В. Гришук, «у сучасній науці існують *три теоретичні підходи* до визначення розміру компенсації моральної шкоди: концептуальний, особистісний та функціональний». Прихильники концептуального підходу пропонують визначити розмір моральної шкоди за аналогією зі шкодою майновою. Вони вважають, що «кожна частина тіла людини має об'єктивну вартість і у випадку ушкодження чи втрати підлягає відшкодуванню» [2, с. 128].

Критики вказаного підходу стверджують, що така система не повною мірою придатна до використання, оскільки не враховує умов життя потерпілого. На думку О. В. Гришук: «Травма руки для піаніста означає набагато більше, ніж для шахіста. При винесенні рішення суди повинні брати до уваги соціальні та статеві зв'язки, особливості професійної діяльності, хобі» [2, с. 129].

Прихильники особистісного підходу вважають, що глибина страждань та переживань, викликаних ушкодженням здоров'я, залежить від ставлення до них самої особи. Тобто розмір моральної шкоди, яку необхідно компенсувати, залежить від того, наскільки «нешасним» відчуває себе постраждалий і компенсація якої суми моральної шкоди поверне йому «радість життя».

Функціональний підхід спрямований, насамперед, не на визначення майнового еквіваленту страждань, а на забезпечення потерпілого засобами, які допоможуть йому відновити втрачені соціальні зв'язки та, можливо, спосіб життя. Треба погодитись з думкою О. В. Гришук про те, що саме такий підхід є характерним для законодавства України [2, с. 130], норми якого засновані на тому, що грошова компенсація моральної шкоди розглядається не як «ціна страждань», а як спосіб зменшення негативних психічних реакцій потерпілого, метою якого є зменшення його зусиль на організацію подальшого життя.

Щодо питання про нормативну регламентацію порядку визначення розміру моральної шкоди, то на сьогодні воно залишається неврегульованим, незважаючи на достатню кількість законопроектів у цій сфері. Зокрема, останній з них, а саме проект Закону про відшкодування втрат немайнового характеру (моральної шкоди) був зареєстрований 23.07.2020 р. та опрацьовується в комітетах з 02.03.2021 р.

На цей час чинне законодавство залишає питання визначення розміру моральної шкоди на розгляд суду. Зокрема, у ч. 3 ст. 23 Цивільного кодексу зазначається, що «розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення» [8].

Отже, законодавець передав до компетенції судів питання визначення розміру моральної шкоди, яке вирішується ними на підставі суб'єктивної думки кожного окремого судді, базуючись на вимогах розумності, справедливості та співрозмірності. Вказане призводить до складнощів у кількісній оцінці розміру моральної шкоди, адже відсутній єдиний механізм такого розрахунку та однозначна позиція судів щодо вирішення цього питання.

Також на практиці потерпілому досить складно довести не лише певний розмір моральної шкоди, а й взагалі її наявність, адже неможливо повною мірою виміряти рівень страждань людини та розрахувати їх «вартість». Саме тому у п. 6.4 Методичних рекомендацій «Відшкодування моральної шкоди» (які сьогодні не використовуються), зазначено, що «моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи» [4].

З такою думкою треба погодитись, адже основним заданням відшкодування моральної шкоди є не переведення моральної шкоди у майнову площину, а усунення або зменшення негативних наслідків психічних страждань людини, порушення її честі та гідності. Будь-яка компенсація у такому випадку не може бути співрозмірною стражданям.

Зважаючи на викладене вище, можна зробити висновок, що на сьогодні є необхідним створення чіткої процедури і критеріїв розрахунку та визначення розміру моральної шкоди

та її нормативна регламентація, що забезпечило б однакове застосування судами законодавства про відшкодування моральної шкоди.

1. Верховний Суд. Компенсація моральної шкоди в судовій практиці. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezentatsiia_Krat_2021_11_26.pdf.
2. Гришук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 185 с.
3. Майстер І. П. Методи визначення розміру компенсації моральної шкоди. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 11. С. 76–82.
4. Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди» : лист Міністерства юстиції України від 13.05.2004 р. № 35-13/797. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04.
5. Остапчук В. І. Проблеми визначення розміру відшкодування за завдану моральну шкоду. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31155/1/75.PDF>.
6. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (нематеріальної) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду від 31.03.1995 № 4. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>.
7. Савченко О. Чи збільшаться суми компенсації за моральну шкоду, якщо їх доручать визначати спеціально навченим експертам? *Закон і бізнес*. URL : https://zib.com.ua/ua/print/133709-chi_zbilshatsya_sumi_kompensacii_moralnoi_shkodi_dumka_yuri.html.
8. Цивільний кодекс України : станом на 17 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

**ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМП'ЮТЕРНІ
ПРОГРАМИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН СВІТУ**

Інтелектуальна власність – збірне поняття, що означає сукупність виняткових прав на результати творчої діяльності і засоби індивідуалізації. Воно охоплює права, що належать до літературних, художніх і наукових творів, виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо – і телепередач, винаходів, промислових зразків, торговельних марок, фірмових найменувань тощо. Щодо ІТ-сфери – це система методів, процесів та способів використання обчислювальної техніки і систем зв'язку для створення, збору, передачі, пошуку, оброблення та поширення інформації з метою ефективної організації діяльності людей. Комп'ютерну програму можна захистити у прикладі до будь-якої сфери технології, тобто нормами Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Але в такому випадку для винаходу повинна виконуватися умова щодо дії над матеріальним об'єктом чи за допомогою матеріального об'єкта; технічний результат, що отримується, являє собою зміни стану об'єкта, який заявляється (продукт чи процес).

Відповідно до статті 440 ЦК України майновими правами інтелектуальної власності на твір є: 1) право на використання твору; 2) виключне право дозволяти використання твору; 3) право перешкоджати неправомірному використанню твору, зокрема забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Відповідно до Закону України «Про авторське право та суміжні права» об'єктами авторського права є комп'ютерні програми, а також бази даних. У мережі «Інтернет» можуть бути розміщені лише ті об'єкти права інтелектуальної власності, які можуть бути представлені у цифровій формі: об'єкти авторського права і суміжних прав, засоби індивідуалізації, результати науково-технічної творчості. [2, ст. 8] Об'єкти права інтелектуальної власності використовуються у мережі переважно як: (а) контент вебсайтів, (б) розпізнавальна частина доменних імен або (в) метатеги. Відповідно до Закону України

«Про судоустрій і статус суддів», Вищим спеціалізованим судом є Вищий суд із питань інтелектуальної власності [3, ст. 312], формально створений 29 вересня 2017 року відповідно до судової реформи 2016 року. Але конкретні терміни початку його роботи не визначені. У судовій реформі йдеться про те, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності утворюється протягом дванадцяти місяців з дня набрання чинності нового Закону «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно, 29 вересня 2017 року Президент України підписав Указ «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності». З вересня 2017 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить конкурси на заняття посад суддів цього суду. 13 лютого 2020 року здійснено державну реєстрацію новоутвореної юридичної особи – Вищого суду з питань інтелектуальної власності, про що внесено запис до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. На нашу думку, не досить просте завдання створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який буде розглядати справи, що належать до цієї сфери. Треба також усунути деякі прогалини в законодавстві сфери ІТ-відносин.

Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори [1, ст. 433]. Відповідно до визначення комп'ютерна програма – це набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах) [2, ст.1].

По-перше, треба звернути увагу на те, що законодавець вирішив захищати комп'ютерні програми як літературні твори, що, на нашу думку, є досить дивним, адже це не збігається із зовнішнім проявом продукту (програми). Авторське право зародилося в еру комерціалізації літератури та друкарської справи. Тому комп'ю-терні програми за аналогією зарахували до творів, щоб не створювати під них нормативну базу «з нуля» [4]. По-друге, технологічний процес обробки даних, так званий алгоритм, який доречно було б зарахувати до об'єктів права інтелектуальної власності, нині захистити неможливо, і у виправданні можна сказати, що така проблема є майже в кожній країні, тому що обробка інформації – вся сукупність операцій – збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація, що здійснюються за допомогою технічних і програмних засобів, включаючи обмін по каналах передачі даних (інформаційні системи обробки даних, або вирішальні інформаційні системи, в яких дані піддаються обробці за складними алгоритмами – автоматизовані системи управління; системи прийняття рішень). У виправданні можна сказати, що проблема захисту алгоритму є майже в кожній країні.

У багатьох випадках люди, які створили комп'ютерну програму, не задоволені правовою охороною свого продукту. Забезпечуючи охорону комп'ютерних програм нормами авторського права, законодавець неминуче стикається з проблемами, зумовленими специфікою комп'ютерної програми як об'єкта, що охороняється, оскільки в ній принцип роботи (алгоритм) має безумовний пріоритет над формою вираження (алгоритм, викладений мовою програмування і представлений у вигляді вихідного тексту або об'єктного коду). Основне значення для комп'ютерної програми має її функціональність, яка зумовлюється алгоритмом, а написання програми на тій чи іншій мові програмування, тобто представлення її в тій чи іншій формі, може бути не важливим для користувача. Забезпечуючи охорону форми твору, авторське право об'єктивно не захищає алгоритм, що лежить в його основі [5]. Тобто якщо запозичити алгоритм самої програми, то це не буде вважатись порушенням авторських прав, що є абсолютно неправильним. По-третє, якщо програмний продукт не буде містити однієї чи кількох ознак, які описані в статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», то вірогідно, що його не можна буде назвати комп'ютерною програмою. По-четверте, способи, ідеї, а також процеси, що використовуються та втілюються в комп'ютерній програмі, – охороні не підлягають. Але ж тоді можна змінити дизайн програми (тобто її зовнішній вигляд) і, відповідно, присвоїти собі надбання іншої людини. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (в чинній редакції) надає досить повне й докладне тлумачення комп'ютерної програми, яка в будь-якому разі містить об'єкти авторського права (графічні, текстові, програмний код). А права на такі об'єкти виникають незалежно від їх реєстрації – у силу факту авторства. Звісно ж, ІТ-продукт, ідею, втілену в рішення, в тому числі технічне, можна захистити як винахід або корисну модель. Якщо все ж таки вирішили запатентувати свій ІТ-продукт, то потрібно пам'ятати, що він має відповідати деяким умовам, однією із яких є промислова придатність. Тобто, він має працювати, вирішувати певні технічні проблеми, а не лише бути

сформованим як ідея, що в майбутньому призведе до чогось більшого. Проблемним є також об'єм програмного коду (зазвичай є дуже великим), який пред'являється для патентування. У деяких країнах Заходу можливість реєстрації комп'ютерних та інших програм як винаходів узагалі не передбачена.

Згідно з нормами законодавства піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (зокрема, комп'ютерних програм і баз даних), тобто вчинення будь-яких дій, які відповідно до цієї статті визнаються порушенням авторського права і (або) суміжних прав із використанням мережі «Інтернет» [2, ст. 50]. Для вирішення деяких прогалин, а також проблем у правовому регулюванні ІТ-сфери було б доречним: створити окремий закон, який врегулював би ІТ-відносини, зважаючи на досвід іноземних країн; дати більш зрозуміле і повне визначення поняттю «комп'ютерна програма»; розширити список об'єктів права інтелектуальної власності у зв'язку з масштабними змінами в галузі інформаційних технологій; вдосконалити механізм захисту і боротьби з піратством в Україні; запровадити нові методи боротьби з піратством та порушенням авторського (інтелектуального) права не тільки на державному рівні, але й на місцевому (як це робиться в США).

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Гродовська О. П. Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права. URL : <https://go-advocate.com>
5. Пушкіна О. В. Захист прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми: прогалини у праві, рекомендації щодо їх усунення та досвід інших країн світу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвип. С. 56–68.

Людмила АНДРІЄВСЬКА
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

РОЛЬ СУДУ У СТАДІЇ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Актуальність розгляду значення суду на стадії виконання судових рішень має важливе значення, оскільки виконавче провадження є завершальною стадією цивільного судочинства, на якій відбувається відновлення порушених, оспорюваних прав фізичних, юридичних осіб та держави. Виконання судових рішень є важливим етапом у захисті прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» містить перелік виконавчих документів, які підлягають виконанню державною виконавчою службою і є підставами для відкриття виконавчого провадження [4]. Проте законодавчого визначення поняття «виконавчий документ» немає. У літературі виконавчий документ тлумачать як винесений судом чи іншим, передбаченим законодавством, органом юрисдикційний акт, який відповідає обов'язковим вимогам, містить відомості про присудження, підтверджує наявність передбачених законом підстав і умов для відкриття виконавчого провадження і обов'язковий для всіх органів, організацій, посадових осіб, громадян на всій території країни [7, с. 12].

В. М. Притуляк дає визначення судовому рішенню як акта судової влади, вказуючи, що це правозастосовчий акт, постановлений іменем України, оформлений у виді процесуального документу, яким владно підтверджується наявність чи відсутність спірного правовідношення, в результаті якого воно перетворюється у безспірне на підставі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи [3, с. 155].

Відповідно до ст. 124 Конституції України та ст. 11 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», рішення суду ухвалюється іменем України і є обов'язковим до виконання усіма

органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами та юридичними особами на всій території України [1].

Обов'язковість судового рішення означає його незаперечну реалізацію незалежно від того, чи зачіпає воно інтереси, права та обов'язки суб'єктів, спір про яких не розглядався. Лише ухвалення нового чи скасування попереднього рішення звільняє вказаних осіб від обов'язку підкоритися дії загальнообов'язковості, звільняє від реалізації рішення.

Законом України «Про виконавче провадження» примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених випадках на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких встановлюються Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [4].

З урахуванням практики Європейського суду з прав людини, виокремлено три основні аспекти обов'язковості виконання судових рішень: право на звернення до суду було б ілюзорним, якби судові рішення, яке набрало чинності та є обов'язковим до виконання, залишалося б недіючим; при детальному визначенні процесуальних гарантій сторін на справедливий розгляд справи не було б передбачено захисту процесу виконання судових рішень; виконання судового рішення, ухваленого будь-яким судом, повинно розглядатись як складова «судового розгляду».

М. Б. Майка вважає, що правовідносини між учасниками виконання і судом є процесуальними, всі ознаки цивільних процесуальних відносин притаманні правовідносинам, що виникають при виконанні судових рішень [2, с. 33].

Чинне законодавство та судова практика допускає виконання ухвал суду у цивільному процесі широким колом суб'єктів. Ухвали суду, винесені в межах цивільного процесу, підлягають виконанню органами Державної виконавчої служби України та приватними виконавцями, правоохоронними органами, органами опіки та піклування, експертними установами, органами судової влади, органами нотаріату. Крім того, у низці випадків суд самостійно визначає суб'єкта виконання ухвали та попереджає останнього про відповідальність за невиконання чи неналежне виконання вимог судового акта (ухвала про витребування доказів).

П. П. Заворотько та М. Й. Штефан пропонують класифікувати суб'єктів виконання судового рішення на судових виконавців, осіб які беруть участь у виконанні і мають суб'єктивну матеріально-правову заінтересованість у виконанні, осіб, які в силу закону зобов'язані сприяти судовому виконанню, осіб, що утримують майно боржника на законних підставах, осіб, майнові права яких стосуються або порушуються державним виконавцем. С. В. Щербак запропонувала таку класифікацію суб'єктів виконавчого провадження: органи і посадові особи Державної виконавчої служби; учасники виконавчого провадження; особи, які залучаються до проведення виконавчих дій [6, с. 83].

Визначено перелік документів, які підлягають обов'язковому виконанню, основні засади та учасники виконавчого провадження, однак постає питання у тому, як держава контролює виконання судових рішень.

Судовий контроль за виконанням судових рішень є засобом зміцнення законності, умовою, яка забезпечує виконання завдань судочинства, ефективною гарантією досягнення завдань судового виконання.

Законодавство України, яке так чи інакше регулює питання судового контролю за виконанням судових рішень, не містить єдиного підходу до розуміння такої значущої гарантії у сфері захисту прав та інтересів людини і громадянина.

Під судовим контролем, таким чином, Н. М. Чепурнова розуміє «конституційно закріплену особливу правову форму реалізації контрольної функції держави у сфері здійснення судової влади, яка виражається в охороні судами конституційної, загальної і арбітражної юрисдикції конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення режиму законності, верховенства і прямої дії, яка здійснюється в особливому процесуальному порядку з метою поновлення і охорони законних прав та інтересів людини й усього громадянського суспільства» [3].

Отже, можна зробити висновок про те, що обов'язковість судових рішень розкривається через характерні властивості судового рішення як акта реалізації судової влади і нерозривно пов'язана з його законною силою. Судове рішення є загальнообов'язковим, що пояснює переважаючу роль суду у виконанні судових рішень.

На сьогодні наявний дієвий механізм судового контролю за органами державної

виконавчої служби та їх посадовими особами з метою захисту прав та законних інтересів осіб, спрямований на реальне виконання судового рішення. Однак механізм потребує більш чіткого правового регулювання та вдосконалення.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Майка М. Б. Окремі питання суб'єктного складу правовідносин на стадії виконання ухвал у цивільному процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 32–35.
3. Притуляк В. М. Повноваження суду при примусовому виконанні судових рішень у цивільних справах: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса. 2016. 205 с.
4. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.1999 р. № 606-XIV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-14/page>
5. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1774. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
6. Якимчук С. О. Виконання судових рішень у цивільних справах як стадія судового розгляду. *Університетські наукові записки*. 2016. № 1. С. 81–84.
7. Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

Олег ДЕГТЯРЕНКО

страховий агент
«Страхової групи ТАС»
(м. Дніпро, Україна)

**ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СУБСИДАРИХ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

Наше дослідження варто розпочати з визначення юридичних фактів. Юридичні факти у цивільному праві – це сукупність певних обставин, підстав, наявність яких тягне встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Відповідно до цього, дослідження поняття юридичних фактів та їх класифікації в цивільному праві має важливе значення, оскільки точне визначення позиції з цих питань дозволить з'ясувати природу тих чи інших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, дасть змогу визначити перспективу розвитку законодавства в цій галузі [3, с. 7].

Треба наголосити, що юридичні факти, як підстави виникнення цивільних прав і обов'язків, неодноразово були предметом досліджень правознавців, починаючи з часів римського права. На сьогодні ми маємо добре підґрунтя для опрацювання цієї теми. Проблематика дослідження підстав виникнення цивільно-правових зобов'язань була предметом дослідження таких видатних науковців, як: Є. Абашина, А. Коструби, О. Красавчикова, Т. Музики, І Ромашенка, З. Іванова, В. Ісакова, В. Копейчикова, М. Рабіновича, О. Скакун, В. Єрьоменко, В. Лазора, Д. Лещух, П. Пилипенка, О. Іоффе, В. Ісакова тощо.

У цивільному праві категорія «юридичний факт» виникла і розвивалася з практичної потреби, тому основою цього визначення стало намагання охопити єдиним юридичним поняттям різноманітні передумови процесу конкретних правових відносин. Саме такою правовою ідеєю були натхнені й праці вчених, зокрема Е. Васьковського, Д. Гримма, Н. Коркунова, В. Синайського, Г. Шершеневича та інших. Проте були й інші думки, зокрема Л. Петражицький, відзначаючи односторонність формально-догматичної юриспруденції, її схильність до «юридичної містики», надавав юридичним фактам своє суб'єктивно-психологічне трактування. Дефініцію «юридичних фактів» він розумів не як зовнішні події, а як суб'єктивні, винятково уявні події, що мають вирішальне значення у правовому житті. При цьому науковець наголошував, що під юридичним фактом з погляду

права треба розуміти не факт укладення договору як такого, а саму віру в існування такого факту.

Також, характеризуючи цю правову категорію, варто не забувати про доцільність розрізнення «юридичних фактів» і «юридичних умов», тобто обставин, що мають юридичне значення для настання правових наслідків, але пов'язаних через проміжні ланки.

Як зазначають деякі автори, юридичний факт поєднує в собі два нерозривно пов'язаних моменти: матеріальний і юридичний. За своєю сутністю це реальні життєві факти, явища дійсності – дії або події. Це матеріальний факт. А з іншого боку, цей факт породжує відповідні правові наслідки, а тому являє собою факт юридичний.

Юридичні факти є явищами реальної дійсності, які існують об'єктивно, незалежно від ставлення до них людини, тому важко припустити існування юридичних фактів у майбутньому. Однак стає зрозумілим, що юридичні факти на момент їх аналізу уже мають існувати або вони існували в минулому. Більше того, як зауважує О. О. Отраднова, кожному юридичному факту має бути надана конкретна характеристика [2, с. 96].

Такі науковці, як М. Цвік та О. Петришин, зазначають, що юридичні факти – це життєві обставини, які: 1) полягають у наявності або відсутності явищ матеріального світу; 2) мають конкретний зміст, існують у певному місці й часі; 3) несуть інформацію про стан суспільних відносин, що входять до предмета правового регулювання; 4) мають зовнішній вираз; 5) прямо або опосередковано передбачені нормами права; 6) зафіксовані в установленій законодавством процесуальній формі; 7) викликають юридичні наслідки, передбачені нормами права [1, с. 346].

Щодо особливостей цієї категорії, можна виокремити такі:

- мають конкретний характер – це виявляється у тому, що ними не можуть бути будь-які думки;
- мають індивідуальний характер – юридичні факти складаються із дій конкретних суб'єктів правовідносин;
- мають об'єктивний характер;
- мають нормативний характер – означає, що правового значення набувають не усі дії або події, а тільки ті, з якими пов'язуються певні правові наслідки, тільки ті життєві обставини, які передбачені нормами права;
- мають інформативний характер;
- мають формально визначений характер.

Отже, проаналізувавши усі визначення та ознаки, ми можемо констатувати, що юридичні факти – це явища реальної дійсності, які існують незалежно від ставлення до них людини, а також це сукупність певних обставин, підстав, наявність яких тягне встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

1. Загальна теорія держави і права : підруч. для студентів юрид. ВНЗ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

2. Отраднова О. О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 328 с.

3. Харитонов Є. О., Нагорняк В. А. Деякі проблемні питання визначення поняття та видів юридичних фактів у цивільному праві. *Актуальні проблеми держави та права*. 2007. Вип. 33. С. 7–18.

Олена НАГОРНА

старший викладач кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Перехід української економіки до розвинених ринкових відносин значною мірою залежить від правового забезпечення ринкових реформ, створення належних умов для функціонування суб'єктів господарювання та суворого дотримання останніми вимог чинного законодавства.

На сучасному етапі економічного, господарського та ринкового розвитку нашої країни актуальним є питання особливостей виконання господарських зобов'язань, адже

останні виступають певним регулятором правових, договірних відносин між підприємствами та організаціями, а також між ними та іншими корпораціями.

У зв'язку з викладеним, зважаючи на актуальність проблематики, вважаємо за необхідне провести її дослідження. Доцільним, на нашу думку, буде почати з аналізу поняття зобов'язання крізь призму господарських правовідносин.

Зазначимо, що зобов'язання, яке виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері управління з причин, передбачених Господарським кодексом, на підставі яких зобов'язана сторона вважається зобов'язаною вчинити певну дію більш економічного або комерційного характеру на користь іншої сторони, яка має право вимагати від зобов'язуючої сторони виконати свій обов'язок [1, с. 222].

Безумовно, підприємці та інші учасники економічних відносин повинні належним чином виконувати господарські зобов'язання відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності законодавчого закріплення необхідним вимог – відповідно до умов, які зазвичай висуваються за певних обставин у відповідних договорах, які укладаються згідно з положеннями Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом [2].

Однак треба зазначити, що для досягнення відповідних економічних, господарських цілей, кожна сторона повинна вжити всіх заходів, необхідних для належного виконання своїх зобов'язань, враховуючи інтереси іншої сторони та забезпечуючи загальний економічний інтерес. Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених Господарським кодексом, іншими законами чи договорами. Проте треба звернути уваги, що накладення економічних санкцій на сторону, яка порушила зобов'язання, не звільняє її від закріплених обов'язків, якщо інше не встановлено законом або договором або інша сторона відмовилася від виконання зобов'язань [3, с. 366].

Також важливо зазначити, що зобов'язана сторона має право виконати зобов'язання достроково, якщо інше не встановлено законом, іншим правовим актом або договором або якщо із змісту зобов'язання нічого не випливає. Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання, якщо друга сторона не виконує належним чином зобов'язання, які є необхідною умовою виконання [4, с. 115].

Важливим елементом в процесі виконання господарських зобов'язань є те, що одностороння відмова від виконання, крім випадків, передбачених законом, а також відмова або прострочення виконання на підставі неналежного виконання зобов'язання другої сторони за іншим договором не допускається. Зобов'язана сторона, яка приймає виконання господарського зобов'язання, повинна на вимогу зобов'язаної особи видати письмовий документ про повне або часткове виконання зобов'язання.

Крім того, виконання господарського зобов'язання може бути повністю або частково передано третій стороні, яка не є стороною за зобов'язанням. Однак водночас неправильне виконання зобов'язання третьою особою не звільняє сторони від обов'язку здійснити оплату в натурі, якщо це не передбачено Господарським кодексом України [2].

Ефективність же виконання господарських зобов'язань забезпечується заходами щодо захисту прав та обов'язків учасників господарських відносин, які передбачені Господарським кодексом України та іншими законами.

У контексті викладеного, вважаємо за доцільне окреслити один із заходів щодо захисту прав та обов'язків учасників господарських відносин – гарантія. Загалом гарантія – це спеціальний засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) від банку, іншої кредитної організації, страховій компанії (банківська гарантія) про задоволення вимог у розмірі повної грошової суми, зазначеної в письмовому підтвердженні, якщо третя особа не виконує зазначене там певне зобов'язання або виникають інші умови, зазначені у відповідному підтвердженні.

Отже, резюмуючи проведене нами дослідження, можемо зробити висновок, що господарські зобов'язання є певним регулятором правовідносин у зазначеній галузі, оскільки завдяки їх виконанню досягається загальна економічна мета, в якій зацікавлені обидві сторони правовідносин. Крім того, господарські зобов'язання дозволяють уникнути зловживанню правами та невиконанню обов'язків. Звісно, для виконання таких зобов'язань повинен бути законодавчо закріплений механізм їх виконання. У чинному законодавстві України окреслені основні особливості виконання зобов'язань у господарських правовідносинах. Однак треба зазначити, що в законодавстві передбачені лише основні елементи їх виконання, все інше передбачене в укладеному договорі, та сторони не обмежуються у своїх вимог. У зв'язку з чим окреслена проблематика потребує подальшого дослідження.

1. Семенишин А. В. Господарські зобов'язання і договори у сфері діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2019. № 21. С. 220–229.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Каплюк М. В. Зміст господарських зобов'язань та підстави їх припинення. *Юридичні і політичні науки*. 2020. № 16. С. 364–371.
4. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ, 2014. 227 с.

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Валерія ЖИЛЯК

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПРАВО НА ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ
В АСПЕКТІ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ**

Цікавим є те, що як право першого покоління право на життя не може бути реалізоване поза зв'язком із соціальноекономічними та колективними правами [1; 2]. Право на життя таким чином наповнюється соціальним змістом, трансформується в право на гідне життя, реалізація якого належним чином повинна здійснюватися державою.

Право на життя через свою природу посідає в системі інших прав основоположне системоутворююче місце. Гарантіями природних прав, серед них і права на життя, є певні законодавчі положення, які, багато в чому визначаються економічними умовами, рівнем розвитку правосвідомості, ідеологічними пріоритетами, розсудом законодавця тощо.

По суті, право на життя є одним із невід'ємних прав людини. Без дотримання цього права всі інші права не мають цінності та корисності для людини [3, с. 78; 4, с. 584].

Проблематика права на аборт і редукцію ембріона перетворилася на ядро більш масштабної ідеологічної боротьби, що торкається таких інститутів, як сім'я, материнство і батьківство, та для багатьох стала лакмусовим папером для визначення демократичності й соціальної, гуманістичної спрямованості суспільства. Кожна зі сторін цього ідеологічного протистояння опирається на ті самі принципи, проте надає їм власного тлумачення. Інколи складно відповісти, що є гуманнішим: заборонити аборт чи дозволити його [5, с. 20].

На думку К. О. Черевка: «Початковим моментом людського життя необхідно вважати момент появи будь-якої частини тіла дитини з утроби матері під час пологів (або при кесаревому розтині), коли є об'єктивна можливість завдати шкоду тілу дитини» [6, с. 7]. Багато медиків, правників, філософів, віруючих людей категорично відкидають таке розуміння початку життя.

Водночас не можна підтримати позицію, яка домінує в правничій літературі, коли плід не розглядається як особистість, і тому його кримінально-правова охорона неможлива. Він розглядається як частина тіла жінки (матері), а його захист здійснюється в межах захисту вагітної жінки. Початок кримінально-правової охорони життя людини повинен бути перенесений на стадію виникнення (формування) плоду. Згідно з ч. 6 ст. 281 ЦК України штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує 12 тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки [7, с. 126]. У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від 12 до 22 тижнів [8].

Ми підтримуємо позицію тих науковців, які визнають початком життя 14-й день після запліднення, а ембріон – дитиною. Це ж саме твердження ми знаходимо у рішенні Ради Європи з біоетики від 1996 р. [11]. Серед варіантів підходу до визначення точки відліку початку життя виділяють момент зачаття, різні періоди внутрішньоутробного

розвитку та, власне, народження. Водночас з релігійного погляду право на життя виникає від початку запліднення. За ст. 4 Хартії прав сім'ї від 22 жовтня 1983 р., аборт є прямим порушенням основного права людини на життя [12].

Правова легалізація абортів в Україні регулюється й Цивільним кодексом України [8; 15], Положенням про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів із питань охорони здоров'я обласних, Київських та Севастопольських міських державних адміністрацій із визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів [16], Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» [17].

Перелік підстав, за наявності яких можливе штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, визначено Кабінетом Міністрів України. Це підстави медичного і немедичного (соціального) характеру. Вказаний перелік виділено у зв'язку з тим, що з 12-го тижня ембріон стає плодом. Плід – це внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84-ї доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері [6]. У зв'язку з цим кримінально-правова охорона життя повинна починатися з моменту утворення плоду, тобто з 12-го тижня вагітності. Тоді у разі незаконного проведення абортів за вагітності понад 12 тижнів додатковим обов'язковим об'єктом стають відносини, що забезпечують безпеку майбутнього життя людини, а це, зі свого боку, підвищує суспільну небезпеку такого злочину.

Оскільки Україна як активний учасник глобалізаційних світових процесів формує доктрину в новому цивілізаційному вимірі, то видається актуальним дослідження штучного переривання вагітності з урахуванням правового досвіду закордонних країн. Таке запозичення ідеальної моделі, безумовно, позитивно вплине на процес побудови правової системи в Україні.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL : <http://www.rada.gov.ua>

2. Мікуліна М. М. Право на життя як складова приватності фізичної особи. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2013. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Choasp_2013_1_25.pdf

3. Слома В. М. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 1. С. 77–81.

4. Белей О. В., Дулепа В. П. Право на штучне переривання вагітності в аспекті статей 2 та 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 584–587.

5. Чечерський В. І. Співвідношення права на життя та права на репродуктивний вибір у разі штучного переривання вагітності. *Правова позиція..* 2020. № 1(60). С. 17–21.

6. Черевко К. О. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2011. С. 20.

7. Павленко І. В. Незаконність як ознака злочину, відповідальність за який передбачена ст. 134 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. Вип. 4. С. 125–129.

8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

9. Громовчук М. В. Право на штучне переривання вагітності в аспекті права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 47. Т. 1. С. 72–75.

10. Щирба М. Ю. Наукові дискусії щодо правового статусу ембріона людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 1. С. 29–32.

11. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

12. Хартія прав сім'ї від 22 жовтня 1983 р. URL : <http://translate.google.com.ua/tra>.

13. Булеца С.Б. Момент виникнення правоздатності в цивільному праві України, Словаччини та Угорщині. С.Б. Булеца. *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. № 16. С. 92–95.

14. Федорощак І. М. Право на життя в контексті прав людини : матеріали шостого національного конгресу з біоетики з міжнародною участю (27–30 вересня 2016 р.) Київ, 2016. С. 43.

15. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page2>

16. Положення про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київських та Севастопольських міських державних адміністрацій з визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів від 24 травня 2013 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1101-13>

17. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Міністерства охорони здоров'я від 24.05.2013 р. № 423. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13>

Iryna NIKITINA,
Tetiana ISHCENKO
Senior lecturers of Dnipropetrovsk
State University of Internal Affairs
(Dnipro city, Ukraine)

THE RIGHTS OF THE CHILD IN THE CONTEXT OF THE MODERN WORLD

Children not only have their own special needs, but often, unlike adult citizens, they need to protect their rights. The «World Constitution of the Rights of the Child» refers to the Convention on the Rights of the Child, adopted by the UN General Assembly on November 20, 1989 [1]. It brings together the full range of human rights – civil, political, economic, social and cultural rights – relating to children in one document. Since that time, almost all countries of the world have ratified the document. Article 41 of the Convention sets out the human rights that every child under the age of 18 has and must be protected and respected.

The Convention on the Rights of the Child lists four general core principles: the prohibition of unequal treatment, ensuring the interests of the child, ensuring the survival and development of the child and respect for the views of the child. These four principles are the foundations of the Convention and form the standard of a child-friendly society, under which every child can develop harmoniously, realizing all his abilities.

In Europe as anywhere in the world every child should enjoy the same rights and live free from discrimination of any kind. In the EU Strategy on the Rights of the Child addresses persisting and emerging challenges. It offers actions to protect, promote and ensure child's rights in the modern world.

Children's rights are promoted in EU by policies and EU legislation and supported by the Parliament in its work to ensure that the rights of the child are given all due consideration.

In the European Parliament there is the position of Coordinator whose primary duty is ensuring the promotion and protection of children's rights.

It is also responsible for guiding people experiencing parental child abduction and other cross-border family disputes, as well as advocating closer collaboration with the judicial and administrative bodies and promoting mediation in cross-border family matters.

The Coordinator on Children's Rights is responsible for:

- Acting as a central contact point to monitor and actively promote children's rights in EU policies, ensuring coherence and visibility of Parliament's actions in this area.
- Promoting cross-border mediation in international family disputes.
- Serving as a central information point for EU citizens in international parental child abduction or other cross-border family disputes.

The European Union adopted the Convention of the Rights of the child. The ratification of the Convention provides guarantees for children's rights, but it is not nearly effective enough in protecting them from the devastating effects of poverty on their development and well-being. According to EU estimates in 2017, 24.9 % of children were at risk of poverty and social exclusion, the highest levels observed in Bulgaria and Romania. Living with low incomes, insufficient to afford proper nutrition, access to healthcare, medicines, vaccination increase the obstacles for those children to maintain good health, as well preventing them from succeeding in education and professional life, breaking the circle of poverty.

Thirty years later, European countries still have a long path to walk to achieve full protection of children's rights. Stronger efforts and commitments are needed both from EU and

Member States to guarantee equal access to rights and services, reduce the risk of poverty, and thus insuring health equity for the Europe's youngest generation – the future of Europe.

Ensuring the right to education, US federal law sets the task for educational institutions to provide children, regardless of their nationality and gender, with a full-fledged education in accordance with age and ability, to provide quality nutrition and medical care. The laws pay much attention to the protection of the rights of children with disabilities. Psychological assistance is provided and educational work is carried out both with children and with parents.

In the United States, there is a social service that protects children's rights – Child Protective Services (CPS).

Children in the US can work from the age of 14. The US Federal Law Fair Labor Standards Act governs the regulation of the working day and the welfare of working teenagers. The law protects underage workers from abuse and exploitation of their labor. Child labor regulations protect the right of young people to education and prohibit the employment of children in jobs that are hazardous to their lives and health.

A child over the age of 14 may formally waive the custody of natural or adoptive parents. This legal process is called the emancipation of a minor. A child becomes emancipated before the age of 18 if he marries, joins the army or receives an emancipation declaration, proving that he legally earns a living and manages money himself.

Ukraine incorporated the Convention into national legislation on September 27, 1991. According to the legislation of Ukraine, the rights of children are protected by the state and have the following rights:

- be born and brought up in a family;
- to communicate with relatives;
- to protect their rights and interests;
- to defend their own opinion;
- to a name and its changes;
- to have property;
- to receive free treatment;
- to education.

Children have rights, but also responsibilities in the exercise of these rights, just like adults in society. The right of a child ends where the right of another child or adult begins. This means that rights have limits, and the child must take into account the rights of other children and adults when exercising their rights. Rights and responsibilities must be considered together.

The child has the right to education, but at the same time he is obliged to attend school. The child has the right to protection of health, but he is also responsible for maintaining his health. A child has freedom of speech, but in exercising the right to freedom of speech, he must respect the rights of other children and adults, and above all, the right to protect honor and dignity.

More than 7 million children under the age of 17 now live in Ukraine. This is almost 20% of the total population of Ukraine. Often, all questions and problems related to guaranteeing and observing the rights of the child fall either on parents or on public organizations and volunteers. However, even the most powerful foundations or public initiatives cannot replace a systemic state approach. The problem needs to be solved at the state level – it is necessary to develop and approve appropriate state programs.

Until recently, 6 ministries, local self-government and executive authorities were engaged in the protection of children's rights, which led to chaos and bureaucracy. In 2021, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the creation of a new central executive body with a special status. It will ensure the formation and implementation of state policy in the field of adoption and protection of children's rights. The name of the new structure will be the State Service of Ukraine for Children.

It is expected that the formation of the State Service for Children will allow:

- to strengthen human resources in the field of protection of children's rights;
- contribute to ensuring the priority of the protection of children's rights at all levels in accordance with the administrative-territorial structure;
- Establish an effective system of executive authorities responsible for the protection of children's rights.

The Convention on the Rights of the Child gives the child the right to exercise his rights and take responsibility. This means that as the child develops, his right to make independent decisions and the amount of responsibility will also increase. Until the child is able to exercise his rights on his own, his parents or guardians will do it for him. In this case, the interests of the child should always be taken into account.

It is necessary to hear every child whose rights are violated and take all comprehensive measures to restore them. There are various sources of information: from official appeals to e-mails, through the media. Another task is to monitor the activities of public authorities (both central and local) for compliance with the interests of the child.

If we are talking about local authorities, then we are talking about how their decisions meet the interests of the child, how each individual child is protected on their territory. In 2019, the Informational Guide «Children's Rights in the Chernihiv Region» was released, prepared based on the results of the «Protection of the Rights of the Child in the Chernihiv Region» project with the support of the US Embassy Democracy Fund. According to the authors of the study, today in Ukraine the problems with observance of the rights of the child are especially relevant, since they are not actually a priority in state policy. The existing normative-legal support for the protection of the rights of the child is inadequate. Among the main shortcomings are: the lack of a unified attitude and approach to the issue of child protection; lack of system, which is expressed in the absence of a unified system of bodies for the protection of the rights of the child, an algorithm for the interaction between them; outdated forms of work; outdated regulatory framework and lack of mechanisms to implement existing regulations. [2, 5] The rights of the child are, in a general sense, human rights, with the only difference that children begin to enjoy some rights as they grow up and realize their position. [2,10].

Moreover, it is necessary to observe the interests of the child in relations not only “state-child”, but also “child-family”, “child-society”. For example, domestic violence in Ukraine – physical, psychological – is very common despite the fact that it is prohibited by law. This problem exists in many countries. And in 2009, the UN Commissioner for Violence against Children was created – they understand that violence is global. Another problem is children in conflict with the law. Today, the focus is on it all over the world. The question is: how not to nurture criminals through the correctional justice system, how this system should save the child, and not vice versa.

Children not only have their own special needs, but often, unlike adult citizens, they need to protect their rights. The «World Constitution of the Rights of the Child» refers to the Convention on the Rights of the Child. It brings together the full range of human rights – civil, political, economic, social and cultural rights – relating to children in one document.

1. Convention on the Rights of the Child. URL : <https://www.unicef.org/sites/default/files/2019-04/UN-Convention-Rights-Child-text.pdf>

2. Права дитини в Чернігівській області. Інформаційний посібник. URL : https://martngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/Публикация_Права-дитини-в-Чернігівській-області-1.pdf

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Анастасія ЗИБІНА

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ
ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Поняття комерційної таємниці є ширшим, ніж поняття об'єкта права інтелектуальної власності, який може входити до складу комерційної таємниці конкретного суб'єкта підприємницької діяльності. На користь такої позиції свідчить і досвід регулювання охорони комерційної таємниці в деяких іноземних країнах. Наприклад, за законодавством Франції до комерційної таємниці може належати організаційна структура підприємства, списки постачальників, особисті справи персоналу, контракти з іншими організаціями, списки клієнтів, плани розвитку бізнесу, схеми дистрибуції тощо.

Комерційна таємниця є загальною формою правової охорони об'єктів інтелектуальної власності. У науковця О.Федорук виникло питання щодо доцільності віднесення комерційної таємниці до об'єктів права інтелектуальної власності. Оскільки

будь-яка особа, що легітимно самостійно одержала відомості, що становлять комерційну таємницю, має право на їх використання без жодних обмежень, то не логічним є віднесення комерційної таємниці до об'єктів виключних прав [3]. Отже, можна впевнено сказати, що метою комерційної таємниці є охорона результатів інтелектуальної діяльності в процесі комерційної діяльності суб'єктів господарювання. Тому комерційна таємниця віднесена до об'єктів права інтелектуальної власності (виключних прав). Вона являє собою специфічний об'єкт інтелектуальної власності, тому що не вся конфіденційна інформація юридичної особи є комерційною таємницею, а лише та, яка є результатом інтелектуальної (але не обов'язково творчої) діяльності, становить комерційну цінність та щодо якої особа вживає заходів із збереження її секретності. Згідно з частиною 1 статті 36 Господарського кодексу України складі обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, спосіб їх захисту визначаються суб'єктом господарювання відповідно до закону. Отже, удосконалення правового регулювання відносин щодо визначення, використання, поширення, збереження та захисту комерційної таємниці повинно бути прописаним у спеціальному законодавчому акті [1–2].

Охорона комерційної таємниці не може обмежуватись жодним строком, тобто право інтелектуальної власності є чинним протягом всього періоду існування усіх ознак комерційної таємниці. Тому, на відміну від об'єктів патентного права, комерційна таємниця охороняється протягом всього періоду, коли інформація зберігає секретність та має комерційну цінність і є невідомою іншим особам. У зв'язку з цим треба визнати більш вдалою систему охорони виробничих, організаційних та інших рішень у формі саме комерційної таємниці, ніж у формі патентування.

Під час одержання патенту особа має розкрити сутність результату своєї технічної творчості іншим, взамін цього отримує виключне, монополіне право на його використання, що посвідчується патентом. Після закінчення строку дії патенту будь-яка особа має право використовувати це технічне рішення без згоди колишнього патентовласника і без виплати винагороди йому.

У випадку охорони рішення у формі комерційної таємниці виключне право щодо її використання має лише володілець даної таємниці протягом строку збереження відповідних відомостей про зміст та сутність результату своєї творчості у таємниці. Варто зазначити, що цей строк може перевищувати строк дії патенту. Тому збереження у таємниці результату технічної творчості та охорона її у вигляді комерційної таємниці може навіть бути більш привабливим для товаровиробника порівняно з можливістю його патентування. Основними елементами та складовими системи правового захисту комерційної таємниці є: юридичне закріплення в основоположних документах підприємства; визначення відомостей, які підлягають захисту як комерційна таємниця; якісний підбір персоналу підприємства для роботи з відомостями категорії «комерційна таємниця»; визначення порядку допуску та доступу до комерційної таємниці підприємства; встановлення порядку збереження комерційної таємниці; створення на підприємстві порядку поведінки з інформацією обмеженого користування; визначення порядку взаємодії підприємства з представниками правоохоронних органів, контрольно-спостережних органів виконавчої влади, які на законодавчій основі можуть мати доступ до комерційної таємниці при виконанні ними своїх службових завдань та функцій; організація спеціального діловодства документів категорії «комерційна таємниця».

Чинне законодавство також не встановлює заходів захисту комерційної таємниці, не визначає конкретний механізм реалізації прав власників комерційної таємниці. Недосконалість чинного законодавства позбавляє власників інформації, яка належить до комерційної таємниці, належного захисту своєї власності, обмежує можливість реалізації прав особи щодо інформації з обмеженим доступом, яка створюється в процесі діяльності суб'єктів, завдає матеріальної та нематеріальної шкоди власникам комерційної таємниці.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

3. Федорук О. Поняття комерційної таємниці в українському законодавстві: проблеми та перспективи. *Науковий блог: Національний університет «Острозька академія»*. URL : <https://naub.oa.edu.ua/2013/ponyattya-komertsijnoji-tajemnytsi-v-ukrajinskomu-zakonodavstvipro-blemy-ta-perspektyvy/>.

Оксана ПОКЛОНСЬКА
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

З урахуванням розвитку суспільства набирає все більших обертів й інститут спадкуванням. За цивільним законодавством на території України передбачено два види спадкування – за законом та за заповітом. З кожним роком інститут спадкування за заповітом використовується все частіше спадкодавцями, адже вони хочуть бути впевнені в тому, що все спадкове майно, нажите ними під час життя, перейде саме до тих спадкоємців, яких вони визначать. І на сьогодні це питання все ще потребує наукових досліджень та шляхів вирішення проблемних питань правового регулювання інституту спадкування.

Дослідженню інституту спадкування за заповітом приділяли увагу велика кількість науковців, зокрема В. В. Валах, Г. В. Галущенко, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Ю. О. Заїка, О. О. Кармаза, В. І. Кисіль, О. Є. Кухарев, В. І. Крат, Л. А. Лунц, З. В. Ромовська, А. А. Рубанов, Є. О. Рябоконт, Н. О. Саніахметова, І. В. Спасибо-Фатеева, А. А. Степанюк, В. Л. Толстих, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов тощо [2, с. 23].

Ю. О. Заїка пропонує під поняттям «заповіт» розуміти особисте розпорядження фізичної особи стосовно її майна і зобов'язань, яке набуває чинності після смерті, складене в передбаченій законом формі і посвідчене особами, зазначеними у законі [2, с. 23].

На думку Л. К. Буркацького, заповіт є вольовим одностороннім актом фізичної особи (у тому числі подружжя) щодо розпорядження своїми майновими правами власника на випадок смерті, вчиненим на користь однієї або кількох осіб у формі і порядку, встановлених законом [2, с. 23].

Треба зазначити, що визначення заповіту має закріплення й на юридичному рівні. Відповідно до ст. 1233 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Щодо вимог оформлення заповіту, то відповідно до ст. 1247 ЦК України заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до частини четвертої ст. 207 ЦК України. Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у цивільному законодавстві [1].

Доцільно звернути увагу, що законодавством надано можливість складення заповіту лише особам, які мають повну цивільну дієздатність, тобто досягли 18 років, тим самим позбавивши можливості осіб, які набули цивільну дієздатність, але не відповідають віковому критерію, права на складення заповіту. Оскільки заповіт є правочином, то доцільно було б якби укладати правочин мали право не тільки повнолітні особи, а й ті, кому хоч і не виповнилось 18 років, але їм була надана повна цивільна дієздатність [3, с. 64].

Щодо цього вчена І. В. Жилінкова зазначала, що якщо неповнолітня особа має право розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, то саме передача зазначеного майна за заповітом є одним із способів такого розпоряджання [3, с. 64].

Також з урахуванням того, що заповіт підлягає нотаріальному посвідченню, то однією з центральних практичних проблем саме посвідчення заповітів є відсутність у нотаріуса можливості встановити обсяг цивільної дієздатності повнолітньої фізичної особи. Хоча це є одним із правил перед вчиненням нотаріальної дії – перевірити наявність повної цивільної дієздатності у фізичної особи, яка звернулась за вчиненням тієї чи іншої нотаріальної дії. Проте проблема викликана відсутністю уніфікованого реєстру судових рішень про визнання осіб недієздатними та обмежено дієздатними. Тому навіть нотаріальне посвідчення заповіту аж ніяк не гарантує неможливість визначення його в подальшому недійсним внаслідок укладення його особою з недостатнім обсягом цивільної дієздатності [3, с. 64].

Ще однією проблемою інституту спадкування за заповітом є заповіт з умовою. Науковець К. Сойер зазначає, що в заповіті з умовою проблеми створює не лише

визначення правомірності чи неправомірності тієї чи іншої умови, що міститься у тексті заповіту, але й встановлення того, чи є обставини, щодо яких висловив свою волю померлий, умовою, залежно від якої ставиться прийняття спадщини спадкоємцем або простим побажанням заповідача [3, с. 64].

Також в юридичній літературі є дискусійним питання стосовно юридичної долі заповіту. Тому що згідно з чинного законодавства заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт чи скласти новий, а ще внести зміни до заповіту. Заповіт, який було складено пізніше, буде скасовувати попередній заповіт повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить. Тож кожний складений новий заповіт буде скасовувати попередній і не буде відновлювати той заповіт, який заповідач склав перед ним [3, с. 65].

Отже, незважаючи на розвиток цивільного законодавства та норм правового регулювання інституту спадкування за заповітом, в практичній діяльності все ще виникають труднощі, з якими стикаються як нотаріуси, так і спадкодавці та спадкоємці. Тому вбачаємо за необхідне проводити просвітницьку роботу, щоб суб'єкти були обізнані з правових питань у цій галузі; а також вдосконалювати чинне законодавство, доповнюючи новими правовими нормами, які б усували вже наявні прогалини.

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Михайлів М. О. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. № 10. С. 22–26.
3. Федоренко Т. М. Особливості правового регулювання спадкування за заповітом. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2017. № 9. С. 63–65.

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Ольга МОСЯКІНА

студентка ННІ заочного навчання
та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЦИВІЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ ТА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, відповідно до статті 2 Цивільного кодексу України. Щоб мати можливість брати участь у майнових та особистих немайнових відносин, закон наділяє громадян цивільною правосуб'єктністю, елементами якої є цивільна правоздатність та цивільна дієздатність. Цивільний кодекс України визначає цивільну правоздатність, як визнання за фізичною особою можливість мати цивільні права і нести цивільні обов'язки. Зміст правоздатності складає сукупність тих цивільних прав та обов'язків, які можуть мати фізичні особи.

Відповідно до чинного законодавства цивільну дієздатність має лише фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. Цивільна дієздатність фізичної особи – це її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання, відповідно до статті 30 Цивільного кодексу України.

Категорії «цивільна дієздатність» належить важлива роль у перетворенні цивільної правоздатності фізичної особи як абстрактної можливості правоволодіння в наявній, конкретні суб'єктивні цивільні права та обов'язки, носієм яких є певна персоніфікована фізична особа. Ознаки цивільної дієздатності фізичної особи: здатність усвідомлювати значення своїх дій; спроможність керувати ними.

За віком цивільна дієздатність поділяється на: часткову цивільну дієздатність

малолітньої особи віком до 14 років; неповну цивільну дієздатність неповнолітньої особи віком від 14 до 16 років; повну цивільну дієздатність повнолітньої особи з досягненням 18-річного віку або з моменту набуття чи моменту надання фізичній особі повної цивільної дієздатності до досягнення 18-річного віку.

За станом психічного здоров'я цивільна дієздатність поділяється на: обмежену цивільну дієздатність фізичної особи; визнання фізичної особи недієздатною.

Обсяг відповідного виду дієздатності фізичної особи становлять ті види правочинів, які особа має можливість самостійно вчиняти, а також можливість та межі цивільної відповідальності.

Обсяг часткової дієздатності малолітньої особи відповідно до стаття 31 Цивільного кодексу України становлять: можливість самостійно вчиняти дрібні побутові правочини; можливість самостійно здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

З змісту ст. 31 Цивільного кодексу України можна виділити такі ознаки дрібного побутового правочину: спрямованість правочину на задоволення побутових потреб малолітньої особи; відповідність правочину фізичному, духовному чи соціальному розвитку малолітньої особи; невисока вартість предмета правочину.

З досягненням повноліття фізична особа набуває повної цивільної дієздатності. Підставою для автоматичного набуття фізичною особою повної цивільної дієздатності є також реєстрація шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття. Набута таким чином цивільна дієздатність зберігається у разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття та визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи. Право особи на шлюб та його реалізація регулюється нормами Сімейного кодексу України.

Від набуття фізичною особою, яка не досягла повноліття, цивільної дієздатності у повному обсязі треба відрізнити випадки емансипації (від латинського *emansipatio* – звільнення) – надання особі повної цивільної дієздатності. На відміну від набуття, надання повної цивільної дієздатності залежить від рішення органів публічної влади для виникнення у фізичної особи повної цивільної дієздатності. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається стаття 35 Цивільного кодексу України.

Неповна дієздатність – неповну дієздатність мають фізичні особи у віці від 14 до 18 років (неповнолітні). Права осіб які мають неповну дієздатність:

вони мають право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

вони також самостійно здійснюють права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, укладають правочини за згодою своїх батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від будь-кого з батьків (усиновлювачів). При запереченні того з батьків, з яким проживає неповнолітня особа, правочин може бути здійснений з дозволу органу опіки та піклування. За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити цього права. Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття. Неповнолітній сам несе відповідальність за невиконання договору, укладеного зі згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника. Якщо у

неповнолітнього немає майна, достатнього для відшкодування збитків, додатково (субсидіарно) відповідають батьки, або піклувальники. За шкоду, заподіяну іншій особі, неповнолітня особа несе відповідальність на загальних підставах. Часткова дієздатність – часткова дієздатність характерна для осіб віком до 14 років (малолітні), які являють собою самостійні суб'єкти цивільних відносин і мають право: самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (правочин вважається дрібним побутовим, якщо задовольняє побутові потреби особи відповідно до її фізичного, духовного чи соціального розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість); здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Правочин, який вчинено малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, може бути згодом схвалений її батьками або одним із них, з ким вона проживає, або опікуном. Правочин вважається схваленим, якщо ці особи, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявили претензії другій стороні. У разі відсутності схвалення правочину він є нікчемним. Діти не несуть відповідальності за завдану ними шкоду.

Обмежена дієздатність – обмежена дієздатність може бути визначена судом особі, яка страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

Визнання фізичної особи недієздатною. Фізична особа може бути визнана недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, а отже, над нею встановлюється опіка, що призводить до втрати можливості укладення правочинів. Односторонні правочини (наприклад, заповіт, видача довіреності укладені до визнання особи недієздатною, втрачають чинність. У разі одужання чи значного поліпшення здоров'я особи, яку визнано недієздатною, суд поновлює її в дієздатності.

1. Цивільний кодекс України від 04.02.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Цивільне право України : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.

3. Цивільне право: загальна частина. Практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро : Видавець Біла К. Л., 2020. 232 с.

4. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатеевої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

5. Цивільне право України : навч. посіб. / кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.

Катерина АРТЕМ'ЄВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Оксана ПОКЛОНСЬКА

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НОТАРІУСА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24.04.2022 р. життя кожного українця, кожної людини, яка перебувала у цей час на території України, змінилося раз і назавжди, в нашій країні розпочалася війна.

Наше звичайне життя було поставлено на паузу. Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», з 5:30 24.02.2022 р. в Україні запроваджено воєнний стан на 30 діб [1]. 14 березня 2022 р. Указом Президента України від 14.03.2022 р. № 133/2022 було продовжено воєнний стан в країні ще на 30 діб [2].

Вказаний Указ Президента України затверджено Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164 було врегульовано деякі питання нотаріату в умовах воєнного сугану [4].

Вище зазначеною Постановою передбачено, що вчинення виконавчих написів за кредитними договорами, які не є нотаріально посвідченими, забороняється, а нотаріальні дії вчиняються з урахуванням таких особливостей:

- нотаріальні дії за зверненням громадянина Російської Федерації, юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства Російської Федерації, або юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку у статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є громадянин Російської Федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації, не вчиняються, а раніше розпочаті зупиняються, до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участі осіб, пов'язаних з державою-агресором;

- засвідчення справжності підпису на заяві про надання дозволу на виїзд дитини за кордон строком до трьох місяців здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів, на звичайному папері;

- при появі загрози неправомірного вилучення чи втрати спеціальних бланків нотаріальних документів, які не були витрачені, або печатки нотаріуса такі бланки, печатки підлягають невідкладному знищенню, про яке нотаріусом складається акт, електронна копія якого з накладеним кваліфікованим електронним підписом нотаріуса надсилається ДП «НАІС» або його філії (стосовно бланків) або тероргану МЮ (стосовно печатки) протягом 5 робочих днів після складення акта;

- дозволяється передавання спеціальних бланків нотаріальних документів між нотаріусами, у тому числі поза межами нотаріального округу, із складенням акта приймання-передачі у двох примірниках, електронна копія якого з накладеними кваліфікованими електронними підписами нотаріусів надсилається ДП «НАІС» або його філії протягом 5 робочих днів після складення акта;

- визначений законодавством строк для внесення нотаріусом відомостей до реєстрів Міністерства юстиції України продовжується на підтверджений ДП «НАІС» час їх неналежного функціонування [3].

Також потрібно зауважити, що державні та приватні нотаріуси України в умовах воєнного стану продовжують працювати та вчиняти невідкладні нотаріальні дії, а саме:

- посвідчувати довіреності;
- заповіти;
- засвідчувати справжність підпису на заяві про надання дозволу на виїзд дитини за кордон;
- заводити спадкові справи.

Але потрібно розуміти, що все це можливо лише в містах та районах, де не ведуться активні бойові дії.

Відновлено роботу ДП «НАІС», Спадкового реєстру, Єдиного державного реєстру довіреностей та Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів у більшості регіонів, окрім Донецької (за винятком Краматорська), Луганської, Харківської, Сумської, Чернігівської, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей.

Однак треба розуміти, що для недопущення будь-яких несанкціонованих дій з інформацією реєстрів з боку ворога, роботу інших реєстрів Міністерства юстиції України на цей час призупинено.

Отже, з вище зазначеного можна зробити висновок, що на цей час нотаріальні дії вчиняються не по всій території України, а лише там, де це можливо з урахуванням певних обмежень. Працюючи на територіях, де немає активних бойових дій, нотаріуси допомагають громадянам, які до них звертаються по вчиненню нотаріальних дій, та державі загалом тим, що сплачують податки та допомагають економіці нашої країни.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14.03.2022 р. № 133/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#n2>.

3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>.

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Дар'я ПІСКУН

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОНАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
ТА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ ЗА ЧИННИМ СІМЕЙНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Сімейне право встановлює принцип рівності прав та обов'язків як батька, так і матері, передбачає здійснення батьківських прав та обов'язків відповідно до інтересів дітей. За загальним правилом, батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття, тобто 18 років [1, с. 12].

Отже, аліментні зобов'язання – це основний інститут сімейного права України, покликаний забезпечити основоположні права дитини. За своєю природою це багатоаспектні відносини. З одного боку, вони становлять моральний аспект, оскільки питання турботи про малолітніх чи непрацездатних осіб – це основа моральних засад будь-якого суспільства, а питання гідного їх утримання – це показник його розвитку. З іншого боку, сімейне законодавство основним обов'язком батьків визначає саме обов'язок утримувати дитину до досягнення повноліття та обов'язок дітей утримувати непрацездатних батьків [2, с. 51].

Сімейний кодекс України у статтях 180–201 встановлює обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують матеріальної допомоги, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі чи ні (у випадку народження дитини під час фактичних шлюбних відносин), чи визнано шлюб недійсним, чи позбавлені вони батьківських прав, чи дитина відібрана від них тимчасово без позбавлення батьківських прав [6].

Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними або за рішенням суду. Чинним сімейним законодавством України передбачено дві підстави стягнення аліментів на дітей: шлюбний договір або договір про утримання дітей про сплату аліментів та судові рішення. Тобто вирішити питання про сплату аліментів батьки дитини можуть без звернення до відповідних державних органів шляхом досягнення домовленості про розмір та порядок виплати аліментів або із зверненням до суду для вирішення вказаних питань у судовому порядку [7, с. 91].

Відповідно до ст. 109 СК України, що регулює розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей, таке подружжя має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом з письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Вказані договори обов'язково укладаються у письмовій формі з нотаріальним посвідченням. Відсутність нотаріального посвідчення має наслідком недійсність договорів [8, с. 86]. Такі договори можуть бути укладені щодо сплати аліментів як на неповнолітніх дітей, так і на повнолітніх, якщо вони потребують матеріальної підтримки і є непрацездатними. Отже, укладення подібних угод щодо сплати аліментів сприяє мирному вирішенню питань утримання дітей між батьками, дозволяє скоротити витрати, пов'язані із судовим розглядом спорів щодо аліментних зобов'язань, а також економить час батьків. Укладення договорів про сплату аліментів – добровільне, взаємовигідне рішення, засноване на цивілізованому підході батьків до питання утримання дітей [9, с. 133]. Основною відмінністю договору про сплату аліментів від стягнення аліментів у судовому порядку є те, що сторони в договорі можуть домовитися про умови й деталі, які не враховуються під час прийняття судового рішення. Укладання аліментного договору доцільніше, оскільки спрощує процедуру отримання аліментів, і за таких обставин немає потреби звертатися до

суду з вимогами щодо сплати аліментів. Важливе значення для України з огляду на можливість врегулювання питань щодо визнання та виконання іноземних судових рішень щодо аліментних зобов'язань мають міжнародні конвенції, зокрема щодо стягнення аліментних зобов'язань з осіб, які тимчасово перебувають або мають намір постійно проживати в іноземній державі, й існування міжнародних договорів, розроблених з урахуванням практики реалізації інших міжнародних документів у цій сфері [10, с. 76]. Отже, порядок сплати батьками аліментів на неповнолітню дитину може здійснюватися як у добровільному порядку, коли виконання батьками своїх обов'язків щодо утримання дитини здійснюється фактичним шляхом або на основі договору про утримання дитини, так і в примусовому порядку, коли стягнення аліментів провадиться за рішенням суду [11, с. 86]. Порядок та спосіб призначення аліментів на користь дитини встановлюються Сімейним кодексом України. Щодо добровільного виконання аліментних обов'язків, то у цьому випадку аліменти можуть сплачуватися за ініціативою платника шляхом подання заяви про сплату аліментів за місцем роботи, за місцем отримання пенсії або стипендії у розмірі та на час, який визначає сама зобов'язана особа (ст. 187 СК України). Метою такого порядку сплати аліментів є надання можливості особі, яка зобов'язана сплачувати аліменти, уникнути стягнення аліментів в примусовому порядку [12, с. 24]. Такий добровільний порядок сплати аліментів не виключає права стягувача в будь-який час звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів [13, с. 46]. Важливо зауважити, що з прийняттям Сімейного кодексу України в його основу були покладені насамперед диспозитивні засади регулювання сімейних відносин. Аліментні правовідносини набули нового інституційного змісту. Зокрема, подальше удосконалення інституту аліментних зобов'язань на диспозитивних засадах дало змогу їх сторонам укладати договори про сплату аліментів і тим самим уникати звернення до судових органів [11, с. 87].

Відповідно до ч. 1 ст. 189 Сімейного кодексу України батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені цим Кодексом [6]. Такий договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується. Відповідно до п. 4–5 ч. 1 ст. 161 Цивільного процесуального кодексу України судовий наказ може бути видано у разі, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб [14].

1. Кацюба К. Конюхова М. Виконання юридичного обов'язку батьків піклуватися про своїх повнолітніх дітей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 12–18.
2. Хорошенко О. В., Доценко О. О. Окремі питання аліментних зобов'язань. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 51–57.
3. Січко Д. С. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. *Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми цивільного та господарського права*. 2020. № 1. С. 86–91.
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021
5. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <http://www.rada.gov.ua>
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
7. Ханович Є. Д. Поняття аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 91–98.
8. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 224 с.
9. Юнін О. С. Стягнення заборгованості по аліментах та притягнення боржника до відповідальності за невиконання аліментних обов'язків: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 132–139.
10. Атаманчук Т. Р., Тімуш І. С. Правове регулювання аліментних зобов'язань з утримання дітей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 74–77.
11. Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей.

Університетські наукові записки. 2013. № 1. С. 86–93.

12. Сапейко Л. В., Кройтор В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Еспада, 2008. 160 с.

13. Порядок, розмір стягнення аліментів на утримання дитини та доходи, які враховуються (не враховуються) при визначенні розміру аліментів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 45–53.

14. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40, 40–42. Ст. 492.

Валерія КЛЬОВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Оксана ПОКЛОНЬСЬКА

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ОСОБЛИВОСТІ ПОСВІДЧЕННЯ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ
ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Посвідчення правочинів, в особливості заповіту, посідає одне з провідних місць нотаріальної діяльності у всій сфері нотаріального права. Треба звернути увагу, що вчинення нотаріальних дій тісно пов'язане з цивільним законодавством України, де основна теоретична частина викладена у окремій главі Цивільного кодексу України (далі ЦК України), яка надає визначення поняття заповіту та його основні особливості.

Щодо наукового дослідження вказаного питання, то треба зазначити, що ним займалися такі науковці, як: А. Бірюков, О. Дзера, Л. Радз'євська, М. Поліщук, Г. Семаков, С. Фурса та інші.

При посвідченні заповітів нотаріуси керуються нормами ЦК України, Закону України «Про нотаріат» 02.09.1993 р., Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та Правилами ведення нотаріального діловодства.

Інститут секретних заповітів – принципово нова правова конструкція в сучасному цивільному праві. Не була вона відома і дореволюційному законодавцеві. Зміст Цивільного кодексу України дає підстави визначити секретний заповіт як посмертне розпорядження спадкодавця, яке визначає долю належного йому майна та містить вказівки немайнового змісту, зроблене у письмовій формі і підписане ним особисто, яке посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом.

Головна мета створення інституту секретних заповітів в ЦК України полягає в тому, щоб максимально захистити таємницю заповіту. З метою досягнення цієї мети закон наділяє спадкодавця правом скласти заповіт без ознайомлення з ним будь-яких сторонніх осіб, в тому числі і нотаріуса [4].

Для всебічного розгляду даної теми треба спочатку розібратись із самим поняттям заповіту. Щодо ЦК України, у ньому поняття заповіту викладено у статті 1233, де зазначається, що заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті [2]. Також до цього визначення можна додати, що це розпорядження фізичної особи стосовно належного йому майна, майнових прав та обов'язків, що складається у встановлений законом спосіб. Щодо секретного заповіту, за законодавство визначає його як заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом [2].

Щодо особливостей секретного заповіту, варто відзначити те, що спадкодавець повинен передати свій заповіт нотаріусу саме в заклеєному конверті, на якому повинен бути його підпис. В той час, якщо на конверті є підпис, але він поставлений не в присутності нотаріуса, то заповідач повинен особисто підтвердити, що то його підпис.

Відповідно до підпункту 3.2 пункту 3 глави 3 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, на конверті зазначаються прізвище, ім'я, по

батькові, дата народження заповідача і дата прийняття на зберігання цього заповіту. Секретний заповіт зберігається в окремому пакеті в залізній шафі чи сейфі. Коли нотаріуса повідомляють про смерть заповідача і надають відповідне свідоцтво, він призначає день відкриття заповіту, тобто день, коли буде оголошено його зміст. Якщо нотаріус знає місце проживання членів сім'ї заповідача, то надсилає їм письмове повідомлення про місце і час, де буде оприлюднено заповіт. В іншому випадку нотаріус подає відповідне оголошення у ЗМІ. Розкривається конверт із секретним документом у присутності двох і більше свідків, а також всіх зацікавлених осіб, яких може стосуватися зміст заповіту [1].

Розглядаючи цей інститут, доцільно зазначити, що в ньому є неабиякі прогалини. Наприклад, потрібно не забувати, що в Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. вже є передбачений обов'язок нотаріуса зберігати нотаріальну таємницю, а якщо буде порушення цієї вимоги, особа несе відповідальність передбачену законом [3, ст. 8, 12]. І тут, здається, що законодавець вказує на певну недосконалість гарантій, принципів нотаріальної діяльності, передбачених законодавством України. Також, одним із ключових моментів є те, що сам нотаріус не зможе переконатись у законності та правильності складання заповідачем самого заповіту, а отже це є певним ускладненням для нотаріуса в подальшому, коли можуть виникнути проблеми із тлумаченням самого заповіту.

Аналізуючи все вище наведене, варто зазначити, що в науковій літературі є двояка думка щодо важливості та дієвості такого механізму, як секретний заповіт. Деякі схильні вважати, що це справді ідеальний механізм для захисту прав заповідача, а також збереження його майна, і така форма заповіту має максимальне збереження інформації, таємниці щодо розпорядження особи своїм майном на випадок смерті. Проте є застереженість, що зміст такого заповіту буде невідповідати законодавству через необізнаність особи, що може суперечити як законодавству, так і всім гарантіям та принципам нотаріальної діяльності, і це може призвести в майбутньому до ускладнень під час реалізації цього заповіту.

1. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003. № 40–44. Ст. 356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1993. № 39. Ст. 383. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/conv#n2>.

4. Я маю право! Юстиція на кожен день. Головне територіальне управління юстиції у місті Києві інформує від 06.11.2019 року. URL : <https://www.solor.gov.ua/info/47/14300>.

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

Тетяна ПОЛТАВЕЦЬ

приватний адвокат
(м. Дніпро, Україна)

**ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Визнання України державою з ринковою економікою, поступове входження до світового господарського простору актуалізують проблему формування соціально-трудова відносин економічної діяльності, особливо у сферах інфраструктурного та інституційного забезпечення. Реалії сьогодення свідчать, що в розвитку соціально-трудова відносин України спостерігаються суперечності, руйнівні процеси, які стали наслідками помилок у політиці реформ, пов'язаних з недооцінкою соціальних питань та надмірною захопленістю трансформаціями економічних відносин, що відбувалися, по суті, ціною значних соціальних втрат. Нагальним завданням є ретельне дослідження соціально-трудова відносин для

подолання кризових явищ та оптимізації їхнього розвитку.

Соціально-трудові відносини відіграють провідну роль у вирішенні науково-технічних, організаційних і економічних завдань господарювання. Ефективна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання залежить не тільки від високого рівня конкурентоспроможності, достатнього економічного потенціалу, але й від компетенції персоналу. В сучасних умовах ринкових реформ в Україні вплив світової фінансової кризи суттєво підвищує значення соціально-трудових відносин у всіх сферах економічної діяльності. Е. М. Лібанова зазначає, що «... на сучасному етапі докорінно змінилося уявлення про рушійні сили та співвідношення різних чинників розвитку, про роль і місце людини в цивілізаційному прогресі. Досвід економічно розвинених країн, і – ще більшою мірою – країн, що здійснили економічний ривок (у різні періоди ХХ сторіччя: Японія, Корея, Німеччина, Ірландія, Чехія, Угорщина, Словенія), свідчить про вирішальне значення людського капіталу, якість робочої сили і мотивацію ефективної праці. Ця нова концепція, орієнтована на примат людського розвитку. Вона замінила застарілу, рушійною силою якої було накопичення матеріального багатства. Саме людський і соціальний капітал забезпечують нині найвищі темпи економічного зростання, і саме ті країни, політика яких спрямована переважно на забезпечення розвитку людського потенціалу, досягають на зламі тисячоліть найбільших успіхів. Необхідність швидкого економічного зростання в умовах скорочення чисельності населення потребує покращення умов і посилення стимулів формування трудового потенціалу та максимально ефективного його використання» [1, с. 11].

Досліджуючи проблеми глобального економічного розвитку, О. М. Сазонець вважає, що «... дослідження тенденцій соціально-трудових відносин є загальною проблемою сучасної глобалістики та одночасно інтеграції України в глобальний світ, і також потребує вирішення багатьох соціальних питань» [2, с. 65].

Розглядаючи державу як суб'єкт соціально-трудових відносин, О. М. Головінов зазначає, що «... згідно з Конституцією, Україна є соціальною державою, однак у законодавчому порядку це поняття не визначено, в зв'язку з чим спеціальним законодавством могли б бути названі інституціональні структури і фінансові джерела, що гарантують відповідність поточної ситуації в країні критеріям соціальної держави» [3, с. 32].

Н. І. Верхоглядова наголошує на значенні державного регулювання сфери соціально-трудових відносин: «... з урахуванням курсу України на розбудову соціально-орієнтованої ринкової економіки, умови реформування останньої мають створюватися переважно за рахунок суттєвого вдосконалення і поширення використання економічних важелів, що застосовуються органами державної виконавчої влади при виконанні регулюючої, захисної і контрольно-примусової функції держави» [4, с. 73]. Ж. Д. Анпілогова зазначає, що «... у наш час у зв'язку з докорінною перебудовою системи суспільних відносин, найсуттєвіші перетворення відбуваються саме в соціально-трудовій сфері, торкаючись інтересів мільйонів людей. Основні принципи державної політики в соціально-трудовій сфері зроблені з урахуванням передового закордонного досвіду і закріплені в Конституції України і Законі України «Про зайнятість населення» [5, с. 24].

У своїх працях Н. О. Афендікова по-іншому формулює проблеми у сфері формування соціально-трудових відносин: «... об'єктивні причини диспропорцій національного ринку праці, посилені помилками законодавчої і виконавчої гілок влади, призвели до цілого ряду проблем. Зокрема, нестача робочих місць та висока їх частка з небезпечними умовами праці, невідповідність якості робочої сили сучасним вимогам виробництва, нерациональність галузевої структури зайнятості, низький рівень оплати праці» [6, с. 17]. Наприклад, В. В. Голубева наголошує, що «... оскільки людина є однією з найважливіших складових соціального капіталу підприємства, яке у свою чергу, є соціально відповідальним перед працівниками, можна сказати, що його ефективне функціонування залежить від того, наскільки воно задовольняє потреби своїх працівників» [7, с. 87].

В. В. Онікієнко констатує, що «... динамічне економічне зростання країни дедалі більше залежить від сукупності «неречових» факторів (інтелектуальних, інформаційних, організаційних, управлінських), тому ефективне управління працею, загальноосвітня і професійна підготовка, безперервний і сталий розвиток економічно активного населення, мотивація праці, гідна людини якість життя розглядаються як головна умова забезпечення цього зростання. З модернізацією економіки на інноваційних засадах та соціалізацією економічного розвитку роль соціально-трудових відносин у відтворенні людського капіталу постійно зростає, що зумовлюється змінами, які відбуваються в характері, змісті і формах організації праці під впливом науково-технологічного прогресу, актуалізується проблема

відтворення і нагромадження людського капіталу на якісно новому рівні» [8, с. 103–104].

Дослідження низки робіт вітчизняних та зарубіжних учених дозволяє зробити висновок, що сьогодні не існує єдиного загального визначення поняття «соціально-трудова відносина». Зокрема, А. М. Колот, О. А. Грішнова та О. О. Герасименко характеризують соціально-трудова відносина як «... процес взаємодії (взаємовідносин) між сторонами – найманими працівниками та роботодавцями, суб'єктами й органами сторін за участі держави (органів законодавчої та виконавчої влади) і місцевого самоврядування; що пов'язаний з найманням, використанням, розвитком робочої сили, винагородою за працю та спрямований на досягнення високих рівнів якості життя та ефективності виробництва.

Соціально-трудова відносина характеризують економічні, психологічні та правові аспекти взаємозв'язків індивідуумів і соціальних груп. Однак система соціально-трудова відносин має багаторівневий характер, що зумовлює велику кількість аспектів її дослідження та рівнів аналізу, вона, як і будь-яка інша система, містить основні елементи, зв'язки, мету та структуру, які перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємовизначенні. Важливим аспектом соціально-трудова відносин у сучасних умовах є участь працівників у управлінні усіма сферами діяльності підприємств, зокрема, соціальною підсистемою. Це право вони реалізують через: загальні збори (конференції) трудового колективу; ради трудового колективу; професійні спілки; виробничі ради; спілки раціоналізаторів і винахідників; інші уповноважені трудовим колективом громадські організації (органи), шляхом внесення пропозицій щодо поліпшення роботи підприємства, а також з питань соціально-виробничого, соціально-культурного характеру й побутового обслуговування.

Дослідження низки наукових джерел дозволило виявити думки низки авторів, що зазначають важливість інвестування для розвитку соціально-трудова відносин. Наприклад, О. М. Ястремська характеризує інвестування як суспільне і колективне благо та зауважує, що «... результати інвестиційної діяльності, впровадження інвестиційних проектів, безпосередньо самі проекти як товари та інвестування як процес їх реалізації – є одночасно суспільним \ (з позиції користування вигодою соціально-екологічного, техніко-технологічного спрямування (ефекту) від впровадження проектних пропозицій), колективним (з позиції економічного та фінансового ефекту для інвесторів та власників і наведених видів ефектів для найманих працівників, якщо ці здобутки розповсюджуватимуться тільки на внутрішнє середовище підприємства), і індивідуальним (якщо вигода від інвестування матиме не комплексне, а обмежене (фінансово-економічне) значення і належатиме одній особі (власнику-інвестору)) благом» [9, с. 123–124].

Отже, однією з нагальних поточних вимог посткризової України є перегляд та удосконалення ідеології, принципів і цілей соціально-економічного розвитку, переорієнтації ресурсів на всебічний людський розвиток, посилення гуманізації праці та утвердження суспільних цінностей.

1. Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХ століття. *Демографія та соціальна економіка: науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. Київ : ІДСД НАН України, 2008. Вип. 1(9). С. 9–22.

2. Сазонець О. М. Інформаційна складова глобальних економічних процесів : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2007. 360 с.

3. Головінов О. М. Соціальна політика та економічна безпека. Донецьк : Каштан, 2004. 335 с.

4. Верхоглядова Н. І. Соціально-ринковий вибір як основа економічного розвитку суспільства. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2007. Вип. 1. С. 72–75.

5. Анпілогова Ж. Д. Типи соціально-трудова відносин. Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2007. Вип. 1. С. 23–26.

6. Афендікова Н. О. Особливості трудових ресурсів та розвитку ринку праці в Україні. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2006. Вип. 4. С. 16–19.

7. Голубева Т. В. Оцінка рівня соціалізації економічних відносин на підприємстві. *Економіка розвитку*. 2005. № 1(33). С. 86–88.

8. Онікієнко В. В. Удосконалення соціально-трудова відносин як важлива умова забезпечення людського розвитку. *Демографія та соціальна економіка: науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. Київ : ІДСД НАН України, 2004. № 1–2. С. 102–109.

9. Ястремська О. М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади. Харків : Вид-во ХНЕУ. 2004. 472 с.

Єлизавета
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ФОРМУВАННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК СПОСІБ ГУМАНІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Демократична держава, яка дбає про своє майбутнє, не може бути байдужою до долі дітей, і насамперед тих, які вступили у конфлікт із законом. На жаль, процеси, що відбуваються останнім часом в українському суспільстві, дуже негативно впливають на формування молодого покоління; зокрема, про це свідчить зростання рівня злочинності серед неповнолітніх. Хоча останніми роками й прийнято низку законів, спрямованих на захист прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, аналіз статистичної звітності та даних судової практики свідчить, що в багатьох випадках держава та суспільство починають реагувати на проблеми неповнолітніх, коли процеси криміналізації неповнолітніх стають незворотними.

Злочини в сучасному українському суспільстві, вчинювані неповнолітніми, стають немотивовано жорстокими, відзначаються малозначністю мотивів, цинізмом і бездушністю й усе частіше вчиняються у складі організованих груп. Злочинність неповнолітніх з кожним роком «молодшає» – в 2003 р. кожний третій засуджений неповнолітній належав до вікової категорії 14–16 років, у той час як у 1992 р. цей показник становив 16,6 % [1, с. 87]. Ці факти свідчать про те, що в суспільстві відбуваються певні процеси, які дуже негативно впливають на формування молодого покоління.

В Україні за останні п'ять років засуджено 102 778 неповнолітніх; крім того, до 23 616 застосовано примусові заходи виховного характеру, 2 626 направлено до училища чи школи соціальної реабілітації, тобто 126 394 неповнолітніх постали перед судом за вчинення суспільно небезпечних діянь. Отже, щороку майже до 5 тис. неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом, застосовувалися примусові заходи виховного характеру, більше 20 тис. неповнолітніх засуджено до різних видів кримінального покарання

У судах загальної юрисдикції суддя, який розглядає справи щодо неповнолітніх, постановляючи вирок, намагається насамперед правильно застосувати той чи інший закон, однак він не має повної інформації про особу неповнолітнього, його оточення, соціальне середовище, в якому той виховувався, а тому позбавлений можливості вирішити основне питання – що привело дитину на лаву... [2, с. 65].

Аналіз стану злочинності неповнолітніх в Україні, а також законодавства, що визначає їх правовий статус та повноваження судів, правоохоронних органів та пенітенціарної системи, можливостей реабілітації неповнолітніх правопорушників дає підстави для однозначного висновку про необхідність створення в Україні ювенальної юстиції шляхом реформування наявних і, залучення недержавних організацій [3, с. 79].

Ювенальна юстиція – це заснована на специфічних принципах особлива система захисту прав неповнолітніх, що включає сукупність державних органів, діяльність яких здійснюється спільно з відповідними методико-психологічними, соціальними службами допомоги дітям та підліткам за допомогою механізму захисту прав дитини, що застосовуються для забезпечення реалізації його прав. Мета ювенальної юстиції – це виховання неповнолітніх шляхом зменшення шкідливого впливу на них фактора залучення до кримінального судочинства.

Юридичну основу ювенальної юстиції становлять правові акти, що регламентують діяльність ювенальних судів, та нормативні акти, спрямовані на захист прав неповнолітніх. Ювенальна юстиція заснована на розумінні причин злочинної поведінки з метою вилучення неповнолітньої з несприятливих умов навколишнього середовища, що надають на нього негативний вплив та пошуку ефективних індивідуальних способів впливу на винного, альтернативних кримінальному покаранню, що дозволяють запобігти його подальшому негативному розвитку та відновленню порушені права потерпілих.

Ювенальна система захисту прав неповнолітніх є теоретико-правовою конструкцією,

що включає комплекс механізмів юридичного, соціально-коригувального, медичного, психолого-реабілітаційного, виховно-превентивного характеру, спрямованих на забезпечення благополуччя неповнолітнього в суспільстві та реалізованих у рамках діяльності спеціалізованих установ ювенального профілю.

Ювенальна юстиція зародилася понад сто років тому. Зокрема, в Чикаго (округ Кук штат Іллінойс) у 1899 році відбулося створення першого спеціального суду у справах неповнолітніх. Цією новітньою ідеєю були швидко охоплені майже усі штати, і протягом наступних двадцяти п'яти років в державі було сформовано відповідну судову систему у справах неповнолітніх [4]. Це стало історичною подією, адже вона практично започаткувала історію ювенальної юстиції.

Низка вчених, юристів обґрунтовано пропонують впроваджувати альтернативні види покарання неповнолітніх, які б уберегли дітей від вчинення повторних злочинів, зокрема, це – медіація, робота з посередником – при проведенні процедури примирення між потерпілим та правопорушником, апробація, взяття на поруки, відновлення порушеного права – реституція. Усвідомлення вчиненого проступку неповнолітнім, принесення вибачення потерпілому при вчиненні легких правопорушень – ось що може виправити підлітків. Найлегше засудити, винести вирок, ніж знайти порозуміння, на це потрібен час, підготовлені спеціалісти, крім того, потрібне бажання всього суспільства знайти, зрозуміти причину, а не розглядати тільки наслідок. В основі системи правосуддя повинен бути принцип моральності та совісті. Політика двійних стандартів формує недовіру, одне пропагуємо – інше робимо, декларуємо, гарантуємо, часто не виконуємо. Дорослі завинили перед дітьми відсутністю часу, невиконанням обіцянок гарантій світлого дитинства, протиріччям обіцяного, бажаного і очікуваного, і тому нашому суспільству вкрай необхідно повернутися до дітей. Виправлення підлітка, довіра до нього – тільки це може уберегти дитину від правопорушення та рецидиву.

Таким чином, метою діяльності ювенальної юстиції та відновного правосуддя є не покарання неповнолітнього, а вжиття щодо нього комплексу заходів, спрямованих на індивідуальне виховання, піклування, захист від негативного впливу оточення. Політика держави повинна бути зорієнтована на виховання молоді в дусі поваги і любові до батьків, близьких, поваги до чужої праці та власності, виховання підлітка таким чином, щоб у нього не виникало бажання порушити закон, а у випадку, коли це сталося, існувала б реальна можливість виправлення, реабілітації, професійного навчання та працевлаштування у подальшому [1, с. 90].

Підсумовуючи, варто зауважити, що ювенальна юстиція являє собою своєрідний комплекс концепцій, схем впливу на підлітків, конкретно практичних заходів впливу на сім'ю, безпосереднє оточення неповнолітніх з боку як судової влади, так й інших установ, соціальних інституцій. Ювенальний суд має оцінювати неповнолітнього не тільки як особу, яка вчинила злочин чи суспільно-небезпечне діяння, а й як таку, що потрапила в небезпеку, тому завдання такого суду – застосувати до неповнолітнього правопорушника чи злочинця такий вид кримінального покарання і визначити таку його міру, щоб дати йому можливість стати повноцінним громадянином.

1. Пилипчук П. П. На шляху до ювенальної юстиції. *Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень*. 2005 № 1–2. С. 87–90.

2. Мачужак Я. В., Лавровська І. Б. Формування системи ювенальної юстиції в Україні: перспективи створення ювенальних судів. *Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень*. 2005. № 3. С. 59–69.

3. Молдован В. В., Мелашенко В. Ф. Конституційне право. Київ, 2003, С. 254.

4. The History of juvenile justice.Part1. URL : <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/publiced/features/DYJpart1.authcheckdam.pdf>

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Софія ТАРАСЕНКО

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВА СУТЬ ЗАОЧНОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Історико-правовий аналіз заочного розгляду цивільних справ у законодавстві України дозволяє зробити висновок, що до реформи 1864 року наслідком неявки зовсім не було заочне провадження, а лише або звинувачення відповідача без судового розгляду у випадку його неявки, або, навпаки, відмова в позові у випадку неявки позивача. Оскільки такий порядок видавався дуже несправедливим та несумісним із основними засадами змагального процесу, були вироблені за зразком закордонних законодавств правила заочного провадження у разі неявки сторін в судові засідання. К. Анненков справедливо зауважує, що ці обставини послужили лише мотивом, який привів до думки про необхідність введення в наш цивільний процес інституту заочного рішення [1, с. 65–66]. Вони, однак, не розкривають ні підстав, ні мети, ні процесуально-правової природи сучасної моделі заочного провадження. Водночас з'ясування цих питань безсумнівно видається необхідним для правильного розуміння окремих законодавчих положень, якими визначається процедура заочного розгляду справи в цивільному процесі України.

Термін «заочний» означає такий, «який відбувається за відсутності особи, якої щонайменше стосується». Тому буквально тлумачення словосполучення «заочний розгляд справи» дозволило б зробити висновок, що це будь-який розгляд цивільної справи, який відбувається у відсутності позивача або відповідача, у тому числі і тоді, коли є клопотання від них про розгляд справи у їх відсутності. Законодавець же пішов іншим шляхом. Відповідно до ЦПК України заочним визнається лише розгляд справи, що відбувається за відсутності відповідача і за чітко встановлених умов, які будуть проаналізовані нижче.

У доктрині цивільного процесуального права пропонувалися різні визначення поняття заочного провадження, заочного розгляду справи, заочності в цивільному процесі чи заочного рішення. В. Годлевські під заочністю в широкому значенні розуміє пропуск будь-якої аудієнції в суді, а у вузькому – пропуск аудієнції, призначеної для розгляду справи по суті [2, с. 17]. Приблизно в такому ж аспекті розглядає категорію заочності в цивільному процесі й А. Менцинський. Видається, що в сучасний період аналіз цивільного процесуального законодавства не дозволяє настільки широко тлумачити категорію заочності в цивільному судочинстві, оскільки у ЦПК України вона використовується у набагато вузькому значенні – тільки у контексті заочного розгляду справи, що має місце лише при неявці відповідача за чітко встановлених умов.

А. Любавський розглядає заочні рішення як такі судові рішення, які ухвалюються по справі, якщо хоча б одна із сторін не з'явилася на словесні змагання. М. Й. Штефан заочним визнає рішення, ухвалені за наявними у справі доказами у разі неявки в судові засідання відповідача, який належним чином був повідомлений і від якого не надійшло інформації про причини неявки або зазначені ним причини визнані неповажними судом, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи. І. М. Зайцев та А. А. Власов заочне провадження розглядають як встановлений законом порядок проведення судового засідання і ухвалення рішення за позовом у відсутності відповідача.

Усі вищезгадані позиції лише частково відображають основні характеристики заочного розгляду справи – ті, що відрізняють його від звичайного порядку розгляду цивільних справ. ЦПК України не дає визначення ні заочного розгляду, ні заочного рішення, вказуючи лише на умови проведення заочного розгляду справи. Тому, керуючись лише системним тлумаченням цивільного процесуального законодавства та доктринальними напрацюваннями, заочний розгляд справи в цивільному процесі України можна визначити як порядок розгляду та вирішення судом цивільного спору по суті, що можливий зі згоди позивача, базується на дослідженні усних пояснень позивача та інших

наявних у справі матеріалів і відбувається без участі відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло повідомлення про причини неявки або якщо зазначені ним причини визнані неповажними і який наділений правом вимагати перегляду заочного рішення у спрощеному порядку. Відповідно, заочне рішення – це таке рішення суду, яким вирішується цивільно-правовий спір по суті, яке ухвалене за результатами заочного розгляду справи [3]. Процесуально-правова суть заочного розгляду цивільних справ, на нашу думку, зводиться до того, що заочний розгляд справи – це один із можливих наслідків неявки в судові засідання однієї із осіб, які беруть участь у справі, зокрема відповідача.

За своєю процесуально-правовою природою заочний розгляд справи в цивільному судочинстві не є самостійним видом провадження, адже він не обумовлений природою матеріально-правового відношення, характером та підставами розглядуваних судом вимог. Досить часто заочне провадження називають спрощеною процедурою. Однак щодо цього питання можна погодитися з І. І. Черних, яка, зокрема, відстоює позицію, що заочне провадження не є скороченим чи спрощеним, оскільки порядок заочного розгляду справи підпорядковується загальним правилам судового розгляду, тільки наділений при цьому певними особливостями, що є істотним для того, аби бути закріпленим в окремих нормах. Окрім того, заочне рішення після набуття чинності за своїми правовими наслідками абсолютно нічим не відрізнятиметься від судового рішення, ухваленого у звичайному порядку. Тому вживання терміна «заочне провадження» треба вважати умовним. Більше того, навіть ЦПК України не згадує такого поняття як заочне провадження, оперуючи лише категоріями заочного розгляду справи та заочного рішення.

Багато процесуалістів заочний розгляд справи та заочне рішення вважають процесуальною санкцією, що застосовується в цивільному судочинстві щодо відповідача, який не з'являється в судові засідання [3, с. 33–37]. Така позиція базується на визнанні існування цивільної процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності. Якщо норми цивільного процесуального законодавства встановлюють правові приписи щодо належної поведінки учасників цивільного судочинства, передбачають обов'язки в цивільному процесі, то наявність санкцій видається необхідною. Це дозволить забезпечити дотримання зобов'язуючих цивільно-процесуальних норм. Разом з тим, видається не цілком обґрунтовано розглядати заочне провадження як міру відповідальності недобросовісного відповідача, який свідомо затягує процес, не з'являючись в судові засідання. У такому випадку не враховується той фактор, що будь-які санкції можуть застосовуватися до учасників процесу виключно за невиконання покладених на них обов'язків. Однак в кінцевому підсумку, відповідно до принципу змагальності цивільного процесу, право вибору – брати участь у судових засіданнях чи ні – залишається за відповідачем. Якщо ж все-таки схилитися до позиції, що заочний розгляд – це санкція, то, на нашу думку, доцільно обґрунтовувати таку позицію тим, що заочний розгляд виступає несприятливим процесуальним наслідком для відповідача, який не виконує обов'язок повідомляти суд про причини неявки в судові засідання.

Як справедливо зазначає В. А. Бабаков, законодавець логічно виходить з того, що невиконання того чи іншого процесуального обов'язку стороною не повинно відображатися на правах інших осіб, які беруть участь у справі, впливати на доступ до правосуддя і на розгляд їх справи судом в змагальному процесі. Тож заочний розгляд справи має двоїсту природу: з одного боку, це санкція щодо відповідача, який не виконує покладених на нього процесуальних обов'язків, а з іншого – спосіб захисту прав позивача відповідно до завдань та мети цивільного судочинства. А також – і спосіб захисту прав відповідача, оскільки під час заочного розгляду справи саме відповідачеві надається додаткове право перегляду заочного рішення судом, що його ухвалив.

Сучасні дослідники, критикуючи норми процесуального законодавства про заочне рішення, однак пропонують не відмовлятися від нього, оскільки цей інститут не є шкідливим, досить міцно увійшов в науку та використовується на практиці.

1. Косса С. Заочне провадження за новим ЦПК. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XII регіональної науково-практ. конф. 8–9 лютого 2007 року. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. С. 290–292.

2. Косса С. М. Заочний розгляд справи за процесуальним законодавством зарубіжних країн. *Підприємництво. Господарство. Право*. 2007. № 6. С. 54–56.

3. Навроцька Ю. В. Процесуально-правова суть та становлення інституту заочного розгляду справи в цивільному процесі України. *Вісник Львівського університету*. Серія : Юридична. 2006. Вип. 42. С. 191–197.

Оксана ПОКЛОНСЬКА

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін

Єлизавета КОСЕНКО

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПИТАННЯ ДЕОНТОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ

Деонтологія, як розділ етичної теорії, є одним з найважливіших аспектів роботи нотаріуса. Це вчення було предметом кількох міжнародних семінарів, але, на жаль, не було предметом детального дослідження в Україні, як предметом врегулювання відносин. Деонтологія – це абсолютно новий термін для українських нотаріусів. Вона визначається як сукупність етичних зобов'язань нотаріуса перед адресованими йому особами та його колегами. Це вчення також визначає дії, що порушують професійну честь та гідність, що тягнуть за собою притягнення до дисциплінарної відповідальності. Деонтологія – це етика поведінки нотаріуса.

Українські юристи в галузі нотаріату ще не мають власного кодексу етики, але це не означає, що етичну поведінку в Україні можна ігнорувати. Ці етичні норми частково розроблені та певною мірою відображені в чинному законодавстві. Проте з розвитком нотаріальної діяльності виникають проблеми, які не притаманні державному нотаріату, і не можуть, на жаль, бути вирішені законом у перехідний період.

Нотаріуси канадської провінції Квебек прийняли Деонтологічний Кодекс, який узагальнює поняття загальних зобов'язань та правил поведінки нотаріуса таким чином:

- зобов'язки перед громадськістю й суспільством;
- зобов'язки перед особами, які звертаються до нотаріуса;
- зобов'язки щодо професії [1, с. 44].

По-перше, зобов'язки перед громадськістю та суспільством полягають у тому, що нотаріуси зобов'язані підтримувати всі заходи щодо підвищення якості та доступності своїх професійних послуг, підвищення рівня своїх знань та обізнаності про свою професійну діяльність, сприяти позитивному ставленню до своєї професії та запобігати наклепу на професію. Вони повинні посприяти заходам підвищення юридичної грамотності населення з питань діяльності нотаріату, а також надання інформації відносно способів урегулювання правовідносин, що першочергово є предметом нотаріального провадження, – це зобов'язок нотаріуса перед суспільством [4, с. 53].

По-друге, зобов'язки перед клієнтом – це найважливіші зобов'язки нотаріуса. У більшості випадків нотаріус спілкується з громадянами при вирішенні майнових питань, наприклад, укладання договорів управління майном, укладення прав на спадщину тощо. Зобов'язком нотаріуса є надання громадянину допомоги у вчиненні нотаріальних дій на його вимогу відповідно до чинного законодавства та поточних цілей.

Проаналізувавши діяльність органів нотаріату в Україні, можна сказати, що зобов'язки перед особами, які звертаються для вчинення нотаріальних дій, є найбільш урегульованими в нормативних актах. Наприклад, відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ, нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані дотримуватись таємниці вчинення цих дій. Крім того, зобов'язок зберігати таємницю вчинення нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким відомо про вчинення нотаріальних дій у зв'язку з виконанням ними службових зобов'язань, що накладає на нотаріусів додаткові зобов'язки щодо належного підбору працівників [2].

Деонтологія виділяє три принципи, на яких базуються стосунки між нотаріусом та особою, що до нього звертається, будуються на чесності; доступність і ефективність; незалежність і безкорисливість [3, с. 20].

Щодо присяги нотаріуса, то сам її текст вже закріплює певні канони поведінки нотаріуса. Нотаріус України має розрізняти свої інтереси та інтереси особи, яка звертається до нього, керуючись тим, щоб саме інтереси останньої були як найкраще забезпечені. Передбачені законом персоніфіковані обмеження у праві вчинення нотаріальних дій – один із дієвих засобів посилення об'єктивності нотаріуса (ст. 9 Закону України «Про нотаріат») [2].

Треба зазначити, що нотаріус не може вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я та від свого імені, а також на ім'я та від імені своїх родичів. У відносинах з особами, які до них звертаються, нотаріус встановлює захист їх прав та законних інтересів, роз'яснює їхні права та обов'язки, попереджає їх про наслідки вчинення нотаріальних дій відповідно до їх обов'язку. З метою забезпечення об'єктивності та незалежності, держава забороняє нотаріусам перебувати в штаті інших державних і приватних підприємств та організацій, займатися підприємницькою та посередницькою діяльністю, а також здійснювати іншу оплачувану діяльність, крім нотаріальної, а також викладацької та наукової у вільний від роботи час. (ст. 3 Закону України «Про нотаріат») [2].

Ще важливо доповнити, що з ухваленням Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року [5] та внесенням змін до Закону України «Про нотаріат» [2] нотаріус може бути в ролі медіатора після проходження відповідних курсів.

Підсумовуючи усе вищезазначене, треба зазначити, що в розмаїтті українського законодавства, а також в умовах невирішеності правових питань важливу роль відіграє нотаріальна практика. Формування такої нотаріальної практики можливе лише в умовах постійного спілкування, вислуховування різних думок та висновків дослідження. Все, що слугує утвердженню українського нотаріату як незалежного, об'єктивного органу, де працюють і повинні працювати люди високої професійної гідності, нам треба сприймати, берегти й застосовувати. І в цьому плані важливим буде вивчення питань деонтології, які визначають етику нотаріату, а також урахування досвіду іноземних нотаріусів.

1. Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні. 2007. 339 с.
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
3. Семаков Г. С., Кондракова С. П. Нотаріат в Україні : курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 120 с.
4. Гуледза А. Г. Нотаріальна діяльність в Україні: становлення, розвиток, удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ, 2012. 187 с.
5. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

Роман КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Стелла ТУКІНА

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПРОБЛЕМАТИКА РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ**

Щодо правового розуміння комерційної таємниці, ноу-хау. Загалом чинне законодавство України та Цивільний кодекс зокрема підзвітні моделі германської (пандектної) системи права. Проте закордонний досвід окремих, досліджуваних нами держав цієї системи права, повинно беззаперечно впливати на формування сучасного українського законодавства про комерційну таємницю і ноу-хау. Удосконалення механізму цивільно-правового регулювання відносин інтелектуальної власності вимагає наявності відповідного комплексного підходу. У цьому аспекті доводиться констатувати, що зміни, які були внесені у законодавство України про інтелектуальну власність за останні роки, фокусуючись на вирішенні окремих питань, не містили цілісного, системного підходу, і як наслідок, не справили відчутного позитивного впливу на стан правової охорони інтелектуальної власності [1. с. 8]. Сучасне формування українського законодавства щодо комерційної таємниці і ноу-хау сприймає певний вплив досвіду та практики провідних країн світу. За останні роки, як зазначає Є. В. Измайлова, в різних державах ухвалено значну кількість нормативних актів, які регулюють інформаційні відносини.

Водночас варто звернути увагу на ключовий зміст сутності поняття комерційної

таємниці і ноу-хау та фактичне співвідношення зазначених понять. Набутий досвід буде дуже корисним для сучасного законодавства України про комерційну таємницю і ноу-хау, яке на сьогодні потребує вдосконалення та подальшого розвитку, оскільки має низку вагомих недоліків та суперечностей. Як відомо, всередині романо-германської сім'ї виділено дві правові системи: 1) романську, де провідною є національна правова система Франції і 2) германську, де провідною є національна правова система Німеччини. Оскільки законодавство України побудовано за прикладом германської системи права, її розглянемо першою. Згідно з чинним законодавством Німеччини виділяється два види таємниць: виробнича і комерційна. Зокрема, в § 404 Закону про акціонерні товариства вказано, що до комерційної таємниці належить інформація, яка відповідає ознаці секретності (незагальновідома та доступна тільки визначеному обмеженому колу осіб), за умови наявності в особи, яка добросовісно контролює таку інформацію, обґрунтованого інтересу щодо збереження її секретності. Комерційною таємницею, на відміну від виробничої, є інформація, яка стосується торгових відносин фірм, організації і об'єму виробництва; стану ринків збуту; інформація про постачальників і споживачів; інформація про банківські операції та ін. Термін «виробнича таємниця» значиться в § 85 Закону про підприємства. До виробничої таємниці належить інформація організаційного і технічного характеру, яка стосується способу виробництва, технології, організації праці, а також технічні відкриття, винаходи або відомості про характер і мету дослідницьких робіт та ін. Порушення комерційної та виробничої таємниці розглядається законодавством Німеччини як факт недобросовісної конкуренції, де одним із видів порушення є їх розголошення. Причому Закон про недобросовісну конкуренцію (*Unlauteren Wettbewerbsgesetz, UWG*) базується на концепції фактичної монополії щодо комерційної та виробничої таємниці. Зазвичай у Німеччині обов'язок щодо нерозголошення таємниці особою, якій вона стала відома внаслідок службового становища або роботи, передбачається у багатьох законодавчих актах. При цьому такий обов'язок встановлюється законом і для певних категорій працівників як державних установ федерації і земель, так і для посадових осіб і службовців, працівників фірм і корпорацій. Особливо виділяється регулювання цієї проблеми для фірм та підприємств. Зокрема, відповідно до правил § 90 «Комерційні і виробничі секрети» Німецького торгового уложення, торговому представнику не дозволяється повідомляти іншим особам комерційні та виробничі секрети, які йому довірили або такі стали відомі у зв'язку з його діяльністю для підприємця. Або, наприклад, відповідно до п. (1) § 93 Акціонерного закону члени правління повинні зберігати в таємниці конфіденційні відомості і секрети суспільства, зокрема, виробничу та комерційну таємницю, які їм стали відомі у зв'язку з їх діяльністю.

Також в Акціонерному законі конкретизуються обов'язки членів наглядової ради зберігати повне мовчання про конфіденційні дані і секрети суспільства, зокрема виробничі та комерційні таємниці, які стали їм відомі із звітів згідно з § 394; це стосується не тільки повідомлень у службових відносинах (§ 395). Тут же детально регулюється і відповідальність за неправомірні дії щодо охоронюваної конфіденційної інформації. Закон про виробничі і господарські кооперативи, зокрема § 151 (порушення обов'язку зберігати таємницю) також містить правило щодо санкцій за розголошення таємниці кооперативу, причому ці норми аналогічні тим, які містяться в § 404 Акціонерного закону.

В процесі дослідження норм німецького законодавства привертає увагу та обставина, що заборону на використання інформації, яка становить комерційну таємницю підприємства, після припинення договірних відносин з працівником, встановлено тільки тоді, коли працівник отримав таку інформацію недобросовісним шляхом. У випадку виявлення добросовісності або недобросовісності отримання інформації за час роботи на підприємстві судова практика Німеччини виходить із обов'язку розгляду всіх обставин конкретної справи, у тому числі важливості діяльності працівника для підприємства, займаної ним посади, участі або без участі у створенні відомостей, які складають комерційну таємницю, відповідності його поведінки «добрим нравам» (*guten sitten*), тобто звичному для підприємництва способу дії.

Дослідження судової практики і доктрини Німеччини свідчить про те, що комерційна та виробнича таємниця можуть бути предметом ліцензійного договору і договору купівлі-продажу, передачі, закріплятися за будь-ким, застави, спадкування. У літературі відзначається, що поки ще в цій сфері прийнято небагато судових рішень і зміст їх дуже суперечливий. Тому частина юристів розглядає можливість існування майнового права на торговий секрет. Хоча більшість фахівців стверджує, що на торговий секрет виникає тільки

майновий інтерес, заснований на фактичній монополії.

Загалом у німецькому праві (як і в інших країнах континентальної системи прав) поширеною є думка про те, що комерційна таємниця, виробнича таємниця, ноу-хау належать до таких нематеріальних об'єктів, які не можуть бути врегульовані традиційним інструментарієм права власності або права інтелектуальної власності (виключних прав). Тому вони потребують іншого механізму правового регулювання, відмінного від традиційного. У Німеччині велике значення приділяється також практиці застосування ноу-хау. Норми права, які регулюють майнові інтереси та питання, пов'язані з передачею ноу-хау, договірними відносинами в цій галузі, а також питання збереження секретності ноу-хау та відповідальності за її порушення, включено до різних законів: у Закон Німецького цивільного уложення, Закон про заборону обмеження конкуренції, Закон про заборону недобросовісної конкуренції, Патентний закон, Закон про винаходи службовців, Кримінальний кодекс та інші. Але однозначного розуміння терміна «ноу-хау» в законодавстві немає.

Зважаючи на наведене, можна зробити висновок, що законодавство Німеччини розглядає комерційну і виробничу таємницю, секрети виробництва, ділові секрети, ноу-хау з позиції фактичної монополії, а не права інтелектуальної власності чи речового права власності. При цьому поняття секрети виробництва, ділові секрети, ноу-хау практично не розмежовуються, оскільки їх відмінності вважаються незначними. Тому до них належать не тільки охоронювані винаходи, виробничі процеси, конструкції, а й інші збагачуючі техніку досягнення. Загальною рисою секретів виробництва і ноу-хау вважається можливість передачі такої інформації за договором, з обов'язковою умовою дотримання конфіденційності. Хоча, звичайно, особливо важливі секрети виробництва, які дозволяють фірмам отримувати більше прибутку, повинні триматися в секреті і не передаватися.

1. Якубівський І. С. Набуття, здійснення та захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 522 с.

Данило ФЕДОРЕНКО

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Марина ЮНІНА

доцент кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМИ ДОВІРНОСТІ В УКРАЇНІ

Актуальність наукових досліджень у сфері інституту добровільного представництва в цивільному праві, а водночас і правової природи довіреності зростає у міру розвитку суспільних відносин і необхідності залучення для вчинення юридично значущих дій представників юридичних і фізичних осіб, що й зумовлює актуальність дослідження цього питання.

За змістом ст. 1000 ЦК України договір доручення є двостороннім правочином, що в основному визначає права та обов'язки, а також межі відповідальності повіреного (особи, яка має діяти на підставі переданих їй довірительом повноважень).

Представництво однієї особи іншою потребує документального підтвердження. Зрозуміло, що у представництві на підставі акта це буде сам адміністративний акт, у разі законного представництва – відповідні документи (свідоцтво про народження, відповідно до якого батьки є представниками дитини), а договірне представництво оформлюється довіреністю або в інших формах, передбачених законодавством) [1, с. 55].

Проте, як і з багатьох інших питань, щодо форм існування довіреності в науці цивільного права немає єдності. У ч. 1 ст. 245 Цивільного кодексу України зазначено, що формі довіреності має відповідати формі, в якій, відповідно до закону, має вчинятися

правочин, а отже, якщо правочин, який має вчинити представник відповідно до закону, дозволено вчиняти в усній формі, то і довіреність може існувати як «усне уповноваження».

Оскільки ЦК України не встановлює наслідків недотримання письмової форми довіреності у вигляді її недійсності, то «всі дії, вчинені повіреним на підставі словесного повноваження, повинні зберігати свою силу, так само як і саме повноваження». Недотримання простої письмової форми довіреності зумовлює неможливість доказування наявності повноваження за допомогою показань свідків. Очевидно, що усною довіреністю в такому разі називають «усне уповноваження», яке можливе тоді, коли пред'явлення представником письмової довіреності не є обов'язковим [2, с. 88].

Довіреність і договір доручення відрізняються за критерієм форми існування. Відповідно до ч. 3 ст. 244 ЦК України довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій, для представництва перед третіми особами. Із зазначеного випливає імперативно встановлена письмова форма довіреності. Стосовно договору доручення, то його обов'язкова письмова форма не визначена. Законодавець не випадково залишив таку досить велику можливість для укладення договору доручення в усній формі. Адже необхідність у допомозі з надання тих чи інших юридичних дій (особливо між громадянами) може виникнути раптово, коли їм не до складання документів [3].

Однак, навіть укладення договору доручення в усній формі не дає змогу говорити про те, що ці відносини виникають без будь-якого документального, юридично значущого підтвердження. Зокрема, обов'язковим документом, який довіритель повинен видати повіреному за договором доручення, є довіреність. Важливо відзначити, що довіреність насамперед видається для поінформованості третіх осіб, тобто для того, щоб вони могли переконатись, що дійсно конкретна особа уповноважена від імені довірителя виконувати чітко визначені у ній юридичні дії та вчиняти правочини [3].

Особисто ми вважаємо, що довіреність – це надзвичайно важливий документ, що дійсно надає можливість іншій особі виконувати різні функції від імені довірителя. Це скорочує час на виконання важливих бюрократичних справ та надає можливість перекласти свої обов'язки на іншу особу, що є великою перевагою.

Сьогодні доволі актуальним є питання можливості видання довіреності в електронній формі. Гострота проблематики зумовлена, по-перше, викликами сучасної діджиталізації, та спрощення і полегшення цивільного обороту, а по-друге, програмою уряду стосовно переведення різних послуг в цифрову площину. Планується одночасне функціонування електронних довіреностей з їхніми паперовими версіями у формі PDF-файлу з електронним підписом нотаріуса. У такому випадку, як вказує Л. Саванець, зникне необхідність фізичного передання довіреності поштою або кур'єром, якщо представник та довіритель знаходяться територіально віддалено один від одного. Електронну довіреність можна буде відправити на електронну пошту або в месенджер, що істотно спростить представницькі відносини [3].

Проте, розглядаючи довіреність з іншого боку, можна побачити певні ризики, адже іноді повірений може мати погані наміри та юридичну можливість використати надані йому повноваження на свою користь. Саме тому важливо конкретно та уважно прописувати, які саме повноваження надаються, з якою метою, в якій сфері та на який строк. Не варто надавати довіреність на рік, якщо справа займає тиждень чи два. Тому ми вважаємо, що такий важливий документ, як довіреність, має бути складений у письмовому форматі та бути нотаріально завереним.

1. Серая А. Поняття і правова природа довіреності. *Підприємництво, господарство і право*. 12/2016. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/10.pdf>.

2. Серая А. Деякі питання щодо форми довіреності. *Національний юридичний журнал*. 2018. URL : http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/4/part_2i/20.pdf.

3. Саванець Л. Довіреність та договір доручення: порівняльний-правовий аналіз. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 4(24). URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41973/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C.pdf>.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ
ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Василь БЕРЕЗНЯК

завідувач наукової лабораторії,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Алла ДЕМИЧЕВА

науковий співробітник наукової
лабораторії соціологічного
моніторингу ННІ заочного навчання
та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат соціологічних наук, доцент

**БЕЗПЕКОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ м. ДНІПРО
В УЯВЛЕННЯХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
(на матеріалі соціологічного опитування)**

Місто було і залишається однією із соціально-просторових форм існування суспільства, соціально організованим середовищем життя багатьох соціальних спільнот, воно органічно поєднує в собі групову свідомість, носієм якого є певні соціальні групи, в тому числі й молодь, яка отримує вищу освіту. Студентство є соціальним утворенням, що активно бере участь в житті міста, зокрема проводить багато часу у міському просторі, є учасником важливих міських подій, засвоює та присвоює місто. Можна казати про вплив міського середовища на життєдіяльність студентів, їх самовизначення, вироблення життєвих траєкторій, який відбувається через соціокультурну, екологічну, інфраструктурну, історичну, економічну, політичну, інформаційну складові. Отже, студентство має своє специфічне бачення та відчуття/сприйняття навколишнього міського середовища. Креативність, енергійність і широта поглядів молоді відіграють важливу роль у процесі розвитку міст. Зі свого боку, міста, в першу чергу великі, надають молоді максимальні можливості для освіти, розвитку, роботи, кар'єри, відпочинку. Саме міський простір визначає певні практики поведінки молоді, задає певні умови буття в місті (відвідування/невідвідування, використання тих чи інших об'єктів, ставлення до певних міських локацій).

Одним з чинників, що впливає на сприйняття міста, на можливості реалізації в ньому, на задоволеність від проживання в ньому, є безпека в місті. Розуміючи важливість цієї характеристики міст, у світі складають Індекс безпекових міст (Economist Intelligence Unit), який створюється раз на два роки. У 2021 р. серед найбезпекових для життя людини міст названі наступні: Окленд (індекс 96.0, Нова Зеландія), Осака (94.2, Японія), Аделаїда (94.0, Австралія), Велінгтон (93.7, Нова Зеландія), Токіо (93.7, Японія), Перз (92.9, Австралія), Цюрих (92.8, Швейцарія), Женева (92.5, Швейцарія), Мельбурн (92.5, Австралія) [4, р.2]. За даними рейтингу, в Європі за період 2019-2021 років ситуація з безпекою у містах погіршилась, наприклад, Відень, який займав перше місце протягом 2018-2020 років, опустився до 12-го місця, німецькі міста також значно понизили свою позицію, що пояснюється ефектами другої хвилі Covid-19. Індекс 2021 р. включав тридцять характеристик за такими параметрами, як стабільність, охорона здоров'я, культура та екологія, освіта, інфраструктура та сукупну оцінку.

Намагаючись поєднати безпековий міський простір та характеристики студентської спільноти як важливої міської групи, Науковою лабораторією соціологічного моніторингу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ у лютому 2022 р. було

проведене анкетне опитування здобувачів вищої освіти трьох провідних ЗВО м. Дніпро (ДДУВС, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, НТУ «Дніпровська політехніка»). В іміджевій складовій Дніпра зазвичай не акцентується на його «студентськості», а конструкт «Дніпро – студентське місто» не є поширеним, проте наявність великої кількості ЗВО та студентів, які в них навчаються, робить об'єкт нашої уваги цілком легітимним. Вибірка цільова, має аналітичний характер, вибіркова сукупність становила 300 осіб. Метою дослідження стало виявлення відчуваної безпеки, яка полягає у відчутті безпеки на суб'єктивному рівні.

У контексті різноманітних підходів щодо критеріїв безпекового міста, у дослідженні студентам було поставлено запитання щодо їх розуміння такого міського простору та отримано такі відповіді:

- ефективна робота поліції – 79,2 %;
- швидкість реагування служб порятунку – 78,2 %;
- безпечна інфраструктура – 77,2 %;
- низький рівень злочинності в місті – 75,6 %;
- захищеність від насильства – 63,8 %;
- якісні довкілля, вода – 38,8 %;
- чітка та ефективна система управління в місті – 36,5 %;
- насиченість міста камерами відеоспостережень – 28,1 %;
- відсутність громадських заворушень – 17,3 %;
- низький рівень смертності в місті – 13,1 %;
- скорочення автотранспорту – 4,2 %.

Отже, у розумінні студентів безпекове місто пов'язане насамперед з якісною роботою відповідних інституцій, що забезпечують низький рівень злочинності, захищеність від насильства тощо. Такі дуже важливі показники безпеки, як скорочення автотранспорту у місті, низький рівень смертності, не усвідомлюються здобувачами як значущі.

Інший блок питань стосувався виявлення тих локацій у м. Дніпрі, які викликають страх чи побоювання. На запитання: «Що для вас особисто є джерелом можливої небезпеки в місті?» отримано такі відповіді:

- провулки, що мають погану оглядовість – 84,6 %;
- неосвітлені місця – 81,1 %;
- покинуті будівлі – 55,8 %;
- недобудови – 42 %;
- гаражі, стихійні автостоянки – 38,8 %;
- нічні клуби, бари – 27,6 %;
- парки, сквери – 23,4 %;
- ліфти – 21,2 %;
- людні місця з великим скупченням народу – 16,3 %;
- промислові зони – 16 %;
- громадський транспорт – 9,9 %;
- пляжі, прибережна зона – 5,8 %;
- зупинки громадського транспорту – 5,4 %.

За суб'єктивним відчуттям студентів, найбільш потенційно небезпечними у місті є провулки, що мають погану оглядовість та неосвітлені місця. Проаналізувавши відповіді на відкрите запитання «Які три місця у м. Дніпро є, на вашу думку, найбільш небезпечними?», серед тих респондентів, які визначилися з місцем (а таких 74,5 %), можемо визначити такий антирейтинг: АНД район – 54,2 %, пр. Петровського – 47,3 %, 12 квартал, вул. Кротова – 42,2 %, Європейська площа – 34,3 %, Центр як такий – 28,6 %, Індустріальний район, вул. Калинова – 22,1 %, Залізничний вокзал – 19,7 %, Червоний Камінь – 16,8 %, ж/м Західний – 15,4 %, Лівий берег – 13,5 % та ін. У ці локації потрапили місця Дніпра, які знаходяться у різних його частинах – і Центр, і Правий, і Лівий берег, отже, не можна казати про те, що якась окрема частина Дніпра є найнебезпечною в уявленнях студентів.

Питання «Хто, на вашу думку, наражається на небезпеку в м. Дніпро передусім?» виявило основні групи, чиє існування у міському просторі не є безпечним з погляду опитаних студентів, а саме:

- дівчата та молоді жінки – 78,2 %;
- діти, підлітки – 66 %;
- будь-який городянин – 50,6 %;
- пенсіонери, літні люди – 41,7 %;

- геї, лесбійки – 30,4 %;
- люди без постійного місця проживання – 30 %;
- молодь – 27,2 %;
- люди з інвалідністю – 18,9 %;
- люди з алко- та наркозалежністю – 17,3 %;
- заможні люди – 4,5 %.

Дівчата та молоді жінки дійсно є групою, яка може слугувати індикатором відчуття безпеки у місті. Саме ця категорія містянок за статистикою найчастіше стає жертвами та потерпає від нападів у темний час доби навіть у громадських місцях. В брошурі з результатів аудиту безпеки територій, який провела ГО «Інформаційно-консультативний жіночий центр» у чотирьох містах України, зазначається, що такі напади відбуваються в публічних місцях та навколо них, школах, парках та скверах, громадських збиральнях, у транспорті, міських та сільських територіях, конфліктних та (пост)конфліктних умовах [1, с. 4]. У нашому опитуванні на запитання «Чи відчуваєте Ви себе в безпеці, ідучи сам/сама додому після настання темряви у Вашому районі?» загальний розподіл має такий вигляд: так, цілком – 20,5 %, скоріше відчуваю – 29,8 %, скоріше не відчуваю – 38,1 %, взагалі не відчуваю – 11,6 %. Тобто половина респондентів не відчуває себе в безпеці, серед яких 78,5 % становлять жінки. До речі, таке ж питання було поставлено респондентам моніторингу «Муніципальне дослідження. Сьома хвиля» групи «Рейтинг» (2021), в тому числі і жителям м. Дніпро. Отже, за кількістю тих, хто обрав варіанти «Ні, я не відчуваю себе в безпеці» та «Ні, я почуваюся швидше в небезпеці» (сукупно) Дніпро посідає шосте місце серед інших обласних центрів та столиці (41 %). Якщо розглянути лише позицію «Так, почуваюся цілком безпечно», то у Дніпра найнижчі позиції (12 %) [3, с. 175].

Серед потенційно небезпечних ситуацій, які можуть трапитися у міському просторі, у опитаних Лабораторією студентів найвищий рівень занепокоєння викликають такі:

- можливий насильницький напад – 82,1 %;
- проникнення у житло та пограбування – 59,3 %;
- напад людей, які вживають наркотики – 54,8 %;
- крадіжка телефону, гаманця – 41 %;
- можливе потрапляння в ДТП – 32,4 %;
- хабарництво, вимагання грошей – 15,1 %;
- словесна образа від незнайомих – 10,9 %;
- можливість викрадення машини – 10,6 %;
- можливе викрадення речей із автомобіля – 8,7 %;
- інше – 3,5 %.

Очевидно, що внаслідок студентського статусу, відповідного віку позиції, пов'язані з протиправними діями щодо автотранспорту, хабарів не актуалізовані для опитаних як найнебезпечніші. Відповідно, щоб уникнути ситуації безпеки, 60,3 % уникає бувати біля занедбаних будинків, 59,3 % обминають пустири, провулки, 56,7 % уникає безлюдних місць, 55,1 % не ходить до нічних клубів, барів, 38,8 % намагаються повертатися до темряви. Лише 12 % жодним чином не обмежують себе.

Останній блок запитань анкети в межах нашого дослідження був присвячений виявленню суб'єктів та конкретних тактик створення безпекового міста. Насичення міста камерами замало для того, щоб вважати та відчувати його безпековим. Тут мова повинна йти про взаємодію міської влади, поліції та активної територіальної громади [2, с. 269]. Лише при поєднанні їх зусиль місто може набути безпекових характеристик. І половина опитаних заявила, що турбуватися про створення безпекового міста повинні і поліція, і міська влада, і населення, і громадські організації, майже третина (28,2 %) – міська влада, 16,7 % – поліція, городяни – 3,5 %.

Серед заходів, які зможуть підвищити рівень безпеки молоді в Дніпрі, можна назвати такі:

- приведення до ладу «небезпечних», занедбаних районів міста – 61,2 %;
- взаємодія поліції з громадськістю щодо безпеки Дніпра – 45,8 %;
- відсутність непроглядних закутків, прохідних дворів – 48,7 %;
- проведення комплексного аналізу територій з метою її оцінки щодо безпеки для городян – 47,8 %;
- встановлення на зупинках, поверхах будинків тривожних кнопок сигналізації – 47,0 %;
- підвищення професіоналізму поліції – 45,2 %;
- збільшення камер відеоспостережень – 42,9 %;

- створення огороженого входу в будинок, закритих дворів – 23,1 %;
- впорядкування зелених зон у місті – 18,9 %;
- обов'язкова кримінологічна експертиза при здачі будівлі/об'єкта – 18,6 %;
- ефективне використання функціональних зон в місті – 12,5 %;
- участь громадян у патрулюванні території – 9,3 %;
- зменшення автотранспорту на дорогах – 7,4 %;
- створення цікавих публічних місць, в яких буде багато людей – 7,4 %;
- контроль з боку громади за безпекою у місті – 2,6 %.

Отже, фіксується, що студенти віддають перевагу архітектурно-інфраструктурним рішенням та підвищенню ефективності роботи відповідних інституцій, відповідальних за безпеку у місті, проте залишається недооціненою роль територіальної громади у набутті містом ознак безпекового. У підсумку, Дніпро вважають цілком безпековим 5,5 % здобувачів вищої освіти, скоріше таким – 30,5 %, скоріше ні – 44,9 %, цілком ні – 9,4 %, і ускладнилися з відповіддю 9,7 %.

Тож безпекове місто – це місто, в якому інтегровані зусилля всіх зацікавлених осіб, а метою є створення здорового та комфортного середовища. За результатом дослідження Лабораторії майже однакова кількість опитаних студентів оцінює Дніпро як безпекове та небезпекове місто. Студенти, що навчаються у ЗВО м. Дніпро, дещо спрощено розуміють безпекове місто, яке пов'язане для них насамперед з якісною роботою організацій, які відповідають за безпеку, проте роль територіальної громади не сприймається ними як вагома.

1. Аудит безпеки територій. Безпечно для жінки – безпечно для всіх. *Інформаційно-консультативний жіночий центр*. Київ, 2018. URL : <http://www.empedu.org.ua>.

2. Демичева А. В. Безпекові міста: світовий та український виміри. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 268–272.

3. Сьоме всеукраїнське муніципальне опитування 12 травня – 3 червня, 2021. URL : <https://iri.org.ua/survey/some-vseukrayinske> – [munitsypalne-opytuvannya-meshkantsi-mist-zadovoleni-mistsevym](https://iri.org.ua/survey/some-vseukrayinske).

4. The Global Liveability Index 2021 How the Covid-19 pandemic affected liveability worldwide. A report by The Economist Intelligence Unit. URL : <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/global-liveability-index-2021-free-report.pdf>. mkt_tok.

Валентина МІРОШНІЧЕНКО

начальник кафедри
психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін,
доктор педагогічних наук, професор

Руслан СИЧ

заступник начальника кафедри
вогневої та тактико-спеціальної
підготовки Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна),
кандидат педагогічних наук

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасні дослідники у своїх працях (Д. Александров, Т. Білоус, В. Бойко, В. Покалюк, В. Предборський, О. Тімченко, О. Шаповал) прагнули додати поняттю безпеки сучаснішого змісту, що відповідало б реальним умовам забезпечення безпеки. Тому досить неоднозначно тлумачать терміни «небезпека» та «безпека» різні джерела.

Усі небезпеки життєдіяльності людини за способом дії поділяють на постійні та випадкові. Зі свого боку, постійні небезпеки залежно від джерела їх виникнення поділяють на техногенні та антропогенні. Техногенні небезпеки є результатом помилок, закладених під час проектування та експлуатації окремих приладів, устаткування та технічних систем у цілому. Вони здійснюють не тільки прямий, а й опосередкований вплив на результати

діяльності людини. Антропогенні небезпеки виникають при промисловому забрудненні навколишнього природного середовища. Техногенно-антропогенні небезпеки трапляються під час аварій на енергетичних, біологічних об'єктах, транспортних комунікаціях, вони пов'язані з катастрофічними змінами в навколишньому середовищі внаслідок господарської діяльності людини та науково-технічного прогресу.

Виділяють також небезпеки: 1) природні, які є результатом стихійних лих: землетрусів, повеней, снігових лавин, гроз, злив, зсувів тощо. Вони здебільшого діють періодично і викликають короткострокові небажані наслідки; 2) соціально-політичні, які є результатом нестабільної політичної ситуації в країні, економічного спаду виробництва, міжнародних сутичок. Наслідками їх впливу можуть бути втрата економічних зв'язків, напружена соціальна ситуація в суспільстві, громадянські війни тощо.

Загалом наслідком вияву будь-яких видів небезпек є нещасні випадки, аварії, катастрофи, які супроводжуються смертельними випадками, скороченням тривалості життя, шкодою для здоров'я, шкодою природному чи техногенному середовищу, дезорганізуючим впливом на суспільство або життєдіяльність окремих людей.

Глумачний словник В. Даля визначає термін «безпека» як відсутність небезпеки, надійність, тобто як стан, за якого об'єкту нічого не загрожує.

Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози [1, с. 375].

О. Головченко розглядає безпеку як стан, що характеризує стабільність та баланс суперечностей у розвитку і функціонуванні людини або соціальної системи із зовнішнім середовищем, наявність або зростання яких може призвести людину або соціальну систему до знищення або зміни властивостей, що її утворюють [2, с. 40].

Система безпеки охоплює такі основні елементи: наукову теорію (філософію), доктрину (концепцію), політику, стратегію і тактику забезпечення безпеки, сукупність міжнародних, державних і громадських інститутів та організацій, які забезпечують безпеку особи, суспільства, держави і засоби, способи та методи забезпечення безпеки.

Розрізняють різні типи безпеки: за масштабом (міжнародна, регіональна, локальна); за суб'єктами (особиста, суспільна, національна, колективна); за суспільними сферами (політична, економічна, військова, екологічна, радіаційна тощо).

Зміст національної безпеки містить захист держави та її політичних інститутів, прав і свобод людини, матеріальних та духовних цінностей суспільства. Основними (базовими) життєво необхідними національними інтересами є: територіальна цілісність, державний суверенітет, намагання посісти гідне місце у світовому співтоваристві, добробут громадян на основі забезпечення прав і свобод особи, а також усіх соціальних груп. Найважливішим критерієм національної безпеки є дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, групи, суспільства та держави і особливо їх взаємна відповідальність у забезпеченні безпеки. Головними об'єктами національної безпеки, відповідно до Концепції національної безпеки України, є: громадянин – його права і свободи; суспільство – його духовні та матеріальні цінності; держава – конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність кордонів.

З'ясовано, що безпека людини має два головні аспекти: по-перше, безпеку від таких хронічних загроз, як голод, хвороба і репресії; по-друге, захист від раптових і шкідливих руйнівних ситуацій в умовах щоденного життя, – чи то в суспільстві, у побуті, на роботі або на службі. Такі загрози можуть існувати на всіх рівнях буття і розвитку.

Подібну думку висловлює Г. Пономаренко. На підставі аналізу наукових та нормативних джерел вона доходить висновку, що безпека за своїм змістом передбачає, з одного боку, відсутність небезпеки, а з іншого – наявність стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від різних загроз (посягань, небезпек тощо). На думку вченої-юриста, під безпекою треба розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів: 1) особи, що виявляються в її правах і свободах; 2) суспільства, які сконцентровані в його матеріальних і духовних цінностях, а виявляються у можливості громадян виступати єдиним джерелом влади; 3) держави, що виражені в її конституційному ладі, суверенітеті, територіальній цілісності та у праві здійснювати (реалізовувати) владу [3, с. 21].

Безпека – це такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними стосовно даної складної системи відповідно до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень [4].

Є думка, що безпека – це стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати

шкоди [5, с. 30].

Тобто безпека людини означає, що люди можуть робити свій вибір вільно і безпечно, будучи при цьому у відносній впевненості, що ті можливості, які вони мають сьогодні, не будуть ними втрачені завтра.

Основними категоріями безпеки є такі: економічна безпека (потребує забезпечення статків, достатніх для задоволення всебічних потреб); продовольча безпека (основні продукти харчування доступні для людей); безпека для здоров'я; екологічна безпека; громадська безпека (захист на рівні сім'ї, общин, іншого угруповання, які в свою чергу можуть здійснювати насилля над людиною); політична безпека (безпека від репресій за переконання, національність, релігію); особиста безпека (загрози, що йдуть від: держави, інших держав (війна), від других груп людей, від злочинних угруповань тощо).

У попередженні небезпеки багато що залежить від самої людини, особливостей її світогляду, моралі. Чим глибше людина розуміє навколишній світ, людей, закони, що діють у соціумі, тим безпечнішою є її позиція.

Отже, забезпечення індивідуальної (особистої) безпеки є відправною точкою в забезпеченні її інших рівнів – групової, суспільства, держави, національної, регіональної та глобальної безпеки. У сучасних умовах основним змістом безпеки все більше стає не тільки і не скільки захист держави та її державних інститутів, а людини й суспільства. На перший план вийшла проблема соціальної безпеки в широкому розумінні цього слова (соціально-економічної), інакше кажучи, безпеки особи, окремих груп населення, суспільства в цілому, тобто соціуму. Це означає, що особиста безпека окремої особистості є першоосновою концепції національної безпеки. З інтересів окремих особистостей впливають інтереси суспільства і держави загалом.

1. Круш П. В. Національна економіка : підручник. Київ, 2008. 416 с.
2. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки : монографія. Одеса : БВВ, 2008. 399 с.
3. Пономаренко Г. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2008. 442 с.
4. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2012. Вип. 5. 336 с.
5. Особиста безпека та застосування сили : фундаментальні питання теорії та практики особистої безпеки особового складу Державної прикордонної служби України : навч. посіб. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 348 с.

Дмитро КАЗНАЧЕСЬ

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Свєнєнїя ЗАКРИТНА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної
поліції Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Національно-патріотичне виховання молоді охоплює систематизацію та діяльність органів державної влади, загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, інших суспільних, соціальних інститутів, а також виховання в сім'ї щодо формування у сучасного покоління юнаків та дівчат високого рівня патріотичної відповідальності, почуття вірності та кохання до Батьківщини, де вони народилися, підготовку до виконання громадського та конституційного обов'язку перед своїм народом, для захисту їх добробуту, національних інтересів, незалежності України.

Вважається, що найголовнішим напрямом національно-патріотичного виховання є

формування у молоді безцінного ставлення та відносин до українського народу, української державності та її нації [1].

Хочемо звернути увагу на те, що у цей досить болючий для країни час у сфері національно-патріотичного виховання залишається головним таке завдання: збирання, систематизація та поширення інформації про героїські вчинки українських військовослужбовців у різних сферах, бійців добровольчих підрозділів, які започаткували свою діяльність добровольчого руху у часи початку сучасної українсько-російської війни 2013–2014 років на сході нашої країни, волонтерів та просто небайдужих громадян, які на нашу думку внесли дуже великий внесок для зміцнення та покращення своїми діями обороноздатності та дієздатності української армії. Завдяки чому збройні сили України, територіальна оборона та добровольчі формування зараз можуть дати гідну відсіч при широкомасштабному вторгненні російських військ на територію нашої країни [2].

Також важливим є те, щоб кожен навчальний заклад став для юнаків та дівчат осередком, де вони можуть себе відчувати вірними патріотами своєї країни, і які зможуть в будь-яку мить взяти на себе дуже велику відповідальність за розбудовування та покращення країни, як суверенної, незалежної, демократичної, правової, соціальної, суспільної держави, забезпечуючи її безпеку на національному рівні. Головний фактор є підтримка єдності всього українського народу, політичної нації, встановлення громадського миру та злагоди соціуму.

Для реалізації глобальних завдань необхідна злагоджена робота всіх галузей, які забезпечують гармонійне співвідношення різноманітних напрямків, способів та методів виховання сучасної патріотичної молоді у процесі навчання та позанавчального процесу. У навчально-виховний процес необхідно неодмінно вводити різноманітні методи виховної роботи, що належать до основ функціонування патріотичного виховання молоді [1].

Одним з основних методів виховання патріотично свідомої молоді є залучення до участі в таких заходах, як: Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») в навчальних закладах, Всеукраїнські змагання «Сильна нація. Юнацька ліга» імені Ігоря Белошицького, Всеукраїнська військово-патріотична гра «Вояцький дух».

А також вступ до громадських організацій таких, як: Військово-патріотичний клуб «Сокіл» міста Павлоград, Каховський військово-патріотичний клуб «Сокіл», громадська організація «Юнацький корпус».

Головним аспектом виховання з самого дитинства, є відвідування літніх дитячих таборів, наприклад: Дитячий національно-патріотичний табір «Азовець», «Азовець-Січовик», «Самарська Січ».

Що стосується національно-патріотичного виховання, на прикладі Дніпропетровської області, то слід зазначити, що до пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 в місті Павлоград стрімко розвивався напрямок Військово-патріотичного клубу «Сокіл», який займається військово-патріотичним вихованням молоді у таких сферах: вишколи, навчально-польові збори на яких юнаків та дівчат навчають, як поводитись зі зброєю, тактична підготовка, надання домедичної допомоги в умовах бою, розвиток фізичних здібностей (подолання смуги перешкод), вчать виживанню в спеціально підготовлених умовах (ліс, полігон), проводять лекції з історії України для формування патріотичної свідомості, уроки мужності для учнів міських та сільських шкіл.

Учасники цього руху в умовах пандемії готувалися до змагань Всеукраїнського рівня «Сильна нація. Юнацька ліга» імені Ігоря Белошицького, військово-патріотична гра «Вояцький дух», вишкілу «Джура-Гвардієць Приазов'я», вишколу в рамках Всеукраїнського проекту «Не панікуй! Готуйся!», також деякі учасники клубу завдяки кваліфікованій підготовці інструкторів взяли участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») та показали високі результати.

У декількох школах міста Павлоград діє Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), вона є формою позакласної роботи з патріотичного виховання, способом творення патріотичної свідомості у юнаків та дівчат. Організація та підготовка до гри повністю лягає на шкільне самоврядування, основуючись на загальноприйнятих звичаях козацької доби, вільного народного віча, яке має за мету поєднати дітей у «Рій» (який складається з 6 юнаків та 2 дівчат 9–11 класів) для виконання певних завдань гри.[3] Але всесвітня пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 внесла свої несподівані корективи у процес підготовки до гри, бо через дистанційне навчання учням було заборонено збиратися та проводити заняття для підготовки до завдань, які зазначені у положенні, а саме: впоряд, перетягування линви, туристсько-спортивна смуга перешкод, стрільба з пневматичної зброї, лава на лаву, інтелектуальна гра-вікторина «Відун» (історія

Україні), домедична підготовка (цивільна, військова), пластун, творчий виступ команди на патріотичну тематику-»Ватра». Не дивлячись на всі складні умови підготовки, учасники гри через своє непереборне бажання та свою патріотичну свідомість все ж змогли виступити на змаганнях та показати високий результат на обласному етапі цієї гри [3].

Тож, не звертаючи уваги на умови та перешкоди, пов'язані з обмеженнями, викликаними поширенням коронавірусної інфекції COVID-19, в яких доводиться проводити різні заходи для підтримання національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання молоді, в багатьох містах нашої країни виходить підтримувати діяльність клубів, проводити змагання, вишколи, лекції патріотичного напрямку, навчання для підготовки молоді до захисту майбутнього нашої країни.

1. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді. URL : <https://imzo.gov.ua/osvita/rozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi/>

2. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання. URL : <https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/Методичні-рекомендації-щодо-національно-патріотичного-виховання-у-загальноосвітніх-навчальних-закладах.pdf>

3. Сокіл-Джура. URL : <https://text.ru/rd/aHR0cHM6Ly91ay53aWtpcGVkaWEub3JnL3pa2kv0KHNQtC60ZbQu1%2FigJRf0JTQtGD0YDQsA%3D%3D>

Наталія ЛЕОНОВА

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат філологічних наук

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПСИХІКУ ДИТИНИ

Одним із шляхів, що допоможуть вирішити проблему домашнього насильства в Україні, є той факт, що в грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому запропоновано новий, із використанням сучасних європейських стандартів, підхід до боротьби з цим негативним явищем у розвиненому суспільстві [2].

Отже, відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон), домашнім насильством визнаються дії або бездіяльність психологічного, сексуального, фізичного або економічного насильства, що вчиняються в родині чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

Законодавство України у парадигмі протидії домашньому насильству виокремлює чотири види такого насильства: психологічне, фізичне, сексуальне та економічне.

Насильство в родині, на жаль, відбувається в усіх прошарках суспільства, незалежно від релігії, раси, сексуальних смаків, освітнього та професійного рівнів. Переважно насильники та агресори намагаються одержати владу та контроль над своїми близькими, партнерами, членами родини [1].

Отже, насильство над дітьми – це широке поняття, що вміщує різні види поведінки психологічно залежних та взаємодіючих пар: батьки – діти, опікуни – вихованці, вчителі – учні, вихователі – малеча, вихованці, тренери – діти-спортсмени, командний склад – курсанти тощо. Старші або сильніші є домінуючими в зазначених типах пар і якщо вони виявляють агресію, то відбувається травмування об'єкту насильницьких дій – ментальне, психічне, фізичне тощо.

Наша держава піклується про своїх громадян на законодавчому рівні, багато різних волонтерських та соціальних центрів намагаються допомогти жертвам домашнього насильства, але, не зважаючи на позитивні зміни та тенденції зацікавлених сторін результати

статистичних оцінювань із кожним роком погіршуються, а кількість жертв домашнього насильства – неповнолітніх, зростає. Ці актуальні питання у своїх працях висвітили такі наковці й дослідники, як В. Міленко, Ю. Онишко, Л. Смилова та інші.

У сучасній практиці соціально-педагогічної роботи вже майже не використовують поняття «жорстоке ставлення щодо дитини», що поєднувало раніше сексуальне насильство, фізичне насильство, інцест та ін., а також психологічно негативне ставлення, наприклад, ігнорування дитини або втягнення до конфлікту й насильству між домінуючими в парах чи батьками та іншими членами родини.

У наш час постраждалою дитиною визнається не лише та, яка зазнала домашнього насильства, але й свідок (очевидець) такого насильства. Жорстоке ставлення до дитини і нехтування її інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідками завжди є серйозний збиток для здоров'я, розвитку і соціалізації дитини, нерідко й загроза її життю чи навіть є причиною смерті [3].

1. Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції у системі забезпечення прав дітей в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 381 с.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

3. Запобігання та протидія насильству. Методичні рекомендації. МОН України, Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2018. URL : <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf>

4. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL : <http://sum.in.ua/s/zapobighaty>

Любов МІРОШНІЧЕНКО

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент,

Олександр КОБУТА,

Роман ТЕПЛЯКОВ

студенти ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**БЕЗПЕЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ
В НАВЧАЛЬНИЙ ТА ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС**

З кожним днем у світі все більше розвиваються та поширюються гендерне виховання та гендерна освіта. Це зумовлено низкою проблем з дискримінацією осіб за різними ознаками: за віком, за зовнішнім виглядом, за статтю, за вагою, за расою, за мовними та національними особливостями. Аби усунути ці проблеми, необхідно створити гендерно-освітнє підґрунтя у свідомості кожного громадянина.

Мета роботи полягає у визначенні актуальності впровадження гендерної освіти в навчальний процес, в аналізі основних причин впровадження гендерної освіти, в дослідженні вирішення проблем за наявності гендерної освіти в сучасному освітньому процесі та з'ясування основного розвитку та реалізації гендерної освіти в навчальних закладах України.

На сьогоднішні питання, що стосуються гендеру, гендерної дискримінації, гендерної рівності або ж гендерної освіти є досить актуальними як в Україні, так і в цілому світі, адже суспільство розвивається духовно. Саме завдяки еволюції його свідомості поступово виникає низка проблем серед розбіжностей між статями: чоловіком і жінкою. Ці розбіжності виникають з фізичних, психологічних та біологічних властивостей осіб, а також через існування розповсюджених стереотипів щодо поведінки чоловіка і жінки в суспільстві в цілому. Актуальність гендерної освіти пов'язана з тим, що в сучасному суспільстві простежується низка нерозв'язаних задач і невирішених гендерних проблем, які з часом можуть викликати певну соціальну небезпеку. Остаточо визначити актуальність цієї теми можна тільки завдяки викладенню основних причин впровадження гендерної освіти та виховання в освітній процес.

Основною причиною небезпеки є гендерна дискримінація. Гендерна дискримінація –

це ситуація, за якої особа або група осіб через ознаки статі зазнають обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами в будь-якій формі, що встановлена законом [1]. Гендерною дискримінацією є будь-яке порушення прав та свобод людини за умов її статі. Як відомо, у суспільстві часто поширюються упередження та стереотипи стосовно належної поведінки чоловіків і жінок, які суперечать, перш за все, нормам законодавства. Так, кандидатка філологічних наук, експертка з питань політики гендерної рівності та антидискримінації в освіті Ганни Новосад, Олена Масалітіна зазначає, що в українському суспільстві досі активно функціонує чимало гендерних стереотипів і упереджень, які суттєво гальмують досягнення рівних можливостей жінок і чоловіків, а оскільки освіта є одним із найпотужніших агентів соціалізації, то вона закріплює ці стереотипи – тому необхідна як гендерна освіта для всіх, хто створює чи реалізує на практиці освітній контент [2]. Найпоширенішими гендерними стереотипами є вибір одягу за кольором: для дівчат – рожевий, для хлопців – блакитний, присвоєння професій жінкам і чоловікам, розподіл їх за ролями. Жінка часто асоціюється лише з домогосподаркою, хоча має такі ж права на працю, як і чоловіки. Також є стереотипи щодо одягу, жінкам наголошують вдягати спідницю та сукні, адже «штани – це для чоловіків» [3]. Саме всі ці стереотипи створюють умовний бар'єр для розвитку жінок як у кар'єрному рості, так і в соціумі.

Наступною причиною є недостатній рівень обізнаності суспільства щодо гендерної рівності. Володимир Селіваненко, юрист, вважає, що в Україні залишається величезний відсоток людей, які взагалі не знайомі з цією тематикою і навіть вважають, що проблем з гендерною нерівністю у світі немає [4]. Саме через відсутність розуміння і реального погляду на ситуацію, навчальні заклади поступово впроваджують гендерні дисципліни в свій освітній процес, аби ліквідувати прояви дискримінації і виховати в свідомості молоді гендерну рівність, що надасть певну безпеку та захищеність.

Відсутність гендерного балансу в різних суспільних галузях також є однією з причин. Адже, на сьогодні, майже всі високі керівні посади обіймають чоловіки, а в політичній сфері чисельність чоловіків значно переважає над жінками. Аби побороти цей дисбаланс необхідно керуватися лише вимогами законодавства, а не власними моральними принципами та переконаннями.

І останньою, на нашу думку, причиною є відсутність бажання та ініціативи в суспільстві розвиватися, відпускати всі нав'язливі упередження, стереотипи та думки, що існували та розповсюджувались протягом багатьох століть. Тому доцільнішим буде виховати молодь як підрастаюче покоління у гендерній тематиці, аби поступово знищити нав'язані стереотипи і змінити усталену свідомість народу. Молодь швидше сприйме нове бачення та розуміння у вирішенні цієї проблеми, адже в дорослих та у людей похилого віку вже повністю сформоване усвідомлення і перебудувати чи змінити його буде майже неможливо.

У процесі впровадження гендерної освіти в освітній процес буде вирішено низку проблем, як результат, надасть безпеку в суспільстві. Гендерна освіта – цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття та поведінку людей, який допомагає сформувати певні аспекти гендерної науки в свідомості осіб. Гендерне виховання необхідно починати з молоді, адже саме в підлітковому та незначно старшому віці формуються рольові позиції чоловіка і жінки. Від гендерного виховання залежить емоційно-психологічний стан осіб, адже досить часто відбувається осуд зі сторони оточення за різними ознаками, а особливо за статтю та зовнішнім виглядом. Необхідно спрямовувати виховання однаково на підрастаюче покоління незалежно від статі та інших фізичних або психологічних особливостей [5].

Насамперед, гендерна освіта вирішить такі проблеми:

- зруйнує усталену радянську думку щодо соціальних і гендерних ролей чоловіка і жінки;
- ліквідує гендерну дискримінацію або різко послабить її у різних галузях;
- знищить гендерні стереотипи;
- нівелює принципові розбіжності у нормах поведінки осіб різної статі;
- налаштує гендерний баланс у професійній трудовій діяльності;
- трансформує сімейно-шлюбні відносини, адже у сімейних парах теж досить часто наявні стереотипи та ролі, а також домінування одного з партнерів над іншим;
- зменшить випадки домашнього насильства або насильства щодо жінок, насильства щодо зовнішніх ознак;
- змінить соціокультурні стереотипи маскулітності та фемінності;
- забезпечить рівні права та можливості як на законодавчому рівні, так і в соціумі;

- підвищить інтелектуальний розвиток суспільства у сфері гендерних наук;
- підвищить рівень обізнаності громадян;
- дасть змогу особам різної статі займатися улюбленою справою без проявів осуду з боку оточення;

- створить підтримку жертвам насильства за ознаками статі;
- допоможе нівелювати низку конфліктів та суперечностей між особами різної статі.

Звідси випливає, що впровадження гендерної освіти в освітній процес значно вплине на поліпшення умов існування осіб різної статі і забезпечить їм захист у разі порушення їх прав та свобод. Вирішена вищенаведена низка проблем зможе усунути всі прогалини свідомості українського народу і підвищить їх інтелектуальну розвиненість і обізнаність в сфері гендерної науки. Це дуже важлива підстава для забезпечення реальної гендерної рівності між чоловіками і жінками.

На сьогодні в освітній процес поступово впроваджуються гендерні дисципліни, які є як обов'язковими, так і вибірковими. Наказом Міністерства освіти і науки України від 10.09.2009 р. № 839 затверджено «План заходів з впровадження принципів гендерної рівності в освіту» [6]. Саме з цього моменту почалося становлення гендерної освіти як елементу освітнього процесу, а також устаткування рівності між особами різної статі в умовах отримання освіти.

Окрім обов'язкового чи вибіркового вивчення гендерних дисциплін, є безліч гендерних організацій, спілок, об'єднань, які проводять індивідуальні лекції та курси для слухачів. На гендерну освіту дуже часто спрямовані гуманітарні спеціальності.

Державна соціальна програма із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків зобов'язує ввести курси з гендерної проблематики для студентів спеціальностей «Журналістика» та «Маркетологія». І це буде дуже позитивний крок, щойно він втілиться в життя. Адже сексистські публікації, вислови, зображення дуже поширені в інформаційному просторі, вони створюють живлюще тло для інших виявів гендерної дискримінації [7].

Однак водночас є ще одна проблема – відсутність професіоналів, викладачів за спеціальністю. Тому дуже часто ці дисципліни викладають фахівці соціально-гуманітарних наук, що пов'язували свою навчальну діяльність з феміністичними чи філософськими науковими працями та проектами. Саме гендерна освіта спонукає до вивчення її не лише студентами, але і викладачами для досконалого володіння навчальним матеріалом.

Отже, зважаючи на все вище вказане, можемо зробити висновки. Гендерна освіта неабияк вплине на свідомість майбутнього покоління, чим вирішить низку проблем. Зокрема, ліквідує зовнішні прояви гендерної дискримінації, зруйнує усталену радянську думку щодо соціальних і гендерних ролей чоловіка і жінки, зменшить випадки домашнього насильства або насильства щодо жінок, насильства щодо зовнішніх ознак, трансформує сімейно-шлюбні стосунки між партнерами, забезпечить рівні права та можливості як на законодавчому рівні, так і в соціумі та підвищить інтелектуальний розвиток обізнаності суспільства у сфері гендеру.

1. Що таке гендерна дискримінація і куди на неї скаржитися. URL : <https://suspilne.media/112457-so-take-genderna-diskriminacia-i-kudi-skarzitisia-u-razi-ii-proavu-rozpovidae-minust/>

2. День знань: чому потрібна гендерна освіта в Україні? URL : <https://womenua.today/den-znan-chomu-potribna-genderna-osvita-v-ukrayini/>

3. Рожевий – для дівчаток? Дещо про гендерні стереотипи. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/28202327.html>

4. Гендерна освіта в Україні: куди рухаємося? URL : https://zmina.info/articles/genderna_osvita_v_ukrajini_kudi_ruhajemosjja/

5. Самойленко Н. І. Роль гендерного виховання у формуванні особистості школяра. URL : <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/inline-images/2018-10/2018-10-09-1/prava/>

6. План заходів з впровадження принципів гендерної рівності в освіту : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 10.09.2009 р. № 839. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0839290-09#Text>

7. Навіщо нам гендерна освіта? URL : <https://povaha.org.ua/navischo-nam-henderna-osvita/>

Анатолій ЧЕРНЕНКО

доцент кафедри,
кандидат юридичних наук, доцент

Анатолій ШИЯН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЯКІСНА ПІДГОТОВКА СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання національної безпеки певної країни залежать від багатьох чинників. Це і культурний рівень громадян, стан економіки країни, рівень обороноздатності збройних сил, майстерності правоохоронних органів тощо. Але будь-яка людська діяльність, у тому числі й із забезпечення національної безпеки, потребує, насамперед, висококласних фахівців, які її здійснюють. Тому, фахова підготовка військового та правоохоронця сьогодні є актуальним питанням. Ці питання набувають особливої актуальності у воєнний період, у часи бойових дій, коли на сході нашої країни вже 8 років триває війна.

Як правило, в такий період суттєво підвищується й рівень суспільного напруження, який охоплює все суспільство, всі сфери державного та й суспільного життя. У такі часи, у часи суспільного напруження, зростає рівень злочинності, протидія якій вимагає високого рівня майстерності саме правоохоронців. У свою чергу майстерність правоохоронців охоплює багато критеріїв їх підготовки. Це й високий рівень знання нормативно-правової бази правоохоронної діяльності, законодавства, певний рівень культури, психологічної стійкості та фізичної загартованості. Стан фізичної підготовки правоохоронців щоденно зазнає високого ступеню випробувань, особливо це проявляється у їх готовності протистояти насильницьким злочинам та й іншим кримінальним правопорушенням. Забезпечити необхідний рівень фізичної підготовки військовослужбовців та правоохоронців не можливо без глибокого наукового обґрунтування відповідних методів такої підготовки. Науковий пошук методів фізичної підготовки військовослужбовців та правоохоронців повинен бути постійним та адекватний появі нових методів ведення бойових дій та злочинним проявам.

Нові виклики, що постають перед військовослужбовцями та правоохоронцями потребують постійного удосконалення їх професійної підготовки. Звісно Україна має свій значний досвід такої підготовки, свої традиції, але європейський досвід може бути використаний у такій справі. Ми вже говорили про такий досвід та про можливість його використанні в Україні, тут не будемо повторюватися [1].

Треба відзначити своєчасність та актуальність проведення даної науково-практичної конференції, вірно обрану її тему, котра й стосується питань підвищення рівня національної безпеки. Звісно, забезпечення національної безпеки потребує відповідної підготовки військовослужбовців та правоохоронців, котрі у своїй діяльності з підтримання громадського порядку, боротьбі із злочинністю та захисту держави від зовнішніх ворогів дотримуються вимог закону.

Певна річ, особиста фізична підготовка військовослужбовців та правоохоронців є запорукою боєздатності певних підрозділів, їх готовності до швидкого та якісного виконання службових завдань та й безпеки держави. Але чи достатньо підвищення лише рівня фізичної підготовки військовослужбовців та правоохоронців? Збройні Сили та правоохоронні органи України потребують не лише високої фізичної підготовки особового складу, але й певного рівня знання ними правових норм щодо застосування заходів фізичного впливу.

Україна взяла курс на інтеграцію до Євроатлантичної співдружності, входження до Європейських та світових безпекових структур, що потребує від особового складу Збройних Сил та правоохоронних органів України як високих показників фізичної так і правової підготовки. У зв'язку з цим хотілось би звернути увагу наукової громадськості на правові аспекти меж застосування фізичної сили.

Застосування примусу, а тим більше фізичної сили з боку державних органів, є крайньою мірою тому й суворо регламентується законодавством. Треба звернути увагу, що таке законодавство є доволі розгалуженим і масивним, починаючи від Конституції України

та галузевого законодавства (кримінального, кримінального процесуального, адміністративно-правового тощо) до численних відомчих нормативно-правових актів. Великий обсяг нормативної бази має певні складнощі у вивченні норм, що стосуються застосування фізичної сили, а наявність недосконалих норм створює труднощі у їх розумінні. Інколи спостерігаються випадки, коли одні норми суперечать іншим, а у поєднанні з неоднозначністю наукових поглядів у їх оцінці та визначеності ставлять особливий склад у скрутне становище щодо застосування фізичної сили під час протидії злочинності. Якщо говорити про застосування фізичної сили правоохоронцями, то вона найчастіше застосовується при так званому законному затриманні правопорушника. На окремі проблемні питання щодо такого затримання ми звертали увагу у спеціальній статті [2]. Тут треба звернути увагу на можливі випадки перевищення меж необхідної оборони, меж крайньої необхідності правоохоронцями під час здійснення затримання, що може стати підставою до притягнення їх до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим правоохоронцям треба ретельно вивчити норми Розділу VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» (Статті: 36 «Необхідна оборона», 37 «Уявна оборона», 38 «Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення», 39 «Крайня необхідність», 40 «Фізичний або психічний примус», 41 «Виконання наказу або розпорядження», 42 «Діяння, пов'язане з ризиком», 43 «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації») Кримінального кодексу України (далі КК України) [3] та й інших нормативно-правових актів, котрі регламентують порядок застосування фізичної сили. Рівень знання саме цих норм повинен бути настільки глибоким, щоб правоохоронець чи військовослужбовець під час застосування фізичної сили на підсвідомості розуміли межі дозволеного. І ось тут, постає питання розробки вченими спеціальних методичних матеріалів щодо порядку застосування фізичної сили правоохоронцями. Такі методичні матеріали повинні бути чіткими, зрозумілими, а головне враховувати всі зміни до законодавства та зосереджені у одному, скажімо, посібнику.

Певна річ, застосування примусу й фізичної сили з боку правоохоронців чи військовослужбовців є питаннями першочерговими, бо суттєво торкаються прав людини. Професіоналізм застосування примусу та фізичної сили в межах чинного законодавства визначає рівень правоохоронної системи країни. Але ще одним важливим питанням правоохоронної діяльності є чітка та зрозуміла правоохоронцям процедура вчинення дій у рамках кримінальної процесуальної діяльності. При цьому така процедура повинна давати можливість ефективної діяльності правоохоронців у межах закону щодо боротьби із кримінальними правопорушеннями.

Ми звертали увагу на недоліки правової регламентації обшуку, що проводиться під час кримінального провадження, тому тут лише зазначимо на їх публікацію [4] та стисло наведемо висловлені нами пропозиції. Ми зазначали, що, «процедурні питання підготовки до обшуку становлять до 70 % відсотків всієї роботи по проведенню обшуку. А уявіть ситуацію, коли слідчий, здійснюючи обшук у простій справі, виявляє ознаки організованої злочинності. Таке у практичній ситуації трапляється і у слідчого виникають підстави та необхідність у проведенні обшуку у декількох осіб у різних місцях. Ось тут слідчому не позаздриш, а головне, чи дає законодавство такому слідчому шанси на успіх? У реальності слідчому необхідно встановити точні адреси майбутніх місць обшуків, якщо це стосується місця проживання, то кому воно належить, здобути дані чи є там шукані об'єкти, підготувати клопотання про проведення обшуку і численні додатки до нього, узгодити клопотання у прокурора, організувати такі обшуки тощо. Як бачимо, процедура обшуку, а особливо підготовчі дії до нього, а точніше, дії щодо ухвалення рішення про його проведення містять багато такого, що, на нашу думку, суттєво не впливає на законність обшуку чи ухвалення рішення щодо його проведення. При чому створюється враження, що вся процедура ухвалення рішення про проведення обшуку є суттєвою перешкодою до його проведення. Можна думати, що така процедура ухвалення рішення про проведення обшуку є гарантією якісного розслідування випадків незаконного проведення обшуків, але чи потрібна така складна система документування саме рішення про проведення обшуку. Що зміниться, якщо слідчий усно повідомить прокурору та слідчому судді підстави для проведення обшуку чи сфотографує конкретні обставини, що, на його думку, є підставами для проведення обшуку і через вайбер направить їм, а слідчий суддя через вайбер направить зображення рішення про проведення обшуку? На нашу думку, головне дати змогу слідчому зосередити всю свою увагу на самому обшуку таким чином, щоб він був максимально

ефективним і результативним з погляду мети його проведення.

Отже, законодавство у частині порядку ухвалення рішення про проведення обшуку потребує суттєвого спрощення [4]. На нашу думку, складну та громіздку процедуру ухвалення окремих процесуальних рішень треба переглянути й у інших випадках. Такі питання безумовно потребують подальших наукових розробок.

1. Черненко А. П. Європейський досвід підготовки поліцейських та можливість його використання в Україні / *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні: матеріали Міжнар. науково-практ. конф.* (Дніпропетровськ, 17 бер. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 289–291.

2. Черненко А. П., Шиян А. Г. Чинний КПК України про затримання. *Фаховий загальнодержавний науково-практичний та науково-методичний юридичний журнал «Слово Національної школи суддів України»*. 2020. № 2 (31). С. 78–88.

3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2>

4. Черненко А. П. Процедура обшуку потребує спрощення. *Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики* : матеріали регіонального науково-практ. семінару (м. Дніпро, 03 грудня 2021 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 110–114.

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри гуманітарних
дисциплін та психології
поліцейської діяльності,
кандидат психологічних наук, доцент

Аліна ЛУКОМСЬКА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної
поліції Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Питання забезпечення безпеки завжди турбувало людство у процесі його цивілізаційного розвитку. Міждержавні конфлікти, загроза ядерної війни, численні терористичні акти, надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру продовжують становити загрозу і у XXI столітті.

На сьогодні є велике розмаїття тлумачень поняття національної безпеки, та їх автори притримуються власних думок та підходів щодо його трактування.

Цікаву думку щодо цього питання має О. Глазов, який зазначає, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни [1, с. 430].

Зовсім з іншого ракурсу тлумачить це поняття В. Ліпкан, який розглядає його передусім як сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в галузі забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз економічного, політичного, соціального, техногенного, військового, інформаційного, екологічного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [2, с. 20].

Проведений аналіз дав нам змогу зрозуміти, що поняття національної безпеки є доволі широким та багатоаспектним. Адже покликана на забезпечення захисту найрізноманітніших сфер життя (рис. 1).

Основним завданням забезпечення національної безпеки є захист державного ладу. А головною передумовою процвітання держави – є формування у свідомості громадян знань правових норм для подальшого забезпечення соціальної єдності. Тому ми вважаємо, що найбільшу увагу треба приділяти саме підростаючому поколінню громадян, яке і становить майбутнє нашої держави. Адже від їх виховання та саморозвитку і залежить рівень національної безпеки нашої країни.

Рис. 1

Але людству не відоме таке суспільство, в якому всі громадяни поведуться відповідно до загальноприйнятих правил. У суспільстві завжди є особи, які порушують суспільноприйняті правила та норми. Відхилення у поведінці особи, що суперечать юридичним, етичним, моральним нормами суспільства, прийнято називати девіацією, а поведінку – девіантною (від латинського – *deviatio* – відхилення), інакше кажучи, девіантна поведінка становить певні вчинки, які не відповідають соціально схваленим нормам та загальноприйнятим правилам поведінки в суспільстві [3, с. 56].

Не звертаючи увагу на те, що питання девіантної поведінки становило об'єкт дослідження багатьох вчених, починаючи ще з часів античності, на сьогодні день інтерес до даної проблеми набирає все більших обертів, оскільки вона впродовж останніх років набула значного розповсюдження, в тому числі й серед підлітків. Саме девіантна поведінка підлітків у більшості випадках трансформується у кримінальну форму поведінки і становить значну небезпеку як для самого підлітка, так і для всього суспільства. Саме тому, залежно від того, яку життєву позицію обере підліток – законслухняну і стане складовою елементу соціальної єдності країни; чи злочинну, що призведе до підвищення рівня злочинності – залежить безпека нашої держави. Адже масштаби поширення різного роду адикцій ставлять під загрозу фізичне, моральне та психологічне здоров'я людини. У особи з девіантною поведінкою на перший план виходить гостра необхідність у примітивних потребах та розвагах: ігроманія, соціальні мережі, секс, алкоголь, тютюнопаління тощо. На фоні наркоманії зростає рівень злочинності, адже схильна до адикцій людина не вважає за необхідне дотримуватись загальноприйнятих правил та норм [4, с. 366].

Девіантна поведінка підлітків насамперед зумовлюється недоліками виховання, внаслідок чого починаються формуватися стійкі психологічні властивості, що сприяють вчиненню дій, які не схвалюються суспільством. Адже саме у підлітковому віці девіантна поведінка може бути наслідком як незавершеності процесу формування особистості, так і залежності від найближчого оточення та прийнятих у ньому ціннісних орієнтацій або негативного впливу з боку сім'ї.

Виникнення девіантної поведінки у підлітків загалом зумовлюється низкою факторів:

- психолого-педагогічними (труднощі підліткового віку, недоліки виховання родиною, виховної роботи школи);
- соціально-економічними (соціальне розшарування суспільства, низький життєвий рівень населення, криза сім'ї);
- медико-біологічними (емоційна нестабільність, підвищена збудливість, психічні розлади) [5, с. 222].

Отже, узагальнюючи усе вищевикладене, варто зазначити, що суспільний лад та національна безпека нашої країни прямо залежить від життєвої позиції підростаючого покоління: законслухняної або злочинної. Адже девіантна поведінка є передумовою її трансформації у злочинну форму поведінки. Тому педагогам, поліцейським та психологам під час роботи з підлітками, передусім, необхідно сконцентрувати усю увагу на здійсненні превентивних заходів, які будуть сприяти попередженню виникнення асоціального способу життя у молодого покоління, що забезпечить соціальну єдність та національну безпеку держави.

1. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Політологія. Наукові праці*. 2011. Вип. 143. Т. 155. С. 42–46.

2. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С., Яковенко О. О. Національна і міжнародна безпека визначення

та поняттях. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.

3. Кузьменко В. В., Діса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро, 2019. 69 с.

4. Шинкаренко І. О. Психосоціальні проблеми девіантної поведінки молоді. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали II Міжнар. науково-практ. конф., м. Дніпро, 15 березня 2018 р. ДДУВС, 2018. С. 365–367.

5. Шинкаренко І. О. Соціально-психологічні чинники формування девіантної поведінки неповнолітніх злочинців. *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* . Запоріжжя, 2008. № 4. С. 219–225.

Володимир ГОЛИК

старший викладач кафедри

Людмила ЗУБЧЕНКО

доцент кафедри спеціальних дисциплін

та професійної підготовки

Криворізького ННІ Донецького

державного університету

внутрішніх справ (м. Кривий Ріг

Дніпропетровської обл., Україна),

кандидат педагогічних наук, доцент

ТЕХНОЛОГІЇ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ

На цей момент в Україні відбуваються процеси інтеграції до європейського співтовариства. Ці процеси охоплюють всі ланки державного управління, а також органи МВС України. Трансформація органів МВС України до світових стандартів, «гібридна» війна на сході України, військова агресія з боку Росії вимагає від сучасних поліцейських високої професійної підготовленості, адже завдання, які вони виконують, забезпечують мир та спокій в Україні. Також важливим є організація різнопланової та ефективної підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції України до виконання завдань за призначенням.

Відповідним чином одним із важливих складових у підготовці висококваліфікованого працівника Національної поліції України є вогнева підготовка. Згідно з наказом МВС України № 50 від 26.01.2016 Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», основними завданнями вогневої підготовки є: вивчення матеріальної частини зброї, її тактико-технічних характеристик, заходів безпеки при поводженні з нею, а також порядку і правил її застосування та використання; формування та вдосконалення у поліцейських практичних навичок умілого та безпечного поводження з вогнепальною зброєю (швидкісне діставання пістолета з кобури та приведення його в бойову готовність, виконання пострілу, усунення затримок при стрільбі тощо); виконання прийомів швидкісної стрільби в різних умовах, з різних положень, з перенесенням вогню по мішенях тощо; навчитись правильно застосовувати зброю в реальних умовах оперативно-службової діяльності [3–4].

Під час професійної підготовки курсантів – майбутніх працівників підрозділів Національної поліції України для подальшого проходження служби у практичних підрозділах велике значення мають засоби імітаційного моделювання. Такі методи ще називають інтерактивними через більш активну взаємодію всіх суб'єктів і об'єктів навчального процесу. Імітаційні тренінгові засоби дозволяють будувати моделі (моделювати), що описують процеси так, як вони відбувалися б у дійсності. Таку модель можна «програти» в часі як для одного випробування, так і для заданої їх кількості. Імітаційне моделювання також постає методом дослідження, за якого досліджувану систему замінюють моделлю, що з достатньою точністю описує реальну систему, з якою проводять експерименти з метою отримання інформації про неї. Експериментування з моделлю називають імітацією. Імітаційне моделювання дозволяє імітувати поведінку системи в часі. Безумовною перевагою є те, що часом у моделі можна управляти: уповільнювати у випадку з швидкоплинними процесами і прискорювати для моделювання систем із повільною мінливістю [1, с. 45–46]. Імітаційні засоби містять у собі моделі досліджуваного процесу, імітацію індивідуальної чи колективної професійної діяльності. Завдяки цьому досягається суттєве наближення навчального матеріалу до конкретної практичної чи професійної діяльності, значно посилюються мотивація і активність

навчання. Для реалізації визначених цілей фахівці повинні чітко уявляти не тільки план, питання, дії, а й сутність та вимоги, окреслені для цього заняття як проблемно-діяльнісної, афектно-колективної (почуттєвий та груповий досвід) та суспільно значущої справи. Це подання має бути реалізовано творчо в індивідуальному підході з контролем і оцінкою кожної групи і кожного учасника [1, с.76–77].

На сьогодні в системі професійної підготовки майбутніх працівників Національної поліції найбільш поширеними і перспективними є такі імітаційні засоби як ігри в страйкбол.

Починаючи з вересня 2017 року для формування професійно-бойових навичок та вмінь, впевненості у собі, гнучкості мислення, інтуїції, готовності до ризику, сміливості, швидкості реакції в екстремальних ситуаціях, викладачами кафедри спеціальних дисциплін та фізичного виховання Донецького юридичного інституту МВС України під час практичних занять, на навчальному полігоні «Тактичне містечко» (яке розташоване біля навчального корпусу) активно застосовуються ігри в страйкбол між курсантами навчальних взводів всіх курсів.

Страйкбол – рольова командна гра військово-тактичної спрямованості. У процесі гри учасники імітують дії різних збройних структур (армія, поліція, спецназ), виконуючи поставлені сценарієм завдання [2]. Як озброєння гравці використовують так звану м'яку пневматику, що стріляє пластиковими кульками калібру 6 і 8 мм і вагою від 0,12 до 0,43 г, причому зброя є точною копією реального бойового озброєння. Основа страйкболу – чесність гравців, оскільки пластикова куля не залишає слідів на обмундированні, а відповідальність за фіксацію влучень лежить на гравцях. Це означає, що той, у кого потрапила куля, має самостійно визнати факт влучення й діяти відповідно до правил та сценарію (як правило – надягти червону або білу пов'язку й піти у спеціальне місце) [2].

Страйкбол має низку незаперечних переваг: а) реальність зброї, що припускає практично повну відповідність зразків страйкбольної зброї реальній бойовій стрілецькій зброї за маса-габаритними і частково-тактичними характеристиками; б) малий травматичний вплив на гравця; – необмежений район для гри, яким може бути будь-який ліс, поле, майданчики для ігор або міські умови (будівлі, будівництва); в) відносна дешевизна і легкість боєкомплекту; принцип дії дозволяє вести вогонь з будь-якого положення; мінімальний вплив на зброю кліматичних умов. Є кілька типів ігор, що відрізняються цілями, місцем проведення, задіяним екіпіруванням, вимогою до учасників тощо [2].

Треба зазначити, що використання страйкболу у професійній підготовці майбутніх працівників Національної поліції відповідає головному принципу «Вчити тому, що знадобиться в бою». Тобто такі елементи як безпека, ризик, відповідальність включені у процес підготовки із застосуванням зазначених імітаційних ігор, розвивають у курсантів сміливість, мужність і стійкість.

Гра страйкбол допомагає відточувати навички користування зброєю, знання тактико-спеціальної і вогневої підготовки. У тренуваннях наявний азарт, завдяки якому курсанти ефективніше освоюють знання щодо поводження зі зброєю, основи сучасної боротьби [1, с. 86].

Отже, імітована діяльність курсантів – майбутніх працівників підрозділів Національної поліції, відбувається переважно в екстремальних умовах і передбачає значну інтенсивність функціонування психіки, виникнення переважаних і завдань, що перевищують індивідуальні та групові можливості. Доцільність застосування страйкболу для розвитку професійно-важливих якостей майбутніх правоохоронців зумовлюється можливістю максимального наближення до реальних умов практичної діяльності.

Під час використання зазначених імітаційних ігор значно підвищується рівень формування умінь застосування зброї, навичок саморегуляції для подолання стрес-чинників професійної діяльності, досвіду розумової діяльності під час дій в умовах значного фізичного напруження тощо. Більш реально відбувається усвідомлення безпеки та тренування раціонального прагнення до перемоги з обов'язковим розвитком установки на виживання в будь-яких ризиконебезпечних ситуаціях.

1. Гурський В. Є., Лефтеров В. О. Професійно-психологічний розвиток працівників спецпідрозділів поліції імітаційними засобами : монограф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 164 с.

2. Методичні рекомендації щодо використання страйкбольного та пейнтбольного обладнання в системі службової підготовки працівників органів внутрішніх справ / за заг. ред. колективу авторів Департаменту кадрового забезпечення МВС України. Київ : Лист МВС України від 28 березня 2013 року № 5093/Лк.

3. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.01.2016 № 50. *Офіційний вісник України*. 2016. № 22. Ст. 861.

4. Про затвердження Змін до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.01.2020 № 51.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-20#n326>

Владислав ЛАСТОВКІН

старший викладач кафедри фізичного виховання та тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

СТРЕС ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В РОБОТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Службова діяльність правоохоронців є екстремальною та стресовою, бо пов'язана з боротьбою проти злочинності. Вони часто бувають у ситуаціях з підвищеним професійним ризиком, небезпечних для життя та здоров'я. Професія правоохоронця характерна негативна емоційна насиченість, але під час виконання службових обов'язків потрібно бути витривалим не лише фізично, а й емоційно. Крім роботи працівник має самореалізуватись, досягати життєвих цілей, бути розвиненим та кваліфікованим. Через велику навантаженість та напруженість, яка переслідує правоохоронця щодня, емоційне вигорання настає дуже швидко, а впоратись з ним важко. Емоційне вигорання – поняття, введене в психологію американським психіатром Гербертом Фрейденбертом в 1974 році, що виявляється наростаючим емоційним виснаженням. Може спричинити особистісні зміни у сфері спілкування, а в роботі правоохоронця взагалі стати причиною втрати мотивації, розладів психічного та фізичного здоров'я, в результаті вияв неспроможності виконувати свої професійні обов'язки. Щоб цього уникнути, охоронцям треба мати таку якість як стресостійкість. Стресостійкість – визначена сукупність особистих якостей, що дозволяють переносити стресові ситуації без неприємних наслідків для особистої діяльності індивіда і оточення. Деякі з властивостей стресостійкості правоохоронців можна покращувати завдяки сучасним психологічним технологіям, а саме тренінгам. Завдяки ним можна навчитися опановувати свої емоції [1].

З власного досвіду можемо сказати, що стресові ситуації об'єднують колегів. Перші тижні спільного життя з моїми товаришами по службі були надзвичайно важкими емоційно, між нами було багато конфліктів та стресових ситуацій. Стресова подія – це можливість для розвитку. З часом ми навчилися легко сприймати незбіг інтересів та нині знаємо які теми не слід підіймати аби не пригнічувати почуття один одного. Зараз ми живемо в дружній атмосфері та не відчуваємо жодного дискомфорту.

Також стрес неабияк впливає на фізичне здоров'я. Він супроводжується фізіологічними змінами, такими як сухість в ротовій порожнині, шлунковий спазм, надлишкове потовиділення, ускладнене дихання. Людина перестає займатися спортом, переїдає та вживає алкогольні напої. Це завдає шкоди фізичній складовій правоохоронця, а вона просто необхідна для цієї професії [2].

Обов'язковим для правоохоронця є профілактика стресу. Основні принципи профілактики полягають у формуванні здорових звичок і контролі свого ставлення до різних ситуацій і подій. Психічне і фізичне здоров'я людини неподільні, тому регулярне виконання фізичних вправ урівноважує нервову систему. Ідеальними засобами для зняття напруги є ходьба, біг, плавання, медитації та дихальна гімнастика.

1. Доценко В. В. Методи розвитку стресостійкості у правоохоронців на етапі фахової підготовки. *Право і безпека*. 2018. № 2. С. 29–35.

2. Доценко В. В. Психологічні ресурси стресостійкості майбутніх правоохоронців. *Law and Safety*. 2017. Т. 66. № 3. С. 14–20.

Олена ЛОПАЄВА

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ

На сьогодні дуже гостро постає питання щодо психологічної підготовки працівників Національної поліції. Це, насамперед, зумовлюється підвищенням якісних та високих показників, які характеризують стан боєготовності підрозділів та військових частин Національної гвардії України. Службова діяльність поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України проходить у складних, а інколи й в дуже екстремальних умовах та вимагає від особистості високого рівня розвитку певних індивідуально – психологічних якостей.

Варто зазначити, що психологічна готовність до застосування зброї працівниками Національної поліції та військовослужбовцями Національної гвардії України залежить, насамперед, від особливостей особистості, тобто від якостей, які характеризують особистісний адаптаційний потенціал працівника, від його рішучості, ситуаційної, у особистості тривожності, а також від комплексу поведінкових реакцій.

Після вирішення деяких ситуацій, працівник правоохоронного органу повинен вміти самовідновлюватися як психологічно, так і фізично. З іншого боку, вплив несприятливих факторів оперативно-службової діяльності є джерелом виникнення та розвитку психологічної адаптації та несприятливих змін особистості [1 с. 55].

Доцільно виділити внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на готовність працівників правоохоронних органів до застосування вогнепальної зброї. Варто зазначити, що правоохоронець під час виконання службового обов'язку піддається впливу таких негативних факторів, як:

– моральна та фізична протидія з боку осіб, які порушили законодавство (ненормативна лексика, образа та фізичний опір працівникам поліції при затриманні). Більша частина правопорушень здійснюється особами в стані алкогольного сп'яніння, агресивними, раніше засудженими або особами, які стоять на обліку;

– негативне ставлення до поліції частини суспільства, яке виражається в невдоволенні та негативних висловлювань на адресу поліції добропорядних громадян.

Наприклад, поведінка та негативна реакція водіїв транспортних засобів на перевірку документів працівниками поліції. Таким чином, в суспільстві формується помилкове негативне відношення до охоронців правопорядку. Велику роль також відіграють взаємовідносини у колективі. Взаємовідносини можна поділити умовно на дві складові: керівник – працівник та працівник – працівник. Так, всередині колективу може існувати психологічний бар'єр, який загострює недовіру та нерозуміння між керівництвом та підлеглими. Також, чим більше працівник проводить часу на службі, тим більше він, інколи вимушено відчуває психологічний дискомфорт від нерозуміння зі сторони керівництва.

Отже, можна зробити висновок, що на працівника правоохоронних органів впливає багато факторів, які потім можуть негативно вплинути не лише на його здоров'я або психічний стан, але й на виконання службових завдань. Варто зазначити, що під час виконання службових завдань більшість випадків застосування працівниками правоохоронних органів вогнепальної зброї здійснюється саме на коротких відстанях тоді, коли час на приведення зброї до готовності, прицілювання та постріл дуже обмежений. І оскільки перед працівником стоїть жива особа, яка може ще стріляти у відповідь, змінювати своє положення та попасти під приціл лише на коротку мить, тому, в цих випадках, навіть попереджувальний постріл може викликати важкий стрес у працівника правоохоронних органів.

1. Ліпатов І. І., Приходько І. І., Павлов Д. В. Психологічна готовність військовослужбовців внутрішніх військ до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах. *Честь і закон*. № 4/2007. С. 54–58. URL : http://books.ndcnangu.co.ua/statti_NDL_3/prihodko_chiz_2007_4.pdf

Роман МАРКОВ

викладач кафедри спеціальної фізичної
підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ПОКАЗНИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні особливої актуальності набуває питання розуміння сутності національної безпеки, її складових елементів, а також засобів впливу на національну безпеку. Поняття «національна безпека» вживається стосовно широкого кола соціальних систем для характеристики їх захисту від різних зовнішніх та внутрішніх впливів соціального та природного характеру. Це поняття характеризує рівень захищеності прав і свобод особи, життєво важливих інтересів держави та суспільства. Окрім того, важливо зазначити, що «національна безпека» є якісно-кількісною характеристикою розвитку умов життєдіяльності соціальної системи, адже вона відображає результати впливу тенденцій розвитку й умов життєдіяльності населення, його інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності соціальної системи та вільне функціонування, яке безпосередньо відповідає її природі. Також її необхідно розглянути як і специфічну властивість динамічних систем, комплексний критерій оцінювання їх якості та ефективності. Саме громадяни (їх права та свободи), суспільство (його матеріальні та духовні цінності і блага) та держава (її територіальна цілісність та суверенітет) є головними об'єктами національної безпеки [1, с. 44]. А забезпечення захисту прав і свобод громадян держави, а також охорона громадського порядку та безпеки громадян покладається саме на працівників правоохоронних органів. Тому можемо зробити висновок, що саме від якісної підготовки майбутніх правоохоронців залежить національна безпека.

З вищевикладеного випливає, що питання особливостей підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів є дуже актуальним на сьогоднішній день. Закон України «Про Національну поліцію», проголошує, що забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2]. Таким чином, завдання з забезпечення публічної безпеки а порядку знаходиться на першому місці серед законодавчо визначених завдань поліції, чим підкреслюється його значимість та особливий характер, а також постає питання про практичні особливості підготовки поліцейських до виконання завдань у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку.

Поняття «публічний» має загальне значення та знаходить своє відображення у наступних аспектах:

- а) який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний;
- б) призначений для широкого відвідування, користування; громадський [3, с. 1425].

Поняття «безпека» може характеризуватись як стан захищеності найбільш загальних речей, так і стосуватися характеристики конкретних ситуацій, які безпосередньо пов'язані з особистістю та суспільством загалом [4, с. 6].

Варто також зауважити, що стаття 3 Конституції України містить поняття «безпека громадянина», ст. 16, 36 і 92 визначають поняття «громадська безпека», а в ст. 18, 37, 106 зазначається про «національну безпеку України» – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [5]. Таким чином, незважаючи на досить різноманітні значення законодавчо закріплених понять громадської безпеки (публічної безпеки, безпеки громадянина або національної безпеки України) дана сфера забезпечує стан свободи широкого кола людей, об'єднаних за територіальною приналежністю, та згуртованих за ознакою спільних інтересів та соціальної взаємодії в процесі самореалізації кожного індивіда.

Оскільки Законом покладено на поліцію завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, виникає необхідність тактичної підготовки поліцейських до виконання цього завдання. Правильні та чіткі дії поліцейського під час забезпечення публічної безпеки і

порядку сприяють уникненню надзвичайних ситуацій, пов'язаних із порушенням громадської безпеки та виникненню масових конфліктів та заворушень.

Тому вважаємо, що підготовку поліцейських до забезпечення громадської безпеки та порядку має проходити за двома напрямками дій залежно від типу ситуації. Відповідно до цього ситуації можна умовно поділити на дві моделі залежно від рівня небезпеки.

Таким чином, до першої моделі типу слід віднести ситуації, у яких відсутній конфлікт, тобто має місце «ідеальна» модель поведінки. Основним завданням працівників правоохоронних органів є виявлення та профілактика порушень громадської безпеки. Поліцейські на даному етапі мають опанувати нормативний блок, яким регулюється діяльність поліції у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, набути навичок спеціальних прийомів затримання, набути знань з тактико-спеціальної та вогневої підготовки. Це є певний базовий блок який дозволяє поліцейським опанувати основу своєї діяльності у даній сфері, та певним чином підготувати поліцейських до другого етапу підготовки.

Друга модель підготовки стосується підготовки поліцейських у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку під час ускладнення оперативної обстановки, наприклад, під час масових заворушень, проведення масових заходів або святкування державних свят, під час надзвичайних ситуацій тощо.

В навчальних закладах МВС підготовка майбутніх поліцейських у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку здійснюється кафедрою спеціальної фізичної підготовки (відпрацювання спеціальних прийомів затримання), кафедрою тактико-спеціальної підготовки та кафедрою вогневої підготовки. Щодо закріплення практичних навичок, то курсантів, які пройшли первинну професійну підготовку, залучають до охорони громадського порядку під час проведення виборів в Україні, публічних масових заходів, а також до несення курсантами служби щодо забезпечення публічної безпеки та порядку в різних містах України. Завдяки цьому курсанти отримують практичні навички, психологічно готуються до майбутньої професії.

Отже, узагальнюючи усе вищевикладене, можемо виокремити такі висновки: національна безпека кардинально залежить від ефективної діяльності працівників правоохоронних органів, тому найголовнішою особливістю підготовки поліцейських до виконання завдань щодо забезпечення громадської безпеки та порядку в Україні є поєднання теоретичних та практичних навичок, вивчення законодавчої бази, яка є основою нормативного регулювання діяльності поліції у цій сфері, практика залучень курсантів до охорони публічної безпеки та порядку з метою закріплення отриманих знань та навичок під час практичної діяльності.

1. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Політологія. Наукові праці*. 2011. Вип. 143. Т. 155. С. 42–46.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Третяк В. В. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка і держава*. 2010. № 1. С. 6–8.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Віктор СЧАСТЛИВЕЦЬ

старший викладач кафедри фізичного виховання та тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

**АНАЛІЗ ВПЛИВУ СТРЕСУ ТА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ
В РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ**

Вся службова діяльність поліцейських є стресовою, а також екстремальною. Їх робота полягає в постійному припиненні злочинних діянь. І частіше це відбувається в надзвичайних обставинах та ситуаціях, що підвищує професійний ризик, створює небезпеку

для життя поліцейського. Тож адаптування та стресостійкість є дуже важливим з погляду психології вмінням.

«Стрес» є широко значущим поняттям. Його використовують вже не тільки з біологічної позиції, а й духовної, психічної та соціальної. Також це поняття вживають як причину будь-яких захворювань.

Звісно, «стрес» тягне за собою негативні наслідки, що мають назву «дистрес». Дистрес проявляється в частих конфліктах з іншими особами, проявляється у внутрішніх конфліктах, особа втрачає сенс життя.

Американський лікар Белтруш у 1984 році зайнявся вивченням негативного впливу стресу. Він створив «Психосемантичну модель виникнення стресу», цим же дослідив, що дистрес провокує достатню кількість захворювань. Стресові ситуації, які руйнують психіку, називають посттравматичним розладом. Симптоми такого розладу ідентичні з такими хворобами, як МКБ-10 та DSM-4. Цими симптомами є травматичні переживання у снах, у думках; уникання місць, пов'язаних із травмою; зменшення соціальних контактів; втрата пам'яті; порушується сон та погана концентрація уваги.

Тож поліцейські повинні мати розвинену стресостійкість.

Стресостійкість – це взаємодія таких складових, як: інтелект, характер, мотивація та воляова складова особистості. Всі ці складові забезпечують особі досягнення її мети у стресових ситуаціях.

Вчені довели, що найбільш стресостійкими є люди, які впевнені в собі та не очікують схвалення. А менш стресостійкими є особи, які невпевнені в собі, мають занижену самооцінку, тривожні, постійно чекають чужого схвалення.

В роботі поліцейського є таке поняття синдрому «Професійного вигорання». Це професійне вигорання полягає в психічному, емоційному та фізичному виснаженню. Цьому сприяє довготривалий професійний стрес. Такий стан особи визначають як крайня (остання стадія) стресового стану.

Стосовно поліцейських, психологи визначають, щоб запобігти «професійному вигоранню», треба своєчасно виявити причини цього стресу та вплив його на поліцейського [1].

Працюючи над цією проблемою, психологи виділяють декілька рекомендацій поліцейським стосовно індивідуальних заходів та профілактики щодо запобігання та подоланню стресового стану:

- визначення наявності професійного стресу;
- з'ясування чинників, що обумовлюють виникненню цього стресу;
- визначення способів або умов для зниження впливу цих чинників для запобігання подальшого розвитку стресового стану.

Дотримання цих рекомендацій поліцейськими є дуже важливим. Тому що стрес впливає на чотири основні сфери життєдіяльності людини:

- робота (служба);
- відносини з колегами;
- особистість;
- стосунки з рідними (сім'єю).

Стрес впливає на роботу поліцейських. По-перше, на виконання завчасно роботи та на покладені на неї обов'язки. По-друге, знижуються кількість та якість показників служби. По-третє, поліцейський стає нерішучим та розгубленим в ухваленні рішень, а це дуже небезпечно в специфіці нашої роботи. По-четверте, під час доповіді поліцейський не може чітко висловлюватися, його слова втрачають зв'язок та послідовність, він починає заїкатися. Ну і останнє, що найгірше може бути – це нещасні або фатальні випадки [1].

Вплив стресу на відносини з колегами. Поліцейський починає неадекватно сприймати гумор, у нього проявляється роздратування, гнів, недружелюбність. Починаються труднощі у спілкуванні, та тяжко підтримуються дружні відносини з іншими людьми.

Вплив на особистість:

- стомленість, напруженість;
- байдужість та втрата сенсу до життя, втрата інтересу до будь-чого;
- хворобливий стан.

Вплив на стосунки з рідними (сім'єю):

- роздратованість;
- втрата інтересу до спілкуванню з рідними;

- відстороненість;
- агресивність;
- байдужість [2].

Полицейський повинен усвідомлювати труднощі такої специфічної роботи. Він повинен знаходити можливості для подальшого подолання таких труднощів. Звісно, життя не буває без стресових ситуацій, але кожна людина, як особистість, повинна знаходити свій індивідуальний спосіб для подолання стресу. Але чомусь у більшості людей способами подолання стресу є запивання алкоголем, заїдання великою кількістю їжі, куріння. Тож мусимо наголосити, що все це не є способом подолання стресу, це лише чинники для його подальшого розвитку! Поліцейському, як і будь-кому, важливо знайти правильний спосіб для подолання стресу, лише тоді відкриються нові перспективи та можливості на роботі. Цей метод подолання стресу повинен стати стимулом для підвищення кваліфікації та освоєнні нових можливостей, нових вершин у професії.

1. Петренюк А. О. Зв'язок рівня стресостійкості та емоційного вигорання у працівників поліції : автореф. на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою спеціальності 053 «Психологія». 2020. 16 с.

2. Козицька І. В. Взаємозв'язок стресостійкості та копінгових стратегій у майбутніх працівників патрульної поліції. *Web of Scholar*. 2018. Т. 5. №. 4. С. 9–13.

Маргарита ЧОБОТЬКО

викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА В РОБОТІ ПОЛІЦІЇ

Під час виконання своїх службових повноважень співробітники поліції піддаються великій кількості стрес-факторів. Робота в системі внутрішніх справ посідає друге місце за стресогенністю не лише в Україні, а й загалом по всьому світу. Тому до працівників поліції висувають підвищені стандарти психологічної підготовки та стану психічного здоров'я.

Питання психологічної підготовки правоохоронців та впливу стресу на ефективність їх роботи розглядалися у працях великої кількості вітчизняних науковців: В. П. Андрущенко, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, С. Д. Максименка, Н. Г. Ничкало, В. Г. Андросюка, Я. Ю. Кондратьєва, Л. І. Казміренко, Г. О. Юхновця, Д. О. Александрова.

Стрес як поняття – це неспецифічна реакція організму у відповідь на несподівану та напружену ситуацію; це фізіологічна реакція, що мобілізує резерви організму і готує його до фізичної активності. На певних стадіях розвитку стрес є небезпечним для здоров'я та життя людини, бо виділяє гормони у великій кількості та змінює ритм роботи багатьох органів та систем в організмі, що не завжди має позитивний результат.

Стрес має дві стадії:

1. Еустрес – це позитивний стрес, що дає змогу подолати труднощі та набути навичок для майбутніх життєвих ситуацій.

2. Дистрес – це негативний стрес, що знищує фізичний та психічний стан людини та заважає розвитку реакцій в організмі. Він насамперед завдає удар по імунній системі, звідки і береться велика кількість хвороб.

Як правило, правоохоронці часто піддаються впливу дистреса, бо професійна діяльність вимагає постійного напруження, відповідальності та розуміння, що від тебе залежить не лише твоє життя, а й життя твого напарника та оточення.

Тому для співробітників поліції притаманне таке явище, як професійна деформація. Ученими встановлено, що професійна деформація є комплексом специфічних взаємозумовлених змін в особистісній структурі та міжособистісних відносинах професіонала, що виникають внаслідок взаємного впливу професійної діяльності й індивідуальних особливостей його особистості.

Під впливом професійної деформації відбувається руйнування сформованих професійно важливих якостей, порушення засвоєних способів професійної діяльності і

спілкування, виникнення небажаних стереотипів професійної поведінки, мислення і психологічних перешкод у разі освоєння нових професійних технологій. У наукових джерелах окреслені основні підходи до розуміння психологічної сутності професійної деформації правоохоронців, рівнів її вияву, причин і передумов.

За даними статистики останніх років, чоловіки-поліцейські є більш вразливими до професійної деформації, ніж жінки, але питання «чому так?» до цього часу залишається відкритим.

До цього часу не знайдено найефективнішого способу боротьби зі стрес-факторами у професійній діяльності правоохоронця, тому кожен співробітник шукає свої способи боротьби з ними.

Отже, робота співробітників поліції дуже різна і складна, має низку рис, що відрізняють її від інших професій, разом і багатьох ризиків та небезпек. Умови виконання будь-якого виду професійної діяльності працівників поліції залежать від особливостей соціально-психологічного середовища, в якому правоохоронець провадить власну діяльність. На розвиток професійного стресу значно впливає система суспільних цінностей, суспільна оцінка значущості правоохоронної діяльності, її привабливість. Отож під професійним стресом поліцейських ми розуміємо адаптаційний механізм, що дає змогу організму професіонала, який потрапив у складну екстремальну ситуацію, сконцентруватися, мобілізувати власні сили та знайти оптимальний вихід.

1. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція) : дис. д-ра психол. наук : 19.00.06 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2003. 35 с.

2. Кисіль З. Р. Проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ : монограф. Львів : ЛьвДУВС, 2008. -607 с.

Валерія ГОРБАЧ

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Юрій ВЕЛИКИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ЗВО ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Одним з найважливіших факторів ефективності освітнього процесу в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання (далі – ЗВО) є досконале знання науково-педагогічними працівниками (далі – НПП) особливостей тих, що навчаються, та уміння використовувати ці знання для оптимального вирішення освітніх завдань і конкретних проблем.

Головною відмінністю від розвинених західних країн світу у сфері підготовки поліцейських кадрів для потреб держави є те, що в ЗВО України навчаються юнаки і дівчата, в яких не закінчився фізіологічний і психосоціальний розвиток.

Студентами і курсантами ЗВО є люди віком від 18 до 23 років, яких можна віднести до періодів: зрілої юності або початку дорослості. В психологічній характеристиці студентства ЗВО, з одного боку, дуже багато проявів загальних психологічних особливостей юнацького віку, а з іншого – істотну роль відіграють специфічні умови життя і діяльності у ЗВО [1].

Метою дослідження є аналіз психофізіологічних особливостей студентського віку, чинників, які впливають на якість розвитку когнітивних здібностей здобувачів, для ефективного вирішення типових психолого-педагогічних ситуацій та поліпшення комунікації НПП із здобувачами ЗВО.

У вітчизняній психології прийняте розуміння психологічного вікового періоду людини розглядати як своєрідний етап онтогенетичного розвитку, що характеризується умовами життя, навчання і виховання, закономірностями формування організму (Л. С. Виготський, А. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон). Перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією – з іншого, виділяють цей вік як центральний період становлення характеру й інтелекту [1].

Основними психологічними характеристиками, які виділені Л. Д. Столяренко, є: критичність і самокритичність. Самооцінка суперечлива, що викликає внутрішню невпевненість та супроводжується різкістю і розв'язністю; скептичне, критичне, іронічне ставлення до викладачів і режиму навчального закладу; зберігається максималізм і критичність, негативне ставлення до думки старших; неприйняття лицемірства, святенництва, бруталності, прагнення впливати окриком; прийняття власних рішень: вибір і оволодіння професією, вибір стилю і свого місця в житті.

У цей час відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності (Є. А. Клімов). Особливостями психофізіологічного й когнітивного розвитку людини цього вікового періоду є: найшвидше реагування на будь-який зовнішній вплив подразника (у т. ч. і словесний сигнал); високі показники уваги; оптимум розвитку інтелектуальних функцій припадає на 18–20 років (наприклад, якщо взяти, за Фульдсом і Равеном, логічну здатність двадцятирічної людини за еталон, то в 30 років вона буде дорівнювати 96 %, у 40 років – 87 %, у 50 років – 80 %, а в 60 років – 75 % від еталону); найвища швидкість вирішення вербально-логічних завдань (комплексний характер мислених операцій при високому рівні інтеграції різних видів мислення, гнучкого переходу від образного до логічного та навпаки); інтенсивний розвиток усіх видів почуттів, підвищена емоційна чутливість (подразливість) до різних обставин навколишнього життя [2].

Дослідження пізнавальної діяльності здобувачів ЗВО показують, що студентський вік – це пора найскладнішого структурування інтелекту. Провідну роль у пізнавальній діяльності починає відігравати абстрактне мислення. Для цього вікового періоду характерним є недостатній розвиток здатності до свідомої регуляції власної поведінки. Через недостатній життєвий досвід деякі студенти плутають ідеали з ілюзіями, романтику з екзотикою. Як наслідок цього, окремі здобувачі навчаються «від сесії до сесії», не виявляють особливої активності у навчанні та громадському житті, не мають потреби в самоосвіті та самовдосконаленні. Їхня увага переважно зосереджується на гедоністичних захопленнях.

Водночас для здобувачів характерним є невмотивований ризик, невміння передбачити наслідки своїх вчинків, в основі яких лежать не завжди гідні мотиви. Серед багатьох здобувачів поширені такі негативні звички, як куріння, спостерігається інфантильність, несамостійність, підвищений рівень конформізму, нездатність протидіяти негативному впливу найближчого соціального оточення [2].

Від розвитку (формування) у здобувачів ЗВО професійно значущих рис особистості та психічних процесів багато в чому буде залежати ефективність виконання ними професійних функцій. Цей період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки молодшої людини.

В освітньому процесі зусилля НПП повинні бути спрямовані на створення у здобувачів атмосфери зацікавленості, виховання уваги, аналітичне мислення, готовність вчитися на помилках, здатність витримувати критику, застосовуючи власний досвід та особистий приклад.

1. Психологічні особливості студентства. URL : https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0

2. Психологічна характеристика сучасного студентства. URL : <https://www.udau.edu.ua/departments/viddili/psixologichna-sluzhba-universitetu/kalejdoskop/psixologichna-xarakteristika-suchasnogo-studentstva.html>

Валентин ДУБИНЕЦЬ

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Юрій ВЕЛИКИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТИ ВПЛИВУ НА ВЛУЧНІСТЬ ПІД ЧАС СТРІЛЬБИ СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В умовах наявної криміногенної ситуації в країні рівень стрільби співробітників правоохоронних органів України становить дуже великий інтерес під час їх професійної підготовки. Вбачається за доцільне вивчення та дослідження всіх основних факторів, що впливають на формування професійних навичок зі стрільби співробітників органів внутрішніх справ України.

Метою цієї роботи є системне виконання низки завдань: аналіз сучасної системи навчання стрілецьким навичкам співробітників правоохоронних органів України; виділення основних проблемних питань, пов'язаних із недосконалістю цієї системи; розгляд причин наявності цих проблем, а також винайдення ефективного механізму вдосконалення стрілецької підготовки в Україні.

Державні органи та органи, які виконують державні функції, повинні бути забезпечені висококваліфікованим персоналом, який буде відповідно до закону виконувати покладені на нього завдання та функції.

Процес проходження навчального матеріалу з вогневої підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, а також його подальше закріплення практичними вправами пліч-о-пліч йде з базовими поліцейськими дисциплінами. Оволодіння навичками поведінки із вогнепальною зброєю є одним із найважливіших у так званій період початкової професіоналізації, як його влучно називає В. Погребна, та який «охоплює набуття професійних знань, умінь і навичок, необхідних для успішного початку професійної діяльності, тобто оволодіння спеціальністю» [1, с. 12].

Статтею першою Закону України «Про Національну поліцію» визначено поліцію як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [2].

Не піддається сумніву той факт, що забезпечення охорони прав та свобод людини та протидії злочинності йде пліч-о-пліч з можливістю активного застосування або використання спеціальних засобів, а у виняткових випадках – вогнепальної зброї. Саме тому в законі закріплено правові підстави, за яких застосування вищезазначених засобів є законним, а відповідно й необхідним. Саме тому знання, здобуті під час навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання або первинної професійної підготовки є певним «фундаментом» подальшої служби, є основою професійної підготовленості та спроможності до ефективного виконання поставлених завдань відповідно до чинного законодавства. Безумовно, навички поведінки зі зброєю та стрільби є одними з найважливіших, які закріплюються під час навчання та проходження первинної професійної підготовки.

Одним із вирішальних факторів, які впливають на влучність стрільби, є відповідна психічна (психологічна) підготовленість особи до здійснення пострілу. Психічний стан – це наявний на цей час відносно стійкий рівень психічної діяльності, що проявляється в підвищеній або пониженій активності особистості [3, с. 49]. Основу психічного стану особи становлять такі поняття, як: стрес, настрій, афект, страх, гнів, сором, радість, агресія та інші.

Для нетренованої людини процес стрільби часто спричиняє сплеск емоцій та різку зміну загального психологічного стану. До проведення пострілу треба бути готовим як фізично, так і психологічно. Не поодинокими є випадки так званих «боязні пострілу», «очікування пострілу», а також страху та загальної тривожності перед стрільбою. Вищезгадані фактори негативно впливають на подальшу влучність під час стрільби, оскільки викликають зайву напруженість

психіки людини та центральної нервової системи. Усе це під час стрільби може виражатися у пітливості долонь, підвищенні частоти пульсу та дихання, порушення координації рухів і втраті стійкості й рівноваги під час підготовки до стрільби, збільшення тремору рук і коливань зброї, а також до погіршення зорового сприйняття [4, с. 278].

Згідно з думкою Джона Уотсона, батька біхевіоризму, людина має декілька вроджених страхів, основними з яких є страх гучного шуму і страх втрати турботи [5, с. 315]. Саме тому цілком природним є страх людини перед пострілом, оскільки майже завжди цей процес супроводжується різким та гучним звуком. Незважаючи на те, що впливати на вроджену рефлекторну поведінку ми не можемо, однак кожному під силу психологічно підготуватися до стрільби. Якісна та регулярна психічна підготовка є тим підґрунтям, яке дозволить мінімізувати кількість невдалих та невлучних пострілів.

Недостатня психологічна підготовленість має різко негативний вплив на якість та ефективність стрільби поліцейськими. Не настільки критичним є те, що поліцейський не влучить у мішень під час виконання вправи зі стрільби, однак значних наслідків це може мати під час безпосереднього виконання службових завдань, де може бути завдано шкоду іншим особам.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна з упевненістю говорити про значущість психологічної підготовки на влучність стрільби поліцейських. Фактори психологічного впливу під час проведення пострілу мають суттєвий вплив на його влучність та якість, оскільки можуть майже повністю нівелювати уміння та навички стрільця. У ситуації, що склалася, необхідним є збільшення часу, який приділяється психологічній підготовці до проведення практичних стрільб.

1. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта, 2008.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
3. Мацко Л. А., Прищак М. Д., Годлевська В. Ю. Основи психології та педагогіки : навч. посіб. Вінниця, ВНТУ, 2009.
4. Філіппов М. М. Психофізіологія людини : навч. посіб. Київ, МАУП, 2003.
5. Рита Л. А., Річард С. А., Едвард Е. С., Деріл Дж. Б., Сьюзен Нолен-Х. Введення в психологію. Ч.1. 2000.

Ясін КАРМУА

студент ННІ права
та інноваційної освіти

Наталія ЛЕОНОВА

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ ЮРИДИЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Особливості синтаксису юридичної документації України – це його обов’язкова логічність і чіткість у процесі викладу будь-якої частини тексту, що досягається внаслідок суворого повсякчасного дотримання правил українського синтаксису. Хоча зазвичай документи мають констатуючий, регламентуючий і розповідний характер, переважають прості речення з прямим порядком слів.

Отже, група підмета ставиться перед групою присудка: *Свідок може пред’явити як докази...; Неповнолітня особа не звільняється від відповідальності...*

Також треба запам’ятати, що узгоджене означення стоїть перед означуваним словом, а неузгоджене – одразу після нього: *кримінальне право, державна установа, районний відділок*.

Зазначимо, що вставні слова (деталізація інформації щодо висловленого, диференціація викладеної інформації, пояснення окремих неологізмів і рідко вживаних словосполучень, посилення на першоджерело) ставляться на початку речення: *отже, зокрема, по-друге, відтак, наразі тощо*.

Уживаються присудки, що мають форму теперішнього часу зі значенням позачасовості, стабільності: *Закон є закон. Україна є демократією.*

Переважно поширені пасивні конструкції, де присудок обмежений і тісно синтезований із лексичним значенням підмета: *запити обробляються, показники покращуються, збитки компенсуються, операція проводиться, жертви зменшуються, інструкція передбачає, право на захист забезпечується.*

Сучасний синтаксис юридичної документації передбачає, що: «Характерним проявом стилю нормативного акта є нанизування відмінкових форм, розміщених підряд кількох слів в одному відмінку, найчастіше в родовому або в орудному: Володіння майном вважається правомірним, якщо інше не буде встановлено судом, арбітражем, третейським судом... Довжина і складність будови простого речення зростає за рахунок віддієслівних іменників і тих слів та зворотів, яких ці іменники вимагають після себе: витребування (кого? чого? ким? чим?), володіння (чим? ким?), встановлення (чого? ким?). Цілком очевидно, що такі речення об'ємні і багатослівні» [1].

Також треба зазначити, що типовою ознакою юридичного документа є інфінітивні конструкції: *з'ясувати, затримати, закрити справу, утримати, довести провину, притягти до відповідальності, володіти інформацією, сформувати доказову базу* тощо.

І найтипівшими, як вважає сучасна синтаксична теорія української мови «... для нормативних текстів є дієприкметникові та дієприслівникові звороти, що дають змогу чітко виявити логічне підпорядкування частин висловлюваної думки, а також – економніше висловити її. Дієприслівниковий зворот переймає функцію підрядного речення і, за загальним правилом, виноситься на початок конструкції: встановивши факт перебування..., керуючись статтею закону..., беручи до уваги..., розглянувши матеріали справи...» [1]. Треба також враховувати функції масмедійного мовлення, що на сьогодні втілюються в урядовій періодиці завдяки стилістико-синтаксичним засобам [3].

Отже, можемо зробити висновок, що особливості синтаксису юридичної документації здійснюються та реалізуються тільки за допомогою актуальних синтаксичних норм сучасної української літературної мови.

1. URL : https://pidru4niki.com/1386091451504/dokumentoznavstvo/sintaksichni_osoblivosti_movi_yuridichnogo_dokumenta

2. Леонова Н. В. Модальність військових команд і наказів як малих жанрових форм інформації. Science and Education a New Dimension. Vol. 35 Editors: Dr. Vamos X.; Dr. Barkats J. et al. Budapest, 2016. S. 26–30.

3. Мелкумова Т. В. Посилення бехабітвної функції масмедійного мовлення стилістико-синтаксичними засобами. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ, 2011. Вип. 7. С. 220–222.

Олександра КОВАЛЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності

Науковий керівник:

Юлія СИНИЦІНА

доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат технічних наук, доцент

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ФІЛОЛОГІЇ

Сталий розвиток України як суверенної, демократичної, соціальної, правової держави залежить від реалізації національно спрямованої внутрішньої та зовнішньої політики щодо захисту інтересів держави, суспільства та особи. Тобто йдеться про створення певної системи, що дає змогу їй гарантувати захищеність життєво важливих інтересів держави (її конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність державних

кордонів), суспільства (його матеріальні та духовні цінності) і особи (її права та свободи) від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Система національної безпеки має доволі складну структуру, елементи якої, по суті, самі є складними системами зі своєю структурою, зв'язками та закономірностями свого розвитку.

Сучасні зміни в середовищі безпеки призвели до спільного розуміння як військових спеціалістів, так і лінгвістів того, що «різні мови виявилися життєво важливими для оперативної ефективності, спілкування на місцях, посередництва та побудова миру, невід'ємна частина всієї економіки війни». Мовна взаємодія є передумовою для зміцнення середовища безпеки всіх союзних партнерів і в усьому світі. Мовна незахищеність стала важливою проблемою в останні роки для національної безпеки країни.

Мовну невизначеність можна описати як відчуття тривоги, дискомфорту або тривоги під час використання або спроби використовувати свою першу чи другу мову через різноманітні екологічні, когнітивні, міжособистісні, організаційні, культурні та соціальні фактори. Це може негативно вплинути на впевненість або комфорт окремого мовця у використанні мови: наприклад, це може призвести до відчуття, що використання мови може бути незручним для інших, або що особа, яка використовує мову, не дотримується встановлених норм і принципів. Негативний ефект мовної незахищеності полягає в тому, що вона перешкоджає використанню мови, що може призвести до зниження здібностей, втрати впевненості в мовних навичках і навіть до втрати відчуття свободи використання нею, в тому числі на робочому місці.

Як зауважив автор наукових досліджень Маруніч І.І. «Мовне питання, є пріоритетним загальнодержавним інтересом, постає одним із значущих у політичному дискурсі. Відсутність досконалої законодавчої й нормативної бази, а також політичної волі державної влади не сприяють активізації мовної політики.»

Мовна проблема, її онтологія, гносеологія та роль у суспільстві, зокрема у культурі та міжнаціональних відносинах, відображена у чисельних дослідженнях лінгвістики, художньої літератури, культурології, філософії, етнополітології й інших галузях знань але недостатньо висвітлена з точки зору національної безпеки України.

За результатами ретроспективного аналізу літературних джерел провідних науковців, наукові інтереси яких пов'язані з дослідженням проблематики державного регулювання мовної політики, таких як Цигульський С., Євсєєва Г., Лопушинський І., Канавець М., Колісник В., Куц Ю., Луцишин Г., Співак І., Шевченко В., Захарченко В., Калашник В., Костенко Л., Косів М. та ін. визначено, що автори не ставили перед собою за мету ґрунтовний розгляд управлінської складової, а саме, реалізації права на користування рідною мовою, нормативно-правового забезпечення аспектів використання мови як інструменту впливу на суспільні процеси, впровадження кримінальної відповідальності за порушення мовного законодавства, створення ефективного державного органу контролю за дотриманням мовного законодавства.

Мовна політика є складником національної політики, вона віддзеркалює її принципи, відповідає ідеології. Спрямування і форми впровадження мовної політики зумовлені суспільним та політичним ладом, політичним режимом, міжнаціональними відносинами.

Мовна політика здатна або закріплювати привілеї мови або сприяти зняттю міжнаціональної напруженості за допомогою підтримки мов національних меншин [1].

Наразі є актуальною думка професора Лизанчука В., що саме на єдиній мові, передусім рідній, історично формується нація як спільнота переконаних одностайців, які закладають гарантію патріотичної одностайності з метою розвитку власного політичного утворення, нормативних актів і технології діяльності державних інституцій [2].

Незважаючи на суттєві зміни на шляху розвитку державної мовної політики, а саме: ухвалення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [3]; схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» [4]; схвалення Кабінетом Міністрів України нового Українського правопису за 2019 рік [5]; надання томосу про автокефалію Православній церкві України; декомунізація топонімічного простору й ландшафту країни; потужне зростання національного кіновиробництва; державна підтримка книговидавництва; запровадження квот для української мови на радіо і телебаченні є дуже великі ризики саме у національній безпеці України.

З огляду на означені досягнення та наявні ризики державної мовної політики, державна мова може бути чинником національної консолідації або фактором політичного ризику та причиною конфліктів різних соціальних груп у державі.

Мова – не тільки засіб передавання інформації. Вона – фундаментальний націєтворчий і державницький чинник, що визначає самобутність і культурне обличчя нації, утверджує її ідентичність, захищає від поглинення іншими націями і культурами. Будь-які спроби витіснити українську мову з усіх сфер державного й громадського життя загрожують не лише її існуванню і природному розвитку, загрозою національній безпеці країни, існуванню української нації, існуванню та розвитку нашої держави. Загроза українській мові – це, за визначенням Конституційного Суду, загроза національній безпеці.

Без національного відродження, гідного утвердження української мови, культури, духовності в Україні не зможемо досягти потрібної нині консолідації українського суспільства, усенародної єдності, стабільності, безпеки.

Отже, з огляду на вищезазначене перед державою постають неабиякі труднощі та серйозні завдання щодо управління, формування і здійснення мовної політики, головною метою якої є створення оптимального мовного простору, успішне подолання мовних проблем та об'єднання суспільства. Особлива увага має бути зосереджена на забезпеченні пріоритетного розвитку української мови як державної – важливого чинника державотворення й консолідації української політичної нації та забезпечення національної безпеки України.

У системі державних пріоритетів, а саме національної безпеки країни мовна політика має посідати чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення етнопатриотичної єдності суспільства та зміцнення української державності.

1. Матета О.А. Мовна політика в Україні: національна консолідація чи політичний ризик. Історико-політичні студії. 2013. No 1. С. 113–121.
2. Лизанчук В. Не лукавити словом. Львів : ЛНУ, 2002. 560 с.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
4. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 р. № 596-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text>.
5. Питання українського правопису : постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text>.

Світлана КОРОВКІНА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Василь ПОЛИВАНЮК

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР ВІЙСЬКОВОЇ МОГУТНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Вирішення проблеми війни та оборони – особлива сфера людської діяльності, яка потребує мобілізації та великої насаги у фізичних і моральних силах суспільства, держави та її збройних сил. Це формування та підтримка морального та морально-психологічного стану співробітників як у мирний, так і воєнний час. Конфлікти неможливі без наявності у народу країни соціальних груп, збройних сил, військових груп, конкретної специфічно-етичної характеристики потенціалу. Тому саме морально-психологічний фактор у війні, яка триває в наш час, набуває особливого значення та стає головним аспектом для держави та суспільства [1, с. 257].

Війна між Україною та Росією – це випробування духовних сил народу, держави та її військ. Кожна країна покращує свою обороноздатність на той рівень, щоб можна було

гарантувати та забезпечити безпеку для свого народу.

Обороздатність держави – це здатність держави забезпечити безпеку та захист суспільства в разі збройного конфлікту або агресії. Обороздатність країни містить два елементи: матеріальний та духовний, та є сукупністю науково-технічного, соціального, морально-психологічного та військового потенціалу, що використовують в інтересах народу та суспільства [2, с.10].

Військовий та економічний потенціал країни не є постійним: він має збільшення економічного потенціалу, а також можливості стають максимально великими з економічною підтримкою війни, також військового будівництва. За допомогою цих аспектів зростає могутність армії та держави.

Як у частини наукового потенціалу країни, у військово-наукового потенціалу особливе місце в загальному потенціалі країни – це дає здатність вираження великих наукових сил та засобів, які країна може показати зі свого наукового потенціалу та використовувати їх в інтересах та збільшенні своєї воєнної могутності.

Ще одним фактором військового потенціалу країни є її соціальний статус. Під час визначення мобілізаційної спроможності населення важливо орієнтуватися на людські ресурси. Людські ресурси є суттєвими для можливості швидко та максимально ефективно використовувати інші потенціали для досягнення поставленої мети в мирних умовах та в процесі підготовки до воєнних дій або ведення воєнних дій. Одним з елементів воєнного потенціалу є морально-психологічний потенціал – це можливості, які держава може мобілізувати максимально швидко та ефективно, у тому числі морально-психологічний стан військових і використати для вирішення завдань у спокійний та мирний час, а також у час ведення воєнних дій.

Морально-психологічний потенціал об'єднує систему потенціалів в одне ціле та є інтегруючим. Основним формуванням морально-психологічного потенціалу як важливого елементу воєнної могутності є: духовно-моральний, психологічний та професійно-діловий.

Морально-психічний потенціал як елемент воєнної могутності держави визначається глибиною свідомості суспільства, складом воєнних сил; прагненням отримати бажану перемогу, психологічною готовністю виконувати бойові завдання; показувати свій високий професіоналізм і добру фізичну витривалість; показувати рівень довіри до свого військово-політичного керівника держави, своїх командирів та товаришів; постійним формуванням і збільшенням своїх морально-бойових можливостей; забезпеченням військ усім необхідним; швидким та ефективним відновленням державних військ, в цей елемент також входить забезпечення психологічною реабілітацією та відновленням духовного потенціалу військ та суспільства.

Отже, військовий потенціал взаємопов'язаний з іншими потенціалами, а саме з: економічним, науковим, соціальним та морально-психологічним потенціалами, вони безпосередньо відображаються у військовій могутності держави, що як елемент військового потенціалу містить військово-економічний, військово-науковий, людський потенціал та морально-психологічний потенціал, потенційно його реалізація є морально-психологічним станом сил безпеки та оборони держави.

Морально-психологічний стан характеризується проявом народної свідомості, що показує готовність та здатність народу держави виконувати важкі та дуже важливі завдання для захисту та оборони Батьківщини.

Розвиток морально-психологічного стану сил безпеки та оборони – є достатньо важким завданням, для реалізації цього аспекту мають бути залучені не малі сили держави. Основними аспектами, які впливають на морально-психічний стан військових, є держава, сім'я та церква [3, с. 60].

Таким чином реалізується морально-психологічний потенціал. Обороздатність держави, від якої великою частиною залежить воєнна могутність держави, боєготовність та боєздатність її армії, є морально-психологічний стан військ.

Отже, необхідно сформувати та найбільш ефективно реалізувати морально-психологічні можливості сил безпеки та оборони, захистити людей та особовий склад від негативного інформаційно-психологічного впливу, а особливо від деморалізуючих зусиль сторони агресора, мобілізувати армію на вирішення поставлених завдань.

1. Агаєв Н. А., Дикун В. Г., Чорний В. С. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Вид. 2-ге, перероб. зі змін. та допов. / за заг. ред. В. Стасюка. 2020. Ч. 1. 754 с.

2. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС

України та Національної поліції України : матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, 25 квітня 2019 року); ред. Черней В. В. Київ, 2019. 336 с.

3. Психологічна безпека особового складу силових структур та персоналу екстремальних професій : матеріали Міжнародної науково-практ. конф. (Україна, м. Харків, 18 листопада 2009 року). Харків : Академія внутрішніх військ МВС України, 2009. 276 с.

Марія ПЯНИЧУК

здобувач вищої освіти бакалавра

Науковий керівник:

Олег ЗАВІСТОВСЬКИЙ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Будь-якій державі, яка вважає себе гарантом безпеки своїх громадян, захищає їх життя, здоров'я, свободу, забезпечуючи правопорядок і протидію злочинності, потрібні правоохоронні органи, які належним чином підготовлені та здатні до здійснення таких функцій, інакше кажучи, професійні фахівці.

На сучасному етапі розвитку нашої держави та подальшого реформування Національної поліції України одним із провідних і найважливіших напрямів є забезпечення якісного навчання майбутніх правоохоронців, що є незмінною складовою якості виконання ними своїх службових обов'язків. Тому що у випадку, якщо органи правопорядку не ефективно підготовлені і не вміють грамотно діяти в різних ситуаціях порушення порядку і безпеки, така держава не має майбутнього.

В цей час необхідність забезпечення якісної і дієвої освіти майбутніх поліцейських визнається в глобальних масштабах, як необхідна умова забезпечення безпеки суспільства сталого розвитку правоохоронної системи і держави загалом.

Можна з впевненістю сказати, що якісна і ефективна підготовка і навчання майбутніх співробітників поліції, реалізація різних методик підвищення якості підготовки залишаються актуальними і вимагають всебічного обговорення. Проте низка проблем щодо впровадження дієвих форм та методів навчання, застосування інтерактивних методів навчання під час підготовки фахівців для органів та підрозділів Національної поліції України досі залишається не вирішеною та не знайшла чіткого відображення у науковій літературі.

На цей час проблемні аспекти підвищення якості навчання і підготовки кадрів Національної поліції знайшли відображення в наукових працях таких вчених, як І. Абрамова, Л. Борисова, А. Вербицький, В. Платов, В. Подіновський, В. Рибальський, А. Смолкін, І. Сироежин, Б. Шаповалов, С. Шмаков. Дослідженням теоретичних та практичних особливостей інтерактивного навчання майбутніх правоохоронців також займалися такі фахівці, як Н. Балицька, К. Баханов, О. Біда, Г. Волошина, О. Єльнікова, Г. Коберник, О. Коберник, Н. Коломієць, Л. Кондрашова, О. Коротаєва, А. Мартинець, Г. Мітіна, О. Пехота, Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Пометун, Г. Самохіна, Т. Сердюк, М. Скрипник, Н. Суворова, Г. Шевченко, П. Шевчук, досліджували теоретичні і практичні аспекти змісту інтерактивного навчання та його методології.

Мета роботи полягає у розгляді та аналізі застосування у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що займаються підготовкою кадрів Національної поліції України, нових форм та інтерактивних методів навчання. Також важливим є вироблення пропозицій щодо їх поліпшення і вдосконалення та перспектив комплексного запровадження.

З боку державних вимог, можна сказати, що співробітнику поліції в сучасних умовах необхідний великий обсяг теоретичних знань у сфері його професійної діяльності, проте з іншого боку (з боку соціальних вимог), співробітнику поліції потрібні вузькоспеціалізовані знання, орієнтовані на виконання різних алгоритмів дії в умовах повсякденної службової діяльності.

Тобто професійне навчання майбутніх поліцейських можна буде назвати якісним тільки тоді, коли вони здобудуть у сукупності необхідні і достатні знання, що належать до їх майбутньої професії, але при цьому продемонстровано інструмент їх використання, тобто буде здійснюватися систематичне відпрацювання на практиці таких навичок і умінь.

Кевін Карті, старший поліцейський радника Генерального Секретаря ОБСЄ, в посібнику «Найкраща практика первісної поліцейської підготовки – аспекти навчальної програми» пояснює, що в державах – учасниках ОБСЄ «для виконання своїх професійних обов'язків поліція громадської безпеки повинна вдосконалювати набір основних професійних навичок. До їх числа відносяться використання поліцейської техніки, навички спілкування та самоврядування, а також навички належного володіння вогнепальною зброєю» [1, ст. 27].

Всьому вище вказаному і може сприяти введення в навчання поліцейських нових інтерактивних методик практичного відпрацювання знань і навичок майбутніх правоохоронців. Говорячи про інтерактивні методи навчання, мається на увазі використання таких форм занять: ділові та рольові ігри, а саме моделювання службових ситуацій, відпрацювання практичного алгоритму дій на місці події, використання мультимедійних тирів, що допоможе вдосконалити навички володіння вогнепальною зброєю у різних умовах освітлення, та з застосуванням спеціальних освітлювальних приладів та ін.

У сучасній педагогіці інтерактивне навчання розглядається як така форма організації навчальної діяльності, яка забезпечує високий рівень взаємодії суб'єктів і об'єктів навчання, підвищує мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності та відповідальність учнів за результати освітнього процесу. І згідно з дослідженнями науковців під час інтерактивної форми навчання засвоюється приблизно 75 % навчальної інформації, тоді як під час лекційної подачі матеріалу засвоюється не більше 20 % інформації.

Аналіз дефініції слова «інтерактивний» дозволяє нам дослідити його походження. Тож слово «interactive» складається з двох слів («inter» – «разом», «між» та «act» – «дія»). Отже, інтерактивні методи побудовані на основі взаємовідносин учня та викладача, а також створюють умови для спільної діяльності.

Інакше кажучи, під категорією «інтерактивний» розуміється спільна діяльність, встановлення діалогу, а під «інтерактивним навчанням» – навчання, засноване на спільній комунікації, навчання за допомогою діалогу, відносини «учень-викладач», «учень-учень», «учень самостійно» у таких форматах: розмова, діалог, обговорення, спільні дії тощо [2].

Варто виділити відмінність інтерактивних методів навчання від традиційного (класичного) методу. Така відмінність полягає у застосуванні життєвого досвіду, розкриття особистісних і професійних здібностей через аналіз та систематизацію отриманої інформації.

За допомогою інтерактивних методів майбутні працівники опановують такі знання, навички та вміння, як розвиток критичного мислення та рефлексивних здібностей, аналіз і оцінка своїх ідей та дій, самостійне розуміння, всебічний аналіз та вміння відбирати інформацію, вміння брати участь у дискусіях та відстоюванні своєї думки, що дуже важливо для роботи поліцейського, а також вміння швидко ухвалити рішення і вирішити складне питання.

У процесі інтерактивного навчання курсант (слухач) набуває вмінь формулювати та правильно передавати власні думки, обґрунтовувати свою позицію, вести дискусію, слухати інших, поважати і враховувати інші думки, погляди.

Серед видів робіт в інтерактивному навчанні треба відокремлювати: спільну роботу (в парах, групах і колективах); рольові та ділові ігри, дискусії; роботу з різними джерелами інформації (книги, лекції, інтернет, документи, музеї); презентації; тренінги; інтерв'ю; опитування тощо [3].

Такі технології є невід'ємним компонентом стратегії розвиваючої освіти, спрямованої на особистісну самореалізацію майбутніх співробітників поліції, готовність використовувати накопичений життєвий і професійний досвід в навчальному процесі.

Перевага застосування інтерактивних форм організації навчальних занять полягає в тому, що вони сприяють створенню емоційно забарвленої атмосфери партнерського спілкування учасників освітнього процесу один з одним і з викладачем. Також не менш важливим аспектом таких форм навчання є те, що майбутні працівники органів внутрішніх справ під час участі в різних змодельованих ситуаціях прагнуть не тільки до індивідуального пошуку рішення поставленої професійної та комунікативної задачі, але і вносять внесок у колективну вироблення оптимального рішення професійної проблеми, що

дуже важливо для майбутньої роботи в поліції.

Отже, використання цього методу навчання корисне з погляду вироблення практичних, управлінських і поведінкових навичок поліцейських.

На відміну від традиційного навчання, головним завданням якого була передача студентам певної суми знань, інтерактивне навчання з використанням інформаційних технологій спрямоване на активацію навчально-пізнавальної діяльності курсантів, розвиток їх креативного мислення і комунікативної взаємодії.

Сьогодні виконання працівниками поліції своїх обов'язків не є можливим без належного опанування ними теоретичних знань та наявності практичних навичок. Досягти якісного та правильного виконання поліцейськими своїх обов'язків без застосування нових форм та методів навчання, особливе місце серед яких буде належати саме інтерактивним моделям, є дуже складним завданням.

Можна обґрунтовано стверджувати, що інтерактивні форми проведення навчальних занять сприяють створенню нового навчального середовища, спрямованого на підвищення якості навчання. Саме воно допомагає створенню партнерських відносин між усіма учасниками освітнього процесу, сприяє підтримці інтересу до засвоєння навчального матеріалу, стимулює подальший розвиток інтелектуального потенціалу і аналітичних здібностей майбутніх поліцейських.

Тож підсумовуючи, доцільною пропозицією буде повна трансформація освіти майбутніх поліцейських, що полягатиме у розвантаженні навчальних планів від «неполіцейських» дисциплін та збільшення часу на опанування саме правоохоронних дисциплін, а також надання переваги практичним заняттям, що насамперед сприятимуть формуванню професійних навичок поліцейського нової формації.

1. Carty K. The good Practices in Basic Police Training – Currical Aspects, by the Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General. SPMU Publication Series. 2009. Vol. 5.

2. Багієва Ш. М. Інтерактивні методи – механізм формування життєвих навичок. *Білім*. 2007. № 6. С. 9–10.

3. Алімов А. Использование в высших учебных заведениях интерактивных методов : навч. посіб. Алмати, 2009. 328 с.

Ранія БЕН САЛЕХ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Наталія ЛЕОНОВА
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО. СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ

У сучасному світі насильство у ставленні до партнера зі шлюбу можуть здійснювати й чоловіки, і жінки. Жертвами переважно є жінки. З огляду на проблему жіночого насильства можемо зробити такі висновки:

1. Жінки у деяких випадках можуть проявляти фізичну та психологічну агресію та бути ініціаторами побутових конфліктів. Такі випадки насильства виникають як відповідь на насильницькі дії з боку партнера, за ними стоїть необхідність самозахисту, захисту членів родини та страх, а не мотиви контролю та влади як у чоловіків.

2. Переважна більшість сучасних випадків домашнього насильства за статистикою здійснюється чоловіками. Агресія, жорстокість є превалюючими рисами таких випадків.

3. Жертвами домашнього насильства зазвичай є діти й жінки. Великою є поширеність симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед жінок і дітей, які переживають фізичне та моральне насильство (їдеться про нав'язливі спогади, панічні атаки, тривогу тощо).

Окрім того, жінки переживають нижчий рівень задоволення шлюбом, частіше беруть відгули на роботі, звертаються за медичною допомогою та до поліції [1].

Цікаво, одразу в кількох дослідженнях показано, що ані фізичне, ані психологічне насильство, яке зазнають матері, не є безпосередньо пов'язане з проблемами з психічним здоров'ям дітей, хоча ці типи насилля пов'язані із зазначеними симптомами. Тобто не всі діти, у чий родині є насильство, змушені вирішувати проблеми з психічним здоров'ям, а лише ті, у матерів яких наявні симптоми ПТСР унаслідок, наприклад, домашнього насильства. Ці діти частіше мають деякі психічні розлади, зокрема: опозиційно-викличну поведінку, гіперактивність, специфічні фобії, соціальну фобію, генералізований тривожний розлад тощо [1].

Треба також зазначити, що велику роль у вихованні дитини відіграє педагогічна батьківська стилістика поведінки у парадигмі непослух-покарання, що, на жаль, інколи включає суворі покарання, наприклад, побиття дитини, навіть символічне. За статистикою це стається у від 11 до 46 % випадків! І це, зі свого боку, позначається на поведінці дитини. У наукових та методико-педагогічних джерелах зустрічається назва такої стратегії виховання як жорстке/реактивне батьківство (*harsh/reactive parenting*). І хоча інтереси дітей захищають міжнародні закони, наприклад, Конвенція ООН Про права дитини [3], інколи цього не достатньо. Фізичне насилля – не єдина форма несприятливого батьківства у таких сім'ях. Також батьки, які кривдять один одного, частіше нехтують базовими потребами дітей, відкидають, проявляють жорстокість та агресію [1]. Для контролю за подібними явищами та захисту інтересів жертв сьогодні законодавством визначений комплекс адміністративно-запобіжних заходів: загально-профілактичні заходи; поліцейські заходи тощо [2; 4, с. 58].

Отже, сучасними парадигмами домашнього насильства є стилістика поведінки батьків у парадигмі непослух-покарання в родині та визначна роль психічного здоров'я матері, що раніше переважно ігнорувалось у наукових дослідженнях, а в країнах Азії та Сходу часто ігнорується й у наш час та зв'язок між ПТСР матері та набутими внаслідок епізодів домашнього насильства психічними розладами дітей.

1. Вонс О., Широка А. Якщо діти спостерігають насильство між батьками – чи це має на них вплив? UR: <https://health.ucu.edu.ua/news/yakshho-dity-sposterigayut-nasyilstvo-mizh-batkamy-chy-tse-maye-na-nyh-vplyv/>

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII (станом на 01.01.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. Ст. 35.

3. Про права дитини : Конвенція ООН (Конвенція ратифікована Постановою ВР від 27 лютого 1991 р. No 789-XII (789-12)). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

4. Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції у системі забезпечення прав дітей в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 381 с.

Софія САМОЙЛОВА

здобувач вищої освіти
ступеня бакалавра

Науковий керівник:

Олег ЗАВІСТОВСЬКИЙ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Бурхливий розвиток сучасного світу не дає можливості уявити нормальне, гармонічне існування та функціонування держави без її органів влади, кваліфікаційні кадри якої повинні мати постійний професійний розвиток. Саме тому проблема якісної фахової підготовки наявна майже у всьому світі, оскільки професіоналізм – не вроджена ознака працівника, а набута протягом регулярної систематизації та удосконалення своїх знань, навичок та вмінь у професійній діяльності.

Зважаючи на всі відмінності у методах, способах та підходах до реалізації методик

спеціалістів у цій галузі, науковці стверджують, що найбільш важливий елемент ефективної діяльності поліцейського – це потенціал до засвоєння та вивчення кадрових знань. Також дослідники цієї теми запевняють – визначення діяльності правоохоронців «якісною», «ефективною» відбувається лише за умови систематичного вдосконалення програм професійної підготовки, завданням яких є сучасна підготовка професіонала для галузі правоохоронних органів.

Немало часу сплинуло з початку роботи нової поліції, що протягом початкового періоду своєї діяльності викликала чимало недовіри з боку населення. Проте позитивні наслідки реформування системи Національної поліції ми вбачаємо і сьогодні – відбулася чи не найважливіша трансформація «поганого», злого, часто корумпованого та силового працівника тодішньої міліції у представника сучасної поліції, основним арсеналом якого є захист демократичної Батьківщини саме шляхом відкритості до бажань та потреб населення, наближення до комунікації з громадянами. Не випадково гаслом новоствореної поліції є фраза «Служити та захищати».

Тут необхідно зазначити, що спілкування з населенням на партнерських засадах є вагомим елементом професійної підготовки поліцейських. Доречним прикладом будуть працівники патрульної служби Національної поліції, які щодня здійснюють комунікацію із достатньою кількістю громадян, виконуючи свої професійні завдання. Зрозуміло, що не всі ситуації комунікації дозволяють патрульним зберігати тактовність та ввічливість, проте важливим у таких випадках є факти поведінки самого правоохоронця – чи проявили працівники поліції уважність до співрозмовника, вислухавши його та делікатно підводячи розмову у потрібне русло, чи усвідомлювали вони стан порушника та можливо його наміри та інше [1].

Реформування системи МВС не обійшло й систему навчання. На сьогодні навіть «курс молодого бійця» у навчанні курсантів ЗВО керівництва апарату Міністерства внутрішніх справ організований так, щоб абітурієнти швидко сформували уявлення про роботу у поліції та отримали за обмежений період часу необхідний каркас знань, що знадобляться їм і під час успішного навчання у самому ЗВО, і під час фахової практики, а у майбутньому – для роботи.

Важливо, що вища освіта в університетах внутрішніх справ вже також має сформований на сучасний лад характер, оскільки саме освіта, її особливості, структура та склад визначають рівень підготовленості курсантів та слухачів до роботи в НП України. Проте з цього не потрібно виключати фактор потенціалу того, хто навчається. Здавалось би, чи не є свідченням прогалин у практичній підготовці працівників поліції сумні випадки перестрілок чи вогневих контактів із злочинцями, що закінчувались не на користь полісменів? Саме такі випадки свідчать лише про поверхневе, необачливе та надто теоретичне ставлення до отримання спеціальних знань з вогневої, фізичної та тактико-спеціальної підготовки, а в деяких ситуаціях – недостатнє матеріальне забезпечення освітнього процесу, наслідком яких є невчасне реагування поліцейського, його невміння мобілізуватися та ефективно відреагувати на проблему.

Для якісної професійної підготовки потрібно не обезцінювати важливість теорії і практики, а відводити час рівномірно, оскільки це найголовніші дві складові успішного засвоєння юридичної освіти; керівництву спеціалізованих навчальних закладів системи МВС України необхідно слідкувати за якістю освіти працівників науково-педагогічного складу та зберегти висококваліфікованих педагогів [2], а також підтримувати потужну матеріально-технічну підготовчу базу (спеціальні тактичні полігони, якісно обладнані тири для стрільби) через призму новітніх технологій.

Отже, підсумовуючи, зазначимо: по-перше, професійна підготовка правоохоронців має велике значення для розвитку та повноцінного існування суспільства; по-друге, наявність положень про організацію служби у нормативно-правовій базі структури МВС є значним позитивом, проте результат успішної підготовки поліцейських прямо залежить від постійного закріплення та успішного оновлення професійних умінь та навичок.

1. Бабаскін В. В. Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС, навчальному процесі, взаємодії з іншими службами : матеріали науково-практ. семінару (м. Львів, 2 грудня 2016р.). Львів : ЛЮІ, 2016.

2. Сулейманова Л. А. Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності: матеріали Всеукр. науков.-практ. конф. (м. Київ, 28–30 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. URL : <http://library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:472%2088/Source:default>.

Валерія САРАНА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННОЇ СФЕРИ

Насамперед юридична діяльність передбачає напружену та емоційну працю, тому фахівці вищих органів щодня можуть зіштовхуватися з екстремальними умовами, такими як обмежений час, швидке реагування на небезпечну ситуацію чи відповідальність у своїх рішеннях. У правоохоронній сфері працюють не тільки чоловіки, але й жінки, яким психологічно є ще важче, ніж іншим, оскільки за природою більш чутливі та сентиментальні. Незважаючи на це, кожен працівник цієї сфери має відповідати нормам поведінки в суспільстві та своїм професійним обов'язкам.

До структури правоохоронної діяльності відносять прокуратуру, суд, поліцію, органи служби безпеки. Спільним між ними є те, що мають однакові функції захисту та охорону прав людини, а також впливають на соціальне і політичне життя. На прикладі діяльності органів прокуратури можна побачити функціонування та регулювання кожними правовими галузями, тобто участь у судових процесах, у повноваження входить розгляд цивільних звернень, контроль за роботою слідчих органів та виправних установ, за дотриманням законів виконавчої влади, посадовими особами. Всі працівники мають дотримуватися та діяти згідно з певними кодексами, а особливо з Конституцією України, такі положення зазначені в Законі України «Про прокуратуру» [1]. В роботі правоохоронних органів можуть бути різні випадки, які підпорядковані незаконними справами. До них можна віднести корупцію, адже таке суспільне явище може використовуватися не тільки громадянськими діячами, але і службовими особами. В такому випадку працівники, обізнані в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, можуть вчинити заходи щодо боротьби зі злочинністю, використовуючи досвід та знання як інструмент. Одним із таких методів є створення антикорупційної прокуратури з метою нагляду за додержанням законів та підтримання державного обвинувачення. Структурний підрозділ діє офіційно згідно із Законом України «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора» [2]. Завдяки відповідальності та професіоналізму в прокуратурі чи інших діяльностях відсоток корупції менший, ніж в інших сферах.

Треба зауважити, що психічний стан будь-якої людини виникає під впливом життєвих обставин чи ситуацій, які відбуваються в суспільстві. У результаті цього зароджуються негативні емоції, які призводять до конфліктів. Тож виникають порушення чи злочини, які теж мають психологічне значення. Наприклад, дослідниця В. О. Коновалова щодо цього зазначає: «Негативні особистісні якості є насамперед наслідком дефектів соціалізації, які виявляються в умовах виховання, адаптації до середовища, видозміни структури потреб, розуміння і виконання обраної індивідом соціальної ролі» [3]. Правоохоронна діяльність передбачає реагування на такі дії суб'єктів та забезпечує певні міри та правові наслідки щодо окремих осіб. Зі свого боку, між працівниками правоохоронної сфери відбувається взаємодія та соціально-психологічні відносини, які складаються із взаємин у процесі діяльності та регулюються соціальними нормами. До чинників психологічного характеру юридичної діяльності треба віднести:

по-перше, високі вимоги щодо професійного спілкування (швидко реагувати, вміти підібрати правильні слова та грамотно викласти свою думку, яка буде насичена аргументами);

по-друге, дозвіл на застосування влади від імені закону (відповідальність у своїх діях, ухвалювати важливі рішення чи віддавати накази. Такий стан може мати як позитивний

характер, так і негативний. З негативного боку, суб'єкт може зловживати становищем та надмірно застосовувати повноваження або ж навпаки, нерішучість до відповідальності);

по-третє, пошук інформації та реалізація (працівник або самостійно не ухвалює рішення, або не здійснює пошук інформації, що теж викликає стан незадоволення своєю роботою і може негативно впливати на діяльність).

Особливістю юридичної професії є право втручатися в особисте життя людей та притягувати до кримінальної відповідальності. Психологічний стан юриста визначає низку завдань не тільки розумових, але й практичних, спираючись на законодавство. Правильне використання влади залежить від особистих якостей фахівця, досвіду та професіоналізму в своїй справі. У більшості юридичних осіб розвивається професійне почуття відповідальності за наслідки своїх вчинків. Такі усвідомлення та контрольовані рішення містяться в такій галузі науки, як психологічна культура. Вона вивчає психічні закономірності не тільки юриста, але й учасника юридичної справи. Також впроваджує оцінку ситуації, яка склалася.

Отже, на успіх фахівців та їх професійну компетентність впливають соціально-психологічні чинники. Головну роль у формуванні репутації становлять особисті якості працівника, які повинні бути не лише справедливими, але навіть інколи жорсткими, бо юристу потрібно вміти відрізнити правду від брехні, а істину від гніву та не піддаватися емоціям. Особливий чинник – це самореалізація особи та адекватність у своїх рішеннях.

1. Про прокуратуру : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2–3. Ст.12.

2. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : Закон України. Із змінами, внесеними згідно з наказом Офісу Генерального прокурора від 28.08.2022 р. № 395.

3. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. *Юридична психологія* : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 240 с.

Анна СОПІЛЮК

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИВЧЕННЯ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ У СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Зважаючи на участь великої кількості працівників Національної поліції (далі – НПУ), військовослужбовців Національної гвардії (далі – НГУ) та Збройних Сил України (далі – ЗСУ) в антитерористичній операції (далі – АТО), яка триває на Сході України в сучасних умовах, гостро постала проблема удосконалення медичної підготовки особового складу військових та правоохоронних підрозділів держави як невід'ємного елементу їх боєздатності.

Практика (неочікувана гібридна війна) виявила на початкових етапах АТО значну неготовність військових формувань (а також й суспільства загалом) до забезпечення виживання військових, поліцейських та населення внаслідок ураження сучасними видами зброї на територіях ведення бойових дій. На початку проведення АТО до 30 % поранених, яких можна було б врятувати, гинуло (у Другій світовій війні цей показник в Червоній армії не перевищував 25 %).

Найбільш частими причинами загибелі військових від поранень, смерті від яких можна було б запобігти шляхом надання долікарської допомоги (далі – ДД), є крововтрата (60 %), пневмоторакс (30 %), обструкція дихальних шляхів (5 %), інші причини – 5 % [2].

Водночас порівняльний аналіз кількості смертей військовослужбовців армії країн-членів НАТО, які беруть участь у військових конфліктах, свідчить про загибель не більше ніж 3 % поранених [2]. Військова медична доктрина цих держав виходить з реального становища – значної обмеженості в польових умовах під час бою військових лікарів та іншого професійного медперсоналу щодо можливості негайного надання першої допомоги.

У зв'язку з цим застосовується сучасний підхід у реалізації плану надання пораненим бійцям ДД, який передбачає комплекс оперативних заходів, такими суб'єктами:

- 1) самим пораненим в порядку самодопомоги;
- 2) іншим бійцем у порядку взаємодопомоги;
- 3) бійцем-рятувальником (санітар в ЗСУ, солдат-немедик, який здійснює заходи із збереження життя як вторинну місію, після виконання своїх основних обов'язків бійця);
- 4) парамедиком (санінструктор роти в ЗСУ).

Метою теми є розгляд проблематики та вдосконалення вивчення тактичної медицини у системі правоохоронних органів.

Дослідженням цієї проблеми займалися науковці (В. І. Плиско, В. В. Бондаренко, О. М. Івлев, А. Р. Лушак); успішне використання тактичних знань в екстремальних ситуаціях (В. Я. Горбачевський); використання ситуативного методу в тактичній медицині у (Ю. П. Сергієнко, С. А. Антоненко, А. М. Андрєянов).

Отже, засвоєння курсантами знань тактичної медицини впродовж підготовки у ВНЗ МВС України має бути зорієнтованим на формування базових навичок з надання працівниками поліції само- та взаємодопомоги в умовах службово-бойової діяльності, в зонах обстрілу та укриття під час проведення оперативних заходів (спецоперацій) та на етапах евакуації поранених.

Практичні заняття з тактичної медицини в системі ДД базуються на таких основних поняттях, як:

1) «золота година» – час, необхідний для надання пораненому необхідного обсягу медичної допомоги (швидка евакуація з поля бою в польовий чи спеціалізований госпіталь як вирішальний фактор у порятунку поранених);

2) «платинові 10 хвилин» – перші хвилини після поранення, які є найкритичнішими; заходи протягом цього часу найбільш суттєво впливають на виживання пораненого та подальше успішне відновлення організму.

Надання ДД пораненим у службово-бойових умовах має свої особливості на кожному етапі:

1) перший етап – допомога в «червоній зоні» («надання допомоги під вогнем», в зоні стрільби), тобто надання домедичної допомоги в секторі обстрілу;

2) другий етап – допомога в «жовтій зоні» («надання допомоги на полі бою», «надання допомоги в військово-польових умовах», «надання допомоги в зоні укриття»); тобто транспортування (переміщення) пораненого з поля бою в сектор укриття та виконання там заходів реанімації;

3) третій етап – надання допомоги під час тактичної евакуації з поля бою в медичні заклади «зеленої зони» – мобільні польові госпіталі, військові чи цивільні шпиталі, спеціалізовані клініки, тобто надання допомоги в секторі укриття [1, с. 6–7].

Основний обсяг ДД в бойових умовах передбачає володіння правоохоронцем такими оперативними вміннями та дотримання ним принципу правильності під час виконання таких дій:

1) в секторі обстрілу – переведення з положення «на спині» в положення «на животі»; тимчасова зупинка зовнішньої кровотечі (шия, кінцівки);

2) в секторі укриття – первинний огляд пораненого (визначення ознак життя), швидке обстеження з ніг до голови (пошук наявних ушкоджень), в разі потреби – тимчасова зупинка кровотечі (голова, тулуб), серцево-легенева реанімація, накладання пов'язок на рани кінцівки і тулуба, фіксація переломів та шийного відділу хребта, підготовка до транспортування пораненого в безпечну зону [1, с. 6–7].

Також у процесі навчання варто звертати увагу курсантів на такий базовий принцип тактичної медицини, як проведення заходів ДД у секторі обстрілу здійснюється тільки за наказом командира, оскільки основним у бою є виконання бойового завдання.

В окремих випадках, коли дозволяє тактична ситуація, рішення бійці ухвалюють самостійно. Медична допомога надається у вигляді самодопомоги та взаємодопомоги.

Особливістю має й перевірка ознак життя пораненого в секторі обстрілу, які визначаються шляхом тільки усного звертання до нього: «Тебе поранено? Тобі потрібна допомога?». Відсутність відповіді трактується як непритомність особи і потреба в наданні ДД (визначати наявність дихання чи пульсу в цих умовах небезпечно, тому рятувальник цього не робить). Знімати з пораненого засоби захисту (шолом, бронезилет) теж не можна, оскільки рятувальник тим самим піддає себе й потерпілого додатковому ризику бути ураженим вогнем ворога.

Транспортувати пораненого із сектору обстрілу необхідно тільки в тому разі, коли дозволяє тактична ситуація.

Тактична медицина – це особливий розділ невідкладної медичної допомоги з іншим концептуальним алгоритмом дій щодо надання домедичної допомоги пораненому (потерпілому) на полі бою. У сутність сучасної тактичної медицини закладений інший порядок надання невідкладної медичної допомоги, ніж зазвичай, під час дорожньо-транспортної пригоди, надзвичайної ситуації та/або при вогнепальному пораненні мирного часу. Цей аспект важливий під час викладання військово-медичної підготовки, в тому числі й у вищих медичних навчальних закладах III ступеня акредитації. Майбутні медичні фахівці повинні не тільки надавати невідкладну медичну та домедичну допомогу, але й проводити заняття з майбутніми військовими. Друга відмінність тактичної медицини – це заходи, які закладені до об'єму домедичної допомоги, як наприклад, внутрішня окісткова інфузія, декомпресія легенів тощо.

Основа тактичної медицини – правильні дії у правильний час. А для того щоб усі дії набули ефекту, максимально наближеного до реального бою – в практичному тренінгу використовувалось задимлення, засоби шумової імітації. В такий спосіб досягалась і психологічна готовність учасників тренінгу до надання меддопомоги в бою.

Тактична медицина чітко визначає і встановлює алгоритм надання домедичної допомоги на полі бою, чим створює реальні умови щодо збереження життя в умовах, які складаються навколо пораненого в реальній тактичній обстановці. Процес надання домедичної допомоги пораненим у бойових умовах поділяється на два етапи [2].

Перший – безпосередньо в секторі обстрілу, надання домедичної допомоги в момент поранення, тобто на самій позиції зі значним ризиком отримання додаткового кульового чи іншого поранення; другий – в секторі укриття – в місці, захищеному від прямого вогню супротивника з використанням елементів захисту природного (пагорби, схили) чи штучного походження (стіни, будинки, захисні інженерні конструкції) тощо [2, 3].

Надання домедичної допомоги в секторі обстрілу умовно називають «червоною» зоною. У цьому секторі безпосереднього вогневого контакту жоден військовослужбовець не може наблизитись до пораненого, тому поранений повинен надати собі самопомогу – домедичну допомогу – табельними засобами зупинки кровотечі і переміститися у небезпечне місце, яке умовно називають «жовтою зоною». «Жовта зона» безпосередньо в секторі обстрілу може бути пагорбом, колесом машини, стовбуром дерева, природним чи штучним заглибленням, тобто місцем, де можливість додаткового ураження значно зменшується. Тимчасом для пораненого створюються умови для більш ефективної самопомоги та для можливості взаємодопомоги. В умовах бою питання взаємодопомоги вирішується виключно за командою безпосереднього командира підрозділу (групи), тобто стати бійцем-рятувальником – це є вторинна місія солдата. Перша і головна місія військовослужбовця – вести вогонь. У «жовтій зоні» поранений військовослужбовець повинен себе оглянути, перевірити та/або додатково накласти кровоспинний джгут (турнікет), компресійний биндаж, гемостатичну пов'язку, ввести знеболюючий засіб та очікувати допомоги. Евакуація, точніше, переміщення пораненого військовослужбовця з «жовтої зони» до «зеленої зони» в тактичній медицині має інший управлінський зміст, який зазвичай вкладається в поняття «евакуація» і називається переміщення – (CASEVAC), яке здійснюється одним чи групою військовослужбовців-рятувальників, немедичними транспортними засобами або літальними апаратами.

Так звана «зелена зона» знаходиться поза місцем основного бою, остронь, визначається командиром підрозділом (групи) до початку бою. В цій зоні може бути присутнім медичний працівник, але не обов'язково і не завжди. Загально доведено, що в умовах сучасного маневреного бою медичний працівник може виконати обмежені медичні заходи, не більші ніж звичайний навчений військовослужбовець. У «зеленій зоні» проводиться повний і ретельний огляд пораненого військовослужбовця іншим військовослужбовцем: з'ясування стану основних вітальних функцій, перевірка якості та відповідності отриманої само та/або взаємодопомоги, додаткове накладання пов'язок, биндажів, сортування та підготовка до медичної евакуації (MEDVAC), з використанням санітарного автомобіля або санітарного літака.

У секторі обстрілу дозволяється виконати зупинку виключно небезпечної для життя зовнішньої кровотечі під час локалізації рани в ділянці шиї, рук чи ніг (є видимі рани, з яких інтенсивно витікає кров, плями на одязі або калюжі крові під частиною тулуба, під рукою чи ногою).

Під час проведення будь-якої маніпуляції в секторі обстрілу поранений і рятувальник перебувають у небезпеці, тому всі дії необхідно виконувати максимально швидко з

дотриманням правил особистої безпеки (рятувальник не підіймається вище тіла пораненого, який лежить на землі). Варто звертати увагу курсантів на все більше застосування в тактичній медицині сучасних медичних засобів для зупинки кровотечі:

1) спеціальних бинтів та гемостатичних засобів Celox©, Guik Clot©, серветок з фурагіном тощо;

2) спеціальних джгутів для самопомоги під час зупинки артеріальної кровотечі – турнікетів С.А.Т. (Combat Application Tourniquet), бажано мати два турнікети – один всередині аптечки, інший – ззовні на самій аптечці або на амуніції (в однаковому місці, визначеному для всіх бійців підрозділу).

Заслужують на увагу в тактичній медицині й оволодіння способами безпечного транспортування потерпілого в зоні ведення вогню – однією особою в положенні лежачи, стоячи (в тому числі з вогневим прикриттям відходу), двома, трьома чи більше особами з можливостями ведення стрільби в різних напрямках.

Отже, результати вивчення передового досвіду надання ДД в умовах службово-бойової діяльності працівників Національної поліції та інших військових формувань необхідно активно впроваджувати у професійну підготовку курсантів ВНЗ МВС України, що сприятиме збереженню їх життя та здоров'я, підвищить бойову готовність сил правопорядку.

1. Група в Фейсбук: Концепція Спасіння Тактична Медицина. URL : <https://www.facebook.com/RescueConceptTacticalMedicine>

2. Юрченко В. Д., Крилюк В. О., Гудима А. А. Домедична допомога в умовах бойових дій : метод. посіб. Київ : Середняк Т. К., 2014. 80 с.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

4. Тактична медицина. Курс ПМД онлайн. URL : <http://1staidplast.org.ua/tccc>.

Олександр ТАНЦЮРА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Анатолій НАТОЧІЙ

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Реформування правоохоронних органів в Україні відповідно до ефективного захисту основних прав і свобод людини передбачає застосування ефективної міжнародної практики та досвіду та їх інтеграцію в українське законодавство. Правоохоронні органи є зразком для громадянського суспільства, тому суттєві зміни у внутрішньому просторі цієї структури, повага до державної гендерної політики, запровадження гендерної рівності серед працівників, подолання гендерних стереотипів у професійній діяльності.

Гендерна культура, на думку О. Кікінежді, О. Кізь, розглядається як система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот [1].

Треба зазначити, що для досягнення мети створення гендерної культури у правоохоронних органах необхідно забезпечити заняття з подолання укоріненних у суспільстві гендерних стереотипів. Також треба приділяти увагу формуванню високих особистісних та професійно важливих якостей правоохоронців, самостійності, відповідальності, модернізації та реалізації творчого потенціалу людини; розвиток навичок впевненості та самостійності, свідомого вибору, захисту своїх прав, мотивації до самореалізації та самовдосконалення в усіх сферах суспільного життя.

Тому нова стратегія правоохоронних органів передбачає формування гендерної

культури працівників шляхом формування гендерної ідентичності, розвитку особистої та професійної ідентичності [2].

Можна припустити, що розвиток розставляє все на свої місце, якщо не створює штучних бар'єрів. Суспільство змінюється, і зараз важливіше отримати роботу мрії, ніж турбуватися про те, що скажуть інші. Межі між чоловічими та жіночими обов'язками не чіткі, тому можна вважати, що їх немає.

Не можна сказати, що професія поліцейського виключно чоловіча. Сьогодні не варто ділити професію на чоловіків і жінок, адже чоловік, якщо захоче, неодмінно досягне цієї мети.

Тому в навчальний процес випускників ЗВО – майбутніх поліцейських доцільно вводити спеціально розроблені курси чи дисципліни, що містять гендерну проблематику.

1. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 8. С. 64–68.

2. Васильченко О. І. Формування гендерної культури студентів університету як предмет і об'єкт дослідження. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 48–52.

Анна СОПИЛЮК

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Науковий керівник:

Дмитро БЛАН

викладач кафедри спеціальної фізичної
підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЗАНЯТЬ СИЛОВИМИ ВИДАМИ СПОРТУ

Метою статі є аналіз мотиваційної складової занять спортом у сучасному світі. Відповідно до мети у роботі поставлені завдання, а саме: аналіз потреб сучасної людини згідно з якими можна розробити мотиваційні установки; аналіз ставлення до змагальної діяльності як можливий критерій мотивації.

Проблема збереження фізичного здоров'я є однією з низки вічних проблем, але в сучасному, мінливому та рухливому світі постає як одна з основних, оскільки йдеться про збереження людства як виду. І саме мотивація відіграє головну роль у занятті силовими видами спорту [1]. За її відсутності не можливими постають спортивні завдання та рух до поставленої мети. Мотивація має базуватися на індивідуальних потребах спортсменів, зміст мотивації розкривається у власних стратегічних, тактичних та технічних цілях і проявляється в індивідуальній потребі до занять [2]. На кожному етапі спортивного життя спортсмену-важковикові потрібні короткострокові та статечні цілі, адже спортсмен завжди має прагнути до вдосконалення своїх результатів, не зупиняючись на досягнутому. Інакше це може демотивувати його. Відповідно до досліджень Є. Гогунова та Б. Март'янова є істотна різниця між мотивацією до спорту у жінок та у чоловіків. Адже для чоловіків головними факторами є можливість брати участь у змаганнях, для жінок більш істотними є фактор позитивної оцінки їх успіхів тренером. Але найбільш неочікуваним результатом такого дослідження, як зазначають автори, стали відомості, що половина жінок та дівчат випадково потрапили у спорт. Закінчення спортивної кар'єри більшість опитаних пов'язують з особистими причинами, серед яких відсутні такі: хвороби, сім'я, кар'єра. Отже, велику роль у виборі та заняттях спортом відіграє особистий фактор.

Підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що потреби сучасної людини зумовлені швидкими темпами розвитку цивілізації, але потреба розвиватися фізично та розумово є як об'єктивно існуюча. Як мотиваційний стимул до занять спортом є змагальна діяльність, на що треба звертати особливу увагу тренерському та викладацькому складу.

1. Біліченко О. О. Особливості мотивації до занять з фізичного виховання у студентів. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. № 5. С. 3–5.

2. Бойко О. Теоретичні аспекти впливу мотиваційних складових на підвищення ефективності

занять із фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту. ім. Лесі Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2013. № 1 (21). С. 94–98.

Лілія ШАКАЛО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Інна КОЗУБАЙ

старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що англійська мова відіграє в сучасному світі настільки велику роль, що її знання не є розкішшю. Її знають скрізь: як у школах, університетах, на курсах, так і на побутовому рівні. Будь-яка освічена людина просто зобов'язана знати англійську мову, тому що саме вона є ключем до подальшої самоосвіти та самовдосконалення. У наш час більше одного мільярда людей спілкуються англійською. І якщо для половини з них вона є рідною, повсякденною, то приблизно 600 мільйонів вибрали саме її як іноземну.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. став часом неймовірного розширення політичних, економічних та культурних зв'язків України з іноземними країнами. Це спричинило посилення надходження в українську мову чужомовної лексики. Загалом політичне, економічне, наукове, спортивне життя всього світу насичене англійською мовою. Певні саміти та зустрічі членів держав, дебати – все це відбувається з використанням англійської мови. Міжнародна торгівля, робота банківської системи, діяльність транспортної системи проводиться англійською мовою. Міжнаціональні конференції, вивчення міжнародного досвіду та обмін інформацією здійснюється тільки з використанням англійської мови [1].

Зокрема зросла кількість запозичених англіцизмів для найменування нових явищ, наявних в англійській мові, і які виникли у мові у зв'язку з політичними та економічними реформами. Багато лінгвістів називали причини запозичень, різні за своїм характером – соціальні, мовні, психологічні. Над цією проблемою працювали багато дослідників, серед яких були: В. Радчук, С. Караванський, В. Русанівський. Сучасна людина без певних лінгвістичних знань не може використовувати новітні блага цивілізації. Вивчення англійської мови стає з кожним роком більш затребуваним. Усі сфери нашої життєдіяльності тією чи іншою мірою вимагають знань англійської мови.

За спостереженнями сучасних лінгвістів, сьогодні основним способом запозичення новітніх слів з англійської в українську мову залишається прямий, безпосередній: англійська мова є мовою-донором у 80 %, а мовою-посередницею – лише у 20 % запозичень [1].

На думку І. Козубай та А. Хаджи, які зазначають, що через останні події світу, а саме пандемії коронавірусу, яка також вплинула на розвиток лексикології, виникли такі слова, як:

- Covidiot – іменник, двокомпонентна одиниця, утворена шляхом словоскладання по типу N+N=N, вперше використаний у 2020 році у значенні «той, хто ігнорує попередження щодо охорони здоров'я чи безпеки, людина, яка набирає продукти без необхідності»:

'See that guy with the 200 toilet paper rolls? What a covidiot'.

That covidiot is hugging everyone she sees (Urban Dictionary, 2020);

- Coronated – дієслово, утворене шляхом додавання суфікса -ed до іменника «corona», вперше вжито у 2020 році у значенні «той, хто інфікований коронавірусом»:

„Don't go to Rotherham dude, it has been coronated» (Urban Dictionary, 2020) [2, с. 23].

Україномовне радіо, телебачення подають велику кількість англіцизмів для дослідження. Англіцизми також широко подані у словниках, які створено останнім часом. Якщо не брати до уваги фахову термінологічну лексику, то в популярному вжитку

англіцизми вживаються у найрізноманітніших тематичних напрямках: економіка, фінанси, банківська справа, кіно, телебачення, музика, розваги, комп'ютерна техніка та технологія, спорт, побутова техніка, сервіс, політика, страви та напої, тварини, медицина, одяг, тканини, канцелярське приладдя, офісна техніка, назви осіб.

У країнах, де рівень знання англійською мовою низький, дорослі, як правило, більш консервативні, ізольовані та схильні погоджуватися з нерівністю прав і доходів. Проте це не означає, що між знанням англійської мови та прогресивністю суспільства наявний прямий причинно-наслідковий зв'язок. Є велика вірогідність того, що збільшення відкритості та зменшення нерівності зумовлюються тими ж силами, що спонукають людей прийняти англійську мову як глобальний інструмент для здійснення комунікації [3]. Володіння англійською мовою разом з інтернет-ресурсами надає людям доступ до світових, передових знань і технологій, уможливорює ведення бізнесу по всьому світу й дає змогу ділитися своїми ідеями з ширшою аудиторією.

Англійська мова відіграє важливу роль у нашому житті. Її знання потрібне людям всіх віків. Англійська мова пов'язана з усіма сферами життєдіяльності. Без неї не обійтися особам, які бажають отримати престижну освіту або знайти високооплачувану роботу. Загалом будь-яке вивчення іноземної мови розкриває перед нами нові можливості, робить багатшим наш духовний світ. Знаючи англійську мову, особистість автоматично переходить на вищий соціальний ступінь, оскільки стає конкурентоспроможним претендентом на високооплачувану посаду. Як відомо, престижні організації зазвичай або самі є представниками іноземних фірм, або ведуть з ними активну партнерську діяльність. Відмінним стимулом для вивчення іноземної лексики та граматики може бути в майбутньому отримання найбільшої нагороди чи премії. Іноземні мови поліпшують якість нашого життя у всіх її сферах, а ті особи, які не надають уваги вивченню англійської мови, то відповідно їм без будь-якої бази знань буде важко в майбутньому [4].

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що знання англійської мови в сучасному світі є своєрідним вікном у світ. Знаючи цю мову міжнародного спілкування, можна досягти поставлених цілей за допомогою нових можливостей.

1. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. XX ст. початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запоріж. держ. ун-т. Запоріжжя, 2005. С. 19.

2. Козубай І. В., Хаджи А. Ю. Дослідження структурно-семантичних особливостей новоутворень сучасної англійської мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Філологічні науки. Луганськ, 2020. № 3 (334). С. 20–26.

3. English Proficiency Index. URL : <https://www.ef.com/wwru/epi>

4. Скорейко-Свірська І. Загальні тенденції фонетико-графічної асиміляції науково-технічних термінів англомовного походження І. Скорейко-Свірська. 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ukr_term/2008_620/17.pdf

Наукове видання

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

***Матеріали VI Міжнародної
науково-практичної конференції***

(м. Дніпро, 11 березня 2022 року)

Українською та англійською мовами

Редактори, оригінал-макет –
Є.В. Коваленко-Марченкова, А.В. Самотуга

Редактор *О.М. Врублевська*

Підп. до друку 01.04.2022. Формат 70x108/16. Друк – трафаретний (RISO), цифровий.
Гарнітура – Times. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 44,16. Обл.-вид. арк. 44,96.
Тираж – 200 прим. Зам. № 02/22-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018